॥ अथ श्रीमज्जैमिनीयाश्वमेधपर्वप्रारंभः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ ॥ श्रीवेदव्यासायनमः ॥ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्त
मम् ॥ देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् ॥ १ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंयुधिष्ठिरःप्रीतोममपूर्वपिता
मह[1]ः ॥ हयमेधंक्रतुवरंचक्रेबंधुभिरन्वितः ॥ २ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिधर्मराजस्यचेष्टित
म् ॥ दिवंपितामहे[2]यातेधर्मपुत्रोऽतिदुःखितः ॥ ३ ॥ यदृच्छयाचसंप्राप्तंव्यासंपप्रच्छसादरम् ॥ केनोपायेनमेब्र
ह्मन्गोत्रहत्याकृतंभयम् ॥ ४ ॥ ध्रुवंविनाशमाप्नोतितन्मेब्रूहितपोधन ॥ विनाभीष्मेणकर्णेनतथाद्रोणेनवर्जित
म् ॥ ५ ॥ नमेप्रीतिप्रदंराज्यंयत्प्राप्तंपूर्वजार्जितम् ॥ कर्णस्यमंदिरंरम्यंब्रह्म[3]घोषसमन्वितम् ॥ ६ ॥ मयाशून्यं
कृतंतच्चसांप्रतंदानवर्जितम् ॥ यत्रार्थिनांगणानित्यंलब्ध्वामानंतथाधनम् ॥ ७ ॥ हर्षादश्रूणिमुञ्चंतितत्रमुञ्चं
तिशोकजम् ॥ धिङ्मदीयमिदंराज्यंयत्रभीष्मोनभानुजः[4] ॥ ८ ॥ ताभ्यांविरहितंतद्वद्देहंचक्षुर्विवर्जितम् ॥ ब
हुधाशासितस्तेनभीष्मेणामितबुद्धिना ॥ ९ ॥ नजहातिचमांशोकोघातयित्वातथाविधान् ॥ त्यक्त्वाराज्यंग
मिष्यामिराज्यंभीमःकरोतुवै ॥ १० ॥ यानितीर्थानिदानानितथायज्ञक्रियाःशुभाः ॥ कृत्वापूतोभविष्यामिन
पश्यामिहिसांप्रतम् ॥ ११ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ माभयंकुरुराजेंद्रनदोषस्तेभविष्यति ॥ तमुपायंकरिष्या
मियेनपूतोभविष्यसि ॥ १२ ॥ यथागोत्रकृतांहिंसामपहास्यसि[5]पांडव ॥ अश्वमेधंक्रतुवरंयजस्वकुरुनंदन ॥ १३ ॥
रामेणापिपुरावीरहयमेधत्रयंकृतम् ॥ यज्ञंकृत्वातथापुत्र[6]राज्यंपालयमारिष ॥ १४ ॥ राजधर्मेणयल्लब्धंशा

१ पूर्वपितामहः प्रपितामहः युधिष्ठिरविशेषणमेतत् । २ पितामहः भीष्माचार्यः । ३ वेदघोषः । ४ भानुजः कर्णः । ५ अपहास्यसि ओहाक्त्यागे लृट् । ६ हेपुत्र ।

सनान्माधवस्यतु ॥ तद्राज्यंतुपरित्यज्यकस्माद्गंतुमिहेच्छसि ॥ १५ ॥ इहलोकेपरांकीर्तिंकुरुपुत्रकसुस्थि
राम् ॥ यावत्तेबांधवाःसर्वेवशगाःसंतिसांप्रतम् ॥ १६ ॥ शरीरंदोषरहितंतावच्छ्रेयःसमाचर ॥ दिवंप्राप्ताहिरा
जानःकृत्वापुण्यादिकाःक्रियाः ॥ १७॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यव्यासस्यामिततेजसः ॥
उवाचदीनयावाचाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ १८॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नवित्तंविद्यतेमह्यंविनावित्तेनवैक्रतुः ॥
जायतेममविप्रर्षेनचपीडयितुंप्रजाः ॥ १९ ॥ नशक्नोमिनृपान्हंतुंपितृमातृविवर्जितान् ॥ दुर्योधनेनक्षपिताप्ट
थिवीवित्तकारणात् ॥ २० ॥ तांकथंपीडयिष्यामिधरणींकाञ्चनेच्छया ॥ साहाय्यंनैवपश्यामिसुहृदःसमरेह
ताः ॥ २१ ॥ तस्माद्राज्यंपरित्यज्यगमनंममरोचते ॥ किमत्रानंतरंकार्यंतन्मेगदितुमर्हसि ॥ २२॥ ॥व्या
सउवाच॥ ॥मरुत्तेनकृतोयागस्तुष्टाःसर्वेद्विजोत्तमाः ॥ तैस्त्यक्तंबहुलंभूमौकाञ्चनंनृपनन्दन ॥ २३ ॥ हिमा
चलेतिष्ठतितत्पतितंत्वंसमानय ॥ यन्नेतुमसमर्थास्तेविप्राराज्ञासमर्पितम् ॥ २४ ॥ मरुत्तेनवदान्येनद्रविणंश
तधामखे॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥धन्योऽसौमरुतोराजायेनयागस्तथाविधः॥ २५॥ कृतोबहुसुवर्णाढ्योयत्र
विप्रास्तुतर्पिताः ॥ त्यक्तासुवर्णंचगताःकथंतदहमानये ॥ २६ ॥ ब्राह्मणानांविशेषेणवित्तंदुःखतरंमम ॥
मत्तःपरोनर्निद्योऽन्योभविष्यतिनराधिपः ॥ २७॥ ब्रह्मस्वेयस्यनृपतेर्मतिर्भवतिदारुणा ॥ ग्रहणान्मज्जयत्ये
नंशिलेवांभसिदुस्तरा ॥ २८ ॥ प्रहसिष्यंतिमांविप्र ममयज्ञेतथाविधे ॥ अस्मदीयंधनंराजाप्रयच्छतिहिनः

१ क्षपिता क्षयंप्रापिता भोजमते घटादे रूपम् । २ अस्मदीयमिति अस्माभिरधस्त्यक्तमस्मद्धस्तेददातीति मां हसिष्यंतीति भावः ।

करे ॥ २९ ॥ तस्मान्नकुत्सितंकर्मकरिष्यामिकथंचन ॥ एकात्रपामेमहतीयन्मयासंगरेहताः ॥ ३० ॥
कुरवोगुरवश्चैवसुहृत्संबंधिबांधवाः ॥ संमार्जयितुमेकांहिनसमर्थोऽस्मितांत्रपाम् ॥ ३१ ॥ द्वितीयैषामहा
भागविप्रद्रव्याद्भविष्यति ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धन्योऽसिनृपशार्दूलसम्यगुक्तंत्वयावचः ॥ ३२ ॥
ब्रह्मस्वंप्रतियांशंकांप्रकरोषिवृथाहिसा ॥ यदात्यक्तंधनंतैर्हिस्वाम्यंतेषांतदागतम् ॥ ३३ ॥ रामेणभूःपुरादत्ता
कश्यपायमहात्मने ॥ कथंगृह्णंतिचमहींराजानःपापभीरवः ॥ ३४ ॥ दैत्यैर्जिताधराचेयंदैत्येभ्यःक्षत्रियैर्जि
ता ॥ गतंस्वाम्यंचविप्राणांतस्माद्दोषोनविद्यते ॥ ३५ ॥ यदाधराधिपत्यंहिप्राप्तंयेननृपेणच ॥ तदातस्याखि
लंवित्तंजायतेनात्रसंशयः ॥३६॥ तद्धनंत्वंसमानीयकुरुयज्ञंचपाण्डव ॥ श्रुत्वाव्यासवचोराजाह्यपृच्छद्यज्ञसा
धनम् ॥ ३७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणाःकतिसंख्याकादक्षिणाकीदृशीकृतौ ॥ हयश्चकीदृशोभाव्य
स्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ द्विजाविंशतिसाहस्रामखादौसंप्रकीर्तिताः ॥ कुलीनाः
संमताःप्राज्ञावेदशास्त्रार्थपारगाः ॥ एकैकस्मैद्विजायात्रदक्षिणांप्रवदामिते ॥ ३९ ॥ एकोगजोरथश्चैकोहयश्चै
कःसकाञ्चनः ॥ प्रत्येकंगोसहस्रंचरत्नप्रस्थंसकाञ्चनम् ॥ ४० ॥ भार[1]श्चकांचनस्यैकःप्रदेयादक्षिणामखे ॥
यस्मिन्दिनेहयोराजन्मुच्यतेप्रथमाहिसा ॥ ४१ ॥ दक्षिणाकथितारम्यातुरगंकथयामिते ॥ गोक्षीरसमवर्णंच
कुंदेंदुहिमसन्निभम् ॥ ४२ ॥ पीतपुच्छंश्यामकर्णंसर्वतोगतिमुत्तमम् ॥ श्यामंचापिमहीपालयज्ञेऽस्मिंस्तुरगं

१ रामाश्ववसवोरुद्राःसूर्योभूमिस्तथैवच । ध्रुवश्चमुनयश्चैवभारसंख्याभिधीयते ।

विदुः ॥ ४३ ॥ चैत्रमासस्यराकायांमोच्योऽयंतुरगोनृप ॥ वर्षमात्रंरक्षणीयःसर्वयोधैर्महाबलैः ॥ ४४ ॥ पुत्रो
वाबांधवःशूरोरक्षणार्थंनियोज्यते ॥ स्वयंयःकुरुतेयज्ञमासिपत्रव्रतंचरेत् ॥ ४५ ॥ नियतःसचराजेन्द्रनात्रका
र्याविचारणा ॥ इष्टभोगान्वर्षमात्रंसेवन्नारीविवर्जितान् ॥ ४६ ॥ एकत्रशयनंकार्यंपत्न्यासहनराधिप ॥ याव
दागमनंतस्यपुनरेवप्रजायते ॥ ४७ ॥ तावत्प्रयत्नवान्कर्त्तानिवसेद्धैर्यसंयुतः ॥ हयःपुरीषंमूत्रंवाकुरुतेयत्रयत्र
च ॥ ४८ ॥ गोसहस्रंप्रदेयंहिकर्तव्यंहवनंद्विजैः ॥ पूजनीयाश्चतेविप्रादक्षिणाभिर्नसंशयः ॥ ४९ ॥ ललाटेतुर
गस्यापिपत्रंसंलिख्यकाञ्चनम् ॥ बद्धास्वनामसंयुक्तंस्वप्रतापसमन्वितम् ॥ ५० ॥ कथनीयमिदंवाक्यंम
यायंतुरगोत्तमः ॥ विमुक्तोऽस्तिनृपःकश्चित्प्रतिगृह्णातुचेद्बली ॥ ५१ ॥ यस्तुतंप्रतिगृह्णातिसजेतव्योबलात्स्व
यम् ॥ अनेनविधिनावीरक्रतुरेषप्रजायते ॥ ५२ ॥ असिपत्रव्रतयुतोबहुपुण्यफलप्रदः ॥ एवमेवपुराशक्रश्च
क्रेहयक्रतोःशतम् ॥ ५३ ॥ देवेंद्रत्वमवाप्यासौमोदतेचत्रिविष्टपे ॥ हयमेधशतंचक्रेदेवेंद्रोव्रतवर्जितम् ॥५४॥
यस्तुव्रतयुतंकुर्यादश्वमेधंमहाक्रतुम् ॥ ससर्वपापनिर्मुक्तांप्रकरोतिवसुन्धराम् ॥ ५५ ॥ अनंगंकोभवेज्जेता
विनाभीष्मंहिमानवः ॥ तस्माद्धीतानकुर्वंतिव्रतयुक्तंमहामखम् ॥ ५६ ॥ यदितेविद्यतेशक्तिरनंगंप्रतिभारत ॥
विजेतुंकुरुयज्ञस्यप्रारंभंकुरुनन्दन ॥ ५७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सर्वथाहयमेधेऽहंशोच्योऽस्मिमुनिसत्त
म ॥ नचद्रव्यंनचहयोनसहायाश्चसंतिमे ॥ ५८ ॥ भीमादयोऽपिचमयाक्लेशिताबहवोरणे ॥ कर्णस्यपुत्रो

१ दर्शनंस्पर्शनंक्रीडाशृंगारोगुह्यभाषणं ॥ मृष्टान्नंप्रियमेकत्रशयनंभार्ययासह ॥ निर्विकारंमनःकुर्यादसिपत्रव्रतंत्विदं । २ देवेंद्रत्वम् अमराधिपत्वम् । ३ व्रतवर्जितमासिपत्रव्रतराहितम् ।

बलवान्वृषकेतुरुदारधीः ॥ ५९ ॥ बालःषोडशवर्षीयोधर्मतस्तंनयोजये ॥ घटोत्कचसुतंचैकंमेघवर्णनयो
जये ॥ ६० ॥ पिताऽस्यनिहतोरात्रौमदर्थेभानुसूनुना ॥ यस्यप्रसादात्सततंपांडवःपृथिवीपतीन् ॥ ६१ ॥
जितवान्केशवश्चापिसदूरेमधुसूदनः ॥ एतावदुक्त्वावचनंसमाहूयवृकोदरम् ॥ ६२ ॥ प्रत्युवाचमहाबुद्धि
र्भीमसेनमिदंवचः ॥ भीमभीममहाबाहोकथंयज्ञःप्रजायते ॥ ६३ ॥ गोत्रहिंसांकथंभीमनाशयिष्येहितद्व
द ॥ बहुविघ्नकरोयागस्तस्माच्छोचामिपांडव ॥ ६४ ॥ उपहास्यपदंयास्येयद्यपूर्णोभविष्यति ॥ ॥ भीम
उवाच ॥ ॥ हयोनविद्यतेराष्ट्रेनवित्तंभवतोदितं ॥ ६५ ॥ नसमीपेहृषीकेशःकस्मात्प्रोक्तंहितद्वचः ॥
समीपस्थःसदाकृष्णोविद्यतेतवमारिष ॥ ६६ ॥ सर्वाश्चसम्पदःसंतियदिकृष्णःसमीपगः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ता
यन्नामग्रहणेनच ॥ ६७ ॥ नराभवंतिराजेंद्रसमीपस्थस्यकिम्फलम् ॥ नपातकन्तेनृपतेगोत्रहिंसाकृतंभुवि ॥
॥ ६८ ॥ विनाऽपिमाधवोयज्ञंपावयिष्यातिमेमतिः ॥ पूर्वमेवहिराजेन्द्रयुद्धकालउपस्थिते ॥ ६९ ॥ नोदिताः
स्मोवयंतेनकृष्णेनामितबुद्धिना ॥ कुर्वंतुयुद्धंसततमितितेविस्मृतंकथम् ॥ ७० ॥ राजसूयाश्वमेधानांपुण्यंपा
वयितुंजनम् ॥ नसमर्थंमहाराजविनातंयज्ञनायकम् ॥ ७१ ॥ व्यासंपृच्छस्वराजेंद्रक्रतुयोग्यंतुरंगमम् ॥
कुत्रापिवर्तमानंमेशंसत्वेषमहामुनिः ॥ ७२ ॥ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यभीमस्यामितते
जसः ॥ प्रत्युवाचपुनर्व्यासोधर्मराजमिदंवचः ॥ ७३ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धन्योऽसिवीरभद्रंतेरुचिरंतव

१ पाण्डवः अर्जुनः । २ किमिति किमुवक्तव्यम् वर्णयितुमशक्यमित्यर्थः ।

भाषितम् ॥ हयस्तुविद्यतेदूरेपुरींभद्रावतींप्रति ॥ ७४ ॥ यौवनाश्वेनवीरेणरक्ष्यमाणोदिनेदिने ॥ अक्षौहिणीभिर्दशभिःपाल्यतेधर्मनन्दन ॥ ७५ ॥ पवनेनापिसंपर्कोलभ्यतेनास्यवाजिनः ॥ मानवस्यवराकस्यसंख्याकाग्रहणेनृप ॥ ७६ ॥ कृपणेनयथावित्तंपाल्यतेतुरगस्तथा ॥ राजारक्षापरोनित्यंबलात्तंकःसमानयेत् ॥ तुरंगंयज्ञसिद्ध्यर्थंधर्मराजस्यपाण्डव ॥७७॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेयज्ञप्रारम्भोनामप्रथमोऽध्यायः॥१॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोऽब्रवीद्भीमसेनः प्रहसन्निवभारत ॥ अहंहयंतंतुबलादानयिष्यामिमारिष ॥ १ ॥ एकाकीतत्रयास्यामिजित्वातंबलिनंनृपम् ॥ ससैन्यं[1]यातुतेराजन्संशयःसुमहानपि ॥ २ ॥ वासुदेवंचिंतयानोनरःकर्मकरोतियः ॥ सर्वार्थसिद्धिंलभतेसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ३ ॥ वासुदेवमनादृत्यतपोयज्ञादिकंचयत् ॥ निष्फलंजायतेसर्वंयथाऽभाग्यस्यचेष्टितं ॥ ४ ॥ नानयेतुरगंचाहंगतिंघोरामवाप्नुयाम् ॥ येलोकामातृहंतॄणांयेचैवपितृघातिनां ॥ ५ ॥ तेलोकाममजायेरन्यदितंनानयेहयम् ॥ एककूपोदकग्रामेयेवसन्तिद्विजातयः ॥ ६ ॥ नवेदाध्ययनंयत्रयत्रनोशिवपूजनम् ॥ तत्रक्षणंनिवसतांलोकायेममसंतुते ॥ ७ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंभीमस्तूष्णींस्थितस्तदा ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भीमसेनमहाबाहोग्रहणंतुरगस्यमे ॥ ८ ॥ विषमंभातिहृदयेत्वयैकेनवृकोदर ॥ यौवनाश्वोऽपिबलवान्बलिनस्तस्यसैनिकाः ॥ ९ ॥ एकाकीतत्रगंतासिचिन्तातुमहतीमम ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ धर्मराजस्यतद्वाक्यंश्रुत्वाकर्णात्मजोऽब्रवीत् ॥ भीमसे

[1] ससैन्यमिति ससैन्यंनृपंजित्वा बलाद्धयमानयिष्यामीतिपूर्वेणसंबंधः ।

नद्वितीयंमांसहायंनयमाचिरम् ॥ १० ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ पितातवहतोऽस्माभिर्यदाप्रभृतिपुत्र
क ॥ विलोक्यत्वन्मुखंलज्जाजायतेमहतीहिनः ॥ ११ ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ उपकारःकृतःसम्यग्जन
कोमेरणेहतः ॥ भवद्भिःक्षात्रधर्मेणकुत्सितंतस्यनाशितम् ॥ १२ ॥ दुर्योधनस्यभृत्योऽसौयावज्जीवंधरातले ॥
संजातोधर्मविद्वेषीसमलोऽनंतवर्जितः ॥ १३ ॥ क्लिश्यंतीचसभामध्येद्रौपदीयोषितांवरा ॥ तेनकर्णेनसा
दृष्टायथातुविजनेसती ॥ १४ ॥ गोसहस्राणिमत्स्यस्यगृहीतानिमयाश्रुतम् ॥ मत्पित्रापांडवेनापिमोचिता
नीतिचिंतये ॥ १५ ॥ अत्यंतमलपूर्णायकर्णाययुधिपातनं ॥ कृतंतुपांडवैर्वीरैःशुद्ध्यर्थंदानमुत्तमम् ॥ १६ ॥ क
श्चिद्गृह्णातिहिकरात्काचंवापिवराटिकाम् ॥ दत्वाचिंतामणिंयद्वदर्जुनेनतथाकृतम् ॥ १७ ॥ गृहांगणेवर्तमानंक
स्याचित्त्वफलंतरुम् ॥ समुन्मूल्यनयेत्कश्चित्संस्थाप्यसुरपादपम् ॥ १८ ॥ तदापराधःकिंतेनब्रूहिभीममहामते ॥
भवत्प्रसादात्कर्णोऽसौप्राप्तवान्भास्करंपदम् ॥ १९ ॥ अपकीर्तिस्तुतस्येयंवर्ततेऽद्यापिभूतले ॥ तामस्मिन्यज्ञका
लेते नाशयिष्यामिपांडव ॥ २० ॥ यौवनाश्वस्यनृपतेर्निर्मथ्यबलसागरम् ॥ तुरंगंभीमसेनस्तुसमानयतुसत्वर
म् ॥ २१ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ भीमस्तस्यवचःश्रुत्वासमालिंग्याथकर्णजं ॥ समीपस्थंनिजंपौत्रमिदंवचनमब्रवी
त् ॥ २२ ॥ घटोत्कचेनतेपित्रातारिताःसर्वपांडवाः ॥ स्वपृष्ठंतान्समारोप्यनीतावैगंधमादनं ॥ २३ ॥ तथात्वंधर्म
राजानंवीरपालयपृष्ठतः ॥ अहंतुकर्णपुत्रेणसहितोहयमानये ॥ २४ ॥ पार्थेनचत्वयाराजारक्षणीयःप्रयत्नतः ॥

१ धर्मविद्वेषी युधिष्ठिरद्वेष्टा । २ अनंतवर्जितः श्रीकृष्णवर्जितः । अतएवसमलः सपापः । ३ मत्स्यस्यगोसहस्राणिमत्पित्रागृहीतानिपाण्डवेनमोचितानीत्यन्वयः । ४ मेघवर्णम् । ५ युधिष्ठिरः ।

यावद्गृहीत्वातुरगंपुनरायामिसत्वरम् ॥२५॥ ॥ मेघवर्णउवाच ॥ ॥ तवगात्रात्समुत्पन्नोधीरःसचघटोत्कचः ॥
पवित्रंतत्कृतंकर्मतेनकश्चात्रविस्मयः ॥ २६ ॥ तावद्रथ्याजलंहीनंयावत्सुरनदीगतम् ॥ नजायतेपुनःप्राप्तंवारि
तत्पातकापहम् ॥ २७ ॥ सतांसंगाच्चदुःप्रापंकिंचनैवास्तिदेहिनाम् ॥ शिलारामपदंप्राप्यकिंनपूतापुराऽभव
त् ॥ २८ ॥ पुरींभद्रावतींवीरगमिष्यस्यमुनासह ॥ तत्रमांनयभद्रंतेहयंतमहमानये ॥ २९ ॥ भवान्युद्धगतस्थो
हियुद्धंकर्तातुकर्णजः ॥ अहंस्वपृष्ठमारोप्यतुरगंतमिहानये ॥ ३० ॥ शीघ्रंनिर्गच्छभीमाद्यनमस्कृत्यधराधि
पं ॥ ध्रुवस्तेविजयःपार्थभविष्यतिमहद्यशः ॥ ३१ ॥ नमस्कारोहरेःपुंसांकिंकिंनकुरुतेबत ॥ पुत्रमित्रकलत्रार्थं
राज्यस्वर्गापवर्गदः ॥ ३२ ॥ हरिस्त्वघंध्वंसयतिव्याधीनाधीन्निरस्यति ॥ धर्मंविवर्धयन्नित्यंप्रयच्छतिमनोरथ
म् ॥ ३३ ॥ किञ्चिन्नदुष्कृतंपार्थहरिंप्रणमतांनृणाम् ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ धन्योऽसिपुत्रकुशलंभाषसेपरमं
हितम् ॥ ३४ ॥ त्वमागच्छमयासार्द्धंवृषकेतुरयंतथा ॥ साहाय्यार्थंमहावीरतथात्वमपिपुत्रक ॥ ३५ ॥ त्रयो
वयंगमिष्यामःपरराष्ट्रेनसंशयः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतत्तयोःशुभंवाक्यंनिशम्यकुरुनन्दनः ॥ ३६ ॥
महताचैवहर्षेणप्रत्युवाचवृकोदरम् ॥ मुनिनाभाषितंकार्यंतत्सर्वमवधारितं ॥ ३७ ॥ क्रियतेभवतासर्वमावा
भ्यामपिपांडव ॥ रात्रिर्जातातुमहतीगंतुकामस्तपोधनः ॥ ३८ ॥ तस्माद्गच्छामहेसर्वेऋषिंभावयितुंगृहात् ॥

१ रथ्याजलं ग्रामाभ्यंतरमार्गगतमुदकंयावत्सुरनदीगतंनजायतेतावद्धीनमपवित्रमित्यर्थः । २ गौतमशापाच्छिलारूपंप्राप्ताऽहल्या । ३ वृषकेतुना । ४ व्यासेन । ५ व्यासः । ६ सत्कारेणगमयितुम् ।

व्यासस्ततोनिर्जगामगृहात्संपूजितस्तुतैः ॥ ३९ ॥ गतेव्यासेधर्मराजःपुनश्चिंतापरोभवत् ॥ कंचपृच्छामिसु
हृदंकथंवित्तसमागमः ॥ ४० ॥ भ्रातृभिःसहितोरात्रौदुःखितोवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ क
थंहयस्यानयनंकथंयज्ञक्रियाभवेत् ॥ ४१ ॥ सर्वास्वापत्सुनःपातिसर्वदामधुसूदनः ॥ सदूरेदेवकीपुत्रःकोहितं
मेकरिष्यति॥४२॥ ह्यानिमग्नोऽस्मिगोविन्दगोत्रहिंसार्णवेऽप्लवे ॥ कथंयज्ञंकरिष्यामित्वंचेत्रातानजायसे ॥४३॥
यथालज्जार्णवेमग्नाद्रौपदीतारितात्वया ॥ तथातारयमामस्माद्वृजिनान्मधुसूदन ॥४४॥ एह्येहिकृष्णगोविन्द
दामोदरदयार्णव ॥ त्वंचेत्रातानचास्माकंतर्हि[१]दोषविधिश्च्युतः ॥ ४५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वाव
चनंपुनःकृष्णकथामृतम् ॥ यावत्स्मरतिगोविन्दंतावद्द्वारेसमागतः ॥ ४६ ॥ स्वयंसकृष्णोभगवान्सर्वव्यापी
रमापतिः ॥ अब्रवीच्चप्रतीहारंमांनिवेदयभूपतेः ॥ ४७ ॥ स[२]मयेनैवराजानोद्रष्टव्याविदुषांमतम् ॥ तत्केशववचः
श्रुत्वाद्वारपोवाक्यमब्रवीत् ॥ ४८ ॥ ॥ प्रतीहारउवाच ॥ ॥ सर्वदातवगोविंदसमयोधर्मनंदने ॥ कथितोध
र्मराजेनममाग्रेसमयस्तव ॥ परापवादनिरताःपरद्रव्यापहारिणः ॥ ४९ ॥ परस्त्रीकामुकायत्रतत्रनावसरस्तव॥
नायंपरद्रव्यरतोनापवादीनकामुकः ॥ ५० ॥ तस्माद्विलोकयनृपंकुरुचास्यमनोरथं ॥ अर्जुनंपुरतःकृत्वाभीम
सेनसमन्वितः ॥ ५१ ॥ त्वांचिंतयतिगोविंदतस्याशांपरिपूरय ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंतुकथ्यमानंतं
प्रत्युवाचजनार्दनः ॥५२॥ राजानंयाहिभद्रंतेशासनान्ममसत्वरम् ॥ इत्युक्तोवासुदेवेनत्वरितोधर्मनंदनं॥५३॥

१ दैवंनष्टमित्यर्थः । २ समयेन योग्यकालेएवेत्यर्थः ।

प्रत्युवाचहसन्वाग्मीगत्वाकृष्णंन्यवेदयत् ॥ कृष्णश्चैवागतोद्वारिप्रवेशंकर्तुमिच्छति॥ तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यध
र्मराजस्त्वरान्वितः ॥ ५४ ॥ विहायचासनंभीमंप्रत्युवाचमहामतिः ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भीमब्रूतेप्र
तीहारःकृष्णमत्रसमागतम् ॥ ५५ ॥ अर्धरात्रेमतिप्रियार्थमखनिष्पत्तयेऽथवा ॥ त्वमायाहिमयासार्धंयामियत्र
समेप्रियः ॥ ५६ ॥ निर्ययौधर्मराजोऽथभ्रातृभिस्तंहरिंप्रति ॥ तावत्तेनापिहरिणाशिरसासनमस्कृतः ॥ ५७ ॥
समुत्थाप्यकराभ्यांतंमूर्ध्निचाघ्रायपांडवः ॥ समालिंग्यस्थितःकृष्णंनेत्रांभःशिरसिक्षिपन् ॥ ५८ ॥ कृष्णबाह्वं
तरेलीनःसतद्वोरंतरेहरिः ॥ भीमार्जुनौहरिपदेसंलग्नौपुरतोयमौ ॥ ५९ ॥ अर्घ्यादिक्रिययाभ्यचर्यपांडवाविं
स्मयंययुः ॥ द्रौपदीतंनमस्कृत्यहसंतीवाक्यमब्रवीत् ॥ ६० ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ किमर्थंक्रियतेवीरैर्विस्म
यःकेशवंप्रति ॥ अर्धरात्रेपुराप्राप्तोयदादुर्वाससोभयम् ॥ ६१ ॥ आजगामभयत्रातायुष्मान्समधुसूदनः ॥ व
स्त्ररूपीसभामध्येमिषतांवःपुराहरिः ॥ भक्तानामनुकम्पार्थंतस्याविर्भावइष्यते ॥ ६२ ॥ यस्मिन्कालेनजननी
नपितानचबांधवाः ॥ भर्तारोनभवन्तश्वशुरवोनपितामहाः ॥ ६३ ॥ रक्षितुंमांसमर्थाहितदासंरक्षिताऽमुना ॥
दुर्योधनेनप्रहितोदुर्वासामुनिपुङ्गवः ॥ ६४ ॥ शिष्यायुतैःपरिवृतोवनेनिवसतांयदा ॥ तदामेमनसाध्यातोदया
सिंधुर्जनार्दनः ॥ ६५ ॥ प्रियामंकगतांत्यक्त्वावायुवेगःसमागतः ॥ स्थाल्याःकोणेऽवशिष्टंतुशाकपत्रंनराधि
प ॥ ६६ ॥ भुक्त्वामुनिगणाःसर्वेंनीतास्तृप्तिंकृपालुना ॥ यदायदासतांग्लानिर्जायतेभुविभारत ॥ ६७ ॥ तदातदा

१ लक्ष्मीम् ।

स्वयंकृष्णस्त्राताभवतिसंस्मृतः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इत्थंस्तुतस्तयादेव्यातुतोषनिषसादच ॥
ततः परंधर्मराजोवचनंचेदमब्रवीत् ॥ ६८ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अधुनैवस्मृतोऽसित्वंकोशितेनमयाहरे ॥
सफलंकार्यमेतन्मे भविष्यतिजनार्दन ॥६९॥ हयमेधमतिर्जाताहितंप्रब्रूहिकेशव ॥ यदियज्ञंप्रतिविभोसमर्थो
ऽस्मिधरातले ॥ ७० ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ त्वयाकर्तुंनशक्योऽस्तिसमयेधर्मनन्दन ॥ यागोऽयंसहसाभू
मौवीराणांतपतामिह ॥ ७१ ॥ भीममंत्रेणराजेंद्रक्रियतेशोभनामतिः ॥ नायंजानातिबह्वाशीकंचिन्मंत्रंत
थामतिम् ॥७२ ॥ स्थूलोदरःपरंमंदोजायतेनात्रसंशयः ॥ विवर्णाराक्षसीभार्याविद्यतेऽस्यगृहेसदा ॥ ७३ ॥
तयाहतामतिश्चास्यतस्माद्वेत्तिनपाण्डवः ॥ ईदृशस्याल्पबुद्धेश्चभवान्मंत्रंकरोतिचेत् ॥७४ ॥ तर्हिजातःपरोया
गोमंत्रीयस्यवृकोदरः॥ व्यंगांगहीनाबधिराःकुयोनिषुरताश्चये ॥७५॥ तेषांमंत्रोह्यसुखदःप्रोक्तःकविभिरेवच॥
कामुकानांजडानांचस्त्रीजितानांतथैवच ॥ ७६ ॥ श्वशुरस्यगृहेनित्यंजामाताकर्मकारकः ॥ तस्यापिनभ
वेन्मंत्रः कार्यसिद्धौकदाचन ॥ ७७ ॥ भीमोवेत्तिजरासंधंहिडिंबंबकमेवच ॥ सांप्रतंयेतुसंजाताः क्षत्रियाःसुम
हाबलाः ॥ ७८ ॥ येनदृष्टाराजसूयेभीमसेनादिभिर्नृपाः ॥ धर्मिष्ठाःसुमहावीर्यावदान्याश्चजितेंद्रियाः ॥ ७९ ॥
तान्नजानातिभीमोऽसौसुबहून्बलदर्पितान् ॥ अर्जुनेनप्रतिज्ञातंजयद्रथवधंप्रति ॥८०॥ अनामंत्र्यमयासार्धंत
त्साहसतरंमहत् ॥ अधुनापिमहाराजभीमसेनबलेनच ॥ ८१ ॥ कथंयास्यसियज्ञस्यपारंपांडवभूमिप ॥

१ द्रौपद्या । २ भीमसेनः । ३ दानशौण्डाः ।

यज्ञेऽस्मिंश्वमहीपालतत्स(हसतरंमम ॥ कथंसंपाल्यते घोटोदिक्षुसर्वासुभारत ॥ ८२ ॥ सर्वत्रपरिगंताऽसौदे
वगंधर्वमानवान् ॥ तेऽपिवीराजेतव्या धारयंतिचयेहयं ॥ ८३ ॥ असिपत्रव्रतंकार्यंप्रथमंदीक्षितेनहि ॥
पुरारामेणरक्षार्थंतुरगस्यमहाबलः ॥ ८४ ॥ नियुक्तोभरतोवीरो बद्धः सचहयान्वितः ॥ वीरेणसुरथेनैवपुरीं
शुक्तिमतींप्रति ॥ ८५ ॥ पश्चात्सराघवेणापिमोचितःपौरुषेणसः ॥ हयंतेपांडवःपार्थःपालयिष्यतिमत्सखा
॥ ८६ ॥ कस्त्वामत्रस्थितंत्राताकस्तुमोचयिताऽर्जुनम् ॥ गृहीतंतत्रकेनापिवीरेणहयरक्षकम् ॥ एषमेसंशय
स्तीव्रोजायतेधर्मनंदन ॥ ८७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनिकृतेश्रीकृष्णोक्तिश्रवणंनामद्वितीयोऽध्यायः
॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वासुदेवस्यवाक्यानिश्रुत्वाभीमोऽब्रवीद्वचः ॥ मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निव
केशवं॥१॥भीमउवाच॥रम्योऽयंसमयः श्लाघ्यः सहसावीरपूजितः॥धर्मराजेनैवकृष्णकर्तुंशक्योमहाक्रतुः॥२॥
प्रत्युत्तरंमयादत्तंत्वांविचिंत्यजनार्दन ॥ सत्यंस्थूलोदरादेवजायंते मतिवर्जिताः ॥ ३ ॥ त्वयोदितंचबह्वाशीम
तिहीनश्चजायते ॥ एतत्सर्वंत्वच्छरीरेमयैवचनिरीक्षितं ॥ ४ ॥ तवोदरे विश्वमिदंभातिसर्वंचराचरं ॥ स्थूलो
दरः कस्त्वदन्योबह्वाशीकस्तवाधिकः॥५॥ब्रह्मादयःसुराःसर्वे सरितः सागरादयः॥ सर्वाधारादिशश्चैवकिन्नमा
तितवोदरे ॥ ६ ॥ त्वत्तःस्थूलोदरःकश्चिन्नभूतोनभविष्यति ॥ समवान्मामकंभोज्यमुदरंचजनार्दन ॥ ७ ॥
शंसन्लज्जांनचाप्नोषित्वंवैमांभाषसेमृषा ॥ कस्तुजांबवतींभार्यांवानरीं माधवंविना ॥ ८ ॥ कुरुतेरुक्मिणींप्रा

१ अश्वः २ उक्तम् ।

प्यगुणज्ञः खलुकेशवः ॥ वराहमत्स्यकूर्माणांयोनिःप्रियतमातव ॥ ९ ॥ वामनस्त्वंपुराजातस्तस्माद्वक्रंप्रभाषसे ॥ लज्जाश्रयस्तेसततंकामःपुत्रपदङ्गतः ॥ १० ॥ स्त्रीजितोनत्वदन्योऽस्तिदेवानांत्वम्महातरुम् ॥ पारिजातंसमुत्पाट्यस्त्रीनिमित्तमिहानयः ॥ ११ ॥ क्षीराब्धौसततंवासःश्वशुरस्यगृहेतव ॥ एतेरम्यगुणाः प्रोक्ताबहवोऽन्येपितेऽलम् ॥ १२ ॥ कस्माद्दूषयसेयज्ञंभीषयन्वैनराधिपम् ॥ येहताःक्षत्रियाःपूर्वंजरासंन्धमुखामया[1] ॥ १३ ॥ भवंतंपुरतःकृत्वातथैवारीन्जयामहे ॥ बाहुभ्यामुद्धरेच्चोर्वींविकिरन्सर्वपर्वतान् ॥ १४ ॥ कारयिष्याम्यश्वमेधंनान्यथानृपचिंतितम् ॥ आगमिष्यतिमेकृष्णःकरिष्यतिचमत्प्रियम् ॥ १५ ॥ इत्थंचिंतितमस्माभिःसमागत्यान्यथाकथम् ॥ करोषिदेवकीपुत्रसफलोऽस्तुतवाश्रयः ॥ १६ ॥ पिपासयापीडयमानोबहुकालेनचातकः ॥ मेघस्योदयमुद्ग्रीवः साभिलाषंनिरीक्षते ॥ १७ ॥ तादृशस्यगलेवृष्टिंखदिरांगारपूरिताम् ॥ यदिपातयतेमेघस्तेनकिंक्रियतेतदा[2] ॥ १८ ॥ पंकेमग्नांहिगांत्रातुंप्राप्तोनाथः सुहर्षिता ॥ धेनुर्भवतिगोविंदसचतांचेन्निमज्जयेत् ॥ १९ ॥ तयाकस्यैवपुरतः कथनीयंजनार्दन ॥ अस्माकमपिसावस्थात्वामाश्रित्यात्रदृश्यते ॥ २० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ भीमस्यवचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचजनार्दनः ॥ हर्षेणमहतायुक्तस्तेजः संवर्द्धयन्निव ॥ २१ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ धन्योऽसिभीमभद्रंतेदीयतांपरिरम्भणम् ॥ त्वद्वाक्येनामुनावीरसन्तुष्टंममम‍ानसम् ॥ २२ ॥ एकंपृच्छामिराजानंकिमर्थंभयविव्हलः ॥ करोतिहयमेधांहिघातायित्वारणेकुरून् ॥ २३ ॥ द्रोणंभीष्मंतथाकर्णं सुहृत्संबंधिबान्ध

१ जरासन्धप्रमुखाः। २ चातकेन।

वान् ॥ मन्यतेपातकंजातमात्मनस्तुकलेवरे ॥ २४ ॥ प्रददातुचतत्सर्वंमत्करेकिल्बिषंनृपः ॥ नाशयिष्येऽखि
लंपापंपूतस्तिष्ठतुधर्मजः॥ २५ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ त्वत्करेचार्पितंदेवस्वल्पंतद्बहुलंभवेत् ॥ वस्तुजातंनृपोवेत्ति
नददातिहिदुष्कृतम् ॥ २६ ॥ यज्ञजंसुकृतंहस्तेतवदास्यतिपांडवः ॥ अहंतत्रगमिष्यामितुरगार्थंरमापते ॥
॥ २७ ॥ भवान्रक्षतुराजानंयावदागमनंमम ॥ सुरक्षितेनृपेचैवसफलाःसर्वसिद्धयः ॥ २८ ॥ धर्माभवंति
देवेशसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ सुकृतेनविनाजीवानराजंतेकथंचन ॥ २९ ॥ सर्वंसुकृतिजंपुण्यंभवान्गृह्णातुनः करा
त् ॥ फलार्थीनैवराजाऽसौनचाहंदेवकीसुत ॥ ३० ॥ हरिंविनानतेलोकावैकुंठप्रमुखाहिनः ॥ प्रियाभवंतिसुखदा
संगतिश्चास्तुतेसदा ॥ ३१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरःप्रीतोबभूवजनमेजय ॥ बुभुजेकृष्णस
हितःसुष्वापभवनेसुखम् ॥ ३२ ॥ प्रभातसमयेजातेभीमःकर्णात्मजस्तथा ॥ मेघवर्णोमहाबाहुस्त्रयस्तेनिर्गता
मुदा ॥ ३३ ॥ कुंतींयुधिष्ठिरंकृष्णंनमस्कृत्यतथाऽपरान् ॥ ददौकुंतीमोदकांश्चपाथेयंपांडवायसा ॥ ३४ ॥ जन
नीकरसंस्पृष्टांस्तृप्तःप्राश्यवृकोदरः ॥ मोदकैस्त्वन्यथातृप्तिर्जायतेनकथंचन[1] ॥ ३५ ॥ तथाऽन्यान्मोदकान्भी
मोमेघवर्णकरेददौ ॥ समालिंग्यार्जुनंतत्रइदंवचनमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ पार्थपालयराजानंब्राह्मणान्प्रतिपालय ॥
प्राप्तंमांमंदिरंविद्धिगृहीत्वातुरगंप्रति ॥ ३७ ॥ प्रसन्नंकेशवंपश्यन्संतुष्टंममानसम् ॥ सहायौचापिहर्षिता
वुद्योगंप्रतिपांडव ॥ ३८ ॥ स्मरणाद्वासुदेवस्यलयंगच्छंत्युपद्रवाः ॥ पातकानियथापार्थविद्रवंतितथाऽहि

१ अन्यथा जननीकरसंस्पर्शाभावे ।

ताः ॥ ३९ ॥ यौवनाश्वंसतुरगंप्राप्तंविद्धिससैनिकम् ॥ प्रसादात्केशवस्यास्यसंशयोमेनविद्यते ॥ ४० ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंपुरींभद्रावतींप्रति ॥ ययौताभ्यांयुतोधीमान्पदातिःप्राङ्मुखस्तदा ॥
॥ ४१ ॥ लंघयित्वासंविषयांस्तृतीयेऽहनितांपुरीं ॥ प्राप्तःकतिपयैर्वीरैःपुरींरम्यांकुरूद्वह ॥ ४२ ॥ ददर्शपर्व
तारूढांयौवनाश्वेनपालितां ॥ काननानांसहस्रैस्तुसमंतात्परिवारितां ॥ ४३ ॥ संपूर्णसरसीयुक्तांभूषितांनग
रींशुभां ॥ यूपैर्नलभ्यतेमार्गोहोमधूमैर्नदृश्यते ॥ ४४ ॥ नबहिःश्रूयतेशब्दोवेदघोषैर्धनुःस्वनैः ॥ नगर्यास्तोर
णैरम्यैःप्रासादैर्मंडपैर्मठैः ॥ ४५ ॥ सत्रैस्त्रयस्तेसंतुष्टाःप्राकारैःपरिखादिभिः ॥ ददर्शभीमसेनोवैवनंचैवद्रुमै
र्युतं ॥ ४६ ॥ फलितायत्ररंभास्ताःस्वफलैर्भांतिभूरिशः ॥ नम्राःफलातिभारेणसुगुणैःसज्जनाइव ॥ ४७ ॥ सुवृ
त्तैःसरलादीर्घानारिकेलद्रुमाःफलैः ॥ दृश्यंतेबहुलायत्रवंशाःसत्पुरुषैरिव ॥ ४८ ॥ रक्षंतिस्वफलैर्नित्यंनरवा
क्यानिसर्वदा ॥ सर्वकार्याणिकुर्वंतितत्रवैक्रमुकद्रुमाः ॥ ४९ ॥ सकंटकैःफलैर्नित्यंपनसाःपरतृप्तये ॥ स्थिताः
सर्वांगजैस्तत्रदृष्टाभीमेनभारत ॥ ५० ॥ अनंतत्वंगतावृक्षाःखर्जूराणांसहस्रशः ॥ फलैःसंकुचितैरेवनृणांता
पापहारिणः ॥ ५१ ॥ विदीर्णैर्यत्रदाडिंब्यःस्वफलैःशुकसंयुतैः ॥ बीजपूरैःसरागैस्तैः कुर्वंतिहिहितंजने ॥ ५२॥
रसालाःकोकिलैर्लुब्धैःसारंगैश्चशिखंडिभिः ॥ सेव्यंतेमाधवस्येवगुणाःसद्भिर्निरंतरं ॥ ५३ ॥ पंचधैवत्वचाऽ
त्यंतांफलानिकरमर्दिनां ॥ प्रयच्छंतिरुचिंरम्यांनामानीवहरेर्गतिं ॥ ५४ ॥ वहतांजलयंत्राणामुदकंसरसीग

१ सः भीमः विषयान् देशान् । २ सरोभिर्युक्तां । ३ वर्तुलाकारैः । ४ कुलानि । ५ 'करवंद' इतिमहाराष्ट्रभाषायां ।

तं ॥ प्रीणातिविविधान्वृक्षानतिथीनातिथेयवत् ॥ ५५ ॥ बीजपूरकनारिंगजंबीरामलकद्रुमाः ॥ जंबूनिंबकदं बाश्चबादामाक्रोडकावने ॥ ५६ ॥ चिंचिणीबदरीशाला[1]:पुष्पिताशोकचंपकाः ॥ नागकेसरपुन्नागाबकुलाःपाटलाःशुभाः ॥ ५७ ॥ चंचरीका[2]:शुकाबर्हिसारिकारुतनादिताः ॥ सुवर्णकेतकीजातीयुवतीमोगरादयः ॥ ५८॥ शतपत्रीसुपत्रीचकर्णिकाश्चापिपुष्पिताः ॥ विलोक्यभीमःसंतुष्टोवनंसुरभिपादपम् ॥ ५९ ॥ वीरायकर्णपुत्रायदर्शयित्वामहद्वनम् ॥ नगरींचसुरम्यांतांवाजिपानंसरःशुभम् ॥ ६० ॥ रत्नालयंरौप्यशिलाबद्धंशीतजलंशिवम् ॥ नानासत्वसमाकीर्णंकेशवस्येवमानसम् ॥ ६१ ॥ अब्रवीद्वृषकेतुंतंकिंकर्त्तव्यंमयाऽधुना ॥ मध्याह्नेतुरगस्यात्रभविष्यतिसमागमः ॥ ६२ ॥ रक्ष्यमाणःसुबलिभिर्वीरैःसंग्रामकोविदैः ॥ नमुंचंतिहयंवीराःकृपणाःस्वधनंयथा ॥ ६३ ॥ त्रयोवयंपर्वतेऽस्मिँल्लतावृक्षसमाकुले ॥ तावत्तिष्ठामहेसर्वेयावद्धयसमागमः ॥ ६४ ॥ पाल्यमानोऽपितुरगोग्रहीष्यामोनसंशयः ॥ अहमादौगमिष्यामिरणमध्येमहाबलः ॥ ६५ ॥ मत्पृष्ठपालकौवीरौभवंतौभवतांप्रभू ॥ एवंमंत्रस्तु[3]सुखदोभविष्यतियशःप्रदः ॥ ६६ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेभीमवाक्यंनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ भीमस्यवचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचसकर्णजः॥ अक्षौहिणीनांदशकंश्रूयतेचास्यभूपतेः ॥ १ ॥ तन्मध्येहयरक्षार्थमागमिष्यंतिकेचन ॥ त्वद्बाहुबलमासाद्यन[4]भवंतिरणेजनाः ॥ २ ॥ गंगातटमिवासाद्यपात

१ बदरीशालाः बदरीवृक्षाः। २ भ्रमराः। ३ अस्ययौवनाश्वस्य। ४ विलयंयांतितेनराइतिवापाठः।

कानांगणानृणां ॥ विनाशंचैवगच्छंतितथाभीमतवाहिताः ॥ ३ ॥ कालकूटंविषंतावत्परितापेनदारुणम् ॥ रुद्रस्यपुरतोनैवयावद्भवतिसंगतं ॥ ४ ॥ कामुकाविषयैस्तावद्बाध्यंतेप्राणिनोभुवि ॥ यावद्ब्रह्मविचारेणसंगतानभवंतिते ॥ ५ ॥ गमनागमनंतावद्देहिनामिहजायते ॥ स्मरणंवासुदेवस्ययावत्तेषांनरोचते ॥ ६ ॥ पितृणांबंधनंतावन्नरकेपतनंतथा ॥ नयावत्कुलजःपुत्रोगयापिंडप्रदोभवेत् ॥७॥ धर्मराजनिमित्तंचकृष्णप्रीत्यैवृकोदर ॥ तुरगग्रहणेनूनंसिद्धिरत्रविलोक्यते ॥ ८ ॥ एतेपश्यगजाःप्राप्ताःसमदामधुपैर्वृताः ॥ करेणवश्चकरभाःकज्जलस्येवपर्वताः ॥ ९ ॥ जलपानंनकुर्वंतिनिर्मलंकलुषंजलं ॥ उन्मज्जंतिनिमज्जंतिमहामात्रैरधिष्ठिताः ॥ १० ॥ प्रीताःप्रेमजलैःस्त्रीणांकामुकाःपुरुषाइव ॥ जलेनयेनजीवंतिसरागंकुर्वंतेचतत् ॥ ११ ॥ सिंदूरेणातिरागेणस्वकपोलच्युतेनच ॥ नागकुंभान्दानहीनान्मधुपानलिनीवने ॥ १२ ॥ प्रविष्टास्तान्परित्यज्यमलिनेषुनसौहृदम् ॥ मृणालानिमरालाश्चगृह्णंतिकृपयान्विताः ॥ १३ ॥ षट्पदेभ्यःप्रयच्छंतिभूतसाम्यंगताइव ॥ उच्छलंतिजलेमत्स्याधनंप्राप्ययथाऽधनाः ॥ १४ ॥ चक्रवाकाश्चक्रवाक्यःसंगताःप्रेमपूरिताः ॥ दृश्यंतेऽस्मिन्हिसरसिभीमसेनमहाबल ॥ १५ ॥ अतःपरंहितुरगाःसमागच्छंतिसत्वराः ॥ गोक्षीरहिमवर्णाश्चरक्ष्यमाणामहारथैः ॥ १६ ॥ रेणुःसमुत्थितोभूरिपश्यपांडववाजिभिः ॥ वादित्राणांतथाघोषःपताकागगनंगताः ॥ १७ ॥ धूयंतेचमहाबाहोकालजिव्हायथास्थिताः ॥ यौवनाश्वोनृपःप्राप्तोभविष्यातिनसंशयः ॥ १८ ॥ वीराणांपश्यधीरा

१ ब्रह्मविचारेण । २ निर्मलजलंपानंनकुर्वंतिकिंतुकलुषमेवकुर्वंतीत्यर्थः । ३ आधोरणैः । ४ सरागंसमलं ।

णांमंडलानिसहस्रशः ॥ ध्वजाग्रेविद्यतेगृध्रःकस्यतंचनविद्महे ॥ १९ ॥ शुकोभातिध्वजस्थोऽपिरोरवीतिचदुं
दुभिः ॥ एनंहिबहवोयांतिवीरारणविशारदाः ॥ २० ॥ एवंविलोक्यतेयत्रतत्रवीरसमागमः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच
इत्थंवदतिवीरेतुवृषकेतौमहाबले ॥ २१ ॥ तुरगाजलपानार्थंयौवनाश्वस्यमारिष ॥ मध्याह्नेतत्रसंप्राप्तानानाव
र्णाःसहस्रशः ॥ २२ ॥ त्रिभिस्त्रिभिस्तेविधृतादशध्रुवकमंडिताः ॥ मंदुरैर्बलिभिश्चित्रगतयःशिक्षिताश्चये ॥२३॥
धाराभिःपंचभिर्युक्ताश्चलत्प्रोथाःसुकंधराः ॥ मुखेभ्योनिःसरंतीवदृश्यतेखुरसंततिः ॥ २४ ॥ द्विजाननेभ्यो
हियथानिर्यातिपदपद्धतिः ॥ मायूरींतैतिरींमौष्ट्रींकुर्वंतोगतिमुत्तमां ॥ २५ ॥ नाकुलींगतिमास्थायसमायांति
महत्सरः ॥ आकंठंविनिमग्नास्तेपपुस्तोयंसनिःस्वनं ॥ २६ ॥ आगतानिर्गताश्चान्येदृष्टाभीमेनभारत ॥ वृष
केतुंप्रत्युवाचभीमोवचनमुत्तमं ॥ २७ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ प्राप्ताहयाश्चबहवःसहयोनैववीक्ष्यते ॥ य
न्निमित्तमिहप्राप्तावयंतावंत्रयोजनाः ॥ २८ ॥ किंवानृपगृहेबद्धःसजलंपरिपास्यति ॥ हरिंविनानैवगतिर्ध
र्मराजस्यमंदिरे ॥ २९ ॥ अस्माकंविद्यतेतातभवाञ्ज्ञानातिनेतरः ॥ अपुत्राणांयथालोकाभवंतिनसुख
प्रदाः ॥ ३० ॥ अदातॄणांयथाकामाब्रह्मचर्यव्रतांयथा ॥ बंधूनांचयथासंगोजितस्त्रीणांविलोक्यते ॥ ३१ ॥
नृपतीनाममंत्राणांचिरंराज्यंनसुस्थिरं ॥ नयशःपुण्यहीनानांनसुखंपरिवादिनां ॥ ३२ ॥ नमोक्षोभ
क्तिहीनानांविष्णोरमिततेजसः ॥ वैभवंहियथानॄणामनाराध्यचशंकरं ॥ ३३ ॥ तथाहयंविनास्मा

१ द्वावुरस्यौशिरस्याद्वौद्वौद्वौरंध्रोपरंध्रयोः । एकोभालेह्यपानेचदशावर्ताध्रुवाःस्मृताः । २ सादिभिः । ३ आस्कंदितादिपंचगतिभिः । ४ कंपितनासाः । ५ वसामोत्रत्रयोजनाइत्यपिपाठः ।

कंगमनंनगजाव्हये ॥ भीमस्यवचनंश्रुत्वायावद्वदतिकर्णजः ॥ ३४ ॥ तावत्सतुरगःप्राप्तोरथिभिःपरि
वारितः ॥ महागजैश्चसमदैःसादिभिःपत्तिभिस्तथा ॥ ३५ ॥ चामरैर्वीज्यमानस्तुसबलोबद्धचामरः ॥
श्वेतातपत्रैःसंछन्नःक्षुद्रघंटाभिरन्वितः ॥ ३६ ॥ चंदनेनसुगंधेनकुंकुमेनापिचर्चितः ॥ तरुणीकरचिह्ना
निधारयन्स्वतनौहयः ॥ ३७ ॥ धृतमाल्योविचित्रांगोमालाभिश्चविभूषितः ॥ उभाभ्यांसंगृहीतश्चजयशब्दैः
सुमंगलैः ॥ ३८ ॥ कृष्णागुरुमुखैर्धूपैर्धूप्यमानःपुरोगमैः ॥ स्पृशतेनखुराग्रैश्चधरणींबहुवल्लभाम् ॥ ३९ ॥ ना
नावादित्रनादेनवीराणांगर्जितेनच ॥ हयहेषेणनागानांबृंहितेनबभौहयः ॥ ४० ॥ भाविदर्शनपुण्येनश्रीकृ
ष्णस्यनसंशयः ॥ पूज्यतेतुरगोनानाधूपैर्दीपैःसुमंगलैः ॥ ४१ ॥ तंविलोक्यतथारूपंरक्षितंसुमहारथैः ॥ बा
लस्तद्ग्रहणेबुद्धिंसचक्रेभीमनन्दनः ॥ ४२ ॥ उत्सुकंतंतथालोक्यभीमसेनोऽब्रवीत्सुतम् ॥ ॥ भीमसेनउ
वाच ॥ किंचिकीर्षसिवत्सत्वंब्रूहिसत्यंममाग्रतः ॥ ४३ ॥ उवाचभीमंतरसामेघवर्णोऽथराक्षसः ॥ मेघवर्ण
उवाच ॥ त्वयाज्ञप्तोभीमसेनतुरगंपर्वतोपरि ॥ ४४ ॥ गृहीत्वावत्सवद्वीरतिष्ठामीतिमतिर्मम ॥ सर्वेषांपश्य
तांवीरवीराणांगणनानमे ॥ ४५ ॥ तंहरिंप्रसमीक्ष्याथवायुजंसमयाचत ॥ अनुज्ञांदेहिमेस्वामिन्यौवनाश्वंस
पुत्रकम् ॥ ४६ ॥ बद्ध्वानयामिपश्यत्वंवृषकेतुश्चकर्णजः ॥ अथवाक्षात्रधर्मेणयुद्धेजित्वामहारिपुम् ॥ ४७ ॥
तुरंगमानयिष्यामिसंभूतोयद्यहंत्वया ॥ स्वभृत्येविद्यमानेकिंस्वामीयुध्यतिमारिष ॥ ४८ ॥ आनीयाहंच

१ वायुजं भीमम् ।

तुरगंकरिष्येवृक्षसंयुतम् ॥ एतावदुक्त्वावचनंप्रययौराक्षसस्तदा ॥ ४९ ॥ भूधरात्खंसमुत्पत्यमायांकुर्वन्नस
राक्षसीम् ॥ अन्धकारस्तदाह्यासीत्कालमेघइवोदितः ॥ ५० ॥ स्फुरंतिविद्युतोऽजस्रंस्फूर्जथुश्चमुहुर्मुहुः ॥ त
न्मध्येसिंहनादञ्चसचकारपुनःपुनः ॥ ५१ ॥ व्याकुलाश्चदिशःसर्वानप्राज्ञायतकिंचन ॥ देवासुरमनुष्या
णांमहद्भयमुपाविशत् ॥ ५२ ॥ मेघनादस्यरूपेणव्याप्तंतद्व्योममण्डलम् ॥ विमानानिचसर्वाणिभ्रमंतिस्मइत
स्ततः ॥ ५३ ॥ एतस्मिन्नंतरेदेवःकश्चिदागत्यसत्वरः ॥ उवाचशक्रमासीनंसभामध्येतिदुःखितः ॥ ५४ ॥
॥ देवउवाच ॥ ॥ भोभोःस्वामिन्नजानीषेह्यात्मनश्चशुभाशुभम् ॥ दैत्यःकश्चिदिहागत्यकुरुतेलोकयातनाम्[२] ॥
॥ ५५ ॥ मायांविकुरुतेऽत्यंतंलोकक्षयचिकीर्षया ॥ तंत्वंजहिमहाबाहोलोकानांरक्षकोह्यसि ॥ ५६ ॥ इति
श्रुत्वामहेंद्रोऽसौरोषात्प्रस्फुरिताधरः ॥ उवाचसकलान्देवान्जानीध्वंकोऽयमागतः ॥ ५७ ॥ समागत्यप्रप
श्यंतिदेवादूरस्थिताश्वतम् ॥ दूतस्तुतैःसमाहूतः पृच्छगत्वाचकोभवान् ॥ ५८ ॥ सदूतस्तत्रगत्वावैपृष्टवा
न्मेघवर्णकम् ॥ ॥ देवदूतउवाच ॥ ॥ कस्त्वंवीरसमायातःसत्यंब्रूहिममाग्रतः ॥ ५९ ॥ त्वयिदृष्टेमहावी
रदेवानांभयमाविशत् ॥ दूतोहंप्रेषितस्तैस्तुकिंतवात्रचिकीर्षितम् ॥ ६० ॥ ॥ मेघवर्णउवाच ॥ ॥ नभेतव्यंसु
रैःकापिनाम्नाऽहंमेघवर्णकः ॥ भीमस्यपौत्रोहैडिंबिर्यज्ञसाहाय्यकारकः ॥ ६१ ॥ हयंग्रहीष्येराज्ञोऽहंयौवनाश्व
स्यभोःसुर ॥ संभ्रमस्तुनदर्थंमेधर्मयज्ञार्थसिद्धये ॥ ६२ ॥ इतिश्रुत्वासदूतस्तुहर्षनिर्भरमानसः ॥ इंद्राय

१ वज्रनिर्घोषः। २ बाधाम्।

सर्वंवृत्तांतंधर्मराजार्थमुत्तमम् ॥ ६३ ॥ कथयामासहृष्टास्तेदेवाइन्द्रादयस्तदा ॥ अपश्यन्कौतुकंतत्रमेघ
वर्णस्यसंयुगे ॥ ६४ ॥ मेघवर्णोऽपितंदृष्ट्वाहयंचांबरमाश्रितः ॥ जिहीर्षुराव्रजत्तत्रयत्रासौयज्ञियोहयः ॥ ६५ ॥
मोहयित्वातुतान्सर्वान्भूमौपात्य[1]थवायुना ॥ रजउद्धूयचबलात्सैनिकाभयविव्हलाः ॥ ६६ ॥ केचिद्गृहीत
शस्त्रास्तेकेप्यधावन्नितस्ततः ॥ एवंतुव्याकुलीकृत्यशिलावर्षेणवायुना ॥ ६७ ॥ सिंहनादंप्रकुर्वाणोह[2]
रिंतंजगृहेमुदा ॥ खमुत्पतंतंददृशुर्नीलमेघाकृतिंजनाः ॥ ६८ ॥ कुण्डलांगदकेयूरमुकुटाद्यैर्विराजितम् ॥ को
ऽयंकोऽयंकुतश्चायंछिंधिभिंधीतिवादिनः ॥ ६९ ॥ इतिजल्पंतितेवीरावीक्षन्तःखंसमाश्रितम् ॥ साश्वंव्रजंतं
तंदेवाःपुष्पवृष्ट्यासिषेविरे ॥ ७० ॥ हैडिंबेकृतकृत्योऽसौधर्मराजोऽनुजैःसह ॥ त्वादृशोयस्यपौत्रोऽभूद्धर्मसा
हाय्यहेतवे ॥ ७१ ॥ इतिस्तुत्वातुतंदेवाजग्मुस्तेस्वमथालयम् ॥ मेघनादोऽपिहं[3]संतंगृहीत्वाशीघ्रमागतम्
॥ ७२ ॥ आकाशस्थंसमालोक्यसाश्वंतौहर्षपूरितौ ॥ सिंहनादंप्रकुर्वंतौवीक्षंतौचमुहुर्मुहुः ॥ ७३ ॥ अत्रांतरेम
हानासीद्धतेहंसेरवस्तदा ॥ यौवनाश्वबलेतस्मिन्नन्योन्यंजघ्नुरुद्भटाः ॥ ७४ ॥ गत्वातेकथयामासूराज्ञेवृत्तांत
मादितः ॥ तच्छ्रुत्वासहसाराजापुत्रैःसहसमागतः ॥ ७५ ॥ गतंहंसंतुतंश्रुत्वादुःखक्रोधसमन्वितः ॥ उवाचकेन
नीतोऽयंहंसोह्यल्पायुषाम्मम ॥ ७६ ॥ सदेवानपिनेष्यामिमानवान्यमसादनम् ॥ इत्युक्त्वासहसाराजाक्रोधे
नव्याकुलीकृतः ॥ ७७ ॥ आजुहावरथान्दिव्यान्नाम्नाकालांतकोपमान् ॥ आयातास्तेरथाःशीघ्रंनमस्कृ

१ पात्य पातयित्वाल्यप्छांदसः। २ तुरगम्। ३ तुरगम्।

त्यचतंप्रभुम् ॥ ७८ ॥ आदेशोदीयतांस्वामिन्कोऽद्यप्राणैर्वियोज्यताम् ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ वियन्नीतो
हरिर्वीराःशीघ्रंधावतमाचिरम् ॥ ७९ ॥ इत्युक्ताःसहसोत्पत्यसहस्राणांचतुष्टयम् ॥ तरसागगनेतंतुरुरुधुर्मु
मुचुःशरान् ॥ ८० ॥ मेघनादस्तुतान्वीरान्प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ मेघनादउवाच ॥ ॥ यमलोके[1]हिगंत
व्यंभवद्भिर्नात्रसंशयः ॥ ८१ ॥ इत्युक्तातान्जघानाशुतलमुष्टिभिराशुगान् ॥ शिलामादायतान्सर्वान्पोथ
यामासराक्षसः ॥ ८२ ॥ तेहताभीमकर्माणःकायंत्यक्तादिवंगताः ॥ शापान्मनुष्यजन्मानःप्राप्तास्तेवैसुरालय
म् ॥ ८३ ॥ सं[2]तान्निर्मथ्यसंग्रामेयत्रतौवृषपाण्डवौ ॥ विहायसातत्रगंतुंमेघवर्णःप्रचक्रमे ॥ ८४ ॥ सैनिकाश्चापरे
राज्ञोयुद्धायैवमनोदधुः ॥ हाहाकारोमहानासीत्संगृहीतेहयेतदा ॥ ८५ ॥ गृहीतस्तुरगोयेनतंगृह्णीतेतिवादिनः ॥
कगतःकेननीतोऽसौकुतोयास्यतिनःपुरः ॥ ८६ ॥ नूनमात्मविनाशायजहारतुरगंहियः ॥ अमर्त्यमपिनेष्यामो
मृत्युलोकंनसंशयः ॥ ८७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवंतस्तेसर्वेगगनेराक्षसेनहि ॥ नीयमानंचदद्दशुर्हरिं
कोपसमन्विताः ॥ ८८ ॥ मुमुचुःशरवर्षाणिरुरुधुस्तेदिशोदश ॥ बाणैर्व्याप्यनभःसर्वंपातयंतिस्मराक्षसम् ॥ ८९ ॥
एतस्मिन्नेवकालेतुवृषकेतुर्महाबलः ॥ उवाचभीमंप्रहसन्प्राप्तोऽसौमेघवर्णकः ॥ ९० ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥
धन्योऽसौराक्षसोभीमश्लाघ्यंकर्मामुनाकृतं ॥ गृहीत्वातुरगंप्राप्तःसकथंपात्यतेपरैः ॥ ९१ ॥ एतान्पश्यर
णेप्राप्तान्वीरान्रणविशारदान् ॥ धारयामिसमक्षंतेपातयिष्येनसंशयः ॥ ९२ ॥ एतावदुक्तावचनंगृही

१ यमलोकम् । २ मेघनादः ।

त्वापरमंधनुः ॥ पदातिःप्रययौधन्वीभीमसेनस्यपश्यतः ॥ ९३ ॥ पिनाकपाणिर्भगवान्यथादैत्यगणांस्तथा ॥
अधुनाचरणेवीरास्तिष्ठध्वमितिचाब्रवीत् ॥९४॥ निवर्त्तध्वंवृथाप्राणान्मात्यजध्वंममांतिके ॥ तेतुश्रुत्वावचस्त
स्यविस्मयोत्फुल्ललोचनाः॥९५॥कोऽयंकस्यात्मजोवीरःकिंवाज्ञापयतिस्वयं ॥अस्माकंपुरतःस्थित्वासमाह्वय
तिकालवत्॥९६॥प्रब्रुवंतोवचश्चैवंपुनस्तेरुरुधुस्तदा ॥ तंकर्णपुत्रंसमरेऽवर्षयंस्तेयथाघनाः ॥ ९७ ॥ सतान्बाण
गणैर्घोरैःपातयित्वाधरातले॥ननादसिंहवद्वीरःसिंहस्कंधोमहाभुजः॥९८॥महारथाःशरैश्छन्नानदृश्यंतेनराधि
प ॥ गजाविदारिताबाणैःपतिताधरणीतले॥९९॥सादिनःपत्तयःसर्वेविनष्टाःशतशोरणे ॥ तानिसैन्यानिभग्नानि
तस्मात्कर्णात्मजात्तदा॥१००॥ स्मरणाद्वासुदेवस्यपातकानीवसर्वशः ॥ तत्रकेचित्पुरींप्राप्ताःकथयंतिहिवैक्षयं
॥१०१॥हयोनीतःपरैराजन्नयुतंविदलीकृतं ॥ वीराणांरणधीराणांयौवनाश्वंनृपंप्रति॥ १०२॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥
यौवनाश्वोमहाबाहुर्विस्मयंपरमंगतः ॥ तच्छ्रुत्वाभाषितंतेषांमहाकोपेनपूरितः ॥ १०३ ॥ निर्ययौस्वबलेनैव
निखिलेनजनाधिपः ॥ पप्रच्छक्वतितेप्राप्ताःसंतिवीराःकियद्बलं ॥ १०४ ॥ ऊचुस्तेपित्रयोदृष्टाश्चतुर्थोनसमा
गतः ॥ एकेनगगनेराजन्नीतःसतुरगस्तव॥ १०५ ॥ यूनापरेणसैन्यंतुपातितंचापरःस्थितः ॥ यथाह्यवैष्णवः
पुत्रःस्वकुलंनिरयेऽशुचौ ॥ १०६ ॥ ॥ यौवनाश्वउवाच ॥ ॥ त्रयोदेवाश्चतेनूनंगृण्हंतितुरगंमम ॥ नमानुषैःश
क्यतेऽसौहयोनेतुंकथंचन ॥ १०७॥ नयंतिमानुषाहंसंयदितेनैवमानुषाः ॥ रणयज्ञेहितान्देवांस्तोषयिष्येऽहम

१ पातयतीतिशेषः ।

द्यवै ॥ १०८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाप्रययौराजासैन्येनमहतावृतः ॥ प्रथमंराजशार्दूलस्तंददर्शवृको
दरम् ॥ ९ ॥ वृषध्वजंस्थितंयुद्धेविलोक्यहर्षितोऽभवत् ॥ धन्योऽसौबालकश्चैकोवीक्षतेमांसमागतम् ॥ ११० ॥
नभयंविद्यतेचास्यमृगराडिवलक्ष्यते ॥ मृत्योर्भयंनकुरुतेयथायोगीतथाशिशुः ॥ ११ ॥ तस्मात्सर्वैर्ममैतस्य
पश्यन्तुबलमुत्तमम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तंतथाभाषमाणंतुससैन्यंहिसमागतम् ॥ १२ ॥ निरीक्ष्यभीम
स्तरसायोद्धुंप्रायाद्गदान्वितः ॥ वारयन्कर्णपुत्रञ्चपातयन्निवतद्बलम् ॥ १३ ॥ प्रत्युवाचतदाभीमंवृषकेतुर्मु
दावचः ॥ त्रैलोक्यंयदिसंप्राप्तंसंग्रामेकुंतिनन्दन ॥ १४ ॥ तदातवभवेद्युद्धंस्वल्पंसैन्यंचमामकम् ॥ सेने
यंतुवृतातातप्रथमंपुत्रकेणते ॥ १५ ॥ मयाभीममहायुद्धेवर्जनीयात्वयाऽद्यसा ॥ इमांनिर्मथ्यसकलांयशः
पैत्रंतुतेकरे ॥ १६ ॥ समुत्पाद्यप्रदास्यामिमात्वंक्रीडयमारिष ॥ नस्थिरःसर्वदादेहस्तारुण्यंचचलंतथा ॥ १७ ॥
स्थिरारमानकस्यापिदृश्यतेमंदिरेविभो ॥ तस्माद्यशःस्थिरंकार्यंप्राणिभिर्भूतलेऽखिले ॥ १८ ॥ विपरीतःपरो
धर्मःकविभिर्भाषितःक्षितौ ॥ परसेनामतिप्रौढांनानामुखविलोकिनीम् ॥ १९ ॥ निर्मथ्ययेनरायांतिप्राप्नुयुस्तेयशः
स्थिरम् ॥ वधूस्तेममसेनाद्यसभावंमांनिरीक्षते ॥ १२० ॥ कर्तुंचसक्षतंवक्षःशस्त्ररूपैर्नखैर्दृढम् ॥ सेनामुखंमम
मुखेसक्तंपश्यपाण्डव ॥ २१ ॥ भवंतंश्वशुरंवीक्ष्याविमुखाहिभविष्यति ॥ पताकापल्लववृतंनमुखंदर्शयिष्य
ति ॥ २२ ॥ तस्मात्त्वयाचस्थातव्यंयावद्भवतिसंगतम् ॥ ममाद्यसंगरेतातसेनायास्लावदेवहि ॥ २३ ॥ ॥

१वधूःस्नुषा । २ सभावंशृंगाररसयुतम् क्रियाविशेषणमेतत् । ३ पताका एवअंचलः (पदर इति महाराष्ट्रभाषया)

भीमसेनउवाच ॥ ॥ भवान्प्रयातुप्रथमंसेनामेनांविलासिनीम् ॥ वधूजितंयदावीक्ष्येत्वांतुपुत्रकसंगरे ॥ २४॥
तदावधूंशासयिष्येगदादण्डेनदूरतः ॥ शासिताहिवधूःपुत्रसफलातेभविष्यति ॥ २५ ॥ गुरुभिःशास्यतेनैव
स्नुषायदिधरातले ॥ तस्यादुर्वृत्तभावेनतेषांहिपतनंध्रुवम् ॥ २६ ॥ एतत्समीक्ष्यगंतव्यंत्वयावीरमहाचमूम् ॥
पदातिस्त्वंरथस्थास्तेपरेप्राप्ताहिकर्णज ॥ २७॥ एकाकिनंप्रेरयितुंनक्षमोऽस्मिमहाबल ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
एतस्मिन्नंतरेराजन्वृषकेतुरुदारधीः ॥ २८ ॥ भीमंप्रदक्षिणीकृत्यनिर्ययौसचमूंप्रति ॥ कामीवाऽरुण
नेत्रोऽयमबलांवरवर्णिनीम् ॥ २९॥ श्रीखण्डघनसारेणकटदानेनवासिताम् ॥ बिभेदवाहिनींमध्येगजकुम्भ
पयोधराम् ॥ १३० ॥ बाणैस्तीक्ष्णैर्महाबाहुर्वीक्षमाणःपितामहम् ॥ वीरान्पातयतेरोषान्नरोषस्तस्यशाम्य
ति ॥ ३१ ॥ मद्बाणैःपातितावीरारणमध्येविदारिताः ॥ शत्रुतांनैवमुञ्चंतिकिंकर्त्तव्यमितोमया ॥ ३२ ॥ एवं
संचिंतयानोपिपुनःशत्रून्व्यपोथयत् ॥ चन्दनागुरुगंधीनिरणेराज्ञांमुखानिसः ॥ ३३ ॥ विच्छिन्नानीवपद्मा
निनिरीक्ष्यसमरेहसन् ॥ एतानिजलहीनानिनम्लायंतिममाग्रतः ॥ ३४ ॥ मत्वाबिभेदराजेंद्ररणेगजघटाः
पुनः ॥ मौक्तिकानिसुवृत्तानिगजकुंभच्युतानिच ॥ ३५ ॥ शूरकंठेषुचिक्षेपमंडनानिसकर्णजः ॥ तंतथासम
रेवीरंसंहरंतंनिजंबलं ॥ ३६ ॥ यौवनाश्वोगजारूढःसमागत्येदमब्रवीत् ॥ ॥ यौवनाश्वउवाच ॥ ॥ रथंगृहाण
वीरत्वंमयादत्तंसमारुह ॥३७॥ भूमिस्थेनसमंयुद्धंनप्रशंसंतिसूरयः ॥ परदेशात्पुरंप्राप्तंबालंश्रमसमन्वितं॥३८॥

१ दानोदकेन ।

योधितंबहुभिःसार्धंविरथंयोधयेकथं ॥ तवनामनजानामिनगोत्रंजनकंचते ॥ ३९ ॥ विष्णोरिवजगत्पू
ज्यंनवेद्मिकुलनिर्णयम् ॥ तस्मात्प्रब्रूहिसमरेयथायुद्धंकरोमिते ॥ १४० ॥ धन्यस्त्वमपरोधन्यस्त्वत्तो
नास्तीतिमेमतिः ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ कुलंकश्यपसंभूतंमामकंरविभासितं ॥ ४१ ॥ पृथिव्यांनापरोदाता
यंविनाजनकःसमे ॥ सभामध्येद्रौपदीचाक्लिश्यतीयेनवीक्षिता ॥ ४२ ॥ धर्मोदयोनगणितादुर्योधनहितैषि
णा ॥ विनानंतंस्थितोयस्तुतस्यपुत्रंनिबोधमां ॥ ४३ ॥ अर्जुनेनैवनीतोऽसौपरमंपदमव्ययं ॥ कर्णः पितामे
संग्रामेवृषकेतुरहंस्थितः ॥ ४४ ॥ युधिष्ठिरस्ययज्ञार्थंतुरगोनीयतेमया ॥ नरथंचत्वयादत्तंप्रतिगृह्णामिसंगरे
॥ ४५ ॥ युद्धेजितंतुगृह्णंतिनदत्तंवैनराधिप ॥ १४६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणि जैमिनिकृते यौवनाश्ववृष
केतुवाक्यवर्णनंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ यौवनाश्वउवाच ॥ ॥ धन्योऽसिकर्णपुत्रत्वंप्रथमंप्रहराशुमां ॥ बालंचपलमालोक्यतस्मान्नप्रहरामिते ॥ १ ॥
॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ बहुपुत्रोऽसिराजेंद्रमत्तोवृद्धतरोभवान् ॥ कृष्णदर्शनहीनोसिनसमोमद्बलेनवै ॥ २ ॥
त्वच्छरीरेमहाराजविद्यतेनबलंक्कचित् ॥ अहंतावद्युवाराजन्भवान्वृद्धतरोमम ॥ ३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
तच्छ्रुत्वावचनंतस्यनृपतिर्दशभिःशरैः ॥ ताडयामासहृदयेवृषकेतुंहसन्निव ॥ ४ ॥ सताञ्छरांस्त्रिधाचक्रे
नृपकोदंडनिर्गतान् ॥ बाणेनैकेनतरसाछित्त्वातंत्रिभिरार्दयत् ॥ ५ ॥ तस्यबाणानृपंविद्ध्वाप्रविष्टाधरणी ॥ १३ ॥

१ तंविना दुर्योधनं विना ।

तलं ॥ पूर्वजाःकूटसाक्ष्यंहिब्रुवंतोयांत्यधोयथा ॥ ६ ॥ अर्धचंद्रेणचिच्छेदकोदंडंनृपतेः पुनः ॥ सगुणं
चातपत्रंचचामरव्यजनानिसः ॥ ७ ॥ चक्रवाकेनतीक्ष्णेनछिद्यंतेप्रीतिजागुणाः ॥ यथाचैकेनबालस्यबा
णेनैकेनतत्तथा ॥ ८ ॥ निखिलंभूपतेस्तत्रपातितंधनुरादिकं ॥ सोऽन्यत्कार्मुकमादायसज्यंकृत्वामहाब
लः ॥ ९ ॥ विव्याधकर्णजंषष्ट्याशराणांनतपर्वणां ॥ तेतस्यहृदयंभित्त्वापपुःशोणितमाहवे ॥ १० ॥ जीवं[1]
नंभानुकिरणाः पिबंतितरसायथा ॥ तथासभिन्नहृदयो बहुभिःपरिवारितः ॥ ११ ॥ चकारयुद्धंसुमहन्नृपतिंप
रिपीडयन् ॥ चतुर्भिस्तुरगांस्तस्यशरैर्निन्ये[2]यमक्षयम् ॥ १२ ॥ सारथेश्चशिरः कायात्पातयामासभूतले ॥
अदृश्यंनृपतिंचक्रेयोधानांपश्यतामपि ॥ १३ ॥ हतोराजेतिशब्दोऽभूत्तस्मिन्युद्धेतथाविधे ॥ बाणांधकारेच
कृतेकर्णपुत्रेणलीलया ॥ १४ ॥ पितामहस्यस्वस्यैवनाशंयुधिरिपोःपुरः ॥ लज्जितःसंदधेघोरंपावकास्त्रंसमं
त्रकं ॥ १५ ॥ प्रकाशमकरोत्तेनवह्निनानृपसत्तम ॥ वारुणेनाथराजाऽपिशमयामासपावकं ॥ १६ ॥ पवना
स्त्रेणबलवान्कर्णपुत्रोऽपिवारुणं ॥ विध्वंसयित्वाव्यनदन्महानादंरणांगणे ॥ १७ ॥ यौवनाश्वस्तदाक्रुद्धोद्द
ध्वाऽमानुषपौरुषं ॥ रथमन्यंसमारुह्यपर्वतास्त्रेणसंहरन् ॥ १८ ॥ मारुतास्त्रंचराजेंद्रकर्णपुत्रमपीडयत् ॥ शिलाः
सहस्त्रधाकाशादपतन्भुविभासुराः ॥ १९ ॥ तस्योपरिशरास्तीक्ष्णाःपतितानृपहस्ततः ॥ शरैर्नदृश्यतेवीरःसंग्रा
मेलोमहर्षणे ॥ २० ॥ तंवीक्ष्यकुपितोभीमःपुत्रंमोचयितुंययौ ॥ तंविलोक्यरणेप्राप्तंभीमंकर्णात्मजस्त्वरन्

१ उदकम् । २ यमालयम् ।

॥ २१ ॥ प्रमथ्यशरवृष्टिंतांनृपमुक्तांहसन्निव ॥ पर्वतास्त्रंचचक्रेणविनाश्यव्यचरद्रणे ॥ २२ ॥ यौवनाश्वेनवी
रेणतदस्त्रंचवृथाकृतं ॥ भल्लेनहृदयंतस्याभिन्नंतेनमहात्मना ॥ २३ ॥ मूर्च्छितोनिपपातोर्व्यांवृषकेतुर्महा
बलः ॥ कर्णपुत्रेचपतितेभीमः कोपसमान्वितः ॥ २४ ॥ चिंतयित्वास्वहृदयेकिंवदिष्यामिधर्मजं ॥ कुंतींकृष्णं
चपार्थंतंविनाकर्णसुतंगतः ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुगृहीत्वामहतींगदां ॥ तद्बलंपोथयामासवेगाद्रुद्रइवाहर
त् ॥ २६ ॥ गजकुंभान्सगदयाविदार्यचबहून्क्षणात् ॥ रथानश्वानपिनरान्पातयामासभूतले ॥ २७ ॥ जानु
भ्यांभीमसेनस्यपवनस्तुसमुत्थितः ॥ भ्रामितास्तेनमातङ्गागगनेसरथाहयाः ॥२८॥ नराभ्रमंतेराजेंद्रमुक्तके
शायथाऽसुराः ॥ गजागजैर्नीयमानाः सम्प्राप्तावसुधातले ॥ २९ ॥ भ्राम्यमाणंचतत्सैन्यमितश्चेतश्चदृश्यते ॥
वासुदेवस्यमाहात्म्यमश्रुत्वाचयथाजगत् ॥३०॥ ऊर्ध्वपादावस्त्रहीनानानालंकारवर्जिताः ॥ अधोवक्त्राःसरु
धिराःशुष्कास्यागजसादिनः ॥ ३१ ॥ राजपुत्राभिन्नगात्राः स्रवंतोरुधिरंमुखात् ॥ गगनाद्भूतलंप्राप्ताः क्षीणपु
ण्यायथानराः ॥३२॥ नराश्वगजदेहेभ्यः शोणितौघाः सहस्रशः ॥ प्रावर्तंतमहाराजभीमेयुद्धयातिभूतले ॥३३॥
ततोनृपसुतः प्राप्तःसुवेगोनामवीर्यवान् ॥ भीमंयोधयितुंक्रोधादिदंवचनमब्रवीत् ॥३४ ॥ ॥ सुवेगउवाच ॥ ॥
यौवनाश्वसुतंविद्धिसुवेगंमांमहाबलम् ॥ तिष्ठयुद्धंकुरुमयासार्द्धंयास्यसिवैकुतः ॥३५॥ इत्युक्त्वासरथंत्यक्त्वागृही
त्वामहतींगदाम् ॥ भीमंजघानगदयामूर्ध्निवक्षःस्थलेतदा ॥३६॥ वृकोदरस्तंगदयाजघानसमरेबली ॥ तावन्यो

१ सुवेगःकर्ता ।

न्यंगदाभ्यांचजघ्नतुःक्रोधमूर्छितौ ॥ ३७ ॥ ततोभीमःसमुत्थाप्यसुवेगंगगनेक्षिपत् ॥ भ्रामयित्वाशतगुणंनि
ष्पिपेष धरातले ॥ ३८ ॥ सुवेगःपुनरुत्थायगृहीत्वापवनात्मजं ॥ भूमौममर्दराजेंद्रतदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३९ ॥
भीमोगजंगृहीत्वैकंसुवेगोपरिचिक्षिपे ॥ समायान्तंगजंतन्तुचिक्षेपपवनात्मजे ॥ 'सगजःप्रेरितस्ताभ्यांया
तायातंचकुर्वते'[1] ॥ ४० ॥ मुष्टिभिर्जानुभिर्घोरैःप्रहारैस्तौचजिग्यतुः ॥ उभौतौमर्दितौतत्रपतितौधरणीतले
॥ ४१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वृषकेतुस्ततोमूर्छांत्यक्त्वाराजानमाहवे ॥ पंचभिस्ताडयामास
शरैःसन्नतपर्वभिः ॥४२॥ तैर्बाणैर्मूर्छितोराजायौवनाश्वोमहाबलः ॥ विसंज्ञंसमरेवीक्ष्यवृषकेतुःसमीपगः ॥४३॥
वस्त्रवातेननृपतिंवीजयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ यत्किंचिद्विद्यतेपुण्यंकृष्णाराधनसंभवं ॥ ४४ ॥
सर्वेणतेनराजासौपुनर्जीवतुसंगरे ॥ पौरुषंवेत्तिमेकस्तुचेन्नजीवतिपार्थिवः ॥ ४५ ॥ मूर्च्छांविहायराजाऽपितिष्ठ
तिष्ठेतिवैपुनः ॥ उत्थायचरणेप्राहतंददर्शतथाविधं ॥ ४६ ॥ कर्णपुत्रंसमालिंग्यचेदंवचनमब्रवीत् ॥ ॥ यौवना
श्वउवाच ॥ ॥ प्राणदस्त्वंमदीयोऽसियत्त्वयापरिभाषितं ॥ ४७ ॥ तच्छ्रुत्वाक्रियतेयुद्धंननिंद्योऽस्तिहिमां
विना ॥ गृहाणराज्यंसकलंजीवितंवशगंतव ॥ ४८ ॥ त्वत्प्रसादाद्धरिं[2]वीक्ष्येभीमंदर्शयमारिष ॥ मर्त्येकर्णःसदा
दातादातृत्वंतस्यदर्शितं ॥ ४९ ॥ त्वयापुत्रेणवीरेणपालयित्वाहिमांरणे ॥ त्वमायाहिमयासार्धंयत्रतौबालिनौर
णे ॥ सुवेगभीमौपतितौमूर्च्छितौविवलक्षितौ ॥ ५० ॥ ॥ इ० जै० यौवनाश्वपराजयोनाम पं० ध्यायः ॥ ५ ॥

१ इत्यर्धंप्रक्षिप्तम् । २ श्रीकृष्णम् ।

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोबुद्धौमहावीरौयौवनाश्वेनवारितौ ॥ संस्तूयभीमंतरं[1]सापुरींप्रावेशयत्स्वकाम्
॥ १ ॥ मेघवर्णस्तुतुरगंगृहीत्वाभीमसन्निधौ ॥ स्थितःप्राहहसन्वीरःकिमिदंभाग्यकारितम् ॥ २ ॥ चिंतयन्ब
हुधादेवमनंतंसर्वतोमुखम् ॥ ततोनृपः प्रसन्नात्मावचनंचेदमब्रवीत् ॥ ३ ॥ प्रशंसन्पांडवंवीरंवृषकेतुंचमारिष
॥ ॥ यौवनाश्वउवाच ॥ ॥ भीमपश्यकुमारस्यवृषकेतोर्महद्बलम् ॥ ४ ॥ संजीवितोऽस्म्यनेनाजौदया
युक्तेनसाधुना ॥ प्राणदेनकथंयुद्धंपुनरेवप्रजायते ॥ ५ ॥ तस्मान्मांनयभद्रंतेगोविन्दंप्रतिपाण्डव ॥ मदी
यंमानसंचाद्यत्वरतेधर्मदर्शने ॥ ६ ॥ यस्यकृष्णेपराभक्तिर्मुक्तेरपिगरीयसी ॥ यत्किंचिद्विद्यतेवित्तंपुत्रपौत्रा
दिकंमम ॥ ७ ॥ शरीरमपिराज्यंचसर्वंकृष्णवशंकुरु ॥ गजानांममशुभ्राणामयुतंविद्यतेशुभम् ॥
॥ ८ ॥ इदंशिरस्तथावीरधर्मराजार्थमाहवे ॥ पातयिष्यामियज्ञेऽस्मिंस्तुरगस्यापिरक्षणे ॥ ९ ॥ शुभ्रेगजेभीम
सेनमयासार्धंसमारुह ॥ सुवेगकर्णजावेतौगजेमत्तेसकांचने[2] ॥ १० ॥ आरूढौमत्पुरींरम्यांप्रविशेतांममाज्ञ
या ॥ नगरींतुजनायांतुकिंचिच्छोभयितुंपुरः ॥ ११ ॥ पताकाभिर्विचित्राभिश्चंदनोदकशीतलाम् ॥ प्रभाव
तीभीमसेनंनीराजयतुभामिनी ॥ १२ ॥ लाजाभिश्चैवमालाभिर्भावयन्तुहिकन्यकाः ॥ एवमादिश्यनृपतिःप्र
विवेशसपाण्डवः ॥ १३ ॥ मेघवर्णेनसहितोमुदायुक्तोनराधिपः ॥ राजमंदिरमायांतंभीमंदेवीददर्शसा ॥ १४ ॥
सुवर्णपात्रेदीपन्तुकृत्वापञ्चशिखंशिवम् ॥ कर्पूरपुलकोद्भूतंस्त्रीभिर्युक्तासमाययौ ॥ नीराजयित्वातान्वीरानि

१ वचसेतिचपाठः। २ काञ्चनालंकारभूषिते।

दंवचनमब्रवीत् ॥ १५ ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ येनमेकंठसूत्रंहिसुश्लथंपरिरक्षितम् ॥ कर्णजेनाद्यतस्याथकी
र्तिःस्थूलाभविष्यति ॥ १६ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ जातेनीराजनेराजन्नुपविष्टावरासने ॥ ततोनानाक
थाःकृत्वाभुक्त्वाचशयनङ्गताः ॥ १७ ॥ प्रभातसमयेजातेकृतकार्योनराधिपः ॥ उपविष्टःसभामध्येसहभीमेन
भारत ॥ १८ ॥ आदिदेशजनंसर्वंपुरस्थंधर्मकोविदः ॥ सर्वेगच्छंतुवैतत्रयत्रतौकृष्णपाण्डवौ ॥ १९ ॥ यःकश्चि
न्मामकेराष्ट्रेचातुर्वर्णोऽत्यजोपिवा ॥ नगच्छेत्कृष्णसान्निध्यंसवध्यश्चोरवन्मया ॥ २० ॥ इत्याघोष्यतदाते
नभेरीदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ सदाराःपुत्रकैःसाकंसधनास्तुममाज्ञया ॥ २१ ॥ निर्यातुद्रौपदींद्रष्टुंरुक्मिणींचयश
स्विनीं ॥ प्रभावतीचनारीणामयुतेनाविभूषिता ॥ २२ ॥ वधूवृंदेनसंयुक्ताधर्मराजपुरंप्रति ॥ मदीयोवीणकश्चा
यमयुतस्तंभमंडितः ॥ २३ ॥ पश्चिमाशामुपाश्रित्यदीयतांगमनायमे ॥ दुंदुभिस्ताडचतांघोरोमेघरावोगजो
परि ॥ २४ ॥ सुवर्णपूरितायांतुकरभाःशकटावृषाः ॥ बहुनात्रकिमुक्तेनमदीयंवसुयद्भवेत् ॥ २५ ॥ तत्सर्वंकृ
ष्णसान्निध्येनीयतामात्मकारिणः ॥ यत्रभागीरथीगंगायज्ञेशोभगवान्हरिः ॥ २६ ॥ संयोगश्चैवसर्वेषांकस्य
चित्तंनतोषयेत् ॥ सुदेवंचसमाहूयसदिदेशनराधिपः ॥ २७ ॥ वसुवृंदेनसंयुक्तोनानासज्जनसंयुतः ॥ त्वमस्मा
कंपुरेश्रीमान्संत्यन्येसधनाजनाः ॥ आत्मनासहतान्सर्वान्धर्मराजपुरंनय ॥ २८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥
एवंतेनसमादिष्टोजनंप्राहपुरःस्थितम् ॥ भवद्भिर्गम्यतांतत्रयत्रतौकृष्णपाण्डवौ ॥ २९ ॥ युधिष्ठिरस्याश्वमे

१ स्वजनैःसार्धमितिपुस्तकान्तरे । २ पटभवनम् । ३ उष्ट्राः ।

धोभविष्यतिसुशोभनः ॥ एवमुक्ताजनाःसर्वेंहृष्टाजाताःसुखान्विताः ॥ ३० ॥ सुदेवोमातरंप्राहराजामांनेतुमि
च्छति ॥ यत्रधर्मसुतोराजायत्रतौकृष्णपाण्डवौ ॥ ३१ ॥ जननीस्वसुतस्येदंवाक्यमाकर्ण्यचाप्रियम् ॥ प्रोवाच
वचनंपुत्रंनगंतव्यंकदाचन ॥ ३२ ॥ वित्तव्ययोनकर्त्तव्योमयिजीवतिपुत्रक ॥ वित्तहीनाह्यहंतातनजीवितुमि
होत्सहे ॥ ३३ ॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ तत्रभागीरथीगंगानानासंतःसमागताः ॥ स्वयंसभगवान्यत्रकृष्णस्ति
ष्ठतिसाग्रजः ॥ ३४ ॥ युधिष्ठिरस्ययज्ञेऽन्येऋषयोऽपिसमागताः ॥ उत्तिष्ठजननित्वंहिगोविंदंपश्यसाग्रजं॥३५॥
॥ वृद्धोवाच ॥ ॥ मैवंवदसुदेवत्वंनागमिष्याम्यहंपुरं ॥ नदेवोनचधर्मोऽपिश्रुतपूर्वःकदाचन ॥ ३६ ॥ भर्त्रा
नैवकृतोधर्मोमतिपित्रातुकदाचन ॥ कस्योपदेशात्त्वंपुत्रप्रवृत्तोऽसिधनक्षये ॥ ३७ ॥ सर्वंप्रतारणंमन्येयज्ञदानादि
काःक्रियाः॥अर्थवादोमतोवेदोब्राह्मणालोकवंचकाः ॥ ३८ ॥ प्राणव्ययेनयल्लब्धंधनंतत्कोनुनाशयेत् ॥ अस्मा
कंचकुलेधर्मोनकस्यापिसुखप्रदः ॥ ३९ ॥ वृद्धाऽहंसांप्रतंजाताकथंधर्मंसमाचरे ॥ अकृतंनकरिष्यामिह्येतत्स
त्यंवचोमम ॥ ४० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्याःसुदेवोनृपतिंययौ ॥ प्रत्युवाचवचोरम्यंनृप
हास्यकरंपरं ॥ ४१ ॥ सुदेवउवाच ॥ नायातिजननीदेवमयासहमहाक्रतुं ॥ धर्मराजस्यतंद्रष्टुंनगृहंपरिमुंच
ति॥४२॥राजातस्यवचःश्रुत्वासमानीयजरद्गवाम्[1] ॥ प्रोवाचवचनंरम्यंहितंतस्यायथाभवेत् ॥४३॥ राजोवाच ॥
सर्वेलोकास्तत्रयांतियत्रतौधर्ममाधवौ ॥ मयैवसहितायाहिकुरुपुण्यंगजाह्वये ॥ ४४ ॥ तत्रतिष्ठतिकृष्णोऽपि

१ जरद्गवां एतन्नामकांतांवृद्धां ।

रुक्मिणीचवधूवृता ॥ अन्याश्चपावनानार्यस्तत्रमातःसमागताः ॥४५॥ सतांदर्शनमात्रेण विलयंयांतिदेहिनां ॥
पातकानिसमग्राणिनात्रकार्याविचारणा ॥ ४६ ॥ ॥ वृद्धोवाच ॥ ॥ नागमिष्यामिराजेंद्रद्रव्यंममगमिष्यति॥
वधूगणश्चमेदुष्टोनाशयिष्यतिमद्गृहं ॥ ४७ ॥ गोधूमाःपरिपक्कामेक्षेत्रेतिष्ठंतिसांप्रतं ॥ नवनीतंचगोपावैसंक्ष
यिष्यन्तिमामकं ॥ ४८ ॥ दासदासीगणोरौद्रोगमिष्यतियथागतं ॥ मदाधारंगृहमिदंस्थितंराजन्नसंशयः ॥
॥ ४९ ॥ ममकृष्णेनकिंकार्यंनमेधर्मेणसांप्रतं ॥ यथास्वकर्मणिव्यग्राःकृष्णधर्मादयःस्थिताः ॥ ५० ॥ तथास्व
गृहकार्येषुसावधानाऽस्मिभूमिप ॥ भवान्राज्यंपरित्यज्यवृथागच्छातितत्पुरम् ॥ ५१ ॥ बालोऽसिद्रव्यहानि
स्तेभविष्यतिनसंशयः ॥ गताःप्राणावरंमन्येनधनंभूपतेक्कचित्॥सर्वलोकस्यसंक्लेशोभविष्यतिनराधिप ॥५२॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवाणांनृपतिर्गृहीत्वातांजरद्गवां ॥ बद्ध्वातत्ररुदंतींचदोलामारोप्यतांययौ ॥ ५३ ॥
प्रहसन्विस्मयन्नेवतृष्णांगर्हन्पुनःपुनः ॥ भीमायकथयामासचरितंचित्तविभ्रमं ॥ ५४ ॥ तस्याजरद्गवायास्तु
ततोनागपुरेययौ ॥ आशाबलवतीभीमकाचिदाश्चर्यशृंखला ॥ ५५ ॥ ययाबद्धाःप्रधावन्तिमुक्तास्तिष्ठन्तिपंगुव
त् ॥ जीर्यंतिजीर्यतःकेशादंताजीर्यंतिजीर्यतः ॥ ५६ ॥ चक्षुःश्रोत्रेचजीर्येतेतृष्णैकानतुजीर्यते ॥ तृष्णायाःपरमं
दुःखंतत्त्यागात्परमंसुखम् ॥ ५७ ॥ एतावदुक्त्वावचनंसभीमंपरितोषयन् ॥ न्यवसत्पंचरात्रंचपश्चाद्वीरोविनिर्य
यौ ॥५८॥ बलेनमहतायुक्तोधर्मराजपुरंप्रति ॥ योजनानांस्थिताभूमिर्यत्राविंशतिरेवसः ॥५९॥ प्रपच्छभीमोरा

१ स्नुषासमूहः । २ भक्षयिष्यंतीत्यन्यत्रपुस्तके । ३ मूढोसि ।

जानमहंयास्येग्रतोनृपं ॥ त्वांनिवेदयितुंदेवंसंप्राप्तंबलसंयुतं ॥ ६० ॥ कर्णजस्तवशुश्रूषांकरिष्यतिगतेमयि
॥ एवंनिरूप्यतरसासजगामयुधिष्ठिरम् ॥६१॥ ततोददर्शराजानंभ्रातृभिःपरिवारितम् ॥ नमस्कृत्यमहाबुद्धि
र्धर्मराजंवृकोदरः ॥ समालिंग्यजनान्सर्वानिदंवचनमब्रवीत् ॥ ६२ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ तवप्रसादान्नृप
तेवयंकुशलिनःसदा ॥ समायातःसतुरगोयौवनाश्वेनसंयुतः ॥ ६३ ॥ कर्णपुत्रेणसंग्रामेराजासपरितोषितः ॥
बलेनमहताराजासदारःससुहृद्वृतः ॥ ६४ ॥ प्रभावतीतस्यभार्याद्रौपदींद्रष्टुमागता ॥ महत्यासाश्रियायुक्तास्त्री
सहस्त्रैर्विलासिनी ॥ ६५ ॥ विष्णुभक्तिर्यथाराजञ्छांतिक्षांतियुतानृप ॥ ६६ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमि
नीयेभीमागमोनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ समागतंनृपंश्रुत्वाधर्मोवचनमब्रवीत् ॥ भीमसेनंप्रतितदाहर्षेणमहतायुतः ॥ १ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ गच्छत्वंद्रौपदीपार्श्वेकथयैतद्वृकोदर ॥ यथाकरोतिवैभूषांप्रभावत्याश्चदर्शने ॥ २ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ जगामभीमसेनोऽथयत्रसापार्षतात्मजा ॥ विलोक्यभीमंसंप्राप्तंपार्षतीहर्षपूरिता ॥ ३ ॥
तस्थौभीमंशशिमुखीस्वागतंचेतिवादिनी ॥ ददर्शगात्रंसंभिन्नंनानाशस्त्रैश्चमुष्टिभिः ॥ ४ ॥ ददौनिजासनंदे
वीप्रपच्छकुशलंपुनः ॥ वृषकेतुंमेघवर्णंतदाकुशलिनंसती ॥ ५ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ राजासमागतोदेविस
भार्यःससुतःस्वयं ॥ यौवनाश्वोमुदायुक्तःसमृद्धबलवाहनः ॥ ६ ॥ तस्यभार्याविशालाक्षीस्त्रीसहस्त्रैःसमन्विता
॥ वीक्षितुंत्वांचमानार्हामिहचायातिसुंदरी ॥ ७ ॥ तस्माद्भूषांकुरुशुभेस्वनारीगणसंयुता ॥ सहितास्तत्रवैयां

तुसवैंदेविनृपंप्रति ॥ ८ ॥ कृष्णोदेविकुतोयातस्तंविनातवमंडनम् ॥ नपश्यामितथारूपंसंभवेन्ममविस्मयः
॥ ९ ॥ यदिद्वारवतींकृष्णःपरित्यज्यनृपंगतः ॥ भवित्रीतवकाशोभाप्रभावत्यासहाधुना ॥ वित्तेनमहताचा
सौपूरितानृपतेःप्रिया ॥ १० ॥ ॥ द्रौपद्युवाच ॥ ॥ अंतर्गृहेनिवसतिगोविंदःकिलपांडव ॥ सर्वंसुमंडनं
मह्यंनिर्गच्छामोवृकोदर ॥ ११ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःकृष्णःसमागत्यसहधर्मात्मजेनवै ॥ यौवनाश्वं
भावयितुंसपुत्रंप्रययौमुदा ॥ १२ ॥ चंपकायत्रबहुलाःपुष्पितास्तत्रसंस्थिताः ॥ यौवनाश्वोऽपितुरगंपुरस्कृत्य
तुकर्णजं ॥ १३ ॥ संमुखंस्थितएवासौवीक्षमाणोनृपागमम् ॥ नानावाद्यनिनादेनकंपयन्वसुधातलं ॥ १४ ॥
एतस्मिन्नेवकालेतुधर्मपुत्रःसमागतः ॥ ददर्शनृपतिंपार्श्वेंसर्वसैन्यसमन्वितम् ॥ १५ ॥ उत्तीर्यवाहनात्तस्मादा
लिंग्यवसुधाधिपम् ॥ नमस्कृतःसतेनापियौवनाश्वेनधीमता ॥ १६ ॥ तमुवाचसधर्मात्मायथाभीमादयोमम
॥ तथात्वमासिराजेंद्रनात्रकार्याविचारणा ॥ १७ ॥ पश्यकृष्णंमहाबुद्धेसहायंममभूपते ॥ प्रभावतींद्रौपदींचकुं
तींपश्यतुसत्वरा ॥ १८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ यौवनाश्वोऽच्युतंकृष्णमनंतंप्रणतोऽब्रवीत् ॥ प्रहृष्टवदनो
भूत्वाधर्मपुत्रस्यशृण्वतः ॥ १९ ॥ ॥ यौवनाश्वउवाच ॥ ॥ धन्योऽस्मिदेवतुरगोधन्योऽयंयस्यकारणे ॥
भीमादयस्त्रयोवीराःसंप्राप्तामत्पुरंप्रति ॥ २० ॥ वृषकेतुरयंधन्योममात्मायेनरक्षितः ॥ कृपाविष्टेनमनसायुद्ध
भूमिगतेनच ॥ २१ ॥ कपार्थस्तेसखाकृष्णवैष्णवानांसदाग्रणीः ॥ येनत्वंदर्शितोलोकेसर्वपापप्रणाशनः ॥ २२ ॥
जितवान्वैकुरुक्षेत्रेयस्त्वयासहितोरणे ॥ जैमिनिरुवाच ॥ प्रभावतीचतांकुंतींपार्षतींचैवसात्वतीं ॥ २३ ॥ समा

लिंग्यनमस्कृत्यतस्थौहर्षपरायणा ॥ तथाब्रुवंतंनृपतिंनमस्कृत्यार्जुनोऽब्रवीत् ॥ २४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ य
थायुधिष्ठिरोऽस्माकंतथात्वंहिनराधिप ॥ वृद्धोमान्यश्चसततंदृष्टोदैवात्समागतः ॥ २५ ॥ सुवेगोऽपिहितान्सर्वा
न्नमस्कृत्यजनार्दनम् ॥ प्रोवाचवचनंतत्रधर्मराजंमहामतिं ॥ २६ ॥ किंवर्णयामिराजेंद्रवृषकेतोर्महात्मनः ॥ म
हिमानमतीवास्ययत्कृष्णोदर्शितोऽमुना ॥ २७ ॥ विनाकृष्णंहियद्राज्यंशरीरंचतथाधनं ॥ धार्यतेमानवैर्भूपत
त्सर्वंप्रेतभूसमम् ॥ २८ ॥ अतःपरंहृषीकेशनमोक्ष्येतेपदांबुजं ॥ विसर्जयाशुतुरगंयज्ञार्थंवैनृपस्यहि ॥ २९ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोहरिस्तुष्टमनास्तद्वाक्येनचभारत ॥ सहैवसंस्थितंवीरमालिंग्यरविपौत्रकं ॥ ३० ॥
प्रविवेशपुरींकृष्णोधर्मपुत्रेणसंयुतः ॥ उषित्वामासमेकंतुप्रत्युवाचयुधिधिष्ठिरम् ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥
॥ चैत्रीगतामहाराजपौर्णमासीहप्टष्ठतः॥ यज्ञस्यावसरोदूरेमासिचैकादशेनृप ॥३२॥ तस्माद्गच्छामिनगरींद्वा
रकांयादवाश्रयां ॥ नान्योऽस्तिरक्षकस्तस्यांमांविनापांडुनंदन॥३३॥अतोऽहंत्वारितोयामिप्टच्छेत्वांगन्तुमुत्सु
कः ॥ गतेमयिभविष्यन्तियादवाहर्षनिर्भराः ॥ ३४ ॥ तावत्त्वंयौवनाश्वेनसहपालयवाजिनं ॥ तवयज्ञेवयंसर्वेह्य
श्वमेधेनिमन्त्रिताः ॥ आगमिष्यामहेनूनंतथाकार्यंविधीयतां ॥ ३५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तच्छुत्वावासुदेव
स्यवचनंधर्मनन्दनः॥अनुज्ञांदत्तवांस्तस्मैज्ञात्वाकृष्णस्यमानसं॥३६॥केशवेतुगतेराजाव्यासेनहिसमन्वितः॥
तुरगंपालयामासयौवनाश्वेनचानुजैः ॥ ३७ ॥ सभांचकारयामासमण्डपंसमकारयत्॥द्वैपायनंततोऽप्टच्छन्म

१ स्मशानतुल्यम् । २ वृषकेतुम् ।

रुत्तस्यविचेष्टितं॥३८॥व्यासश्चकथयामासमरुत्तस्यमहाध्वरं॥मरुत्तेनवृतःपूर्वंयज्ञार्थंजीवएवहि ॥३९॥इन्द्रस्तं वारयामासनयाज्योजीवमानवः॥ततोनृपोऽपिसंवर्त्तंनारदादशृणोन्मुनिं ॥४०॥प्रार्थयित्वाक्रतुंचक्रेसंवर्त्ताच्छ क्रपावकौस्तंभयित्वावरंप्राप्यक्रतुंकृत्वाचशोभनं॥ यथागतंगतोराजापूतःस्नात्वादिवंययौ ॥ ४१ ॥ जैमिनि रुवाच॥ ॥युधिष्ठिरोऽपिपप्रच्छव्यासंधर्मान्पुनःपुनः॥ यथामतिश्रुतान्सर्वान्कथयामासपावनान् ॥ ४२ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेमरुत्तयज्ञकथनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ जैमिनिरुवाच॥ ॥ श्रुत्वाव्यासमुखाद्धर्मान्धर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ पप्रच्छचापरान्धर्मान्सर्वलोकहिताव हान् ॥ १ ॥ भगवन्किंनरैःकार्यंसंसारभयभीरुभिः ॥ कथमत्रभवेत्कीर्तिःपरत्रचकथंसुखं ॥ २ ॥ वासुदेवः कथंतुष्येत्तत्तद्ब्रूहियथातथं॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ब्राह्मणोधर्मशास्त्राणिसम्यग्ज्ञात्वानकुत्सितं॥ ३ ॥ प्रक रोतिशुभंकर्मचेहकीर्तिंसुखंपरे ॥ परापवादाद्भीतश्चपरद्रव्यंपरस्त्रियं ॥ ४ ॥ नकामयेन्नगृह्णातिनशृणोतिहित द्वचः ॥ क्षत्रियःसर्वधर्मज्ञोदातायुद्धपरायणः ॥ ५ ॥ आत्मवित्संगरेप्राणान्संमुखस्त्यजतेयदि ॥ संप्राप्नो त्यमलांकीर्तिमिहलोकेपरत्रच ॥ ६ ॥ वैश्योधनसमृद्धस्तुसत्यवादीप्रियातिथिः ॥ शुश्रूषणंगवांकुर्यात्तत्परः प्राणिनांहितं ॥ ७ ॥ प्राप्नोतिविमलांकीर्तिंगतिंकृष्णनिषेवणात्॥शूद्रस्तुसेवतेविप्रान्छ्रद्धयानावमन्यते॥ ८॥ यशःपरमवाप्नोतिध्यात्वानारायणंविभुं ॥ विधवायाभवेन्नारीकामासक्तासुभोगिनी ॥ ९ ॥ गुरुवादकरीदुष्टा हृष्टापरनरंप्रति ॥ धनयुक्तारागपरासर्पिणीवसपक्षिणी ॥ १० ॥ आत्मानंपातयेदाशुपत्यासहमहीपते ॥ तां

यःकामयतेमंदोदुष्टात्मासनराधमः ॥ ११ ॥ सोऽपिवैनारकींयोनिंप्राप्नोतीहिनसंशयः ॥ सा रंडादुर्गतिंयाति
शरीरस्यचविक्रयात् ॥ १२ ॥ शुद्धस्नानंचतांबूलंचंदनंचासनानिच ॥ इच्छाभोज्यंतथापेयंपतेरिच्छाविहारि
णी ॥ १३ ॥ नित्यंधर्मपरायातुगृहकार्यंकरोतथा ॥ श्वश्रूश्वशुरयोश्चैवपादवंदनतत्परा ॥ १४ ॥ ज्येष्ठ
देवरयोश्चापिह्यनुवृत्तिपरायणा ॥ प्राप्नोतिसद्गतिंकीर्तिमिहलोकेपरत्रच ॥ १५ ॥ प्राक्कर्मयोगजंचिह्नंबिभ्र
तीलक्षणंत्विदं ॥ कृष्णवर्णातालुजिह्वास्वांगुल्यास्पृशतेभुवम् ॥ १६ ॥ एतैश्चलक्षणैर्युक्ताभर्तृसंबंधघाति
नी ॥ स्वकर्मवशतस्तेतुतस्यावैसंगतिंगताः ॥ १७ ॥ तयास्थेयंपितुर्गेहेनपरेषांगृहंव्रजेत् ॥ जटिला[1]पंकबहुला
भोजनेलुब्धमानसा ॥ १८ ॥ अनाचारवतीयातुसासुखंनैवविंदति ॥ बालत्वेरक्षतिपितायौवनत्वेनिजःपतिः॥
॥ १९ ॥ वार्धकेरक्षतेपुत्रोनस्वतंत्राहियोषितः ॥ स्वतंत्रतायोषितांहिनशुभायोपकल्पते ॥ २० ॥ कृच्छ्रातिकृ
च्छ्रपाराकैःपरंशोषयेततनुं ॥ विधवासासुखंजीवेत्परलोकेचमोदते ॥ २१ ॥ नव्रजेत्तीर्थयात्रांहिनकदाचिच्छु
भव्रतं ॥ करोतिविधवानारीसागच्छेन्नरकंध्रुवं ॥ २२ ॥ कर्तव्यंतुतयाराजञ्छरीरपरिशोषणं ॥ उपवासादि
भिर्नित्यंशमःकार्योनसंशयः ॥ २३ ॥ शीलभंगेतुनारीणांदोषास्तुबहवोनृप ॥ स्त्रीणांनैवतुविश्वासःकर्तव्य
स्तुकदाचन ॥२४॥ अन्याश्रितान्यचित्तानांविश्वासोनसुखप्रदः ॥ बहुधाहसतेयातुबालंचपरिचुंबति ॥ २५ ॥
दृष्ट्वापुमांसंत्वरिताप्रस्स्वलंत्यनुधावति ॥ गायंतीसुस्वरंहृष्टाकर्णंकंडूयतेकटिं ॥ २६ ॥ अचैलंमस्तकंस्वंतु

१ सकेशा । २ पापयुक्ता ।

हासंचकुरुतेवृथा ॥ ईदृशीयाभवेन्नारीविज्ञेयाबंधकीनरैः[1] ॥ २७ ॥ वृथापरगृहंयातिवृथापश्यतितंजनं ॥ दूतिकांजनर्नांवेत्तितत्संगेऽतीवलालसा ॥ २८ ॥ मालाकारीनापितीचनटीप्रव्राजिकातथा ॥ फणिव्रततिपत्राणि[2] विक्रीणातितुयाभुवि ॥ २९ ॥ सैरंध्रीचापिदासीचतथापतिविवर्जिता ॥ सूतिकाधवहीनाचतथाकापालिनी तु या ॥ ईदृशीनांसंगमेनयस्यास्तुष्यतिमानसम् ॥ ३० ॥ स्वैरिणीनांतुसाराज्ञीविज्ञेयाधर्मनंदन ॥ तस्माद्रक्षेत्स्त्रियंपार्थदुष्टसंगाद्विशेषतः ॥ ३१ ॥ असूयकोऽथपिशुनोनास्तिकोधूर्तकोनरः ॥ समीपेसंस्थितोराज्ञांप्रजानांदुर्लभंसुखं ॥३२॥ प्रजाःपालयभद्रंतेतासुनष्टासुनश्यति[3] ॥ नाचरंतितुयेधर्मान्नृपतेब्राह्मणादयः ॥ ३३॥ नार्चितयंतिदेवेशंदेवकीनंदनंहरिं ॥ नास्तिकास्तेनराज्ञेयाःसर्वधर्मबहिष्कृताः ॥ ३४ ॥ एतैःसहासनंस्पर्शंमनसाऽपीहनाचरेत् ॥ आराधयंतिदेवेशंप्राणिनांमुक्तिदंहरिं ॥ देवतुल्याश्चतेज्ञेयाश्चांडालोऽपिहरेःप्रियः ॥३५॥
इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेव्यासवाक्यंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंलक्ष्मीःस्थिरातातप्राणिनांजायतेगृहे ॥ गोविंदेनसहावासःकथंजायेततद्वद ॥१॥
॥ व्यासउवाच ॥ ॥ शृणुवत्सप्रवक्ष्यामियथालक्ष्मीःस्थिराभवेत् ॥ सत्यंशौचंविशेषेणप्राणिनांशिवचिंतनं॥२॥ तत्रास्थिरायतेलक्ष्मीस्तत्रनारायणोहरिः ॥ मातरंपितरंपुत्रोभ्रातरंज्येष्ठमेवच ॥ ३ ॥ मन्यतेबांधवगणंतत्रलक्ष्मीःस्थिरायते ॥ भार्यापतिपरायत्रपतिःक्रोधवशोनचेत् ॥ ४ ॥ कृतंजानातियोमानीकूटसाक्ष्यंनयोवदेत् ॥

---

१ असती । २ नागवल्लीदलानि । ३ राजाइतिअध्याहृतः कर्त्ता ।

श्राद्धंनवंचयेद्यस्तुवित्तशाठ्येनपैतृकं ॥ ५ ॥ श्रद्धावान्कुरुतेकर्मदत्वादानंनयोवदेत् ॥ कृत्वाशूरत्वमाजौ
हिनभवेद्योविकत्थनः ॥ ६ ॥ परस्त्रियंहिवंदेतमातृतुल्यांमहीपते ॥ आरामकारकश्चैववापीकूपमठादिकृत्
॥ ७ ॥ तडागसत्रप्रासादविप्रमंदिरकारकः ॥ कन्यादानंचयोदद्यात्सदातीर्थावगाहकः ॥ ८ ॥ सदादानप
रोतीतःपापाच्चैवनरोत्तमः ॥ एवंविधंनरंपार्थरमासंश्रयतेभुवि ॥९॥ दुष्टात्मानंत्यजेल्लक्ष्मीःपिशुनंवृषलीपतिं ॥
तथाचद्यूतकर्तारंद्यूतंचतवसुप्रियं॥१०॥प्रथमंवारितश्चासिसर्वैःपार्थिवबंधुभिः ॥ दुर्योधनादिभिःसार्द्धंकृतंद्यूतंव
राटकैः ॥११॥अक्षैश्चतुर्भिर्भवताक्रीडितंनचशोभनं॥जितांमित्येवशकुनिःसहताताधमैर्नरैः१२मयातदैवविज्ञातं
कौरवाणांध्रुवंक्षयः॥सत्वंश्रियापरित्यक्तोद्यूतदोषेण भारत॥१३॥त्यज्यतेसाश्रियानित्यंपरान्नेयस्तुलंपटः ॥ म
दिरापानमत्तोयोमृगयासक्तचेतनः॥१४॥साधुनिंदाकरोयस्तुयस्त्वारामादिभंजकः ॥ तस्करःकांचनादीनांधा
तूनांचतथानृप ॥१५॥ रसानांचैवधान्यानांपुस्तकस्यापहारकः॥तृणकाष्ठसमूहानांफलादीनांनराधिप ॥१६॥
स्तेनोपिवस्तुजातानांसश्रियात्यज्यतेनरः ॥ अमायांरविसंक्रांतौव्यतीपातेचवैधृतौ ॥ १७ ॥ पितृक्षयाहेती
र्थेयोमैथुनीनरमास्पदं ॥ इतितेकथिताधर्माअतऊर्ध्वंनिशामय ॥ १८॥ समानयत्वंगोविंदंयथायज्ञःप्रजा
यते ॥ विनातुवासुदेवंतेनहिवासःसुखावहः ॥ १९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यमुने
रमिततेजसः॥ प्रत्युवाचततोराजाभीमंविनयतत्परम् ॥ २० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ भीमयाहिमहाबाहो
कृष्णंप्रतिममाज्ञया ॥ तमानयाशुगोविंदंपुत्रपौत्रसमन्वितं ॥२१॥ यशोदांदेवकींदेवींसत्यभामांचरुक्मिणीं ॥

एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यधर्मराजस्यधीमतः ॥ २२ ॥ नमस्कृत्यचतंभीमःप्रतस्थेद्वारकांप्रति ॥ मार्गेबहुवि
धान्देशानतिचक्रामसत्वरः ॥ २३ ॥ नानाविधानिरम्याणिनानावृक्षयुतानिच ॥ वनानिसमतिक्रम्यचचा
रपवनात्मजः ॥ २४ ॥ पर्वतान्विविधान्रम्याञ्छिखरैरतिशोभितान् ॥ अतिवेगवतीश्चैवसरितोविपुलाःपथि
॥ २५ ॥ अतिक्रम्यददर्शासौदूरात्कृष्णपुरींतदा ॥ सुवर्णकलशोपेतांतोरणैरतिशोभिताम् ॥ २६ ॥ चंदनो
दकसेकेनसिक्तमार्गांतथैवच ॥ हृष्टपुष्टजनोपेतामुग्रसेनेनपालिताम् ॥ २७ ॥ नानावृक्षसमाकीर्णैर्नानावल्लि
विराजितैः॥क्रीडावनैर्विराजंतींप्राकारैःपरिखावृताम्॥२८॥अक्रूराद्यायत्रभक्ताःसेवंतेगरुडध्वजम्॥रुक्मिणीस
त्यभामाद्याः स्त्रियोभगवतश्रयाः ॥ २९ ॥ ताःसर्वाभगवत्प्रीत्यायस्यांसेवंतितंहरिम् ॥ एवंविधांद्वारकांतां
दृष्ट्वाभीमोमहाबलः ॥ ३० ॥ हर्षेणमहतायुक्तोबभूवजनमेजय ॥ द्वारकायाबहिर्देशेमहासरसिशोभने ॥३१॥
स्नात्वासर्वविधिंकृत्वाप्रवेशायोपचक्रमे॥परद्वारेणसंप्राप्यद्वारवत्यांवृकोदरः ॥ ३२ ॥ यदाप्रवेशंकुरुतेमंदिरे
माधवस्यसः॥तदासकुरुतेकृष्णोभोजनंबहुभिर्वृतः॥३३॥ रम्यंतुदेवकीदत्तंपात्रेवैकांचनेशुभे ॥ कचोलानांचतुः
षष्टिन्यस्तेसुघटितेहरिः ॥३४ ॥ पायसंचंद्रसंकाशंसितशर्करयायुतं ॥ भक्तंकुमुदवर्णाभंमुद्गदा[1]ल्स्तथैवच
॥ ३५ ॥ नानाव्यंजनसंयुक्तंत्रिभिःपंक्तिभिरेवच ॥ निंबूरसेनसार्द्रेणफलमूलयुतेनच ॥ ३६ ॥ विकृतानिकृता
न्येवशतशोभोजनेविभोः ॥ मरीचंपिप्पलीचार्द्रैर[2]भाशर्करयायुता॥३७॥ सितै[3]यासहितेनाथदुग्धेनक्वथितेनच ॥

१ आर्द्रकयुक्तेन २ रंभाफलम् । ३ शर्करया ।

घृतंसितायुतंदेव्यादत्तंप्रीत्यायशोदया ॥ ३८ ॥ पूरिकाश्चतथाक्षीरविकाराश्चप्रसाधिताः ॥ मृद्वीकाशिशु
पाचूतकरमर्दकृताःशुभाः ॥ ३९ ॥ मरीचापिप्पलीयुक्ताएलाचंद्रकसंयुताः ॥ क्वथिताःकथिकायस्मिन्नुभोजने
भूरिशोहरेः ॥ ४० ॥ प्रलेहिकाःकृतायत्रकचोलेरससंयुताः ॥ नानाकुसुमसंमोदयुक्ताः सूदैःकृताहिते ॥४१॥
मंडकावर्तुलारम्याः समाःसर्वत्रबिंबवत् ॥ मधुयुक्तेनगव्येनयुक्तेतस्मिन्सुभाजने ॥ ४२ ॥ कांचनेतुकचोलेवै
स्थितंकांचनसुप्रभं ॥ घृतंसुवासितंप्रीत्यादत्तंदेव्यायशोदया ॥ ४३ ॥ तत्रगोधूमचूर्णेनचंद्रकेणविलोडितं ॥
घृतंनदृश्यतेतत्रकांचनप्रभयान्वितं ॥ ४४ ॥ सौहालिकाःपूरिकास्तुशतच्छिद्रास्तुवेष्टिकाः ॥पूपिकास्तुतथा
क्षीरविकारास्तुप्रकाशिकाः ॥ ४५ ॥ मणयःसूत्रसंघाश्चमालतीकुसुमादयः ॥ पर्पटाःकर्बुराःरम्यामाषकूष्मांड
संयुताः ॥ ४६ ॥ वटकान्विविधान्रम्यान्भुंजतेदेवकीसुतः ॥ हिंगुजाजीरमरिचैःपूरिताद्रोणतेशुभाः ॥ ४७ ॥
शुक्लेनलवणेनापिशुद्धतैलेनपूरिताः ॥कुंकुमाभाःस्नेहहीनाःसक्षताइवदुर्जनाः ॥४८॥ दधिदुग्धयुताःकेचिच्चिंचि
णीचूतसंयुताः ॥ द्राक्षारसयुताः केचित्तथान्येकथिकायुताः ॥ ४९ ॥ राजिकाजलमध्याश्चशुभान्येसितयायु
ताः ॥ रसैश्चतुर्भिश्चैवान्येवटकानवधास्थिताः ॥ ५० ॥ वज्रप्रभास्तुकनकाश्चारबीजसुखारिकैः ॥ शकलैर्ना
रिकेलस्यलवंगशतसंयुतैः ॥ ५१ ॥ घृतक्षीरसितान्यस्ताःकटाहेतुप्रलोडिताः ॥ लब्ध्वासितास्तुकृसरंरम्या
स्तत्रैवफेनिकाः ॥५२॥ पेंडारिकास्तुवैबह्वयः कृताराजन्कवोष्णिकाः ॥मोदकास्तत्रसंभूताश्चारबीजभवाःपरे

१ द्राक्षा। २ चंद्रकःकर्पूरः। ३ लेह्यानि मेथकुटादि प्राकृते। ४ सौहाल वंगदेशेप्रसिद्धम्। ५ अनरसे म०भाषा। ६ वेष्टिका जिलबी भा० ७ मणयः बोटवे म०भा। ८ सू० शेवया म० भा०। ९ तत्कुसुमाकृति घवले इ०भा०। १० भजीति भा०। ११ राजिकाः सर्षपाः। १२ फेणिकाभेदोयम्।

॥ ५३ ॥ सितयातुकृताश्चान्येदुग्धाज्येनविनिर्मिताः॥ नारिकेलफलैश्चान्येवृक्षनिर्यासनिर्मिताः ॥ ५४ ॥
चणकैश्चशुभाश्चान्येतिलैश्चणकबीजकैः ॥ ईदृशान्मोदकान्रम्यान्कृष्णस्यार्थेतुभोजने ॥ ५५ ॥ मांसंतुसं
स्कृतंसूदैर्मृगवाराहसंभवं ॥ शाशिकंरौहिकंचैवचैत्तलंमेषसंभवं ॥ ५६ ॥ मत्स्यमांसंलाविकंचतैत्तिरंरुचि
दायकं ॥ नानारसयुतंरम्यंबुभुजेदेवकीसुतः ॥ ५७ ॥ अशोंघ्नंमानिनीकंदंसिंधुवारंद्रवाहकं ॥ नारिं
गंचिंचिडीकंदंकौकुरीफलमेवच ॥ ५८ ॥ दंशारंकर्कटीजातंशुभंनिंबफलंशिवं ॥ टिंटाफलंलवंगंच
श्रीफलंनीरकल्ककं ॥ ५९ ॥ वल्कलंवंशकारीरंतथाकायफलंनवं ॥ द्राक्षाफलंचूतफलंरम्यंकंटकि
तंफलं ॥ ६० ॥ धात्रीफलंशुक्तिभवंफलमंबाडकंतथा ॥ रंभाफलंपिप्पलीचमरीचाश्चमनोहराः ॥ ६१ ॥
शुद्धसर्षपतैलेनलवणेनचवेष्टितं ॥ तथाराजिकयाविद्धंत्रिभिर्वर्षैर्घटेस्थितं ॥ ६२ ॥ भुंजतेभगवां
स्तत्रदेवकीवाक्यतोषितः ॥ समीपस्थारुक्मिणीतुलक्ष्मणाचोरुलोचना ॥ ६३ ॥ सत्यभामाजां
बवतीव्यजनेनसमान्विताः ॥ चारुनूपुरसंरावारणद्वलयमेखलाः ॥ ६४ ॥ हारकेयूरशोभिन्यः
कृष्णपार्श्वेसुसंस्थिताः ॥ पृथक्पृथङ्निरीक्षंत्योवीजयंत्योहसंतिच ॥ ६५ ॥ कथयंत्यःकथाःकाश्चिन्निरीक्ष
त्योजगत्प्रभुं ॥ पारिजातभवान्यानिबिभ्रंत्यःकुसुमानिताः ॥ ६६ ॥ सत्यभामास्मितंकृत्वाकृष्णंवचनमब्र
वीत् ॥ ॥ सत्यभामोवाच ॥ ॥ सांप्रतंभोजनंकृष्णसमीचीनंसुशिक्षितम् ॥ ६७ ॥ गोपालत्वंपरित्यज्य

१ 'माइनमूळ' म० भा० २ निर्गुंडी । ३ शाकभेदोऽयम् । ४ 'पडवळ' इ० भा० । ५ 'कोयरी' इतिम० ६ दीर्घकर्कटीफलम् । ७ टिंटावल्लीविशेषः । ८ पनसः । ९ बादामम् ।

तक्रपानंतथोदकम् ॥ ईषन्नम्रोभवान्भूत्वादुग्धंपक्वंतुयःपुरा ॥ ६८ ॥ पीत्वाचधावसेऽरण्येकालिंदीतीरसं
स्थितः ॥ गोपालानांयदन्नानिहरसेतत्तुविस्मृतम् ॥ ६९ ॥ इदानींमानुषंधर्मंजानातिसकलंभवान् ॥ धर्मपुत्र
स्यसंगत्याविज्ञातंभवताखिलम् ॥ ७० ॥ चामरैर्वीज्यतेदिव्यैःपश्यरुक्मिणिवैभवम् ॥ अस्याश्रयेणमेनाशः
कर्मणःसंभविष्यति ॥ ७१ ॥ मत्तोन्यांपट्टमहिषीमात्मानंचसुशोभनम् ॥ नमांपश्यतिकल्याणिभुंजानांकर्म
णांफलम् ॥ ७२ ॥ आयामियामिपुरतोनमांवारयतेहरिः ॥ वेदभाषितमाकर्ण्यकृष्णेमेरमतेमनः ॥ ७३ ॥
तस्मान्मयाऽपिक्रियतेसेवनंसर्वदाक्षितौ ॥ देवक्युवाच ॥ ॥ नलज्जसेकथंत्वंतुब्रुवंतीकेशवंप्रति ॥ ७४ ॥
अहंतथाऽस्यजननीवसुदेवोऽस्यवैपिता ॥ उभाभ्यांक्रियतेकर्मकृष्णतुष्टिकरंपरम् ॥ ७५ ॥ निखिलोऽयंपुरा
देहेविधृतस्तुमयालघुः ॥ अहंकरोम्यस्यकर्मब्रुवतीत्वंनलज्जसे ॥ ७६ ॥ ममोदरेयदाप्राप्तस्तदाप्राप्तंसुबंधनं॥
वसुदेवेनवीरेणपश्यत्वंकर्मणोगतिम् ॥ ७७॥ अलक्ष्यलक्षणश्चायंसंवृतःशत्रुसूदनः ॥ तस्मान्माताचास्यपिता
नभार्याप्राप्नुतेसुखम् ॥७८॥ सर्वैस्वकर्मणाभद्रेजीवंत्येवहिमानवाः ॥ येभजंतिहरिंकृष्णंप्राप्नुयुस्तेसुखंशुभे ॥
॥७९॥ ॥ सत्यभामोवाच ॥ भवत्यासाधुवचनंप्रोक्तंकृष्णस्यसन्निधौ॥तत्कथंवैप्रशंसंतिसर्वेविप्राजनार्दनम्॥
॥ ८० ॥ एनंहितावकंपुत्रंविस्मयस्तत्रमेऽपरः ॥ कर्मणांनाशकृद्देवोमहतांदेवकीसुतः ॥ ८१ ॥ अस्मिन्देहेम
हत्कष्टंकुर्वाणांवेत्तिमाधवः ॥ हृदयेतुधृतःपूर्वंत्वयानैवनिरीक्षितः ॥ ८२ ॥ मयातुधार्यतेभद्रेहृदयेपरिदृश्य
ते ॥ तस्मात्तेकर्मणांनाशःक्रियतेअमुनाशुभे ॥ ८३ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाप्रसन्नवदनोहरिः ॥ यावद्वदति

तांदेवींतावद्भीमःसमागतः ॥ ८४ ॥ दृष्ट्वातदासमायांतंहृषीकेशोवृकोदरम् ॥ वारयामासहितदासैरंध्रीवचनेनतम् ॥ ८५ ॥ किंवदिष्यतिभीमोसाविंतिबुद्ध्यानराधिप ॥ कौतुकीभीमवचनश्रवणेसर्वदाहरिः ॥ ८६ ॥

॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेभीमागमोनामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ निवारितंतुकृष्णेनज्ञात्वाऽमानंवृकोदरः ॥ प्रहसन्नब्रवीद्राजन्मेघगंभीरयागिरा ॥ १ ॥ ॥ भीमउवाच ॥ ॥ मामवज्ञायकृष्णोऽसौभोजनंकुरुतेयदि ॥ सैरंध्रिवददेशेस्मिन्किंचिकीर्षतिमाधवः ॥ २ ॥ मृताकिंदेवकीदेवीसत्यभामाऽथवामृता ॥ महर्घंकिलधान्यानांमेघोराष्ट्रेनवर्षति ॥ ३ ॥ किंचपुत्रास्तत्रापौ[1]त्राराक्षसेनहताबलात् ॥ किंवास्त्रीभिःसहैवायंभोजनंकुरुतेहरिः ॥ ४ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ एवंवदतिभीमेतुकौतुकार्थंमहीपते ॥ कृष्णश्चवादयामासफेणिकाचर्वणस्वनम् ॥ ५ ॥ पर्पटानांमहच्छब्दस्तत्रकृष्णेनवैकृतः ॥ प्रपिबन्कथिकांशब्दंघंटिकाघटानिस्वनम् ॥ ६ ॥ कुर्वन्नोष्ठपुटंरम्यंभीमसेनंप्रकोपयन् ॥ वृकोदरस्तुतच्छ्रुत्वावाक्यंप्राहहसन्निव ॥ ७ ॥ तक्रंपिबतियःपूर्वंसांप्रतंकथितंकथम् ॥ सूतिकांतांनजानामियथाकंठोऽस्यवर्धितः ॥ ८ ॥ नासाच्छेदोवधोन्याय्यःपापिष्ठायास्ततोऽधिकम् ॥ किमंगुष्ठेनजनितोमुसलेनहलेनवा ॥ ९ ॥ नशृणोतियदाशब्दंपुनरेवाहपांडवः ॥ वटकःकिंगलेलग्नोगदयापोथयाम्यहम् ॥ १० ॥ धिक्धिक्कृतकौमदीयोऽयंयस्यकंठेमहाधराः ॥ दृश्यंतेप्रलयेनित्यंविशमानानिरर्गलम् ॥ ११ ॥ वटकस्यवराकस्य

---

१ पूतनायाइतिवापाठः ।

गणनाकात्रकीर्त्यते ॥ तेनाभ्यासेनगोविंदमाकुटुंबंप्रभक्षय ॥ १२ ॥ दूरदेशात्समायांतंमामाभक्षयमामि
तः ॥ भक्षितोनैवसुखदोभविष्यामिहरेतव॥१३॥अधोनगमनंमह्यमूर्ध्वंगंताऽस्मितेशिरः ॥ यत्रप्रविष्टेनमया
दृश्यतेसचराचरम्॥१४॥कुत्सयिष्यंतिवैलोकास्त्वामेवपुरुषोत्तमम्॥ आशयापरयाप्राप्तंभक्षमाणंहिपांडवम्
॥ १५ ॥ एकाकिनंभीमसेनंनृपवाक्यप्रणोदितं ॥ किंकरिष्यतिकुंतीसाविनाभीमंरसातले ॥१६॥ तस्मात्पु
त्रयुतांकुंतींभक्षयित्वासुखीभव ॥ पालितंधर्मराजेनत्वयाचाद्यनिपातितम् ॥ १७॥ श्रुत्वातुभगिनीभद्रामन्य
तेत्वांतुराक्षसम् ॥ कथयिष्यतिकस्मैसाबालापुत्रवियोगिनी ॥ १८ ॥ सर्वान्संहरसेत्वंचतवदोषोनजायते ॥
सर्वान्सृजसिपश्चात्त्वंभीमसेनंतुमासृज ॥ १९ ॥ सृजसेयदिमांनाथस्वदासंनवृथासृज ॥ ॥ जैमिनिरुवाच
॥ एतद्वृकोदरवचः श्रुत्वाविस्मितमानसः ॥ २० ॥ उवाचदेवकीपुत्रोभीमसेनंस्मयन्निव ॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥
भीमसेनस्वागतंतेकुशल्यास्तेयुधिष्ठिरः ॥ २१ ॥ मयात्वंसहितोवीरभोजनंकुरुमानद ॥ ॥ भीमउवाच ॥
तृप्तोऽसिकृष्णपश्चान्मांपरिपृच्छसिसादरम् ॥ २२॥ तृप्तेत्वयिजगन्नाथेपरांतृप्तिंगतोस्म्यहम् ॥ श्रीकृष्णउवा
च ॥ भुज्यतांभवताभीममयादत्तंमहाबल ॥ २३ ॥ नचमेऽस्तिप्रियंकिंचिद्विनापार्थाद्धनंजयात् ॥ नदारानच
पुत्रोवानमित्राणिनबांधवाः ॥ २४ ॥ कश्चिद्वान्यः प्रियतमः कुंतीपुत्राद्धनंजयात्॥ एतावदुक्त्वावचनंगृहीत्वाद
क्षिणेकरे ॥ २५ ॥ भीमसेनंभोजयित्वासहैवससमुत्थितः ॥ फणिव्रततिपत्राणिफालेयंस्निग्धशालयः ॥ २६ ॥
दिव्यचंदनकर्पूरमुखामोदसमन्वितम् ॥ गृहीत्वाभीमसेनायददौदेवोजनार्दनः ॥ २७ ॥ उवाचच

तदाऽक्रूरंसांबंजांबवतीसुतम् ॥ प्रद्युम्नमनिरुद्धंचनिशठंशठमेवच ॥२८॥ उवाचकृतवर्माणंदुंदुभिंताडयाशुवै ॥
यथामहाजनःसर्वोधर्मराजपुरंव्रजेत् ॥२९॥मदाज्ञयावाजिमेधंप्रयांत्वेतेयथासुखम् ॥ देवकीप्रमुखाश्चैवमातरो
ममयांतुवै ॥३०॥ रुक्मिणीसत्यभामाद्याःसर्वावध्वस्तथैवच ॥ एकएवपुरेरामोवसुदेवसमन्वितः ॥३१॥ पाल
यन्द्वारकांरम्यांतिष्ठत्वत्रयथासुखम्॥ अतःपरंधर्मपुत्रोहयमेधंकरिष्यति॥३२॥यत्किंचिद्विद्यतेवित्तंशकटैःक
रभैश्चतत् ॥ अश्वैरश्वतरैर्यातुधर्मराजनिकेतनं ॥ ३३ ॥ सुवर्णमणिमाणिक्यरुक्ममुक्ताफलानिच ॥ यत्राहंतत्र
दारिद्र्यंकथमेतद्भवेत्क्षमम् ॥३४॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ कृतवर्मातदाराजन्समाहत्याथदुंदुभिम्॥प्रोवाचस्व
जनान्सर्वान्कृष्णादेशेनयादवाः ॥ ३५ ॥ सर्वाःप्रकृतयश्चैवनिर्गच्छंतुममाज्ञया ॥ श्रुत्वाक्रूरवचःसर्वेद्वारकावा
सिनोजनाः ॥ ३६ ॥ द्रष्टुंतमश्वमेधंचधर्मराजस्यमंदिरे ॥ विनिर्गताद्वारकायागंतुंतन्नागसाह्वयम् ॥३७॥ पुरंकौ
तुकयुक्तास्तेकृष्णादेशेनभूपते ॥ येयेविनिर्गताराजंस्तांस्तांश्चकथयामिते ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणावेदनिपुणाःसर्वशा
स्त्रविशारदाः ॥ धर्मज्ञाःकर्मनिपुणाःशुचयःसमदर्शनाः ॥ ३९ ॥ भार्यापुत्रयुताःसर्वेशिष्यैर्बहुभिरन्विताः ॥ वै
श्याधनसमृद्धाश्चविनिर्यातास्तदाज्ञया ॥ ४० ॥ शूद्राविनिर्गताःसर्वेद्विजसेवारताःस्वयम् ॥ कांस्योपजीविनः
सर्वेबहुभाजनसंयुताः ॥ ४१ ॥ परीक्षकाश्चरत्नानांमणीनांचैवसर्वशः ॥ मुक्ताफलानांचतथासाधकाःस्वर्णका
रकाः ॥ ४२ ॥ गोविंदपुरवासाद्वैसाग्रयोनिर्ययुश्चते ॥ मणीनांजन्मकर्तारःपूरकास्त्रपुजीविनः ॥ ४३ ॥ धान्य
विक्रयिणश्चैववस्त्रनिर्णेजकास्तथा ॥ पूगीफलयुताश्चान्येवरतांबूलजीविकाः ॥ ४४ ॥ मालाकारास्तैलकाराः

सहयंत्राविनिर्ययुः ॥ तंतुवायास्तथैवान्येवरसूत्रधराश्चये ॥४५॥ कोष्ठिकाःकर्मनिरतामार्ष्टिकाःक्षौमवाससाम् ॥ कर्मणोगुरवःसूत्रवर्धकारास्तथैष्टिकाः ॥ ४६ ॥ आंत्रिकाःशस्त्रकर्तारःकुलालाश्चांबुवाहकाः ॥ निर्णेजकाःस्रजकानटास्तत्रैवसूचकाः ॥ ४७ ॥ नापिताभित्तिकर्तारश्चित्रकर्मरतास्तथा ॥ तथासुराप्रकर्त्तारोध्वजिनश्चर्मजीविनः ॥ ४८ ॥ मृगयाजीविनश्चैवगोविंदेनप्रणोदिताः ॥ कुट्टिनीगुरवोवेश्यानानाभावप्रवेदकाः ॥ ४९ ॥ नृपमंडनकर्त्तारोमल्लाभट्टाश्चिकित्सकाः ॥ शैलूषामागधाश्चैवसर्ववर्णोपजीविनः ॥ ५० ॥ तथेंद्रजालकाराश्चकथकाःपाठकाःपरे ॥ तथाजांगलिकाभूपक्षुरकर्मोपजीविनः ॥ ५१ ॥ व्याधाःसपंजराश्चैवकृष्णंसंवाहयंतिये ॥ घटकाश्चांबुवाहाश्चतृणवाहास्तथाऽपरे ॥ ५२ ॥ सैरंध्र्यासंगतादास्यस्तथायेसौविदल्लकाः ॥ सूक्तिकाःशस्त्रवैद्याश्चजलौकाजीविनश्चये ॥ ५३ ॥ अन्येकृष्णाज्ञयाप्रीताद्वारकायाविनिर्ययुः ॥ निर्गतंबहुधासैन्यंचतुरंगंमहत्तदा ॥ ५४ ॥ नदृश्यतेतदासूर्योरजसासंवृतंनभः ॥ महारावस्तदाह्यासीत्तस्मिन्सैन्येविसर्पति ॥ ५५ ॥ वणिजानांतुशकटैर्नानावीथिवहैस्तथा ॥ द्वीपिवाहैःपक्षिवाहैर्मार्गोनैवतुलभ्यते ॥ ५६ ॥ शंभर्ल्येकातदावृद्धाप्रहसंतीसखीजनैः ॥ प्रोवाचधावमानासावृथाकिंक्रियतेश्रमः ॥ ५७ ॥ अविवेकीहरिश्चायंनधनंसंप्रदास्यति ॥ संतुष्टोहिभवेद्येषांतेषांहरतिवैधनं ॥ ५८ ॥ वृषभेसासमारूढायावद्यातिस्वलीलया ॥ तावत्तस्याश्चवृषभोदृष्ट्वादासेरकंपथि ॥ ५९ ॥ पलायनपरोभूत्वापातयामासशंभर्ली ॥ पतितांतांसमालोक्यप्रहसंतिस्मसैनिकाः ॥ ६० ॥ श्रीकृ

१ विषवैद्याः ॥ २ भूपक्षुरकर्मोपजीविन इत्येकम् ॥ ३ कंचुकिनः ॥ ४ कुट्टिनी ॥

षणस्यकृतानिंदासांप्रतंदुष्टयाऽनया ॥ स्वकर्मणेयंवृषभात्पतिताधरणीतले ॥ ६१ ॥ नूनमेतत्तुसंभाव्यंपापिनां
पतनंभुवि ॥ साचतेषांवचःश्रुत्वाशंभलीपुनरुत्थिता ॥ ६२ ॥ कथयंतीशुभंवाक्यंसैनिकान्प्रतिभारत ॥ कृष्णम
त्रविलोक्याहंपुनरेववृषस्थिता ॥ ६३ ॥ तस्मान्मूढानजानंतिस्मरणंकेशवस्यवै ॥ पतितानांपावनंहिनान्यंप
श्यामिकेशवात् ॥ ६४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ कृष्णस्ततोहयंशुभ्रंसमारुह्याग्रतोययौ ॥ मध्याह्नसमये
सर्वैर्हृष्टस्तुस्वपुराद्बहिः ॥ ६५ ॥ कशामादायतत्रैवद्विगुणांदर्शयत्यसौ ॥ धर्मराजस्यतंमार्गंयथालोकाव्रजंति
ते ॥ ६६ ॥ कोटिकोटिसहस्रैस्तुरथानांदंतिनांतथा ॥ खर्वसंख्यैर्महासैन्यैर्वेष्टितोदेवकीसुतः ॥ ६७ ॥ भीमसेन
युतोभूपस्वदारपरिवारितः ॥ कृष्णंविनानतिष्ठंतिद्वारकावासिनोजनाः ॥ ६८ ॥ सर्वेविनिर्गताहर्षात्स्वेच्छया
कौतुकेनतु ॥ मालाकारीहरिंवीक्ष्यहृष्टावचनमब्रवीत् ॥ ६९ ॥ ॥ मालाकार्युवाच ॥ ॥ कथंमध्यंदिनेकृ
ष्णनिर्गमिष्यंतिमानवाः ॥ सर्वेगच्छंतिदेवेशस्ववस्तुधनजीविनः ॥७०॥ वयमत्रपरंशोच्याःसुमनोभिश्चजीवि
नः ॥ त्वदर्थेसंगृहीतानि सुमनांसिमयाऽच्युत ॥७१॥ नम्लायंतुचतान्येवममदेयंचमौक्तिकं ॥ छत्रच्छायास
मुदितंवदनंतवमाधव ॥ ७२ ॥ तापपूर्णांकथंयामिदेवकृष्णपदानुगा ॥ गुणयुक्तानिमाल्यानिगृहाणत्वंजनार्द
न ॥ ७३ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाकृष्णःप्रोवाचसास्मितः ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ दास्यामिभद्रेसर्वंतेवां
छितंमौक्तिकंधनं ॥ ७४ ॥ धर्ममाश्रयमद्वाक्याद्यथातुष्यतिमेमनः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंवदति
वैयावत्तावत्तैलान्वितापरा ॥ ७५ ॥ उवाचवचनंदेवश्रूयतांक्रियतांविभो ॥ तैलं निःसरतेकृष्णभित्त्वाजीर्णघटं
५

मम ॥ ७६ ॥ व्यर्थानकृष्णजानासिमदीयांयंत्रसंभवां ॥ अधुनैवसमुत्तीर्यगृहीत्वास्नेहमेवच ॥७७॥ मार्गोनल
भ्यतेनाथशकटैस्तैलपूरितैः ॥ चलितुंनैवशक्नोमितथानीतिर्विधीयतां ॥ ७८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्व
णिजैमिनीयेश्रीकृष्णप्रयाणंनामदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥
॥ भीमउवाच ॥ ॥ कृष्णकृष्णमहाबुद्धेपश्यैतास्तवसुप्रियाः ॥ आतपम्लानवदनाविश्रामययथासुखं ॥ १ ॥
विश्रामंकृतवान्कृष्णोह्यदूरेस्वपुरात्ततः ॥ तंभीमसेनःसंप्राहवासुदेवंविनोदकृत् ॥ २ ॥ कृष्णकृष्णमहाबाहो
ममचेतसिभासते ॥ सर्वासांयोषितामासांत्वमेवप्रायशःपतिः ॥३॥ मालाकारीतैलकारीनापितीशंभलीचसा ॥
त्वामेवखलुजानंतिस्वपतिंनतथाहृदि ॥४॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ भवान्गृह्णातुसततंपौरुषंचेद्वृकोदर ॥ स्थू
लोदरंभीमसेनंवरंवरयशोभने ॥ ५ ॥ त्वंतुशंभलिगच्छाशुभीमंदंतविवर्जिते ॥ भीमस्तुप्रत्युवाचेदंराक्षसीमेगृ
हेप्रिया ॥ ६ ॥ वारयिष्यतिमायातुभक्षयिष्यतितांहिसा ॥ तस्मात्कृष्णगताःसंतुसर्वादंतविवर्जिताः ॥ ७ ॥
कृष्णाभिसक्तचित्तानांसर्वत्रसुखमेवहि ॥ रुक्मिणीप्रमुखाभार्याःसाध्व्यःकृष्णैकमानसाः ॥ ८ ॥ यत्रनेर्ष्यांक
रिष्यंतिप्रीयतांतेनकेशवः ॥ अन्योन्यंचसपत्नीनांक्रोधश्चात्रनदृश्यते ॥ ९ ॥ यत्रजांबवतीभार्यासेर्ष्यांनैवप्रजा
यते ॥ त्वामाश्रित्यप्रवर्त्ततेयेजनाःसर्वतःसुखम् ॥ १० ॥ संभवंतिकथंभूमौपुनस्तेगतिवर्जिताः ॥ ॥ श्रीकृष्ण
उवाच ॥ स्थानभ्रष्टाञ्जनांश्चैवकर्तातुपवनात्मजः ॥ ११ ॥ तस्माद्याहिभीमसेनंसमानयममांतिकम् ॥ एवं
तांतुसमादिश्ययावद्गच्छतिकेशवः ॥ १२ ॥ सूतिकापतितातावत्करभेणातिगामिना ॥ साचाहदेवकीबालं

सूतिकांमांसमुद्धर ॥ १३ ॥ वसुदेवादयोयेचयादवाःसंतितेऽनघ ॥ तेषांमांसूतिकांविद्धित्वन्मातृपरिवंचिता
॥ १४ ॥ देवकीत्वांतुसुषुवेनाहूताऽस्तितदैवतु ॥ आत्मानमात्मनादेवसृजस्येतेचयादवाः ॥ १५ ॥ तथासृजं
तिनात्मानंतेनजीवामिमाधव ॥ सूतिकावचनंश्रुत्वाकृष्णःप्राहवृकोदरं॥१६॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ उत्था
पयाशुभीमैनांवसुदेवंविलोकय ॥ संप्राप्तंददृशेभीमःसमुत्थाप्यहिसूतिकाम् ॥ १७ ॥ वसुदेवंनमस्कृत्यकृष्ण
भीमौमहामती ॥ बद्धांजलिपुटावग्रेप्रोचतुर्वचनंशुभं ॥ १८ ॥ गच्छामोधर्मराजानंत्वयाज्ञप्तौपरंतप ॥ वसुदेव
स्तुतत्रैवप्रागात्कृष्णंसमादिशत् ॥ १९ ॥ वसुदेवउवाच ॥ गच्छगच्छहृषीकेशमयाज्ञप्तोगजाह्वयं ॥ पुनराग
मनंतेऽस्तुकुरुवाक्यंममाच्युत ॥ २० ॥ येवेदनिरताविप्राःशास्त्राध्ययनतत्पराः ॥ दानंतेभ्यस्त्वयादेयंसदा
चारपरेषुच ॥२१॥ परापवादविमुखाःशिष्टाचारपरास्तथा॥ नेतव्याःसहितास्तेवैसमलोष्टाश्मकांचनाः॥२२॥
नवस्त्रमलिनेदानंनैवाचारविवर्जिते ॥ देयंत्वयाचराज्ञावैसत्पात्रंपूज्यतेयतः ॥ २३ ॥ क्षत्रियाश्चापिनेतव्या
दानधर्मपरायणाः ॥ युद्धेकुशलिनःशूराःक्षत्रधर्मरतास्तथा ॥ २४ ॥ वृथाभिमानिनोयेचस्त्रीजितादुष्टसंगिनः ॥
विकत्थनाश्चसंत्याज्यास्तथाऽत्मस्तुतिकारकाः ॥ २५ ॥ परोपतापिनोयेचसदाकामपराजनाः ॥ एवंविधा
नसंग्राह्याःश्वशुराहृतवृत्तयः ॥ २६ ॥ जामातृजेनवित्तेनयेजीवंतिनराधमाः ॥ अपुत्रस्यमृतस्येहयेगृह्णंतिधनं
छलात् ॥ २७ ॥द्यूतकर्मरतानित्यमपरीक्षितकारिणः ॥ गुर्विणींयेऽभिगच्छंतिसुपर्वविमुखास्तथा ॥ २८॥ ऋ
तुकालंसंत्यजंतियेवैमोहपरायणाः ॥ नारीभिःसहिताश्चैवयेप्रकुर्वंतिभोजनम् ॥ २९ ॥ तथोत्सृजंतियेवीर्यंकुयो

नौपापबुद्धयः ॥ परस्त्रियाऽभितप्यंतेपिशुनाःपापबुद्धयः ॥ ३० ॥ तथाऽन्येपापिनोयेचयेचसज्जननिंदकाः ॥ म
हापातकिनोयेचविशुद्धान्दूषयंतिये ॥ ३१ ॥ मासोपवासिनींसाध्वींकामयानाहिपापिनः ॥ अर्थिनंधनसंप
न्नोविमुखंयःकरोतिवै ॥ ३२ ॥ दरिद्रस्तपसाहीनःकातरोबहुजल्पकः ॥ पापिष्ठाचापियानारीपतिवंचनतत्प
रा ॥ ३३ ॥ गृहकार्येषुविमुखासत्यशौचविवर्जिता ॥ ननेतव्यात्वयासार्धंकदाचिन्मधुसूदन ॥ ३४ ॥ ॥जैमि
निरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवंतंपितरंनमस्कृत्यजनार्दनः ॥ ततःप्रदक्षिणीकृत्यस्फुटंवचनमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णउ
वाच ॥ सर्वंतातकरिष्यामित्वयोक्तंपरमंहितं ॥ महापातकिनस्त्यक्त्वायाम्यहंतंयुधिष्ठिरं ॥ ३६ ॥ ॥ भीम
उवाच ॥ ॥ वसुदेवेनवृद्धेनयदुक्तंवचनंतव ॥ त्याज्याःसर्वेजनाभूमौतत्साहसतरंमम ॥३७॥ साधवोयत्रतिष्ठं
तितत्रवासश्चतेसदा ॥ किमत्रचित्रंगोविंददुष्टेचित्तंनिवेशय ॥ ३८ ॥ उपकारिषुयःसाधुःसाधुत्वेतस्यकोगुणः॥
अपकारिषुयःसाधुःससाधुःसद्भिरुच्यते ॥ ३९ ॥ समदृष्टिर्भवाशुत्वंसर्वभूतेषुकेशव ॥ भीमसेनवचःश्रुत्वावसुदे
वादयस्तथा ॥ ४० ॥ साधुसाध्वितिसंवाच्यनिर्ययुस्तेपुरींप्रति॥रामेणसहितोगच्छन्वसुदेवोमहामनाः ॥४१॥
उवाचवाक्यंगोविंदंविह्वलःस्नेहलालसः ॥ ॥ वसुदेवउवाच ॥ ॥ किंकरोमिहृषीकेशत्वद्वियोगेनजीवितं ॥४२॥
नसमर्थोधारयितुंयथादशरथःपुरा ॥ सम्यक्त्यजामिकार्यंचेत्सर्वंनष्टंभविष्यति ॥ ४३ ॥ राज्ञादशरथेनैववि
योगाद्राघवस्यहि ॥ शोकभावेनसंत्यक्तंजीवितंसप्रियंभुवि ॥ ४४ ॥ एतावदुक्त्वावचनंपरिष्वज्यात्मजंततः ॥
विससर्जाशुगमनेपरिवारसमन्वितं ॥ ४५ ॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ ततःकृच्छ्रेणमहतावसुदेवःपुरंययौ ॥

भीमेनसहितःकृष्णस्तथांऽतःपुरसंयुतः ॥ ४६ ॥ यावद्गच्छातिमार्गेसौतावद्दृष्टंमहत्सरः ॥ हंसकारंडवाकीर्णंच
क्रवाकोपशोभितं ॥४७॥ अम्लानपंकजांतत्रदद्दशेपद्मिनींततः ॥ समाहूयाब्रवीत्तत्ररुक्मिणींभीष्मकात्मजां ॥
॥ ४८॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥ इमांत्वंपश्यसुभगेरविभार्यामनिंदिताम् ॥ गजैर्गृहीतांमुक्तांचमरालैर्विदलीकृ
तां॥४९॥चंचरीकद्वयवृतांस्त्रीणांचित्तंतुचंचलं ॥ निजंनाथंवंचयित्वारमयंतिपरंजनम् ॥५०॥ अविलोक्यनिजं
कांतंम्लायंतिचनिशागमे॥हृदयेकलुषंगृह्यषट्पदंप्रस्वपंतिच ॥५१॥नाथागमेप्रहृष्यंतिचित्रंमेयोषितांमनः॥प
द्मिनीनांसंभवस्तुपंकादिहविलोक्यते ॥ ५२ ॥ कलुषंमानसंस्त्रीणांनिदानादेवदृश्यते ॥ चंचलेनपरामृष्टादि
वाकंपत्यहर्निशम् ॥ ५३ ॥ प्राणनाथभयाद्भीतालक्ष्यतेसधनायथा ॥ वासुदेववचःश्रुत्वारुक्मिणीवाक्यमब्र
वीत् ॥ ५४ ॥ स्मितंकृत्वाविशालाक्षीवक्रोक्त्याकेशवंप्रति ॥ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ ॥ हरिंजानातिनाथं
वैपद्मिनीपद्मलोचना ॥ ५५ ॥ स्वसुतानागतान्मत्वापुष्णात्येषागृहागतान् ॥ पुत्रपौत्रादिकान्नाथषट्पदादी
ञ्जनार्दन ॥ ५६ ॥ स्तनौरुदंतौपद्मिन्याःपिबेतेभ्रमराविमौ ॥ प्राणनाथसमीपेतुषट्पदौबालकाविव
॥ ५७॥ दोषःकश्चात्रगोपालरुचिरंक्रियतेऽनया ॥ दूरेप्रियंतथावीक्ष्यकुरुतेचंचलंमनः ॥ ५८ ॥ नतुनाथंवंच
यतिरममाणापरात्परं ॥ एतत्सतांमतंनाथपद्मिन्याश्चरितंमहत् ॥ ५९ ॥ कथंनम्लायतेकृष्णनारीनाथःपरांव्र
जेत् ॥ रात्रौविरहिणीवालंगृहीत्वापश्यषट्पदं ॥ ६० ॥ नित्यंनिद्रांचकुरुतेह्येषधर्मःसनातनः ॥ पद्मिनीकुच

१ सूर्यम्।

मादायतमोलिर्विरहाग्निना ॥ ६१ ॥ कुर्वन्कृष्णमुखंप्राप्यमृतोऽसौषट्पदोयदि ॥ येकृष्णहृदयादेवतेतिष्ठंति
कथंविभो ॥ ६२ ॥ प्रियोदयेविकसितायदिगोविंदपद्मिनी ॥ जायतेकमलंचास्याःसमारोहतिशंकरम्
॥ ६३ ॥ विलोक्यनलिनींनाथविस्मितोऽसिवदाधुना ॥ धराहरिपदक्षुण्णासरजाहिपुराऽभवत् ॥ ६४ ॥ तस्या
रजस्तुपतितंजलेहरिपदच्युतम् ॥ ततोजलरजोभ्यांहिजातःपंकः किलाच्युत ॥ ६५ ॥ पंकंविलोक्यनचिरा
न्निदानंतुनिरीक्ष्यहि ॥ ज्ञायतेतववाक्येनभीमसेनस्यशृण्वतः ॥६६ ॥ यथासर्वगतस्त्वंमांनतथावेत्तिकिंभवान्
॥ स्त्रियस्तुबह्व्यःसंत्यन्यामांजानासिदिनेदिने ॥ ६७ ॥ नत्वदन्यंहिपश्यामिचिंतयंतीजनार्दनं ॥ यत्किंचि
द्दृश्यतेलोकेत्वयाव्याप्तंविभातिमे ॥ ६८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वाकृष्णस्तो
षसमान्वितः ॥ समुत्तीर्यहयात्तस्मात्समाहूयबलाधिपम् ॥ ६९ ॥ अब्रवीत्केशवस्तंवैभेरींवादयमाचिरम् ॥
कृतवर्मातथाचक्रेगोविंदवचनान्नृप ॥ ७० ॥ रात्रौपरिजनेनाथसहितोन्यवसद्धरिः ॥ कृताह्निकःसप्रभातेसै
न्यंनिजमचोदयत् ॥ ७१ ॥ शनैःशनैश्चसंप्राप्तोदेशंधर्मेणपालितम् ॥ मार्गेयांतंहरिंवीक्ष्यपामराः पशुपाल
काः ॥ ७२ ॥ व्रजौकसश्चपश्यंतिकृष्णंदधिभृतःपरे ॥ गोपालावंशहस्ताश्चगुंजाभूषणभूषिताः ॥ ७३ ॥ वा
दित्राणिस्वकान्येववादयंतिपुनःपुनः ॥ मुख्योस्माकमसौगोपोनंदपुत्रोनसंशयः ॥ ७४ ॥ इतिब्रुवंतस्तेकृ
ष्णंसमालिंग्यपथिस्थिताः ॥ पृच्छंतिचहसंत्यन्येसाट्टहासंमुहुर्नृप ॥ ७५ ॥ दध्योदनंप्रयच्छंतिप्रणिपातपुरः
सरम् ॥ पश्यकृष्णाद्यमेवंशवीणामतिमनोरमां ॥ ७६ ॥ गावोमयारक्ष्यमाणादेवयांतिइतस्ततः ॥ इदानीं

ताः स्वयंप्राप्तास्त्वांविलोक्यातिदुर्धरं ॥ ७७ ॥ भीतास्त्रस्ताधुनाव्याघ्रैर्लोभमोहमयैर्हरे ॥ मोचितामममगो
विंदत्वयामित्रेणसांप्रतम् ॥ ७८ ॥ कथंहयंसमारूढःस्त्रीभिश्चैवसमन्वितः ॥ कुतोमणिस्त्वयालब्धःकौस्तु
भःकुंजराइमे ॥ ७९ ॥ क्वयासिकृष्णपदकंकुतोलब्धंत्वयाहृदि ॥ तत्रापरोऽब्रवीद्वाक्यंमूढवेत्सिनकेशवम् ॥
॥ ८० ॥ यावद्भृदिपदंलग्नंश्रीवत्संचद्विजन्मनः ॥ तावच्छ्रीमानयंजातःसर्वंचलभतेहारिः ॥ ८१ ॥ ॥ जैमि
निरुवाच ॥ ॥ गोपानांतद्वचःश्रुत्वाप्रहृष्टोभगवानभूत् ॥ सर्वान्संपूज्यचापश्यत्स्त्रियश्चैवसमागताः ॥
॥ ८२ ॥ पात्रहस्ताःसदीपास्ताःकृष्णदर्शनलालसाः ॥ सत्वरंमाधवंद्रष्टुमाव्रजंतिनिजाद्गृहात् ॥ ८३ ॥ का
चिद्गृहेप्रकुर्वाणामथनंसाप्रधाविता ॥ गोमयेनापिलिप्तांगीकाचित्कृष्णंसमागता ॥ ८४ ॥ एकाकृष्णस्यकेशे
स्वांस्रजंचप्रददौनृप ॥ सर्वकर्माणिसंत्यज्यकाचित्प्राप्ताहरिंप्रति ॥ ८५ ॥ काचिद्रजोवतीगोपीचचालकृ
ष्णसन्निधिं ॥ अपराप्राहतांयांतींरजःप्रक्षाल्यगम्यताम् ॥८६॥ सरजाश्चाद्यवैसुभ्रुगच्छतीकिन्नलज्जसे ॥ ॥ गो
प्युवाच ॥ ॥ रजःप्रक्षालितंमूढेनतुतत्परिशाम्यति ॥ ८७ ॥ कर्मणामलिनंगात्रंक्षालितुंनैवशक्यते ॥ जीवितंक्ष
पितंगेहेशेषंचकलुषंस्थितं ॥ ८८ ॥ तस्माद्गच्छामिगोविंदंरजसाचावृताधुना ॥ मलिनैर्गम्यतेतत्रजलंयत्रहिपु
ष्कलं ॥ ८९ ॥ शिलातलेवापीठेवाक्रियतेमलनाशनं ॥ पादपीठेऽद्यकृष्णस्यमलयुक्तंकलेवरम् ॥ विरजस्कंक
रोम्यद्यलज्जांसंत्यज्यसंसदि ॥ ९० ॥ इत्युक्त्वाप्रययौचाथश्रीकृष्णस्यसमीपतः ॥ उवाचकेशवंचान्याप्रहसं
तीपुनःपुनः ॥ ९१ ॥ नवनीतंगृहाणत्वंकर्मणायन्मयाहृतं ॥ यशोदात्वन्मुखेदेवनवनीतंददौपुरा ॥ ९२ ॥ तयाद्य

ष्टंजगत्सर्वंतमहंत्वांविलोकये ॥ तयायथापुरादृष्टंतथाहमवलोकये ॥ ९३ ॥ त्वदन्यःकश्चगोविंदजगदास्येप्रद
र्शयेत् ॥ तावच्चान्यासमागत्यदृष्ट्वाकृष्णंचहर्षिता ॥ नमस्कृत्यस्थिताराजन्सर्वंविस्मृत्यकर्मजं ॥ ९४ ॥ भयं
गोविंदमासाद्यतदद्भुतमिवाभवत् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्राप्तोमहाबुद्धिर्भगवान्देवकीसुतः ॥ ९५ ॥
कालिंदीतीरसान्निध्येयत्ररम्यंमहद्वनं ॥ संस्थाप्यवीणकंरम्यंसैन्यंतत्रन्यवेशयेत् ॥ सुहृज्जनंसमाहूयवचनंचे
दमब्रवीत् ॥ ९६ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ देवकींमातरंप्राहयशोदांरुक्मिणीमपि ॥ ९७ ॥ कार्याभवद्भिःकुंत्या
श्चपरिचर्यादिनेदिने ॥ भगिनीवसुदेवस्यजननीचार्जुनस्यच ॥ ९८ ॥ अन्यावृद्धतमाःप्राप्ताःसेवनीयाःप्रयत्न
तः ॥ अनुसूयाऽरुंधतीचऋषिभार्याश्चशोभनाः ॥ प्रद्युम्नप्रमुखाःसर्वेशृण्वंतुवचनंमम ॥ ९९ ॥ धर्मराजस्यचपु
पुरेबहुलोकसमागमे ॥ बहुवीरयुतेरम्येयज्ञोत्सवविनोदिते ॥ गुरूणांचप्रकर्तव्यंभवद्भिःपूजनंतथा ॥ १०० ॥
तावत्तेजांसिवीराणांयावत्पार्थोनदृश्यते ॥ सर्वतीर्थानिगर्जंतितावत्पापप्रणाशने ॥ १ ॥ यावन्नसिंहगेजी
वेदृश्यतेगौतमीनदी ॥ प्रद्युम्नेनयथाराष्ट्रेस्थीयतेराजलीलया ॥ २ ॥ तथाऽत्रशक्यतेनैवस्थातुंधर्मपुरेऽधुना ॥
नकदाचिद्भवान्प्राप्तःपुरेहिगजसाह्वये ॥ ३ ॥ यत्रभीमोविद्यमानोमहाबुद्धिःसदाशुचिः ॥ जननींभवतांदेवींपार्ष
तींभगिनींमम ॥ ४ ॥ संभावयतुयज्ञेऽस्मिन्भामयासहिताशुभा ॥ अयुतेनापिनारीणांसदातिष्ठतुसावृता ॥ ५ ॥
दीपहस्तायज्ञकालेभावयंतुचपार्षतीं ॥ अहंतत्रगमिष्यामिप्रथमंधर्मनंदनं ॥ ६ ॥ सत्कर्तुंस्वजनंतंतुयूयंगच्छ
तपृष्ठतः ॥ एवंसंदिश्यतान्सर्वान्भीमंसंस्थाप्यवीणके ॥ ७ ॥ एकाकीहयमारुह्यप्रययौहस्तिनापुरं ॥ वासु

देवोमहाबुद्धिःपरिमेयपुरःसरः ॥ ८ ॥ प्रविशंतंहरिंवीक्ष्यनागरोहिमहाजनः ॥ हर्षेणमहतायुक्तःसंमुखोऽभूज्ज
नाधिप ॥ ९ ॥ ब्राह्मणायाज्ञिकाःसर्वेवचनंचेदमब्रुवन् ॥ अस्माभिःक्रियतेकर्मभुविस्वर्गेच्छयासदा ॥ १० ॥
अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैःस्वर्गास्तेहरिणाकृताः ॥ यज्ञभुग्यज्ञकर्ताचफलदाताचकर्मणां ॥ ११ ॥ सोयमायातियज्ञे
शोऽनेकयज्ञफलप्रदः ॥ कथंधूर्माधयादृष्ट्याद्दश्यतेयज्ञनायकः ॥ १२ ॥ यथाभक्तेनपार्थेनदर्शितोऽयंजनार्दनः
॥ नतथापावकेनापिबहुसंतर्पितेनच ॥ १३ ॥ कृष्णंनवेत्तिकिंवह्निःसप्तजिह्वोऽपिविश्रुतः ॥ क्षीरंपिबतिवैसाक्षा
द्द्विजिह्वःकुरुतेविषं ॥१४॥ सप्तजिह्वःकथंकृष्णंदर्शयेत्कृष्णवर्त्मना ॥ तत्राब्रवीद्द्विजःकश्चिन्नदोषःपावकस्यसः ॥
॥१५॥अस्माकंचास्तिदोषोऽयंकर्मादीनामनर्पणात्॥ततोऽन्यःप्राहतान्सर्वान्दृश्यतांदेवकीसुतः ॥ १६ ॥ यज्ञजं
सुकृतंचास्मैकृष्णायाशुप्रदीयतां ॥ तेनस्वर्गेणकिंकार्यंयस्मात्पतनजंभयं ॥ १७ ॥ निर्भयंविचरिष्यामःसांप्र
तंहरिणावयं ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवंतस्तेन्योन्यंनिरीक्ष्ययदुनंदनं ॥ १८ ॥ ऊचुःकृष्णंतदासर्वे
यदादेवेनवंदिताः ॥ चराचरस्यदेवत्वंगमनागमनादिकं ॥ १९ ॥ छिंधिविप्राशिषःप्राप्यस्वस्तितेऽस्तुजगत्पते
॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वृष्णिवीरंह्रिददृशुस्तदासंन्यासिनोहिते ॥ २० ॥ पादानतंप्रब्रुवाणानमोनारायणे
तिच ॥ ॥ संन्यासिनऊचुः ॥ ॥ नारायणस्त्वमात्मानमात्मनाऽसिनमस्कृतः ॥ २१ ॥ नारायणेतिहिगिराऽ
स्माभिर्वक्तुंनपार्यते ॥ यतोवाचोनिवर्ततेसभवान्पादयोर्नतः ॥ २२ ॥ वेदांतवेद्यमभयंप्रत्यक्षंत्वामुपास्महे ॥
द्वेरूपेवासुदेवस्यचलंचाचलमेवच ॥ २३ ॥ चलंसंन्यासिनांरूपमचलंप्रतिमादिकम् ॥ प्रणवाभ्यासनिरताःप्र

णवोऽपिपद्मांबुजम् ॥ २४ ॥ त्वदीयंचिंतयत्येवसदाऽद्यापिनवेत्तितत् ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ कर्मणःफलसं
न्यासात्पुष्टंविष्णोःकलेवरम् ॥ २५ ॥ भवद्भिर्ध्यानसंयुक्तैर्विश्वरूपमयंकृतम् ॥ हंसायथाभवंतश्चतथाकृष्णोऽ
स्मिभूतले ॥ २६ ॥ आवयोःसंगतिश्चास्तुरम्येधर्मपुरेसदा ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ अनुज्ञातस्ततःकृष्णोरा
जमार्गेजगामसः ॥ २७ ॥ प्रासादस्थाश्चपश्यन्तियोषितश्चारुलोचनाः ॥ पण्यांगनाश्चगोविंदंविलोक्येदमथा
ब्रुवन् ॥ २८ ॥ ॥ पण्यांगनाऊचुः ॥ ॥ कथमायातिगोविंदोगृह्णीतेतिसकृच्छुभः ॥ दाताहिकामुकोधूर्तःकृ
ष्णःकमललोचनः ॥ २९ ॥ पेशलःसबलःश्रीमाल्लुँब्धःस्त्रीषुनिरंतरम् ॥ ॥ शंभलयुवाच ॥ ॥ एवंपुराणपुरुषंवृथा
नारीजनोहृदि ॥ ३० ॥ धर्तुंप्रयत्नंकुरुतेनायंधर्तुंभवेत्क्षमः ॥ समुक्तस्तत्कथंमुग्धेमुक्तोधर्तुंनशक्यते ॥ ३१ ॥ षो
डशस्त्रीसहस्राणियेनभुक्तानिभूतले ॥ यूनापुराद्यवृद्धेनबहुपुत्रेणकिंफलम् ॥ ३२ ॥ तथाऽपिकारणंत्वेकंकेशवग्र
हणेहिनः ॥ मुक्ताःसर्वाभविष्यामःसकामास्तेनसंगताः ॥ ३३ ॥ तस्मात्पुराणपुरुषात्परमार्थोहिगृह्यतां ॥ पुमान्
युवाऽस्तुवृद्धोवानसंगेसस्पृहावयम् ॥ ३४ ॥ युवतीभिर्नवृद्धाभिर्मोचनीयोजनार्दनः ॥ कृष्णाद्वृद्धोनवैकाश्चिद्दृश्यते
ऽत्रमहाजनः ॥ ३५ ॥ ब्रूतेमहाजनोमंदःसांप्रतंदेवकीसुतम् ॥ जानाम्यहंयथाचास्यचेष्टितंवेत्तिनापरा ॥ ३६ ॥ कु
ब्जाचकामितायेनतथावानरकन्यका ॥ स्त्रीसमूहमिमंरम्यंसकथंपरिहास्यति ॥ ३७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
एवंब्रुवाणासाकृष्णंसर्वाभिःसहिताग्रतः ॥ नमस्कृत्यास्थिताहृष्टादेवेनापिप्रतोषिता ॥ ३८ ॥ ततःकृष्णस्यपुर
तःस्थितोबंदिगणोमहान् ॥ तेषांवृद्धतमःप्राहसंस्तुवञ्छ्रीपतिंमुहुः ॥ ३९ ॥ ॥ बंदिराजउवाच ॥ ॥ प्रातोऽ

यंदेवकीपुत्रःकृष्णःकंसनिषूदनः ॥ अद्यार्थिनांचसर्वेषांभवदैन्यंगमिष्यति ॥१४०॥ इदंममेतिजल्पंतोजनामो
हरुजावृताः ॥ कृष्णवैद्येनतेसर्वेस्वनामौषधदायिना ॥ ४१ ॥ सत्यंवच्मिनसंदेहोभवंतिचनिरामयाः ॥ व्याधयः
कामजाःसर्वेसंक्षयंयांतिचिंतनात् ॥४२॥ ब्रह्मायुरितिवैशब्दंकथंब्रूमोहरिंप्रति ॥ नाभिपंकजमध्यात्तुसमुत्पन्नः
पितामहः ॥ ४३ ॥ पितापितामहःकोऽस्यवर्ततेतन्नविद्महे ॥ नामग्रहणमेवास्यकर्त्तव्यंकिलसिद्धये ॥ ४४ ॥
महिमानंनजानामिनाम्नोऽस्यगदितुंभुवि ॥ नामानिसुबहून्यस्यप्रतापजनितानिच ॥ ४५ ॥ नीतंनिगममा
लोक्यशंखेनाद्झषोऽभवत् ॥ मानुषाणांकथंमध्येवर्ण्यतेमीनजन्मतत् ॥ ४६ ॥ कूर्मःकोलोऽयमभवच्छुतमे
तस्यपौरुषम् ॥ अर्धकेसरिवेषोऽयंविप्रोभूच्चैववामनः ॥ ४७ ॥ एतानिकिलजन्मानिश्रुत्वाचास्यमहात्मनः ॥
सर्वसंपत्समायुक्तोभविष्यतिनसंशयः ॥ ४८ ॥ मन्मुखाद्गतदोषस्तुकिंचित्परमुखात्तथा ॥ भविष्यतिनसंदे
हःकृष्णःकोपंकरिष्यति ॥ ४९ ॥ बंदिनाममजन्मानिकथितानिजनंप्रति ॥ कुरूपाणिध्रुवंमत्वाजिह्वांकिंमेह
रिष्यति ॥ १५० ॥ सर्वंहरतिगोविंदःशारीरंमानसंत्वघं ॥ नामानिकीर्त्तयिष्येऽहंरामरामेतिवैपुनः ॥ ५१ ॥
रामनाम्नाऽपिसर्वज्ञःशंकरःकिलतुष्यति ॥ तेननाम्नानकिंतुष्येद्देवोगोपालमूर्तिमान् ॥ ५२ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
एवंहिचिंत्यमानंतंवारयामासकेशवः ॥ प्रददौमुक्तमालांस्वांतस्मैकंठविलंबिनीं ॥ ५३ ॥ मुक्ताफलानिसर्वेषां
दत्वासप्रययौनृप ॥ धर्माधिकारिभिर्दृष्टःसर्वैस्तैःपरिवारितः ॥ १५४ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेश्रीकृ
ष्णहस्तिनापुरप्रवेशोनामएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ ततःपरंकिमभवत्स्मार्तभाषितमादरं ॥ किंजगादसगोविंदस्तन्मेब्रूहितपोधन ॥१॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शृणुराजेंद्रगोविंदमब्रुवंस्तेचयद्वचः ॥ महताचैवहर्षेणधर्मराजपुरेतदा ॥ २ ॥ ॥
॥ स्मार्त्ताऊचुः ॥ ॥ सम्यगाचारकरणाद्वर्त्तनात्सम्यगेवनः ॥ संप्रायश्चित्तदानाद्वैत्वमस्माभिर्विलोक्यसे ॥
॥ ३ ॥ नृपाज्ञयाजनाःसर्वेधर्ममार्गेनियोजिताः ॥ धर्मसंरक्षणार्थंहित्वयाजन्मकृतंभुवि ॥ ४ ॥ कुर्वंतिपातकं
येचब्रह्महत्यादिकंहरे ॥ ब्रह्महाहेमहारीचसुरापोगुरुतल्पगः ॥ ५ ॥ तत्संसर्गीपंचमस्तुमहापातककारकाः ॥
त्वन्नामग्रहणादेवपूताःकृष्णभवंतिते ॥ ६ ॥ एतेपृच्छंतिसर्वेऽस्मान्प्रायश्चित्तंहिकीदृशम् ॥ कृपयादीयतेऽस्मा
भिस्तेभ्योनामाधिकंनहि ॥ ७ ॥ पातकेनसमंवीक्ष्यप्रायश्चित्तंप्रयोजयेत् ॥ एतानिपातकान्येवस्वल्पानिहारि
नामतः ॥ ८ ॥ द्वादशाब्दमुखंतस्मात्तेषुतेषुसमंभवेत् ॥ द्वादशाब्दमुखंकृत्वागात्रंतेषांतुतिष्ठति ॥ ९ ॥ हरि
नामप्रगृह्णंतिनतिष्ठतिकलेवरं ॥ नपापानिवसंत्येवतस्मिन्देवजनार्दन ॥ १० ॥ एकस्तुसंशयोघोरोनकथंच
नगच्छति॥ प्रायश्चित्तप्रदानेनसदास्मच्चित्तसंस्थितः ॥ ११ ॥ विष्णोर्नामानियेमूढानस्मरंतिविमोहिताः ॥ ते
षामिहात्महंतृणांप्रायश्चित्तंनविद्महे ॥ १२ ॥ धर्मशास्त्राणिसर्वाणिवीक्षितानिपुनःपुनः ॥ प्रायश्चित्तानिदृष्टा
निसर्वपातकहानितु ॥ १३ ॥ नश्रुतंनचदृष्टंहिप्रायश्चित्तंजनार्दन ॥ त्वत्संस्मृतिविहीनानामधमानांकथंचन
॥ १४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधंवचःश्रुत्वाप्रसन्नःपरमेश्वरः॥सहैवतैःप्रयातोऽग्रेदृष्टवान्नर्त्तकीगणा
न् ॥ १५ ॥ प्रवर्त्तमानान्नृत्येषुकृष्णागमनकांक्षया ॥ षड्विधातालकेनाथतृप्तस्तेनचकेशवः ॥ १६ ॥ ततोमाध

वमालोक्यनर्त्तकीचकरंविना ॥ वल्लीवनंदनेरम्येसुमनोभिरलंकृता ॥ १७ ॥ नेत्राभ्यांषट्पदाभ्यांचभ्रममाणा
पुनःपुनः ॥ वंशकीचकनादेनमृदंगकलनिःस्वनैः ॥ तोषयंतीहृषीकेशंमधुरंवाक्यमब्रवीत् ॥१८॥ नर्त्तक्युवाच
॥ मांभ्रमंतींजनावीक्ष्यप्रहसंतितवाग्रतः ॥ नाविंदंतिपरंमूढामद्भ्रमात्तुष्यतेहरिः ॥ १९ ॥ किंध्यानंकिंतपस्ती
व्रंकिंदानंकिंचतद्व्रतम् ॥ यस्मिन्कृतेनगोविंदोदृश्यतेभुविचक्षुषा ॥ २० ॥ ध्यानेनयोगिनांनैवलीलयादृश्यते
हरिः ॥ संस्थितंमद्भ्रमेणात्रसर्वेपश्यंतुयोगिनः ॥ २१ ॥ नृत्यतांगायतांचैवनानावाद्यंप्रकुर्वताम् ॥ यथासंतु
ष्यतेदेवोनध्यानाद्यैरितिश्रुतम् ॥ २२ ॥ एकंसुदर्शनंचक्रंतवहस्तेजनार्दन ॥ पश्यमत्पाणिपदयोर्धृतंचक्रचतु
ष्टयं ॥ २३ ॥ त्वयापादेधृतागंगाकपोलेशिरसामया ॥ अचलस्त्वंहृषीकेशचंचलाऽस्मिसदाऽबला ॥ २४ ॥
त्वयैकंचाल्यतेकृष्णश्रूयतेब्रह्मगोलकं ॥ चाल्यंतेपुरतस्तेऽद्यमयैतेसप्तगोलकाः ॥ २५ ॥ षड्विंशत्संख्यकाभा
वास्तवदृष्टेरुदाहृताः ॥ क्रियंतेनमयातेऽत्रपश्याम्येकेनकेशवम् ॥२६॥ नेत्राभ्यांकुसुमेकृष्णगृहीतेद्वेमयाभुवः॥
पश्यामित्वांतथैवात्रविस्मयःपरमोहिमे ॥ २७ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ पदानिममगायंतीनृत्यस्वत्वं
वरानने ॥ नगंतव्यंत्वयाक्वापिस्थातव्यंमद्गृहेसदा ॥ २८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्रविष्टोभगवा
न्धर्मराजस्यमंदिरे ॥ ददर्शधृतराष्ट्रेणविदुरेणमहात्मना ॥ २९ ॥ कृपेणसहितंवीरंकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरं ॥ नम
स्कृत्याथतान्सर्वानुपविष्टोवरासने ॥ ३० ॥ आलिंग्यपांडवंवीरंमाद्रीपुत्रौतथापरान् ॥ नमस्कृतश्चपा
र्थेनसर्वैस्तैर्जगतःपतिः ॥ ३१ ॥ धर्मराजेनचाघ्रातोमूर्ध्निसंतोषितोबहु ॥ कुंतींहृष्टांचसंवीक्ष्यद्रौपदीं

सात्वतीमपि ॥ युधिष्ठिरोपिसंहृष्टःकृष्णंवचनमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ ॥ धर्मराजउवाच ॥ कुशलंदे
वकीपुत्रवसुदेवमुखाजनाः ॥ त्वंतुभीमेनचानीतोयज्ञेऽस्मिन्मामकेशुभे ॥ ३३ ॥ देवकीच यशो
दाचरोहिणीचैवकेशव ॥ मातरस्तेनसंप्राप्तानरानार्यश्चमारिष ॥ ३४ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ वसुदेवश्च
रामेणसहितःस्थापितःपुरे ॥ अन्येसर्वेचसंप्राप्तानरानार्यश्चमारिष ॥ ३५ ॥ भीमेनसहिताःसर्वेसंतिगंगातटे
शुभे ॥ अहमग्रेचसंप्राप्तस्तवदर्शनलालसः ॥ ३६ ॥ ॥ धर्मराजउवाच ॥ ॥ पश्यपार्थयथाकृष्णोब्रूतेप्राप्ताहि
यादवाः ॥ नाथेनानेनहिवयंनूनंधन्यतराःक्षितौ ॥३७॥ निर्गच्छामोऽद्यवैतत्रयत्रतेसुहृदःस्थिताः ॥ कुंतीचसौब
लेयीचद्रौपदीसहिताऽधुना ॥३८॥ देवकींसम्मुखंयांतुसत्कर्तुंस्वजनंचतम्॥महाजनाश्चसर्वेवैनिर्गच्छंतुममाज्ञ
या ॥ ३९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंसंदिश्यधर्मात्मासहकृष्णेननिर्ययौ ॥ यौवनाश्वेनवीरेणसबलेनपुराद्ब
हिः ॥ ४० ॥ वादित्राणितुसर्वाणिजघ्नुस्तस्मिन्समागमे ॥ द्रौपदीकेशवेनाथस्वयंसा मंडितायथौ ॥ ४१ ॥ तुरं
गंपुरतःकृत्वासमेतंभूरिचामरैः ॥ गायंतिगायकास्तत्रनृत्यंतिकुशलानटाः ॥ ४२ ॥ बंदिनःप्रतिगर्जंतिस्तुवंतः
सूतमागधाः ॥ तस्मिन्बलेप्रचलितेशंखदुंदुभिनादिते ॥ ४३ ॥ चक्रुर्नानाविधाश्चेष्टाःसर्वेलोकाश्चहर्षिताः ॥ प्र
भावतीद्रष्टुकामादेवकींरुक्मिणीमपि ॥ ४४ ॥ मणिरत्नान्युपादायबंधुभिःसहितायथौ ॥अपरंचायुतंस्त्रीणांना
नालंकारभूषितम्॥४५॥एतैःपरिवृतोराजासकृष्णःप्राप्तवान्स्वयम्॥ततस्तेयादवाःसर्वेसेनांव्यूह्यव्यवस्थिताः॥
॥ ४६ ॥ देवकीप्रमुखानांहिशिबिकाःसमलंकृताः ॥ सुवर्णमणिसन्नद्धाश्चित्रकौशेयसंवृताः ॥ ४७ ॥ एकातुशि

विकायत्रतत्रनारीशतंनृप॥ चामरव्यजनेगृह्यहयारूढंप्रसर्पति ॥ ४८ ॥ ततोयुधिष्ठिरःप्रीतोविलोक्यजननींह
रेः॥ नमस्कृत्यस्थितश्चाग्रेभृत्यवज्जनमेजय ॥ ४९ ॥ भीमोयुधिष्ठिरंवीक्ष्यगजाद्भूमौस्थितंगुरुम्॥ स्ववाहना
त्समुत्तीर्यपपातनृपपादयोः ॥ ५० ॥ प्रद्युम्नप्रमुखैर्वीरैर्धर्मराजोनमस्कृतः॥ अर्जुनाद्यैःपांडवैश्चदेवकीसानम
स्कृता॥ ५१ ॥ गृहीत्वावरवासांसियशोदादेवकीतथा॥ सौबलेयींपृथांतत्रनमस्कृत्यकरेददौ ॥ ५२ ॥ प्रभाव
त्यान्वितादेवीपार्षतीकृष्णमातरम्॥ नमस्कृत्याखिलंतस्यैवस्तुजातंददौनृप ॥ ५३ ॥ स्त्रियःकृष्णस्ययाःसर्वा
रुक्मिणीप्रमुखाःशुभाः ॥ तस्थुःकुंतींपुरस्कृत्यप्रणिपत्यददुर्धनम् ॥५४॥ रुक्मिणीप्रमुखास्तत्रद्रौपदींद्रष्टुमाग
ताः॥ चंदनंरत्नजातानिवासांसिविविधानिच ॥ ५५॥ प्रणम्यभामाप्रददौतथासर्वाश्चयोषितः ॥ प्रददुश्चाब्रवी
त्सत्याद्रौपदींस्मितपूर्वकम् ॥ ५६ ॥ ॥ सत्यभामोवाच॥ ॥ कथंत्वयाकृताःपंचवश्याभूमौनिरंतरम्॥ एको
नशक्यतेऽस्माभिर्वशीकर्तुंजगत्पतिः ॥ ५७ ॥ तमेवहित्वयामन्येगृहीतंद्रुपदात्मजे ॥ भगिनीभवतीतस्यहृद
यंतेकथंहरिः ॥ ५८ ॥ नमुंचतिक्षणमपितंविनात्वंनजीवसि ॥ अंतःस्थानेसंवृतानांपंचानामपिसन्निधौ ॥ ५९ ॥
कथंगृह्णासिगोविंदंतमुपायंहिमेवद ॥ ईदृशंकर्मकुर्वाणालज्जसेनमहाजनात् ॥६०॥ भयंनकुरुषेऽस्मत्तोमान्य
सेधर्मकर्तृभिः ॥ ॥ द्रौपद्युवाच॥ त्वदीयंमानसंसत्येसपत्नीमधिगच्छति ॥६१॥ त्यक्त्वाकृष्णंत्रिलोकेशंज्या
यसःकर्मणःफलम्॥त्वयाऽपमानितःकृष्णःसमागत्यसमाश्रये ॥६२॥ दर्शयत्येवसकलमात्मनोहृदिसंभवम्॥
लज्जामदीयाजगतिकृष्णेनैकेनरक्षिता ॥ ६३ ॥ दुर्योधनसभामध्येवस्त्रंदत्वाऽक्षयंमम॥ त्वयानशक्यतेदातुंचे

लंकापांसकादिकम्॥६४॥ममभ्रात्रात्वांप्रतार्यदत्तानिवसनानिमे॥ बहूनांपश्यतांदेविधर्मज्ञःसतथाविधः॥६५॥
नारदायत्वयादत्तोमाधवःपतिरात्मनः ॥ पारिजातस्तुदेवानांमंडनंयत्पुराहृतम् ॥ ६६ ॥ देवद्विजगुरूणांहिवि
त्तंनैवात्रपंडिताः ॥ प्रतिगृह्णंतिसुभगेत्वंगृहीत्वानलज्जसे ॥६७॥ नारदंचैवगर्हामिप्रतिगृह्यजनार्दनम् ॥ प्रदत्तवा
न्कथंमंदस्तवहस्तेजगत्पतिः ॥ ६८ ॥ कृष्णादप्यधिकंत्वत्तःकिंलब्धंतेनधीमता ॥ ब्राह्मणानांमतिर्यस्मात्पश्चा
दुत्पद्यतेऽनघे ॥ ६९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधंब्रुवाणांतांद्रौपदींबाणनंदिनी[1] ॥ नमस्कृत्यपृथांप्राप्तानम
स्कर्तुंविशांपते ॥ ७० ॥ प्रणिपत्यार्पयामासवासांसिमणिकांचनम् ॥ उपविष्टावीणकेतुसखीभिःपरिवारिता॥
॥ ७१ ॥ ततोऽब्रवीत्सत्यभामातुरंगंवीक्षयामहे ॥ देवकीसहिताःसर्वाःकौतुकंममविद्यते ॥ ७२ ॥ तच्छ्रुत्वाभा
षितंतस्याःकृष्णोराजानमब्रवीत् ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ तुरंगंद्रष्टुकामापिदेवकीवर्त्ततेनृप ॥ ७३ ॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच ॥ सर्वेतिष्ठंतुवैवीरारथस्थागजमस्तके ॥ सादिनश्चभवंत्वत्रपत्तयःशस्त्रपाणयः ॥ ७४ ॥ यथानारी
गणश्चायंहयंपश्यतिहर्षितः॥धौम्यःपूजांकारयतुहृष्यंतुपरमाःस्त्रियः ॥ ७५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ सर्वाभिः
पूजितश्चाश्वोवीराःसर्वेबलेस्थिताः ॥ आरूढायोषितस्तत्रगवाक्षंवीणकस्यतु ॥ ७६ ॥ पश्यंतितुरगंतत्रनृत्य
मानंमहीतले॥तस्मिंश्चसमयेराजाप्राप्तवाननुशाल्वकः ॥ ७७ ॥ महतापरिवारेणश्रीमताजनमेजय ॥ शा
ल्वस्यसस्मरन्वैरंवीक्षमाणोजनार्दनम् ॥ ७८ ॥ धर्मराजपुरेदृष्ट्वाहर्षितोऽभूत्सभारत ॥ नृत्यंतंहयमालो

१ बाणनंदिनी बाणकन्या उषा ।

क्यजग्राहप्रहर्सन्निव ॥ ७९ ॥ पृष्ठेसंस्थापयित्वातुगृध्रव्यूहमथाकरोत् ॥ सुरथंसचिवंतत्रसमाहूयेदमब्रवी
त् ॥ ८० ॥ ॥ अनुशाल्वउवाच ॥ ॥ भ्रातामेसौभमारूढःकृष्णेननिहतोजले ॥ शाल्वोनाममहाबाहुःसदे
वोत्रविलोक्यते ॥ ८१ ॥ सपुत्रपौत्रोयज्ञार्थंसदारःपांडवंप्रति ॥ निमंत्रितोहिसंप्राप्तोमाऽद्यगच्छतुकेशवः
॥ ८२ ॥ गृध्रंविलोक्यगरुडःस्थिरः स्थास्यतिसंगरे ॥ इमांमदीयांसेनांहितथापालयमारिष ॥ ८३ ॥ यथागृ
ह्णामिगोविंदंपार्थंचरथिनांवरम् ॥ भीमादयश्चयेवीराःप्रद्युम्नसहिता अमी ॥ ८४ ॥ पालयंतिबलंसर्वंधर्मराज
स्यपश्यतः ॥ तस्मान्मदीयैःसंग्रामेसर्वैरपिनकेशवः ॥ ८५ ॥ मोचनीयः प्रयत्नेनधारणीयःसबंधुहा ॥ यस्य
हस्ताद्रणेकृष्णोगमिष्यातिविलोकितः ॥ ८६ ॥ तंदुष्टंपातयिष्येऽहंयःकृष्णधरणेऽक्षमः ॥ भ्रातावाऽस्तुसुतोवा
ऽस्तुसुहृन्मित्रंचवासखा ॥८७॥ वासुदेवविहीनोयोनमेभ्रातासुहृत्सखा ॥ किंगजैःकिंरथैश्चैवपत्तिभिःकिंहयैर
पि ॥ ८८ ॥ येचपश्यंतिसंग्रामेनगृह्णंतिजनार्दनम् ॥ कृत्वातुकुत्सितंकर्मराजवित्तापहारकम् ॥ तत्सर्वंक्षमितं
मेऽद्ययदितैर्ध्रियतेहरिः ॥ ८९ ॥ सर्वेतिष्ठंतियदिमेभृत्याहिनिखिलाःक्षमाः ॥ नापराधोध्रुवंतेषांयेकृष्णंसंमुखा
रणे ॥ ९० ॥ योधयंत्यारिभिः सार्द्धंतेषांदास्याम्यहंवसु ॥ नापराधोध्रुवःकार्योमदीयैराजशासनात् ॥ ९१ ॥
भृत्यैस्तैःकृष्णविमुखैर्यथाभवतिमेप्रियम् ॥ कुलीनाधर्मकुशलावीरायुद्धपरायणाः ॥ ९२ ॥ दत्त्वाऽत्मनस्तुसर्वं
स्वंस्थाप्यायुद्धेमहीभुजा ॥ तेजयंतिरणेशत्रून्राज्ञामिहयशस्विनः ॥ ९३ ॥ नास्माकंकेशवादन्योविद्यतेसुख

१ सौभम् एतन्नामकविमानम् ।

नाशनः ॥ तस्मादेकंहिबहवोधारयंतुरमापतिं ॥ ९४ ॥ नदोषश्चात्रभविताधर्मएषसनातनः ॥ दाताऽयंयाचि
तानैवविमुखःसंमुखःसदा ॥ ९५ ॥ शस्त्रपाणिरयंनित्यंसरथोऽपिविहंगमः ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्यो
ऽयंनिरंतरम् ॥ ९६ ॥ कथमेकेनसंग्रामेसंधर्त्तुंशक्यतेहरिः ॥ कृष्णस्यग्रहणंवेत्तिह्युत्तानचरणात्मजः ॥ ९७ ॥
सदूरेविद्यते बालःपातालेबलिरेवच ॥ किंचिद्विभीषणोवेत्तिप्रह्लादः सम्यगेवहि ॥ ९८ ॥ ग्रहीतारंनारदंतु
वदंत्यन्येमृषावचः॥सत्यभामाऽर्पितंकृष्णंपरिजानेकरागतम् ॥ ९९ ॥ संधर्तुमसमर्थोऽसौनारदोदत्तवान्यतः ॥
नान्यंतस्मादद्यपश्येसमर्थंहरिधारणे ॥ १०० ॥ स्वपौरुषेणगोविंदंधारयिष्येससैनिकम् ॥ ॥ जैमिनिरु
वाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंसराजासंस्थितोरणे ॥ १ ॥ गृध्रव्यूहेमहावीर्यःश्वेतच्छत्रोरराजह ॥ बबृंहिरेग
जामत्ताहयाःपुष्टाजिहेषिरे ॥ २ ॥ रथाश्चक्रैः प्रणेदुश्चपदाताश्चडिडिंबिरे ॥ दृश्यंतेतस्यतेवीरानानालंकारमं
डिताः॥३॥दिव्यांबरधराः सर्वेसंवर्तेभास्कराइव ॥ क्वपार्थःक्वचगोविंदइतिजल्पंतिचेर्ष्यया ॥ रक्षंतस्तुरगंसर्वे
पश्यंतःकृष्णवर्त्मच ॥ १०४ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेअनुशाल्वागमनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥१२॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ नीतेहयेकिमभवत्कथंकृष्णेनमोचितः ॥ युद्धार्थंप्रेषिताःकेऽत्रतन्मेब्रूहितपोधन ॥ १ ॥
जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शृणुराजेंद्रवक्ष्यामितदाकृष्णेनयत्कृतम् ॥ पांडवानांहयंनीतंविलोक्यहृदिलज्जितः
॥ २ ॥ आरूढःस्वेरथेदिव्येदारुकेणनियंत्रिते ॥ पांचजन्यंपूरयित्वाधर्मराजमथाब्रवीत् ॥ ३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण

१ उत्तानपदपुत्रोध्रुवः । २ पारिजातकरागतःइत्यपिपाठः ।

उवाच ॥ ॥ अनुशाल्वेनवीरेणतुरगस्तेऽधुनाहृतः ॥ पश्यतांयदुवीराणांपांडवानांतथाऽग्रतः ॥ ४ ॥ स्त्रिय
श्चैवात्रपश्यंतिजातामेमहतीत्रपा ॥ भवान्रथस्थःसंग्रामेपश्यत्वत्रकुतूहलम् ॥ ५ ॥ सात्यकिःकृतवर्माचप्रद्यु
म्नतनयस्तथा ॥ यौवनाश्वोमेघवर्णोमाद्रीपुत्रौतथैवच ॥ ६ ॥ एतेचान्येचबहवस्तवरक्षंतुमंडलम् ॥ अहंवृ
कोदरःपार्थःप्रद्युम्नःसुजयस्तथा ॥ ७ ॥ वृषकेतुरयंबालः सांबोनिःशठएवच ॥ एतेपरेचतुरगंमोचयामोमहा
बलाः ॥ ८ ॥ कश्चित्करस्थितंवीरोगृह्णातुममवीटकम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पुनरेवाब्रवीद्वीराःशृण्वंतुबलि
नोनराः ॥ ९ ॥ समानयतियश्चाश्वंसहिगृह्णातुवीटकम् ॥ तेसर्वेकृष्णवचनंश्रुत्वावीरास्तुदारुणम् ॥ १० ॥ त
स्थुर्विगतसंकल्पाश्चिंतयंतःपुनःपुनः ॥ मुहूर्त्तमात्रंकृष्णस्यस्थितःपाणौसवीटकः ॥ ११ ॥ ततःकृष्णसुतःश्रीमा
न्प्रद्युम्नोहस्तसंस्थितम् ॥ जग्राहवीटकंतंतुवचनंचेदमब्रवीत् ॥ १२ ॥ ॥ प्रद्युम्नउवाच ॥ ॥ आनयिष्यामितुर
गंशाल्वसैन्यगतंत्वहं ॥ इत्युक्त्वाप्रययौकार्ष्णिःसन्नद्धःस्वरथेनतम् ॥ १३ ॥ अनुशाल्वंतृणीकृत्यतस्मिन्वीर
समागमे ॥ पारावतनिभैरश्वैर्मणिकांचनभूषितैः ॥ १४ ॥ उह्यमानंरथंदिव्यंमीनकेतोःसुतस्यतम् ॥ निरीक्ष्य
भगवानेवंपुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ १५ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ द्वितीयश्चात्रगृह्णातुमत्कराद्वीटकंनरः ॥ प्रद्युम्न
सहितोयातुपौरुषंयस्यविद्यते ॥ १६ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावासुदेवस्यवचनंवीक्ष्यवीटकम् ॥ वृष
केतुरुवाचेदंतच्छृणुष्वविशांपते ॥ १७ ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ अहमेनंसहायार्थंप्रद्युम्नंयामिसंयुगे ॥ अनुशाल्वं
महावीरंगृहीत्वाकृष्णसन्निधौ ॥ १८ ॥ नानयेयादिगोविंदप्रतिज्ञांशृणुमेप्रभो ॥ ब्राह्मणीगमनाच्छूद्रोलभतेदा

रुणांगतिं ॥ १९ ॥ प्राप्नुयांतामहंनूनंमहानरकदायिनीं ॥ श्राद्धभुग्ब्राह्मणोमंदोमैथुनंकुरुतेयदि ॥ २० ॥ सयां
गतिंयातिदेवप्राप्नुयांतामहंध्रुवम् ॥ ऋतुकालेतथाभार्यांपरित्यजतिमंदधीः ॥ २१ ॥ तस्यापिगतिमार्गंतंसो
ऽहंगच्छेनचानये ॥ त्यक्त्वाविष्णुंवासुदेवंयोभजेदन्यदैवतम् ॥ २२ ॥ तस्यापियागतिःस्वामिन्सामेस्याद्दुःख
दायिनी ॥ दीयतांवीटकंमह्यंनानृतंममभाषितं ॥ २३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तांबूलंकर्णपुत्रायमुदितःप्रद
दौतदा ॥ प्रययौतंनमस्कृत्यवृषकेतुरुदारधीः ॥ २४ ॥ सहैवकार्ष्णिनायुद्धेदर्शयन्पौरुषंतदा ॥ प्रविश्यसैन्यंत
द्घोरमनुशाल्वेनपालितम् ॥ २५ ॥ शंखंचपूरयामासनामविश्राव्यचात्मनः ॥ ततोरणेकृष्णसुतंवृषकेतुसमन्वि
तम् ॥ २६ ॥ तिष्ठतिष्ठेतिभाषंतमिदंवचनमब्रवीत् ॥ पातयंतंनिजंसैन्यंवीक्ष्यतस्मिन्महाहवे ॥ २७ ॥ अनुशा
ल्वउवाच ॥ कथंभवान्संगरेऽस्मिंस्त्यक्त्वारम्यांपुरींनिजाम् ॥ प्राप्तोममसमीपेद्यमत्वाशत्रुंहिमांपुनः ॥ २८ ॥
त्वमनंगःपुष्पबाणस्त्रिनेत्रनयनार्चिषा[१] ॥ कृष्णह्रदेप्रविष्टोऽसिदग्धःपूर्वंमयाश्रुतम् ॥ २९ ॥ तपस्विनोयत्रसंति
यत्रचैवपतिव्रताः ॥ विवेकरहितालोकाःपौरुषंतत्रतावकम् ॥ ३० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंत
स्यप्रद्युम्नःपंचभिःशरैः ॥ ताडयामाससहसारणेशाल्वानुजंबली ॥ ३१ ॥ अनुशाल्वोऽपितान्बाणान्मध्येचि
च्छेदवेगतः ॥ बाणेनैकेनहृदयंबिभेदास्यत्वरन्निव ॥ ३२ ॥ सभिन्नहृदयःकार्ष्णिःकश्मलंचाविशन्महत् ॥ भ्रा
म्यमाणःशरेणाजौपतितःकृष्णसन्निधौ ॥ ३३ ॥ मूर्च्छितंवीक्ष्यकृष्णोऽपिप्रद्युम्नंलज्जितोहृदि ॥ समुत्तीर्यरथा

१ शांकरनेत्रज्वालया ।

द्भूमौगृहीत्वानंदनंकरे ॥ ३४ ॥ ताडयित्वापदापुत्रमिदंवचनमब्रवीत् ॥ क्रोधेनमहतायुक्तोभर्त्सयामासभार
त ॥ ३५ ॥ ॥श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठरेमूढनेयंद्वारवतीपुरी ॥ यत्रत्वयाक्रीडयतेहिस्थानमेतत्सु
दारुणम् ॥ ३६ ॥ मयैतच्चिंतितंनित्यंप्रद्युम्नस्यप्रभावतः ॥ नभयंनत्रपाकापिभविष्यतिरणेमम ॥ ३७ ॥ ल
ज्जामयात्रसंप्राप्ताप्राप्तंचापिमहद्भयम् ॥ त्वयापुत्रेणदुष्टेनवीराणामत्रपश्यताम् ॥ ३८ ॥ किमर्थंरक्षितश्चासि
बालत्वेशंबरेणहि ॥ त्वंदुरात्मन्पुरानीतोगृहान्ममनिशागमे ॥ ३९ ॥ वनंयाहिपुरींत्यक्त्वामुनिर्भूत्वाफलान्य
द ॥ जनमध्येनवैवासस्तवयोग्योभविष्यति ॥ ४० ॥ निजंशत्रुंहिमुनयस्त्वांनिरीक्ष्यसमागतम् ॥ कुशाग्रबु
द्धयःसर्वेकरिष्यंतिचभस्मसात् ॥ ४१ ॥ भवान्बाणपुरेयातुतत्रत्यायेमहाजनाः॥ भग्नंसंबंधिनंमत्वापालयिष्यं
तिनापरे ॥ ४२ ॥ शिवपूजापरालोकास्त्वांशत्रुंशंकरस्यहि ॥ ज्ञात्वातेस्वामिनोवैरंघातयिष्यंतिमेमतिः॥४३॥
गर्भेनगलितश्चासिरुक्मिण्याजातएवकिम् ॥ अत्रप्रतिज्ञायामूढनकृताजीवसेकथम् ॥४४॥ करान्ममनगृह्णंति
यत्रवीरामहाबलाः॥पत्राणितत्रप्रथमंकथंगृह्णासितानिहि ॥४५॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंवदंतंवसुदेवनंदनंज
ग्राहभीमोमतिमान्महाबलः ॥ सुकोपितंकोपहराणितानिवैजगादभीमोवचनानिमारिष ॥४६॥ भीमउवाच ॥
मैवंवदहृषीकेशप्रद्युम्नंमानिनंप्रति ॥ नायंभग्नोभयाच्छत्रोर्बाणघातात्समागतः ॥ ४७ ॥ पदासंताडितोबालः
क्रोधेनमहतात्वया ॥ पौरुषंहृदयेमत्वामिथ्यादत्तंनिजंपदम् ॥ ४८ ॥ जरासंधभयात्कृष्णत्वयात्यक्तंनिजं
पुरम् ॥ सागरस्यैवतीरेहिपुरीद्वारवतीकृता ॥ ४९ ॥ परदुःखंनजानासिसर्वेषांसुखदोभवान् ॥ कस्मात्पला

यसेकृष्णकस्त्वदन्योऽधिकःपुमान् ॥५०॥ तच्छ्रुत्वाभीमसेनस्यवचनंकेशवोऽब्रवीत् ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥
भीमगच्छरणेयोद्धुमनुशाल्वंमहाबलम् ॥ मयाऽस्यक्षामितंपश्यकर्णपुत्रस्यपौरुषम् ॥ ५१ ॥ ॥ जैमिनिरुवा
च ॥ ॥ ततोभीमोरणश्लाघीप्रद्युम्नसहितोययौ ॥ पातयामासतत्सैन्यंगदयाक्रोधमूर्छितः ॥ ५२ ॥ पदातिरे
वराजेंद्रविष्णुवाक्यैःप्रणोदितः ॥ गजाभिन्नाद्द्विधायुद्धेरथाश्चविदलीकृताः ॥ ५३ ॥ हयाहताश्चूर्णितांगानरा
रोषेणमर्दिताः ॥ गजंजग्राहहस्तेनचिक्षेपगगनेपुनः ॥ ५४ ॥ रथास्तुतुरगैःसार्धंवीराःसारथिभिःसह ॥ गृ
हीत्वाभीमसेनेनजीवग्राहंविपोथिताः ॥ ५५ ॥ गजंरथंहयंभीमोगृहीत्वालीलयाकरे ॥ भूमौचिक्षेपरुषि
तोनिष्पिपेषपदापरान् ॥ ५६ ॥ विशीर्णगात्राबहवोमुखाच्छोणितमुद्वमन् ॥ बाहवःपतितारेजुःपंचास्याइव
पन्नगाः ॥ ५७ ॥ भीमपादप्रहारेणभिद्यतांशिरसांरवः ॥ भिन्नानामिवभांडानांधरणीचलनेनहि ॥५८॥ श्रूय
तेयादृशोराजंस्तस्मिन्वीरमहाक्षये॥ध्वजाःकणकणायंतेवातेनाभ्युत्थितेनहि ॥५९॥ गजानांरथिनांयुद्धेसादि
नांपत्तिनांतथा ॥ मांसमेकत्रभीमोसौपद्भ्यांसंघट्टयन्ययौ ॥ ६० ॥ तावन्निरीक्षितस्तेनकर्णपुत्रेणपांडवः ॥ अब्र
वीद्भीमसेनंतंतोषयन्निवभारत ॥६१॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ भीमसेनमहाबुद्धेबालकेनफलंयदि ॥ अनेनसंगृ
हीतंहिसंग्रामाख्यंपरंतप ॥ ६२ ॥ त्वदन्यःकःपितालौल्यात्स्वयंगृह्णातिबालकात् ॥ अनेनसंगृहीतेननतेतृप्ति
र्भविष्यति ॥ ६३ ॥ ईदृशानांसहस्राणियदिप्राप्तानिमारिष ॥ तवाग्रेऽल्पानिमन्येऽहंकिमेकंसंमुखेस्थितम् ॥
॥ ६४ ॥ अपकीर्त्तिश्चतेतातभविष्यतिधरातले ॥ पुत्रहस्तात्फलंचैकंगृहीतंपांडवेनहि ॥ ६५ ॥ वदिष्यंतिजना

श्चैतत्तस्मात्त्याज्यंत्वयाऽधुना ॥ अल्पामिषंभीमसेननगृह्णातिचकेसरी ॥ ६६ ॥ क्षुधातुरोगजंहंतिनैवसर्पंमुख
स्थितम् ॥ महतांपौरुषंलोकेहितंभवतिदेहिनाम् ॥ ६७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोभीमोऽब्रवीद्वीरंवृषकेतुं
महाबलम् ॥ फलंनिष्पीड्यबालस्यपित्राहस्तेप्रदीयते ॥ स्वयमेवरणेवीरयदिगृह्णातितत्फलम् ॥ ६८ ॥ गृह्णा
तुयाम्यहंवीरमनुशाल्वंनराधिपम् ॥ एतावदुक्त्वावचनमनुशाल्वंसमाययौ ॥ ६९ ॥ अनुशाल्वस्तमायांतंबा
णेनैकेनवक्षसि ॥ ताडयामासवेगेनमूर्छितोनिपपातसः ॥ ७० ॥ मूर्छितंभीममालोक्यकृष्णःकोपसमन्वितः ॥
स्वयंयोद्धुंययौराजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ७१ ॥ दारुकेणरथोनीतःकृष्णस्यगरुडध्वजः ॥ अनुशाल्वस्ततो
वीक्ष्यगोविंदंगरुडध्वजम् ॥ ७२ ॥ प्रत्युवाचमहाबाहुस्तिष्ठतिष्ठजनार्दन ॥ त्वयाममहतोबंधुःसौभंमध्येचपा
टितम् ॥ ७३ ॥ एतस्मिन्समयेपार्श्वेस्थितोऽहंनंदनंदन ॥ पश्यतस्तवगोविंदपुत्रकः पातितोमया ॥ ७४ ॥ द्वि
तीयःपांडवोभीमश्चित्रमेतत्प्रदर्शितम् ॥ अहंनसंमुखस्त्वांहियस्मान्मेपातितानराः ॥ ७५ ॥ पूर्वजाःकृष्ण
जानामित्वदीयौपातिताविमौ ॥ ब्रूतेमहाजनःसर्वःपतनंनकथंचन ॥ ७६ ॥ जायतेसंमुखानांहिकृष्णस्यपुरतः
सकृत् ॥ अहंयुवारणगतःपुराणपुरुषोभवान् ॥ ७७ ॥ कथंस्थास्यसियुद्धेऽस्मिन्समत्वंनैवदृश्यते ॥ मद्बाणैः
पंचभिर्भिन्नःक्वगमिष्यसिकेशव ॥ ७८ ॥ पलायितस्यदेवस्यस्थानंवेद्मिसतांमनः ॥ तदेवतावकंदुर्गमन्यैर्जेतुं
नशक्यते ॥ ७९ ॥ लोभयंत्रादिभिर्घोरैःप्रपंचादिपदातिभिः ॥ स्वसंगत्यादर्शयंतिलीनंत्वांहृदयेऽखिलम् ॥
॥ ८० ॥ तएवनित्यंगोविंदतवगुप्तप्रकाशकाः ॥ नतेषांसंगतिंभूमौकुर्वंत्यत्रविमोहिताः ॥ सन्मंत्रवर्जितानूनंरा

जानस्तेनसंशयः ॥ ८१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंविव्याधतुरगाञ्छरैः ॥ चतुर्भिस्तेहया
राजंस्त्रस्ताभिन्नकलेवराः ॥ ८२ ॥ सदूरमगमद्युद्धात्तस्मिन्कालेविशांपते ॥ नदृष्टःकेशवस्तेनपुनःप्राहानुशा
ल्वकः ॥ ८३ ॥ ॥ अनुशाल्वउवाच ॥ ॥ कस्माद्विलोकितःकृष्णोगतश्चादृश्यतांरणे ॥ दुष्कृतंस्वंनपश्या
मिनेतरेषामिहाधुना ॥ ८४ ॥ किंवामदीयेराष्ट्रेहिशूद्रोवाब्राह्मणींगतः ॥ उतपित्राऽपिकन्यायाधनंस्वीकृत्यमं
डले ॥ ८५ ॥ मामकेकेनदुष्टेनदत्ताकन्याधनेनच ॥ अथवारजसायुक्तादुहितानिजमंदिरे ॥ ८६ ॥ विनाविवाहं
विधृताजनकेनाल्पमेधसा ॥ किंवाकोशेमदीयेऽत्रपुत्रहीनस्यपातितम् ॥ ८७ ॥ धनंमृतस्यदुर्वृत्तैर्मद्भृत्यैःपाप
कारिभिः ॥ अथवाब्राह्मणानांस्वंस्वकृतंकुत्सितैर्जनैः ॥ ८८ ॥ रजस्वलांप्रियांमूढादिवाकिंसंगतिंगताः ॥ सुस्ना
ताकैश्चसंत्यक्तानिशामध्येतुकामिनी ॥ ८९ ॥ भ्रूणहत्याभवत्येवसकामानांधरातले ॥ षष्ठेनांशेनवैतेषामहंपा
पेनकेशवम् ॥ ९० ॥ दृष्टमत्रनपश्यामिकंपृच्छामिरणेहरिं ॥ मामकंसुकृतंकिंचिद्विद्यतेयदितत्त्वतः ॥ ९१ ॥
तत्तस्मैसंप्रयच्छामियोमेदर्शयतेहरिं ॥ किंपश्चात्तेनपुण्येनकार्यंयेनाक्षितोहरिः ॥ ९२ ॥ नदृश्यतेजगन्नाथःस
र्वपापापनुत्तये ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हंसतीर्थोदकंपीत्वासर्वपापक्षयोभवेत् ॥ ९३ ॥ पूतोयथानरोराज
न्हरिंवीक्ष्यतथाभवेत् ॥ एवंवदतिवीरेतुपुनःप्राप्तःस्वयंहरिः ॥ ९४ ॥ अनुशाल्वंत्रिभिर्बाणैर्जघानसमरेहसन् ॥
बाणेनैकेनानुशाल्वस्ताञ्छरान्माधवस्यतु ॥ ९५ ॥ मध्येचिच्छेदतरसावचनंचेदमब्रवीत् ॥ ॥ अनुशाल्व
उवाच ॥ ॥ पश्यमाधवमद्वीर्यंत्रिभिर्विरहितोभवान् ॥ ९६ ॥ मयाकृतोहिसंग्रामेह्याशुगेनाशुपातिना ॥

मदीयमाशुगंचैकंनभवान्पातितुंक्षमः ॥ ९७ ॥ सहस्वत्वंशरंचैकंस्थिरोभूत्वामहाहवे ॥ ततोमुमोचनाराचंवा
सुदेवस्यवक्षसि ॥ ९८ ॥ तेनचास्यप्रहारेणसंतुष्टइवमूर्छितः ॥ दारुकोवीक्ष्यगोविंदंसंतुष्टंतस्यतेजसा ॥ ९९ ॥
रथंरणादपोवाहयत्रराजायुधिष्ठिरः ॥ हाहाकारोमहानासीत्कृष्णंवीक्ष्यतथाविधम् ॥ १०० ॥ पलायितंबलं
सर्वंपांडवानांचपश्यताम् ॥ हतान्पुत्रान्पितॄन्बंधून्सुहृत्संबंधिबांधवान् ॥ १ ॥ उत्सृज्योत्सृज्यगच्छंतिवदंत्य
केपरस्परम् ॥ पुत्रमांनयसंग्रामातिपताहंपतितस्तव ॥ २ ॥ पुत्रःप्रोवाचपितरंपलायित्वाजवात्स्थितः ॥ तवश्राद्धंग
याशीर्षेकरिष्यामीतिनिर्गतः ॥ ३ ॥ तावदन्योजनःप्राप्तोभयाद्दैत्यानुशाल्वकात् ॥ ततःसदारुकोधीमान्माधवं
वीणकेऽनयत् ॥ ४ ॥ तंप्राप्तंमूर्छितंदृष्ट्वाहाहाकृत्वाप्रधाविताः ॥ कृष्णस्यनार्यःसकलारुक्मिणीप्रमुखाःकिल ॥ ५ ॥
सत्यभामाहरिंवीक्ष्यप्रबुद्धंवाक्यमब्रवीत् ॥ सत्यभामोवाच ॥ समागतंरणात्पुत्रंप्रद्युम्नंरणकोविदम् ॥ ६ ॥ उक्तवा
नसिरूक्षाणिबहुदुःखकराणिच ॥ भवान्प्राप्तःकथंयुद्धादनुशाल्वभयार्दितः ॥ ७ ॥ पलायंतेजनाःसर्वेमृत्योर्भीताज
गत्पते ॥ स्वयंगच्छामिकिंनाथचंडीभूत्वामहाहवे ॥ ८ ॥ हंतुंतमनुशाल्वंहियस्माद्भीतःसमागतः ॥ नत्वांछिंदंतिश
स्त्राणिनत्वांदहति पावकः ॥ ९ ॥ कथंपलायितोऽसित्वंकृष्णदेवकिनंदन ॥ त्वयापादप्रहारेणपुत्रोवैताडितोभृश
म् ॥ वसुदेवस्तुदूरेवैयस्त्वांताडयतेतथा ॥ ११० ॥ यद्वृत्तंगतमेवास्तुशेषंचिंतयकेशव ॥ यथायातिहयोराज्ञश्चा
नुशाल्वात्सुधीमतः ॥ ११ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेसत्यभामावाक्यंनामत्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥

१ अनुशाल्वोविनश्यतीत्यपिपाठः ।

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इतितस्यावचः श्रुत्वानिर्ययौभगवान्पुनः ॥ अनुशाल्वंरणेयोद्धुंतस्मिन्कालेजनाधि
प ॥ १ ॥ तंवीक्ष्यचरणेप्राप्तंवृषकेतुर्महाबलः ॥ अनुशाल्वंसमाहूयतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ २ ॥ जघानसप्तभि
र्बाणैर्दैत्यराजंहसन्निव ॥ अनुशाल्वोऽपिसंविद्धोदशभिःकर्णनंदनं ॥ ३ ॥ विव्याधहृदयेघोरैःसायकैर्निशितै
स्तथा ॥ चतुर्भिस्तुरगानस्यपातयामासभूतले ॥ ४ ॥ सारथेश्चशिरःकायात्क्षितौक्षिप्रमपातयत् ॥ विरथंवृष
केतुंतंसमीक्ष्यरविसारथिः ॥५॥ योजयित्वारथंदिव्यंद्वितीयंसमुपागतः ॥ तस्मिन्रथेसमारुह्यपुनःकर्णसुतोब
ली ॥ ६ ॥ दैत्यराजंशरैस्तीक्ष्णैःसमंताद्व्यकिरद्रणे ॥ सारथिंपातयित्वाऽस्यहयानपिमहाबलः ॥ जघानसम
रेभूपलीलयाप्रहसन्निव ॥ ७ ॥ दैत्यनाथश्चतरसारथस्थंकर्णनंदनं ॥ समुत्थाप्यभुजाग्रेणभूमौचिक्षेपकोपतः
॥ ८ ॥ सोऽप्येनंसरथंक्रुद्धोभूमौचिक्षेपकोपतः ॥ गृहीत्वापुनरेवैनंनिर्ययौकृष्णसन्निधौ ॥ ९ ॥ ददौकृष्णकरे
दैत्यंवचः प्राहसुशोभनं ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ एनंपश्यहृषीकेशतुरगग्रहणेक्षमं ॥ १० ॥ त्वत्प्रसादे
नसंप्राप्तंप्रतिज्ञासफलाऽस्तुमे ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ धन्योसिकर्णपुत्रत्वंभाषितंसफलंकृतं ॥ ११ ॥
अनुशाल्वंकस्त्वदन्योरणादिहसमानयेत् ॥ ॥ एवंवदतिगोविंदेप्रबुद्धोदैत्यनायकः ॥ १२ ॥ या
दवेंद्रंददर्शाग्रेघनश्यामंजगत्पतिं ॥ उवाचवचनंवाग्मीकर्णपुत्रंमहामतिं ॥ १३ ॥ जितस्त्वयाऽहंवैवीरपातितः
कृष्णपादयोः ॥ नपिताजननीनैवनगुरुर्नचबांधवाः ॥ १४ ॥ नदेवास्त्वरितंदेवमनंतंदर्शयंतिच ॥ शत्रुणासत्व

१ अरुणः।

याजित्वादर्शितोमधुसूदनः ॥१५॥येनमेबांधवाःसर्वेंगमिताःपरमंपदं ॥ संगतिंतेनसंप्राप्यकृष्णेनममविस्मयः
॥ १६ ॥ जायतेकर्णपुत्राद्यसंतोषश्चशुभावहः ॥ ययोर्वैरंतयोर्मैत्रीसंजातापौरुषेणते ॥ १७ ॥ प्रभूणांहिप्रभा
वेनसंगतासंगतंसमं ॥ दृश्यतेशंकरेवीरविषंचैवामृतंसदा ॥ १८ ॥ दातारोदर्शयंत्येवजगन्नाथपदांबुजं ॥ त्वत्स
मोनास्तिदाताऽन्यःकाश्यपात्मजनंदन[1] ॥ १९ ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ भवान्कृष्णपदंप्राप्यब्रूतेहिमम
विस्मयः ॥ संजातःसांप्रतंवीरमूकत्वंयत्रयोगिनः ॥ २० ॥ गच्छंतिशेषप्रमुखाविलोक्यमधुसूदनं ॥ तवभाषि
तमाकर्ण्यविस्मयोऽतीवजायते ॥ २१ ॥ ॥ अनुशाल्वउवाच ॥ ॥ वाक्प्रवृत्ताहरिंवीक्ष्यमदीयाकर्ण
नंदन ॥ ध्रुवस्येवामुनादत्तालोकास्तुहरिणाशुभाः ॥ २२ ॥ स्तौमिचात्रहृषीकेशंसमक्षंतवमारिष ॥ मत्प्रहारे
णसंत्यक्ताजगामरणमंडलं ॥ २३ ॥ यःपांडवस्यपुरतोविश्वसृक्शास्त्रधृग्घरिः ॥ किंपीड्यतेस्यशस्त्रेणविष्णो
र्विश्वमयंवपुः ॥२४॥ चतुर्भुजाश्चजायंतेस्मरणाद्यस्यमानवाः ॥ वैनतेयंसमारूढाःशंखचक्रगदाधराः ॥ ॥२५॥
सस्वयंजायतेमत्स्यःकूर्मःकोलोनृकेसरी ॥ प्रसादाद्यस्यदेवेंद्राविविधास्ताःसुरांगनाः ॥ २६ ॥ संप्राप्नोतिस्व
यंप्राप्तः कुब्जिकांगोपवेषधृक् ॥ पुष्णातिकृष्णोविश्वंयोनानारत्नचयेनहि ॥२७॥ सभोक्ताद्रौपदीदत्तंशाकपत्रं
निशागमे॥ सक्तून्सुदाम्नःस्वल्पांस्तान्संप्राश्यप्राप्तवान्मुदम् ॥ २८ ॥ नंदनादीनिदिव्यानिवनानिप्राप्नुवंतिते ॥
स्वयंहिकृष्णतुलसीकाननेरमतेहरिः ॥ २९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवंतंनृपतिंसमालिंग्यस्थितो

---

१ काश्यपःसूर्यस्तस्यात्मजः कर्णस्तस्यनंदनो वृषकेतुस्तत्संबुद्धिः ।

हरिः ॥ गृहीत्वादक्षिणेहस्तेदर्शयामासधर्मजं॥ ३० ॥ ततोयुधिष्ठिरंराजानमस्कृत्यास्थितोऽग्रतः ॥ उवाच
धर्मराजस्तंसांत्वपूर्वमिदंवचः॥ ३१ ॥ भीमादीनांपंचमस्त्वंबांधवोऽसिममाधुना ॥ यज्ञंपालयमेनित्यंयथा
कृष्णेनपाल्यते ॥ ३२ ॥ अनुशाल्वस्ततःसर्वान्भीमसेनमुखांस्ततः ॥ समालिंग्याब्रवीद्वाक्यंधर्मराजंमहा
मतिम् ॥ ३३ ॥ ॥ अनुशाल्वउवाच ॥ ॥ अहंबाहूशिरश्चैवस्वकीयंरणमंडले ॥ युधिष्ठिरार्थंकालेनय
त्रतत्रप्रपातये ॥ ३४ ॥ एतावदुक्त्वावचनंविररामसपार्थिवः ॥ ततोविजित्यसर्वांस्तान्पार्थिवान्कर्णनंदनः ॥३५॥
आनयामासतुरगंयत्रराजायुधिष्ठिरः ॥ हृष्टोयुधिष्ठिरःप्राहधन्यस्त्वंकर्णनंदन ॥ ३६ ॥ प्रतिज्ञासफलावीरत
वजाताममाग्रतः ॥ ॥ अनुशाल्वोऽपिबंधुत्वंगामितःपुण्यसंग्रहात ॥ ३७ ॥ दिष्ट्यासर्वसुखाकारंसंजातंका
र्यमद्यमे ॥ युवांकुशलिनौप्राप्तौप्रियौमेकृष्णकर्णजौ ॥ ३८ ॥ एवंप्रशस्यतौवीरौमुदितोधर्मनंदनः ॥ पुरस्कृत्य
हयंवीरैःप्रविवेशगजाह्वयम् ॥ ३९ ॥ उपविष्टःसभामध्येसहकृष्णेनसद्विजैः ॥ देवकीचयशोदाचकुंतीचैवाथ
रोहिणी ॥४०॥ रुक्मिणीसत्यभामाचतथैवान्याश्चयोषितः ॥ अरुंधतीचानुसूयापूजयंत्यस्तथाशुभाः ॥ ४१ ॥
परस्परंभावयंतिराजानस्तेसमागताः ॥ भोज्यैश्चविविधैः पेयैश्चंदनागुरुधूपितैः ॥ ४२ ॥ वासोभिर्मृदुभिश्चैव
रांकवैर्[2]भावसंयुताः ॥ वराश्वगजदानैश्चयज्ञारंभेचमारिष ॥ ४३ ॥ समागतेहृषीकेशेदिनानांविंशतिर्गता ॥ चैत्री
प्राप्तापौर्णमासीदीक्षितोऽभूद्युधिष्ठिरः ॥४४॥ द्रौपदीसहितोरौद्रं[3]मासिपत्रव्रतंचरन् ॥ संस्थाप्यतुरगंतत्रपूजयि

१ सयुधिष्ठिरः । २ मृगरोमजैः । ३ तीक्ष्णम् ।

त्वायथाविधि ॥४५॥ ब्राह्मणान्वेदसंपन्नान्वित्तेनमहतानृपः॥ गीतवादित्रनादेनब्रह्मघोषैः[1]सुमंगलैः ॥४६॥ हयं
सपत्रंयज्ञार्थंकुंकुमेनाभिचर्चितम् ॥ चंदनेनापिमालाभिर्वरधूपैश्चधूपितम् ॥ ४७ ॥ मुमोचधर्मराजोसौतुरं
गंबद्धचामरम्॥पालनार्थंहयस्याथप्रेषयामासफाल्गुनम् ॥४८॥ सुस्नातंशुभ्रवसनंदूर्वाचंपकानिर्मिताम् ॥मालां
कंठेप्रोथयित्वादधानंचकिरीटकम् ॥४९॥ गांडीवहस्तंसोत्साहंछत्रचामरशोभितम् ॥ पांडवंप्राहराजासौपार्थ
पालयवाजिनम्॥५०॥वासुदेवप्रसादेननिर्विघ्नंतेऽस्तुपांडव॥शिवास्तेसंतुपंथानोजयंप्राप्नुहिभारत॥५१॥कुशली
पुनरागच्छससहायपरिच्छदः ॥ अनाथान्दीनवदनान्सद्वृत्तांश्चतथैवच॥५२॥कृतांजलीन्सशरणांस्तवास्मीति
चवादिनः॥पितृहीनान्बालकान्मारणेपातयमारिष ॥५३॥ ततोधनंजयःश्रुत्वाभ्रातुर्ज्येष्ठस्यभाषितं ॥ नमस्कृ
त्यचतंप्रायात्कुंतींप्रष्टुंचदेवकीं ॥ ५४ ॥ प्रणम्यकुंतींतांदेवींदेवकींकृष्णमातरम् ॥ अरुंधतींचानुसूयांतथातां
रुक्मिणीमपि ॥५५॥ गांधारींधृतराष्ट्रंचप्रत्युवाचव्रजाम्यहम् ॥ भ्रात्रादिष्टोरक्षणार्थंहयस्येतिप्रहर्षितः ॥५६॥
ततोऽर्जुनंपरिष्वज्यकुंतीवचनमब्रवीत् ॥ धर्मराजनिमित्तंहियदियासिधनंजय ॥ ५७ ॥ केसहायाश्चतेदत्ताः
सैन्यंचविविधंकियत् ॥ दत्तंयुधिष्ठिरेणाद्यतन्मेब्रूहिपरंतप ॥ ५८ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ कृष्णेननोदितः
कार्ष्णिःस्वपुत्रस्तद्बलंस्वकं ॥ समर्पयित्वाप्रोक्तोयोरुक्मिणीनंदनःस्वयं ॥ ५९ ॥ रक्षार्थंपुत्रगच्छत्वंममादे
शाच्चसांप्रतं ॥ धनंजयस्यरक्षार्थंममप्राणोहिपांडवः ॥ ६० ॥ रक्षितुंतुरगंचैवसम्यक्पालयमांयथा ॥ पित्रास्व

[1] वेदघोषैः ।

कीयंसर्वस्वंपुत्रहस्तेप्रदीयते ॥ ६१ ॥ सद्वृत्तोरक्षतेवीरअसद्वृत्तोनपालयेत् ॥ तथाकर्णसुतंप्राहदेवकीनंदनो
हरिः ॥ ६२ ॥ सर्वस्वंपुत्रकंसैन्यंतुरगंवृषभध्वज ॥ महासैन्यगतंपाहिमयादिष्टोऽसिभारत ॥ ६३ ॥ अनुशा
ल्वंसुबलिनंयौवनाश्वंसपुत्रकम् ॥ मत्सहायार्थमादिश्यततोऽहंप्रेषितःपृथे ॥ ६४ ॥ त्वयाचिंतानमेकार्याप्रस
न्नःकेशवःप्रभुः ॥ ॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ वृषकेतुस्त्वयापाल्यःसर्वयुद्धेषुभारत ॥ कृतुस्तेसर्वथाशोच्यःसमागच्छेच्च
तंविना ॥ ६५ ॥ लब्ध्वाजयंसमायाहिपालयित्वातुरंगमम् ॥ हरिणामार्यतेजंतुर्हरिणारक्ष्यतेपुनः ॥ ६६ ॥
सर्वदातंहरिंपार्थस्मरजयमवाप्स्यसि ॥ इत्युक्त्वापुत्रकंकुंतीसाबाष्पंप्रमुमोचह ॥ ६७ ॥ ततःपार्थोहरिंवीक्ष्य
नमस्कृत्यपुनःपुनः ॥ आरुरोहरथंदिव्यंप्रययौसैन्यसंवृतः ॥ ६८ ॥ नानावादित्रनादेनहोमधूमेनधूपितः ॥ रथारू
ढःकुमारीणांलाजैर्माल्यैःकरच्युतैः ॥ ६९ ॥ संछन्नांगोजयाशीर्भिःपौराणांचारुवीक्षितैः ॥ मध्याह्नसमयेकृष्ण
स्तंमुमोचतुरंगमम् ॥ ७० ॥ हयोगतोदक्षिणाशांप्रेरितःकृष्णवीक्षणैः ॥ वृषकेतुर्जनान्वृद्धान्प्रणम्यस्वगृहंगतः ७१ ॥
एकःपत्नींतदाप्रष्टुंवीक्ष्यवाक्यमुवाचताम् ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ एषगच्छामिसुभगेपांडवेनान्वितः
पुरात् ॥ ७२ ॥ एताःकुंतीमुखानार्यःसेवनीयाःप्रयत्नतः ॥ श्वश्रूणांचैववृद्धानांसेवनात्परमंफलम् ॥ ७३ ॥
सतांसंपूजनादेवलभंतेपरमंस्त्रियः ॥ स्मर्त्तव्यावयमप्यत्रभवत्याकिलभामिनि ॥ यस्मात्स्त्रीणांपरोधर्मोभर्तुः
स्मरणमेवच ॥ ७४ ॥ ॥ भद्रावत्युवाच ॥ ॥ मदीयंमानसंत्यक्त्वात्वांकदाचिन्नगच्छति ॥ त्वदीयंमानसं
त्यक्त्वामांचेद्गच्छतिगच्छतु ॥ ७५ ॥ त्वंयथावदसेनाथतत्करोमिनचान्यथा ॥ स्त्रीणांभर्त्तापरोदेवइति

शास्त्रविनिर्णयः ॥ ७६ ॥ अर्जुनस्यहयोनाथरक्षणीयःप्रयत्नतः ॥ युद्धंहिसंमुखंकार्यंविमुखंनकदाचन ॥७७॥
संतिकृष्णस्यनार्यस्तुमंडलेऽस्मिन्सुकोविदाः ॥ स्मिताननाभविष्यंतिमांविलोक्यतवप्रियाम् ॥ ७८ ॥ श्रुत्वा
भवंतंविमुखंकुत्रापिसुमहद्रणात् ॥ कयातच्छक्यतेहास्यंश्रोतुंस्त्रीमुखसंभवं ॥ ७९ ॥ एतासांप्राणनाथोहिवि
मुखोऽपिहिसंमुखः ॥ एतत्संचिंत्यसकलंगम्यतांकार्यसिद्धये ॥ ८० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्रियां
कर्णसुतःप्रत्युवाचस्मयन्निव ॥ त्रैलोक्यमपिसंप्राप्तंसंग्रामेममसंमुखम् ॥ ८१ ॥ पांडवार्थंमयाभीरुश्रोष्यसे
विदलीकृतम् ॥ यदिकर्णसुतश्चायंविमुखोजायतेरणात् ॥ ८२ ॥ वासुदेवस्यमाहात्म्यंविफलंसफलंतदा ॥
काश्यांहिमरणान्मोक्षोगयायांपिंडदानतः ॥ ८३ ॥ विपरीतमिदंभाव्यंमाघेवेणीनिमज्जनात् ॥ प्रियेऽहंयदि
संग्रामेभविष्यामिपराङ्मुखः ॥८४॥ बिंबाधरंतेवदनंनपश्यामिपुनस्त्वहम् ॥ एतावदुक्त्वावचनंप्रययौबहुभि
र्वृतः ॥ ८५ ॥ ब्राह्मणांश्चगवांयूथंहोमद्रव्यंचयाज्ञिकम् ॥ पुरस्कृत्यतदाराजन्वृषकेतुर्महाबलः ॥ ८६ ॥ कृष्ण
भीमादयःसर्वेप्रविष्टास्तेगजाह्वयम् ॥ अर्जुनस्यहयोराजन्पुरींमाहिष्मतींययौ ॥ ८७ ॥ नीलध्वजेनवीरेण
रक्षितांदुर्गमंडिताम् ॥ नानाजनपदाकीर्णांनित्योत्सवविलासिनीं ॥ ८८ ॥ नर्मदाजलपानेनलिंगाकारांहिभा
रत ॥ मदनःकिंशिवाद्भीतःप्रविष्टस्तांविभातिमे ॥ ८९ ॥ नराणामपिनारीणांवेषैर्दिव्यैर्मनोरमाम् ॥ नीलध्वज
स्यपुत्रोऽपिरममाणस्तुकानने ॥ ९० ॥ स्त्रीसहस्रेणसहितःपुष्पितासुलतासुच ॥ प्रवीरश्चंपकस्याधःस्थितस्त
त्रवरासने ॥ ९१ ॥ सेव्यमानस्तुनारीभिर्गौरीभिर्जनमेजय ॥ श्यामाभिर्वरवर्णाभिर्विशालनयनःप्रभुः ॥ ९२ ॥

१ अज्ञाते रजसि श्यामा संप्राप्ते वरवर्णिनी । अप्रसूता भवेद्गौरी प्रसूता चैकदैव सा ।

उवाचवचनंवीरस्तदामदनमंजरीम् ॥ भूषितारत्नमालाभिर्विचित्राभिर्विशेषतः ॥ ९३ ॥ गृह्णंतुनार्यःसक
लालताभ्यःसुमनांसिहि ॥ ततस्तास्तद्वचःश्रुत्वारणद्वलयभूषिताः ॥ ९४ ॥ सुस्मितास्तानिमाल्यानि
जगृहुः कृपयान्विताः ॥ सहिताः प्राणनाथेनगायंत्यःसुस्वरंमुदा ॥ ९५ ॥ ततःप्रवीरमाहिषीवनमध्येतुरंग
मम् ॥ ददर्शस्वेच्छयाप्राप्तंस्थितंमदनमंजरी ॥ ९६ ॥ भूषितंरत्नमालाभिर्बद्धपत्रंसुचार्चितम् ॥ ना
रीणांकुंकुमकरैर्माल्यैश्चविविधैरपि ॥ ९७ ॥ अर्जुनस्यहयंवीक्ष्यप्रवीरंवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ मदन
मंजर्युवाच ॥ ॥ गोक्षीरवर्णंतुरगंनाथपश्यसमागतम् ॥ ९८ ॥ ताम्राधरंरक्तशफंपीतपुच्छंसुकं
धरम् ॥ कृष्णकर्णंकृष्णनेत्रंमुक्तंकस्यकरादमुम् ॥ ९९ ॥ भालेपत्रंसुलिखितंबद्धंवाचयमारिष ॥
नाथधारयमद्वाक्यात्तुरंगंकुरुमेप्रियम् ॥ १०० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ततःप्रवीरस्तंवीक्ष्यप्रियावाक्ये
ननोदितः ॥ हयंजग्राहकेशेषुमाल्यवत्सुसहर्षितः ॥ १ ॥ वाचयामासतत्पत्रंधर्मराजेनयत्कृतम् ॥ युधिष्ठिर
स्यतुरगंयज्ञार्थेकिलमोचितम् ॥ २ ॥ रक्ष्यमाणंतुपार्थेनगृह्णंतुस्वबलान्नृपाः ॥ इतिज्ञात्वाप्रवीरोथप्रेरयामास
तंहयम् ॥ ३ ॥ स्त्रियःसर्वाःपुरींधैर्यात्स्थितोयुद्धेस्वयंतदा ॥ सैन्येनमहतातत्रतृणीकृत्यधनंजयं ॥ १०४ ॥ इत्या
श्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेमाहिष्मतीप्रवेशेतुरगग्रहणंनामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःपार्थस्तुसंप्राप्तोवीक्षमाणस्तुरंगमं ॥ अनुशाल्वेनसहितोरुक्मिणीनंदनेनच ॥ १ ॥

१ तं हयं सर्वाः स्त्रियश्च पुरीं प्रेरयामास इत्युत्तरेणान्वयो ज्ञेयः ।

यौवनाश्वेनराजेंद्रकर्णपुत्रेणधीमता ॥ सर्वेषामग्रतःप्राप्तोवृषकेतुर्महाबलः ॥ २ ॥ ददर्शाग्रेप्रवीरंहिस्वसैन्यव्यूहसंस्थितं ॥ तिष्ठतिष्ठेतिभाषंतंगृहीत्वावरकार्मुकं ॥ ३ ॥ नीलध्वजस्यपुत्रेणप्रवीरेणमहाहयः ॥ पुरींप्रवेशितःकोपान्मोचयत्वद्यपांडवः ॥ ४ ॥ प्रवीरंतत्रप्रोवाचकर्णपुत्रःसमागतः ॥ प्रथमंयोधयत्वंमांपश्चात्पार्थंधनंजयं ॥ ५ ॥ प्रवीरःपंचभिर्बाणैर्विव्याधवृषभध्वजं ॥ चतुर्भिश्चतुरोवाहान्बाणेनैकेनसारथिं ॥ ६ ॥सप्तभिःकर्णपुत्रस्तंनिजघानहसन्निव ॥ शुकपिच्छनिभानस्यहयान्निन्येयमक्षयं ॥ ७ ॥ चतुर्भिःसायकैःकोपात्सिंहनादमथाकरोत् ॥ प्रवीरःकर्णिनाकर्णेकर्णपुत्रमताडयत् ॥८॥ तेनबाणेनमूर्च्छांहिवृषकेतूरणेययौ ॥ बाणेनेकेनानुशाल्वस्तेनविद्धःप्रतापिना ॥ ९ ॥ अनुशाल्वशरैर्घोरैःप्रवीरोनैवदृश्यते ॥ हाहाकारोमहानासीत्तयोर्वीरसमागमे ॥ १० ॥ नीलध्वजोऽथसंप्राप्तःपावकेनसमन्वितः ॥ अक्षौहिणीभिस्तिसृभिर्वेष्टितःसंगरंप्रति ॥ ११ ॥ मोचयामासतंपुत्रमनुशाल्ववशंगतं ॥ ससर्वान्परिविव्याधदशभिर्दशभिःशरैः ॥ १२ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ नीलध्वजोजघानाशुतदद्भुतमिवाभवत् ॥ तेनविद्धंबलंवीक्ष्यसव्यसाचीरुषान्वितः ॥ नीलध्वजंसमासाद्यतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ १३ ॥ जघानपंचभिर्बाणैरणेमाहिष्मतीपतिं॥सोऽप्यर्जुनस्यतान्बाणांश्चिच्छेदतरसाहसन् ॥ १४ ॥ छिन्नाञ्छरान्स्वकान्दृष्ट्वापार्थश्चक्रेऽतिपौरुषं ॥ सरथंसध्वजंसाश्वंससूतंसबलंरणे ॥ १५ ॥ अदृश्यंबाणसाहस्रैर्नीलकेतुंतदाकरोत् ॥ यमदूतंशुभैःस्तोत्रैर्विष्णोरिवभयंकरं ॥ १६ ॥ करोतिवैष्णवःकोपान्मूर्छितंमदगर्वितं ॥ ततोमूर्छांविहायाशुपुनरेवोत्थितस्तदा ॥ १७ ॥ नामगर्जितमालोक्यजनंदूतगणोयथा ॥ जामातरंपावकं

हिसंदधेकोपपूरितः ॥ १८॥ नीलध्वजकरान्मुक्तःपावकोऽप्यदहच्चमूं ॥ विशालैरर्चिभिर्दग्धाःपलायंतेमहाज
नाः ॥१९॥ तुरगारथिनोराजन्पत्तयःशस्त्रवर्जिताः॥ करभाश्चवृषादग्धाभारंत्यक्त्वावनंगताः॥ २० ॥ वामीग
णाश्चशकटाःपूरिताधनसंचयैः॥चामराणिचदह्यंतेछत्राणिकवचानिच ॥ २१ ॥ मेदोधातुंसमासाद्यपुनरेव
प्रदीप्यते ॥ कृष्णवर्त्माक्षयेप्राप्तेभूतानांचयथाऽभवत् ॥ २२॥ तथापार्थबलंसर्वंसमंताद्बुभुजेरणे ॥ ततोऽर्जु
नोरणश्लाघीवारुणास्त्रंसमादधे ॥ २३ ॥ मुमुचेवह्निनाशायनशांतस्तेनपावकः ॥ अर्जुनःप्रत्युवाचाथपावकं
परिदीपितं॥ २४॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥त्वमेवसर्वदेवानांमुखंतुभ्यंनमोऽग्रये ॥ त्वत्प्रीतयेवाजिमेधंप्रकरोति
युधिष्ठिरः ॥ २५ ॥ त्वयादत्तंहिगांडीवंरथोदिव्यस्तथैवच॥ परमंसौहृदंदिव्यंसर्वदाक्रियतेविभो ॥ २६॥ बलं
हतंहयोनीतस्त्वमतीवप्रदीप्यसे ॥ किंकरोमिभवान्प्रीतिंपरित्यज्यप्रवर्तते ॥ २७॥ जनमेजयउवाच ॥ कथं
जामातरंवह्निंलब्धवान्समहीपतिः ॥ काचकन्यापावकायदत्तातेनमहात्मना॥ २८॥ एतत्सर्वंसमाचक्ष्वमया
पृष्टोऽसिजैमिने ॥ कौतुकंवर्त्ततेस्माकंश्रुत्वापार्थबलंहतं ॥ २९ ॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥नीलध्वजस्यमहिषी
ज्वालानाम्नीसुमध्यमा ॥ स्वाहांकन्यांप्रसूतासासुंदरींधर्मतत्परां ॥ ३० ॥ सर्वलक्षणसंपन्नांकुमारींलोकसुंद
रीं॥ वर्धमानांपितृगृहेसुंदरींबंधुपूजितां ॥ ३१॥ अतीवरूपसंपन्नांत्रैलोक्यस्यापिमोहिनीं॥ नीलध्वजस्तुतां
वीक्ष्यकालेनाकियतासुतां॥ ३२॥ कस्मैप्रदेयाकन्येयमितिचिंतापरोऽभवत्॥ पप्रच्छतांचारुनेत्रांभर्ताकस्तव
रोचते ॥३३॥ राजानोराजपुत्राश्चसंतिपुत्रिसहस्रशः॥पट्टस्थान्पश्यवीरांस्तांस्ततोब्रूहिस्ववल्लभं॥३४॥ स्वाहा

तंप्रत्युवाचाथपितरंलज्जितासती ॥ ॥ स्वाहोवाच ॥ ॥ नमानुषंकामयेऽहंलोलुपंमोहवेष्टितं ॥ ३५ ॥ देववर्यंवरं
तातममयोग्यंविचिंतय ॥ नीलध्वजउवाच ॥ देवराजंमहाबाहुंवरंवरयशोभने ॥ ३६ ॥ आगमिष्यतिलोकेऽ
स्मिन्मानुषीकामुकःस्वयं ॥ मत्तेगजेसमारूढःशक्रःसोऽनंतलोचनः ॥ ३७॥ पितुर्वाक्यंसमाकर्ण्यस्वाहावचनम
ब्रवीत् ॥ ॥ स्वाहोवाच ॥ ॥ इंद्रंनकामयेतातसर्वदोषस्यकारणं ॥ ३८ ॥ परोदयंनसहतेतपसादानकारितं ॥ दे
वराजोगौतमस्यप्रियांकामयतेयदि ॥ ३९ ॥ अनुजःकेशवोयेनकृतःकातंहिकामयेत् ॥ लघीयांसंजगन्नाथंवि
ष्णुंचक्रेऽतिमोहितः ॥ ४० ॥ पदंयस्मान्महत्प्राप्तंकृतघ्नःकिलवासवः ॥ मानुषायेमयात्यक्तास्तत्रमेकारणंशृ
णु ॥ ४१ ॥ स्त्रीणांशरीरंसमलंप्रथमंतातजायते ॥ एकंनरंपतिंप्राप्यद्वितीयंकुरुतेऽत्रया ॥ सायातिनरकंघोरं
शीलभंगान्मयाश्रुतं ॥४२॥मृतेभर्तरिगात्रस्यस्पर्शंपश्चात्करोतियः॥सपावकोदेवमुखंभर्तामेताततरोचते ॥४३॥
नान्यंदेवंनासुरंवाकिन्नरंवामहोरगं ॥ वरयामिवरंलोकेविनातंहव्यवाहनं ॥४४॥ यद्यायातिस्वयंवह्निरर्थयिष्य
तिमामिह ॥ तन्मांतातमहाबुद्धेतस्मैत्वंदातुमर्हसि ॥ ४५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधंवचःश्रुत्वा
स्वाहाप्रोक्तंसुभाषितं ॥ नीलध्वजस्तदाहृष्टोविस्मितोऽभून्महाबलः ॥ ४६ ॥ प्रहसंत्यःस्त्रियोराजन्परुषंवा
क्यमब्रुवन् ॥ किमिदंभाषसेबालेविपरीतंनृपंप्रति ॥ ४७ ॥ वह्निंवरंकथंब्रूषेदाहकंसर्वभक्षकं ॥ तथाहिकृष्ण
वर्त्मानंमेषवाहनमातुरं ॥ ४८ ॥ सप्तजिह्वंधूम्रमुखंहाकष्टंसंस्थितंत्विदं ॥ स्त्रीणांचित्तंकुरूपेहियातिमंदजनेत
था ॥ ४९ ॥ उच्चान्नीचंगतागंगापावनीयाजगत्त्रये ॥ स्वाहातेषांसमाकर्ण्यवचनानित्वरान्विता ॥ ५० ॥ स्वा

तासाशुभ्रवसनास्थापयित्वाहुताशनं ॥ ब्राह्मणैःसहितानित्यंध्यायंत्युपवनेस्थिता ॥ ५१ ॥ अगुरुंचंदनंवि
प्राघृतंरम्यंचपायसं ॥ शर्करामिक्षुखंडांश्चक्षौद्रंद्राक्षास्तथातिलान् ॥ ५२ ॥ कर्पूरंवरतांबूलंलवंगंजातिजंफ
लं ॥ रंभाफलानिजुहुवुस्तयावह्नौप्रणोदिताः ॥ ५३ ॥ मुक्तामालांगृह्यबालारणद्वलयनूपुरा ॥ सखीपरिवृता
स्वाहाशुश्रूषंतीहुताशनं ॥ ५४ ॥ ततःकालेनमहतानारदेनप्रबोधितः ॥ पावकोविप्ररूपेणप्राप्तोनीलध्वजंप्रति
॥ ५५ ॥ विप्रंपूजितमेवादौदत्त्वाऽर्घस्त्वासनेस्थितं ॥ पप्रच्छसादरंराजन्कुतःप्राप्तोऽसिवैमुने ॥ ५६ ॥ आदे
शोदीयतांमह्यंकिमाज्ञप्तःकरोम्यहं ॥ विप्रउवाच ॥ कन्यार्थिनंविद्धिराजन्विप्रंशांडिल्यगोत्रजं ॥ ५७ ॥ त्वद्गृहे
विद्यतेबालामह्यंतांदेहिकन्यकां ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नमानुषंवरयतेपावकेसस्पृहासुता ॥ ५८ ॥ अन्यांक
न्यांप्रयच्छामियदितेरोचतेद्विज ॥ ॥ विप्रउवाच ॥ ॥ मांविद्धिपावकंराजन्विप्रवेषेणसंस्थितं ॥ ५९ ॥
स्वाहासत्येनगुरुणासंतुष्टंकामपूरितं ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतत्तस्यवचःश्रुत्वासस्मेरवदनोजनः ॥ ६० ॥
प्रत्युवाचाथनृपतिंतत्रस्थंविस्मितोऽपिसन् ॥ कन्यानिमित्तंविप्रोऽसौजायतेयदिपावकः ॥ ६१ ॥ विनापावक
नाथेनस्वाहादेयानकस्यचित् ॥ सचिवःकिंनजानातिविप्रंसम्यक्परीक्षितुं ॥ ६२ ॥ ॥ प्रधानउवाच ॥ ॥
नजानीमोवयंसर्वेंभवंतंपावकंस्थितं ॥ आत्मानंदर्शयविभोरम्यंपावकरूपिणं ॥ ६३ ॥ ततोविप्रमुखादग्निर्ज्वा
लामालीविनिर्गतः ॥ कूर्चंहिसंचिवस्यापिददाहकुपितस्तदा ॥ ६४ ॥ प्रधानेदह्यमानेचसर्वेलोकाश्चकंपिरे ॥

१ जुहुवुरित्युत्तर श्लोकस्थेनान्वयः । २ गुरुणा स्वाहासत्येन महत्यास्वाहाप्रतिज्ञया । ३ श्मश्रूणि ।

राजातंशमयामासवह्निसूक्तेनतत्क्षणात् ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नंतरेराजन्विनोदःसुमहानभूत् ॥ मातृष्वसाथक
न्यायाराजानंवाक्यमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ नदातव्यात्वयाकन्याब्राह्मणायकथंचन ॥ इंद्रजालिकवद्वह्निंदर्शयत्ये
वभूसुरः ॥ ६७ ॥ राजातांप्रत्युवाचाथश्यालिकांप्रहसन्निव ॥ स्वगृहंनयभद्रंतेममजामातरंशुभे ॥६८॥ परी
क्षयविशालाक्षिविप्रोवापावकोऽपिवा ॥ ततोगृहंगतादेवीब्राह्मणेनसमन्विता ॥ ६९ ॥ प्रत्युवाचपरीक्षांमेदेहि
विप्रसनातनीं ॥ अग्निर्ददाहकुपितोमंदिरंवराचित्रितं ॥ ७० ॥ तस्याश्चगोपुरंरम्यंवासोरत्नविचित्रितं ॥ ति
ष्ठतिष्ठेतिवचनंजगादचधनंजयः ॥ ७१ ॥ प्रच्छादनंचतस्याश्चपट्टवस्त्रंसुशोभनं ॥ दह्यमानंपरित्यज्यनग्ना
साप्राद्रवद्भृशं ॥ ७२ ॥ कोलाहलश्चतत्रैवसंजातोहिनरेश्वर ॥ दुद्रुवुश्चजनाःसर्वेतत्रवह्निभयार्दिताः ॥ ७३ ॥
साप्राप्ताराजभवनंरुदंतीसुस्वरंतदा ॥ नृपवारयतंवह्निंज्वालयंतंगृहान्मम ॥ ७४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥
परीक्षितस्त्वयाभद्रेकालेनाल्पेनपावकः ॥ क्षणंप्रतीक्षविप्रस्यपरीक्षालभ्यतेयथा ॥ ७५ ॥ ॥ श्यालिकोवाच
त्वयासाधुकृतंराजञ्जामातातवतिष्ठतु ॥ एतस्मिन्नंतरेराजासमाहूयविभावसुम् ॥ ७६ ॥ समयंवह्निनाचक्रे
नगंतव्यंहिमत्पुरात् ॥ ततःकन्यांप्रदास्यामियदितेरोचतेविभो ॥ ७७ ॥ आगमिष्यंतियेराष्ट्रेमदीयेतेत्वया
रणे ॥ दाहनीयाःशत्रवस्तुमयाज्ञप्तेनपावक ॥७८॥ ततःप्रधानोनृपतिंप्राहकिंक्रियतेत्वया ॥ गृहेजामातरंवह्निं
सर्वदापरिरक्षसि ॥७९॥ स्वाहांगृहीत्वाव्रजतुयथास्थानंनराधिप॥प्रधानवचनंश्रुत्वाराजावचनमब्रवीत्॥८०॥

१ पावकः ।

यावन्नगृहजामाताजायतेममपावकः ॥ तावदेवमहत्तेजोदृश्यतेऽस्यनसंशयः ॥ ८१ ॥ जामातरिगृहे जातेक्षीणतेजाभविष्यति ॥ तथाऽपिपुररक्षार्थंसंश्रयामिधनंजयम् ॥ ८२ ॥ प्रदत्ताऽस्मैमयाकन्यास्वाहासंचिवसांप्रतम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोददौनिजांकन्यांसुलग्नेसोग्नयेतदा ॥ ८३ ॥ जातेपाणिग्रहे वह्निःस्थितोराजगृहेसुखम् ॥ तंवह्निंसंदधेराजास्वजामातरमाहवे ॥ ८४ ॥ कारणंकथितंसर्वंयत्पृष्टोऽहंजनाधिप ॥ जनमेजयमहाबुद्धेशृणुचाग्रेकथानकम् ॥ ८५ ॥ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वापुनर्वह्निःप्रदीपितः ॥ चिंतयामासपार्थोऽपितथानारायणास्त्रकम् ॥ ८६ ॥ ततोनारायणास्त्रंतत्संधितंवीक्ष्यपावकः ॥ शांतिंजगामपार्थस्यपुरतःस्थितवानसौ ॥ ॥ ८७ ॥ उवाचतत्रबीभत्संस्वकीयंकारणंचतत् ॥ दंडस्तुपातितःपार्थतवोपरिमयाऽधुना ॥ ८८ ॥ अश्वमेधेननृपतिंकरोषियदिपावनम् ॥ समीपेपुंडरीकाक्षेस्थितेतवधनंजय ॥ ८९ ॥ नयागोनैवदेवावामंत्रास्तेहरिणाविना ॥ समर्थाःपावनंकर्तुंविश्वासस्तेनमाधवे ॥ ९० ॥ क्षीरार्णवंभवान्प्राप्यकिमजांदोग्धुमिच्छति ॥ परित्यज्योदितंसूर्यंखद्योतंकांक्षतेकथम् ॥ ९१ ॥ सखाऽसिममवीरत्वंनकृतघ्नोऽस्मितेऽर्जुन ॥ सैन्यंमयासमासाद्यत्वदीयंपातितंरणे ॥ ९२ ॥ नारायणास्त्रंप्रथमंसंधत्सेयदिपांडव ॥ नतेसैन्यंमयाग्रस्तंजायतेऽत्रकथंचन ॥ ९३ ॥ संसारतापहीनास्तेयेस्मरंतिजनार्दनम् ॥ तस्मात्तवबलंसर्वंपुनस्तिष्ठतुदंशितम् ॥ ९४ ॥ प्रयुज्यमांगतोराजास्वगृहंतन्निबोधये ॥ यथानयेत्सतुरगंसंबद्धंमंदुरोदरे ॥ ९५ ॥ एतावदुक्त्वावचनंक्षमयित्वाधनंजयम् ॥ नीलध्वजसमीपेऽग्निर्गत्वासंस्थितवानयम् ॥ ९६ ॥ समागतंवीक्ष्यहुताश

नंतंप्रोवाचराजामदगर्वितोऽसौ ॥ दग्धंबलंतस्यधनंजयस्यत्वयाविभोसाधुकृतंरणेऽद्य ॥ ९७॥ नवेत्तिपार्थोममबाहुवीर्यंबलात्तुरंगंकिमसौविनेता ॥ जामातरंचापिभवंतमीड्यंविजित्यवैयास्यतिमंदबुद्धिः ॥ ९८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंनृपस्यवचनंनिशम्योर्जितमाहवात् ॥ प्रत्युवाचहसन्वह्निस्तंहर्षात्प्रत्यषेधयत् ॥ ९९ ॥ केनास्यशक्यतेसैन्यंदग्धुंचपरिपातितुं ॥ सर्वपापहरोदेवोयस्यचेतसितिष्ठति ॥ १०० ॥ उत्तिष्ठनरशार्दूलपरिशामयपांडवम् ॥ दीयतामस्यतुरगोयथाभद्रंभवेत्तव ॥ १ ॥ कोऽहंधनंजयस्याग्रेहरिमित्रस्यधन्विनः ॥ खांडवंपूरितंबाणैर्यस्यवज्रपतेर्वनम् ॥ २ ॥ गृहजामातृभावेनविस्मृतंसौहृदंमया ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोनीलध्वजोराजामत्वातद्वचनंहितम् ॥ ३ ॥ स्वांप्रियांप्राहतुरगोह्यर्जुनस्यार्प्यतेमया ॥ ॥ ज्वालोवाच ॥ ॥ किमर्थंदीयतेहंसःसतिसैन्येभयानके ॥ ४ ॥ पुत्राःपौत्राश्चसुहृदोविद्यंतेतवबांधवाः ॥ भवाञ्छूरतरोनित्यंवित्तंकोशेनमातिते ॥ ५ ॥ क्षत्रियोऽसिविशेषेणनित्यंनृणांनजीवितम् ॥ अद्यवाऽब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ॥ ६ ॥ पराक्रमःप्रकर्तव्योनदेयोऽश्वःकथंचन ॥ प्रियावचनमाकर्ण्यहतबुद्धीरणेययौ ॥ ७ ॥ पुनःससैन्यकोहष्टःकर्णहंतारमाहवे ॥ ततोऽर्जुनोनृपंवीक्ष्यकोपादश्रूण्यमोचयत् ॥ ८ ॥ जघानतीक्ष्णैर्नाराचैस्तस्यसैन्यमनेकधा॥बाणैःसंच्छादयामासतदद्भुतमिवाभवत् ॥९॥ पुत्रास्तस्यहतायुद्धेभ्रातरश्चमहाबलाः ॥ नृपस्यचरथोभग्नःसारथिश्चनिपातितः ॥११०॥ पार्थेनतरसायुद्धेस्मरतापूर्वकारितम् ॥ नीलध्वजश्चपतितोमूर्छितःस्यंदनोपरि ॥ ११ ॥ सारथिस्तमपोवाहकश्मलेनावृतंरणात् ॥ ततोरात्रिःसमभवद्गृहंप्राप्तोनराधिपः ॥ १२ ॥ ज्वालांप्राहा

थकुपितोभर्त्सयन्निवभारत ॥ ॥ नीलध्वजउवाच ॥ ॥ त्वयादुष्टामतिर्दत्तायथामेसुहृदोहताः ॥ १३ ॥ गच्छ
वातिष्ठदुष्टेत्वंप्रयच्छामितुरंगमम् ॥ इत्युक्त्वावचनंराजागृहीत्वायज्ञवाजिनम् ॥ १४ ॥ प्रधानेनान्वितःशीघ्रंर
त्नान्यादायभूरिशः ॥ कांचनंस्त्रीसहस्रंचवस्त्राणिविविधानिच ॥ १५॥ प्रययौयत्रपार्थोऽसौनमस्कृत्यव्यवस्थि
तः ॥ पार्थंचक्षमयामासवचनंचेदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ पार्थपार्थमहाबाहोकिंकरोमितवप्रियम् ॥ अर्जुनस्तंप्रत्युवा
चवीरस्त्वमसिभूपते ॥ हयंपालयवर्षेऽस्मिन्मामकंसहितोमया ॥१७॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःपार्थस्य
तुरगोनिर्गतोदक्षिणामुखः ॥ नीलध्वजेनसहितःपार्थःपश्चाज्जगामसः ॥ १८ ॥ ज्वालाजगामकुपिताचोल्मुक
स्यपुरंहिसा ॥ भ्रातुःपार्श्वेसमागत्यतस्मिन्देशेपटच्चरे ॥ रुदंतीतंनमस्कृत्यरोषादिदमभाषत ॥ १९ ॥ ॥ ज्वा
लोवाच ॥ ॥ अर्जुनेनगृहंदग्धंमदीयंस्वेनतेजसा ॥ भर्त्ताजितोहताःपुत्रादेवराभासुरंबलम् ॥ १२० ॥ विध्वस्तं
चहयोनीतोराजाचाग्रेसरःकृतः ॥ तंचेत्पातयसेवीरमन्निमित्तंधनंजयम् ॥ २१ ॥ तदात्वंमेसुहृद्भ्रातानान्यथाश्रु
प्रमार्जनम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ उल्मुकोदूतवाक्येनज्ञात्वाज्वालाविचेष्टितम् ॥ २२ ॥ प्रत्युवाचाथभगि
नींशमयन्निवभारत ॥ अत्रतिष्ठपुरेभद्रेतावत्कंविद्धिमंडलम् ॥ २३ ॥ कालेनकियतामातःकरिष्येसुप्रियंतव ॥
कुपिताप्राहराजानंकथमद्यनगच्छसि ॥ २४ ॥ उल्मुकःकुपितस्तत्रज्वालांवचनमब्रवीत् ॥ यथास्वकीयंभवनं
नाशितंममतत्समम् ॥ २५ ॥ कर्तुमिच्छसिदुष्टेत्वंगच्छशीघ्रंगृहादितः ॥ निर्गतातद्वचःश्रुत्वागंगातीरेसमाग
ता ॥ २६ ॥ नौकांसमारुह्यतटेगच्छंतीवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ ज्वालोवाच ॥ ॥ मदीयेवामचरणेलग्नंगंगाजलंत्वि

दम् ॥ २७ ॥ पातकंसांप्रतंजातमंबुस्पर्शान्नसंशयः ॥ तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्याःसमीपस्थाःसुकोपिताः ॥ २८ ॥ किमिदंभाषसेदुष्टेनौकामाश्रित्यदारुणं ॥ सर्वपापक्षयकरंतोयंवेत्सिनमोहिता ॥ २९ ॥ यस्यांमज्जनमात्रेणमहापातकिनोऽपिये ॥ विहायपापसंघातंविष्णुलोकंव्रजंतिते ॥ १३० ॥ गंगेतिनाममात्रेणननरोनारकीभवेत् ॥ ततोगंगाजलात्तस्मादाविरासीत्सुमंगला ॥ ३१ ॥ उवाचवचनंतांहिकिमिदंगदितंत्वया ॥ ॥ ज्वालोवाच ॥ ॥ अपुत्रेशृणुमेवाक्यंत्वयापुत्राजलेहताः ॥ ३२ ॥ सप्तपूर्वंशंतनुनाप्रार्थितः कामजित्सुतः ॥ सपार्थेनहतोबाणैःपुरस्कृत्यशिखंडिनम् ॥ ३३ ॥ तस्मात्पुत्रविहीनायाजलमत्रप्रदूषितम् ॥ गंगाततोऽर्जुनंक्रुद्धाश्रुत्वातद्वचनंमहत् ॥ ३४ ॥ शशापषष्ठेमासेतंपततांपार्थमस्तकम् ॥ सादुष्टापतितावह्नौबाणोभूत्वाभयानकः ॥ बभ्रुवाहनतूणेहिविवेशार्जुनमृत्यवे ॥१३५॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेफाल्गुनशापोनामपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ नीलध्वजस्यनगरादग्रतःप्रययौहयः ॥ हरिर्हरिपदालंबीहरिमुद्वीक्षयन्मुदा ॥ १ ॥ अनेकार्जुनसंबाधंसहदेवंधराभृतं ॥ विवेशविंध्यंराजेंद्रसहयःपृष्ठतोऽर्जुनः ॥ २ ॥ सैन्यंपश्चाद्ययौवृक्षांश्चूर्णयन्नर्जुनस्यतु ॥ विषमोऽपिसमोमार्गःसैन्यागमनतोऽभवत् ॥ ३ ॥ वनस्थादेवतास्तत्रवनस्थंहरिसेवकं ॥ ददृशुर्वनराज्यस्ताअर्जुनंचहयंशुभं ॥ ४ ॥ ततोहयःशिलांदृष्ट्वामहतींयोजनायतीं ॥ स्वांगंघर्षितुमारेभेतस्यांदृषदिविस्मितः ॥ ५ ॥ पुराहरिःशिलामंघ्रिस्पर्शात्स्त्रीत्वमुपानयत् ॥ इतिमत्वाहरिर्मंदःपस्पर्शदृषदंतदा ॥ ६ ॥ वज्रले

१ अनेकार्जुनवृक्षैर्व्याप्तं । २ देवैःसहितम् । ३ हरीरामचंद्रः । ४ हरिरश्वोश्वमेधीयः ।

पत्वमापन्नश्चलितुंनशशाकह ॥ नामसाधर्म्यतःकेपिगच्छंतिसमतांहरेः ॥ ७ ॥ आराधनादृतेऽप्येवंभवंतिज
डदेहिनः ॥ जडीभूतंसमालोक्यतंहरिंहरिसेवकाः ॥ ८ ॥ साट्टहासंजगर्जुस्तेजहसुःकेऽपिसैनिकाः ॥ संघर्षण
सुखाल्लीनः किमश्वइतरेब्रुवन् ॥ ९ ॥ केऽपिगत्वाऽर्जुनस्यापिकथयंतिहयोमृतः ॥ शिलासंघट्टमासाद्यहयमेधोऽभव
त्स्वयं ॥ १० ॥ तच्छुत्वावचनंतेषामर्जुनःकृष्णंतामगात् ॥ प्रद्युम्नसहितस्तत्रहयंदृष्ट्वातथाविधम् ॥ ११ ॥ विसि
स्मायततोवीरोमम्लेपंकजवन्निशि ॥ उवाचभीमावरजोमोच्यतांमोच्यतामिति ॥ १२ ॥ प्रदुद्रुवुःकशाःस्थूलागृही
त्वाऽताडयन्बलात् ॥ मुष्टिभिर्जानुभिःक्रुद्धानराश्चार्जुननोदिताः ॥ १३ ॥ नाश्वःपृथग्बभूवाथवैष्णवोविष्णुसे[2]वना
त् ॥ तदातेप्रेरिताश्चाराअर्जुनेनमहात्मना ॥ १४ ॥ प्रष्टुंकेयंशिलाकिंस्विदितितेत्वरितामुनीन् ॥ ददृशुश्चाश्र
मंरम्यंहरितपत्रद्रुमाकुलं ॥ १५ ॥ सालैस्तालैस्तमालैश्चकर्णिकारैः सुशोभनैः ॥ रसालैर्बकुलैश्चैवनालिकेरैः
सकेसरैः ॥ १६ ॥ सरसीभिर्विचित्राभिरनेकाभिरलंकृतं ॥ निर्बाधाः पशवोयत्रव्याघ्रागोभिःसमाकुलाः
॥ १७ ॥ मार्जारमुखदंष्ट्रासुकंडूयंत्याखवस्ततुं ॥ सर्पाःसर्पारिभिर्युक्तानवैरंयत्रकुर्वते ॥ १८ ॥ मत्स्यानलं
महामत्स्यानतेभक्षंतिबालकान् ॥ उलूकाःकाकवृंदेनविक्रीडंत्यभयादिने ॥ १९ ॥ अन्येचपशवः क्रूराःसौम्य
सत्त्वैःसमागताः ॥ ऋषेस्तस्यप्रभावेणसौभरेर्विश्रुतौजसः ॥ २० ॥ तमाश्रमंसमालोक्यदृग्भिस्तंसौभरिंमुनिं
॥ अर्जुनायसमाचख्युश्चारास्तेहर्षनिर्भराः ॥ २१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ततोऽर्जुनोमहाबाहुर्यौवनाश्वोवृ

१ खिन्नतामित्यर्थः । २ लुप्तोपमेयम् यथेतिउपमानवाचकपदस्य लोपात् ।

ष्ध्वजः ॥ सात्यकिः कृष्णपुत्रश्चपंचैतेतंमुनिंययुः ॥ २२ ॥ अद्राक्षुस्तेसौभरिंतंतपस्विनमुपस्थितं ॥ अध्या
पयंतंशिष्यांश्चऋक्सामयजुषीसदा ॥ २३ ॥ वेदांतादीनिशास्त्राणिपाठयंतमृषीन्बहून् ॥ अर्जुनस्तंनमस्कृ
त्यतान्मुनीनब्रवीद्वचः ॥ २४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ तपस्विन्धर्मराजस्यभ्राताऽहंहयमेधिकं ॥ हरिंरक्षन्स
मायातःसोऽश्वोदृषदितस्थिवान् ॥२५॥ अस्माभिर्निहताः शूराबांधवाःकुरवोरणे ॥ तत्पापनाशनार्थंहिमखआ
रब्धएषनः ॥ २६ ॥ तस्मादपिवयंपापान्मुच्यामोदृषदोहयः ॥ तमुपायंवदविभोसौभरेऽस्यांश्चकारणं ॥२७॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोमुनिःसौभरिरस्यवाक्यंश्रुत्वाजहासाखिलशास्त्रकर्त्ता ॥ शृणमोऽर्जुनंकृष्णमुखे
नगीतांवाचंसमग्रांहृदिधारयंतं ॥ २८ ॥ निशम्यतांबंधुजनामयातेहताइतिव्यर्थमवीवदस्त्वं ॥ वृथाऽश्वमेध
श्रमएषवोऽयंसाक्षाद्धरिस्तिष्ठतितन्नवेत्सि ॥ २९ ॥ वृथाभ्रमोवरीवर्तिकुरवोयुधिपातिताः ॥ केनकोहन्यतेहंता
कस्यहिंस्योपिकस्यकः ॥ ३० ॥ इतियोवक्तिवक्ताकोयस्मादेतत्तमाश्रये ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ तद
श्राविमयाविप्रकुरुक्षेत्रेहरेर्वचः ॥ ३१ ॥ दूरंकृत्वाधर्मराजंतस्मान्नहृदिसंस्थितं ॥ भ्रमोऽयंमेयथागच्छे
त्तथाकुरुमहामते ॥ तावद्देहेनृणांमोहोयावन्नोसाधुसंगतिः ॥ ३२ ॥ ॥ सौभरिरुवाच ॥ ॥ संसारोऽयंहरे
र्मायासमुद्राःसरितस्तथा ॥ पर्वतावृक्षगुल्मादिलताःसर्वंचराचरम् ॥ ३३ ॥ यद्दृश्यंतदनित्यंस्यात्सानित्यो
मधुसूदनः ॥ तंध्यायञ्जगतांनाथमश्वमेधशतैर्वृथा ॥ ३४ ॥ पृष्ठतस्तंहरिंकृत्वाप्राकृतंहारिमग्रतः ॥ कृत्वायदा

१ शिलायाः ।

गतस्तस्माज्ज्ञानमूढप्रशंससे ॥३५॥कल्पवृक्षंसमुत्सृज्यएरंडंचकिलेच्छसि ॥ चिंतामणिंसमासाद्यकाचाख्यं परिवांछसि ॥ ३६ ॥ संसारेऽस्मिन्नसारेहिदेहवाञ्जायतेनरः ॥ तस्मिन्देहेचकिंसारंपूयासृक्श्लेष्मगंधिनि ॥ ३७ ॥ पृथ्व्यप्तेजोवायुखानिगूढास्थित्वगसृग्दशः ॥ प्राणादिदशकोशाश्चपंचभ्यःसंभवंतिहि ॥ ततोदेहश्च भवतिसव्यसाचिन्स्वरूपतः ॥ ३८ ॥ आख्यास्यतेदेहस्थितिंतुपार्थसुरूपतांप्राप्तमप्यस्थिरंस्यात् ॥ तस्मिन्सुरूपःपुरुषः पुराणः प्रविश्यलीलांकुरुतेजनार्दनः ॥ ३९ ॥ तेनापिप्रेरितायूयमश्वमेधंप्रकुर्वते ॥ कुरुध्वंतस्य विष्णोर्हिमायाकर्त्रींनधर्मराट् ॥ ४० ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ युष्मत्प्रसादान्मायानोगमिष्यतिनसंशयः ॥ शिलायाःकारणंब्रूहिविस्तरेणाथसौभरे ॥ ४१ ॥ ॥ सौभरिरुवाच ॥ ॥ शृणुपार्थमहाबाहोशिलेयं ब्राह्मणीपुरा ॥ आसीदुद्दालकमुनेर्भार्याचंडीतिविश्रुता ॥ ४२ ॥ विवाहसमयेविप्रैर्भर्तृवाक्यंसदाकुरु ॥ इत्थं सद्भिश्चचण्डीसानियुक्तापावकांतिके ॥ ४३ ॥ साबालभावात्प्रोवाचभर्तृवाक्यंकदाचन ॥ नकरिष्यामिभो विप्राः सत्यंसत्यंवदामिवः ॥ ४४ ॥ तस्यावचनमाकर्ण्यविप्राःप्रोचुर्महोत्सवे ॥ ॥ विप्राऊचुः ॥ ॥ विस्मयोऽत्रनकर्त्तव्यःकन्यावक्तीदृशंवचः ॥ ४५ ॥ उद्दालकोऽपितांचण्डीमानयत्स्वेनिवेशने ॥ बालत्वान्नप्रयुक्तासागृहकर्मणिमानद ॥४६॥ अग्निहोत्रस्यशुश्रूषांकुरुतेसस्वयंमुनिः ॥ दिनैःकतिपयैरेवप्रौढांतामवलोक्य सः ॥ ४७ ॥ प्रोवाचकुरुभद्रंतेशुश्रूषांकृष्णवर्त्मनः ॥ पुत्रास्तवभविष्यंतिवीर्यवंतोबहुश्रुताः ॥ ४८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनंतस्यकोपादरुणलोचना ॥ नकरिष्येऽग्निशुश्रूषांपुत्रैःकिंमेप्रयोजनम् ॥ ४९ ॥ सएवंब्राह्मणःक्षिप्रंकमण्ड

लुमयाचत॥तंकमण्डलुमादायकराभ्यांधरणीतले॥५०॥आस्फोटयामासततोब्राह्मणोविस्मितोऽभवत्॥रात्रौ
सशयनेतिष्ठन्नेकाकीवाक्यमब्रवीत् ॥५१॥ ॥ उद्दालकउवाच॥ ॥ त्वांनवक्ष्येकिंचिदहंमाशेथादूरतोमम॥गृ
हाद्विनिष्क्रम्यबलाद्बहिश्चंडीस्थिताभवत् ॥५२॥उद्दालकोब्राह्मणपुंगवोसौचंडयातयाविह्वलतांजगाम॥किंचि
न्नसंध्यादिककर्मकर्तुंशशाकपर्वस्वपितर्पणादि ॥५३॥ एकदातद्गृहंप्राप्तःकौंडिन्योमुनिसत्तमः॥तीर्थयात्राप्रसं
गेनशिष्यैःपरिवृतःशुभैः ॥ ५४ ॥ उद्दालकोऽर्घदानेनपूजयामासतंमुनिम् ॥ पूजितःसुखमासीनःकौंडिन्यो
मुनिरब्रवीत् ॥५५॥ ॥ कौंडिन्यउवाच ॥ ॥ कस्मात्कृशोऽसिभोविप्रचिन्तयाप्रवृतोऽसिकिम् ॥ पुत्राःकिय
न्तःकन्याश्चतवसंतितपोधन ॥ ५६ ॥ ॥ उद्दालकउवाच ॥ ॥ नमेपुत्रानमेकन्याजायामेदुष्टभाषि
णी ॥ यद्यद्ददामितांदुष्टांतत्तन्नैवकरोतिसा ॥ तयामेनप्रकर्तव्यंवचनंकल्पकोटिभिः ॥ ५७ ॥ परंपित्र्यं
श्राद्धमस्तिकरणीयंततोभृशम् ॥ कृशश्चिंतापरोब्रह्मञ्छाधिमांस्त्रीवशंगतम् ॥ ५८ ॥ तदालपितमाकर्ण्य
प्रहसन्नब्रवीन्मुनिः ॥ कर्णेलगित्वाशनकैर्विपरीतंवचोवद ॥ ५९ ॥ माऽग्नेःशुश्रूषणंकार्षीर्मादामह्यंकमंडलुम् ॥
इत्यादिवचनंब्रूयास्त्वमुद्दालकतांस्त्रियम् ॥ ६० ॥ इतोद्वियोजनंतीर्थंगौतमेनाभिपालितम् ॥ तद्दृष्ट्वात्रागमिष्या
मिश्राद्धमारभ्यतामिति ॥ तद्वचोमृतमापीयचंडींवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ६१ ॥ ॥ उद्दालकउवाच ॥ ॥
प्रातरेष्यतिकौंडिन्योगृहान्निष्कासयामितम् ॥ तस्मैभोजनवस्त्रादिनदास्येऽहंकदाचन ॥६२॥ ॥ चंड्युवाच ॥
तंभोजयेचार्चयेऽहंवस्त्रैःपुष्पैःसुशोभनैः ॥ यदाप्रोवाचसाचंडीहर्षितोऽभून्मुनिस्तदा ॥ ६३ ॥ अनयैवपरंबुद्ध्या

श्राद्धंकर्त्तापरेऽहनि ॥ इतिमत्यासमालोच्यरात्रौजायांततोऽब्रवीत् ॥६४॥ दूराद्दूरेत्वयाचंडिशयनंकार्यमद्यवै॥
इत्युक्तासातदाचण्डीशय्यामेकामुवाससा ॥ ६५ ॥ पुनःप्रोवाचविप्रोसौहर्षाविष्टमनास्तदा ॥ भविताश्वःपितुः
श्राद्धंकरिष्येऽहंनचंडिके ॥ ६६ ॥ ॥ चंडयुवाच ॥ ॥ प्रभातेतेपितुःश्राद्धंकरिष्येऽहंयथोचितं ॥ श्वशुरस्ययथा
तृप्तिर्भविष्यतिसुखान्विता ॥ ६७॥ ॥ उद्दालकउवाच ॥ ॥ नरात्रौब्राह्मणमहंगच्छाम्यामंत्रितुंक्वचित् ॥ काणं
खंजंश्यामदंतंकुब्जंविप्रंनिमंत्रये ॥ ६८॥ मूर्खंसूचकमप्रीतंवेदहीनमवैष्णवम् ॥ व्यंगंद्यूतरतंनष्टंसरोगंवृषलीप
तिम् ॥ ६९ ॥ ॥ चंडयुवाच ॥ ॥ अहंद्विजोत्तमान्विप्रान्वेदशास्त्रपरायणान् ॥ कुलीनान्संमतान्पुत्रपौत्रभा
र्यासमन्वितान् ॥ ७० ॥ आमंत्रयित्वाऽद्यनिशिप्रभातेतान्समानये ॥ नत्वदीयंवचस्तथ्यंकरिष्यामिकदाचन
॥ ७१ ॥ उद्दालकउवाच ॥ यदिश्राद्धंहठादेवक्रियतेचंडिमंदिरे॥ मदीयंवाक्यमुल्लंघ्यतन्नमेसुखदायकम्॥७२॥
अश्राद्धीयानिधान्यानितान्येवाहंसमानये ॥ श्रद्धयारहितंश्राद्धंकरिष्येचंडिनान्यथा ॥ ७३ ॥ चणकानाहरि
ष्यामिकोद्रवान्वर्तुलानपि॥मसूरान्राजमाषांश्चकुलित्थानाढकीःपुनः ॥ ७४ ॥ यावनालांश्चनिष्पावान्वरटांश्च
मठानपि॥खर्जूरकांश्चित्रपत्राञ्छ्राद्धेशाकंचकुत्सितम् ॥ ७५॥ वृंताकंगृंजरंचैवचिल्लीकोशातकीफलम् ॥ कूष्मां
डकंकलिंगंचपिंडींपिण्डालकंतथा॥७६॥ अलाबुंवर्तुलांझिंझिंटींतंदूलीयंचपल्लवम् ॥ ॥ चंडयुवाच ॥ ॥ गोधूमांस्त
ण्डुलान्मुद्गान्माषांश्चैवमनोरमान् ॥ ७७॥ आनीयाहंकरिष्यामिपायसंमण्डकानपि ॥ मोदकान्फेणिकारम्या
भक्तंकुमुदसन्निभम्॥७८॥गव्यंघृतंतथाक्षीरंसितारम्भाफलानिच॥सहकाररसंस्वादुप्रियांशिखरिणींगृहे॥७९॥

कालेचकुतुपेश्राद्धंश्रद्धायुक्तंसवस्त्रकम् ॥ सदक्षिणंपूतशाकैर्धेनुदानेनसंयुतम् ८० इतिचण्डीवचःश्रुत्वामुनिःप्रो
वाचतांप्रियाम् ॥ उद्दालकउवाच ॥ प्रसभंक्रियतेश्राद्धंपितॄणांतत्रमेऽहितम् ॥ ८१ ॥ अहंनीलीमयंवस्त्रंपरिधास्ये
सुशोभने ॥ दुष्टतैलेनदीपांश्चकर्त्तास्म्यसुकृतेच्छया ॥ ८२ ॥ चंड्युवाच ॥ मनोरमंगृहंकुर्यांतिलतैलेनदीपकान् ॥
मयाकृताञ्छुचीन्वस्त्रैस्तादृशैःपरिवर्जितम् ॥ ८३ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ततोविप्रःप्रसन्नात्माचेतसानबहिःस्थितः ॥
तयाबुद्ध्यापितुःश्राद्धंसर्वंचक्रेनराधिप ॥ ८४ ॥ यावदुक्ताद्विजाःसर्वेयावद्दत्तंधनंतथा ॥ वस्त्रादिकंस्वयंभुक्तःसा
चंडीचतथानृप ॥ ८५ ॥ तावद्रात्र्यागमेमोहादिदंवचनमब्रवीत् ॥ ॥ उद्दालकउवाच ॥ गृहीत्वाचंडिपुटकंपिं
डानांजाह्नवीजले ॥ ८६ ॥ सुपूजितंपातयाशुश्रुत्वासागोमयावटे ॥ पिण्डांश्चिक्षेपवेगेनसमुनिःकोपपूरितः ॥ ८७ ॥
तांशशापशिलादुष्टेभविष्यसिममाज्ञया ॥ चिरकालंहयस्यांगस्पृष्टामुक्ताभविष्यसि ॥ ८८ ॥ यज्ञार्थंभ्रममाण
स्यसेयंपार्थमहाशिला ॥ इमांमोचयभद्रंतेकरस्पर्शान्महाबल ॥ ८९ ॥ कृतंपार्थेनतत्सर्वंमुक्तःसतुरगोययौ ॥
चण्डीशापभयान्मुक्ताअंगस्पर्शात्तदाहरेः ॥ ९० ॥ तदाबभूवसाचण्डीभर्तुर्वचनकारिणी ॥ उद्दालकोऋषिवरः
पत्न्यासहमुमोदह ॥ ९१ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेशिलामोक्षोनामषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ छ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ मुक्तःसतुरगःशीघ्रंप्रययौचंपकांपुरीं ॥ हंसध्वजेनवीरेणपालितांप्रमदामिव ॥ १ ॥ पृष्ठ
तोऽस्यजगामाशुकुंतीपुत्रोधनंजयः ॥ वीरैःपरिवृतोघोरैःप्रद्युम्नप्रमुखैर्नरैः ॥ २ ॥ मुक्तामालावृतैर्दिव्यैर्वासोभि
र्वेष्टितैःशुभैः ॥ ततोहंसध्वजोराजाश्रुत्वादूतमुखाद्धयम् ॥ ३ ॥ प्राप्तंस्वविषयेवीरंपालयततुरंगमम् ॥ चिंतयामा

ससचिवैःसार्धंबंधुभिरात्मजैः ॥ ४ ॥ ॥ हंसध्वजउवाच ॥ ॥ किंपार्थतुरगंप्राप्तंगृण्हामिस्वबलाद्रणे॥ व्यूह्यसै
न्यंस्वविषयंपालयामिमहाबलात् ॥ ५ ॥ महालाभश्चभविताद्दश्यतेहरिसेवकः ॥ यत्रार्जुनस्तत्रहरिःस्वयंति
ष्ठत्यसंशयम् ॥ ६ ॥ नमयावीक्षितःकृष्णोवृद्धेनापिस्वचक्षुषा ॥ तस्मान्निर्यांतुमेवीरायुद्धार्थंयाम्यहंरणम् ॥७॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ततोहंसध्वजोराजाऽप्याजगाममुदान्वितः ॥सप्ततिंनायकानांसगृहीत्वाप्रमुखेस्थित ः॥८॥
नायकेनायकेसैन्यंयत्नेनपरिरक्षितम् ॥ तच्छृणुष्वमहीपालपुष्टंमानधनैःसदा ॥ ९ ॥ गजानांभूरिमत्तानांसह
स्राण्येकसप्ततिः॥ रथानामपिनद्धानांसहस्राण्येकसप्ततिः ॥ १० ॥ हयानामपिरूढानांलक्षंचैवातिभासुरम् ॥
पदातीनांसहस्राणियूनांत्रिनवतिर्नव ॥ ११ ॥ सर्वेतेवैष्णवावीराःसदादानपरायणाः ॥ एकपत्नीव्रतयुताःसंम
तास्तेप्रियंवदाः ॥ १२ ॥ समागतंजनंकापिसेवितुंतंजनाधिपम् ॥ दूरदेशादपिप्राप्तंराजातंपरिपृच्छति ॥१३॥
एकपत्नीव्रतंतातयदितेविद्यतेऽनघ ॥ ततस्त्वांधारयिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ १४ ॥ नशौर्यंनकुलीनत्वंन
चक्कापिपराक्रमः ॥ स्वदाररसिकंवीरंविष्णुभक्तिसमन्वितम् ॥ १५ ॥ वासयामिगृहेराष्ट्रेतथाऽन्येऽपिहिसैनि
काः ॥ अनंगवेगंस्वांतेयेधारयंतिमहाबलाः ॥ १६ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ प्रददातिधनंभूरिस्त्रभृत्येभ्यो
यथोचितम् ॥ सुमतिःसुगतिस्तुष्टःश्रद्धालुस्तस्यनायकाः ॥ १७ ॥ सचिवाःपांतितत्सैन्यंयथाभूतंनृपस्यतु ॥
भ्रातरश्चापिबलिनोविदूरथमुखाहिते ॥ १८ ॥ चंद्रसेनश्चंद्रकेतुश्चंद्रदेवोमहाबलः ॥ न्यायवर्तीघनबलोधर्मवा
होतिसुंदरः ॥ १९ ॥ पुत्रास्तस्यापरंपंचसुबलःसुरथःसमः ॥ सुदर्शनःपंचमश्चसुधन्वाऽपिमहाबलः ॥ एवंवि

धेनसैन्येनस्थितःपार्थबलंप्रति ॥ २० ॥ हंसकेतुस्ततःसैन्यंव्यूहयामाससत्वरः ॥ दुंदुभिंताडयामासगजारू
ढोजगामसः ॥ २१ ॥ निरगच्छंस्ततोवीरास्तेनाज्ञप्ताःपुराद्बहिः ॥ कश्चित्कवचमादायपूजयामासमारिष ॥
॥ २२ ॥ तानिशस्त्राणिचास्त्राणिहुत्वाचैवहुताशनम् ॥ तथाऽन्येनिर्गतावीराःसर्वेतेसमसाहसाः ॥ २३ ॥ भोजयि
त्वाद्विजगणान्पायसेनघृतेनच ॥ निर्ययुस्तेरथैरेवगजैर्मत्तैस्तथाऽपरे ॥ २४ ॥ हयैरन्येप्रार्थयंतस्तत्रयुद्धंभ
यानकम् ॥ चामरच्छत्रिणःसर्वेसिंहनादंप्रचक्रिरे ॥ २५ ॥ तेषांप्रियाःस्थिताःसर्वाःप्रासादमधिकौतुकम् ॥प्रा
सादस्थाश्चपश्यंत्यःप्रब्रुवंत्यश्चशोभनम् ॥ २६ ॥ काचिज्जगादवाक्यंतुप्रियांतांसुंदरींप्रति ॥ सखियुद्धेप्रया
त्येषभर्तातेकेशवार्जुनौ ॥ २७ ॥ अधरेतवकिंभद्रेकृष्णोयंदृश्यतेव्रणः ॥ तत्कथंलज्जसेनैवभवतीव्रणदर्शनात्
॥ २८ ॥ तामुवाचापरातत्रमाधवंनतवाधरः ॥ समुच्चरतिदुष्टेऽसौभर्त्तायुक्तंप्रशासति ॥ २९ ॥ एतज्जातंसुंदरंमे
विकीर्णास्तेकथंकचाः ॥ पररंध्रेषुसर्वेषांदृष्टिर्गच्छत्यचेतसां ॥३०॥ धीमतांसुकृतेयातिनात्रकार्याविचारणा ॥
वरंसाधुसमीपेहिकृच्छ्रेणवसतांनृणां ॥ ३१ ॥ नराज्यंत्वसतांपार्श्वेधिग्राज्यंहिसतोविना ॥ एतच्छ्रुत्वावच
स्तस्यास्तदासागजगामिनी ॥३२॥ प्रत्युवाचहसंतीवमूढेकृष्णंनपश्यसि ॥ त्वयामयाऽत्रज्ञातव्यंकिमप्यस्ति
महारणे ॥ ३३ ॥ ललाटंसव्रणंपश्यहंसगद्गदभाषिणि ॥ सर्वत्रभावलाभार्थंनराःकुर्वंतिसुक्षतम् ॥ ३४॥ स्त्रीशरी
रमिदंमूढेतत्त्वंवेत्सिनचात्मनः ॥ इमांपृच्छामिसुदतींपरंकौतूहलंहिमे ॥ ३५ ॥ चंदनंवरमाल्यानिवासांसिरु
चिराणिच ॥ परिम्लानानिमंदायाःकिमेतत्कारणंवद ॥ ३६ ॥ ॥ सुंदर्युवाच॥ ॥ ललाटंसव्रणंमन्येभद्रायाःस

खिमंडितम् ॥ कृष्णेनात्रपदंदत्तंवदंतिकिलयोगिनः ॥ ३७॥ नवक्तव्यंपुनश्चैवंपांडवस्यतुरंगमम्॥गृहीतुंयांति
कुशलामरालध्वजसैनिकाः ॥ ३८॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ततोदुंदुभिनादेननिर्गताःक्षत्रियारणे ॥ नीतःकटाह
स्तैलेनपूरितोराजशासनात् ॥ ३९ ॥ ननिर्गच्छातियःकश्चित्कटाहेतैलपूरिते ॥ पात्यतेज्वलितेघोरेनप्तापुत्रस
होदराः ॥ ४० ॥ आज्ञाभंगोनरेंद्राणांविप्राणांमानखंडनम् ॥ पृथक्छय्याचनारीणामशस्त्रवधउच्यते ॥ ४१॥
आज्ञाभंगंनरेंद्राणांनकरोतिनरःक्वचित् ॥ शंखंपुरोहितंचक्रेतेनायंतीव्रशासनः ॥ ४२ ॥ राज्ञःपुरोहितश्चास्यनी
तिशास्त्रविशारदः ॥ फलान्यपहृतान्यासन्भ्रातुस्तेनमहात्मना ॥ ४३ ॥ छिन्नंबाहुयुगंस्वंहिसतामाज्ञाविचिंत्य
ताम्॥पुरोहितवशाद्राजानीतिज्ञःसर्वदाधराम् ॥४४॥ सम्यक्पालयमानोऽसौरणेजेतापरास्निथतान्॥ एवंविधं
कटाहंतंविलोक्यनृपशासनात् ॥४५॥ सुधन्वाप्रथमंपुत्रोनिर्ययौनृपतिंप्रति॥ नमस्कृत्याथजननींगृहीत्वापरमं
धनुः॥४६॥अवदन्मातरंयुद्धेपार्थंगच्छामियोधितुम्॥हरिंतमानयिष्यामिरक्षितंपांडवेनहि॥४७॥मातोवाच ॥
गच्छपुत्रहरिंयुद्धेविजित्यममसन्निधौ ॥ हरिंचतुष्पदंत्यक्त्वातंसमानयमुक्तिदम् ॥ ४८॥बहुधानारदःप्राहतस्य
कृष्णस्यचेष्टितम् ॥ मद्भर्त्राविजितावीराबहवोऽपिरणांगणे ॥ ४९ ॥ नचैकःकंसहंताऽयंभुविदृष्टःस्वचक्षुषा॥
रात्रिंदिवाहरिंब्रूतेतंपश्यामितथाकुरु ॥५०॥ बहुधाकुरुतत्कर्मयेनतुष्यातिकेशवः ॥ नत्वयंवशतामेतिदूराद्दूरं
पलायते ॥ ५१ ॥ चक्षुर्विषयमापन्नःपश्यभाग्यंमहाबलः ॥ पार्थंधारयभद्रंतेवशगस्तेहरिर्भवेत् ॥ ५२ ॥ स्वभ
क्तंनत्यजत्येषमनाक्पुत्रमयाश्रुतम् ॥ यथावनगतंवत्संत्यक्त्वानायातिसौरभी ॥ ५३ ॥ तथाऽपत्सुनकृष्णोऽपि

१ अश्वम् ।

स्वजनंपरिमुंचति ॥ तदग्रेनभयंकार्यंकृष्णाद्भीतोनजीवति ॥ ५४ ॥ प्रहसिष्यंतिमांसर्वेंलोकाःसंबंधिनस्तथा ॥ तवभद्रेसुतःकृष्णंनिरीक्ष्यविमुखोऽभवत् ॥ ५५ ॥ तथाविधंनकर्त्तव्यंपुत्रसूचकभाषितम् ॥ मयाऽद्यहर्षःक्रियतेपतनेतवपुत्रक ॥ ५६ ॥ यत्तुलोकविरुद्धंचपुत्रंप्रतिभवेद्वचः ॥ नचेतसिमदीयेऽत्रजायतेलोकभाषितम् ॥ ५७ ॥ हरेःकिंसंमुखःपुत्रपाततिःपतितोभवेत् ॥ तेनैवचोद्धृताःसर्वेआत्मनाचैकविंशतिः ॥ ५८ ॥ रोदनंपुत्रताःसर्वाःकुर्वंतुभुवियोषितः ॥ यासांपुत्राश्चपौत्राश्चनव्रजंतिहरिंप्रति ॥ ५९ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ सर्वंतेभाषितंमातःकरिष्येहरिमानये ॥ पौरुषंहिमयाकार्यंजयोदैवेप्रतिष्ठितः ॥ ६० ॥ तवोदरेनसंजातस्तत्रचेत्केशवंप्रभुम् ॥ विलोक्यविमुखोभूयांगच्छेयंसद्गतिंनहि ॥ ६१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंयावद्गच्छतिवीर्यवान् ॥ तावन्नीराजितःसम्यक्तयाकुवलयानृप ॥ ६२ ॥ लाजैश्चसुमनोभिश्चगंधैश्चोच्चैःपुनःपुनः ॥ कंठेमालांपातयित्वाभगिनीवाक्यमब्रवीत् ॥ ६३ ॥ ॥ कुवलोवाच ॥ ॥ योद्धुंधनंजयंयासिसाधुयोधयबांधव ॥ दारुणोममवासोऽयंश्वशुरस्यगृहेसदा ॥ ६४ ॥ ज्येष्ठादयोहसंतीमेदेवराश्चप्रहासिनः ॥ मांतत्रनिवसंतींतुयज्जगुस्तत्परंशृणु ॥ ॥ ६५ ॥ कुवलेजनकस्तेयंमूर्खएवोपलक्ष्यते ॥ ब्रूतेकृष्णंप्रजेष्यामियथाकाशीश्वरोजितः ॥ ६६ ॥ स्वदेहेननशक्नोतिबलेनसहितःपुरीम् ॥ रम्यांद्वारवतींमंदोगंतुंजेतुंतमिच्छति ॥ ६७ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ कुवलेपितृवाक्यंतद्देवराणांचभाषितम् ॥ सर्वंसत्यंकरिष्यामिसत्येनायुधमालभे ॥ ६८ ॥ नमस्कृत्यात्रभवतींरणेयामिहरिंप्रति ॥ एतावदुक्त्वावचनंबाह्यांकक्ष्यामगात्तदा ॥ ६९ ॥ ततोददर्शतांदेवींचारुनेत्रपयोधराम् ॥ अग्रतश्चंदन

युतांसहितांचंद्रकेणतु ॥ ७० ॥ सांभोजैश्चपकैःपात्रंकांचनस्यसदीपकम् ॥ गृहीत्वासंस्थितातन्वीछन्नंदूर्वाक्ष
तैरपि ॥ ७१ ॥ कर्पूरपुलकोद्भूतैर्दीपैःपञ्चशिखैर्नवैः ॥ सारणद्वलयाबालाचारुनूपुरमेखला ॥ ७२ ॥ कौशेयंबिभ्र
तीशुभ्रंकंचुकींपुष्परागिणीम् ॥ मुक्तामालांसुकंठेचमुखरागंतथाऽरुणम् ॥ ७३ ॥ अर्चयामासतंवीरंपतिंपतिप
रायणा ॥ निरीक्षन्तीचभर्तारंतदादृष्ट्याऽतिवक्रया ॥ ७४ ॥ तथाविधेनपात्रेणपुनर्नीराजयत्यसौ ॥ नीराजयि
त्वास्वंकांतंप्रत्युवाचमनस्विनी ॥ ७५ ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ पश्यामिवदनंनाथकृष्णदर्शनलालसम् ॥ ताव
कंमांपरित्यज्यकुतोयास्यसिवैक्षणम् ॥ ७६ ॥ एकपत्नीव्रतंनष्टंतवपश्यामिसाम्प्रतम् ॥ ययावृतोसियांयासि
सानतुल्याभवेन्मम ॥ ७७ ॥ सासर्वगामिनीनाहंसाद्भिःकस्मात्प्रवर्ण्यते ॥ पितागच्छातियामेवपुत्रस्तामेवग
च्छति ॥ ७८ ॥ ईदृशीहृदयेमुक्तिस्तवजागर्तिसर्वदा ॥ तांप्रदास्यतिगोविंदोमत्वागच्छसिसत्वरं ॥ ७९ ॥ पुंसां
चित्तंक्षणंयातिसुरनारीनिषेवणे ॥ विवेकोनैवजनितःपुत्रस्तस्मात्किमाहवे ॥ ८० ॥ लौल्याद्गच्छसिकृष्णाग्रे
हरिंवीक्ष्यनसाप्रिया ॥ भवित्रीतेमहाबाहोप्रियैकाहंपुनर्गृहे ॥ ८१ ॥ ममसङ्गात्त्वयालब्धोविवेकाख्योहिपुत्र
कः ॥ विवेकस्त्वांतुगच्छंतंनवारयतिदेहजः ॥ ८२ ॥ यथानरोऽपरांयातितथानारीनगच्छति ॥ गतेत्वयिगमि
ष्यामिमोक्षंचेन्नत्वसौपरः ॥ ८३ ॥ विवेकसुतसपन्नांमांगृहीत्वाभविष्यसि ॥ संसारेऽस्मिन्महाघोरेकृतकृत्यो
नसंशयः ॥ ८४ ॥ विवेकोरक्षतेनित्यंममनाथकलेवरम् ॥ अन्यानार्योऽपिगच्छंतिविवेकरहिताःपरम् ॥ ८५ ॥
बालत्वेजनितःपुत्रोविवेकस्तेनकश्मलम् ॥ विंदाम्यहंव्रजंतीतत्कैवल्यंप्रतिमारिष ॥ ८६ ॥ गतेत्वयिगमि

ष्यामिमोक्षंवीरत्वयासह ॥ वक्रेवक्रंप्रकर्तव्यंधन्येधन्यंसमाचरेत् ॥ ८७ ॥ आदावेवगमिष्यामिचिंतयन्तीतवा
ननम्॥ मुक्तिस्त्वांतुहसंतीवभयान्ममममहामते ॥८८॥ स्वनारींयःपरित्यज्यप्रार्थयत्येषमामिति ॥ साध्वींतथा
विधांभूमौविवेकेनावृतांनृप ॥ ८९ ॥ नाथश्रद्धांनपश्यामितवभावप्रवर्तिनीम् ॥ कथितासाययामुक्तिरर्चनान्मा
धवस्यतु ॥ ९० ॥ पादौतस्याःपातनीयौछित्त्वानूनंमयानृप ॥ स्वमंदिरंयथायेयंनगच्छातिपरंजनं ॥ ९१ ॥
श्रेयोहिभाषितंतस्याविविधंचौषधंहितम् ॥ विनाकृष्णाश्रयादन्यंकथयिष्यतिकारणम् ॥ ९२ ॥ मुखमस्यावृ
तंविद्धिपांसुभिर्हरिसंभ[1]ः ॥ एवंसंचिंत्यगच्छाशुयत्रगंतुंसमुद्यतः ॥ ९३ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ प्राप्यतेसा
मयाभद्रेत्वत्संगान्नात्रसंशयः ॥ मत्पौरुषमतिक्रम्यवचः प्रोक्तमिदंत्वया ॥ ९४ ॥ वचसाऽनेनमेकामस्तिष्ठन्नपि
विनिर्गतः ॥ योद्धुंप्रयामितंकृष्णंमोक्षंप्राप्नुहिशोभने ॥ ९५ ॥ चंदनंवरवासांसिकांचनंरत्नसंचयम् ॥ शरीरंचा
पिमेचित्तंत्यक्त्वागच्छतुभामिनि ॥ ९६ ॥ यद्यहंत्वांपुरावेद्मिकैवल्यरासिकांगृहे ॥ विवेकोत्पादनेयत्नंनकर्त्ता
स्वादृशींप्रति ॥ ९७ ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ नाथगच्छसिसंग्रामेपार्थयोद्धुंमहाबलम् ॥ विवेकाख्योऽपितन
योहृदयेममतिष्ठति ॥ ९८ ॥ सचेन्मूर्तिंदर्शयातिस्वांतथाकुरुमेप्रियम् ॥ जलदंनात्रपश्यामिसुस्नाताऽहंगते
त्वयि ॥ ९९ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ निरीक्ष्यकृष्णंपार्थंचपुनरायामितेंऽतिकम् ॥ विजित्यपंचभिर्बाणैःस
र्वगौतौप्रभावति ॥ १०० ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ येप्राप्तामाधवंद्रष्टुंदृष्टोयैर्मधुसूदनः ॥ नायांतितेपुनरपि

१ अञ्जलिदातारं पुत्रम् ।

संसारेस्मिन्कदाचन ॥ १ ॥ तत्प्रियावचनंश्रुत्वासुधन्वावाक्यमब्रवीत् ॥ यदिजानासिदेवित्वंकृष्णस्यकिल
दर्शनात् ॥ २ ॥ पुनरागमनंनास्तिजलदंयाचसेवृथा ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ प्राप्नुवंतिपदंविष्णोस्तएव
सुतसंयुताः ॥ ३ ॥ सुतानुत्पाद्यसंप्राप्तौपदंतौशुकनारदौ ॥ सुताननंनपश्यंतिज्ञेयास्तेऋणिनोभुवि ॥ ४ ॥ परा
शांसफलांकृत्वायेव्रजंतिहिसाधवः ॥ तेषांचिंतितकार्याणिजायंतेनात्रसंशयः ॥ ५ ॥ पराशांविफलांकृत्वायेव्र
जंतिधरातले ॥ तेषांचिंतितकार्याणिनसिद्ध्यंतिकदाचन ॥ ६ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ राजानंकिंनजानासि
भद्रेत्वंतीव्रशासनम् ॥ एषघोरःसभयदोरोरवीतिचदुंदुभिः ॥ ७ ॥ कटाहंतैलसंपूर्णंसुतप्तंबलनिर्गमे ॥ क्षेप्त
व्यस्तत्रशीघ्रंयोनायातिरणमंडले ॥ ८ ॥ रात्रौयद्दीयतेदेविऋतुदानंसुतप्रदम् ॥ साधवोनप्रशंसंतिदिवास्त्रीप्रसं
गमंक्वचित् ॥ ९ ॥ सर्वेविनिर्गतावीरायोद्धुंपित्राज्ञयाऽर्जुनम् ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ ॥ सरागांमामजित्वाग्रे
यदिगंतुंत्वमिच्छसि ॥ ११० ॥ अनंगेनावृतामेकामंगैर्बहुभिरावृताम् ॥ कथंसेनांभवाञ्जेतुंदिवाधीरोभविष्य
ति ॥ ११ ॥ कृष्णस्यपुरतोवीरैःकालांतकयमोपमैः ॥ गतिःकानामतेनूनंत्वयिनाथेऽद्यमामकी ॥ १२ ॥ ॥
॥ सुधन्वोवाच ॥ मैवंवद विशालाक्षिदिवसाःसंतितेऽबले ॥ बहवोऽपिरणेपार्थोनायंपुनरवेक्ष्यते ॥ १३ ॥ प्रभाव
त्युवाच ॥ ॥ षोडशोयंचदिवसोममनाथव्यवस्थितः ॥ ऋतुभंगात्तुयत्पापंतत्त्वयाज्ञायतेप्रभो ॥ १४ ॥ पि
तुःश्राद्धेषोडशेवैदिवसेऋतुपूरिते ॥ एकादशीव्रतंतद्वत्त्रितयंसंगतंभवेत् ॥ १५ ॥ किंकर्तव्यंमहाबुद्धेसंशयेऽ
स्मिन्सदानृभिः ॥ धर्मःसूक्ष्मोऽतिगहनःशक्यतेकेनवर्त्तितुम् ॥ १६ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ निर्णीतंविद्यते

देविऋषिभिर्धर्मसंकटे ॥ सांवत्सरतुतातस्यकर्त्तव्यंभावसंयुतम् ॥ १७ ॥ आघ्रायान्नंनिशामध्येकुर्वीतव्रतमु
त्तमम् ॥ प्रियायैऋतुदानंहिप्रदेयंधीमतागृहे ॥ १८ ॥ धर्मशास्त्रेषुनिर्णीतंपुराधर्मार्थकोविदैः ॥ सांवत्सरंतुवै
श्राद्धंकर्तव्यंपितृभक्तितः ॥ १९ ॥ एकादशीव्रतंचापिकृष्णभक्तिसमन्वितैः ॥ ऋतुदानंहिकर्त्तव्यमर्धरात्रात्प
रंनरैः ॥ १२० ॥ एषएवपरोधर्मोगृहस्थानांवरानने ॥ सुधन्वनोवचःश्रुत्वावाक्यमाहप्रभावती ॥ २१ ॥ पिता
तवाहवेभातिव्रतमद्यनविद्यते ॥ ऋतुदानंततोनाथदत्वायाहिरणेहरिं ॥ २२ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एता
वदुक्त्वावचनंप्राणनाथंमहाबलम् ॥ उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांकोमलाभ्यांवरानना ॥ २३ ॥ तंकंठेधारयामास
शालंवल्लीवकानने ॥ नशशाकततोगंतुंप्रियाबाहुनियंत्रितः ॥ २४ ॥ विमुच्यकवचंभूमौकिरीटंचहसन्नपि ॥
तयासहदिवारेमेशयनेरत्नमंडिते ॥ २५ ॥ गर्भंदधौविशालाक्षीसुस्नातोऽभूत्सभारत ॥ सुधन्वारथमारुह्यया
वद्गच्छतिमंदिरात् ॥ २६ ॥ तावद्रणेहंसकेतुर्बलाध्यक्षमुवाचह ॥ ॥ हंसध्वजउवाच ॥ ॥ सर्वेवीराइहायाः
ताःश्रुत्वानादंचदुंदुभेः ॥ २७ ॥ सुधन्वानंनपश्यामिरणमध्येसमागतम् ॥ ममाज्ञांकिंनजानातिकटाहोविस्मृ
तःकथम् ॥ २८ ॥ प्रयाणदुंदुभिरयंलंघितःपुत्रकेणकिम् ॥ हरयोमेहरिंप्राप्तागजामत्ताधनंजयम् ॥ २९ ॥
सुधन्वनापृष्ठतःकिंक्रियतेकर्मकुत्सितम् ॥ तस्माद्गच्छंतुयवनाःसबलामुद्गरान्विताः ॥ १३० ॥ केशेष्वाकृष्य
तंदुष्टंविकृष्यंतुधरातले ॥ आनयंतुकटाहस्यपार्श्वेकृष्णपराङ्मुखम् ॥ ३१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तेना
ज्ञप्तास्ततोराजन्यवनाःशीघ्रकारिणः ॥ जग्मुस्तन्मंदिरंरम्यंरत्नचित्रंसुधन्वनः ॥ ददृशुस्तंसमायांतंभुक्तभो

गंनृपात्मजम् ॥ ३२ ॥ प्रोचुस्तच्छासनंभर्तुर्वज्रपातोपमंतदा ॥ ॥ यवनाऊचुः ॥ ॥ वयंप्राप्तामहाबाहो
ग्रहणेतवमारिष ॥ ३३ ॥ आज्ञाभंगःकिमर्थंहिनृपतेस्तस्यकारितः ॥ स्थितोऽसिपृष्ठतोनूनंत्वयासर्वंहिवंचि
तम् ॥ ३४ ॥ पित्रातववयंसर्वेप्रेषिताःस्मबलादितः ॥ नेतुंत्वांसंगरेमंदंविकृष्यचधरातले ॥ ३५ ॥ उत्तिष्ठया
हिनृपतिंपार्थसैन्यनिवारकम् ॥ पद्मव्यूहंसमाश्रित्ययुद्धशौंडैःसमावृतम् ॥ ३६ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥
कुपितंवचनात्तेषांज्ञात्वास्वजनकंविभुम् ॥ सहैवतैःप्रयातोग्रेरथमास्थायतद्बलम् ॥ ३७ ॥ समुद्रमिवपर्याप्तं
समन्ताद्योजनत्रयम् ॥ ददर्शपितरंवीरोधनंजयजयोत्सुकम् ॥ ३८ ॥ कुपितंपितरंवीक्ष्यनमस्कृत्यपुरःस्थि
तः ॥ सुधन्वानंततोराजाप्रत्युवाचरुषान्वितः ॥ ३९ ॥ ॥ हंसध्वजउवाच ॥ ॥ किमर्थंशासनंवीरमदीयंलंघि
तंत्वया ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ जलदंतेवधूर्गेहेमत्तोयाचितुमुद्यता ॥ तस्मात्स्थिरायितंराजन्प्रयाणेऽस्मिन्म
याविभो ॥१४०॥ ॥ हंसध्वजउवाच ॥ ॥ ध्रुवंमूर्खतरस्त्वंहियदिकृष्णोऽत्रसंमुखः ॥ नदृष्टःसंगरेसाक्षात्त्व
यानोवंचितंकुलम् ॥ ४१ ॥ स्वप्रियायैभवान्दत्वाजलदंनिर्गतःपुरात् ॥ नतेनपूर्वजानांतितृप्तिःपूर्णाप्रजायते ॥
॥ ४२ ॥ नत्वदीयामदीयात्रजलदेनहरिंविना ॥ नचतृप्तिमुपायांतिदुरात्मंस्तेकथंचन ॥ वरुणस्यापिनोशक्तिः
पिपासापूरणेनृणाम् ॥ ४३ ॥ पुत्रिणोयदिगच्छंतिस्वर्गंमोक्षंसुताधम ॥ तदाशुनांसूकराणांस्वर्गःस्यात्तुहरिं
विना ॥ ४४ ॥ हयंपालयितुंप्राप्तःसव्यसाचीमहाबलः॥क्षणमेकंजगन्नाथोनमुंचातिरणेऽर्जुनम् ॥ ४५ ॥ धिक्तेब
लंधिग्विचारोधिग्धर्मोयंत्वयाकृतः॥श्रुत्वाकृष्णंपुरंप्राप्तंकथंकामेगतंमनः ॥४६॥एवंविधंकृष्णपराङ्मुखंत्वांत

स्मेकटाहेकिलनिक्षिपामि॥मलीमसंकामरतंकुपुत्रमाकण्ठमग्नंतिलतैलपूर्णे ॥४७॥ गच्छंतुदूतामुनिसन्निधौतुपु
रोहितंमेलिखितंचशंखम् ॥ तयोःपुरःसर्वमिदंनिवेद्यपृच्छंतुतद्भाषितमेवकर्ता ॥ ४८ ॥ तयोर्वचोनैवमयाविलं
घ्यंस्वजीवितादाज्यकरादवश्यम् ॥ कुर्वंतुतत्तंपुनरेवतैलंपश्यंतुपार्थप्रमुखाममाज्ञाम् ॥ ४९ ॥ जैमिनिरुवाच॥
एवंतेनमहीपेनप्रेरिताःशब्दकारिणः ॥ जग्मुःप्रष्टुंमुनींद्रौतौभ्रातरौतत्पुरोहितौ ॥ १५० ॥ ॥ दूताऊचुः ॥ ॥
नृपःपृच्छतिवांकिंचित्संशयंधर्मसंकटे ॥ सुधन्वनास्थितंपृष्ठेनृपाज्ञाचविलंघिता ॥ ५१ ॥ जलदंदातुकामेनत
द्धृतंनःपुरोहितौ ॥ किंकर्त्तव्यंमयातस्यपापिष्ठस्यसुधन्वनः ॥ ५२ ॥ कटाहस्यसमीपेतुबलादेवसुतंप्रभुः ॥ आ
नीयतंपातयिताभवद्भ्यांसनियोजितः ॥ ५३ ॥ तैलेतप्तेपरित्यज्यपुत्रस्नेहेनसंशयः ॥ ॥ लिखितउवाच ॥ ॥ ग
च्छंतुदूतानृपतिंशंसंतुममभाषितम् ॥ ५४ ॥ स्ववचोयोनमन्दात्मासत्यंकुर्याद्धरातले ॥ भयाल्लोभाच्चनरकेचि
रंतिष्ठतिदारुणे ॥ ५५ ॥ कौशिकायददौराज्यंहरिश्चन्द्रोमहामतिः ॥ क्रीतौभार्यासुतौतेनस्वसत्यंप्रतिपालित
म् ॥ ५६ ॥ हंतुंप्रियांस्थितोराजारम्येभागीरथीतटे ॥ वाराणस्यांपुत्रगात्रान्मृताद्वस्त्रंजहारसः ॥ ५७ ॥ रामंप्र
व्राजयामासवनंदशरथःपुरा ॥ स्वकंवचःकृतंसत्यंकैकेय्यैयदुदाहृतम् ॥ ५८ ॥ अमुनायत्पुराप्रोक्तंपुत्रंपौत्रं
सहोदरम् ॥ आज्ञाभंगकरंतैलेसुतप्तेपातयाम्यहम् ॥ ५९ ॥ तदन्यथाभवेदेवयावत्पुत्रोनपात्यते ॥ विमुखःके
शवंवीक्ष्यपार्थंचरथिनांवरम् ॥१६०॥ गृहेस्थितःस्वकामाद्यःसतेनपरिपाल्यते ॥ आवांगच्छावहेराष्ट्राद्भ्रातरौनृ
पतेर्बहिः ॥ ६१ ॥ तस्मिन्राष्ट्रेनवस्तव्यंयस्मिन्राजानसत्यवाक् ॥ तत्संसर्गाद्गुणानृणांवसतांसंभवंतिहि ॥ ६२ ॥

तत्समीपेनिवसतांपातकंहिभवेन्नृणां ॥ आसनाच्छयनाद्यानात्संपर्कात्सहभोजनात् ॥६३॥ एतावदुक्त्वावचनं
लिखितःशंखसंयुतः ॥ परित्यज्यगतःसोथदूतास्तेनृपतिंगताः ॥६४॥ ब्रुवंतिसर्वंतत्प्रोक्तंराजानंप्रतिमारिष ॥
गतोनृपमहाबुद्धिर्मुनिर्ग्रामाद्रुषान्वितः ॥ तमिहानयराजेन्द्रमुनिंधर्मोपदेशकम् ॥ ६५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
हंसकेतुःसमादिश्यसचिवंपुत्रपातने ॥ सुतप्तेतिलतैलेचक्षिपदुष्टंममाज्ञया ॥ सुधन्वानंमयिगतेत्वंधीरसचिवैर्वृ
तः ॥ ६६ ॥ पार्थपश्यरणेवीरंयाम्यहंतंपुरोहितम् ॥ नमस्कर्तुंमहाबुद्धिंपुनरेष्यामियोधितुम् ॥ ६७ ॥ एवमु
क्त्वावचोराजानमस्कृत्यपुरोहितौ ॥ आनयामासतौतत्रकटाहोयत्रतादृशः ॥ ६८ ॥ सुमतिःसचिवश्चक्रेसर्वं
नृपतिभाषितम् ॥ सुधन्वानंमहावीरंप्रत्युवाचविशांपते ॥ ६९ ॥ ॥ सुमतिरुवाच ॥ ॥ सुधन्वन्किंकरोम्यद्य
त्वांसमीक्ष्यमहाबलम् ॥ हृदयेजायतेऽतीवकरुणामेमहाभुज ॥७०॥ शासनंचापिनृपतेर्लंघितुंनैवशक्यते ॥ शा
सनंचापिराज्ञोमेदारुणंत्वयिविद्यते ॥ ७१ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ कर्तव्यंशासनंराज्ञस्त्वयापरवशेनहि ॥ पि
तृवाक्येनरामेणस्वजनन्याःशिरोहृतम् ॥ ७२ ॥ जामदग्न्येनपूर्वंतुतवकापरिदेवना ॥ प्रतीतोऽहंमहाबुद्धेकृता
पुण्यक्रियाशुभा ॥ ७३ ॥ नभयंमरणान्मह्यंतप्तेतैलेऽद्यमांक्षिप ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ सुमतिस्तंतथाभूतंस्ना
तंदिव्यांबरावृतम् ॥ ७४ ॥ तुलसीदलजांमालांधारयंतंमहोरसि ॥ स्मरंतंवसुदेवस्यतनयंचापिकेशवम् ॥७५॥
उत्थाप्यतैलेचिक्षेपसुतप्तेभूपशासनात् ॥ सुधन्वाप्राहगोविंदंप्रथमंयादृशंवचः ॥ ७६ ॥ तत्तेऽहंकथयिष्यामिशृ
णुष्वैकमनानृप ॥ ज्वालाकुलंवीक्ष्यतैलमावर्तशतसंकुलं ॥ ७७ ॥ परोदयंसमालोक्यदुर्जनस्येवमानसम् ॥ जा

यतेतादृशंजातंकटाहंजनमेजय॥ ७८ ॥ ॥सुधन्वोवाच॥ ॥त्राहित्राहीतिगोविंदमयायद्भाषितंवचः ॥ श्रु
त्वात्वंनागतोयस्माद्विज्ञातंकारणंहरे ॥ ७९ ॥ मामवज्ञायसंप्राप्तंसुधन्वाकामचारकः ॥ पश्चात्स्मरतिपापि
ष्ठःसंकटेऽद्यजगद्गुरुम् ॥ १८० ॥ स्मरंतिकृच्छ्रपतितास्त्वामेवभयाविह्वलाः॥ जनानसुखसंयुक्ताःसत्यमेतद्ब्रवी
म्यहम्॥ ८१ ॥ धिङ्मेसौख्यंकृच्छ्ररूपंमन्येहरिविवर्जितम्॥ प्रह्लादोगजमुख्यश्चध्रुवःपृषतनंदिनी ॥ ८२ ॥
अन्येगोपादयोलोकेस्मरंत्यापत्सुकेशवम् ॥ पूर्वंस्मृतोऽसितैरेवत्रातास्तेकृच्छ्रतस्त्वया॥ ८३ ॥ अंतकाले
चिन्तनंतेजायतेमुक्तिदंनृणाम्॥ हृदयेचिन्त्यमानननाम्नातवजनार्दन ॥ ८४ ॥ ममसुक्तिर्नसंदेहःपरंलोकेवि
गर्हितः ॥ सुधन्वामरणंदुष्टंप्राप्तोवीरःकटाहजम्॥ ८५ ॥ अद्यकृष्णार्जुनौवीरौतोषितौनामुनाबलात्॥ गांडी
वमुक्तैर्नाराचैर्गात्रंनशकलीकृतम् ॥ ८६ ॥ सुधन्वनःसमर्थस्यचोरस्येवाभवद्गतिः ॥ मनसानधृतौकृष्णौसै
न्यंननिहतंबहु ॥ ८७ ॥ ईदृशैर्बहुभिर्वाक्यैःप्रहसिष्यंतिमांजनाः ॥ वह्निदाहादद्यहरेमांत्वंरक्षितुमर्हसि ॥८८॥
द्रौपदीवस्त्ररूपेणलज्जाब्धौपतिताधृता ॥ त्वयाकृष्णेनसदसिसमक्षंद्रोणभीष्मयोः ॥ ८९ ॥ ॥ जैमिनि
रुवाच॥ ॥एवंब्रुवतिवीरेऽस्मिन्स्मरणान्माधवस्यतु॥ तैलंसुशीतलंजातंसज्जनस्येवमानसम् ॥ १९० ॥ सर्वे
जनास्तंप्रसमीक्ष्यतैलेयथाजलेपंकजवत्प्रफुल्लम् ॥ सुधन्वनःकुण्डलिनंसुनेत्रंविसिस्मयुश्चाननमस्यदुःखात्
॥९१॥ अश्रूणिमुंचंतिपतंतिभूमौवक्षःकराभ्याममभिताडयंति ॥ क्रोशंतिहाहेतिकिरीटकश्चाक्षिपंतिबाहून्परि
धूनयंति ॥ ९२ ॥ वदंतिराजाकिमसौनचास्मान्सुधन्वनोर्थेक्षिपतेऽग्निमध्ये ॥ गच्छेमदेवंयदुनंदनंतंधनंज

यंकृष्णपदंप्रपन्नम् ॥ ९३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हंसध्वजःशंखयुतोददर्शपुत्रंकटाहेप्रतरंतमेनम् ॥
पुण्यानिनामानिहरेर्जपंतंगोविन्ददामोदरमाधवेति ॥ ९४ ॥ शंखोऽब्रवीत्तंनृपतिंकिमेतत्तैलंनतप्तंज्वलता
ग्निनाऽपि ॥ किमौषधंमंत्रवरंसुतस्तेजानातिराजन्नथकैतवंवा ॥ ९५ ॥ कुतोज्वलत्तैलमिदंकुतोमुखं
प्रफुल्लपद्माभमिवास्यराजते ॥ क्षिपंतुदूतानवनारिकेलंभवेत्ततस्तैलमिदंपरीक्षितम् ॥ ९६ ॥ निशम्यत
द्वाक्यमतीवतीव्रंदूतास्तदातैलसमानभूताः ॥ मुनेर्भयात्तेफलमाशुतैलेविचिक्षिपुःशंखदृशःपुरस्तात् ॥ ९७ ॥
द्विधाभिन्नंह्यभवत्तत्कटाहाच्छंखस्यचैकंशकलंललाटे ॥ लग्नंद्वितीयंलिखितस्यचापितथोच्छलंत्यस्तिलतै
लधाराः ॥ ९९८ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेसुधन्वनःसत्त्वकथनंनामसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंकटाहात्समहाबलोऽपिजगामपार्थंसचमुक्तगात्रः ॥ तत्कौतुकंशंसतुजैमिनेमेनि
रीक्ष्यशंखःकिमकारितत्र ॥१॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥विलोक्यतंतैलमध्येसुधन्वानंमहामुनिः ॥ भृत्यंपप्रच्छवीरे
णपात्यमानेनकिंस्मृतम् ॥ औषधस्यचमूलंवाबद्धंगात्रेतथाऽमुना ॥ २ ॥ दूताऊचुः ॥ नान्यत्स्मृतंकिंचिदेव
विनाकृष्णंमहामतिम् ॥ यस्यस्मरणमात्रेणमुच्यंतेयोनिसंकटात् ॥३॥ प्राणिनोभूतलेब्रह्मन्संस्मृतोमाधवोऽमु
ना ॥ पश्यौष्ठौस्फुरमाणौत्वंशंखमाधवभाषिणौ ॥ ४ ॥ सुधन्वनोऽतिसत्वस्याप्रियादृष्टौसमागमे ॥ ॥ शंखउवा
च ॥ ॥स्मृतोयद्यमुनाविष्णुःपात्यमानेनसाधुना ॥ ५ ॥ धिगहंकठिनोबालंपश्यामिनिकटस्थितः ॥ प्राय
श्चित्तंस्वदेहस्यकरिष्येमरणांतिकम् ॥६॥ एतावदुक्त्वावचनंतैलमध्येपपातसः ॥ समालिंग्यसुधन्वानमिदंवच

नमब्रवीत् ॥ ७ ॥ साधुक्षत्रियवीरस्त्वमसाधुरहमाद्विजः ॥ येनतैलेपातितोऽसिमयापेशलचेतसा ॥ ८ ॥ भवंति
तेतापयुतायेनविंदंतिमाधवम् ॥ गतश्रीकाश्चमूढाश्चनित्यंदुःखसमन्विताः ॥ ९ ॥ येस्मरंतिचगोविंदंसर्वकामफ
लप्रदम् ॥ तापत्रयविनिर्मुक्ताजायंतेदुःखवर्जिताः ॥ १० ॥ कथंत्वंवह्निनादग्धुंशक्यःपरमवैष्णवः ॥ मुनयोयंन
पश्यंतिसुरासुरगुरुंहरिम् ॥ ११ ॥ चेतसाऽपित्वयावाचाप्राणांतेसंस्मृतोऽधुना ॥ प्रह्लादोरक्षितोयेनदग्धस्तस्मा
द्धुताशनात् ॥ १२ ॥ त्वच्छरीरस्यसंपर्कात्पावनंमेवपुस्त्विदम् ॥ जातंपुरुषशार्दूलनोपायोन्योस्तिपावनः ॥ १३ ॥
राजानंराजपुत्रांश्चसैन्यंपावयसुव्रत ॥ उत्तिष्ठवत्सतैलात्त्वंमांसमुद्धरभूपज ॥ १४ ॥ कृष्णोऽयंपाण्डवस्यार्थेसा
रथ्यंप्रकरोतिच ॥ अर्जुनेनाद्यसंग्रामंकुरुवीरयथोचितम् ॥ १५ ॥ यशःस्थिरंस्वकंकृत्वापश्चात्प्राप्नुहिमङ्गल
म् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ गृहीत्वातंतैलमध्याद्रणेप्राप्तोमहामुनिः ॥ १६ ॥ राजानंप्रत्युवाचेदंपुत्रंपश्यसना
तनम् ॥ ॥ शंखउवाच ॥ ॥ अनेनविधृतंमूलंसद्विद्यायामुखेस्वके ॥ १७ ॥ मंत्रराजंनृसिंहाख्यंजपतारक्षितं
वपुः ॥ यशोमयंपावितोऽहंत्वांतुपावयितुंस्थितः ॥ १८ ॥ ततोहंसध्वजःपुत्रंसमालिंग्याब्रवीद्वचः ॥ ॥ हंसध्व
जउवाच ॥ मयापित्राभवांस्त्यक्तस्तैलेपावकदीपिते ॥ १९ ॥ नदग्धोसिहुताशेनप्रभावात्केशवस्यतु ॥ माहा
त्म्यंवासुदेवस्यत्वांनिपातयिताधुना ॥ २० ॥ सम्यग्वत्सपरिज्ञातंमयेदानींनसंशयः ॥ उत्तिष्ठदेहिमेवत्सप
रिरंभणमद्यवै ॥ २१ ॥ उत्तिष्ठपुत्रभद्रंतेरथमारुह्यसंगरे ॥ कृष्णंदर्शयपार्थस्यसारथिंचममातिथिम् ॥ २२ ॥
सुधन्वनावंदितौतौहृष्टेननृपभूसुरौ ॥ रथंरत्नविचित्रंतंहेमबद्धंसुकूबरं ॥ २३ ॥ दीर्घध्वजंचारुचक्रंगवाक्षैर्बहु

भिर्वृतम् ॥ हेमवर्णैर्हयैर्युक्तंबद्धचामरमाशुगम् ॥२४॥ सुवर्णमालापरिभूषितंबलीमाल्यस्रजोभिर्बहुलाभिरर्चि
तम् ॥ नियंत्रितंसूत्रवरेणकिंकिणीनादेननृत्यंतमिवारुरोहसः ॥ २५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेवका
लेतुसैन्यंभूपस्यसंस्थितम् ॥ पार्थस्यप्रमुखंघोरंकालचक्रमिवापरम् ॥ २६ ॥ वीराननेभ्यस्तांबूलंपतितंभूतले
बहु ॥ तेनभूःशुशुभेतत्रइंद्रगोपैरिवावृता ॥ २७ ॥ यथानिशागमेराजन्द्यौरियंभास्करत्विषा ॥ वीरगात्रा
णिमुंचंतिचंदनंसमृगोद्भवम् ॥ २८॥ परस्परस्यसंघर्षात्कंठेभ्योमौक्तिकस्रजः ॥ त्रुटिताश्चधराष्टष्ठेदृश्यंतेज
नमेजय ॥ २९ ॥ कवचानांकिरीटानांविचित्राणांरणेप्रभाः ॥ द्योतयंतिजगत्तत्रनेत्राणिचमिमीलिरे ॥ ३० ॥
चंदनंपतितंवायुरनयद्दिविसर्वतः ॥ पुष्पाणिभूतलान्नाकेगच्छंत्यूर्ध्वंनृशीर्षतः ॥ ३१ ॥ विजेतुंसुरवृक्षाणांमा
ल्यानिसुरभीण्यपि ॥ नराणांमुखवासेनसुगंधेनपराजितः ॥ ३२ ॥ भ्रममाणोऽभवद्राजंस्तत्रायंमलयानि
लः ॥ गजपुष्करतोयेनसमापिविषमामही ॥ ३३ ॥ कृताहयखुरक्षुण्णैरजोभिःपूरितापुनः ॥ रथनादेनघोरे
णमेघसागरगर्जितम् ॥ ३४ ॥ जातंमूकमहंमन्येवाचालमपिविश्रुतम् ॥ पदातिपदविन्यासाद्भूरतीवप्रकंपि
ता ॥ ३५ ॥ हंसध्वजोऽब्रवीद्वीरान्गृह्णंतुतुरगंशुभम् ॥ तेतस्यवचनाच्छीघ्रंगृहीत्वाहयमागताः ॥ ३६ ॥
पूजितंचर्चितंधूपवासेनबहुधूपितम् ॥ पद्मव्यूहेनृपस्तंहिस्थाप्यपुत्रैः सहोदरैः ॥ ३७ ॥ संयुतोभरतश्रेष्ठअर्जुनं
योद्धुमुद्यतः ॥ सुधन्वासुरथश्चैवसुमतिःसचिवस्तथा ॥ ३८ ॥ वीरकेतुस्तीव्ररथःशतधन्वामहारथः ॥ सुमते
रनुजास्त्वेतेतथाऽन्येबहवोनृपाः ॥ ३९ ॥ प्रययुःपुरतःपार्थंयोद्धुकामायथासुखम् ॥ ततोदुंदुभिनिःसाणाःपट

हामर्दलास्तथा ॥ ४० ॥ तंत्रकीवेणुशृंगाणिमृदंगाश्चववादिरे ॥डिंडिमाःशृंगभेदाश्चपणवाश्चतथानकाः ॥ ४१ ॥
ढक्काढोलास्तथाभेर्योगोमुखाःकाहलास्तथा ॥ झर्झराजलजास्तालावंशामुरलिकावराः ॥ ४२ ॥ ताडितावाद्य
कुशलैस्तस्मिन्वीरसमागमे ॥ तेननादेनगिरयःसागराश्चापिचुक्षुभुः ॥ ४३ ॥ कातराणांतुचेतांसिद्विधाभूता
निभारत ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पार्थस्तदाब्रवीत्तत्रकृष्णपुत्रमिदंवचः ॥ ४४ ॥ युधिष्ठिराश्वःप्रद्युम्ननीतोहंस
ध्वजेनहि॥तंतुमोचयितुंवीराःकेगमिष्यंतितद्वद ॥४५॥ भवान्सपुत्रोबलवान्यौवनाश्वोमहामतिः ॥ अनुशाल्व
श्चवीरोयंकृतवर्माचसात्यकिः ॥ ४६ ॥ वृषकेतुर्महातेजाअनिरुद्धश्चवीर्यवान् ॥ नीलध्वजोऽग्निर्जामातायस्यरा
ष्ट्रेनिरीक्षितः ॥ ४७ ॥ एतेचान्येचसंत्यत्रतथाऽहमपिसंस्थितः ॥ परराष्ट्रेवयंप्राप्ताःसबलस्यविशेषतः ॥ ४८ ॥ त्वं
तुनाथोऽसिसर्वेषामहमग्रेव्रजेऽधुना ॥ ॥ प्रद्युम्नउवाच ॥ ॥ मैवंवदमहाभागविस्मृतंकृष्णभाषितम् ॥ ४९ ॥
सर्वस्वंमत्करेदत्तंपांडवाख्यंमहात्मना ॥ पित्राकृष्णेनतदहंसबलःकिंविनाशये ॥ ५० ॥ समक्षंधर्मराजस्यभी
मस्यचमहात्मनः ॥ अद्यमेभुजयोःपश्यबलंपार्थरणांगणे ॥ ५१॥ हंसध्वजंसुधन्वानंसुरथंसुमतिंतथा ॥ तोषये
निशितैर्बाणैर्बलंचविनिपातये ॥ ५२ ॥ एनंनृपवरंविद्धिस्वदाररसिकंरणे ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ प्रद्युम्नस्य
वचःश्रुत्वावृषकेतुरुदारधीः ॥ ५३ ॥ नमस्कृत्याब्रवीद्वाग्मीनयुक्तंयुवयोर्वचः ॥ कियत्सैन्यंयुवांचात्रप्रलयोत्प
त्तिकारकौ ॥ ५४ ॥ मुखवातेनयोगच्छेत्तूलतुल्यबलःपुरः ॥ तदर्थंप्रेषयेत्कोत्रप्रज्वलद्वडवानलम् ॥ ५५ ॥ नेत्र
पक्ष्मप्रहारेणहन्यतेमशकोयदि ॥ तंहंतुंकश्चमंदात्माताक्ष्यंदिशतिनागहम् ॥ ५६ ॥ स्वल्पशीकरवर्षेणयद्रजः

परिशाम्यति ॥ तन्नाशायकथंवर्षन्वरुणोयातिकोपतः ॥ ५७ ॥ तथाविधमिदंभातियुष्माकमितिमेमतिः ॥ भव
द्भ्यामहमादिष्टोनानयेकिंतुरंगमम् ॥५८॥ यमदूतगणैर्बद्धंहरतेहरिकिंकरः ॥ यथासंसारिणंजीवमनंतपदसेव
कम् ॥ ५९ ॥ तथानयेऽद्यतुरगमाज्ञयाभवतोप्यहम्॥एषगच्छामिसंग्रामेपार्थपश्यतवाहितान्॥६०॥ जैमिनिरु
वाच ॥ ॥ निर्ययौकर्णपुत्रोऽग्रेपांडवेननिवारितः॥ शंखंदध्मौमहातेजाहंसध्वजबलंप्रति॥ रथेनातिविचित्रेण
सुपताकेनगर्जता ॥ ६१ ॥ सारथिंप्राहधर्मात्मातुरंगांस्तित्तिरिप्रभान् ॥ ममनोदयसूतेतिपद्मव्यूहेसुदारुणे ॥
सारथिस्तत्क्षणादेवकशामुद्यम्यवेगवान् ॥ ६२ ॥ प्रेरयामासतुरगाञ्जवनाव्रणकोविदः ॥ वृषकेतुंविलोक्या
थसुधन्वावाक्यमब्रवीत् ॥ ६३ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ पद्मव्यूहमदद्वैवकःसमायातिलीलया ॥ वृषोऽस्यदृ
श्यतेरम्योध्वजस्थोनधनंजयः ॥ ६४ ॥ एकएवापरःकश्चिद्वीरःसत्त्वसमन्वितः ॥ धनंजयकणैः[1]कीर्णैर्दह्यंतेकि
न्नभूभृतः ॥ ६५ ॥ तस्मादेकोबहून्प्राप्तोह्यनादृत्याधुनाहिनः ॥ अहमेनंव्रजाम्यद्यवीरंरणविशारदम् ॥६६॥ सूत
मांनयभद्रंतेवीरस्यरथसंमुखम् ॥ तेनसूतेननीतोऽसौसुधन्वारथिनांवरः ॥ ६७ ॥ उभौतौसंस्थितौयुद्धेतत्रतीव्र
पराक्रमौ ॥ सुधन्वावृषकेतुंहिपप्रच्छमुदितोहसन् ॥६८॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ कस्त्वंकस्यात्मजश्चासिकिन्ना
मतवसुव्रत ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ यंभेत्तुमुद्यतोसित्वं[2]संचास्माकंपितामहः ॥६९॥ पुत्राणामवरस्तस्ययःकर्ण
श्चसुतोऽपरः ॥ दातृणामग्रणीर्वीरोनित्यंधीरःसमेपिता ॥ ७० ॥ कश्यपस्यकुलेजातंविद्धिमांवृषकेतुकम् ॥ ॥

१ विस्फुलिंगैः। २ सूर्यः। रणे मृतानां सूर्यमंडलभेदकत्त्वात्।

सुधन्वोवाच ॥ ॥ हंसध्वजस्यपुत्रोऽहंसुधन्वानाममेशुभम् ॥ ७१ ॥ मधुच्छंदाऋषिःपूर्वमस्माकंवंशकारकः ॥
तिष्ठयुद्धेममपुरःपौरुषंत्वंप्रदर्शय ॥ ७२ ॥ तेजस्वीपूर्वजःसूर्योयथाध्वांतमपोहति ॥ तथाभवाञ्छत्रुबलंयुद्धेवार
यिताभव ॥ स्वकुलंवर्णयंत्येवमंदाःपौरुषवर्जिताः ॥ ७३ ॥ ॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ अधुनादर्शयिष्यामिस्वबलं
सायकेनहि ॥ एतेमदीयानाराचास्तीक्ष्णधाराःसुतेजसः ॥७४॥ सहसातवसैन्येचगमिष्यंतिमहाहवे॥वचसाय
न्मयाप्रोक्तंनानृतंतत्प्रजायते ॥ ७५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शराणांमहतींवृष्टिस्तेनमुक्ताबलंप्रति ॥ सुधन्वानं
छादयित्वासिंहनादमथाकरोत् ॥ ७६ ॥ भित्त्वाशरीराणिशरागजाश्वरथपत्तिनां ॥ चक्रुर्जीवितहीनानिवृषकेतो
र्महात्मनः ॥ ७७॥ सर्वतस्तेनविद्धोसौसुधन्वारथयूथपः ॥ बलंनदृश्यतेसर्वंबाणैश्छन्नंनराधिप ॥७८॥ सुधन्वनो
हयान्विद्ध्वासारथिंचमहाध्वजम् ॥ चिच्छेदतरसायुद्धेप्रहसन्पंचभिःशरैः ॥७९॥ पुनरेवावृणोत्सैन्यंसर्वेषामेवप
श्यताम् ॥ गार्ध्रपत्रैःसुनिशितैःशतधापातितंभुवि॥८०॥छत्राणिचामराण्येवध्वजांश्चविविधानपि ॥ तनुत्राणिच
संक्रुद्धोयुधिचिच्छेदकर्णजः ॥८१॥हस्तिहस्तोपमान्बाहून्सायुधान्भूषणैर्वृतान् ॥ शिरांसिचमहाबाहुःसंदष्टौष्ठ
पुटानिच॥८२॥तत्प्रभिन्नंबलंवीक्ष्यरथमन्यंसमाश्रितः॥सुधन्वापौरुषंतस्यबहुधाहृद्यमन्यत॥८३॥जघानतुरगा
नस्यसारथिंचमहाध्वजम् ॥ तूलराशिनिभंकृत्वापंचभिस्तमताडयत्॥८४॥वृषकेतोर्धनुश्छिन्नंसतूणंपंचभिःश
रैः॥भ्रममाणंचतद्गात्रंगतंयत्रमहद्बलम्॥८५॥कर्णपुत्रस्यसंग्रामात्तदद्भुतमिवाभवत्॥मूर्च्छांविहायधर्मात्माया
वत्पश्यतिमानिनम्॥८६॥तावद्ददर्शतंघोरंसैन्यमध्यस्थितंपुरः॥आत्मानंसैन्यमध्यस्थंबहुभिःपरिवारितम्८७

विलोक्यरथहीनंचक्रोधाज्जग्राहतद्धनुः ॥ दृढज्यंप्रमुमोचाथबाणान्हेमविभूषितान् ॥८८॥ सर्वांगंसायकैश्छिन्न
मच्छिन्नमिवधारयन् ॥ हंसध्वजस्यतत्सैन्यंचक्रेजीवितवर्जितम् ॥८९॥ ततःपरस्यसैन्येनवेष्टितःकर्णनंदनः॥
शक्तिभिस्तोमरैर्भल्लैर्भिंदिपालैश्चसंगरे ॥ ९० ॥ मुद्गरैरसिभिर्घोरैःसमंताच्चविहन्यते ॥ नाराचैःकरपत्रैश्चभुशुं
डीभिरयोमुखैः ॥९१॥ गदाभिःपरिघैश्चैवपट्टिशैश्चत्रिशूलकैः ॥ शस्त्रास्त्रैरर्द्यमानंस्वंवपुःकर्णात्मजोबली ॥९२॥
निरीक्ष्यवासुदेवस्यनामानिसहसाजपन् ॥ ततोऽन्यंचरथंसूतायोजयित्वामहाध्वजम् ॥ ९३ ॥ कर्णात्मजस्य
सान्निध्यंजगामरणमंडले ॥ तंसमारुह्यवेगेनवृषकेतुःपुनःपुनः ॥ ९४ ॥ विव्याधसायकैस्तीक्ष्णैःसुधन्वानंह
सन्निव ॥ सैन्यंचपीडयामाससमंताद्बाणवृष्टिभिः ॥ ९५ ॥ सुधन्वाकर्णपुत्रंतंहृदिविव्याधपंचभिः ॥ पुनःसमूर्छा
मगमद्वृषकेतुर्महाबलः ॥ ९६ ॥ मूर्छितंसारथिःशीघ्रंवृषकेतुंमहाबलम् ॥ रणमध्यादपोवाहतावत्कार्ष्णिःसमाग
तः ॥ ९७ ॥ प्रद्युम्नस्तिष्ठतिष्ठेतिसुधन्वानंसमाक्षिपत् ॥ पंचभिस्तंशरैर्घोरैःपीडयामाससंगरे ॥ ९८ ॥ सूतंसुध
न्वनोरोषादनयद्यमसादनम् ॥ हयानांशकलान्येकाविंशतिंक्रोधमूर्छितः ॥ ९९ ॥ चकाररथयुक्तानांचतुर्णांनि
शितैःशरैः ॥ युगेकृतेऽष्टधाबाणैस्त्रिभिरेकेनकार्मुकम् ॥ १०० ॥ प्रद्युम्नेनत्रिशकलंकृतंचित्रंसुधन्वनः ॥ सुधन्वाऽ
पिरणेज्ञात्वाप्रद्युम्नस्यातिकौशलम् ॥ १ ॥ चकारलीलयायुद्धेपौरुषंस्वंप्रदर्शयन् ॥ संधानमद्भुतंरोषाच्छराभ्यामष्ट
धाहयान् ॥ २ ॥ युगंत्रिवेणुकंरम्यंकृतंषोढासुधन्वना ॥ प्रद्युम्नस्यधनुश्छिन्नंबाणेनैकेनपंचधा ॥ ३ ॥ तेनापिसा
रथेःकायाच्छिन्नंशीर्षंतदद्भुतम् ॥ त्रिभिःकृष्णसुतंविद्ध्वासिंहनादंचकारह ॥ ४ ॥ उभौतौबलिनौवीरौमहारणवि

शारदौ ॥ गगनेभूतलेयुद्धंचक्रतुःखेचराविव ॥ ५ ॥ मूर्छितौपतितौबाणैःपीडितौरुधिरोक्षितौ ॥ सुधन्वात्युत्थि
तःक्रुद्धोरथमन्यंसमाश्रितः ॥ ६ ॥ ताडयामासपार्थस्यवीरान्बाणैःसहस्रशः ॥ कृतवर्माणमासाद्यजघाननवभिः
शरैः ॥ ७ ॥ कृतवर्मातेनमुक्तांस्त्रिधाचिच्छेदसायकान् ॥ पंचभिःपीडयामाससुधन्वानंमहोरसि ॥ ८ ॥ सुधन्वा
चततोराजन्नवभिःसायकैःक्षणात् ॥ हार्दिक्यंविरथंचक्रेहयान्हत्वाचसारथिं ॥ ९ ॥ सशरैरर्दितोवीरोरणंत्य
क्त्वापलायितः ॥ अनुशाल्वस्ततोवीरःसुधन्वानंमहारणे ॥ ११० ॥ समाहूयाब्रवीद्वीरोगृहीत्वासशरंधनुः ॥ ॥
अनुशाल्वउवाच ॥ ॥ सुधन्वन्बहवोवीरास्त्वयायुद्धेऽद्यतोषिताः ॥ ११ ॥ स्वबलेनसमक्षंमेपरमंकौतुकंहित
त् ॥ सहस्वमच्छरंचैकंसर्वेषामेवपश्यताम् ॥ १२ ॥ ततोमुमोचनाराचंवडवानलसन्निभम् ॥ अनुशाल्वकरा
न्मुक्तंवीक्ष्यबाणंसुदारुणम् ॥ १३ ॥ छेत्तुंव्यवस्थितोबाणैस्तंशरंनशशाकसः ॥ प्रविष्टोहृदयेबाणस्तदातस्यसु
धन्वनः ॥ १४ ॥ अनुशाल्वस्ततःसेनांदारयामाससायकैः ॥ सुधन्वानंमहाबाहुंनवभिःसायकैर्दृढैः ॥ १५ ॥ वि
रथंत्वरितंकृत्वापातयित्वाधरातले ॥ जगर्जचतदावीरस्ततोदैत्याधिपोबली ॥ १६ ॥ अथमूर्छांविहायाशुसुध
न्वारथिनांवरः ॥ विव्याधैकेनबाणेनरणेशाल्वानुजंबली ॥ १७ ॥ तेनबाणेनभिन्नोसौनिपपातधरातले ॥ सेनां
पार्थस्यविविधांनाराचैःशतधाभिनत् ॥ १८ ॥ गजानीकंसबहुधाभित्त्वाचक्रेवसुंधराम् ॥ रुधिरौघवतींराज
न्विषमांमांसकर्दमां ॥१९॥ गजाननेषुभिन्नेषुहयशीर्षाणिसंगरे॥संगतानिस्मदृश्यंतेशतशोथसहस्रशः॥१२०॥
द्विधाभिन्नाहयाबाणैःसादिभिःसहितारणे ॥ पुरोभागेनगच्छंतिपतिताअपिधन्विनः ॥ २१ ॥ नराश्वगज

दासेरंखराणांरुधिरंतदा ॥ शरैश्चित्रैर्विभिन्नानांप्रावहत्सरितंप्रति ॥ १२२ ॥ तेछिन्नबाहवोवीरारुधिरौघेणवाहि
ताः ॥ बाहुदाम्प्राप्यसकराःगगनेचाभवन्क्षणात् ॥ इतस्ततोबलंभग्नंविमुखंपांडवस्यतत् ॥ १२३ ॥ इत्याश्वमेधि
केपर्वणिजैमिनीयेसुधन्वनोयुद्धवर्णनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ जगर्जचसुधन्वातंसप्तत्यासात्यकिंप्रभुम् ॥ नाराचानांनिर्बिभेदतस्मिन्युद्धेजनाधि
प ॥ १ ॥ सात्यकिंपंचसप्तत्याभल्लानांस्यंदनंहयान् ॥ सूतंध्वजंतथाछत्रंत्रिवेणुंतलपमेवच ॥ २ ॥ नीडंचक्रेपा
र्श्वधारंचिच्छेदाशुसुधन्वनः ॥ सुधन्वासात्यकिंक्रुद्धश्चकारविरथंहसन् ॥ ३ ॥ उभौस्यंदनमारुह्यपुनरेवव्य
वस्थितौ ॥ अंबरंबाणसाहस्रैश्छादयामासतूरणे ॥ ४ ॥ उभौशरविशीर्णांगौरुधिरौघप्रवर्षिणौ ॥ किंशुकावि
वराजेतेवसंतेपुष्पितौनृप ॥ ५ ॥ शक्तिंमुमोचकुपितःसात्यकिंपरिपीडयन् ॥ युयुधानःशक्तिघातात्कश्मलंप्र
त्यपद्यत ॥ ६ ॥ शैनेयंमूर्छितंवीक्ष्यहाहाकारोमहानभूत् ॥ भयावृतंबलंसर्वमपोवाहतथाकुलम् ॥ ७ ॥ ततः
पार्थोमहाबाहुःसुधन्वानंसमागतम् ॥ तिष्ठतिष्ठेतिबहुधाकुतोयासीत्यवोचत ॥ ८ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥
जितामदीयाबहवस्त्वयायुद्धेमहाबल ॥ बलंतवाधिकंवीरशक्रस्येवमहात्मनः ॥ ९ ॥ मयायुद्धानिहिपुराकृ
तानिसुबहून्यपि ॥ द्रोणभीष्मकृपैःसार्धंकर्णेनचमहात्मना ॥ १० ॥ कालखंजैश्चबहुभिःशंकरेणासुरैःसह ॥
तथानविस्मयोजातोयथात्वांवीक्ष्यजायते ॥ ११ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ युद्धानियानिसंग्रामेत्वयापार्थकृ

१ उष्ट्राः। २ नदीविशेषोऽयम्।

तानिहि ॥ तत्रतेसारथिःकृष्णोहितकर्त्तायतःस्थितः ॥ १२ ॥ कृष्णहीनोऽसिसंग्रामेतेनतेविस्मयोभवत् ॥ त्व
यात्यक्तोयदिहारिःकथंत्वंहरिणाधुना ॥ १३ ॥ संत्यक्तोऽसिमहाबुद्धेयुद्धएवममैवतु ॥ युद्धंमयासमंपार्थकर्तुं
शक्तोऽसिकिन्नवा ॥ १४ ॥ तुरंगंतवयूपेऽद्यसन्निबद्ध्वययथोचितम् ॥ हंसध्वजोनृपश्रेष्ठोवाजिमेधंकरिष्यति ॥
॥ १५ ॥ अद्यपश्यन्तुतेदेवाःसंग्रामंकिलमामकम् ॥ संगरेत्वांविजेष्यामिसकृष्णमपिचार्जुन ॥ १६ ॥ ॥ जै
मिनिरुवाच ॥ ॥ ततःपार्थोबाणशतंसंदधेकोपपूरितः ॥ सुधन्वाताञ्छरान्दिव्यांश्चिच्छेदप्रहसन्निव ॥ १७ ॥
दशभिस्ताडयामासशरैःकुन्तीसुतंहसन् ॥ शतेनचसहस्रेणायुतेनप्रयुतेनच ॥ १८ ॥ बाणानांछादयामासर
णेक्रुद्धंधनंजयम् ॥ अर्जुनोऽपिशरांस्तस्यचिच्छेदातिलशस्तदा ॥ १९ ॥ आग्नेयास्त्रंमुमोचाथसृक्किणीपरिले
लिहन् ॥ सुधन्वनेतिकुपितोबाणवृष्टिंससर्जह ॥ २० ॥ खेनगच्छंतिखचराःपार्थसायकभेदिताः ॥ बाणांधका
रेपतितंजगत्त्रयमभूत्तदा ॥ २१ ॥ सैन्यंसुधन्वनोदग्धंपावकास्त्रेणभूतले ॥ ज्वालाकुलंवीक्ष्यवह्निदाहयंतंनिजं
बलम् ॥ २२ ॥ सुधन्वावारुणास्त्रंचजग्राहाग्निनिवारणम् ॥ संजातामहतीवृष्टिस्तेनमुक्तात्स्वकार्मुकात् ॥ २३ ॥
जलदैर्भूतलंव्याप्तंगगनेविद्युतःस्थिताः ॥ निमग्नंपाण्डवबलंशिलावृष्टिभिराहतम् ॥ २४ ॥ बभ्रामसंयुगेचाथ
शीतेनाथविमोहितम् ॥ चातकानांमयूराणामानंदःसुमहानभूत् ॥ २५ ॥ वादित्राणिचनष्टानिचर्मनद्धानिभूतले
॥ सुवर्णचम्पकाभेषुलग्नानिसुमृदून्यपि ॥ २६ ॥ वीरांगेषुनदृश्यंतेवस्त्राणिविविधानिच ॥ चामराणिचवर्माणि
गजकुंभस्थलानिच ॥ २७ ॥ शोभाहीनानिजातानिजलपातेनसंगरे ॥ बाणाःपक्षविहीनास्तेनभिंदंतिरणेपरान्

॥ २८ ॥ अतिवृष्ट्यानपश्यंतिस्वंपरंपुरुषाहिते ॥ ततोऽर्जुनोमहावीरोवायव्यास्त्रंसमाददे ॥ २९ ॥ वायुनाजल
दाभिन्नाध्वजाश्वपरिपातिताः ॥ भ्रामितावारणाघोटानरादासेरकाःखराः ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नंतरेवीरसुधन्वापा
र्थकार्मुकम् ॥ अर्धचन्द्रेणचिच्छेदज्यांहिसूतंत्रिभिःशरैः ॥ ३१ ॥ शरहीनंपाण्डवश्चचक्रेवीरोऽतिकोपितः ॥ उ
वाचपार्थभगवान्सारथिस्तेनविद्यते ॥ ३२ ॥ शरैःक्षतोसिपार्थत्वंपौरुषंक्कगतंचते ॥ सर्वगंसारथिंत्यक्त्वाप्राकृतः
सारथिःकृतः ॥ ३३ ॥ स्मरस्वसूतंकृष्णाख्यंममाग्रेपतितोह्यसि ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ अर्जुनोपितुजग्राह
तुरगान्स्वान्महाहवे ॥ ३४ ॥ वामहस्तेनधनुषासमंचयुयुधेपुनः ॥ यावत्स्मरतिगोविंदंतावद्दृष्टोरथेहरिः ॥ ३५ ॥
मुंचचाश्वानर्जुनेतिव्याजहारवचोहरिः ॥ अथार्जुनोनमस्कृत्यवासुदेवंसमागतम् ॥ ३६ ॥ अश्वानांप्रग्रहांस्त्य
क्त्वासावधानेनचेतसा ॥ मुमोचसायकान्घोरान्समन्ताच्चसुधन्वने ॥ ३७ ॥ वीक्ष्यकृष्णंरथेचास्यसुधन्वावाक्य
मब्रवीत् ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ दृष्टस्त्वमसिगोविन्दपाण्डवार्थेसमागतः ॥ ३८ ॥ सर्वगत्वंमयाज्ञातंत्वदी
यंकिलकेशव ॥ पार्थसूतंहरिंप्राप्यप्रतिज्ञांकुरुमज्जये ॥ ३९ ॥ अहंतुतोषयिष्यामिपौरुषेणरणेजगत् ॥ ॥ अर्जु
नउवाच ॥ ॥ त्रिभिःशरैःशिरोरम्यंपातयिष्येद्यतावकम् ॥ ४० ॥ नपातयेयदिपुरःपतन्तुममपूर्वजाः ॥ निर
येपुण्यहीनास्तेसत्यंसत्यंनमेऽनृतम् ॥ ४१ ॥ आत्मानंपालयविभोस्वांप्रतिज्ञांवदाधुना ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥
॥ त्वच्छरांश्छेद्मिपुरतस्त्रींस्तत्रहरिसन्निधौ ॥ ४२ ॥ त्रिधाऽहंनकरोम्यद्यगतिंघोरामवाप्नुयाम् ॥ एतावदुक्त्वाव

१ रश्मीन् । २ मांजेतुं ।

चनंशतेनमधुसूदनम् ॥ ४३ ॥ बाणानांहृदयेहर्षाद्बिभेदसमरेबली ॥ रथश्चोत्पाटितोबाणैःसहकृष्णेनमारिष ॥
॥ ४४ ॥ साश्वःसपार्थस्तरसाबभ्रामघटचक्रवत् ॥ धनंजयंचदशभिःसमन्ताद्व्यकिरच्छरैः ॥४५॥ रथःपार्थस्य
नीतोऽसौनल्वमात्रंमहीतले ॥ तत्क्षणात्पश्चिमंभागंहंसध्वजसुतेनहि ॥ ४६ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ पश्य
पाण्डववीरस्यपौरुषंत्वंसुधन्वनः ॥ वृथावधेप्रतिज्ञातंत्रिभिर्बाणैश्चतेऽर्जुन ॥ ४७ ॥ असंमन्त्र्यमयासार्द्धंकृतंय
त्साहसंपुनः ॥ जयद्रथवधेयानिकृच्छ्राणितवचाभवन् ॥ ४८ ॥ विस्मृतानिकथंपार्थनजानासिहिताहितम् ॥ र
थःपद्भ्यांमयारोषाद्धिधृतोऽपिहिनीयते ॥ ४९ ॥ सुधन्वनःशरेणाद्यनल्वमात्रंपरांदिशम् ॥ एकपत्नीव्रतयुतः
सुधन्वाऽतीवदृश्यते ॥ ५० ॥ नत्वयानमयातत्तुव्रतंकर्तुंप्रशक्यते ॥ महत्कष्टंव्यवसितंयुद्धेऽस्मिन्प्रतिभातिमे ॥
॥ ५१ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ गोविंदपातयाम्येनंत्रिभिर्बाणैर्नसंशयः ॥ अभविष्यन्महत्कृच्छ्रंनभवेद्यत्त्वदा
गमः ॥ ५२ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शिलीमुखैस्ततःपार्थोव्यावृणोत्सदिशोदश ॥ सुधन्वारोषताम्राक्षोवि
धुन्वन्सशरंधनुः ॥ ५३ ॥ उवाचकेशवंभूयोयथागोवर्धनोगिरिः ॥ गवार्थंविधृतःकृष्णतथापालयपाण्डवम् ॥
॥ ५४ ॥ ततःपार्थोमहाबाहुःसंदधेकार्मुकेशरम् ॥ कालानलनिभंरोषान्मुमोचास्मैप्रतापवान् ॥ ५५ ॥ तस्मि
न्छरेचगोविन्दःस्वंपुण्यंसमयोजयत् ॥ गोवर्धनश्चविधृतोरक्षिताधेनवःपुरा ॥५६॥ तेनपुण्येनबाणोऽस्यसन्नद्ध
स्तत्क्षणात्कृतः ॥ दिविदेवाश्चसम्प्राप्तास्तयोर्युद्धदिदृक्षवः ॥ ५७॥ कौतुकार्थंचसंप्राप्तास्तदाह्यप्सरसाङ्गणाः ॥

१ चतुःशतहस्तमितंस्थानम् ।

विमानमधिरूढास्तेदिव्यांलंकारभूषिताः ॥ ५८ ॥ सुधन्वासंगरेदेवंकृष्णंचहितकारकम् ॥ ज्ञात्वाप्रोवाचबलवा
नेतंछेत्स्यामिसायकम् ॥ ५९ ॥ बहुपुण्येनसंयुक्तंपातयेनशरंयदि ॥ सुकृतंमेवृथायातुभुक्तंराक्षसदस्युभिः ॥
॥ ६० ॥ विज्ञापितोऽसिगोविंदपश्यपुण्यंमयाकृतम् ॥ अर्धचन्द्रंमुमोचाथपार्थसायकमागतम् ॥ ६१ ॥ तेनाचि
च्छेदतरसासच्छिन्नःसायकोऽपतत् ॥ विस्मितादेवताःसर्वास्त्रैलोक्यमपिविस्मितम् ॥ ६२ ॥ शीघ्रसंधानसंयु
क्तंसुधन्वानंनिरीक्ष्यतम् ॥ द्वितीयंसायकंपार्थोयावद्योजयतेपुनः ॥ ६३ ॥ तावत्कृष्णेनसशरःश्रेयसाबहुलेनच॥
सन्नद्धःक्षितिदानेनपाण्डवंप्रतिरक्षता ॥ ६४ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ अर्जुनार्थंस्वकंपुण्यंयदिगोविन्दयोजि
तम् ॥ सायकेस्मिन्समक्षंतेपातयेऽर्जुनसायकम् ॥ ६५ ॥ प्रातिज्ञांशृणुवीराद्यधनंजयमहाबल ॥ द्विधाशरंकार
येनवसिष्ठोऽरुंधतीयुतः ॥ ६६ ॥ मयाहतोऽद्यभवतुरक्षबाणंस्वपौरुषात् ॥ धन्योसिपार्थवीरस्त्वंयन्निमित्तंस्वकं
हरिः ॥ ६७ ॥ पुण्यंददातीहरणेनूनंश्रेयस्तवाधिकम् ॥ ततोमुमोचबाणंससूर्यमण्डलसन्निभम् ॥ ६८ ॥
पाण्डवःक्रोधनयनोयथास्वंकृपणोधनम् ॥ ब्रुवंतिगगनेदेवामानवाधरणींगताः ॥ ६९ ॥ किंभविष्यतिकोजे
ताउभयोर्वीरयोरिह ॥ बाणात्समुत्थितोवह्निर्गगनेसायकोगतः ॥ ७० ॥ अर्जुनस्यकरान्मुक्तःप्रलयंकिंकरि
ष्यति ॥ ततोमहाबलोवीरःसुधन्वाचातिपौरुषात् ॥ ७१ ॥ द्वितीयंपार्थबाणंतंमध्येचिच्छेदसत्वरः ॥ शंखंद
ध्मौस्त्वकंसैन्यंहर्षयन्पितरंबलात्॥७२॥चकंपेवसुधादेवीबाणेछिन्नेविशांपते ॥ ततःकृष्णोऽर्जुनंप्राहमाशरंयोज
यार्जुन ॥७३॥ पांचजन्यंपूरयिष्येदेवदत्तंधमस्वच ॥त्वंमयासहितोवीरमेनंपश्यातिपौरुषम् ॥७४॥ जीवितंतद्ध

वेद्धन्यंनृणांकीर्तिसमन्वितम् ॥ प्रतिज्ञांस्वमुखात्सत्यांकर्तृणांस्वर्गकांक्षिणाम् ॥ ७५ ॥ मयायंपात्यमानस्तु
दत्वापुण्यंपुरातनम् ॥ त्वयावीरेणचतथापतनंनास्यजायते ॥ ७६ ॥ एतावदुक्त्वावचनंवादयामासवैहरिः ॥
पांचजन्यंदेवदत्तमर्जुनोऽपिमहाबलः ॥ ७७ ॥ सपांचजन्योऽच्युतवक्त्रवायुनाजगत्सपातालवियद्दिगीश्वरम् ॥
भृशंसपूर्णोदरनिःसृतध्वनिःसुकम्पयामासयुगात्ययेयथा ॥ ७८ ॥ पूरयित्वापुनःप्राहकृष्णःकमललोचनः ॥
गृहाणसायकंहस्तेशीघ्रंपार्थममाज्ञया ॥ ७९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ गृहीतःसायकोहस्तेपाण्डवेनमहा
त्मना ॥ वासुदेवस्तुतंबाणंसुदृढंदेवसंयुतम् ॥ ८० ॥ ब्रह्माणंपश्चिमेभागेयोजयित्वाशरस्यहि ॥ मध्येकालंफ
लेतस्थौस्वयमेवजनार्दनः ॥ ८१ ॥ पुण्यंरामावतारेयत्कृतंतत्सायकेऽर्पितम् ॥ ततोहाहाकृतंसर्वंयदापार्थेनसं
धितः ॥ सशरस्तादृशोराजन्सुधन्वावाक्यमब्रवीत् ॥ ८२ ॥ ॥ सुधन्वोवाच ॥ ॥ जानामिगोविन्दकृतंत्वदी
यंरणेऽर्जुनार्थंसहसावधेमे ॥ शरस्थितंविश्वतनुंभवंतंपार्थप्रतिज्ञांकुरुसंस्मराद्य ॥ ८३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ अ
नेनबाणेननपातयामिशिरस्त्वदीयंसकिरीटमद्य॥ विभेदनाद्विष्णुगिरीशयोर्यत्पापंसमग्रंममचास्तुवीर॥८४॥
॥ सुधन्वोवाच ॥ रात्रौशवस्यापिगतश्चकाशींपूजांहरत्यंघ्रितलेनपापः ॥ स्नातश्चतीर्थेमणिकर्णिकायांयःको
ऽपिसोऽहंनभिदेशरंचेत् ॥ ८५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोऽर्जुनःसंदधेसायकंतंसुदीपितंवह्निशिखावमंत
म् ॥ निःसारयंतंगगनेऽप्सरोगणान्देवान्भयान्मानवतांनयंतम् ॥ ८६ ॥ वादित्राणिचसर्वाणिविनष्टानिशरस्व
नात् ॥ भ्रांतंमहीतलंबाणात्सुधन्वानव्यमोहत ॥ ८७ ॥ उवाचपार्थंकुपितस्त्वन्निमित्तंमहाहवे ॥ सर्वेसुराःप्रक्ष

११

न्तुबाणंमत्तोहरादयः ॥ ८८ ॥ एषच्छेद्मिनसंदेहोहाहतोस्मिधनंजय ॥ लज्जांहंसध्वजोराजाप्राप्नोतिजननीच
सा ॥ ८९ ॥ भार्यांचमेविशालाक्षीकुतस्यतेसाप्रभावती ॥ नृसिंहंत्वामहंवेद्मिपार्थस्यरथसारथिम् ॥ ९० ॥ नप
रित्यज्यगंतव्यमस्मिन्कालेजनार्दन ॥ तिष्ठगोविंदयुद्धचस्वत्वंपार्थकुरुपौरुषम् ॥ ९१ ॥ एतावदुक्त्वाकृष्णंतुज
ह्वाचिच्छेदसायकम् ॥ पपातसायकस्यार्धमध्येछिन्नंसुधन्वना ॥ ९२ ॥ हाहाकारोमहानासीच्छिन्नेबाणेतथावि
धे ॥ स्वबाहुंताडयामाससुधन्वारणमध्यगः ॥ ९३ ॥ चंद्रमंडलमेवाथचकंपेबाणनाशनात् ॥ सजलःपूर्वजश्चं
द्रोनिर्जलत्वंकिरीटिनः ॥ ९४ ॥ प्राप्तवाञ्छरभंगेनतदद्भुतमिवाभवत् ॥ अर्धबाणस्यशीर्षंतद्रम्यंज्वलितकुण्ड
लम् ॥ सुधन्वनोऽपिचिच्छेदनिधानंपौरुषस्यहि ॥ ९५ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेसुधन्वनोवधोनाम
एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तच्छिन्नंत्वरितंप्राप्तंशिरःकृष्णपदांबुजं ॥ जपत्केशवरामेतिनृसिंहेतिमुदायुतं ॥ १ ॥ अ
तिवेगेनबभ्रामकबंधःसमराजिरे ॥ करप्राप्तान्हयान्नागान्रथांश्चिक्षेपवेगवान् ॥ २ ॥ पार्थसैन्यंहतंभूरिकबंधेन
सुधन्वनः ॥ गृहीतंतच्छिरोरम्यंकेशवेनपदेस्थितं ॥ ३ ॥ उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांसुमुखंपश्यतातदा ॥ मुखा
द्विनिर्गतंतेजःप्रविष्टंकेशवानने ॥ ४ ॥ सुधन्वनोतिसत्वस्यकृष्णोजानातिनेतरः ॥ ततःसकेशवस्तूर्णंचिक्षेपस्व
करादृथे ॥ ५ ॥ हंसध्वजस्यतच्छीर्षंरम्यंज्वलितकुंडलं ॥ हंसध्वजोऽपिजग्राहपतितंपुत्रकंरणे ॥ ६ ॥ गृहीत्वासं
मुखंवीक्ष्यवचनंचेदमब्रवीत् ॥ हंसध्वजउवाच ॥ सुधन्वन्किंकृतंपुत्रकथंतातनभाषसे ॥ ७ ॥ पिताऽहंतेनमांवे

त्सिरुष्टोऽसिकिंमुसुव्रत ॥ कटाहेतप्ततैलेत्वंमयाक्षिप्तोऽसिपुत्रक ॥ ८ ॥ पुत्रस्नेहंपरित्यज्यदंडेनपरिपीडितः ॥
प्रतिज्ञासफलायुद्धेकृताकृष्णौचतोषितौ ॥ ९ ॥ प्रभावतीमनसिजःशमितोधीमतात्वया ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
वदनंपुत्रकस्याथचुचुंबेप्रहसन्निव ॥ १० ॥ स्वभालेतस्यतद्भालंयोजयित्वास्थितोरथे ॥ पुनरेवाहराजासौपुत्र
शोकेनपीडितः ॥ ११ ॥ उत्तिष्ठपुत्रपार्थस्यगृहाणतुरगंबलात् ॥ प्रद्युम्नप्रमुखैर्वीरैःसमंयुद्धंरणेकुरु ॥ १२ ॥ ज
नन्याभाषितंसत्यंकृतंकुवलयोदितम् ॥ शृण्वंतुभ्रातरःसर्वेत्वदीयाःसुरथादयः ॥ १३ ॥ मयार्थितःसुधन्वाऽसौ
नब्रूतेनैवगच्छति ॥ तस्यतद्भाषितंश्रुत्वासुरथोवाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥ ॥ सुरथउवाच ॥ ॥ किमर्थंरोदनंतात
क्रियतेद्यत्वयारणे ॥ करेगृहीत्वापुत्रस्यशीर्षंयुद्धेहतस्यच ॥ १५ ॥ ॥ हंसध्वजउवाच ॥ ॥ रोदनेकारणं
चैकंसंजातंपुत्रकस्यमे ॥ छिन्नंशिरोऽस्यपतितंमाधवस्यपदांबुजे ॥ १६ ॥ तत्पदंतुपरित्यक्तंकृष्णस्याशिरसा
ऽमुना ॥ महतासुकृतेनापिप्राप्यतेहरिसान्निधिः ॥ १७ ॥ दुष्कृतेनातिघोरेणवियोगस्तस्यजायते ॥ किंचास्य
दुष्कृतंघोरंममवापरितिष्ठति ॥ १८ ॥ कृष्णांघ्रिपंकजगतंचंचरीकनिभंशिरः ॥ क्षणमात्रंनस्थितंतद्रोदनंमम
जायते ॥ १९ ॥ त्यक्तंकृष्णेनसुरथममोपरिसुधन्वनः ॥ आगतंपश्यतेभ्रातुःशिरोज्वलितकुंडलं ॥ २० ॥ एत
त्त्यजामिकृष्णस्यरथेपुत्रशिरोमहत् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हंसध्वजेनतच्छीर्षंत्यक्तंकृष्णरथेपुनः ॥ २१ ॥
कृष्णोगृहीत्वाचिक्षेपगगनेंऽतर्हितंचतत् ॥ हरोगृहीत्वातच्छीर्षंरम्यंज्वलितकुंडलं ॥ २२ ॥ संदधेरुंडमालायां
भक्ताभयदशंकरः ॥ सुरथोऽपिस्वजनकंप्राहदुःखात्प्रवारयन् ॥ २३ ॥ पश्याद्यतातमेयुद्धंकृष्णयोश्चमयास

ह ॥ क्रियमाणंसमक्षंतेसर्वेपश्यंतुसैनिकाः ॥ २४ ॥ कृष्णेनस्वमुखेक्षिप्तोममभ्राताममहाबलः ॥ तमद्यके
शवंभेत्स्यामिपार्थंचरथिनांवरम् ॥ २५ ॥ यद्ययंपुरतस्तिष्ठेद्देवकीनन्दनोहरिः ॥ एतावदुक्त्वावचनंरथमारुह्य
सत्वरः ॥ २६ ॥ सैन्येनमहतायुक्तःपार्थंयोद्धुमुपाययौ ॥ स्वशंखंपूरयित्वाग्रेसिंहनादमथाकरोत् ॥ २७ ॥
रसातलंभिन्नमिवसंजातंजनमेजय ॥ गृहीत्वासधनुर्हस्तेसुरथःपार्थमब्रवीत् ॥ २८ ॥ तिष्ठपार्थाद्यसंग्रामे
मयासहमहाबल ॥ सम्यक्कृष्णार्जुनंपाहिसुरथोऽस्मितवाहितः ॥ २९ ॥ सुधन्वामेहतोभ्रातास्वपुण्ये
नत्वयाहरे ॥ बालचेष्टाकृतादेवस्वहानिर्ननिरीक्षिता ॥ ३० ॥ यथाकश्चिच्छिशुःकृष्णमौक्तिकानिप्रयच्छ
ति ॥ गृह्णातिबदराण्येवतथापुण्यंत्वयाऽर्पितं ॥ ३१ ॥ सुधन्वनोजीवितंतुगृहीत्वाबदरोपमम् ॥ मुक्ताफलंत्वया
दत्तंकःकेनपरिवंचितः ॥ ३२ ॥ गोपालोऽसिनसंदेहोनमांजानासिकेशव ॥ कुतोगतःसुधन्वामेनाहंपश्यामिबांध
वं ॥ ३३ ॥ अद्यपांडवमासाद्यपरोहर्षःप्रजायते ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तंतथाविधमालोक्यपार्थंकृष्णोऽब्रवी
द्वचः ॥ ३४ ॥ नचास्यपुरतःस्थेयंत्वयापार्थमहाहवे ॥ भ्रातृदुःखेनसंतप्तःसुकृतीचमहाबलः ॥ ३५ ॥ अन्येग
च्छंतुवैवीराःसुरथंयोधितुंरणे ॥ भवान्गंताऽद्यचेद्वीरंमहानर्थोभविष्यति ॥ ३६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ अशु
भानांसहस्राणित्वयाभग्नानिमेहरे ॥ अनेनसुरथेनाद्यानर्थःकीदृग्भविष्यति ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥
द्वितीयांसृष्टिमारब्धुंवीक्ष्यचैनंरणेस्थितम् ॥ पितामहस्यमहतीचिंताजायेतसर्वदा ॥ ३८ ॥ सुरथस्यबलंभूरि
स्वल्पंतवधनंजय ॥ त्वयाममतंकार्यंकृतमस्तिपुरासदा ॥ ३९ ॥ प्रद्युम्नप्रमुखावीराःपातयंतुमहाहवे ॥ उपा

योविद्यतेनास्यपातनेपांडवर्षभ ॥ ४० ॥ त्वदर्थंसुकृतंदत्तंसुधन्वाकृच्छ्रतोहतः ॥ किंचिद्यस्यभवेत्पा[illegible]दुष्कृतंसु
कृतंबहु ॥ ४१ ॥ विजयेतस्यजायंतेसिद्धयोऽत्रनसंशयः ॥ केवलंसुकृतंचास्यशरीरेपरितिष्ठति ॥ ४२ ॥ यस्मि
न्क्षणेनपुंसोऽत्रसुकृतंविद्यतेऽनघ ॥ व्याघ्रतस्कर राजन्यसर्पाग्नीनांभयंभवेत् ॥ ४३ ॥ तस्मिन्क्षणेनसंदेहःकुतः
सुकृतकारिणां ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ समाहूयाब्रवीत्पुत्रंमाधवोरुक्मिणीसुतं ॥ ४४ ॥ सर्वथाबहुभिर्वीरैः
पातनीयोमहाबलैः ॥ सुरथोरणमध्येतुगृहीत्वायामिपांडवम् ॥ ४५ ॥ कृष्णस्यवचनात्सर्वेप्रद्युम्नाद्याविनिर्य
युः ॥ अर्जुनस्यरथंकृष्णःप्रेरयामाससंगरात् ॥ ४६ ॥ योजनानांत्रयंभूमिर्यत्रातिष्ठतिसत्वरः ॥ पश्चाद्युद्धंसम
भवत्सुरथेनापरैःसह ॥ ४७ ॥ सुरथस्तत्रकोपेनभ्रातृहंतारमाहवे ॥ योद्धुमायात्ततस्तौतुनदृष्टौकृष्णपांडवौ ॥ ४८ ॥
सुरथस्तुततोवाक्यंरणेप्राहप्रतापवान् ॥ शत्रुंसुधन्वनोनात्रपश्यामीतिरणांगणे ॥ ४९ ॥ शिशुभिःसहयोद्धव्यं
मयाशोच्यैःकथंत्विह ॥ अपराधिनावुभावेतौकृष्णपार्थौनसंशयः ॥ ५० ॥ एतान्कृत्वातुपुरतःपलाय्यान्यत्र
संस्थितौ ॥ एतान्निवार्यपश्चात्तौहन्मियुद्धेमहाबलौ ॥ पातालेचांतरिक्षेवाक्कयास्येतेममाग्रतः ॥ ५१ ॥ एतत्सर्वं
विनिश्चित्यसुरथःप्राहसैनिकान् ॥ सैन्यमध्येनपश्यामिक्वयातौकृष्णपांडवौ ॥ ५२ ॥ ॥ सैनिकाऊचुः ॥ ॥ किं
वृथाजल्पसेवीरप्राकृतःकातरोयथा ॥ येस्थिताःपुरतोयुद्धेतैस्त्वंयुद्ध्यस्वसंगरे ॥ ५३ ॥ पश्चाद्द्रक्ष्यसितंकृष्णं
पार्थंचतववैरिणम् ॥ एतावदुक्त्वातैःसर्वैःसुरथःपरिवारितः ॥ ५४ ॥ सुरथस्तान्महावीरान्नाराचैःसमपोथयत् ॥
केचिन्निपतितावीराःकेचिन्मध्येविदारिताः ॥ ५५ ॥ गदयाच्छिन्नशिरसोहतवाहाःस्मशेरते ॥ हाहाभूतंबलंसर्वं

कृतंवीरेणतत्क्षणात् ॥५६॥ योजनानांत्रयंसैन्यंमध्येव्यूहस्ययत्स्थितम् ॥ भिन्नंतत्तेनराजेंद्रप्राप्तस्तत्रयतोहरिः
॥ ५७ ॥ ददर्शकेशवंवीरंपार्थंचरथिनांवरम् ॥ वासुदेवंतुबाणौघैःसमंताद्व्यकिरत्तदा ॥ ५८॥ पार्थोऽपिविद्धोरा
जेन्द्रसायकैःकंकपत्रिभिः ॥ धनंजयस्तंसमरेतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥५९॥ ततोबाणसहस्रेणससूतंसहयंनृप ॥
ताडयामासवेगेनसरथंशत्रुतापनम् ॥ ६० ॥ धनुश्चिच्छेदसगुणंध्वजंचसपताकिनम् ॥ रथश्चातिलशस्तस्यसुर
थस्याहवेकृतः ॥ ६१ ॥ हयान्निहत्यचबलात्तंविव्याधशतेनच ॥ सुरथःपांडवंवीरंचकारशरपूरितम् ॥ ६२ ॥ ना
नाशस्त्रैस्तथास्त्रैश्चतयोर्युद्धमभूनृप ॥ ततःसकेशवोराजन्पांडवंप्राहसंगरे ॥ ६३ ॥ पश्यवीरस्यधैर्यंत्वंयुद्धंचकु
रुतेयथा ॥ सुधन्वनोवियोगेनमन्येसैन्यंवधिष्यति ॥ ६४ ॥ एनंत्यक्त्वागतश्चाहंनमांत्यजतिचार्जुन ॥ अयमेवा
ग्रतोयोद्धादृश्यतेऽत्रत्वयामया ॥ ६५ ॥ पश्यबाणैर्जगद्व्याप्तंनास्यवीर्यंप्रलीयते ॥ कृष्णस्यवचनात्पार्थःकुपि
तोवाक्यमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ एनंदेवहनिष्यामिमहावीरंतवाग्रतः ॥ नासाध्यंविद्यतेकिंचि
त्प्रसादात्तवकेशव ॥ ६७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोजघानसुरथंसायकानांशतेनच ॥ सुरथस्यरथोवेगाद्ग
नेतत्क्षणंगतः ॥ ६८ ॥ पार्थंविव्याधकृष्णंचशरैश्चित्रैःशिलाशितैः ॥उवाचप्रहसन्वीरःपांडवंश्वेतवाहनम् ॥६९॥
रथंतेभेत्स्यामिबाणौघैस्तंपार्थपरिपालय ॥ शरप्रहाराभिहतोरथोबभ्रामभूतले ॥ ७० ॥ अर्जुनस्यसकृष्णस्यसरुद्र
स्यमहारणे ॥ ततःपद्भ्यांरथंपीडयवासुदेवःक्रुधान्वितः ॥ ७१ ॥ धरांप्रवेशयित्वाऽग्रेतथाऽपिपरिनीयते ॥ नर
थःस्थितएवात्रकृष्णोविस्मयमाययौ ॥ ७२ ॥ शिलाशितैर्गार्ध्रपत्रैर्भिन्नौकृष्णार्जुनावुभौ ॥ पाञ्चजन्यंपूरयि

त्वादेवदत्तंधनंजयः ॥ ७३ ॥ कृष्णश्चतरसारोषात्पांडवंवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ मयाधृ
तोऽपिहिरथःसुरथस्याशुगेनतु ॥ नीयतेऽत्रबलादेवविरथंसुरथंकुरु ॥ ७४ ॥ ततोऽर्जुनोरणेक्रुद्धस्तस्यादिव्यं
महारथम् ॥ सहयंसध्वजंबाणैःससूतंशतधाच्छिनत् ॥ ७५ ॥ विरथःसुरथोराजन्पाण्डवेनरणेकृतः ॥ तावत्प
वनपुत्रेणस्वलांगूलेनवेष्टितः ॥ ७६ ॥ रथःपार्थस्यभूमध्येसुबद्धस्तत्क्षणात्कृतः ॥ संधारितश्चकृष्णेननजगा
मस्थितःपुनः ॥ ७७ ॥ ॥सुरथउवाच ॥ ॥ वेद्मिकेशवभारेणनद्धंपार्थरथंतव ॥ उभाभ्यांनीयतेयोऽधस्तमहंचो
द्धरेपुनः ॥ ७८ ॥ गृहीत्वास्यन्दनस्येषांस्वबलेननृपात्मजः ॥ मग्नंरथंसमुत्थाप्यपुनःप्रोवाचहर्षितः ॥ ७९ ॥ वद
पार्थकुतोयुद्धात्क्षिपामिरथंतव ॥ सागरेवाथमेरौवातस्मिन्वाहस्तिनापुरे ॥ ८० ॥ रथस्थेनापिपार्थेनताडितः
पंचभिःशरैः ॥ सुरथोमूर्छितोराजन्मुक्तःसचरथःकरात् ॥ ८१ ॥ मूर्छांविहायसुरथोरथमन्यंसमाश्रितः ॥ तावुभौ
क्रूरनयनौपुनरेवाप्ययुध्यताम् ॥ ८२ ॥ अर्धचंद्रैश्चनाराचैर्वत्सदंतैःशिलीमुखैः ॥ वाराहकर्णनालीकैःक्षुरप्रैःक
ण्टकामुखैः ॥ ८३ ॥ ॥सुरथउवाच ॥ ॥ प्रतिज्ञांकुरुवीराद्यपार्थसत्यांतुकांचन ॥ प्रतिज्ञातेनानृतात्रसंजातेति
पुराश्रुतम् ॥८४॥ ॥अर्जुनउवाच ॥ ॥ त्वामहंपातयिष्यामिसमक्षंजनकस्यते ॥ प्रतिज्ञातंमयावीरत्वंब्रूहिस्वां
यथोचिताम् ॥ ८५ ॥ ॥सुरथउवाच ॥ ॥ त्वामहंपातयिष्यामिरथाद्भूमाविहार्जुन ॥ नकुर्यांचेद्वचःसत्यंसुकृतं
मेप्रणश्यतु ॥ ८६ ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतास्मिन्नंतरेवीरःपार्थंचशरवृष्टिभिः ॥ छादयामासराजेंद्रपाण्डवोऽ

१ ईषां रथदण्डम् ।

पितथाकरोत् ॥ ८७ ॥ शतमष्टोत्तरंपार्थोरथानांसुरथस्यच ॥ व्यधमच्छतधारोषाद्बलंचनिहतंबहु ॥८८ ॥ अर्ध
चंद्रेणसुरथश्चिच्छेदास्यमहात्मनः ॥ कार्मुकंज्यांसनाराचैःपाण्डवंप्रत्यविध्यत ॥ ८९ ॥ पुनःकृत्वाऽर्जुनःस्वंहि
कार्मुकंगुणसंयुतम् ॥ विरथंराजपुत्रंतंशस्त्रास्त्रैश्चसमन्वितम् ॥ ९० ॥ अर्धचंद्रेणविव्याधबाहुमूलेधनंजयः ॥ छि
न्नोऽस्यदक्षिणोहस्तोनानालंकारमण्डितः ॥ ९१ ॥ निपपातधरादेशेविस्फुरन्संमुखोऽर्जुनम् ॥ सुरथोवामहस्ते
नगृहीत्वामहतींगदाम् ॥ ९२ ॥ पार्थस्यतुरगान्क्रुद्धोजघानचजनार्दनम् ॥ सहस्रंसगजानांचपातयामासभूत
ले ॥ ९३ ॥ द्वेसहस्रेरथानांचहयानामयुतंरणे ॥ इतस्ततोधावमानःसुरथोरथिनांवरः ॥ ९४ ॥ तिष्ठपार्थहरेतिष्ठ
तिष्ठंतुबलिनोनृपाः ॥ ब्रुवञ्जघानतरसापत्तीनामयुतंबली ॥ ९५ ॥ ततोर्जुनेनवामोऽस्यसगदःपातितःकरः ॥ क
राभ्यांवर्जितोवीरःसुरथःपार्थमब्रवीत् ॥ ९६ ॥ आत्मानंरक्षपार्थाद्यरथंपालयमाधव ॥ धनंजयंनिजंमित्रंप्राप्तोऽ
स्मितवचाहितः ॥ ९७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ धावमानोमहावीरश्छिन्नहस्तोऽर्जुनंप्रति ॥ तमायांतंतदापार्थ
श्चतुर्भिःसायकैर्नृप ॥ संधानमकरोच्चापेशृणुपार्थेनयत्कृतम् ॥ ९८ ॥ एकेनहृदयंभित्त्वाद्वाभ्यांपादौचचिच्छिदे ॥
छिन्नपादोऽपिसुरथोयावद्यातिरथंप्रति ॥ ९९ ॥ सर्वदेवमयेनाथबाणेनास्यमहच्छिरः ॥ सकुंडलंदीर्घनेत्रंतावच्चि
च्छेदपांडवः ॥ १०० ॥ छिन्नपादंकबंधंतद्धावमानमितस्ततः ॥ पातयामासबहुलंसैन्यंपार्थस्यकूटवत् ॥ १०१ ॥
शिरोलग्नंपार्थभालेमूर्छितस्तेनपांडवः ॥ भूमौपपाततच्छीर्षंकृष्णस्यपदमन्वगात् ॥ १०२ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणि
जैमिनीयेसुरथवधोनामविंशतितमोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ कृष्णोगृहीत्वातच्छीर्षंहस्ताभ्यामब्रवीत्ततः ॥ समुत्थाप्यार्जुनंभूम्याःसमारोप्यस्वकेर
थे ॥ १ ॥ वेत्सिपार्थमहाबाहुंसुरथंतथ्यवादिनं ॥ प्रतिज्ञापालितायेनकृतासत्याममांतिके ॥ २ ॥ ॥ अर्जुनउवा
च ॥ ॥ पातितोऽस्म्यमुनादेवत्वत्प्रसादात्पुनःस्थितः ॥ तन्नकौतुकमेवात्रधन्योऽयंनेतरोजनः ॥ ३ ॥ तद्देहिमम
हस्तेऽद्यवंदाम्येतच्छिरोमहत् ॥ यथाशूरत्वमायामिस्पर्शात्तुशिरसोहरे ॥ ४ ॥ गृहीत्वातत्स्वयंपार्थोववंदेश्मश्रु
लंरणे ॥ कृष्णःसस्मारगरुडंस्मृतमात्रःसमागतः ॥ ५ ॥ वैनतेयोनमस्कृत्यस्वनाथंचाग्रतःस्थितः ॥ ॥ श्रीकृ
ष्णउवाच ॥ ॥ गृहीत्वैतद्विशालाक्षंशिरस्त्वंसुरथस्यच ॥ ६ ॥ प्रयागेपातयाशुत्वंनियोगान्ममकाश्यपे ॥ ॥
गरुडउवाच ॥ ॥ जलमात्रंतत्रगंगायमुनाचसरस्वती ॥ ७ ॥ पातितेनूनमेतस्यकिंकार्यंचभविष्यति ॥ माधवो
ऽत्रभवान्भातिकिमर्थंनीयतेमया ॥ ८ ॥ गंगाजलेमनुष्यस्ययावदस्तिप्रतिष्ठते ॥ तावत्सदेहीस्वर्गस्थःकुरुतेऽ
मृतभोजनम् ॥ ९ ॥ तवाननेमहत्तेजःप्रविष्टंसुरथस्यहि ॥ तथापितत्रयास्यामिसतामाज्ञागरीयसी ॥ १० ॥ तव
दासोऽस्मिगोविंददीयतांमत्करेशिरः ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ पावनंतत्प्रयागंमेभविष्यत्यमुनाखग ॥ ११ ॥
कोशेमदीयेवीरस्यशिरोरत्नंप्रपातय ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वैनतेयोगृहीत्वाथसुरथस्यमहच्छिरः ॥ जगाम
गगनेयावत्तावत्तद्ददृशेहरः ॥ १२ ॥ पार्वतीसहितोनाकेवृषारूढोगणैर्वृतः ॥ कैलासनाथोभगवान्वरदःशूलधारकः
॥ १३ ॥ चराचरगुरुःशंभुःसृष्टिकृल्लोकपालकः ॥ पितामहादिदेवानामाराध्यःसुरथस्यकंम् ॥ १४ ॥ नीयमानंका

१ शिरः ।

श्यंपिनाप्रयागंप्रतिमारिष ॥ उवाचभृंगिंलोकेशोयाहित्वंगरुडंप्रति ॥१५॥ पार्वतीप्रत्युवाचाथकिमेतन्नीयतेऽमु
ना॥गरुडेनविरूपाक्षपरंकौतूहलंहिमे ॥१६॥ ॥ श्रीशिवउवाच ॥ ॥ अर्जुनेनहतोवीरःशिरोऽस्यगरुडःशुभे॥आ
दिष्टःकिलकृष्णेनप्रयागेयातिपातितुं ॥१७॥ मयायंप्रेरितोभद्रेसमानेतुंममांतिकं ॥ भृंगिस्तन्मुंडमालार्थंशिरो
ज्वलितकुंडलम् ॥ १८ ॥ भ्रातुरस्याहतंपूर्वंशिरःकमललोचने ॥ सुरथस्यद्वितीयंमेभविष्यतिसुभूषणं ॥ १९ ॥
धर्मिष्ठानांवदान्यानांकृतज्ञानांसदामया ॥ शूराणांजितकामानांशिरसांमंडनंमहत् ॥ २० ॥ ध्रियतेकिलवामो
रुनेतरेषांकदाचन ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ महादेवस्यवचनंश्रुत्वाभृंगिःखगाधिपम् ॥ २१ ॥ प्राप्यवेगेनमहताचे
दंवचनमब्रवीत् ॥ ॥ भृंगिरुवाच ॥ ॥ वैनतेयमहाभागदेहित्वंमत्करेशिरः ॥ त्वत्तोबलाद्ग्रहीष्यामिनमांवेत्सिख
गाधिप ॥ २२ ॥ नाहंसर्पोवैनतेयभयंकुर्वेनतावकम् ॥ मुंचमुंचनजानासिममतेजःसुदारुणम् ॥ २३ ॥ ततस्तंग
रुडोभृंगिंपक्षाभ्यामवधूयहि ॥ जगामतीर्थराजेहिभृंगिस्त्रिनयनंगतः ॥ २४ ॥ पक्षवातेनघोरेणतरसाशुष्कपर्णव
त् ॥ पार्वतीतंसमीक्ष्याथप्रहसंतीवचोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ शिवदूतनजानासिगरुडंहरिवाहनं॥
यस्यत्वंपक्षवातेनप्राप्तोऽसिहरसन्निधौ ॥ २६ ॥ शुष्कगात्रंकथंदूतंबलहीनंहिशंकर ॥ भवांस्तन्नोदयेद्वीरंगरुडं
पन्नगाशनम् ॥ २७ ॥ वृषोवृद्धोयस्यपत्रंप्रियासागरगामिनी ॥ गजचर्मपरंवस्त्रंशस्त्रंखट्वांगमेवच ॥ २८ ॥ प्रियाव
चनमाकर्ण्यप्रसन्नःशंकरोब्रवीत् ॥ ॥ श्रीशंकरउवाच ॥ ॥ वृषगच्छमयाज्ञप्तोवैनतेयात्समानय ॥ २९ ॥ यथा

१ गरुडेन ।

दूतबलंवेत्तिपार्वतीवरवर्णिनी ॥ नंदीहरसमादिष्टोजगामगरुडंप्रति ॥३० ॥ गृहीतुंतच्छिरोरम्यंकोपेनमहतायु
तः ॥ वृषनासाप्रवातेनगरुडस्यकलेवरम् ॥ ३१ ॥ बभ्रामभूतलंसर्वंतस्मिन्कालेविशांपते ॥ नशशाकस्ववातेन
नीयमानंखगाधिपम् ॥ ३२ ॥ तदाधारयितुंरोषात्तूलंगजइवांगणे ॥ वनानिसरितश्चैवगिरीन्यातिचसागरान् ॥
॥३३॥ सत्यलोकंचकैलासंवैकुंठमपिपावनम् ॥ ततोदैववशादेवप्रयागमगमत्खगः ॥३४॥ मुमोचतीर्थेतत्राशुकृ
ष्णवाक्यमनुस्मरन् ॥पातितंजलमध्येतुगृहीतंनंदिनातदा ॥३५॥ गरुडोऽपिमहाविष्णुंपुनःप्राप्तोहसन्निव॥नंदी
ददौशंभुकरेशिरोज्वलितकुंडलम् ॥ ३६ ॥ शंभुनामुंडमालायांमध्येरत्नंशिरःकृतम् ॥ हंसध्वजोऽपितंपुत्रंपतितं
वीक्ष्यसत्वरः ॥ ३७ ॥ रथमारुह्यसबलःप्रायाद्योद्धुंधनंजयम् ॥ कंपितापृथिवीदेवीशेषोपिचलितोऽभवत् ॥ ३८॥
तंवीक्ष्यकुपितंवीरंसबलंतरसाहरिः ॥ रथात्समुत्तीर्यतदाप्रसार्यस्वकरौस्थितः ॥३९॥ उवाचकेशवोवीरंहंसध्व
जमकल्मषम् ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥आलिंगनंदेहिविभोप्रीतिश्चमहतीत्वयि॥रणात्कोपंपरित्यज्यपुत्रशोकंचमा
रिष॥४०॥ हंसध्वजोवीक्ष्यहरिंरथाद्भूमिमगात्तदा ॥ समालिंग्यहरिंतस्थौप्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ ॥ हंस
ध्वजउवाच ॥ ॥ प्राप्तोऽस्म्यनाथोनाथंत्वांपुत्रशोकश्चकीदृशः ॥ भवाद्भयंनमेदेवनान्यतोवानकालतः ॥४२॥
॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ मुंचाश्वंपांडवंरक्षगमिष्यामियुधिष्ठिरम् ॥ यथाऽहंपांडवस्यार्थेसंत्यजामिकलेवरम्
॥ ४३ ॥ तथाभवानपिरणेपालयत्वेनमर्जुनम् ॥ पार्थंपश्यसखायंमेरथोपरिसुसंस्थितम् ॥ ४४ ॥ ततोऽर्जुनंसमा
नीयकेशवःक्लेशनाशनः ॥ उभयोःसंगमंकृत्वामोचयित्वातुरंगमम् ॥ ४५ ॥ पंचरात्रंस्थितस्तस्मिन्नगरेकेशवो

गतः ॥ युधिष्ठिरस्यनगरंप्राप्यसर्वंन्यवेदयत् ॥ ४६॥ तुरगोबंधनान्मुक्तःपरिबभ्राममेदिनीम् ॥ तमनुप्रययौपा
र्थोमरालध्वजसंयुतः ॥ ४७ ॥ प्रद्युम्नप्रमुखैर्वीरैःपाल्यमानउदङ्मुखः ॥ मुक्तमात्रःसतुरगःप्राप्तोदेशान्भयानका
न् ॥ ४८ ॥ रथिभिःपंचभिःसार्धंपार्थस्तंनैवमुंचति ॥ हंसध्वजोविशालाक्षोरुक्मिणीतनयस्तथा ॥ ४९ ॥ अनुशा
ल्वोमहाबाहुर्वृषकेतुर्महाबलः ॥ सुवेगःपंचमश्चैवसर्वेरक्षंतिपांडवम् ॥ ५० ॥ तुरगोजलपानार्थंप्रविष्टोनलिनीयु
तम् ॥ महत्सरोऽभवत्तत्रतुरगीनिर्गताबहिः ॥ ५१ ॥ तांवीक्ष्यविस्मिताःसर्वेकिमिदंदैवकारितम् ॥ तुरगस्तुर
गीजातावनंचैतत्सुदारुणम् ॥ ५२ ॥ पृष्ठतोऽनुययुःसर्वेततःप्राप्ताऽपरंसरः ॥ प्रविष्टाजलमध्येसाततोव्याघ्रीब
भूवह ॥ ५३ ॥ अब्रुवन्पार्थमुख्यास्तेकिमिदंहिभविष्यति ॥ निर्ययौसोऽपिमृगयुस्तस्मात्तोयाज्जनाधिप॥५४॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ आश्चर्यंभवताचोक्तंवनेतस्मिन्महामुने ॥ किंकारणंजलेतस्मिन्प्रविष्टेतुरगेतदा ॥५५॥
तत्क्षणाद्वडवाजाताकारणंतत्रकिंद्विज ॥ किंतत्सरोवनंकिंतद्वडवाकेनहेतुना ॥ ५६ ॥ जातापुनर्व्याघ्रतांचसर्वं
संशयितंविभो ॥ सकथंतुरगोजातःपुनरेववदस्वतत् ॥५७॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शृणुराजन्पुरावृत्तंवनेचा
स्मिन्सरोवरे ॥ उमावनंसरोरम्यंतयाततंमहत्तपः ॥ ५८ ॥ रुद्रःप्रसन्नःसततंममभूयादितीच्छया ॥ तपश्चरा
मिभोःस्वामिन्विघ्ननाशंसदाकुरु ॥५९॥इतिसंकल्प्यसादेवीचिरंतेपेमहत्तपः॥ तत्रकश्चिद्दुराचारोदैत्योविघ्नार्थ
मागमत् ॥ ६० ॥ सप्राहदेवींतत्रस्थांकिमर्थंतप्यसेतपः ॥ वपुस्तेसुंदरंभद्रेकिमलभ्यंतवाधुना ॥ ६१ ॥ सर्वदा
स्याम्यहंतुभ्यंममभार्याभवानघे ॥ निशम्यनीचवाक्यानिसादेवीकुपिताचतम् ॥ ६२ ॥ शशापरोषताम्राक्षीभ

स्मीभवसुदुर्मते ॥ ततस्तंभस्मसात्कृत्वाप्राहसावनदेवताः ॥ ६३ ॥ अद्यप्रभृतिमद्वाक्याद्वनेचास्मिन्सरोवरे॥ आगमिष्यतियःकश्चिन्मामवज्ञायमूढधीः ॥ स्त्रीलिंगचिह्नितोनूनंभविष्यतिनसंशयः ॥ ६४ ॥ तदाप्रभृतिभोराजन्प्रविशेद्यःपुमान्कुधीः ॥ स्त्रीचिह्नंदृश्यतेसद्योदेव्याःशापेनपांडव ॥ ६५ ॥ अतोऽयंतुरगःसद्योजलस्पर्शेनतत्क्षणात् ॥ वडवात्वंसमापन्नस्तत्सर्वंशापकारणम् ॥ ६६ ॥ यस्त्वयाह्यपरःप्रश्नोहरिर्व्याघ्रोयथाभवत् ॥ तमाकर्णयराजेंद्रपृच्छतः कथयामिते ॥ ६७ ॥ पुराकृतयुगेविप्रअकृतव्रणसंज्ञकः ॥ पर्यटन्सकलांपृथ्वींतीर्थयात्रार्थमादरात् ॥ ६८ ॥ तत्रतत्रतपस्तप्त्वाकदाचित्कालपर्ययात् ॥ इमंदेशमनुप्राप्तोदृष्ट्वाचैतन्महत्सरः ॥ ६९ ॥ स्नातुंप्रविष्टःशुद्धात्माजपन्मंत्रांश्चवारुणान् ॥ पीत्वास्नात्वाचविधिवन्निर्गतःसजलाद्बहिः ॥ ७० ॥ जलग्राहस्तस्यपादेकश्चिल्लग्नःसुदारुणः ॥ दंतैस्तुदंतंतमृषिंकर्षयंतंमहाजले ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वातंदारुणंग्राहंकर्षयंतंपुनःपुनः ॥ कोऽयंदुष्टतरःप्राप्तोजलेऽस्मिन्कर्षतेबलात् ॥ ७२ ॥ दैत्योवादानवश्चायंमत्स्योदुष्टतरोऽथवा ॥ दुष्टेजलेप्रवेशोऽद्यकथमासीन्मतिर्मम ॥ ७३ ॥ इतिसंचिन्त्यमनसाकोपाविष्टोऽभवन्मुनिः॥ शशापतज्जलंदुष्टंजलस्थांतत्रदेवताम्॥७४॥ अस्मिञ्जलेसुदुष्टेहियस्तुस्पर्शंकरिष्यति ॥ सतुव्याघ्रोभवेत्सद्योनानृतंममभाषितम् ॥ ७५॥ इत्युक्त्वाप्रययौविप्रोमोचयित्वाग्रहंबलात् ॥ तदाप्रभृतिपानीयमेतद्दुष्टमभून्नृप ॥ ७६ ॥ इतिपृष्टंत्वयायत्तुतत्सर्वंकथितंमया ॥ भूयःकथंसतुरगोजातस्तत्तुनिबोधमे ॥ ७७॥ अर्जुनस्तुरगंदृष्ट्वाव्याघ्ररूपंभयानकम् ॥ मनसाचिन्तयामासविष्णुंसर्वभयापहम् ॥ ७८ ॥ यस्यप्रभावान्मुक्ताःस्मोदुर्योधनभयात्पुरा ॥ सदेवःपातुमांत्वत्रविषमेऽस्मिन्सु

दारणे ॥ ७९ ॥ सैनिकान्मोहयन्रात्रौदिवाचयदुनन्दनः ॥ यज्ञंयुधिष्ठिरस्याऽद्यसिद्धिंनयतुसोऽच्युतः ॥८०॥
इतिध्यात्वाहरिंपार्थस्तस्थिवानकुतोभयः ॥ तस्मिन्क्षणेव्याघ्ररूपंत्यक्त्वाचाश्वोऽभवत्पुनः ॥ ८१ ॥ पूर्वरूपंहयं
दृष्ट्वाहर्षात्तेननृतुर्भृशम् ॥ नानाविधानिवाद्यानिवादयन्तोमुदाययुः ॥ ८२ ॥ ततोदैववशाज्जातः पुनःसतुरगोय
यौ ॥ नानाविधांस्ततोदेशान्स्त्रीमयान्सुरसानपि॥ ८३ ॥ स्त्रियश्चसंतिगहनाःसुरूपानवयौवनाः ॥ राज्यंनारीच
कुरुतेनपुमांस्तत्रजीवति॥८४॥यस्तासांसंगतिंकुर्याद्रूपलावण्यमोहितः ॥ मुखवासेनरम्येणनयनांचलताडितः
॥८५॥ गीतेनाथचनृत्येनहास्येनमृदुभाषितैः ॥ मासमात्रंस्त्रियंप्राप्यपश्चात्प्राप्नोतिवैशसम्॥८६॥रतंसमतरंकृ
त्वाविषमंदंशनंपुनः ॥ नखप्रहारैर्विविधैर्हाहतास्मीतिभाषणैः ॥८७॥ ताडनैर्मुष्टिघातैश्चग्रहणैर्मुखचुंबनैः ॥ जि
ह्वाघातेनसमदंकूजितैःपक्षिसन्निभैः॥८८॥ वन्दनैर्वीक्षणैर्वक्रैस्त्वदासीतिभाषणैः ॥ आगतोऽसिगतश्चासित्वया
कान्यास्मृताऽधुना८९जननीतवक्वप्राप्ताभगिनीगच्छमद्गृहात्॥भावलाभेनसहितःसंजातोवदसुव्रत ९० एवंवि
धैर्वचोभिस्ताःकुर्वंतिगतजीवितम्।तेनैवस्वेनलिंगेनप्रविशंतिहुताशनम्९१काचिज्जीवतिसागर्भंधत्तेकन्यांप्रसू
यते ॥ प्रविष्टस्तुरगःपार्थोवीरैःपंचभिरावृतः ॥९२॥ उवाचतान्महावीरान्वयंस्त्रीमंडलेस्थिताः ॥ अत्रैताविषक
न्याश्चतिष्ठंतिबलसंयुताः ॥ ९३ ॥ नयिष्यंतिहयंघोराःकष्टमत्रभविष्यति ॥ एवंब्रुवतिपार्थेचस्त्रीणांवृंदंसमागत
म् ॥ ९४ ॥ हयारूढंचंपकाभंमुक्तामालाविभूषितम् ॥ नानालंकारसंयुक्तंहावभावसमन्वितम् ॥ ९५ ॥ बद्ध्वा

१ तस्माद्देशाद्विनिर्यातइतिपुस्तकान्तरेपाठभेदोदृश्यते सयोग्यइतिभाति ।

मरमाकण्ठेसतूणंसधनुर्धरम् ॥ अर्जुनाश्वंगृहीत्वाथनारीकाचननिर्गता ॥ १६ ॥ स्वामिनींप्रतिगत्वासादर्शी
यामासवाजिनम् ॥ युधिष्ठिरस्यभ्राताऽत्रतुरंगंप्रतिरक्षति ॥ तवादेशान्मयानीतस्तुरगःकिंकरोम्यतः ॥ १७ ॥
॥ राज्ञ्युवाच ॥ ॥ वाजिशालांनयैनंत्वंयामिपार्थंचयोधितुम् ॥ साचकारततःसर्वराज्ञीपाण्डवमन्वगात् ॥१८॥
इत्याश्वमेधिकेप०जै०स्त्रीराज्यगमनंनाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥चंद्राननानांवीराणांलक्षेणपरिवारिता ॥ तुरगानधिरूढानांस्थितापार्थरथंप्रति ॥१॥ पीनो
न्नतकुचानांसाश्यामानांचारुलोचना ॥ गजकुंभस्थितानांहिलक्षेणापिवृताबभौ ॥ २ ॥ रथमारुह्यनारीणांलक्षं
चपुरतःस्थितं ॥ लक्षत्रयंपांडवंतंपरिवार्यस्थितंरणे ॥ ३ ॥ प्रमीलानामसाराज्ञीप्रत्युवाचधनंजयम् ॥ ॥ प्रमी
लोवाच ॥ ॥ मयाधृतस्तेतुरगस्तंमोचयितुमिच्छसि ॥ ४ ॥ कुरुयुद्धंमयासार्धंव्यपनेष्यामित्वद्बलं ॥ सहस्वम
त्प्रहारंत्वंधैर्येणमहतार्जुन ॥ ५ ॥ प्रथमंताडितःपार्थोनेत्रभावैःप्रमाथिभिः ॥ ततोबाणेननिर्भिन्नोहृदयेगिरिदा
रिणा ॥ ६ ॥ सचूचुकनिभाग्रेणतयासस्मितयानृप ॥ ततोऽतरेपंचवीराविद्धाःसर्वाभिरेवते ॥७॥ कर्तव्यंविस्मृतं
तेषांविनाकर्णसुतंतदा ॥ राज्ञीप्राहार्जुनंवीरंनमांजानासिचार्जुन ॥ ८ ॥ त्वांविजित्यकरिष्यामिस्वदासंविद्धि
पांडव ॥ किंकरिष्यसियागेनमयासहमधुंपिब ॥ ९ ॥ दर्शयिष्यामितेसौख्यंयंयन्नदृष्टंत्वयापुरा ॥ ॥ अर्जुनउ
वाच ॥ ॥ तवसंगेनमरणंजायतेऽत्रमयाश्रुतं ॥ १० ॥ यागार्थंपाल्यतेकेनतुरगःपांडवंविना ॥ ॥ प्रमीलोवाच ॥
अर्जुनोभयथानूनंतवमृत्युरयंस्थितः ॥ ११ ॥ मच्छरैर्नयनैर्वापिताड्यमानोनजीवसि ॥ मत्संगमात्सुखावाप्ति

निंधनंहिमयासह ॥ १२ ॥ नाराचैःपीडयमानोऽपिमृतोव्यर्थंगमिष्यासि ॥ नवक्ष्यामिवृथावाचंतवपार्थरतानचे
त् ॥ १३ ॥ शरैस्त्वांपातयिष्यामिविजेष्यामिरतेनवा ॥ विनात्वांजीवितंत्यक्ष्येतत्सर्वमवधारय ॥१४॥ आवयो
र्मरणंप्राप्तंदर्शनादेवमारिष॥तस्मान्मदीयंरुचिरंयौवनंभुंक्ष्वपांडव ॥१५॥अर्जुनस्तांतदावीक्ष्यब्रुवंतींकामपीडि
तां॥लक्ष्मणंचिंतयित्वाथतथाशूर्पणखांहृदि ॥१६॥ निजघानशरैःषड्भिस्तयातेपंचधाकृताः ॥धनंजयंशरैर्घोरैः
सप्तभिःसमताडयत् ॥१७॥ पुनःशरसहस्रैःसाऽदृश्यंचक्रेर्जुनंरणे॥मोहनास्त्रंपांडवोऽपिसंदधेकार्मुकेस्वके॥१८॥
प्रमीलामोहनास्त्रंतत्सगुणंसायकैस्त्रिभिः ॥ छित्वाप्राहार्जुनंमूढमोहनास्त्रंनभातिते ॥ १९ ॥ अर्जुनःसगुणंकृत्वा
स्वधनुःकोपपूरितः ॥ यावत्पातयतेतांहिवाणीखेचाभवत्तदा ॥ २० ॥ मापार्थसाहसंकार्षीःसंग्रामेस्त्रीवधंप्रति ॥
नैवशक्यात्वयाजेतुंवर्षाणामयुतेनच ॥ २१ ॥ इमांवरयभद्रंतेयदिजीवितुमिच्छसि ॥ इमांप्रब्रूहिनगरंत्वांविने
ष्यामिभामिनि ॥ २२॥पार्थस्तद्भाषितंश्रुत्वासर्वंचक्रेयथोदितम्॥प्रमीलांवरयामासयुद्धभूमौविशांपते ॥२३ ॥
उवाचतांविशालाक्षींसंगमंहस्तिनापुरे ॥ तवदास्यामिभद्रेऽहंव्रतस्थोहयरक्षणे ॥ २४ ॥ कृष्णस्यदर्शनाद्दोषाग
मिष्यंतिहितावकाः ॥ एतासामपिसर्वासांभर्त्तारोमत्पुरेशुभे ॥ २५ ॥ भविष्यंतिनसंदेहोहयंमुंचव्रजाम्यहम् ॥
सहितावात्वमायाहिव्रजवाहस्तिनापुरे॥२६॥ ततोमुक्तातुरंगंतंसाजगामयुधिष्ठिरम् ॥हयोययौवृक्षदेशान्फलि
तान्मानुषैर्गजैः ॥ २७॥ स्त्रीभिर्गोभिश्चपशुभिरजाविकखरैरपि॥प्रभातेचैवजायंतेमध्याह्नेयौवनान्विताः ॥२८॥
सायंकालेम्रियंतेहिवृक्षेषुविविधाजनाः ॥ ययौतत्रापिपार्थोऽसौविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २९ ॥ ततोदेशान्सवि

विधांस्तुरंगेणसमन्वितः ॥ कर्णप्रावरणानेकवक्रानेकाक्षपादकान् ॥ ३० ॥ हयाननांस्त्रिनेत्रांस्तान्दीर्घनासां
स्त्रिपादकान् ॥ सश्रृंगानेकशृंगांश्चखरवक्रानुपाययौ ॥ ३१॥ भीषणस्यपुरंप्राप्तोराक्षसस्यतुरंगमः॥राक्षसास्त
त्रबहवोवसंतिपुरुषादकाः ॥ ३२ ॥ पापाचाराःकोपयुक्तादीर्घकालप्रजीविनः ॥ कोटित्रितयमेतेषांराक्षसानांपु
रःस्थितम् ॥ ३३ ॥ भीषणस्यपुरोधास्तुमेदोहासतुरंगमम् ॥ ददर्शभ्रममाणंहिकाननेब्रह्मराक्षसः ॥ ३४ ॥ ज्ञा
त्वापार्थहयंप्राप्तंभीषणस्यांतिकंययौ ॥ नरांत्रसूत्रसंभूतंकंठेयज्ञोपवीतकम् ॥ ३५॥ बिभ्रन्नरकपालानांजपमा
लांभयानकां ॥ गजवक्रस्यशुष्कस्यसजलंहिकमंडलुम् ॥ ३६ ॥ नेत्रगोलकजांकंठेप्रोतांघोरांस्रजंतथा ॥ गज
दासेर[1]कौयुक्तौकर्णयोस्तस्यभूषणे ॥ ३७ ॥ गजपृष्ठभवस्यास्थ्नोदंडंचसपलंकरे ॥ उवाचभीषणंगत्वापार्थः
प्राप्तस्तवाहितः ॥ ३८ ॥ तुरंगंपालयानोऽत्रविद्धितंराक्षसाधिप॥ पिताहितेबकोनामनिहतोस्याग्रजेनसः ॥३९॥
एनंभीमानुजंशीघ्रंगृहीत्वायज्ञमाचर ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तंनरमेधंममाज्ञया ॥४०॥ आचार्योऽहंभविष्यामिसंत्य
न्येब्रह्मराक्षसाः॥कुलीनाव्रतयुक्ताश्चचातुर्मास्यव्रतेस्थिताः ॥४१॥येकुर्वंतिसुरापानंरुधिरेणापितोषिताः॥ मासो
पवासिनीनांतुमांसेनश्रावणेव्रतम् ॥४२॥ तथाभाद्रपदंप्राप्ययतीनामूर्ध्वरेतसां ॥ आहारेणैवजीवंतिआश्वि
नेचजटावताम् ॥ ४३ ॥ कार्तिकेचकुमाराणांपलेनव्रतधारकाः ॥ तस्माद्धारयपार्थंहिससैन्यंहितुरंगमम्॥४४॥
व्रतस्थाश्चिरकालंहितिष्ठंतिब्रह्मराक्षसाः ॥ गजान्धनंजयस्याद्यभक्षयंतुतथाहयान्॥४५॥नराणांरुधिरेणैवको

१ दासेरकःउष्ट्रः ।

षणेनगलनालतः ॥ मांसेनचसमुदायुक्ताभवंत्वेतेऽद्यतापसाः ॥ ४६ ॥ रावणेनकृतोयज्ञोनरमेधोमहात्मना ॥ त
स्मिन्यज्ञेसुतृप्तास्तुसर्वेतेब्रह्मराक्षसाः ॥ ४७ ॥ सांप्रतंत्वत्कृतेयज्ञेवयंतृप्ताभवामहे ॥ ॥ भीषणउवाच ॥ ॥
सर्वंतातकरिष्यामियथोक्तंभवताम्मम ॥ ४८ ॥ पितृशत्रुंपुरंप्राप्तंकथमद्यनधारये ॥ भवादृशैर्वृतश्चाद्यसुविद्यैर्ब्रह्म
राक्षसैः ॥ ४९ ॥ एकंपृच्छामितातत्वांयज्ञेकिंतवभोजनम् ॥ मयादेयंतवविभोपार्थसैन्याद्यथोचितम् ॥ ५० ॥
स्वरुचिंशंसतुभवानिहयज्ञंसमाचरे ॥ ॥ मेदोहोवाच ॥ नराणामतिपुष्टानांमेदैःप्रीतिश्चलोचनैः ॥ ५१ ॥ ग
जानांचनराणांचहयानांनयनैर्मम ॥ मेदःक्लिन्नैःपरातृप्तिस्त्वत्प्रसादाद्भविष्यति ॥ ५२ ॥ सहस्रमात्रंराजेंद्रपदा
तीनांचभोजनम् ॥ तवयज्ञेकरिष्यामिबह्वाशीनापरैःसमः ॥ ५३ ॥ तस्यभाषितमाकर्ण्यराक्षसोमुदितोऽभव
त् ॥ चकारमण्डपंरम्यंसपुरोहितऋत्विजैः ॥ ५४ ॥ यज्ञार्थंतरसायोद्धुंप्रायात्पार्थचमूंप्रति ॥ राक्षसानांचघो
राणांवृतःकोटित्रयेणसः ॥ ५५ ॥ राक्षस्यःपर्वतारूढाददृशुःपार्थमागतम् ॥ हनूमंतंविलोक्यैकाराक्षसीवाक्यमब्र
वीत् ॥ ५६ ॥ राक्षस्युवाच ॥ पलायध्वंपलायध्वंभवतीनांनजीवितम् ॥ वानरंचात्रपश्यामिनिहतायेनराक्षसाः ॥
॥ ५७ ॥ रावणस्यपुरेदृष्टोमयाऽयंयत्रजानकी ॥ स्थिताशोकवनेदेवीतदाप्रभृतिमेभयम् ॥ ५८ ॥ जैमिनिरुवाच
॥ राक्षसीवाक्यमाकर्ण्यप्राहलंबोदरापरा ॥ कृशहस्तपदादीर्घग्रीवानल्वसमुच्छ्रया ॥ ५९ ॥ रावणंमावदनरा
न्मृत्युंप्राप्तंममाग्रतः ॥ वानरंभक्षयिष्यामिसभयंपुरतस्तव ॥ ६० ॥ तांतुचैवापराप्राहकिंत्वयागदितंकृशे ॥
पश्यमेत्वंस्तनौदीर्घौस्थूलौभूमौविलंबिनौ ॥ ६१ ॥ योजनंप्राप्यमत्पृष्ठेकृष्यंतौद्रुमनाशनौ ॥ कुचेनपाण्डवंह

न्मिहनूमंतंचवानरम् ॥ ६२ ॥ सैन्यंचभारतवेगान्माभीतोराक्षसीगणः ॥ जयतांवानरान्मंदोनमांजानातिभी
षणः ॥ ६३ ॥ तावत्तृतीयाकुपितापुष्टांतांयोजनस्तनीम् ॥ जगादकिंभयंत्वत्तोगमिष्यतिकुचेनकिम् ॥ ६४ ॥
स्तनौतेयोजनंप्राप्तौबिल्वमात्रौममाग्रतः ॥ योजनंकुचयोःप्राप्तंचूचुकंममपश्यत ॥ ६५ ॥ सर्वासांव्यपनेष्या
मिभयंहत्वाकपीश्वरम् ॥ एतावदुक्त्वावचनंपार्थसैन्यंनिरीक्ष्यसा ॥ ६६ ॥ उत्प्लुत्यगगनेतीव्राहाहाकृत्वाप्रधा
विता ॥ कुचाभ्यांभ्रममाणाभ्यांस्थूलाभ्यांसंगरेनृप ॥ ६७ ॥ पातयंतीबलंभूरिचूर्णयंतीमहागजान् ॥ यत्रयत्र
कुचौलग्नौतत्रतत्पातितंबलम् ॥ ६८ ॥ परमाणुनिभंसैन्यंकृतंकेवलयातया ॥ उत्क्षिपन्तीगजानश्वान्नरानपिसु
दारुणान् ॥६९॥ अन्याश्चबह्वयोराक्षस्यस्तथाचक्रुःक्षयंरणे ॥ राक्षसास्तेऽपितान्वीरान्पातयामासुराहवे ॥७०॥
भीषणःपार्थमासाद्यचेदंवचनमब्रवीत् ॥ ॥ भीषणउवाच ॥ ॥ तिष्ठपार्थकुतोयासिदिष्ट्यादृष्टोऽसिसंगरे ॥
॥ ७१ ॥ भीमेनमेहतस्तातस्तदाहंनसमीपगः ॥ त्वामद्यसंगरेजित्वानरमेधंसमाचरे ॥ ७२ ॥ ततोभीमंवधि
ष्यामिपास्यामिरुधिरंबलात् ॥ ततोमुमोचबाणौघान्मुद्गरान्पर्वतान्द्रुमान् ॥ ७३ ॥ पाण्डवंपीडयामासराक्षसैः
सहितोबली ॥ अर्जुनस्तंतथाभूतंसगणंराक्षसंशरैः ॥ ७४ ॥ बिभेदशतसाहस्रैःसमंताल्लोमवाहिभिः ॥ हनूमा
न्राक्षसीनांहिचकारकदनंमहत् ॥ ७५ ॥ लांगूलवेष्टिताःसर्वास्ताडिताधरणीतले ॥ गतप्राणाभिन्नगात्राःकी
र्णकेश्योहताश्चताः ॥ ७६ ॥ भयात्पलायिताःकाश्चिद्याताःपर्वतसानुषु ॥ रक्षोघ्नैःपांडवोमंत्रैःसंमंत्र्यनिशिता
न्छरान् ॥७७॥ मुमोचराक्षसबलेभीतास्तेदुद्रुवुर्वने ॥ भीषणःससृजेमायांराक्षसींक्रोधपूरितः ॥ ७८ ॥ सद्योऽ

भवन्पर्वताश्वसिंहाश्वशतशोगजाः ॥ शार्दूलाःशरभाव्याघ्रास्तरक्षाविद्युतस्तथा ॥ ७९ ॥ भीषणेनरणेराज
न्पांडवंप्रतिमायया ॥ आश्रमेऋषिरेवासीद्दीनशांतमृगद्विजे ॥ ८० ॥ गंगातीरेस्वशिष्येभ्योनिगदन्ब्रह्मनिः
स्पृहः ॥ अर्जुनंप्राहतरसाराक्षसैस्त्रासितावयम् ॥ ८१ ॥ नलभामःसुखेनैवतपःकर्तुंधनंजय ॥ स्वागतंतेऽस्तु
तिष्ठत्वंवसआघूर्णिकोभव ॥ ८२ ॥ ऋषीणामाश्रमेभुक्तालभंतेक्षत्रियाबलम् ॥ कियंतमथकालंत्वंस्थित्वापा
र्थमयासह ॥ ८३ ॥ अभ्यस्यविद्यांरुचिरांमयादत्तांधनंजय ॥ तयाह्येतेमरिष्यंतिराक्षसानात्रसंशयः ॥ ८४ ॥
ज्ञात्वामायांपांडवोऽथनिहत्यासुरभीषणं ॥ गृहीत्वाकांचनंतस्यरत्नानिविविधानिच ॥ ८५ ॥ हयांस्तित्तिरि
कल्माषांश्छत्रंदिव्यंचकुंडले ॥ ततोजगामपुत्रस्यसहयःश्वेतवाहनः ॥ ८६ ॥ रम्यंमणिपुरंनामबभ्रुवाहनपा
लितम् ॥ नराःसत्यव्रतायत्रनार्यश्चपतिसेवकाः ॥ ८७ ॥ वेदार्थशास्त्रनिपुणोभातियत्रमहाजनः ॥ चिंतनंवा
सुदेवस्यनान्यांचिंतांप्रकुर्वते ॥ ८८ ॥ बंधनंकेशपुष्पाणांपशूनांसदयाइव ॥ प्रकुर्वंतिचसंघातंनारीणांकामि
नीयुताः ॥ ८९ ॥ स्वप्नेऽपिनानृतंयत्रप्रवदंतिजनाःक्वचित् ॥ मुक्ताश्चकामिनीनांहिहृदयेऽपिचमस्तके ॥ ९० ॥
नासाग्रेभांतिराजेंद्रसतोयावृत्तलोलकाः ॥ शूराश्चयत्रशतशोबभ्रुवाहनपूजिताः ॥ ९१ ॥ महाकालमपिप्रा
प्तंतोषयंतिबलेनतम् ॥ विमुखानरणेवीरानार्थिनांपुरतःक्वचित् ॥ ९२ ॥ जायंतेदेहदानेनवदान्याःप्रार्थि
ताः सदा ॥ प्राकृतस्यजनस्यापिमुखाद्वाणीसुसंस्कृता ॥ ९३ ॥ निर्यातिसर्वदायत्रप्राप्तस्तत्रतुरंगमः ॥ तुष्टपु
ष्टजनाकीर्णनित्योत्सवविभूषितम् ॥ ९४ ॥ रम्यंसुवर्णप्राकारंनगरंचार्जुनेश्वतत् ॥ रक्षितंचमहावीरैः सबलैर्वी

यंशालिभिः ॥ ९५ ॥ सहस्रंशकटानांहिपूरितंकांचनेनच ॥ हंसध्वजादिभिर्दत्तः प्रत्यब्दंनृपतेः करः ॥ ९६ ॥
सुवर्णरूप्यरत्नैश्चबभ्रुवाहनकारितम् ॥ सुचित्रंगृहवीथीभिः प्रासादैर्गोपुरैर्मठैः ॥ ९७ ॥ द्वितीयमिववैकुंठंस्था
पितंविष्णुनाक्षितौ ॥ निरीक्ष्यतत्तथारूपंनगरंचार्जुनोऽब्रवीत् ॥ वयंकुतोऽत्रसंप्राप्तामरालध्वजशंसमे ॥ ९८ ॥
इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेमणिपुरागमनंनामद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हं
सध्वजः पार्थवचः समाकर्ण्याब्रवीत्स्वयम् ॥ बभ्रुवाहननामात्रनृपतिर्वर्ततेऽर्जुन ॥ १ ॥ यस्मैसुवर्णसंपूर्णशक
टानांसहस्रकम् ॥ प्रत्यब्दंदीयते पार्थमयान्यैः पार्थिवैः सदा ॥ २ ॥ रम्यंमणिपुरंतस्यसंगताः स्मोहयान्विताः ॥
तेजस्वीसबलः प्राज्ञोवेदार्थमनुवर्तकः ॥ ३ ॥ वृद्धानुशासनेमग्नः परस्त्रीविमुखःसदा ॥ दातॄणांप्रथमश्चैकोयथा
नारायणोहरिः ॥ ४ ॥ सुमतिश्चास्यविख्यातोमहासत्वपराक्रमः ॥ सेनानाथोऽस्यधीरोऽत्रसकोपंशंकरंस
हेत ॥ ५ ॥ परस्यसुकृतंकर्मपरमाणुनिभंरणे ॥ राज्ञेनिवेदयत्येवनस्मरत्यपकारकम् ॥ ६ ॥ हयंग्रहीष्यंतिय
दिसैनिकाश्चास्यभूपतेः ॥ क्लेशेनमहतामोक्तुंशक्नुमोवाजिनंपुनः ॥ ७ ॥ एवंब्रुवतिवीरेहि गृध्रः परमदारुणः ॥ धनं
जयकिरीटाग्रेस्थितोमृत्युप्रदर्शकः ॥ ८ ॥ तेनतेविस्मिताःसर्वेत्रासंजग्मुश्चकंपिरे ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ परंतु
रंगंनगरेश्रुत्वाधावंतमागतम् ॥ ९ ॥ पाल्यमानंमहावीरैःसबलेनकिरीटिना ॥ ग्राहयामासराजासौलीलयाब
भ्रुवाहनः ॥ १० ॥ वीराणांयुधिशूराणांसहस्रेणतुरंगमम् ॥ रात्रौसदसिचानीयददर्शहरिमुत्तमम् ॥ ११ ॥ पूजि
तंचर्चितंरम्यंमुक्ताफलविभूषितम् ॥ सिंहासनेचोपविष्टोरत्नकांचननिर्मिते ॥ १२ ॥ सभातस्यविचित्रैवरत्न

चित्राहिरण्मयी ॥ अयुतस्तंभसंयुक्तानानाभावप्रदर्शका ॥१३॥ हंसाश्चैवमयूराश्चशुकाः पारावतास्तथा॥सारि
काः कोकिलाःकेकारत्नकांचननिर्मिताः ॥१४॥सजीवाइवलक्ष्यंतेराज्ञः सदसिशोभनाः॥द्रुमैरत्नमयैर्दिव्यैर्गजै
र्मत्तैः समावृताः॥१५॥ईहामृगैः कृत्रिमैश्चमीनैर्नक्रैः सुशोभिताः॥ रत्नप्रदीपाः शतशोयत्रकांचनदीपकाः॥१६॥
गंधतैलावसिक्ताश्चकर्पूरपुलकैस्तथा ॥ प्रदीपितासभाभातिदीपैर्नानाविधैर्नृप ॥ १७॥ नृपभूषणकांत्याचश
स्त्राणामपिभारत ॥ कर्पूराणामपिकणैः पतितैर्भूमिकंबलाः ॥ १८ ॥ अरुणाःसितवर्णास्तेदृश्यंतेजनमेजय ॥
धूपवासेनपुष्पाणांगंधेनागुरुणासह ॥ १९ ॥ कस्तूरीनिकरैस्तोयैर्गंधराजैः सुकेसरैः ॥ मूर्छयंतीसभालोकानुप
विष्टान्नृपांतिके ॥२०॥ चित्रांगदासुतोवीक्ष्यतुरंगंपत्रवाचनात् ॥ युधिष्ठिरस्यतंज्ञात्वाहयंपार्थेनपालितम्॥२१॥
सुबुद्धिंपरिपप्रच्छमंत्रिणंमंत्रिसत्तमं ॥ जननीमेपार्थपत्नीनृत्यंतीपितृसद्मनि ॥ २२॥ तालहीनायदाजाताशप्ता
पित्रामहात्मना ॥ नक्रीभूताचिरंतिष्ठजलेविगततालिके ॥२३॥ यदाऽर्जुनस्यचरणौप्राप्स्यसेदैवयोगतः ॥ स
त्वांमोचयिताभर्ताभविष्यतिनसंशयः ॥ २४ ॥ तथाजातंपुरापार्थात्संजातोऽहंपुरेशुभे ॥ जननीमेपरित्यज्य ग
तासातंयुधिष्ठिरं ॥ २५ ॥ मयाराज्यंमहत्प्राप्तंपुत्रोऽहंपांडवस्यहि ॥ किंकरोमिसुबुद्धेत्रमयाकार्यंविनाशितम् ॥
स्वपितुस्तुरगश्चायंसमानीतोऽविचारतः ॥ २६ ॥ ॥ सुबुद्धिरुवाच ॥ ॥ एवमेतन्नसंदेहःप्रथमंनविचारितम् ॥
त्वयैवपालनीयोयंवर्षमात्रंतुरंगमः ॥ २७ ॥ स्वपितुः शासनंकार्यंहंतव्याहयहारिणः ॥ पुत्राणांपरमोधर्मः क्रि
यतेपितृपूजनम् ॥ २८ ॥ अधुनाविविधंवित्तंराज्यंचनृपसत्तम ॥ समर्प्यार्जुनायाथप्रसादयनिजंगुरुम् ॥२९॥

ब्राह्मणैः संयुताः सर्वैर्नरनारीसमावृताः॥ कुमारीणांगणाः पुष्टागजारूढाव्रजंतुतम् ॥ ३० ॥ नृत्यंत्योयांतुनर्त
कयः प्रगायंतश्चगायकाः ॥ वयंसर्वेसैनिकास्तेनागरास्तेमहाजनाः ॥ ३१ ॥ संभावयित्वाजनकंतावकंहरिसे
वकम् ॥ प्रयच्छामोहयंशीघ्रमेवंमंत्रःसुखोदयः॥ ३२॥ ॥ जैमिनिरुवाच॥ ॥ श्रुत्वासुबुद्धेर्वचनंराजासौ
बभ्रुवाहनः ॥ प्रययौसबलःशीघ्रंगृहीत्वाथतुरंगमम् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणैः सहितोवीरैर्नागरैश्चमहाजनैः ॥ चंदना
निचकस्तूरीकर्पूरनिकरान्बहून्॥३४॥ वाहितैः शकटैः साकंतथाऽन्यैरत्नपूरितैः॥ गजैर्मत्तैश्चंद्रगौरैरथैः कन
कचित्रितैः॥ ३५॥ श्यामकर्णैश्चतुरगैर्वेष्टितः पांडवंमुदा ॥ वादित्राणांचनादेनजयशब्दैः सुमंगलैः॥ ३६ ॥
गजारूढकुमारीणांकरमुक्तैः सुमौक्तिकैः ॥ अग्रतोधूपधूमैश्चलाजैर्दूर्वादलैर्वृतः ॥ ३७॥ यत्रव्यूह्यनिजंसैन्यं
स्थितोवानरकेतनः ॥ प्रद्युम्नंपुरतः कृत्वायौवनाश्वंसपुत्रकम् ॥३८॥ अनुशाल्वंमहावीरंनीलकेतुंसुधार्मिकम्॥
हंसध्वजंमहाराजंशैनेयंचमहाबलम् ॥ ३९॥ हार्दिक्यंयादवाध्यक्षंतथाऽन्यान्यादवान्विभुः॥ गजादुत्तीर्यवीरोऽ
सौबलवान्बभ्रुवाहनः॥ ४०॥ नमन्नमन्नाजगामपश्यतांसर्वभूभुजां॥ पदातिश्चार्जुनसुतः प्रहृष्टः प्रत्ययात्स्वय
॥ ४१ ॥ संस्थाप्यवस्तुजातंतद्यदानीतंतदग्रतः ॥ मुक्ताकेशान्क्षालनार्थंपादयोः पांडवस्यहि ॥ ४२ ॥ विरज
स्कौकृतौपादौस्वकेशैःपरितोषितः ॥ ववर्षुःकन्यकाःसर्वाःपुष्पमुक्ताफलानिच ॥४३ ॥ सबलःसपपातोर्व्यांदं
डवद्बभ्रुवाहनः॥अर्जुनस्यांतिके राजन्साश्रुकंठोमहामतिः॥४४॥पार्थस्यांघ्रिंसमासाद्यपुनरेवोत्थितोऽब्रवीत्॥

१ पांडवं प्रययाविति पूर्वेणान्वयः। २ बभ्रुवाहनः।

बभ्रुवाहनउवाच ॥ तवाहंपुत्रकस्तातउलूप्यापरिवर्धितः ॥ ४५ ॥ चित्रांगदाप्रसूतंमांत्वत्तस्तीर्थकरात्पुरा ॥
बभ्रुवाहननामाहंनजानेतुरगंतव ॥ ४६ ॥ गृहाणराज्यंनिखिलंशाधिमांत्वंधनंजय ॥ पुनरेवार्जुनपुरोनिपपात
विशांपते ॥ ४७ ॥ क्षमस्वेतिवदन्वाग्मीसभृत्योबलसंयुतः ॥ तंतथाभाषमाणंतेनिरीक्ष्यार्जुनसैनिकाः ॥ ४८ ॥
प्रद्युम्नप्रमुखाः प्रोचुः पार्थंप्रतिमहीपते ॥ पुत्रंकथंनगृह्णासिब्रुवंतंपरमंहितम् ॥ ४९ ॥ मानीचपतितो
भूमौतमुत्थापयपांडव ॥ पश्यश्रियंचमहतींस्वपुत्रस्यातितेजसः ॥ ५० ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तेषां
भाषितमाकर्ण्यपार्थःक्रोधसमन्वितः ॥ पदातंताडयित्वाथबभ्रुवाहनमौरसम् ॥ ५१ ॥ मस्तकेभर्त्सयन्कोपा
त्कालकल्पंसुदारुणम् ॥ भाविनाचविनाशेननिगीर्णोवाक्यमब्रवीत् ॥ ५२ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ नत्वंममौ
रसःपुत्रोभयग्रस्तकलेवरः ॥ चित्रांगदाप्रसूतात्त्वंवैश्यान्मन्येनपांडवात् ॥ ५३ ॥ प्रथमंविधृतःकस्मात्तुरगो
मेस्वपौरुषात् ॥ भयेनवैश्यवत्त्वंतुतुरगंदातुमिच्छसि ॥ ५४ ॥ नमयाजनितश्चान्यस्त्वादृशःक्लीबपौरुषः ॥ सु
तःसजनितोयस्तुमहाबुद्धिपराक्रमः ॥ ५५ ॥ कृष्णप्रियोधर्मपरोममचापिप्रियोगतः ॥ सुभद्रानंदनःपुत्रोममै
कःक्षत्रियांतकृत् ॥ ५६ ॥ येनद्रोणमुखावीराःसंग्रामेविमुखाःकृताः ॥ चक्रव्यूहंविनिर्भिद्यरक्षितोधर्मनंदनः ॥
॥ ५७ ॥ क्वजंबूकःक्वपंचास्यःक्वखंजःक्वचशीघ्रगः ॥ त्वंजंबूकःकुतःसिंहःसुभद्रानंदनोमम ॥ ५८ ॥ मूढसैन्यंनप
तितंतावकंमच्छरैःक्षितौ ॥ नबाणाहृदितेलग्नाःकथंभीतोऽसिदुर्मते ॥ ५९ ॥ गंधर्वराजदुहिताजननीतवनर्तकी ॥

१ स्वर्गंप्राप्तइत्यर्थः ।

त्वंनटोभवगच्छाद्यराज्यंत्यक्तागृहेधनुः ॥ ६० ॥ त्यजैतद्विपुलंरम्यंरथंचकुलपांसन ॥ क्षात्रधर्मेणतेहीनंजी
वितंनसुखप्रदम् ॥ ६१ ॥ मातृवंशंगृहाणत्वंबद्धाकंठेतुमर्दलम् ॥ वालेयंपृष्ठतोबध्वारंगेनृत्यंप्रवर्तय ॥ ६२ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ततःसबुबुधेसर्वंयत्पित्राभाषितंतदा ॥ प्रत्युवाचहसन्वाग्मीसकोपस्तत्रपांडवम् ॥ ६३ ॥
॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥ ॥ सर्वंतेक्षामितंपार्थनत्वेकंक्षामयेपुनः ॥ वैश्याज्जातंमन्यसेमांजननीमेप्रदूषिता ॥६४॥
त्वयाल्पबुद्धिनालोकेसमक्षंमेद्यसंगरे ॥ क्षत्रियत्वंदर्शयामितवाग्रेतुधनंजय ॥ ६५॥ गच्छंतुकन्यकाःसर्वाः
पुरमध्येमहाजनाः ॥ सैनिकाश्चात्रतिष्ठंतुहयोऽयंचनिबध्यताम् ॥ ६६ ॥ कथंमोचयितापार्थोभविष्यतितुरंग
मम् ॥ मयाधृतःपौरुषेणव्यूह्यसेनांहिभासुरां ॥ ६७॥ सुबुद्धिप्रमुखावीरायत्ताःसंतुरणेमम ॥ सर्वेतेतादृशंचक्रु
र्गृहीत्वातुरगंस्थिताः ॥ ६८ ॥ महत्सैन्यंस्थितंघोरंसशब्दंकालरूपधृक् ॥ चामरापीडसंयुक्तंरुद्राक्षवलयंपृ
थु ॥ ६९ ॥ नानारत्नसुवर्णेनभूषितंचारुकुंडलम् ॥ नानावादित्रशंखानांनादेनैवविनादितम् ॥ ७० ॥ गजानाम
र्बुदंनद्धंघंटाकंबलधारिणाम् ॥ रथानामपिराजेंद्रस्थापितंकोटिसप्तकम् ॥ ७१ ॥ हयानामपिरूढानामर्बुदाद्वि
तयंतथा ॥ पदातीनांसुपुष्टानांत्रितयंचार्बुदस्यहि ॥ ७२ ॥ महावीराःसदापुष्टाःसंग्रामकुशलानृप ॥ अन्योन्य
स्यहितेयुक्ताःसत्यव्रतपरायणाः ॥ ७३ ॥ चित्रांगदात्मजेनैतेयोजितास्तत्क्षणान्नृप ॥ तैस्तदावेष्टितंसैन्यंपां
डवस्यमहात्मनः ॥७४॥ नानाशस्त्रप्रहरणैर्मोहलोभैर्यथाजगत्॥घोरैःकिलकिलाशब्दैःसिंहनादैश्चतर्जनैः॥७५॥

१ वाद्यविशेषम् ।

तिष्ठतिष्ठेतिभाषद्भिःपातयद्भिःपरान्रणे ॥ ततोरथंसमारुह्यदिव्यंकनकचित्रितम् ॥ ७६ ॥ त्रिभूमिकंसुश
स्त्राढ्यंमुक्तामालाविभूषितम् ॥ प्रलंबचामरधरंमयूराश्वंपताकिनम् ॥ ७७ ॥ किंकिणीशतसंपूर्णंशक्रस्यं
दनहासकम् ॥ उवाचकार्ष्णिःपितरंतिष्ठेतिपरुषंरणे ॥ ७८ ॥ ॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥ ॥ गृहाणार्जुनकोदंडंपौरु
षंपश्यमामकम् ॥ पितृभावेनचानीतोमयायंतुरगस्तव ॥ ७९ ॥ पुनःसमर्पितस्तुभ्यंसर्वराज्यंनिवेदितम् ॥ श
रणंचागतोऽहंत्वांतन्मान्यंनाभवत्तव ॥ ८० ॥ संग्रामएवचेन्मान्यस्तवपार्थनसंधिता ॥ सन्नद्धंविद्धिमांरौद्रंक
स्त्वांत्राताद्यविद्यते ॥ ८१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंवदंतंसमरेबभ्रुवाहनमातुरम् ॥ समाह्वयंतंपार्थंहियु
द्धार्थंदैत्यनायकः॥८२॥ अनुशाल्वोरथारूढस्तमियायसुरोषितः॥शरैःसुपुंखैर्नवभिस्तंविव्याधहसन्निव॥८३॥
कार्ष्णिःशतेनबाणानामनुशाल्वंसमाकिरत् ॥ दैत्याधिपस्तान्नाराचान्मध्येचिच्छेदसत्वरः ॥८४॥ छिन्नाञ्छ
रान्वीक्ष्यरोषान्मुमोचान्याञ्छिलाशितान् ॥ कोटिशःशुकपत्रान्सरणेदैत्याधिपंप्रति ॥ ८५ ॥ उभौशरविभि
न्नांगौरुधिरेणपरिप्लुतौ ॥ व्यराजेतांमहाराजपुष्पितौकिंशुकाविव ॥ ८६ ॥ पूरयामासतुर्बाणैर्गगनंगतदैवतम्॥
जलदाविवतोयौघैःपरस्परवधैषिणौ ॥ ८७ ॥ अनुशाल्वस्यतुरगान्बाणैर्निन्येयमक्षमम् ॥ चतुर्भिःपंचमेना
पिसारथिंचहसन्निव ॥ ८८ ॥ रथंचिच्छेदषष्ठेनतिलशःप्रहसन्निव॥ सप्तमेनध्वजश्छिन्नोधनुश्चैवाष्टमेनतु॥८९॥
सुवर्णपुंखैर्दशभिर्दैत्यराजंसमाकिरत् ॥ अन्यंरथंसमारुह्यगृहीत्वाऽन्यन्महद्धनुः ॥ ९० ॥ अनुशाल्वोऽपिविर
थंचकारार्जुनपुत्रकम् ॥ शरीरंबाणसाहस्रैर्भिन्नंतस्यसुतेजसः ॥ ९१ ॥ सपुनःकार्ष्णिनाराजन्विरथस्तत्क्षणा

त्कृतः ॥ दैत्याधिपोगदांघोरांप्राहिणोद्बभ्रुवाहने ॥ ९२ ॥ गदाप्रहाराभिहतोमणिपूरपुराधिपः ॥अनुशाल्वंशरै
र्घोरैर्नवभिःसमताडयत् ॥ ९३ ॥ तैःशरैरर्दितोराजामूर्छितोनिपपातसः ॥ तंविसंज्ञंसमीक्ष्याथप्रद्युम्नोयोद्धुमा
ययौ ॥ ९४ ॥ तिष्ठतिष्ठेतिचवदन्बभ्रुवाहनमार्दयत् ॥ प्रहरंस्तरसाबाणैस्तर्जयन्परुषोक्तिभिः ॥ ९५ ॥ सुवर्ण
पुंखैर्दशभिःपुनर्विव्याधपाण्डविम् ॥ बभ्रुवाहस्ततःक्रुद्धोबाणानामयुतेनतम् ॥ ९६ ॥ प्रद्युम्नमपिसंग्रामेऽनंगं
चक्रेयथोचितम् ॥ पूर्वजन्मन्यनंगोऽभूदस्मिन्नपितथाभवत् ॥ ९७ ॥ चित्तेयथामुनाविद्धःकार्याकार्येषुमूढधीः ॥
नगोत्रजांनात्रसुतांनारींप्राप्यविमुंचति ॥ ९८ ॥ संगरेपीडितस्तद्वत्कार्ष्णिःसनृपसत्तम ॥ प्रद्युम्नःशरसंपर्का
त्कर्तव्यंनान्वविन्दत ॥ ९९ ॥ बभ्रुवाहोऽर्जुनस्यापिसेनांतांचतुरंगिणीम् ॥ ममंथबाणैर्बहुभिःसर्वकायविदारि
भिः ॥ १०० ॥ तंवीक्ष्यकृष्णतनयःपुनर्विव्याधसायकैः ॥ बभ्रुवाहंचसबलंसर्वेतेमोहितारणे ॥ १ ॥ मातंगामद
संयुक्ताःकामबाणप्रपीडिताः ॥पतिताविस्मयःकोत्रभ्रममाणारणांगणे॥२॥विकीर्णकंबलास्तत्रभिन्नकुंभाविचे
तसः ॥ यक्षांगनाश्चकुर्वंतिसहारं यौवनं निजम् ॥ ३ ॥ गजकुंभोत्थितैःसांद्रैःरम्यंमुक्ताफलैर्मृधे ॥ नरशीर्षमेदो
हीनं कृत्वारुधिर पूरितम् ॥ ४ ॥ अन्योन्यंतेनशिरसाताडयंतिहसंतिच ॥ गजशीर्षसरुधिरंप्रक्षिपंतिपरस्परम्
॥ ५ ॥ गजदंतैश्चतुःषष्टियोगिन्यश्चारुविभ्रमम् ॥ नृत्यंत्योगायनंचक्रुस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६ ॥ शुष्कांगायत्र
वेतालाःकुर्वंतिस्वांतनुंरणे ॥ पुष्टांमांसैश्चमेदोभिःप्रलिंपंतितथाबहिः ॥ ७ ॥ गजमस्तकमादायभैरवाहयमस्त

१ बभ्रुवाहनम् ।

कम् ॥ नरस्यापिखरस्यापिकरभस्यमहच्छिरः ॥ ८॥ नृत्यन्गोलकवद्युद्धेप्रक्षिपंत्यूर्ध्वमूर्ध्वतः ॥ कंकालभैर
वायक्षाःपिशाचारुधिरंपपुः ॥ ९ ॥ गजांत्ररज्जुभिर्नृत्यंचक्रिरेध्वनिनोमृधे ॥ वेतालाश्चपिशाचाश्चसमृदंगामु
दान्विताः ॥ १० ॥ नरशीर्षमथाबद्ध्यचरणेक्षुद्रघंटिकाम् ॥ नृत्यंतिखलुगायंतितस्मिन्वीरसमागमे ॥११॥ कृ
तपानाःस्मदृश्यंतेकोटिशःशब्दवादकाः ॥ शुंडांगजस्यत्रुटितांगृहीत्वामुखवायुना ॥ १२ ॥ पिशाचाःपूरयंति
स्मकाहलान्नृपसत्तम ॥ गजकर्णौगृहीत्वैकोझर्झरौवादयन्ययौ ॥ १३ ॥ आददेकरभग्रीवांभुक्तमांसांहिजंबुकैः
॥ नरांत्रतंत्रींवीणांचतामवादयतिस्मसः ॥ १४ ॥ ग्रीवापादविहीनानिगजांगानिचवाजिनाम् ॥ भग्नानिमेदो
नद्धानिवादयंतिमृदंगवत् ॥ १५ ॥ ब्रह्मग्रहास्तत्रराजन्प्रद्युम्नेकिलयुद्ध्यति ॥ शिरांसितत्रवीराणांछिन्नान्या
दायकौतुकात् ॥ १६ ॥ स्वक्रीडाकंदुकांश्चक्रुर्भैरवाःस्वगणैस्तदा ॥ यत्रयत्रहतंसैन्यंकृष्णपुत्रेणमारिष॥ १७॥
शोणितौघानदीतत्रकेशशैवालशाद्वला ॥ निमग्नास्तत्रमातंगानदृश्यंतेकुतोनराः ॥ १८ ॥ यथावैतरणीघोराद्वि
तीयैषाप्रवार्तिता ॥१९॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेप्रद्युम्नयुद्धवर्णनंनामत्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥२३॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ नदीतीरेश्वापदाश्चकर्षंतःकुणपानिह ॥ आंत्राणिपतितान्याशुभक्षयंतोववाशिरे ॥१॥
मांसकर्दमजंदुर्गंनृकपालोपलंतटे ॥ कृत्वाचभैरवास्तत्रचक्रिरेकलहंमुदा ॥ २ ॥ प्राकारस्थाःसाट्टहासंशिरो
भिर्गजवाजिनां ॥ गजमेदोद्भवांरौद्रामांत्रसूत्रपतंगिकाम् ॥ ३ ॥ कालखण्डकलांगूलांकंकालागगनेक्षिपन् ॥
एतच्चान्यत्तदाचक्रुःप्रद्युम्नस्यरणेनृप ॥ ४ ॥ पुनःप्रद्युम्नवीरोऽसौपीडयन्वाहिनींबलात् ॥ चकारकदनंघोरंपदा

तीनांनृपोत्तम ॥ ५ ॥ यथाप्रलयकालेचभूतानांशशिशेखरः॥निहतास्तेनमातंगामदमत्ताःसहस्रशः ॥ ६ ॥ रथा
श्वरथिभिः साकंचूर्णितारणमूर्धनि ॥ हयाश्वसहयारोहाःप्रद्युम्नेनबलीयसा ॥ ७ ॥ पातिताभूतलेराजन्बाणैः
शतसहस्रशः ॥ पौरुषंदर्शयामासबभ्रुवाहनसैनिकान् ॥ ८ ॥ तथातंवीक्ष्यकुपितंबभ्रुवाहोमहाबलः ॥ शरैःसंछा
द्यतुरगान्सारथिंचझषध्वजम् ॥ ९ ॥ मूर्छितंतरसाभूमौपातयामासकोपितः ॥ रथानांविंशतिस्तस्यप्रद्युम्नस्य
महात्मनः ॥ १० ॥ नाशेनाशेस्वीकृतानांछिन्नापार्थात्मजेनहि ॥ तथैवकृष्णपुत्रेणप्रद्युम्नेनमहारणे ॥ ११ ॥
चूर्णीकृताहिबहवोरथास्तस्यबलीयसा ॥ अपातयद्रणेकार्ष्णिंमूर्छितंतस्यसारथिं ॥ १२ ॥ उत्थायभूमौकुपि
तःकृष्णपुत्रोऽथरोषतः ॥ तथाप्रद्युम्नमपिचनिष्पिपेषार्जुनात्मजः ॥ १३ ॥ प्रहारैःकश्मलंतैस्तुरुक्मिणीनंदनो
ययौ ॥ उत्थितःपुनरेवासौगदांजग्राहदारुणाम् ॥ १४ ॥ मुमोचास्मैकृष्णपुत्रश्चिछेदैनांत्रिभिःशरैः ॥ बभ्रुवाह
श्चतरसापंचभिस्तमपीडयत् ॥ १५ ॥ रुक्मिणीतनयेनापिबहुधाताडितःशरैः ॥ उभौशस्त्रास्त्रकुशलौशूरौपरम
धन्विनौ ॥ १६ ॥ उभौगगनगौराजन्नुभौभूतलचारिणौ ॥ तौचक्रतुस्तदाबाणपूर्णंगगनमंडलम् ॥ १७ ॥
भूतलंचापिराजेंद्रयुद्धेवैलोमहर्षणे ॥ परस्परस्यसंघातान्मयूखान्भासुरानपि ॥ चक्रतुस्तौतदाबाणैर्यथामोहो
हरेःस्थितः ॥ १८ ॥ भिन्नाःसायकवर्षेणभूभृतःकटकैःसह ॥ पर्वताइवराजन्तेधातुरागप्रवाहिनः ॥ १९ ॥ छिन्न
शीर्षामानहीनागतश्रीकागतासवः ॥ शिरांसिपतितान्येवगृहीत्वामहदायुधम् ॥ २० ॥ कबंधाःशतसाहस्रास्त
स्मिन्युद्धेसमुत्थिताः ॥ तरुणीकरजैर्भिन्नावीरास्तेरतिसंगरे ॥ २१ ॥ यथाव्यथांनजानंतितथायुद्धेशरव्यथाम् ॥

केचित्खड्गकरावीराःपतिताधरणीतले ॥ २२ ॥ करपत्रधराःकेचिद्गदाहस्तास्तथापरे ॥ त्रिशूलधारिणश्चान्ये समरेशक्तिसंयुताः॥ २३ ॥ भुशुंडीपाशपरिघकुद्दालवरधारिणः ॥ भिंदिपालायुधाश्चैवमुसलैश्चापियोधिनः ॥ ॥ २४ ॥ सपाट्टिशायष्टिधरास्तथैवांकुशयोधिनः ॥ कुंतायुधधराःकेचित्कुठारपरशूधराः ॥ २५ ॥ सशस्त्रायेच संप्राप्ताहताःपार्थसुतेनते ॥ वरान्गजान्छैरघोरैःसारोहान्सांकुशान्रणे ॥ २६ ॥ सघंटान्विदलीकृत्यननादार्जुननंदनः ॥ तस्यबाणोरथंभित्वाहयंभित्त्वातथागजम् ॥ २७ ॥ पदातिनंसकवचंयातिदूरेनतिष्ठति ॥ यत्रयत्र तृणंभूरितत्रवह्निःप्रसर्पति ॥ २८ ॥ वनेप्रज्वालितेयद्वत्तद्वद्बाणःसगच्छति ॥ एवमेकेनतत्सैन्यंव्याप्तंपार्थस्य धीमता ॥ २९ ॥ अनुशाल्वःपुनर्वीरंनदन्योद्धुमुपाययौ ॥ प्रद्युम्नोनीलकेतुश्चयौवनाश्वःसपुत्रकः ॥ ३० ॥ हंसध्वजःपुत्रयुतोमेघवर्णोबलाधिकः ॥ एतेसर्वेतमेकंहिनाभवन्योधितुंक्षमाः ॥ ३१ ॥ पंचभिःपंचभिर्बाणैस्तान्सर्वान्गतचेतनान् ॥ विरथान्गजहीनांश्चगताश्वान्छत्रवर्जितान् ॥ ३२ ॥ महाबलान्कीर्णकेशान्भूषणैःपरिमोचितान् ॥ चकारसमरेकार्ष्णिःशुष्कास्यान्गतचामरान् ॥ ३३ ॥ रुधिरंस्वंपिबंतश्चसोमपानामिवाध्वरे ॥ भ्रमंतश्चश्वसंतश्चधावंतश्चरणांगणे ॥ ३४ ॥ पलायंतश्चभिन्नास्तेशरैःकनकचित्रितैः ॥ कश्चित्प्रविष्टोनाग[1]स्यगतांत्रस्यकलेवरम् ॥ ३५ ॥ सुखंसमन्यतेयावत्तावत्प्राप्तौमहावृकौ ॥ गजदेहात्समाकृष्यचक्रतुर्नेत्रवर्जितम् ॥ ३६ ॥ विभिद्यहृदयंतस्यवृकौमांसंजजक्षतुः ॥ तथापरःशत्रुहतःशिवाभिःपरिनीयते ॥ ३७ ॥ सरागंहृद

१ गजस्य ।

यंतस्यघनकुंकुमचर्चितम् ॥ शिवानखैःपरिच्छिन्नंददर्शभुविचाप्सराः ॥ ३८ ॥ तमारोप्यविमानेस्वेपतिंचक्रे
सुरांगना ॥ प्रत्युवाचहसंतीचशिवानाथकलेवरम् ॥ ३९ ॥ पश्यभूमौदारयंतिताववकंरणमंडले ॥ मयाऽधुनापी
डयतेतेस्तनाभ्यांकरुणानमे ॥ ४० ॥ तथैवान्योविशालाक्ष्याराज्ञौदष्टाधरोदिवा ॥ स्वेनैवचरणेकोपात्पुनर्ना
केसुरस्त्रिया ॥ ४१ ॥ व्यथांत्रिवारंसंप्राप्यहृष्टस्तत्कौतुकंमहत् ॥ गजदेहेप्रलंबंतंबाणभिन्नंकलेवरम् ॥ ४२ ॥
एकंरणेद्वितीयंतुपश्यत्यन्योऽपिसंस्थितः ॥ दोलयान्दोलितंनाकेदिव्यस्त्रीभिरलंकृतम् ॥ ४३ ॥ सुपेशलस्व
र्गरामाबाहुपाशेनयंत्रितः ॥ कश्चिद्रणगतान्पाशान्दारुणान्स्मरतिस्महि ॥ ४४ ॥ इतरस्तत्रसंग्रामेपतितेस्वेक
लेवरे ॥ ददर्शवृष्टिंमहतींपतंतींगजपुष्करात् ॥ ४५ ॥ विमानेऽपिप्रियावक्त्रमदगंडूषजांघनाम् ॥ एवंतेनतदा
युद्धंकृतमर्जुनसूनुना ॥ ४६ ॥ सैन्यंप्रहतमप्रीतंभग्नंचपरिपालितम् ॥ चतुर्विधंसैन्यमसौजग्राहस्वमित्राहवे ॥
॥ ४७ ॥ बाणैर्विमोहितान्वीरान्स्वपुरेहर्षितोनयत् ॥ नीयंतेगजशालासुगजाःपार्थस्यवाजिनः ॥ ४८ ॥ मंदुरा
सुचपार्थस्यपुत्रेणचबलीयसा ॥ रथास्तुवस्तुजातंतत्पुरमध्येगतंनृप ॥ प्रद्युम्नप्रमुखावीरामोहिताःशरवृष्टिभिः
॥ ४९ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेबभ्रुवाहनयुद्धवर्णनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ संग्रामस्तत्रभवद्राजन्बभ्रुवाहनपार्थयोः ॥ यथाकुशस्यरामस्यवाजिमेधहयेधृते ॥ १ ॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंरामःकुशंपुत्रंशमयच्छरवृष्टिभिः ॥ कथंचतेनपुत्रेणजितोरामोरणाजिरे ॥ २ ॥
रामोनवेत्तिस्वंसूनुमेतन्मेविस्तराद्वद ॥ यस्माद्रामकथाविप्रसर्वपातकनाशिनी ॥ ३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥

॥ शृणुराजन्महाबाहोरामस्यचरितंमहत् ॥ विस्तरेणयथापूर्ववदतोमेनिशामय ॥ ४ ॥ रामस्तंरावणंहत्वाकुं
भकर्णंमहाबलम् ॥ तथाऽन्यान्राक्षसान्घोरान्मेघनादमुखान्रणे ॥ ५ ॥ सीतामग्निमुखाच्छुद्धामादाय
स्वपुरंययौ ॥ विभीषणेनवीरेणलक्ष्मणेनमहात्मना ॥ ६ ॥ तथाहनूमत्प्रमुखैर्वानरैःपरिवारितः ॥ अयोध्यांप्र
विवेशाथवसिष्ठप्रमुखाद्द्विजाः ॥ ७ ॥ पठंतोमंगलंसूक्तंरामसम्मुखमाययुः ॥ वसिष्ठप्रमुखान्दृष्ट्वाततोदाशर
थीरथात् ॥ ८ ॥ अवातरत्क्षणाद्रामोनमश्चक्रेचतान्मुनीन् ॥ पश्चाच्चलक्ष्मणःसीतानमस्कारंप्रचक्रतुः ॥ ९ ॥
ततःसतैर्नियुक्तोऽसौरामोराजीवलोचनः ॥ कैकेयींचसुमित्रांचभरतंलक्ष्मणंतथा ॥ १० ॥ शत्रुघ्नंचपुरस्कृत्यव
वंदेरघुवंशजः ॥ कौसल्यांजननींपश्चान्नमस्कर्तुमगाच्चसः ॥ ११ ॥ मलिनांपंकदिग्धांगींरामदर्शनलालसाम् ॥
भर्तृदुःखपरिक्लिन्नांहर्षितांरामदर्शनात् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वापद्मपलाशाक्षंरामंहर्षसमन्विता ॥ परिरभ्यचिरंतस्थौध
नंप्राप्याधनोयथा ॥ १३ ॥ स्नापयंतीदृगंभोभिःस्नेहेनबहुनासुतम् ॥ विशेषेणजटावंतंचिरंस्नानमवर्तयत्॥१४॥
ततोरामंकराग्रेणपस्पर्शजननीतथा ॥ राक्षसास्त्रक्षतंदृष्ट्वाप्रोवाचवचनंशुभम् ॥ १५ ॥ वसिष्ठप्रमुखारामंवदंति
किमिदंवचः ॥ अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमक्लेद्योऽयंसुतस्तव ॥ १६ ॥ तदिदानींवृथामन्येबाणैर्भिन्नोऽसिराघव ॥
अथवाशिवभक्तंत्वामाहुःकेचिन्मुनीश्वराः ॥ १७ ॥ तस्माद्दत्तंत्वयास्थानंबाणानामितिमेमतिः ॥ स्पृष्ट्वातदंगं
कौसल्यास्वपाणिभ्यांदयावती ॥ १८ ॥ आनंदंपरमंप्राप्ताज्ञानंलब्ध्वेवब्राह्मणः ॥ तत्करस्पर्शतोरामोमुक्तोदुः
खैःसुदारुणैः ॥ १९ ॥ ततोरामोमहाबाहुर्जननींशिरसाचताम् ॥ नमस्कृत्यततोबंधून्पप्रच्छकुशलंचतान्॥२०॥

हर्षितोभ्रातृभिःसर्वैरयोध्यायामुवासस ॥ पालयन्पृथिवींसर्वांसशैलवनकाननाम् ॥ २१ ॥ प्रजाःस्वस्थाह्यव
र्तंतविप्रावेदपरायणाः ॥ आतृप्तेश्चपयःपीत्वावत्सायत्रोपरेमिरे ॥ २२ ॥ गोपालाद्दुदुहुस्तत्रघटोध्नीर्गाःशुभास्त
दा ॥ फलंतिसततंवृक्षालताःपुष्पंतिसर्वदा ॥ २३ ॥ औषध्यःफलवत्यस्तादुष्कालादेर्विनाशकाः ॥ सरयूतीर
मासाद्ययज्ञान्कुर्वंतियाजकाः ॥ २४ ॥ यूपस्तम्भाःसमंताच्चपशुभिरुपशोभिताः ॥ दृश्यंतेस्थाणुतांप्राप्ताअध्व
रांतेसमुच्छ्रिताः ॥ २५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंसरामःसुखितःपृथिव्यांत्रिभिश्चतैर्भ्रातृभिरग्निकल्पैः ॥ र
राजराजीवपलाशनेत्रोगुणैस्त्रिभिःसत्वरजस्तमोभिः ॥ २६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपा
ख्यानेअयोध्याप्रवेशोनामपञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ दशवर्ष
सहस्राणिराज्यंचक्रेसराघवः ॥ प्रजांनलेभेसीतायांपालयन्पूर्वजस्थितिं ॥ १ ॥ ततःकालेनमहतागर्भमाधत्त
मारिष ॥ नक्षत्रेवैष्णवेतुर्येपादेतद्देवताभिधे ॥ २ ॥ चरेलग्नेप्रवृत्तेचमातुर्देशांतरप्रदे ॥ ततःसचतुरोमासान्रे
मेपत्न्यासहेश्वरः ॥ ३ ॥ प्राप्तेतुपंचमेमासेरामःस्वप्नेददर्शसः ॥ सीतांभागीरथीतीरेविपलंतीमनाथवत् ॥ ४ ॥
लक्ष्मणेनपरित्यक्तामित्यहोविस्मयान्वितः ॥ प्रातःकृताह्निकोरामोवासिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ५ ॥ ॥ रामउ
वाच ॥ ॥ स्वप्नेपश्यामिरुदतींसीतांभागीरथीतटे ॥ तद्गर्भविघ्नशांत्यर्थंतस्याःपुंसवनक्रिया ॥ ६ ॥ शीघ्र
मादिश्यतांब्रह्मन्पुन्नक्षत्रेदिनेशुभे ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वावसिष्ठोमुनिपुंगवः ॥ ७ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥
कर्तव्याशुक्लपक्षेतुकृष्णपक्षोऽप्यपोहतु ॥ पुष्यार्कयोगेपंचम्यांकार्यंपुंसवनंविभो ॥ ८ ॥ मुहूर्त्तस्यदिनं

यावदागमिष्यतिराघव ॥ तावद्राममहाबाहोक्रियतांविप्रतर्पणम् ॥ ९ ॥ मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वारामो
लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ सीतापुंसवनंभ्रातःपंचम्यांचभविष्यति ॥ १० ॥ तावत्त्वंगच्छभद्रंतेजनकंचस
मानय ॥ विश्वामित्रंमुनिश्रेष्ठंमुनिभिःपरिवारितं ॥ ११ ॥ लक्ष्मणोऽपिनमस्कृत्यरामस्योत्तरतोययौ ॥
ततोरामोमहाबाहुःशिल्पिभिर्मंडपंशुभम् ॥ १२ ॥ अकारयत्रिगव्यूतिमितमायामतःसमम् ॥ तस्मिन्वसिष्ठोरु
चिरंस्थंडिलंसमकल्पयत् ॥ १३ ॥ उदुंबरफलानांचस्रजंतत्रचकारसः ॥ शललंत्रिषुशुभ्रंचतथावैसूत्रवेष्टनम्
॥ १४ ॥ पीठमौदुंबरंतत्रचतुरस्रंचवल्लकीं ॥ समकल्पयदेतानिक्रियांगानिमुनीश्वरः ॥ १५ ॥ तावत्सलक्ष्मण
स्तूर्णंविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥ जनकंचसमाहूयरामंनत्वेदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ ॥ लक्ष्मणउवाच ॥ ॥ आगतो
जनकोरामविश्वामित्रोमहातपाः ॥ अर्घ्यादिक्रिययाभ्रातःपूजयैतौसमागतौ ॥ १७ ॥ रामस्तद्वचनंश्रुत्वावि
श्वामित्रनरेश्वरौ ॥ नमस्कारार्घ्यदानेनपूजयामासतौतदा ॥ १८ ॥ ततःप्राप्तेमुहूर्तेचवसिष्ठोव्याहरद्वचः ॥
रामत्वंसीतयासार्धंकुरुस्नानादिकाःक्रियाः ॥ १९ ॥ मंडपंचसमायाहिमातृभ्रातृसमावृतः ॥ अथदाशरथीरामः
सुस्नातःसीतयासह ॥ २० ॥ आगतोमंडपंरम्यंब्राह्मणैःसमलंकृतम् ॥ वेदविद्भिःसदाचारैःस्मृतिज्ञैःकर्मकोवि
दैः ॥ २१ ॥ ततोवसिष्ठोरामंतांचतुष्केसंन्यवेशयत् ॥ चरुपूर्वमथोहोमंतिलाज्याहुतिभिःक्रमात् ॥ २२ ॥ चक्रे
ब्रह्मात्मजःसर्वसलिलेनाभ्यषिंचनम् ॥ सीतायामूर्धजेष्वेवंसूत्रवेष्टंसमाक्षिपत् ॥ २३ ॥ विष्णुबीजकृतांमालांयज्ञां

१ वीणाम्। २ वसिष्ठः। ३ उदुंबरः।

गफलसंभवाम् ॥ वसिष्ठेनसमाक्षिप्तांबिभ्रतीजानकीतदा ॥ २४ ॥ ब्रह्मगोलकसंघातंबिभ्रतीवविराजते ॥
वीणांप्रवीणोभरतोवादयन्जानकींप्रति ॥ सशिक्षापयिषुर्गीतंगर्भस्यैवबभौविभुः ॥ २५ ॥ एवंकृतस्वस्त्ययनो
रघूद्वहोमुनीश्वरान्पायसशर्कराज्यैः ॥ संतर्प्यवस्त्राणिसुवर्णभूषणंददौरथानश्वगणान्द्विजेभ्यः ॥ २६ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ जनकेनापिरामायदत्तंराज्यमकंटकम् ॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यवनवासंततोययौ ॥२७॥
अयोध्यायांदाशरथिःशयानःकिलसीतया ॥ एकदारात्रिसमयेहृष्टःसीतांवचोऽब्रवीत् ॥ २८ ॥ ॥ रामउवाच ॥
दोहदःकीदृशोभद्रे कस्मिन्वस्तुनितद्वद ॥ सीतातद्वचनंश्रुत्वाभर्तारमिदमब्रवीत् ॥ २९ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥
तवप्रसादान्मेकामःपरिपूर्णःसदाऽनघ ॥ परंभागीरथीतीरेगंतुमिच्छामिराघव ॥ ३० ॥ ऋषिपत्न्यश्चयत्रासन्नृ
षयोऽजिनवाससः ॥ जहासरामःकिमिदंनतृप्तावनवासतः ॥ ३१ ॥ सीतेत्वंदण्डकारण्येवर्षाणिनवपंचच ॥ अ
द्यवादोहदस्तेऽयंप्रथमोनिष्फलःकथम् ॥ ३२ ॥ प्रातर्भागीरथीतीरेगमनंतेस्तुजानकि ॥ इतितस्यैप्रतिश्रुत्य
सुष्वापससुखंप्रभुः ॥ ३३ ॥ निशीथेतुव्यतिक्रांतेचाराःपुरचरानिशि ॥ रामंरहःसमागम्यवाक्यमूचुःपृथक्पृ
थक् ॥ ३४ ॥ तवकीर्तिंप्रतापश्चसर्वतोवर्ण्यतेजनैः ॥ रामःपृच्छत्यतिदृढंलोकानांकीदृशीस्थितिः ॥ ३५ ॥ मम
वाममभार्यायाभ्रातॄणांदुष्कृतंकिल ॥ सुकृतंवात्वयाचारभ्रमतानिशियच्छ्रुतम् ॥ ३६ ॥ तत्सत्यंवदचारत्वं
माभीतिंकुरुदण्डतः ॥ चारोऽपिरघुनाथंतंप्रत्युवाचहसन्निव ॥ ३७ ॥ ॥ चारउवाच ॥ ॥ रामत्वद्दर्शनादेवदु
ष्कृतंभस्मसाद्भवेत् ॥ तवापिदुष्कृतंमन्येविपरीतंरघूद्वह ॥ ३८ ॥ वयंस्थानानिपापानिभ्रमामोरघुनन्दन ॥

त्वांदृष्ट्वासर्वपापेभ्योमुच्येमभरताग्रज ॥ ३९ ॥ तथाऽपिलोकोदुर्वारःकिंचिद्दुष्टंवदत्यसौ ॥ निशार्धेभ्रमताराजन्दृष्टंचित्रतरंमया ॥ ४० ॥ कस्यचिद्रजकस्यास्यांपुर्यांभार्यात्यगाद्गृहम् ॥ पितुर्वेश्मसमासाद्यतस्थौदिनचतुष्टयं ॥ ४१ ॥ रजक्याजनकश्चितामगमत्किमयाकृतम्॥स्मृत्यागमविरुद्धंहिकन्यायत्पितृवेश्मनि॥४२॥ तस्माद्दुहितरंचैतांनयिष्येभर्तृसन्निधिं ॥ यथांबरस्थंकलुषंशोधयेहंस्वकैःकरैः ॥ ४३ ॥ तथास्थितायांकन्यायांगृहेयत्तन्नशोध्यते ॥ इत्युक्त्वाभ्रातृभिःसर्वैरजकःपरिवेष्टितः ॥ ४४ ॥ जामातरंसमासाद्यकन्यांतस्मैन्यवेदयत् ॥ ततःक्रुद्धोऽब्रवीद्वाक्यंसृक्किणीपरिलेलिहन् ॥ ४५ ॥ जामाताहस्तमुद्यम्यरामोहमितिवोमतिः ॥ राक्षसानांगृहेसीतांवसंतीमाजहारयः ॥ ४६ ॥ एतावदेवरघुनंदनसोऽब्रवीत्तद्वाक्यंपुनःपुनरिदंरजकोऽत्रकोपात् ॥ राज्ञासमर्थपदवीमधितिष्ठतातद्रामेणचेत्कृतमहंनतथाकरोमि ॥ ४७ ॥ इत्थंवचांसिस्मवदत्यवश्यंनान्योजनोवक्तुमलंबभूव ॥ ततोमयावाक्यमिदंविविक्तंसत्यंब्रवीत्येषकुतोहिरामः ॥ ४८ ॥ गंगातटद्वीपनिखातयूपःस्वधर्मनिष्ठःपितृवाक्यकर्त्ता ॥ जेतादृशास्यस्यजगच्छरण्यःसराघवःकेनसमोऽस्तिलोके ॥ ४९ ॥ आचारेषुनिषण्णोऽयंनगुणेषुचसस्पृहः ॥ मूढोनवेत्तितंरामंगुणिनंरजकोह्ययम् ॥ ५० ॥ मनसाचिंतयित्वैवंरामत्वामहमागमम् ॥ दूतंतंतुविसृज्याशुचिंतयामासराघवः ॥५१॥ शुद्धाऽपिजानकीवह्नौलोकेऽस्मिन्परिगर्ह्यते ॥ तस्मात्त्यजेयंनोवेतिचिरंदध्यौसजानकीम् ॥ ५२ ॥ कथंतांमृगशावाक्षींसीतांपद्मनिभाननां ॥ त्यजामिश्रोत्रियोमुख्यमाचारस्यैवपद्धतिम् ॥ ५३ ॥ अथचेमांपरित्यक्ष्येकलौविप्रायथाश्रुतिम्॥ इतिचिंतयतस्तस्यप्रातःकालोभव

वत्तदा ॥ ५४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोऽसौजानकीत्यागेमनःकृत्वारघूद्वहः ॥ आह्वयामासभरतंशत्रुघ्नंल
क्ष्मणंतथा ॥ ५५ ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोभरतोलक्ष्मणस्तथा ॥ शत्रुघ्नश्चमहाबाहुःसेवितुंरघुनंदनम् ॥ ५६॥ ददृशु
स्तेततोरामंविषण्णंदीनचेतसम् ॥ प्रोचुस्तेऽन्योन्यमासीनंरामंशीघ्रंनचागताः ॥५७॥ तस्मात्किंकुपितोभ्राता
दृष्ट्वाऽस्मान्दानवर्जितान् ॥ किमस्माभिर्द्विजश्रेष्ठाःप्रातर्नोपूजिताइति ॥ ५८ ॥ नप्रातर्जागृताःकिंवाकिंवाशीघ्रं
नमस्कृताः ॥ इत्येतत्संवदंतस्तेभ्रातरोवह्नितेजसः ॥५९॥ आयातारघुनाथंतंनमस्कृत्येदमब्रुवन् ॥ त्वन्मनस्का
न्सदारामत्वत्समर्पितकर्मणः ॥ ६० ॥ त्वद्दर्शनसमुत्कण्ठान्किमस्मान्नाभिनन्दसे ॥ रामस्तेषांवचःश्रुत्वासश
नैर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६१ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्याने रामवाक्यंनामषड्विंशतितमोऽ
ध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ रामस्तुकथयामासचारेणोक्तंयथानिशि ॥ सीताच
गर्ह्यतेलोकैर्यथापाखंडिभिःश्रुतिः ॥१॥ लोकापवादभीतेनत्यज्यतेजानकीमया ॥ संसारभयभीतेनयोगिनाम
मता यथा ॥२॥ तद्रामवाक्यमाकर्ण्यवज्रपातोपमंतदा ॥ भ्रातरस्तेत्रयोऽभूवन्रोमांचितवपुर्धराः ॥३॥ अब्रवीद्भ
रतस्तेषांरघुनाथमिदंवचः ॥ कृपालुस्त्वंरामचंद्रत्वय्येवपरिगीयते ॥४॥ अंत्यजेभ्योबलात्कश्चित्कपिलांगांसमा
नयेत् ॥ पश्चात्संसर्गदुष्टत्वात्त्यजेत्तांविपिनेतुकः ॥५॥ जानकींत्वंतथादायराक्षसात्त्यक्तुमिच्छसि ॥ सीतातुभ्यं
ददौशुद्धिमात्मनोऽग्निमुखेपरा ॥ तत्त्वयाविस्मृतंरामाकिंवापित्रापुरोदितम् ॥ वह्नौप्रदीप्तेज्वालाभिर्लिहंतीभिरि
वांबरम् ॥ सीतायांचप्रविष्टायांतदादशरथोब्रवीत् ॥ ७ ॥ विमानस्थोऽम्बरेरामत्वांप्रतीदृग्वचःशुभम् ॥ इमांशुद्धां

विद्धिपुत्रजानकींभर्तृतत्पराम् ॥ ८ ॥ अस्याश्चारित्रेणकुलंनःसर्वंविमलीकृतम् ॥ येमृताःपुत्रशोकेनतेषांगतिरनु
त्तमा ॥ ९ ॥ जानकीनःस्नुषायेनतेनवासस्त्रिविष्टपे ॥ एतद्दशरथेनोक्तंवचनंविस्मृतोभवान् ॥ १० ॥ ब्रह्मादिभिर्दे
वगणैर्यत्प्रोक्तंतच्चसंस्मर ॥ वह्नौविशुद्धावैदेहीफुल्लासत्कलिकायथा ॥ ११ ॥ गुंफितावानरैर्दृष्टामालेवरघुसत्तम ॥
तथापितेमनोरामकठिनंपरिलक्ष्यते ॥ १२ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ भरतेनेदृशैर्वाक्यैःप्रोक्तोरामोब्रवीद्वचः ॥
सत्यमुक्तंत्वयाभ्रातःशुद्धाजनकनंदिनी ॥ १३ ॥ लोकापवादोदुर्वारोराज्ञांकीर्तिविनाशनः ॥ कीर्तिहीनंजन्मयेषां
जीवंतोऽपिमृताहिते ॥ १४ ॥ पुरूरवाहरिश्चंद्रोनहुषोवैन्यएवच ॥ वरिष्ठानृपमुख्यास्तेगीयंतेयशसाभुवि ॥ १५ ॥
मान्धातासगरश्चैवह्यंबरीषोभगीरथः ॥ ऋतुपर्णोनलश्चैवयेचान्येपुण्यकीर्तयः ॥ १६ ॥ ख्यातिंप्राप्ताहिराजानः
सत्कीर्त्यैवरघूद्वह ॥ नकीर्तिसदृशंकिञ्चिन्नराणामिहविद्यते ॥ १७ ॥ पापत्राणंपुण्यदंचस्वर्गादिप्राप्तिकारकम् ॥
अपकीर्तिस्तुयस्यैवगीयतेमानवैर्भुवि ॥ १८ ॥ तस्यजन्मवृथामन्येजीवितंचनिरर्थकम् ॥ मुहूर्तमपिजीवेतनरः
शुद्धेनकर्मणा ॥ १९ ॥ युगांतमपिनैवेहनरःकीर्तिविनाक्वचित् ॥ किन्नजीवंतिहिचिरंकाकोलूकादिपक्षिणः ॥ २० ॥
तथातज्जीवितंमन्येनृणांकीर्तिविवर्जितम् ॥ यैःपुत्रैर्बंधुभिर्दारैःपुंसामपयशोभवेत् ॥ २१ ॥ त्याज्याःपुत्राबान्ध
वाश्चदाराःप्राणप्रियाअपि ॥ श्रूयतेहिपुराराज्ञाशिबिनासत्यवादिना ॥ २२ ॥ कीर्त्यर्थंहिस्वदेहस्यदत्तंमांसंहिवि
ष्णवे ॥ तथैवकवचंकर्णोवासवायददौपुरा ॥ २३ ॥ जीवनंवैनतेयायददौजीमूतवाहनः ॥ ददौदधीचिरस्थीनिकी
र्त्यर्थंकीर्तिकृदृषिः ॥ २४ ॥ तस्मादिमांपरित्यक्ष्येजीर्णांत्वचमिवोरगः ॥ जीवितेममचेदिच्छातवकैकेयिनन्द

न ॥२५॥ पुनस्त्वयानवक्तव्यंतर्हीदंवचनंमयि ॥ तावत्सलक्ष्मणःक्रुद्धोधुन्वन्हस्तावथाब्रवीत् ॥ २६॥ निष्पिष्य
पाणिनापाणिंनिःश्वसन्नुरगोयथा ॥ विसृजंश्चस्वनेत्राभ्यांकवोष्णंवारिदुःखजम् ॥ २७ ॥ ॥ लक्ष्मणउवाच ॥ ॥
आःकिंलोकापवादेनत्याज्यासीतारघूद्वह ॥ भार्याकलहतःकश्चिन्मातरंत्यक्तुमर्हति ॥ २८ ॥ तथात्वंसर्वलोक
स्यजननींहातुमिच्छसि ॥ पापिनस्तान्हनिष्यामियेसीतांदूषयंतिहि ॥ २९ ॥ म्लेच्छपूज्यैरधर्मुण्डैर्यवनैर्दूष्य
तेश्रुतिः ॥ साकिंत्याज्याद्विजवरैरितिरामविचारय ॥ ३० ॥ शत्रुघ्नःकुपितस्तावद्राघवंप्रत्यवोचत ॥ ॥ शत्रुघ्न
उवाच ॥ ॥ रामत्वंयद्वचोब्रूषेत्यक्ष्येप्राणानहंयथा ॥ त्वयायेत्याजिताःप्राणास्तेऽमरत्वंप्रपेदिरे ॥३१॥ यदित्वं
हास्यसिप्राणानमरस्त्वंभविष्यसि॥ तथायेत्वांसमाश्रित्यवर्तेयुःपापयोनयः ॥३२॥ निर्दुःखानीरुजास्तेस्युःकि
म्पुनर्जनकात्मजा ॥ अथवात्वांमृतंसीताजीवयेत्पतिलालसा ॥३३॥ त्वंचतांमृगशावाक्षींमृतांजीवयसेकथम् ॥
शत्रुघ्नस्यवचःश्रुत्वाऽवोचद्रामःशनैःशनैः ॥ ३४ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ आत्मानमप्यहंजह्यांयुष्मांश्चपुरुषर्षभ ॥
अपवादभयाद्भीतःकिम्पुनर्जनकात्मजाम् ॥ ३५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ रामेब्रुवतिराजेंद्रसीतांत्यक्तुंकृतोद्य
मे ॥ ततोभरतशत्रुघ्नौगृहंस्वंस्वमगच्छताम् ॥३६ ॥ लक्ष्मणोनययौरामंत्यक्त्वादुःखाटवीगतम् ॥ लक्ष्मणंकेवलं
दृष्ट्वारामोवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३७ ॥ सौमित्रेछिंधिखड्गेनशिरोमेनविचारय ॥ सीताभागीरथीतीरेत्यक्तुंवागच्छ
माचिरम् ॥ ३८ ॥ सीतापरित्यागभवोदोषोममतवास्तुन ॥ नौमितेचरणौभ्रातःसीतांमुञ्चसरित्तटे ॥ ३९ ॥ रामे
णोक्तोलक्ष्मणस्तुलज्जयावनतःश्वसन् ॥ संशयाक्रांतचित्तःसन्नचिंतयामासचेतसि॥४० ॥ श्रूयतेधर्मशास्त्रेषुगुरो

राज्ञागरीयसी ॥ पुरापरशुरामेणस्वपितुर्वचनात्तथा ॥ ४१ ॥ परश्वधेनवैछिन्नमाशुस्वजननीशिरः ॥ मनसानि
श्चयंकृत्वाकर्तुंरामवचोनृप ॥ ४२ ॥ यंतारमब्रवीद्वीरोरथमानयसाश्वकम् ॥ तेनानीतंरथवरंसमारुह्यजगाम
सः ॥ ४३ ॥ सीताभवनमुद्दिश्यततोऽश्वान्यपतन्भुवि ॥ अथयंत्राकशाघातैस्ताडितास्तेययुःशनैः ॥ ४४ ॥
संप्राप्यसीताभवनंलक्ष्मणोऽवतरद्रथात् ॥ प्रविश्यभवनंसीतांनमश्चक्रेप्यवाङ्मुखः ॥ ४५ ॥ सीतैवंविधमालो
क्यलक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ मनोरथप्रदोभर्त्तामम राजीवलोचनः ॥ ४६ ॥ मयाह
सत्यायद्यात्रायाचितंतद्ददौरघुः ॥ दत्तेऽपिनिष्फलंदेवयावत्त्वंनैवदृश्यसे ॥ ४७ ॥ अधुनातद्रघोर्वाक्यं
सत्यंकर्तुंत्वमागतः ॥ गृहीष्यामिविचित्राणिवासांस्यगुरुचंदनम् ॥ ४८ ॥ मुनिभ्योमुनिपत्नीभ्योदातुंश्रेयोऽ
भिवृद्धये ॥ तत्तस्यावचनंश्रुत्वालक्ष्मणोहृदिविव्यथे ॥ ४९ ॥ मुंचन्नश्रूणिशनकैरेवंकुर्वितिसोऽब्रवीत् ॥ भ्रातुर्व
चनपाशेनबद्धःपरवशस्तदा ॥ ५० ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःसीतादुकूलानिनिदधौस्यंदनोपरि ॥ अजिना
निविचित्राणिखाद्यानिविविधानिच ॥ ५१ ॥ पादुकेरामचंद्रस्यसौवर्णेमणिचित्रिते ॥ एवंसंस्थाप्यवस्तूनिश्व
श्रूंप्रष्टुमथोययौ ॥ ५२ ॥ कौसल्यांरामजननींसीतानत्वेदमब्रवीत् ॥ दोहदोममसंजातोरंतुंभागीरथीतटे ॥ ५३ ॥
तंचपूरयितुंप्राप्तोलक्ष्मणोममदेवरः ॥ अनुज्ञायुष्मदीयाचेत्ततोगच्छामितद्वनम् ॥ ५४ ॥ सीतावचनमाकर्ण्य
कौसल्याप्राहजानकीम् ॥ ॥ कौसल्योवाच ॥ ॥ सीतेकथंवनंयासिवृक्षकंटकसंयुतम् ॥ वराहव्याघ्रसिं
हादिसत्त्वैर्व्याप्तंभयंकरम् ॥ ५५ ॥ शीतोष्णवातवर्षादिदुःखदंत्वमनिंदिते ॥ चिरात्प्राप्तंराज्यसुखंपरित्यज्यशु

चिस्मिते ॥५६॥ कठोरहृदयैः सेव्यंवनंगंतुमिहेच्छसि ॥ त्वंतुरामंपरित्यज्यवनंगंतुंनचार्हसि ॥५७॥ मुखंप्रभा
तेमलिनंतवोष्ठौशुष्यतःश्रमात् ॥सीतोवाच ॥ मद्भर्त्तावनवासीचसदाकंटकमर्दनः॥५८॥ निर्मलोजीवयेद्यस्तुवा
नरान्कोटिशोरणे ॥ तंस्मरंतींतादृशींमांदुःखदंनवनंभवेत् ॥ ५९ ॥ रामनामजपंत्याश्चममोष्ठौशुष्यतःकथम् ॥
मनोवाक्कर्मभिःसेवायुष्मदीयाकृतामया ॥ ६० ॥ ततोममवनेनार्तिर्भविष्यतिचनौमिवः ॥ इतिप्रदक्षिणीकृत्य
श्वश्रूंसीताभिनंदिता ॥ ६१ ॥ कैकेयींचसुमित्रांचनत्वापृष्ट्वाजगामसा ॥ यत्रासौलक्ष्मणःशूरोरथमादायतस्थि
वान् ॥ ६२ ॥ आरुरोहरथंसीताहर्षनिर्भरमानसा ॥ सगद्गदितकण्ठोसौसौमित्रिःप्राहसारथिम् ॥ ६३ ॥ चोदया
श्वान्कशाघातैर्यथाशीघ्रंप्रयांतिहि ॥ जैमिनिरु० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वोवाचसूतोथलक्ष्मणम् ॥ ६४ ॥ अहमश्व
मनोवेद्मियथावत्पुरुषर्षभ॥ चलाचलप्रोथतयावक्तुकामाइमेहयाः॥६५॥शीघ्रंहियदिगच्छेमततोनश्वरणैर्मही॥
दूयेतसीतादुःखेनदुःखिताऽऽदौविशेषतः ॥ ६६ ॥ संग्रामेनोगतिः श्लाघ्यानेदृशेकुत्सितेपथि ॥ इत्येवंहृदिमन्यं
तेवाजिनोभरतानुज ॥ तथाऽपिप्रेरयाम्यद्यपश्यमेहस्तलाघवम् ॥६७॥ इत्येवमुक्त्वावचनंससारथिःपाण्योस्त
लेनाभिजघानकन्धराम् ॥ रश्मीन्समादायकशामुदीरयन्प्राचोदयत्तीव्ररयान्हयांस्तदा ॥ ६८ ॥ इत्याश्वमेधि
धिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेलक्ष्मणप्रस्थानंनामसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥
जैमिनिरुवाच ॥ ॥ गच्छंतींतांसमालोक्यसीतांपद्मनिभाननाम् ॥ अयोध्याऽतीवदुःखेनव्यथितावातचंचलैः
॥ १ ॥ ध्वजानांपल्लवैरेनांवारयंतीवदृश्यते ॥ ततस्तेनरथेनासौगच्छंतीजानकीपथि ॥ २ ॥ ददर्शदुर्निमित्तानि

घोराणिसुबहून्यपि ॥ शिवासंमुखमागत्यव्यरावीद्भैरवंयथा ॥ ३ ॥ हरिणामार्गमुल्लंघ्यप्रधावंतिस्मसर्वशः ॥
स्फुरतिस्मततोनेत्रंदक्षिणंपुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततस्तुविपरीतानिदुश्चिह्नानिविलोक्यसा ॥ वि
स्मिताजानकीवीरंलक्ष्मणंप्रत्यवोचत ॥ ५ ॥ पश्यलक्ष्मणचिन्हानिशिवागोमायवोमृगाः ॥ मार्गमावृत्यति
ष्ठंतिरुदंतिभयसूचकाः ॥ ६ ॥ परंस्वस्त्यस्तुरामायकौसल्याहर्षकारिणे ॥ तस्यबाह्वोर्बलंभूयादायुष्यंपरिवर्ध
ताम् ॥ ७ ॥ येनरामेणघोराणि रक्षोवृंदानिभूतले ॥ पातितानिशरैस्तीक्ष्णैःशुभंतस्यास्तुसर्वदा ॥ ८ ॥ खरश्चदूष
णोयेनत्रिशिरायमसादनम् ॥ प्रापितावैजनस्थानेसराज्यंकुरुतांध्रुवं ॥ ९ ॥ अगाधोगाधतांनीतोवानरैर्येनसाग
रः ॥ विभीषणोभयात्त्रातःसोऽस्त्वयोध्यापतिःसुखी ॥ १० ॥ महाबलौरावणकुंभकर्णौलंकापतीतौप्रथितौपृथि
व्यां ॥ पापस्यसाक्षादिवमूर्तिभाजौभिन्नौरणेयेनशरैःसुतीक्ष्णैः ॥ ११ ॥ मंदोदरीनेत्रजलैश्चलंकामभ्युक्ष्यवीरंह
रिसूनुमग्रे ॥ यःप्रेरयामासमदर्थमेवसराघवोविश्वसुखप्रदोऽस्तु ॥ १२ ॥ एवंवदंतीजनकात्मजासौप्रायात्त्रिमा
र्गांजनपापहंत्रीं ॥ कल्लोलजालंगगनेवितन्वतींपयोऽतिगौरंदधतींपवित्रं ॥ १३ ॥ जंब्वाम्रचंपककुलिंदपटाश्म
सारखर्जूरपूगकदलीपनसाढ्यतीरां ॥ द्राक्षाफलस्तबकशोभितमंडपालींसौवर्णकेतकवनावलिमुद्वहंतीं ॥ १४ ॥
तांदेवलोकतटिनींप्रसमीक्ष्यसीताहृष्टाबभूवसफलंममजन्मचैतत् ॥ रामस्यकीर्तिमिवशुभ्रतमांप्रवाहैःपापानि
सर्वजगतःखलुनाशयंतीं ॥ १५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ लक्ष्मणस्तुरथात्तस्मादवतीर्ययथाभुवं ॥ नावंनाविक
संयुक्तामारुरोहतयासह ॥ १६ ॥ गंगायास्तटमासाद्यपरंभयविवर्धनं ॥ अवातरत्ततःसीतानावोलक्ष्मणएव

च ॥१७॥ सौमित्रिर्जानकीचापिसस्नतुर्जाह्नवीजले॥ परिधायततोवस्त्रेजग्मतुर्वनगह्वरम्॥१८॥यस्मिन्धवाश्वख
दिराधात्र्योबदरिकास्तथा॥ बकुलाःपिप्पलाःशुष्काःकोटरैश्चोपलक्षिताः॥१९॥कुशानांकंटकास्तीक्ष्णास्तथा
गोक्षुरकादयः॥ निंबाश्वबहवःसंतिक्रूराःपक्षिगणास्तथा॥ २० ॥ जीर्णबोधिद्रुमस्थाश्चकाकाःकेंकारकारिणः॥
तेषांकोटरमध्यस्थाःसर्पाःफूत्कारकारिणः ॥ २१ ॥ चित्तकारण्यमहिषाःसूकराःस्थूलदंष्ट्रिणः॥ कृष्णांगाऊ
र्ध्वपुच्छाश्चवृश्चिकाबहवस्तथा ॥ २२ ॥ व्याघ्रामृगगणंधर्तुंनिश्चलायोगिनोयथा ॥ बिडालामूषकबिलं
समाश्रित्यखनंतिवै ॥ २३ ॥ तथाविधंवनंदृष्ट्वासीतारोमांचिताबभौ ॥ यथारामस्यकीर्तिस्त्रीकंटकैःपरि
वेष्टिता ॥ २४ ॥ सौमित्रिमब्रवीद्भीतादुर्निमित्तानिपश्यती॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ सौमित्रेनच
पश्यामिमुनीनामाश्रमानहम् ॥ पवित्रवेषास्ताःसाध्वीर्नपश्यामितपस्विनीः ॥ २५ ॥ मौंजीकृष्णाजि
नभृतोद्वादशाब्दाञ्छिखाभृतः ॥ ऋषिपुत्रान्नपश्यामिमुनीन्वल्कलवाससः ॥ २६ ॥ नाग्निहोत्रोत्थि
तोधूमोदृश्यतेभरतानुज ॥ सर्वतोदृश्यतेचायंदावःकाष्ठतृणंदहन् ॥ २७ ॥ नवेदध्वनिरत्रास्तिश्रूय
यतेपक्षिणांरुतं॥ कथंवेदध्वनिःश्राव्यस्त्यजंत्यारघुनंदनम्॥ २८॥ मयासौरघुनाथश्चत्यक्तोबुद्ध्याततोनहि॥
दृश्यंतेमुनिपत्न्यस्तामुनिपुत्रामुनीश्वराः॥२९॥ पवित्रैरेवदृश्यंतेपवित्राश्रमवासिनः॥ मयारामपराङ्मुख्या
पवित्राणिकुरूपया॥ ३० ॥ कथंतान्यग्निहोत्राणिदृश्यंतेवनवासिनां॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥वचांसितानिसौ
मित्रिःश्रृण्वन्नश्रूण्यमुंचत॥ ३१ ॥ अधःपश्यन्नुवाचासौलक्ष्मणोविह्वलोबहु॥ ॥लक्ष्मणउवाच॥ ॥सीतेस

आश्रमो दूरेगम्यतांवैशनैःशनैः ॥३२॥ रामेणत्वंपरित्यक्तासत्यंलोकापवादतः॥ तवापिदोहदोजातोद्रष्टुंभागीरथींनदीं॥३३॥मामसौप्रेरयामासत्वांहातुंगहनेवने ॥ किंकरोम्यवशोमातर्भ्रातुस्तस्यवचोहरः ॥३४॥ इतितस्यवचःश्रुत्वापपातधरणीतले ॥ मूर्च्छिताजानकीतस्मिन्नंबराद्रोहिणीयथा ॥ ३५ ॥ छिन्नमूलायथावल्लीगृष्टिःशूलाभिपीडिता ॥ कुमारीसर्पदष्टेवतद्वत्साभूतलेऽपतत् ॥ ३६ ॥ ततस्तांलक्ष्मणस्त्रस्तोवस्त्रांतेनाभ्यवीजयत् ॥ हस्तेनैकेनचच्छायांकुर्वंश्चमुखपंकजे ॥ ३७ ॥ उवाचयदिरामस्यसाक्षात्सेवाकृतामया ॥ तर्हीयंजानकीशीघ्रंसमुत्तिष्ठतुतादृशी ॥ ३८ ॥ इत्येवंवदतस्तस्यचेतनांलभतेस्मसा ॥ नेत्रेसमुन्मिलंतीवैलक्ष्मणंददृशेपुरः ॥ ३९ ॥ अवोचतशनैरेवमांत्यक्त्वागहनेवने ॥ कथंयास्यसिसौमित्रेजनस्थानेयथापुरा ॥ ४० ॥ देवराणांदेवरस्त्वंममपूज्यतमोमतः ॥ त्वयाऽहंदंडकेत्राताविराधांकगतापुरा ॥ ४१ ॥ फलमूलांबुभिःशुद्धैःपरिचर्याकृतात्वया ॥ पर्णशालाविचित्रास्तामदर्थमुपकल्पिताः ॥ ४२ ॥ इदानींत्वदृतेतास्ताःकःकरिष्यतिलक्ष्मण ॥ अग्रतःपातिरामोमांपृष्ठतस्तुभवान्वने ॥ ४३ ॥ हादुःखन्तुमयाप्राप्तंरामोमांविजहौयतः ॥ अपराधादृतेवीरोराजाराजीवलोचनः ॥ ४४ ॥ मनसाकर्मणावाचानापराध्यामितंपतिम् ॥ सदातच्चरणौचित्तेचिन्तयामिमनोरमौ ॥ ४५ ॥ मुखंपद्मविशालाक्षंनिर्मलंचंद्रबिंबवत् ॥ चारुदंष्ट्रंश्मश्रुलञ्चकुण्डलाभ्यांसुशोभितम् ॥ ४६॥ मुक्तामाणिक्ययुक्तेनकिरीटेनोपलक्षितम् ॥ द्रक्ष्यामिरामस्यकथंपतितागहनेवने ॥ ४७ ॥ काकपक्षधरःपूर्वंरामःकौशिकसंयुतः ॥ आगतोमिथिलांपूर्णस्त्वयासहमहामते ॥४८ ॥ त्रैयंबकंद्विधाचक्रेपरिणेतुंचमांधनुः ॥ म

दर्थैवानरैःसार्द्धसख्यंयोव्यदधाद्रघुः ॥ ४९ ॥ मद्वियोगेसतिपुरावृक्षानालिङ्गतिस्मयः ॥ सरामोऽयजहात्सी
तांदैवमेवहिकारणम् ॥ ५० ॥ नदोषस्तस्यरामस्यममायमितिचिन्तये ॥ अथवाप्राक्तनानांहिविपाकोममक
र्मणाम् ॥ ५१ ॥ लक्ष्मणत्वंमहाबाहोनिर्दोषश्चैवराघवः ॥ अयोध्यांगच्छशीघ्रंत्वंयतोहिपरवानसि ॥ ५२ ॥
योगभैरक्षितादेवोयोवैलंकाधिवासिनीम् ॥ मांसवैरक्षिताचाद्यनदुःखंकर्तुमर्हसि ॥ ५३ ॥ लक्ष्मणत्वंमहाबाहो
श्वश्रूंविज्ञापनंकुरु ॥ युष्माकंचरणौनित्यंचिन्तयामिवनेचरा ॥ ५४ ॥ ससत्वाहंवनेत्यक्तारामेणापिविजान
ता ॥ इत्येवंविलपंतीसाजानकीगहनेवने ॥ ५५ ॥ पुनरेवशुभाचारालक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ सीतोवाच ॥
व्यापारेऽस्मिन्कथंरामस्त्वांकृपालुमयोजयत् ॥ ५६ ॥ प्रेरणीयःससुग्रीवःकठिनोभ्रातृघातकः ॥ विभीषणोवा
बलवान्रावणद्रोहकारकः ॥ ५७ ॥ योयत्रविषयेदक्षःसतत्रविनियोज्यते ॥ वृथात्वांप्रेरयामासत्यागेममरघूद्व
हः ॥ गच्छलक्ष्मणभद्रंतेस्वांपुरींरामपालिताम् ॥ ५८ ॥ मार्गेक्षेमंभवतुतेभ्रातातेकुप्यतेरघुः ॥ इतितस्यावचः
श्रुत्वासौमित्रिर्दुःखितोभृशम् ॥ ५९ ॥ प्रदक्षिणीकृत्यतदानमश्चक्रेप्यवाङ्मुखः ॥ गच्छन्नुवाचसौमित्रिस्त्वां
मातर्वनदेवताः ॥ ६० ॥ रक्षंतुविपिनेचास्मिन्नेषगच्छामितद्रशः ॥ निर्ययौलक्ष्मणोवीरःपश्यंस्तांजनकात्म
जाम् ॥ ६१ ॥ पादौनचलतस्तस्यकृच्छ्रेणमहताययौ ॥ पश्यतीजानकीमूर्तिंलक्ष्मणस्यापिनिश्चला ॥ ६२ ॥
नददर्शतदातंतुनिपपातधरातले ॥ मूर्छिताजानकीतत्रमहूर्तंस्मावतिष्ठति ॥ ६३ ॥ अथैत्यवीरःसौमित्रिस्ती
र्त्वाभागीरथींययौ ॥ एकाकिनीवनेबालाविललापमृगीयथा ॥ ६४ ॥ हापापंकिंमयाचीर्णंयत्त्यक्तागहनेवने ॥

जनकस्यकुलेजातादत्तास्मैरघवेपुरा ॥ ६५ ॥ दिशोवलोकयामासशून्याश्चविदिशस्तथा॥ आगमिष्यतिचैवा
यंलक्ष्मणोऽपिहसेच्चकिम् ॥ ६६ ॥ पुनर्मूर्छामवाप्यासौजानकीभयविह्वला ॥ तद्दुःखदुःखिताहंसारुदंतीक्रूरनि
स्वनम् ॥ ६७ ॥ मृणालानिपरित्यज्यतदद्भुतमिवाभवत् ॥ तृणांकुरंविहायाशुसीतांपश्यंतितादृशीम् ॥ ६८ ॥
एणशावाहरिण्यश्चकृष्णसाराविशेषतः ॥ मयूरानृत्यमुत्सृज्यतस्मिन्कालेप्रधाविताः ॥ ६९ ॥ शकुंताविजहु
र्भक्षंछायांपक्षैःस्मकुर्वते ॥ जलस्थाःपक्षिणश्चाभिसिषिचुर्जनकात्मजाम् ॥ ७० ॥ चमर्यःपुच्छचमरैर्वीजयंति
स्मजानकीम् ॥ अथभागीरथीतीरेस्नातःपुष्पाण्युपाहरन् ॥ ७१ ॥ अर्चयामासपवनःसीतांसौगंध्यसंयुतः ॥ त
दास्थिताविशालाक्षीरामरामेतिभाषिणी ॥ ७२ ॥ विचेष्टंतीमुक्तकेशाभूमौपांसुभिरावृता ॥ यदिप्राणानिमान्हा
स्येभ्रूणहत्याभविष्यति ॥ ७३ ॥ किंकरोमिक्वगच्छामिकोमेत्राताभविष्यति ॥ इतस्ततोधावमानास्खलंतीच
पदेपदे ॥ कुशानांकंटकास्तीक्ष्णाःपादयोराचरन्व्यथाम् ॥ ७४ ॥ सुस्रुवेरुधिरंपद्भ्यांवैदेह्याभरतर्षभ ॥ एवंदु
खातुराबालावर्ततेस्मतदावने ॥ ७५ ॥ तावत्सधीमान्बहुभिःसमावृतोवाल्मीकिरुग्रैश्चतपोभिरीडितः ॥
यूपानथछेदयितुंमखार्थंसमागतस्तांददृशेविषण्णाम् ॥ ७६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपा
ख्यानेवाल्मीकिसमागमोनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वाल्मी
किस्तांततोदृष्ट्वाविषण्णांदीनचेतसां ॥ तपःसिद्धिमिवाक्लिन्नांस्वकीयामनवेक्षणात् ॥ १ ॥ उवाचकात्वंकल्या
णिपुत्रीकस्यपरिग्रहः ॥ कस्मादस्मिन्वनेशून्येतिष्ठसेविस्तराद्वद ॥ २ ॥ ततःसीतानमस्कृत्यप्रोवाचातीवदुःखि

ता ॥ सुतावैजनकस्याहंस्नुषादशरथस्यच ॥ ३॥ रामस्यभार्याभूदेवसदापतिपरायणा ॥ त्यक्तास्मितेनरामेण
नजानेकेनहेतुना ॥ ४ ॥ वाल्मीकिस्तांसमाश्वास्यप्रोवाचवचनंशुभम् ॥ ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ ॥ सीतेलभ
स्वपुत्रौद्वौमाशोकंकुरुसुव्रते ॥ वाल्मीकिरितिनामाहंमुनिर्जनकपूजितः ॥ ५ ॥ प्राप्ताश्रमंमेरुचिरंपत्रपुष्पफ
लावृतम् ॥ पर्णशालांविधास्यामित्वदर्थंवरवर्णिनि ॥ ६ ॥ यत्रप्रसूतिर्भवितारुचिरातवजानकि ॥ मुनेस्तद्वचनं
श्रुत्वाहर्षिताजनकात्मजा ॥ ७ ॥ निदाघार्तामयूरीवश्रुत्वावैघननिस्वनम् ॥ बाढमित्येवमुक्त्वासाप्रययौपृष्ठतो
मुनेः ॥ ८ ॥ तयासहमहाभागोवाल्मीकिःप्रापआश्रमम् ॥ यस्मिन्व्याघ्राश्चसिंहाश्चगोभिःक्रीडंतिहर्षिताः॥९॥
बिडालास्येषुलीयंतेमूषकाःस्वबिलेयथा॥नकुलाउरगाश्चैवमयूरायत्ररेमिरे ॥ १० ॥ रमंतेस्ममृगैःसार्धंचित्त
कास्त्यक्तमत्सराः॥सरसीषुविचित्रासुबकोमत्स्यान्नहंतिहि ॥११॥ साचैनमाश्रमंदृष्ट्वावाल्मीकेस्तांस्तपोधना
न् ॥ऋषिभार्याःशुभाचाराऋषिपुत्रांश्चशोभनान्॥१२॥हर्षेणमहताविष्टानमश्चक्रेपुनःपुनः॥ ताभिस्तैश्चप्रयुक्ता
शीर्जानकीशुभलक्षणा ॥१३॥ कल्पितांमुनिपुत्रैश्चपर्णशालामुपाविशत्॥ दत्तानिमुनिपत्नीभिःफलानिबुभुजेप
यः॥१४॥पीत्वासुनिर्मलंतस्याशालायांसास्मतिष्ठति॥ नौतिस्मचरणौनित्यंवाल्मीकेःशृणुतेकथाः॥१५॥एवंत
स्मिन्वसंत्याश्चसीतायाह्यगमन्नव ॥मासागर्भस्यवाल्मीकेराश्रमेफलितद्रुमे॥१६॥अतीतेनवमेमासेजानकीसु
षुवेयमौ ॥ नीशीथेसुमुहूर्तेचमुनिपत्न्योविचक्षणाः ॥१७॥तत्रत्यमुपचारंतुकल्पयामासुरागताः ॥ गायंतिगीतं
हर्षेणसीतेयंसुषुवेयमौ ॥ १८ ॥ अनयोःप्रभयावेश्मदीप्तमासीत्समंततः ॥ दिशस्तुविमलाजाताववौवातोऽति

सौरभः ॥१९॥ प्रदक्षिणार्चिंस्तत्रासौव्यशोभतहुताशनः ॥ ततःशिष्याःप्रधावंतिवाल्मीर्किंप्रतिशंसितुम् ॥२०॥
असूतपुत्रौभोब्रह्मज्ञानकीविस्मयोमहान् ॥ ततोमुनिःकुशाग्रम्याँल्लुवान्मुष्टिमितान्दधन् ॥ २१ ॥ आगतो
यत्रतौबालौदृष्ट्वाहर्षसमन्वितः ॥ तावभ्यषिंचद्दर्भैश्चलवैःसार्धमुनिस्तदा ॥ २२ ॥ तन्नामानौमुनिश्चक्रेकुशोलव
इतिस्वयम् ॥ दिनेदिनेवर्धमानौचंद्रसूर्याविवोदितौ ॥ २३ ॥ जातकर्मादिकंसर्वंचक्रेसऋषिसत्तमः ॥ द्वादशा
ब्देततोमौंजीबंधनंव्यदधात्तयोः ॥ २४ ॥ प्रार्थयित्वाकामधेनुंवसिष्ठान्मुनिपुंगवः ॥ वाल्मीकिर्भोजयामासब्रा
ह्मणान्वनवासिनः ॥ २५ ॥ कामधेनोःसकाशाद्धिभक्तःप्रादुरभूच्छुभः ॥ सूपंविचित्रंमुद्गानांशाकाश्चविविधा
अपि ॥ २६ ॥ चंद्रबिंबसमाजाताःपूपाःशतसहस्रशः ॥ पूरिकाघृतपक्काश्चशतछिद्राउदुंबराः ॥ २७ ॥ फलान्य
मृतकल्पानिप्रादुर्भूतानिधेनुतः ॥ करंजिकामोदकाश्चतथावैसूत्रकोद्भवाः ॥ २८ ॥ निस्तुषाणांतिलानांचनारि
केलसमुद्भवाः ॥ चारबीजोद्भवावृक्षनिर्यासकृतबंधनाः ॥ २९ ॥ फेणिकाश्चंद्रबिंबाभाःसहस्रपुटसंयुताः ॥ पर्पटा
माषसंभूतास्तथातंडुलचूर्णजाः ॥ ३० ॥ एवंविधानिचान्नानिपक्वान्नानिददातिगौः ॥ तेनचान्नेनवाल्मीकिस्त
र्पयामासताञ्जनान् ॥३१॥ ततःकृतोपनयनावागतौद्वौकुमारकौ ॥ अध्येषातांशिशूवेदंसांगंवाल्मीकिनोदितं
॥ ३२ ॥ तस्माद्रामचरित्रंतज्जगतुर्मधुरस्वनौ ॥ लवस्तालधरश्चासीद्वीणाहस्तःकुशोजगौ ॥ ३३ ॥ आलापैर्ग
गनंसर्वंव्याप्नुवञ्छृणवतांमनः ॥ ततस्तेमुनयोहृष्टाःसाधुसाध्वितिचाब्रुवन् ॥ ३४ ॥ धनुषीप्रददौधीमान्वाल्मी
किःसगुणेदृढे ॥ इषुधीचाक्षयौरैभ्यस्ताभ्यांतस्यमुनेःसखा ॥ ३५ ॥ तपोधनास्ततःसर्वेअस्त्रग्रामंतयोर्ददुः ॥ त

पोबलेनतेसर्वैर्मुनयःप्रददुःशरान् ॥ ३६ ॥ किरीटकवचान्येकेददुःखड्गौचचर्मणी ॥ एवंधनुर्धरौवीरौतनुत्राणभृ
तौयमौ ॥३७॥ काकपक्षधरौतस्मिन्नाश्रमेचरतःस्मतौ ॥ सीतांशुश्रूषमाणौतौकंदमूलफलैःशुभैः ॥३८॥ पादसं
वाहनैश्चापिपरांप्रीतिंवितेनतुः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ अयोध्यायांमहाबाहुःपालयन्रघुवंशजः ॥ ३९ ॥
नशर्मलेभेरामोऽसौब्रह्महत्याभिपीडितः ॥ अश्वमेधक्रतुवरंकर्तुकामोऽप्यभूद्रघुः ॥ ४० ॥ वसिष्ठंचसमाहूयवि
श्वामित्रंचगालवम् ॥ वामदेवंसजाबालिमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ अश्वमेधंकरिष्यामि
कथ्यतांतस्यवैविधिः ॥ अश्वश्चकीदृशोभाव्योदानंकीदृग्विधीयते ॥ किंमयाचरणीयंस्याद्व्रतंतच्चनिरूप्यताम्
॥ ४२ ॥ ततोवसिष्ठःकथयांबभूवदुःखेनसाध्यःकिलयज्ञएषः ॥ अश्वश्चभाव्यःकुमुदेंदुवर्णःपीतश्चपुच्छेमलिन
श्चकर्णे ॥ ४३ ॥ सरक्षणीयोऽब्दमलंनृवीरैर्धृतःपरैश्चापिविमोक्षणीयः ॥ आरंभएवास्यहिविप्रवर्याःपूज्याःसह
स्रंश्रुतिपारगाश्च ॥ ४४ ॥ एकोरथोवारणएकएवदशाश्वमुख्याश्चसुवर्णभारः ॥ शतंगवांहेमविभूषितानांप्रस्थ
श्चदेयोवरमौक्तिकानां ॥ ४५ ॥ एकैकशोभृत्यचतुष्टयंचकार्येषुदक्षंकिलदेयमत्र ॥ ४६ ॥ असिपत्रव्रतंरामक
थंत्वंनविधास्यसि ॥ यज्ञकर्मणिवैभार्याद्वितीयासहधर्मिणी ॥ ४७ ॥ तयाविरहितंरामविफलंपरिकथ्यते ॥
॥ रामउवाच ॥ ॥ सौवर्णीप्रतिमाकार्याजानकीसदृशीप्रभो ॥ तादृश्यासीतयासार्धंकरिष्येव्रतमुत्तमम् ॥ ४८ ॥
अश्वमेधसमारंभःक्रियतांमुनिपुंगवैः ॥ अश्वशालासुरुचिरंशास्त्रोक्तैर्लक्षणैर्युतम् ॥ ४९ ॥ निरीक्ष्यवाजिनंमह्यं
ततोदीक्षाप्रदीयतां ॥ तद्भाषितमुपश्रुत्यवसिष्ठोमुनिभिर्वृतः ॥ ५० ॥ वाजिशालासुधवलमश्वमाहारयन्नरैः ॥

गोक्षीरवर्णंमुखतःकुंकुमाभंसुकेसरम् ॥ ५१ ॥ एकतःश्यामकर्णंतंहयमालोक्यविस्मितः ॥ वसिष्ठोब्राह्मणान्स
र्वान्सिहस्रंपर्यपूजयत् ॥ ५२ ॥ वस्त्रालंकरणैर्दिव्यैर्वाजिभिश्चमनोजवैः ॥ रथैश्चवारणैर्मत्तैःकलधौततरैःशुभैः ॥
॥ ५३ ॥ दोग्ध्रीभिर्धेनुभिश्चैवपूजयामासतान्द्विजान् ॥ ततश्चदीक्षितोरामस्ताद्दश्यासीतयासह ॥ ५४ ॥ हयं
तंपूजयामासचंदनेनसुगंधिना ॥ पुष्पैःस्रग्भिश्चचमरैःशोभितंरघुनन्दनः ॥ ५५ ॥ भालेबद्धाचसौवर्णपत्रंत
स्यहरेःपुनः ॥ तस्मिन्पत्रेविलिखितंरामोदशरथात्मजः ॥ ५६ ॥ एकवीराद्यकौसल्यातस्याःपुत्रोमहाबलः ॥
तेनमुक्तंहरिवरंगृह्णातुबलवान्नृपः ॥५७॥ इत्यभिप्रायसहितंपत्रंभालेव्यशोभत ॥ शत्रुघ्नंचादिदेशाथत्वयारक्ष्य
स्तुरंगमः ॥ ५८ ॥ ततःसतुरगोमुक्तःपृष्ठतोलक्ष्मणानुजः ॥ अक्षौहिणीभिस्तिसृभिर्जगामसहितोबली ॥ ५९ ॥
नानादेशान्व्यतिक्रम्यनगरोपवनानिच ॥ लीलयाविचचाराशुशत्रुघ्नसहितोहयः ॥ ६० ॥ राजानस्तंहयंदृ
ष्ट्वानमश्चक्रुःपराङ्मुखाः ॥ येशूराबलवंतश्चतेगृह्णंतिहयोत्तमम् ॥ ६१ ॥ ताञ्जित्वाबलवान्वीराञ्छत्रुघ्नो
मोचयद्धयं ॥ ततःसतुरगःप्राप्तोवाल्मीकेराश्रमेशुभे ॥ ६२ ॥ वाल्मीकिर्वरुणाहूतोमखार्थंतलमभ्यगात् ॥
आश्रमोपवनंरम्यंप्रविवेशतुरंगमः ॥६३॥ दाडिमाःफलितायत्रचूताःपल्लविनोनवाः ॥ मुनिद्रुमाःपुष्पवन्तोरा
त्र्यःकिंचंद्रिकांचिताः॥६४॥अनेकाःपुष्पजात्यश्चपुल्लितादेवताइव॥मृद्वीकामंडपारम्याघटयंत्रैःसुशोभिताः ॥
॥ ६५ ॥ रंभास्ताःफलितायत्रस्वर्लोकात्किसमागताः ॥ तद्रक्षमाणोवीरोसौधनुष्पाणिर्लवोबली ॥ ६६ ॥ दूर्वा
कुरांश्चरंतंतुवाजिनंददृशेपुरः ॥ ऋषिपुत्रान्समाहूयहयाभ्याशंजगामसः ॥ ६७ ॥ हरेर्भालगतंपत्रंवाचयामास

बालकः ॥ एकवीराद्यकौसल्यातस्याः पुत्रोरघूद्वहः ॥ ६८ ॥ तेनरामेणमुक्तोऽसौवाजीगृह्णात्विमंबली ॥ तत्प
त्रस्थमभिप्रायंज्ञात्वाशीघ्रंलवोऽब्रवीत् ॥ ६९ ॥ अस्माकंजननीवंध्यात्वेकवीरानसाकिमु ॥ इत्येवमुक्त्वावचनं
लवोदध्रेतुरंगमम् ॥७०॥ उत्तरीयंसमुत्क्षिप्यबबंधकदलीतरौ ॥ वारयंतिस्मतंवीरंमुनिपुत्राभयान्विताः ॥७१॥
॥ मुनिपुत्राऊचुः ॥ ॥ लवत्वयारामवाजीवृथाऽयंबध्यतेबलात् ॥ अस्ययेरक्षकास्तेत्वांनेष्यंतितत्यज्यता
मयं ॥ ७२ ॥ अनादृत्यवचस्तेषामब्रवीत्कुपितोलवः ॥ ॥ लवउवाच ॥ ॥ ऋषिस्त्रीकुक्षिजायूयमहंसीतोद
रोद्भवः ॥ ७३ ॥ सीतायाश्चोदरेजातः कृमिरेवनसंशयः ॥ यद्यमुंवाजिनंबद्ध्वामुच्येयंभयशंकया ॥ परंश्रेयस्तु
मरणंनलज्जा मामुपाव्रजेत् ॥७४॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेतुरगग्रहणोनामएको
नत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्राप्तंमहत्सैन्यंरथवाजिसमाकुलम् ॥
मत्तद्विरदसंबाधंपत्तिभिश्चसमावृतम् ॥ १ ॥ कुतोऽश्वश्चकुतोऽश्वश्चव्याहरंतोमहाबलाः ॥ रथिनःशतसाहस्राः
प्राप्ताःशत्रुघ्नपालिताः ॥ २ ॥ ददृशुःकदलीवृक्षेबद्धमश्वंमहारथाः ॥ पप्रच्छुःकेनबद्धोऽयंलघूंस्तान्ब्रह्मचारिणः ॥
॥ ३ ॥ तेऽब्रुवन्नाम्रवृक्षस्यमूलेतिष्ठतिनिर्भयः ॥ लवश्चनाम्नाविख्यातस्तेनायंविधृतोहयः ॥ ४ ॥ प्रहस्यरथिन
स्तेतुप्रोचुर्मूर्खोऽस्तिबालकः ॥ बलंहयंपालयन्नोनजानात्येषवैशिशुः ॥ ५ ॥ मुच्यतांमुच्यतांचाश्वोयथाशीघ्रंव्र
जेद्वराम् ॥ तावत्प्राप्तोमहाबाहुर्धनुष्पाणिर्लवोबली ॥ ६ ॥ किमिदंगर्वितैर्वीरैः क्रियतेहयमोचनम् ॥ मांजित्वा
मुच्यतामश्वोमयितिष्ठतिनक्वचित् ॥ ७ ॥ अशृण्वतांवचस्तेषांमोक्तृणांहयमुत्तमम् ॥ चिच्छेदहस्तान्सलवोब

लेननिशितैः शरैः ॥ ८ ॥ तेछिन्नहस्तायोद्धारोब्रुवन्तिस्मनिपात्यताम् ॥ ततस्तंशरवर्षेणववृषुस्तेसमागताः ॥९॥
केचिच्छक्तीश्चपाशांश्चचिक्षिपुःशतशोबलात् ॥ आपतच्छरसंघातोनपस्पर्शलवंतदा ॥ १० ॥ यथाहिगौतमीतो
येस्नातंपापचयोमहान् ॥ तच्छस्त्रसंघंचिच्छेदयोगीवभवबन्धनम् ॥ ११ ॥ पंचाभिःपंचभिर्बाणैरेकैकंहृद्यताड
यत् ॥ निषंगाभ्यामक्षयाभ्यांगृह्णन्बाणान्मुमोचसः ॥ १२ ॥ गजाभिन्नाद्विधाबाणैःशुण्डाश्छिन्नाद्विधाद्विधा ॥
शिरांस्याधोरणानांचचिच्छेदनिशितैःशरैः ॥ १३ ॥ काश्मीरकंबलान्वीरोघंटाश्चिच्छेदलंबिताः ॥ हस्तिमंचा
न्पताकाश्चव्यलुनात्सलवोबली ॥ १४ ॥ रथान्कांचनसन्नाहानच्छिनद्धन्विनांवरः ॥ चक्राणिचक्ररक्षांश्चत्रिवे
णून्सारथींस्तथा ॥ १५ ॥ अश्वांश्चव्यधमद्बाणैस्तथावैरथसारथीन् ॥ चामराणिध्वजस्तम्भान्धनूंषिसुदृढा
निच ॥ १६ ॥ तूणीरान्निशितैर्बाणैश्चिच्छेदसकुशानुजः ॥ अवधीत्तुरगांश्चापिसाश्वारोहान्रघूत्तमः ॥ १७ ॥
पदातीन्सायुधान्प्रासांश्चिच्छेदतिलशस्तदा ॥ एवंलवोमहत्कर्मचक्रेसंग्राममूर्द्धनि ॥ १८ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
सदृष्ट्वानिहतंसैन्यंबालकेनपदातिना ॥ शत्रुघ्नः कुपितोवीरोरथमारुह्यचागमत् ॥ विस्फारयन्धनुःश्रेष्ठंतिष्ठति
ष्ठेतिचाब्रवीत् ॥१९॥ एवंवदंतंशत्रुघ्नंविव्याधदशभिः शरैः ॥ श्रयन्माहेश्वरंस्थानंलवोनिर्भयमानसः ॥ २० ॥ हृ
दिचैकेनविव्याधचतुर्भिश्चतुरोहयान् ॥ अच्छिनद्ध्वजमेकेनचतुर्भिश्चक्ररक्षकान् ॥ २१ ॥ ततश्चैकेनबाणेनध
नुर्ज्यामच्छिनल्लवः ॥ आरोपयित्वाशत्रुघ्नोज्यांद्वितीयांशरासने ॥ २२ ॥ ततोनालीकनाराचांस्तीक्ष्णभल्लान्मु
मोचसः ॥ त्रिभिर्ललाटेविव्याधलवंतंलक्ष्मणानुजः ॥ २३ ॥ त्रिभिस्तैस्ताडितोबालः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ल

वउवाच ॥ ॥ ललाटेममपुष्पाणिलग्नानिकमलानिकिम् ॥ २४ ॥ एतावत्तेबलंवीरसमग्रंपरिलक्ष्यते ॥ इत्येव
मुक्त्वावचनंचतुर्भिश्चतुरोहयान् ॥ २५ ॥ अनयन्निशितैर्बाणैर्यमस्यसदनंमहत् ॥ सारथेश्चशिरःकायाच्छरेणै
केनचाहरत् ॥ २६ ॥ द्वाभ्यांशराभ्यांचिच्छेदध्वजंचास्यसमुच्छ्रितम् ॥ द्विधाचक्रेलवोबाणैःशत्रुघ्नस्यधनुर्दृ
ढम् ॥२७॥ सच्छिन्नधन्वाविरथोहताश्वोहतसारथिः ॥ शत्रुघ्नः कुपितोवीरोधनुरन्यत्समाददे ॥२८॥ सगुणंधनु
रादायशरंचैकंसमाददे ॥ पीतवर्णंसुनिशितंगार्ध्रपत्रैरलंकृतम् ॥ २९ ॥ ततोऽब्रवीत्सशत्रुघ्नः पलायस्वाशिशोऽ
धुना ॥ अन्यथामरणंतेस्यात्कृपामांबाधतेत्वयि ॥३०॥ तदाकर्ण्यवचस्तस्यकुपितोबलवाँल्लवः ॥ चिच्छेदतंश
रंदिव्यंसद्विधाव्यपतद्विभो ॥ ३१ ॥ यथाहिपूर्वजाः पापात्स्वर्गाद्वैनिपतंत्यधः ॥ कूटसाक्ष्यंचयेकुर्युर्व्यवहार
च्युतास्तथा ॥ ३२ ॥ शत्रुघ्नोविस्मयाविष्टोबाणंचान्यंसमाददे ॥ तंशरंकालसंकाशंयावद्धनुषिसंदधे ॥ ३३ ॥
तावत्सचापंसशरंचिच्छेदकुपितोलवः ॥ ततोजग्राहशत्रुघ्नोलवणंयेनचावधीत् ॥ ३४ ॥ तद्धनुस्तंशरंदिव्यंसूर्य
वैश्वानरप्रभम् ॥ मुमोचबाणंरुचिरंहतोऽसीतिवचस्तथा ॥ ३५ ॥ अमोघंसशरंज्ञात्वालवःसस्मारतंकुशम् ॥
अस्मिन्नवसरेभ्राताकुशोमेविद्यतेयदि ॥ ३६ ॥ तदाऽस्यबाणस्यभयंनस्यान्ममकदाचन ॥ अथतेजानकीस
त्यात्पातिव्रत्यादमुंशरम् ॥ ३७ ॥ छेत्स्यामिमेस्यात्ततःकीर्तिरितिबाणंमुमोचसः ॥ तेनबाणेनतंबाणंमध्येचिच्छेद
बालकः ॥ ३८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पूर्वार्धंन्यपतद्भूमावुत्तरार्धंचनापतत् ॥ तेनार्धेनधनुश्छिन्नंलवस्यहृ
दयंतथा ॥ ३९ ॥ सच्छिन्नधन्वाहृदिताडितोभृशंविभग्नचापोनिपपातभूतले ॥ शिखीसुवेषोरुधिरावलिप्तोमुमो

हबालोनविवेदकिंचन ॥ ४० ॥ ततःशंखाश्चभेर्यश्चवादयंतःसुहर्षिताः ॥ योधाःशत्रुघ्नसैन्यस्थाःमृतशेषाजग
जिंरे ॥४१॥ मुमुचुस्तंहयंवीराभीतंदृष्ट्वाचतंलवम् ॥ मुक्तःसतुरगोयेधैर्बभ्रामोपवनेतदा ॥ ४२ ॥ कृपाविष्टश्चश
त्रुघ्नोलवमुत्थाप्यपाणिना ॥ रामाकृतिरयंबालःसिच्यतांपयसाऽधुना ॥ ४३ ॥ ततस्तेसेवकाः शीघ्रमंभोभिःसि
षिचुर्लवम् ॥ सजीवंरथमारोप्यपृष्ठतोऽश्वस्यतेययुः ॥ ४४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपा
ख्यानेलवमूर्छाप्राप्तिर्नामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ लवेधृतेयथायुद्धं
घोररूपंबभूवह ॥ जगामकुत्रचकुशःकथंसीतानवेदतत् ॥ १ ॥ ॥ जैमिनेसर्वमाचक्ष्वपवित्रांकुशसत्कथां ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकुशस्यचरितंमहत् ॥ २ ॥ यच्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेस्त्रीपुमानपि ॥
अश्वेप्रचलितेतस्मिँल्लवेनीतेमहारथैः ॥ ३ ॥ अश्रुपूर्णमुखाःसीतांमुनिपुत्रास्तदाययुः ॥ सीतेबद्धोलवेनाश्वःक
स्यचिन्नृपतेर्बलात् ॥ ४ ॥ नृपतेस्तस्यसैन्येनपुत्रस्तेयुयुधेलवः ॥ निहत्यसैन्यंबालोऽसौश्रांतोवीरेणकेनचित्
॥ ५ ॥ धृतोहस्तगतंछित्त्वाधनुर्नीतःपुरंप्रति ॥ तद्वाक्यमाकर्ण्यबभूवजानकीचित्रस्थितादेववरांगनासती ॥ य
थाहिविद्युद्ध्वनिनाकुमारिकाधनीनरोवस्त्वपहारतोयथा ॥ ६ ॥ ॥ सीतोवाच ॥ ॥ मनसाकर्मणावाचा
यद्यहंरामतत्परा ॥ तेनसत्येनमेपुत्रोलवोऽस्तुकुशलीरणे ॥ ७ ॥ तावज्जीव्याल्लवःपुत्रोयावज्ज्येष्ठःसमाव्रजेत् ॥
एकाकीनिहतोबालःपापिष्ठैस्तैर्महारथैः ॥ ८ ॥ रुरोदसाभृशंबालापुत्रशोकेनपीडिता ॥ मामनापृच्छ्यययातोऽसि
शासनेनिरतोलव ॥ ९ ॥ चंद्रबिंबसमानंतेमुखंबाणैरभिद्यत ॥ गात्रंचशकलीजातंलवस्यानिशितैःशरैः ॥ १० ॥

कंदमूलफलाशीचद्वादशाब्दोविचक्षणः ॥ परंतुयुद्ध्यतांतेषांशूराणांतंचबालकम्॥ ११ ॥ कराःकथंप्रवृत्तास्तेनिर्दयानांचपापिनां ॥ अस्मिंश्चसमयेतातोवाल्मीकिर्नकुशोबली ॥ १२ ॥ कस्येदंपुरतोवक्ष्येदुःखंप्राप्तंसुदारुणम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तावत्सामित्कुशाहारीवनान्निववृतेकुशः ॥ आगच्छतःकुशस्याथदुर्निमित्तानिभारत ॥ १३ ॥ बहूनिपथिजातानिचित्तोद्वेगकराणिच ॥ अपसव्यंमृगायांतिनदंतोभैरवंरवम् ॥ १४ ॥ ततःसव्यथयाविष्टोरामपुत्रोरघूद्वहः ॥ चिंतयामासमनसाकेशवंविघ्नहारिणम् ॥१५॥ चिंतयाविष्टमनसोबाहूतौस्फुरितौभृशं ॥ नेत्राभ्यांस्वयमेवांभः सुस्रुवेविव्यथेमनः ॥ १६ ॥ एवंसआश्रमद्वारंकुशःप्राप्तोऽप्यचिंतयत ॥ लवोजवेनचायातिकथंमेसंमुखोनहि ॥ १७ ॥ आयातंतंलवंप्रातर्निवारयितवानहम् ॥ तस्मात्किंकुपितोनैतिकेनचासौधृतोलवः ॥१८॥ इत्येवंचिंतयन्वीरोददर्शजननींस्विकां ॥ सीतांनमस्कृत्यकुशोजगादवचनंशुभम् ॥१९॥ मातःकस्मात्प्रलापोऽयंक्रियतेक्वलवोगतः ॥ ॥ सीतोवाच ॥ वत्सत्वयिगतेरण्येफलान्याहर्तुमंजसा ॥ २० ॥ सहितोमुनिपुत्रैस्तुलवःक्रीडापरायणः ॥ उद्यानंगतवांस्तत्रकस्यचिन्नृपतेर्हयः ॥ २१ ॥ विचरन्निच्छयाप्राप्तोह्यग्रहीत्तंबलाल्लवः ॥ यथाबलंयुद्ध्यमानोरणेमूर्च्छामुपागतः ॥ २२ ॥ तैर्नीयतेपुरंबद्धाजीवन्वामृतएववा ॥ कस्त्वंमोचयिताबालंत्वांविनाकुशपुत्रक॥२३॥यथाविष्णुःस्मृतोभक्तंसंसारान्मोचयेद्द्रुतम्॥तत्तस्यावचनंश्रुत्वात्रिशाखांभ्रुकुटींदधत्॥२४॥नेत्रेविलोहितेबिभ्रत्कुशोवचनमब्रवीत्॥ ॥कुशउवाच॥ ॥अद्यमद्बाणभिन्नानांवैरिणांरुधि

१ अपसव्यंतु दक्षिणमित्यमरः।

रंधरा ॥ २५ ॥ पास्यतेरुधिरंकोष्णंशोषितंसूर्यभानुभिः॥इंद्रश्चवरुणोवापिकुबेरोवामहाबलः ॥२६ ॥ यमश्चयक्ष
गंधर्वास्तेषांसाहाय्यकारिणः ॥ भवंतुसर्वेदेवाश्चसाध्याश्चापिमरुद्गणाः ॥ २७॥ तथाऽपितान्रणेजित्वालवंतंप
रिमोचये ॥ एषगच्छामिभोमातर्निषंगौधनुरेवच ॥ २८ ॥ प्रदेहिचर्मखङ्गंचकिरीटंकवचंतथा ॥ तत्पुत्रवचनंश्रु
त्वासत्वरंजानकीतदा ॥ प्रविश्यशालांतांरम्यांप्रददाविषुधीधनुः ॥ २९ ॥ चर्मखङ्गंकिरीटंचकवचंचकुशोऽग्र
हीत् ॥ सन्नद्धःकवचीखड्गीचापबाणधरोयुवा ॥ ३० ॥ कुशोययौनमस्कृत्यजननींतांचजानकीम् ॥ सीतयासौ
प्रयुक्ताशीःकुशोबाहूव्यताडयत्॥३१॥विस्फारयन्धनुश्चोग्रंजगामत्वरितोबली ॥ यथामत्तद्विपान्सिंहीतनयोऽ
भ्येतिनिर्भयः ॥३२॥ गच्छतस्तांस्ततोदृष्ट्वाशत्रून्दूरादथाह्वयत् ॥ तिष्ठंतुवैरिणःसर्वेयदिशक्तिर्हिविद्यते ॥ ३३ ॥
नोचेद्बंधुर्मदीयोऽसौमुच्यतांवाथयुद्ध्यताम् ॥ अनिर्जित्यकुशंवीरंनोपसर्पितुमर्हथ ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंघो
रंयोधावाक्यमथाब्रुवन् ॥ कोऽयमायातिवीरोसौखङ्गचर्मधरोयुवा ॥ ३५ ॥ शरचापयुतःशूरःकिरीटीकवचीम
हान् ॥ कालोनूनंहिसर्वेषामयंनोभविताकिल ॥ ३६ ॥ इतिजल्पंतिवैसर्वेसैनिकाभयविह्वलाः ॥ ध्वजाःकणक
णायंतेद्रुमावातेरिताइव ॥ ३७ ॥ किरीटानिचवीराणांगृध्राःपस्पर्शुरंबरात् ॥ तस्मिन्कालेनिषंगेभ्यःस्वयंनिर्या
त्यलंशराः ॥ ३८ ॥ कोशेभ्यश्चपृथग्भूताःस्वयमेवासयोययुः॥ चंडोवातःप्रववृतेद्रुमानुन्मूलयन्ध्वजान्॥३९॥
रजसासंवृतंव्योमसूर्योऽतर्धानमागमत् ॥ क्षणात्प्रशांतेरजसिवीरास्तंददृशुःकुशम् ॥ ४० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥

१ ईषदुष्णं ।

आयांतंतंकुशंदृष्ट्वाशत्रुघ्नोवाक्यमब्रवीत् ॥ गच्छसेनापतेशीघ्रंनिवारयाशिशुंशरैः ॥ यावत्सैन्यंव्यूहयामस्ताव
द्युध्यस्वमारिष ॥ ४१ ॥ ॥सेनापतिरुवाच॥ ॥ अहमेनंहनिष्यामिप्रसादात्तवसुव्रत ॥ इत्युक्त्वाप्रययौबालं
सेनाध्यक्षस्तदाबली ॥ ४२ ॥ तिष्ठतिष्ठेतिचोवाचविव्याधदशभिःशरैः ॥ कुशस्तानच्छिनद्बाणान्सेनावाहमता
डयत् ॥ ४३ ॥ चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्वाञ्जघानकुपितःकुशः ॥ सारथेश्चशिरःकायाज्जहारप्रहसन्निव ॥ ४४ ॥ रथं
चतिलशःकृत्वातान्हत्वापार्ष्णिसारथीन् ॥ चिच्छेदचधनुस्तस्यकवचंचातिनिर्मलम् ॥ ४५ ॥ द्वाभ्यांशराभ्यां
चिच्छेदहस्तौतस्यदुरात्मनः ॥ चरणौव्यलुनात्तस्यजंघेतेमांसलेकुशः ॥ ४६ ॥ जहारश्मश्रुलंवक्त्रंकंठाज्ज्वलि
तकुंडलम् ॥ सेनावाहेहतेतस्मिन्हाहाकारोमहानभूत् ॥४७॥ सेनावाहंहतंदृष्ट्वाभ्रातातस्यनगाह्वयः ॥ आजगा
मगजारूढःशक्त्यातमहनत्कुशम् ॥ ४८ ॥ तांशक्तिंवह्निकूटाभांज्वलंतीमशनीमिव ॥ चिच्छेदपंचभिर्बाणैःसी
तासूनुर्महाबलः ॥ ४९ ॥ चरणांश्चतुरोऽप्यस्यगजस्यव्यलुनात्कुशः ॥ सच्छिन्नचरणात्तस्माद्गजादाप्लुत्यधार
यन् ॥ ५० ॥ गदांविचित्रांमहतींनगोसौव्यगमत्कुशं ॥ कुशस्तंगदिनंहस्तंचिच्छेदाशीविषोपमम् ॥ ५१ ॥ वाम
हस्तेनभूमिस्थंचक्रंजग्राहसत्वरः ॥ तमप्यपातयद्भूमौबाहुंचक्रधरंकुशः ॥ ५२ ॥ तथाऽपिधावमानस्यचरणाव
च्छिनद्द्रुतम् ॥ सच्छिन्नचरणोवीरश्छिन्नबाहुर्नगोबली ॥ ५३ ॥ धूलिधूसरसर्वांगोरुधिरेणपरिप्लुतः ॥ आससा
दनगोबालंराहुःसूर्यमिवांबरे ॥ ५४ ॥ छिन्नाभ्यामथबाहुभ्यांगदांचिक्षेपतंप्रति ॥ सतयाताडितोवीरःपदान्नच
लितःपदम् ॥ ५५ ॥ तुतोषास्यकुशोवीरःप्रतापेनचतादृशः ॥ ततःसुनिशितंबाणंवधायास्यमुमोचसः ॥ ५६ ॥

शरेणतेनवैछिन्नंशिरःखेतद्व्यलीयत ॥ शंभुनामुंडमालार्थंगृहीतंतद्वरंशिरः ॥ ५७ ॥ एवंनगेविनिहतेकुशःकोप
समन्वितः ॥ तत्सैन्यंव्यहनद्बाणैर्दंडपाणिरिवांतकः ॥ ५८ ॥ गजान्पर्वतसंकाशान्विददारवृषेवसः ॥ उच्छल
द्रुधिरेणाथवीरास्तेरक्तवाससः ॥ ५९ ॥ अजायंतभृशंविप्राःपुष्पिताइवकिंशुकाः ॥ बाणैःपतद्भिस्तुबलादग्निः
प्रादुरभून्महान् ॥ ६० ॥ रथनागेंधनोवह्निर्ववृधेसचबालकः ॥ पतद्भिर्वारणैर्मत्तैर्म्रियंतेस्ममहारथाः ॥ ६१ ॥
स्वयमेवविदीर्यंतेरथाश्चक्राणितेध्वजाः ॥ जहुःप्राणानश्वचराःशरैर्भिन्नकलेवराः ॥ ६२ ॥ हस्त्यश्वरथसंघाताः
पदातान्यपतन्भुवि ॥ विष्णुभक्तिमकुर्वाणाःसंसृताविवचाधमाः ॥ ६३ ॥ कन्यावित्तेनयोजीवेत्तदीयाःपितरो
यथा ॥ एवंविनिहतंसैन्यंरथनागसमाकुलम् ॥ ६४ ॥ कुशेनतेनवीरेणस्वधर्मेणेवदुष्कृतम् ॥ ६५ ॥ ॥ इत्या
श्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्याने कुशयुद्धवर्णनंनामएकात्रिंशोध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्राप्तोमहाबाहुःशत्रुघ्नोधुनयन्धनुः ॥ विव्याधनवभिर्बाणैःकुशंतंकोपपूरितः ॥१॥ततः
कुशोपिबलवान्रथंसाश्वंव्यचूर्णयत् ॥ शत्रुघ्नंहृदिविव्याधशरेणानतपर्वणा ॥ २ ॥ पुनश्चषष्ट्याविव्याधनाराचा
नांस्तनांतरे ॥ सोऽतिविद्धस्तुशत्रुघ्नोरथोपस्थेपपातह ॥ ३ ॥ यथामत्तोहिमातङ्गःस्खलितःपर्वतेऽपतत् ॥ हतशे
षाश्चयेयोधास्तेऽप्ययोध्यांययुर्द्रुतम् ॥ ४ ॥ अथमूर्च्छांविहायासौलवोऽपश्यत्स्वबान्धवम् ॥ उत्थायपरिरभ्यै
नंकुशंवीरंजहर्षच ॥ ५ ॥ उवाचचकुशंभ्रातर्धारयामितुरंगमम् ॥ तेनानुनीतःसलवोबबंधेतंतुरगमम् ॥ ६ ॥ उ
भौतौभ्रातरौयुक्तौयथावायुविभावसू ॥ प्रतीक्षमाणौवीराणामागमंतस्थतुर्बलात् ॥ ७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥

मृतशेषाश्चयेयोधास्तेगत्वाराममब्रुवन् ॥ समासीनंदीक्षितंचमृगशृंगपरिग्रहम् ॥ ८॥ त्वचंरुरोर्वसानंचदंडधा
रंसुमेखलम् ॥ भ्रातृभ्यांसहितंशूरंमुनिभिःपरिवारितम् ॥ ९ ॥ तिलाज्यहोमसंभूतधूमेनारुणलोचनम् ॥
सुवर्णसीतयायुक्तंमंडपस्थमिदंवचः ॥ १० ॥ ॥ योधाऊचुः ॥ ॥ हेरामतेश्वःपृथिवींचचारवीरोपिकश्चिन्न
दधारतंपुनः ॥ एकोऽग्रहीत्त्वादृशएवबालकस्तेनास्मदीयंनिहतंबलंच ॥ ११ ॥ धृतःकथंचित्तवचानुजेनाच्छित्वा
धनुःश्रांततनुर्हिबालः ॥ तस्यापरोबंधुरदीनसत्वःप्राप्तःसचापासिधरोबलीयान् ॥ १२ ॥ तेनापिशेषंनिहतंतवो
ग्रंसैन्यंचसेनापतिनासमेतम् ॥ तस्मिन्हतेकश्मलमाशुसैन्यंजगामसर्वाःप्रदिशोदिशश्च ॥ १३ ॥ ॥ जैमिनि
रुवाच ॥ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वारामोविस्मयमागतः ॥ उवाचाकिमयंजल्पोयुष्माकंकिमुतभ्रमः ॥ १४ ॥ पैशा
च्यंकिमुयुष्माकंशत्रुघ्नःकेनपात्यते ॥ ॥ योधाऊचुः ॥ ॥ नजल्पोऽस्मासुराजेंद्रनभ्रमोनपिशाचता ॥ १५ ॥
स्मृतोयैस्त्वंसकृद्रामनजल्पोनपिशाचता ॥ भ्रमोनविद्यतेतेषांजायतेज्ञानमुत्तमम् ॥ १६ ॥ साक्षाद्दृष्टेत्वयिवि
भोभ्रमोऽस्मासुकथंभवेत् ॥ जल्पःपिशाचतावापिकुतःस्याद्रघुनंदन ॥ १७ ॥ रणेशेतेसशत्रुघ्नःशिशोर्बाणैःप्रपी
डितः ॥ ततःसुदुःखितोरामोविलपन्निदमब्रवीत् ॥ १८ ॥ ॥ रामउवाच ॥ ॥ विप्रद्विट्लवणोयेनघातितोनि
शितैःशरैः ॥ मदीयंवचनंकर्तासशत्रुघ्नोऽर्भकैर्हतः ॥ १९ ॥ केनदोषेणमेभ्राताह्यवस्थांतादृशींगतः ॥ एहिलक्ष्म
णभद्रंतेशृणुमेपरमंवचः ॥ २० ॥ अहंहिदीक्षितोभ्रातर्नमयायोद्धुमिष्यते ॥ सैन्येनमहतायुक्तोभ्रातातिष्ठतिय
त्रते ॥ २१ ॥ तत्रगत्वाप्रयोद्धव्यंमोच्योऽश्वःसत्वबांधवः ॥ तद्वाक्याल्लक्ष्मणस्तूर्णंप्रययौसैनिकैःसह ॥ २२ ॥

ततोमत्ताश्चमातंगारथाःकांचनभूषणाः ॥ सादिनोनगरात्तस्मात्पत्तयश्चविनिर्ययुः ॥ २३ ॥ सर्वैरक्तपताकाश्च सर्वैरक्तांबरध्वजाः ॥ चंदनेनावलिप्तांगारणत्कंकणमंडिताः ॥ २४ ॥ वीरश्रीपरिणेतारोमालाभिर्बद्धमूर्द्धजाः ॥ साक्षात्कालावताराःकिंयुद्धसंस्थामभीप्सवः ॥ २५ ॥ युवानःश्मश्रुलावीरायुद्धशौंडाःप्रहारिणः ॥ श्वेतांबरधराःसर्वेधीराःश्वेतपताकिनः ॥ २६ ॥ एकपत्नीव्रतयुताधार्मिष्ठाश्चजितेंद्रियाः ॥ निर्ययुर्नगरात्तस्माच्छतशोऽथ सहस्रशः ॥ २७ ॥ तेषामधिपतिर्ह्यासील्लक्ष्मणोबलवत्तरः ॥ सेनानीःकालजिच्चासीद्धर्मिष्ठोब्राह्मणप्रियः ॥ २८ ॥ गच्छतातेनसैन्येनकृताःशुष्काःसमुद्रगाः ॥ सरितःपर्वताश्चूर्णीभूतावाजिखुरैर्दृढैः ॥ २९ ॥ विपिनानिस्थलान्यासंस्तृणंशत्रुमुखेस्थितम् ॥ तत्परिग्रहणैस्तैस्तुपयोनसरितामपि ॥ ३० ॥ चक्रैरथानामश्वानांखुरैःप्रादुरभूद्रजः ॥ मेघानामुपरिष्टात्तद्रजःपंकीबभूवह ॥ ३१ ॥ तेनपंकेनमेघेषुघनत्वमभवत्तदा ॥ उच्चानांवारणानांच शुंडादंडैर्भृशंहताः ॥ ३२ ॥ घनाःपलायंतशनैःपंकभारविनामिताः ॥ पुरस्तादुत्प्लवंतिस्मखड्गचर्मधरानराः ॥ ॥ ३३ ॥ अश्ववाहाःप्रधावंतिकुर्वंतोविविधागतीः ॥ मेघनिर्घोषगंभीरंगर्जंतःप्रययूरथाः ॥ ३४ ॥ कंपयन्तोधरां नागाःपर्वताइवनिर्ययुः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ बबृंहिरेगजामत्ताहयायुद्धेजिहेषिरे ॥ ३५ ॥ जगर्जिरेरथाश्चक्रैः पत्तयश्चडिंडिंबिरे ॥ ततःप्राप्तमनीकंतल्लक्ष्मणस्यभयानकम् ॥ यत्रासौमूर्च्छितःशेतेशत्रुघ्नःसैनिकैःसह ॥ ३६ ॥ ततःसुमित्रातनयःपुरस्ताज्ज्येष्ठोययौकालजितासमेतः ॥ ददर्शवीरंविकलंसुकेशंशत्रुघ्नमात्यंतिकजीवशेषम् ॥ ॥ ३७ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेलक्ष्मणागमनंनामद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥

॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तत्सैन्यंभीषणंदृष्ट्वातत्प्रभुंलक्ष्मणंतथा ॥ उवाचनिर्भयोवीरःशत्रूणामंकुशःकुशः ॥ १ ॥
किमिदानींचकर्त्तव्यंलवसैन्यंसमागतम् ॥ वारणानांरथानांचसंख्याकर्तुंनपार्यते ॥ २ ॥ ॥ लवउवाच ॥ ॥
युद्धमत्रप्रकर्तव्यंहंतव्याःसैनिकास्त्वमी ॥ कूष्मांडफलवद्भेद्यारथाश्छेद्यारसालवत् ॥ ३ ॥ शिरांसिपक्वफलव
त्पातनीयानिभूतले ॥ भ्रातःकुशमहाबाहोसमग्रस्यबलस्यते ॥ ४ ॥ नयोग्यमेतत्सैन्यंस्यादगस्त्यस्येवसाग
रः ॥ नचसिंहस्यपुरतोजम्बूकालीप्रसर्पति ॥ ५ ॥ पुण्यांभागीरथींदृष्ट्वापापराशिःक्षयंव्रजेत् ॥ तथात्वांसमरेसे
नादृष्ट्वाशीघ्रंविनश्यति ॥ ६ ॥ केवलंश्रोत्रियैरेवधार्यस्त्वंनचसैनिकैः ॥ अहंहिवाहिनीवेगान्नभग्नःस्यांकथंचन
॥ ७ ॥ उत्तिष्ठधनुरुद्यम्यबाणान्योजयमाचिरम् ॥ अहंसैन्यमिदंसर्वंरुणध्मिनिशितैःशरैः ॥ ८ ॥ किंकरोमिध
नुश्छिन्नंततःसूर्यमुदैक्षत ॥ लवोनिश्चलयादृष्ट्यामनसाप्रार्थयन्धनुः ॥ ९ ॥ ॥ लवउवाच ॥ ॥ नमःसवित्रेसू
र्यायपूष्णेज्योतिष्मतेनमः ॥ नमःसप्ततुरंगायनित्यंव्योमचरायच ॥ १० ॥ मेषादीनामधीशायमासिमासिन
मोनमः ॥ अयनद्वयकर्त्रेचप्रकाशायनमोऽस्तुते ॥ ११ ॥ मूकांधबधिराणांचवाङ्नेत्रश्रोत्रदायच ॥ शिरोर्तिशू
लकुष्ठानांनाशकायनमोऽस्तुते ॥ १२ ॥ नमःसुवर्णवर्णायसहस्रकिरणायच ॥ जगतामेकनेत्रायभवतेभास्करा
यच ॥ १३ ॥ दिवाकरायपिंगायपयःस्रष्ट्रेघनायतु ॥ नमःपर्यायरूपाययजन्मत्राणक्षयायते ॥ १४ ॥ ऋग्वेदरूपि
णेतुभ्यंनमोब्राह्मणरूपिणे ॥ यजुःसामाथर्वकर्त्रेपुराणागमकारिणे ॥ १५ ॥ गाथेतिहासकर्त्रेतेनमोब्रह्मस्वरूपि
णे ॥ नमोविश्वस्वरूपायरुद्ररूपायतेनमः ॥ १६ ॥ विश्वस्यवांछितकरायमनोरमायविश्वेश्वरायपुरुषायसदा

ऽमलाय ॥ हंसायचण्डघृणयेमणिकुण्डलायनौम्याहवेजयकरंधनुरद्यमेऽस्तु ॥ १७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥
स्तोत्रेणानेनसंतुष्टोरविर्दिव्यंशरासनम् ॥ ददौलवायसौरंचपठतांश्रेयउत्तमम् ॥ १८ ॥ सुवर्णपट्टैरुचिरैर्निबद्धं
सगुणंदृढम् ॥ धनुःप्राप्यमहाबाहुर्लवःकुशमथाब्रवीत् ॥ १९ ॥ ॥ लवउवाच ॥ ॥ उपदिष्टंहियत्स्तोत्रंमुनिनागु
रुणामम ॥ सौरंतज्जपितंभ्रातस्तस्माल्लब्धंमयाधनुः ॥ २० ॥ यद्यदस्त्रमयंवस्तुतदहंप्राप्तवान्महत् ॥ इत्येवमुक्त्वा
वचनंसंजग्मातेमहाबलौ ॥ २१ ॥ दग्धुंसैन्याटवींकिंतौप्राप्तौवायुविभावसू ॥ तौप्रविष्टौचमूंघोरांलक्ष्मणे
नाभिपालिताम् ॥ २२ ॥ वर्षमाणौशरान्घोराञ्जीमूताविवपर्वते ॥ आवर्तःसुमहानासीत्तयोःसैन्येप्रविष्टयोः ॥ २३ ॥
मैनाकमंदराभ्यांतुमथ्यमानेइवार्णवे ॥ सिंहनादात्तयोरेवयोजनार्धंगतंबलम् ॥ २४ ॥ कालजिल्लक्ष्मणौक्रुद्धौरु
रुधातेशरैःकुशम् ॥ लक्ष्मणस्यचसैन्येनलवोरुद्धोतिपौरुषः ॥ २५ ॥ अम्योगजानांहिशतेनजातास्ततोधिकास्ता
हिशतंशतेन ॥ गजेगजेतत्ररथादशासन्रथेरथेवाजिशतंबभूव ॥ २६ ॥ हरौहरौपत्तिशतंहितस्थावेवंभ्रमीणांशत
केनरुद्धः ॥ ततोनिजघ्नुःशरवज्रमुद्गरैःप्रासैर्लवंतेशतशश्चयोधाः ॥ २७ ॥ गदासिशक्त्यृष्टिपरश्वधैश्चकुंतैस्तथासं
भ्रमवाजियुक्ताः ॥ पाशैःकरग्राहकरैश्चबालमेकाकिनंतेपरिवव्रुरेनम् ॥ २८ ॥ द्विषोनिजघ्नेनिशितैःक्षुरप्रैःशिरां
सिभूमावपतन्स्फुरंति ॥ लवोलवेनाहवकर्मकुर्वन्ननादकल्पांतकरोयथायमः ॥ २९ ॥ शतंशतेनविव्याधद्विशतं
द्विशतेनच ॥ सहस्रार्धंतदर्धेनसहस्रमयुतेनच ॥ ३० ॥ वीराणामहनत्क्रुद्धःप्रयुतंप्रयुतेनच ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥

१ हस्तिनः १०० अश्वसादिनः १०००० रथिनः १००० पादचारिणः १०००००००

चत्वारिंशद्भमीर्हत्वागजानांसिंहविक्रमः ॥ ३१ ॥ शरैःसंभिन्नसर्वांगोदिशःसर्वाव्यलोकयत् ॥ इतःसैन्यंप्रचलि
तंरथवारणसंकुलम् ॥ ३२ ॥ लसत्खङ्गप्रभाभिश्चश्यामीभूतंगजैरपि ॥ ददर्शघोरंसलवोनकुशंपृष्ठतस्तथा ३३॥
तदादध्यौचिरंबालोभ्रातामेक्कगतःकुशः ॥ इतिचिंतयतस्तस्यलवस्यधनुरुत्तमम्॥३४॥जहारराक्षसःक्रुद्धोमातु
लोलवणस्ययः ॥ रुधिराक्षइतिख्यातोरामंशरणमागतः ॥ ३५ ॥ लवोजवात्पलायंतंधनुरादायराक्षसम् ॥ तिष्ठ
तिष्ठेतिचोवाचमत्तोजीवन्क्कयास्यपि ॥ ३६ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंचक्रंजग्राहपाणिना ॥ जनन्याश्चरणौचित्तेचिंत
यित्वामहाभुजः ॥ ३७॥ सचक्रमादायखमुत्पपातश्येनोयथाभक्ष्यमिवप्रगृह्णन् ॥ शिखीवपुष्पान्क्षतजावलि
प्तोरराजसाक्षादिवचक्रपाणिः ॥ ३८ ॥ गगनस्थंलवंदृष्ट्वायोधाबिभ्युःपतेदिति ॥ ततश्चापेषुरुचिराञ्छरांस्तेयुयु
जुर्भयात् ॥ केचिद्दधुश्चचर्माणिसुदृढानिस्वमूर्धसु ॥ ३९ ॥ अस्मानुपरिवीरोऽसौपतिष्यातिनसंशयः ॥ इतिकृ
त्वामतिंकेचित्स्यंदनस्याधआगमन् ॥ ४० ॥ बाणनिर्भिन्नवर्ष्माणोवारणाभुविशेरते ॥ तेषामुदरमध्यस्थाःके
चिच्छन्नामहारथाः ॥ ४१ ॥ एवंस्मभीतावीरायेतेप्येवंचक्रिरेतदा ॥ अवशिष्टामहावीरानिर्यातास्तुदशैवहि ॥
॥ ४२ ॥ राज्ञोदशरथस्यासीन्मंत्रीसुज्ञोहितत्सुताः ॥ जितश्रमोधार्मिकश्चसुकेतुःशत्रुसूदनः ॥ ४३ ॥ चंद्रोमदः
शलःकालोमल्लःसिंहश्चतेदश ॥ विव्यधुःसायकैस्तीक्ष्णैर्लवंखेचक्रपाणिनम्॥४४॥ दशभिर्दशभिर्बाणैश्चिच्छिदु
श्चक्रमुच्छ्रिताः ॥ छिन्नचक्रोलवःशीघ्रंजग्राहपरिघंभुवि॥४५॥ जघानमंत्रिपुत्रांस्तान्परिघेणहसन्निव ॥ तेछिन्नच
र्मवर्माणोनिपेतुःशोणितोक्षिताः ॥ ४६ ॥ वेदबाह्याःकुशास्त्रज्ञाविष्णुभक्तिविवर्जिताः ॥ मातापित्रोर्भक्तिहीनाना

स्तिकारौरवेयथा॥४७॥ तावत्सराक्षसःप्राप्तोरुधिराक्षोगदांदधत् ॥ गदयाताडयामासमूर्ध्नितंलवमोजसा॥४८॥
जगाममूर्छांबालोसौमुहूर्त्तंभूतलेऽपतत् ॥ मूर्च्छांविहायसलवस्तदातस्थौगजेंद्रवत् ॥ ४९॥ कुंतमादायभूमिस्थं
प्रययौराक्षसंप्रति ॥ केशेष्वाक्षिप्यतंदुष्टंकुंतेनाभ्यहरच्छिरः ॥ ५० ॥ स्वधनुर्जगृहेवीरःसूर्यदत्तंननादच ॥ मुमो
चनिशितान्बाणान्सैन्यक्षयकरान्बहून् ॥ ५१ ॥ ततःसैन्येनमहतावेष्टितःपुनरेवसः ॥ गर्भस्थोहियथाजंतुर
ज्ञानेनबहिःस्थितः ॥५२॥ वेष्ट्यतेतद्वदप्येषस्तेनसैन्येनवेष्टितः ॥ तृणैरावेष्टितोवह्निस्तान्येवदहतिध्रुवम्॥५३॥
तद्वत्सबालस्तत्सैन्यमदहत्कोपपूरितः ॥ ५४ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेलवयुद्धविज
यवर्णनोनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ कुशस्तंलक्ष्मणंदृष्ट्वाप्रय
यौसिंहविक्रमः ॥ आयातंपंचभिर्बाणैर्लक्ष्मणोभिजघानतम् ॥ १ ॥ तैस्ताडितःकुशोवीरस्त्विदंवचनमब्रवीत् ॥
॥ कुशउवाच ॥ ॥ स्थिरोभवमहावीरमापदंपृष्ठतःकुरु ॥ २ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंबाणंचैकंमुमोचसः ॥ तेनबाणे
नसरथोबभ्रामघटिकाद्वयम् ॥३॥ अतिभ्रमेणचत्वारोवाजिनःपंचतांययुः ॥ ततोऽन्यंरथमारुह्यलक्ष्मणोमुमुचे
शरान् ॥ ४ ॥ द्वाभ्यांशराभ्यांचिच्छेदकवचंचातिनिर्मलम् ॥ किरीटंचत्रिभिर्बाणैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५ ॥
सभिन्नकवचोवीरोमुक्तत्वक्सर्पराडिव ॥ तस्मिन्व्रणेरराजाथसीतासूनुर्गतक्लमः ॥ ६ ॥ अब्रवील्लक्ष्मणंवीरःकु
शोविनयपूर्वकम् ॥ द्विषद्भावंपरित्यज्यममभारस्त्वयाहृतः ॥ ७ ॥ उपकारःकृतोनूनंत्वयाकर्तातथाऽप्यहम् ॥
सैन्यभारोमहानस्तितवलक्ष्मणसांप्रतं ॥ ८ ॥ तंसर्वंनाशयिष्यामिपश्यमेहस्तलाघवम् ॥ अथसूक्तंजपन्नुच्चैरा

थर्वश्रुतिविश्रुतम् ॥ आग्नेयमस्त्रंमुमुचेसीतासूनुर्महाबलः ॥ ९ ॥ आग्नेयास्त्रात्ततोज्वालाःप्रादुर्भूताःसहस्रशः ॥
ताभिस्तस्यरथोदग्धोलक्ष्मणस्यमहात्मनः ॥ १० ॥ सैन्यंदग्धंपताकाश्चवासांस्याभरणानिच ॥ ज्वलत्कंचुकि
नोवीरादग्धश्मश्रुशिरोरुहाः ॥ ११ ॥ दह्यंतेस्मसटापुच्छंवाजिनांहंसवर्णिनां ॥ रथाश्चक्राणिदह्यंतेछत्राणिचा
मराणिच १२ ॥ आयुधानिचसर्वाणिदग्धान्यासन्हविर्भुजा ॥ दह्यमानंततोदृष्ट्वासैन्यंशत्रुनिबर्हणः ॥ १३ ॥ ल
क्ष्मणःशमयामासतदस्त्रंवारुणास्त्रतः ॥ ततःकुशोमहावीरोवायव्यंसंदधेशरम् ॥१४॥ वायव्यास्त्रेणतेसर्वेवीरावि
यतिडिड्यिरे ॥ तदारथगजामत्ताःपतंत्यनिलरंहसा ॥ १५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ सेनानीःकालजितक्रुद्धो
लक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ संहरिष्याम्यहंबालंवेलेवमकरालयम् १६ ॥ यावत्कनिष्ठोनायातितावत्कुर्वेपराक्रमम् ॥
इत्येवमुक्त्वावचनंकुशंप्रायात्सकालजित् ॥१७॥ ॥ सेनाध्यक्षउवाच ॥ ॥ त्वमद्यनूनंसंप्राप्तोरामचंद्रबलक्षयः ॥
जातोयद्यपिकुर्वेहंकुशस्योन्मूलनंध्रुवम् ॥ १८ ॥ कालजिद्भाषितंश्रुत्वाकुशोवचनमब्रवीत् ॥ ॥ कुशउवाच ॥
अजागलस्तनस्येवव्यर्थंनामविभाव्यते ॥ बधिरस्ययथाकर्णौवृथाश्रवणवर्जितौ ॥१९॥ बालानांहियथाब्रह्मतृण
स्याग्निर्यथावृथा ॥ सेनाध्यक्षःकुतःकेनत्वादृशोबहुजल्पकः ॥ २० ॥ त्वयिपश्यतिरेमूढसैन्यंहंतिममानुजः ॥
बाणंछिंधिमयामुक्तंतवजिह्वाविदारकम् ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वाकालजिज्जिह्वामलुनादिषुणाकुशः ॥ मौनीत्वंसांप्रतं
जातोवाहिन्यांसंस्थितंलवम् ॥ २२ ॥ अनयाशुचसंपूज्यत्वंमौनव्रतमाचर ॥ अत्यंतंकालजितक्रुद्धःशरेणा
नतपर्वणा ॥२३॥ कुशंतंहृदयेविद्ध्वावामहस्तमताडयत् ॥ चिच्छेदतस्यापिकुशोबाणैर्हस्तंचदक्षिणं ॥ २४ ॥ त

तोऽर्धचंद्रेणशिरश्चिच्छेदास्यसकुंडलं ॥ हतेकालजितिप्रौढेकुंशंसौमित्रिरभ्यगात् ॥२५॥ वर्षन्बाणगणान्घोरा
न्छालतालवटाच्छिदः ॥ कुशंजघानहृदयेबाणैःषड्भिरथोदृढम् ॥ २६ ॥ शक्तिंचिक्षेपसौमित्रिःकुशंप्रतिगदा
मपि ॥ कुंतंखड्गंचपरशुंतोमरंचर्मचाक्षिपत् ॥२७॥ कुशस्तुसप्तधातानिशस्त्राणिपरिचिच्छिदे ॥ ननर्दसिंहवद्वीर
स्तिष्ठतिष्ठशरान्सह ॥ २८ ॥ इत्येवमुक्त्वानाराचान्पञ्चवाल्मीकिनाऽर्पितान् ॥ गार्ध्रपत्रान्सुनिशितान्विषमान्प
न्नगानिव ॥२९॥ ज्वलदग्निकणान्वीरःकुशोधनुषिसंदधे ॥ अथमुक्ताःशराव्योम्निज्वलंतोमर्मभेदिनः ॥३०॥ बिभि
दुर्हृदयंतस्यलक्ष्मणस्यमहात्मनः ॥ सौमित्रिश्चपपातोर्व्यांसूर्यःखादिवनिष्प्रभः ॥ ३१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥
ततःशुश्रावनिनदंलवस्यसकुशोरणे ॥ खड्गचर्मधरश्चायंपुप्लुवेपक्षिराडिव ॥ ३२ ॥ ददर्शतंलवंशूरंवेष्टितं
गजपंक्तिभिः ॥ खड्गेनाभ्यहनत्क्रुद्धोगजांश्चरथिनोबहून् ॥ ३३ ॥ भ्रमीर्जघानताःसर्वाःक्षणाल्लवममोचयत् ॥
वाल्मीकेराश्रमेताभ्यांसैन्यंसर्वंनिपातितम् ॥ ३४ ॥ तस्थतुर्निर्भयौवीरौवीक्षमाणौस्वमाश्रमम् ॥ ३५ ॥
इत्याश्वमेधिकेप० जैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेलक्ष्मणसेनापराजयोनामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥छ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ गंगातीरेरामचन्द्रोदीक्षितोयज्ञमंडपे ॥ भरतंप्रत्युवाचाथमुनिभिःपरिवारितः ॥१॥ ॥ राम
उवाच ॥ कथंनायातिवीरोसौविजित्यहयहारिणौ ॥ याभ्यांपराजयंप्रापशत्रुघ्नःसतवानुजः ॥ २ ॥ सौमित्रिंवी
क्ष्यसंग्रामेत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ स्वप्नमध्येविलीयेतप्रत्यक्षंकःसहिष्यति ॥ ३ ॥ तमद्यबहुभिर्वीरैःसेवितंरोषपू
रितम् ॥ पतनादनुजस्यापिमयाज्ञस्तंनतौक्षमौ ॥ ४ ॥ योधितुंवनजावज्ञौचपलौनाथवर्जितौ ॥ लक्ष्मणस्यभयात्र

स्तौशरणंकंगमिष्यतः ॥ ५ ॥ आनयिष्यतिसौमित्रिःशत्रुघ्नंधर्मलोकतः ॥ स्वप्रतापेनपतितंजनन्यैदर्शयिष्यति
॥ ६ ॥ लक्ष्मणंकुपितंश्रुत्वासंहरंतंस्वबालकौ ॥ प्रार्थयिष्यत्यनाथाकंरक्षणायतयोःप्रसूः ॥ ७ ॥ कुतःप्राप्तौस्व
नाशायदारकौविघ्नकारकौ ॥ दिनद्वयंविहीनंमेवर्षमध्येतुरंगमः ॥८॥ शत्रुघ्नरक्षितःप्रापयाभ्यांपार्श्वेनिबंधनम् ॥
मामनादृत्यभरतंसुग्रीवंचविभीषणम् ॥ ९ ॥ अंगदंवालितनयंहनूमंतंमहाबलम् ॥ अन्यान्ममसुहृद्वंधूंस्तृणी
कृत्यापहारकौ ॥ १० ॥ वाजिनंकरसंप्राप्तंपश्यतांबालचेष्टितम् ॥ भरतप्रेरयजनांस्तंदेशंयत्रमेहयः ॥ ११ ॥ ल
क्ष्मणंप्रतिसंग्रामेयथानयतिवाजिनम् ॥ वचनंकुरुतेक्रुद्धःसौमित्रिर्मामकंसदा ॥१२॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ भरते
नसमाहूताःपंचदूतामहाबलाः ॥ रामपार्श्वेक्षणादेत्यतानुवाचस्वयंप्रभुः ॥ १३ ॥ रामउवाच ॥ यातलक्ष्मणमा
नेतुंब्रूतमद्वाक्यमेवतम् ॥जीवितेनयुतौयुद्धेमोहनास्त्रेणमोहितौ ॥१४॥ रक्षणीयौत्वयाबालौसागसावपिलक्ष्मण
॥ त्वंवीरोऽसिवृतश्चासिशूरैःसर्वास्त्रकोविदैः ॥ १५ ॥ रथस्थोऽसिसमर्थोसिविरथौतौनिराश्रयौ ॥ अत्रानयाशि
शूवेगान्मापातयरणेऽबलौ ॥ १६ ॥ परबालेदयायुक्तंचित्तंकुर्वंतियेजनाः ॥ तेपुत्रपौत्रैःसहिताजायंतेभुविसाधवः
॥ १७ ॥ मयानपुत्रवदनंसीतावदनसन्निभम् ॥ वीक्षितंभुविजातेनततस्तौमोचयाम्यहम् ॥ १८ ॥ प्रष्टव्यौक
स्यपुत्रौतौकिमर्थंवनचारिणौ ॥ पुत्रयोर्जननीकुत्रतत्पृष्ट्वातांसमानय ॥ १९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंदिश
तिरामेतुदूतान्प्रतिविशांपते ॥ तावद्दूताःशरैर्भिन्नाःक्षतजौघप्रवाहिणः ॥ २० ॥ लक्ष्मणस्यमहावीरारामंशरणमा
ययुः ॥ रामरामेतिजल्पन्तःशंसंतःसुमहद्भयम् ॥२१॥ रामरामहाबाहोत्राह्यस्मान्महतोभयात् ॥ बहुलेनबलेना

पिवृतः शूरः सलक्ष्मणः ॥२२॥ प्रापतत्काननंघोरंशत्रुघ्नोयत्रमूर्च्छितः ॥ससैनिकःक्षतोबाणैःकुशस्यपरितिष्ठति ॥
॥ २३ ॥ कुशसायकभिन्नांगैरुधिरापीडवाहिभिः ॥ वीरैर्नज्ञायतेकिंचित्किंशुकैःपुष्पितैरिव ॥ २४ ॥ वज्रपातस
हावीरानानाशस्त्रैःप्रपीडिताः ॥ नजानंतिव्यथांयेवैतेकुशेनविमूर्च्छिताः ॥ २५ ॥ लवेनैकेनशिशुनाकृतासावाहि
नीघना ॥ विमुखाभूम्भृतंप्राप्ताद्दृष्ट्वाबालस्यचेष्टितम् ॥ २६ ॥ लक्ष्मणस्यबलाध्यक्षःपतितोभुविराघव ॥ कालजि
द्बहुभिःसार्द्धंकुशबाणैःप्रपीडितः ॥२७॥लक्ष्मणेनकृतंयुद्धंभ्रातरौवीक्षितौवने॥स्वमनःकृपयायुक्तंवैरंत्यक्त्वाऽनुज
स्यतत् ॥२८॥ ततःकुशंप्रत्युवाचसौमित्रिःसतवानुजः ॥ गच्छबालकमुक्तोऽसिकनिष्ठेनसमंगृहम् ॥२९॥जनन्यै
ब्रूहिमुक्तोस्मिसामयुक्तेनकेनचित्॥लक्ष्मणस्यवचःश्रुत्वाकुशोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥३०॥ त्वंगच्छराममुक्तोऽसिदुः
खितंत्वांनयोधये ॥नक्षमालपाप्यहोरामेसाम्प्रतंहिविलोक्यते॥३१॥ यःसानुजंभवंतन्तुक्लेशयन्नागतःस्वयम् ॥
भीतोऽवमानसंसर्गकारकाद्राघवादसि ॥ ३२ ॥ कृपाधृतात्वान्निमित्तमक्षतोयाहिलक्ष्मण ॥ प्रहराशुशरौघैर्मां
पौरुषंचेद्विभातिते ॥ ३३ ॥ लक्ष्मणस्तंजघानाथहृदयेसप्तभिःशरैः ॥ तेशरास्तंतदाभित्त्वाबालंयुद्धेतथाविधे ॥
॥ ३४ ॥ पतिताःकाननेतीक्ष्णाबिभिदुःपादपानपि ॥ ततःकुशस्यबाणौघैर्लक्ष्मणस्यकलेवरम् ॥ ३५ ॥ समाकी
र्णंत्वग्विहीनंक्षणादेवरणेकृतम् ॥ कर्तुंकिंलक्ष्मणोवेत्तिनवीनंस्वंकलेवरम् ॥ ३६ ॥ पूर्वाभ्यासेनकेनापितस्मा
द्बालंप्रबोधितः ॥ पश्चात्पपातधीरोऽसौकुण्डलीसायकैःक्षतः ॥ ३७ ॥ भग्नंबलंतेपतितंगतंरामदिशोदश ॥ भ्रा
तरौतौमहावीरौक्षतौशत्रुघ्नलक्ष्मणौ ॥ ३८॥ ताभ्यांविहीनाहिवयंतुभ्यंशंसितुमागताः ॥ त्यजदीक्षांरघुपतेक्र

रयुद्धंवनेव्रज ॥ ३९ ॥ यावन्नायांतितेबाणाःकुशकार्मुकनिःसृताः ॥ नान्यस्यगणनातस्यकुशस्यपुरतःप्रभो ॥
॥ ४० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधानिवाक्यानिश्रुत्वातेषांसराघवः ॥ मूर्छितोनिपपातोर्व्यांभरतस्या
ग्रजस्तदा ॥ ४१ ॥ गृहीतोभरतेनाथसिक्तश्चैवांभसारघुः ॥ परिमृज्यास्यनेत्रेचसमाश्वास्यपुनःपुनः ॥ ४२ ॥
चेतनासहितंवीक्ष्यभरतोवाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ भरतउवाच ॥ ॥ माविषादेमनःकार्षीर्लक्ष्मणंप्रतिराघव ॥ ४३ ॥
शत्रुघ्नेनसमंयुद्धेतवार्थेविनिपातितम् ॥ लक्ष्मणस्त्यक्तुकामोऽयंस्वदेहंदुःखितोभृशम् ॥ ४४ ॥ परित्यज्याग
तोदेवींयदाप्रभृतिकानने ॥ सीतादुःखेननोजीवन्पुनरायातितेंऽतिकम् ॥ ४५ ॥ शंसितुंसपुराप्राप्तस्तवादेशोम
याकृतः ॥ तथाऽपिनकृपाजाताजानक्यांनचलक्ष्मणे ॥ ४६ ॥ संस्मृत्यसमयेमृत्युमकरोल्लक्ष्मणोहृदि ॥ अथ
रामनिमित्तंहियज्ञकार्येसबान्धवः ॥ ४७ ॥ स्मृत्वात्यागंहिसीतायायुद्धेतत्याजजीवितम् ॥ निरपराधांत्यक्त्वा
यांवनेसीतांसमागतः ॥ ४८ ॥ तत्रत्यंकिल्बिषंदेहेधारयन्संस्थितःसदा ॥ तस्याद्यकुशकोदण्डप्रचण्डशरगंग
या ॥ ४९ ॥ क्षालितंकिल्बिषंगात्राद्रामपूतोऽद्यलक्ष्मणः ॥ भरतंमामपूतंहिनप्रेरयसिकिंचन ॥ ५० ॥ अद्य
राघवयास्यामितत्कर्तुंपावनंवपुः ॥ विचारःसकलोजातःसीतात्यागेचतेवने ॥ ५१ ॥ अयोध्यायांस्थितोजीव
न्नतथाऽद्यकरोम्यहम् ॥ कथंहीनोत्रतिष्ठामिसीताशत्रुघ्नलक्ष्मणैः ॥ ५२ ॥ एवंवदंतंभरतंजगादभरताग्रजः ॥
॥ श्रीरामउवाच ॥ कोऽसौभरतजानीहिसबालोव्रजकानने ॥ ५३ ॥ तमानयकुशंजित्वासानुजंममसन्निधौ
॥ समुत्थापयवीरौतौमूर्च्छितौममबांधवौ ॥ ५४ ॥ हनूमानपियात्वेषजांबवान्वानरैःसह ॥ तवानुवृत्तिंकुर्वाणः

कुरुवाक्यंममोदितम् ॥ ५५ ॥ पितृवाक्यंमयाऽकारिव्रजताकाननंप्रति ॥ त्वयातुनकृतंतस्यजनकस्यवचोमह
त् ॥ ५६ ॥ नंदिग्रामेप्रवसताजटावल्कलधारिणा ॥ इदानींतस्यपापस्यनिष्कृतिंकुरुराघव ॥ ५७ ॥ मद्वाक्य
करणादेवपूतोभवमहामते ॥ भरतस्त्वब्रवीद्वाक्यंकथयामिरघूद्वह ॥ ५८ ॥ द्वौश्रुतौबालकौवीरौतवसैन्यनि
पातकौ ॥ नतौभवान्विजानातिहनूमान्वेत्तिवानवा ॥ ५९ ॥ अंगदोवाविजानातिनीतिज्ञःसचिवस्तव ॥ ॥ अं
गदउवाच ॥ ॥ मन्येहंबालकौतौतुरामदुर्मंत्ररूपिणौ ॥ ६० ॥ सीतांलोकापवादेनयज्जहौरघुनन्दनः ॥ ॥
जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंरामसमादिष्टोहनुमत्प्रमुखैर्वृतः ॥ ६१ ॥ निर्ययौभरतःक्रोधाद्रथमारुह्यसत्वरः ॥ निर्ग
तंबहुलंसैन्यंगगनेभूतलेपिच ॥ ६२ ॥ राघवस्यपुराद्रम्यान्नरवानरसंकुलम् ॥ भरतःकाननंप्राप्यहनूमन्तमु
वाचह ॥ ६३ ॥ ॥ भरतउवाच ॥ ॥ हनूमन्पश्यसंग्रामेकुशबाणैर्निपातिताः ॥ रामस्यवीराबहवोविशि
रस्काविबाहवः ॥ ६४ ॥ गजान्रथान्हयान्वीरान्करभान्गतमस्तकान् ॥ धावमानान्पुरःपश्यगतस्वास्थ्यानि
तस्ततः ॥ ६५ ॥ कुतस्तौपतितौवीरौरणेशत्रुघ्नलक्ष्मणौ ॥ शोणितेनात्रनीयंतेबहुलेनमहाबलाः ॥ ६६ ॥ भागी
रथींप्रतिबलान्नीतौकिंममबांधवौ ॥ क्वचित्कराःक्वचित्पादाःक्वचिद्दन्तानृणामिह ॥ ६७ ॥ दृश्यंतेवाहनानांतु
क्वचित्केशाःक्वचित्स्रजः ॥ नदीमिमांसमुल्लंघ्यव्रजपारंनिरीक्षय ॥ ६८ ॥ यथागतोसिलंकांत्वंतीर्त्वाजलनिधिं
पुरा ॥ तत्रतौपश्यपतितौबांधवौमामकौभुवि ॥ ६९ ॥ विलोकनीयौतौबालौत्वयाकुशलवौक्वचित् ॥ ॥ हनू
मानुवाच ॥ ॥ तदातीर्णोऽस्मिभरतसागरंसीतयास्वयम् ॥ ७० ॥ संमुखासापुराजाताविमुखाद्यविलोक्यते ॥

शोणितौघांनदींमन्येदुस्तरांलक्ष्मणाग्रज ॥ ७१ ॥ तथापितववाक्येनवीक्षितुंयामिबांधवौ ॥ इत्युक्त्वातांनदीं
तीर्त्वाददर्शपतितावुभौ ॥ ७२ ॥ शरनिर्भिन्नसर्वांगौरणेशत्रुघ्नलक्ष्मणौ ॥ प्रार्थयन्ताविवधरांसीतात्यागेनदुः
खिताम् ॥ ७३ ॥ माकोपंव्रजनौस्थानंदेहिसीताह्वहोरिति ॥ हनूमांस्तौगृहीत्वाथबाहुभ्यांपुनरागतः ॥ ७४ ॥
भरतस्यसमीपंहिमूर्च्छितौतरसानृप ॥ ददर्शभरतोभिन्नौकुशबाणैःसमंततः ॥ ७५ ॥ रथेसंस्थापयामासभ्रा
तरौविस्मयान्वितः ॥ रक्षणेचांगदंदत्वाहनूमंतमुवाचह ॥ ७६ ॥ क्वगतौबालकौवीरौरामसैन्यनिपातकौ ॥
हनूमन्पश्यकुत्रापिबालवेषधरौसुरौ ॥ ७७ ॥ गतौलक्ष्मणशत्रुघ्नौपातयित्वामहारणे ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥ ॥
मेघनादशरैर्नायंमूर्छितोलक्ष्मणस्तथा ॥ ७८ ॥ यथाकुशशरैर्व्याप्तोनजहातिहिकश्मलम् ॥ मूर्छनामामुपैत्ये
षावीक्ष्यलक्ष्मणमातुरम् ॥ पश्यंतिसैनिकाःसर्वेबालाभ्यांनिहतंबलम् ॥ ७९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्व
णिजैमिनीयेकुशलवोपाख्यानेहनूमद्वाक्यंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नन्तरेप्राप्तोधनुर्विस्फारयन्कुशः ॥ खड्गचर्मधरोवीरोलवःसंग्राममागमत् ॥ १ ॥
प्रकाशयित्वापृथिवींकरैःसागरमेखलाम् ॥ सूर्योऽतर्धानमापेदेध्वांतश्चसमपद्यत ॥ २ ॥ आत्मनश्चपरेषांचवी
रोनज्ञायतेतदा ॥ अन्योन्यंनामभिस्तेवैक्रोशंतिरणकोविदाः ॥ ३ ॥ गजामत्ताश्चधावन्तिचूर्णयंतोरथान्बहू
न् ॥ रथवेगेनाश्ववीराःपतंतिहयपृष्ठतः ॥ ४ ॥ हयवेगेनाश्ववीराःपत्तयोभुविशेरते ॥ दोधूयखड्गंसलवःप्रविवेशम
हाचमूम् ॥ ५ ॥ शिरस्याधायचर्मांशुखड्गेनाश्वपदोऽच्छिनत् ॥ हस्तिहस्तान्विशालांश्चचिच्छेदसकुशानुजः ॥ ६ ॥

दीर्घहस्तौसमालंब्यव्रजन्नुपरिहस्तिनम् ॥ विदारयतिकुंभौसकाष्ठानीवकुठारकः ॥ ७ ॥ मुक्ताफलानिजगृहे
मुष्टिभिर्भुविचाक्षिपत् ॥ हस्तिदंतेषुपतितैःखड्गैर्भृशभयानकाः ॥ ८ ॥ समुत्थिताश्चाग्निकणास्तेदहंतिस्म
सैनिकान् ॥ तावत्क्रुद्धोमहाबाहुःकुशोबाणान्मुमोचसः ॥९॥ शिरांसिचिच्छिदेवीरोबाहूनंगदभूषितान् ॥ शिरां
सिकरिणांबाणैरनयद्दिवमोजसा ॥ १० ॥ आकाशेद्यापितेप्राप्ताएकीभावंव्यवस्थिताः ॥ अतःपरंहिनक्षत्रंनभू
तंनभविष्यति॥११॥ तस्मान्नक्षत्रतांप्राप्ताःखेहस्ताहस्तिनांतथा ॥ वर्षंत्यद्यापिभूपृष्ठेहस्तादानोदकंबहु ॥१२॥
सावित्रंतस्यपानीयंनिदानंमौक्तिकस्यच ॥ एवंहिकरिशीर्षाणिछिन्नानिशतशोरणे ॥१३॥ कुशेनतेनवीरेणतद
द्भुतमिवाभवत् ॥ अथकोदण्डटंकारबधिरीकृतदिग्गजः ॥ १४ ॥ ददर्शभरतःकिंतौकार्तिकेयगणेश्वरौ ॥ संह
रंतौनिजंसैन्यंवनंवायुविभावसू ॥ १५ ॥ मुमोचानिशितान्बाणांस्तोयधाराइवाम्बुदः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥
बालकौकार्मुकयुतौघनश्यामौचसंगतौ ॥ १६ ॥ काकपक्षधरौवीक्ष्यहनूमानिदमब्रवीत् ॥ ॥ हनूमानुवाच ॥
एतौरामाकृतीबालौबलंरामस्यवीक्षकौ ॥१७॥ सज्जास्तिष्ठन्तुसर्वत्रभरताद्यामहाबलाः ॥ एवंब्रुवतिवीरेतुत
दापवननन्दने ॥१८॥ तावत्कुशःप्रत्युवाचलवंरणगतंतदा ॥ पश्यसैन्यंलवप्राप्तंतुरंगंनेतुमिच्छति ॥ १९ ॥
व्रजाम्येतद्बलंभ्रातस्तुरंगंत्वंहिपालय ॥ ततोरामानुजंवीक्ष्यकुशोवचनमब्रवीत् ॥ २० ॥ ॥ कुशउवाच ॥ ॥
शत्रुघ्नोलक्ष्मणश्चोभौशयातेनिहतंबलम् ॥ किन्नाममेनजानासिशत्रुंमांकुशमागतम् ॥ २१ ॥ भरतउवाच ॥
त्वांनयिष्याम्यहंयुद्धात्पराजित्यनिजांपुरीम् ॥ सानुजंत्वरितंबालंघोटंमुञ्चव्रजाधुना ॥ २२ ॥ जननींतेतापसीं

मेकरुणावीक्ष्यजायते ॥ जनन्यैब्रूहिमुक्तोऽस्मिसबंधुर्भरतेनच ॥ २३ ॥ क्षामितंस्वबलस्याद्यपातनंयत्त्वयाकृत
म् ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकुशोबाणैरथार्दयत् ॥ २४ ॥ भरतंसप्तभिर्वीरंवानरान्पञ्चसप्तभिः ॥ हनूमंतंशतेनाथं
ताडयामाससंगरे ॥ २५ ॥ बाणानांवालिपुत्रञ्चसहस्रेणहसन्निव ॥ नीलंपञ्चशतैर्विद्वासप्तत्याचनलंरणे ॥२६॥
जांबवंतंत्रिसाहस्रैर्बाणैर्विंव्याधरोषितः ॥ यस्ययस्यशरोलग्नोनितरांहृदयेबलात् ॥ २७ ॥ मूर्च्छान्वितस्यपति
तःसीतापुत्रेणताडितः ॥ बाणैःषड्भिश्चराजेंद्रलवेनातिबलीयसा ॥ २८॥ भरतस्यधनुश्छिन्नंरथश्चशकलीकृ
तः ॥ कुशकोदण्डनिर्मुक्तैर्मुमोहभरतःशरैः ॥ २९ ॥ गिरिमुत्पाट्यहनुमान्भरतंवीक्ष्यमूर्च्छितम् ॥ चिक्षे
पसीतासुतयोर्मूर्ध्नियोजनमायतम् ॥३०॥ तंपर्वतंदीर्घनेत्रौबाणैश्चक्रतुरंबरे ॥ त्रसरेणुनिभंरुद्रगात्रभूतिसुखप्रद
म् ॥ ३१ ॥ पञ्चभिस्तंहरिसुतंप्रभिन्नमापिमूर्च्छितम् ॥ शरैःकनकचित्रैश्चकुशश्चक्रेस्वपौरुषात् ॥ ३२ ॥
ततोभग्नंबलंभूयोरामायपतितंजनः ॥ कथयामासराजेंद्रश्रुत्वारामोविनिर्ययौ ॥ ३३ ॥ ससुग्रीवोमहाबाहु
र्भ्रातृदुःखेनदुःखितः ॥ विभीषणयुतःश्रीमान्विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ३४ ॥ वनंप्राप्यरथारूढस्तौददर्शब
लंचतत् ॥ हतप्रहतविध्वस्तंरामेतिपरिभाषिच ॥ ३५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पप्रच्छरामस्तौबालौ
स्वाकृतीधन्विनांवरौ ॥ कुतोऽधीतोधनुर्वेदोभवद्भ्यांयद्धतंबलम् ॥ ३६ ॥ केनोपनीतौविधिवत्किंस्विद्वेदेकृत
श्रमौ ॥ किंस्वित्कलासुकुशलौधर्मश्रवणतत्परौ ॥ ३७॥ कच्चिन्नपरदारेषुविरुद्धाद्दृष्टिरीर्यते ॥ कच्चित्तेषुचवि
प्रेषुप्रतिज्ञायाश्चपालनम् ॥ ३८॥ कस्तातःकाचजननीकुत्रवासोनिवेद्यतां ॥ तद्भाषितमुपश्रुत्यकुशोवचनम

ब्रवीत् ॥ ३९ ॥ ॥कुशउवाच॥ ॥किमस्मदीयकथयावंशजोद्भवयानृप ॥ क्षात्रंपौरुषमुत्सृज्यकथ्यतेत्वा
दृशैर्जनैः ॥ ४० ॥ शीघ्रंयुध्यस्वराजेंद्रविलंबःक्रियतेकथम् ॥ नतुरंगोह्यस्मदीयउच्यतांवाथयुध्यताम्॥४१॥
इतिवाक्यंतयोःश्रुत्वारामोऽवोचद्विशांपते ॥ नकरिष्याम्यहंयुद्धंभवान्कथयतांकुलम् ॥ ४२ ॥ ॥कुश
उवाच ॥ ॥ केवलंसुषुवेसीताक्षमाशीलौचनौवने ॥ आवयोःकृतवान्सर्वंजातकर्मादिकंमुनिः ॥ ४३ ॥ उप
निन्येचवाल्मीकिर्वेदंसम्यगपाठयत् ॥ तथारामस्यचरितंसन्मनोनिर्वृतिप्रदम् ॥ ४४ ॥ तत्तदभ्यासयोगेन
दृष्टिर्विमलतांव्रजेत् ॥ बुद्धिस्वास्थ्यंमनःस्वास्थ्यंप्रतापश्चापिवर्धते ॥ ४५ ॥ तस्माद्धतंबलंसर्वंयोधानांतव
पश्यतां ॥ ममतानास्तितेरामपुत्रदारधनेषुच ॥ ४६ ॥ तस्माद्धतस्यसैन्यस्यगणनातेनविद्यते ॥ नशक्तिर्विद्य
तेरामसात्यक्ताकिंत्वयावने ॥ ४७ ॥ शक्तिहीनोनरःकस्तुयुध्येतनिशितैःशरैः ॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥रामो
मन्यतपुत्रौतौसीतातनयकीर्तनात् ॥ धिगस्तुखलुनोयुद्धमित्युक्त्वाधनुरुज्जहौ ॥ ४८ ॥ पपातरथनीडेथमूर्च्छि
तोजनमेजय ॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ मूर्च्छांविहायधर्मात्माधीरःसत्यपराक्रमः ॥ ४९ ॥ सुग्रीवंपरिपप्रच्छ
रामःपरपुरंजयः ॥ एतौकस्यात्मजौवीरौजानीहिकपिसत्तम ॥५०॥ ॥सुग्रीवउवाच॥ ॥ पुराणपुरुषाज्जातावे
तौमन्येऽत्रराघव ॥ प्रतिबिंबंतावकंहिवनमध्येविलोक्यते ॥५१॥ नापरंसंगरेमन्येजययुक्तंविनाप्रभुम् ॥ तवा
ग्रेयामिबालौहियुधियोधयितुंनृप ॥ ५२ ॥ गृहीत्वाशाखिनंराजन्मुमोचपुरतस्तयोः ॥ तौवृक्षंतिलशःकृत्वा
चक्रतुर्मूर्च्छितंहरिम् ॥ ५३ ॥ शरैःसुनिशितैस्तावन्नीलोयुध्यतवानरः ॥ नीलंबाणेनविव्याधकुशःकोपसम

न्वितः ॥ ५४ ॥ बभूवुर्बहवोनीलारुधिरात्तस्यचापरे ॥ तैश्चव्याप्तंरणंसर्वंतत्प्रमाणैर्महाबलैः ॥ ५५ ॥ तावत्कु
शेनवीरेणबुद्ध्यासम्यग्विचारितम् ॥ जलौकास्त्रेणतेसर्वेविद्धाःपेतुर्धरातले ॥ ५६ ॥ सचापिपतितोनीलःपरे
भग्नाश्चसैनिकाः ॥ एकएवस्थितोरामोनाभवन्सैनिकाश्चते ॥ ५७ ॥ रामोमुमोचनाराचांस्तीक्ष्णान्कालान
लप्रभान् ॥ मार्गणानिष्फलाःपेतुःकृपणस्येवमंदिरे ॥ ५८ ॥ मनोरथानिर्धनस्यशरन्मेघाइवांबरे ॥ यंयंबाणं
मुमोचासौराघवःकुपितोमृधे ॥ ५९ ॥ तंतंद्विधाचक्रस्तुतौसचतुर्धाभवच्छरः ॥ एवंतदाऽभवद्युद्धंलोकविस्म
यकारकम् ॥ ६० ॥ दृष्ट्वातुल्यंबलंसम्यग्बालयोरघुनंदनः ॥ सीतावदनवद्वक्त्रौदृष्ट्वाबाणैश्चताडितः ॥ ६१ ॥
पपातरथनीडेथमूर्छितोजनमेजय ॥ ततःकुशलवौज्ञात्वामूर्च्छितंजानकीपतिं ॥ ६२ ॥ समुत्तीर्यरथात्तस्मा
ज्जगृहातेऽस्यकुंडले ॥ केयूरंकंठहारंचलक्ष्मणस्यापिमंडनम् ॥ ६३ ॥ सर्वेषामपिवीराणांपतितानांरणांगणे ॥
एतस्मिन्नंतरेराजन्लवःकुशमथाब्रवीत् ॥ ६४ ॥ भ्रातःकुशग्रहीष्यामिहनूमंतंमहाबलम् ॥ सीतावीक्ष्यकपिं
हृष्टाभविष्यतिनसंशयः ॥ ६५ ॥ रामस्यचरथंरम्यमध्यारोहसुदुर्जयम् ॥ लक्ष्मणस्यरथंरम्यमधिरुह्यव्रजा
म्यहम् ॥ ६६ ॥ जांबवत्प्रमुखान्वीरान्स्वरथेपरिपातय ॥ जैमिनिरुवाच ॥ हनूमज्जांबवंतौचमूर्छाविरहितौ
भुवि ॥ ६७ ॥ वानरावूचतुस्तथ्यंमीलयावोऽत्रलोचने ॥ ६८ ॥ हनूमानुवाच ॥ पश्यरामादयोवीरामूर्च्छि
ताबालसायकैः ॥ जांबवन्मांचकुरुतेमूर्च्छितंरामसंभवः ॥ ६९ ॥ किंकरिष्यामियदिमांसनेष्यतिबलात्कुशः ॥
सीतासमीपेमरणंभविष्यतिनसंशयः ॥ ७० ॥ एवंब्रुवाणेवीरेतुप्राप्तोरणगतोलवः ॥ जग्राहवानरौतौहिमुदा

कपटमूर्च्छितौ ॥ ७१ ॥ सीतासमीपेगत्वाथसर्वंनिगदतुश्चतौ ॥ जितोरामःससैन्योहिसमानीतंचभूषणम् ॥
॥ ७२ ॥ वानरौकौतुकार्थंतेमयानीतौनिरीक्षय ॥ मातर्भ्रात्राकृतंयुद्धंविजयीपुनरागतः ॥ ७३ ॥ सीतापुत्रौ
परिष्वज्यवचनंचेदमब्रवीत् ॥ सीतोवाच ॥ मानिनौवानरौमुंचरणमध्येचपुत्रक ॥ ७४ ॥ मांनिरीक्ष्यमृता
वेतौजीवहीनौभविष्यतः ॥ ततोलवोमुमोचैतौरणमध्येमहामतिः ॥ ७५ ॥ एतस्मिन्नंतरेराजन्वाल्मीकिर्वरु
णालयात् ॥ आजगाममहातेजाऋषिभिःपरिवारितः ॥ ७६ ॥ तौगत्वाथाकथयतांसर्वंकृत्यमशेषतः ॥ ततो
ज्ञात्वामुनिवरःसर्वानुत्थाप्यवारिणा ॥ ७७ ॥ प्रोक्ष्यामृतमयेनैवमुवाचरघुनन्दनम् ॥ ॥ वाल्मीकिरु० ॥
तवपुत्रौमहाराजगृह्यतांरघुनन्दन ॥ ७८ ॥ मन्यसेयदिसीतांचनिर्दोषांनेतुमर्हसि ॥ उत्थायरामोनगरींप्रवि
वेशससैनिकः ॥ ७९ ॥ विस्मयन्नेवचहयंमुक्तंवाल्मीकिनाचतम् ॥ पालयामासवीरैस्तैःपश्चाद्यज्ञोमहान्कृतः
॥ ८० ॥ यज्ञोत्सवेवर्तमानेवाल्मीकिर्मुनिपुंगवः ॥ सीतांनीत्वापुत्रयुतांसंस्थाप्यरघुसन्निधौ ॥ ८१ ॥ रामःपु
त्रयुतोजातःसीतयासहितःस्थितः ॥ मुनीन्विसर्जयामासयज्ञांतेचपुरस्कृतान् ॥ ८२ ॥ रामःसीतागतंस्नेहंनि
दधेतदपत्ययोः ॥ युद्धंतुपुत्रयोर्यद्वज्जातंरामेणवैपुरा ॥ ८३ ॥ तथापार्थस्यपुत्रस्ययुद्धंप्रावर्तताद्भुतम् ॥
॥ सूतउवाच ॥ पारीक्षितायसकलंकथयामासजैमिनिः ॥ ८४ ॥ तत्तुयुष्मभ्यमाख्यातंमयावैमुनिपुंगवाः ॥
नाख्यातवानिदंयुद्धंवाल्मीकिःपितृपुत्रयोः ॥ ८५ ॥ यद्याख्यास्यदमज्जिष्यल्लोकोयंकरुणार्णवे ॥ इदमाख्या
नकंरम्यंयेशृण्वंतिनरोत्तमाः ॥ ८६ ॥ तेपुत्रपौत्रसहिताभुक्त्वाभोगान्मनोरमान् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ताल्लभं

तेविष्णुमव्ययम् ॥ ८७ ॥ शृणोतीदंपुण्यशीलंश्रावयेच्चेदमुत्तमम् ॥ नरःफलमवाप्नोतिराजसूयाश्वमेधयोः ॥
॥ ८८ ॥ काञ्चनेनविमानेनस्वर्गंयातिनरोत्तमः ॥ पुनर्लक्ष्मीरूपयुतोजायतेविमलेकुले ॥ ८९ ॥ श्रुत्वात्विद
मुपाख्यानंश्राव्यमन्यन्नरोचते ॥ पुंस्कोकिलरुतंश्रुत्वारूक्षाध्वांक्षस्यवागिव ॥ ९० ॥ ॥ इत्या॰प॰जै॰कु
शलवोपा॰रामाश्वमेधपरिसमाप्तौफलस्तुतिव॰षट्त्रिं॰ ॥ ३६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हंस
ध्वजेनतुमुलंकृतंयुद्धंनराधिप ॥ सबाणैर्बभ्रुवाहस्यच्छित्वारथसहस्रकम् ॥ १ ॥ सरथंपातयित्वाग्रेबिभेदा
स्यवपुःशरैः ॥ अस्त्राणिपार्थपुत्रस्यविफलानिकृतानिवै ॥ २ ॥ अक्षौहिणीपंचकंतुविजितंजनमेजय ॥ स्मृत्वा
कृष्णस्यवचनंपुत्रयोःपतनंमृधे ॥ ३ ॥ बभ्रुवाहस्तुपार्थायबाणंचपरिमुंचति ॥ तेनवीरसहस्राणांबलंभवतिपा
तितम् ॥ ४ ॥ पार्थपुत्रस्यबाणोघैर्मरालध्वजवाजिनः ॥ रथोऽपिपरमाणुत्वंप्राप्तवान्समरेतदा ॥ ५ ॥ सभिन्न
हृदयोराजाहंसकेतुःक्षितिंययौ ॥ पतितेचमहावीर्येहंसकेतौमहात्मनि ॥ ६ ॥ सुवेगःसंगरेयोद्धुंबभ्रुवाहनमा
गतः ॥ जघाननवभिर्बाणैःपार्थसूनुंसवक्षसि ॥ ७ ॥ छत्रंध्वजंधनुश्चास्यत्रिभिर्बाणैर्द्विधाकरोत् ॥ शतेनचसह
स्राणांताडयामासवक्षसि ॥ ८ ॥ पुनर्वीरसहस्रस्यकदनंकृतवानसौ ॥ गजानांचंद्रशुभ्राणांशतानिचमहाहवे
॥ ९ ॥ निहत्यपृथिवींचक्रेमांसपंकांसुदारुणाम् ॥ युद्धक्षेत्रंतुतत्सर्वंकर्षित्वागजमस्तकैः ॥ १० ॥ अधश्चोर्ध्वं
करैर्वाजिगजस्कंधानियंत्रितैः ॥ अंत्रैस्त्रिगुणितैर्योक्त्रैर्गजमुक्ताफलानिच ॥ ११ ॥ कृत्वाबीजंवपंतश्चतस्मिन्का
लेविशांपते ॥ शिरांसिमूलफलवत्प्रवपंतिचभैरवाः ॥ १२ ॥ यक्षिण्योनागचरणैश्छिन्नैर्मुसलकंडनम् ॥ नृशी

र्षाणांस्मकुर्वंतिगायंत्यःशतशोभृशम् ॥ १३ ॥ यंत्रैर्गजाननमयैश्छिन्नैःर्पिषंतिचापराः ॥ पुनःसुवेगःसंधाय
शरंकालानलोपमम् ॥ १४ ॥ मुमोचार्जुनपुत्रायमध्यतःसद्विधाकरोत् ॥ अग्रभागंतथाप्यस्यसंमुखंचागतंर
णे ॥ १५ ॥ तंचापिद्विदलीकृत्ययावत्पश्यतिचार्जुनिः ॥ शकलेपुनरायातेतेद्विधाकारितेऽधुना ॥ १६ ॥ शक
लानांचतुष्कंयत्तद्भूमौपतितंनृप ॥ पंचमंबाणशकलमग्रभागगतंतुयत् ॥ हृदयेऽस्यप्रविष्टंतन्मूर्च्छितोऽभूत्त
दार्जुनिः ॥ १७ ॥ विहायपुनरेवायंकश्मलंसहसोत्थितः ॥ ततःपरंप्रज्वलितःप्रलयेपावकोयथा ॥ १८ ॥
जघानपांडवींसेनांस्थितांपार्थरथंप्रति ॥ तस्मिन्नदिनेस्थितौद्वौतुपार्थकर्णसुतावुभौ ॥ १९ ॥ कायनाशेविली
यंतौयथाजीवौपरस्परम् ॥ अन्येयेमूर्च्छितानीताजीवशेषारणात्परम् ॥ २० ॥ उलूपीपालयामासविशल्यै
र्विविधौषधैः ॥ पुरासमुद्धृतायस्माद्गुरुशापात्सुमानिनी ॥ २१ ॥ नागराजसुतादेवीदिष्ट्यापार्थेनसंगता ॥ ती
र्थयात्राप्रसंगेनतथाचित्रांगदाचसा ॥ २२ ॥ उवाचपांडवस्तत्रवृषकेतुंमहाबलम् ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥
॥ सैन्यंनष्टंकर्णपुत्रवस्तुजातंचमेहृतम् ॥ २३ ॥ हंसध्वजमुखावीराःपतितामममसन्निधौ ॥ प्रद्युम्नःसहपुत्रेण
नीतोमाणिपुरंप्रति ॥ २४ ॥ मदर्थेयोधितौवीरौनिर्भिन्नौसायकैश्चतौ ॥ अनुशाल्वोऽपिसमरेपतितोनैवदृश्य
ते ॥ २५ ॥ सुवेगोनिहतश्चाद्यनीताश्वममवीरकाः ॥ छत्रैर्ध्वजैःकार्मुकैश्चचामरैश्चवरांशुकैः ॥ २६ ॥ एक
स्त्वमसिपुत्रात्रनापरःकोऽपिदृश्यते ॥ निर्गच्छत्वंतुनगरेयत्रतौधर्ममाधवौ ॥ २७ ॥ कुलपुत्रोऽसिभद्रंतेदातॄ
णांबीजमेवच ॥ एवंब्रुवतिपार्थेचयावत्तस्याग्रतोनृप ॥ २८ ॥ तावत्पार्थकिरीटस्थोगृध्रस्तीव्रंववाशह ॥

ज्ञात्वागृध्रंमस्तकेखेशंसंतंवैशसंस्वकम् ॥ २९ ॥ तथाकपोतंनीडेचरथस्यकिलशायिनम् ॥ शिरोहीनां
निजांछायांनासाविरहितंमुखम् ॥ स्फुलिंगवर्जितेनेत्रेप्रत्युवाचपुनर्वचः ॥ ३० ॥ पुत्रप्रयाहिनगरंधर्म
भीमजनार्दनात् ॥ शंसत्वंवैशसंघोरंदुर्निमित्तानिमेरणे ॥ ३१ ॥ भवान्यदिमयासार्धंप्राप्नोतिमरणंरणे ॥ तवा
द्यनाशेनष्टास्तेभविष्यंतिपरंक्षितौ ॥ ३२ ॥ बहुधायोधितश्चासिभिन्नंबाणैर्वपुस्तव ॥ विनात्वांनपृथाजीवेत्तस्मा
न्मामुच्यगम्यताम् ॥ ३३ ॥ अकार्यंचमहज्जातंमत्तोराजाचदीक्षितः ॥ असिपत्रव्रतचरःकथंयज्ञक्रियाभवेत् ॥
॥३४॥ युधिष्ठिरस्यनस्नानंयज्ञांतेऽवभृथादिकम् ॥ जलयात्राचतुःषष्टिदंपतीभिःकृतानच ॥३५॥ युधिष्ठिरमुखा
वीराभीमाद्याममबांधवाः ॥ छत्रंशतशलाकंतद्व्याघ्रचर्मसमन्वितम्॥ ३६ ॥ युधिष्ठिरस्यपुरतोयज्ञारंभेनधारित
म् ॥ गौरीणांनैवनारीणांसहस्रंचामरान्वितम् ॥ ३७ ॥ अग्रतोधर्मराजस्यगतंलाजप्रवर्षणम् ॥ विप्राणांवेदनि
र्घोषोनैवस्वर्मंडपंगतः ॥ ३८ ॥ नस्रुवाःकनकाबद्धानस्रुचोबहुसंस्कृताः ॥ वैकंकताश्चयज्ञेचचषालैर्मंडितानते ॥
॥ ३९ ॥ युपाबैल्वाबादराश्चपालाशाःखादिराःशुभाः ॥ नतत्पताकावेदीनांपूजनंमामकैःकृतम् ॥ ४० ॥ वासुदे
वंपुरस्कृत्यरुक्मिणीनैवतोषिता ॥ अनसूयारुन्धतीनांवृद्धानामृषियोषिताम् ॥ ४१ ॥ सभर्तृकाणांयज्ञांतेनम
स्कृत्ययुधिष्ठिरः ॥ आशीर्भिरभियुक्तोनमयापार्थेनकारितः ॥ ४२ ॥ धिग्जीवितंममवृथामन्येयुद्धंकरोम्यतः॥
॥ वृषकेतुरुवाच ॥ ॥ नव्रजामिभयान्मृत्योरणेत्यक्त्वाधनंजयम् ॥ ४३ ॥ सूर्यःपितामहोभातिमद्भंगात्पतितो
भवेत् ॥ अभग्नोभंगमायातितस्मान्मृत्युस्तुकीदृशः ॥ ४४ ॥ त्वंप्रयाहिमहाबाहोगमनंकीदृशंमम ॥ एकपत्नी

चसारम्यानमांप्राप्तंनिरीक्षते ॥ ४५ ॥ विमुखंत्वांपरित्यज्यसत्यमेतद्ददामिते ॥ पश्याद्यपौरुषंपार्थबभ्रुवाहन
मागतम् ॥ ४६ ॥ योधयामिसमक्षन्तेससैन्यमपिसंगरे ॥ मित्रार्थेयस्त्यजेत्प्राणान्गवार्थेचद्विजन्मनां ॥४७॥
स्वामिकार्येचसमरेतस्यलोकाःसनातनाः ॥ जायंतेनात्रसंदेहःकैवल्यमपिचिंतितम् ॥ ४८ ॥ यावत्पा
र्थोमहाबाहुःसंग्रामेपरितिष्ठति ॥ तावत्क्रतुरयंजातःकिंवृथामांप्रभाषसे ॥ ४९ ॥ एतावदुक्त्वावचनंनमस्कृ
त्ययययौमुदा ॥ रथेनापिपताकेनबभ्रुवाहनमाह्वयत् ॥ ५० ॥ तिष्ठंतियेरणेधीराःपाण्डवस्यत्वयाहताः ॥ तेषा
मेवाद्यसर्वेषांकरिष्येशांतिकंमहत् ॥ ५१ ॥ एवंब्रुवंतंबलिनंकर्णसूनुंशरैस्त्रिभिः ॥ विव्याधहृदयेशीघ्रंतेभित्त्वा
धरणींगताः ॥ ५२ ॥ तृषिताइवराजेंद्रपातुंभोगवतीजलम् ॥ वृषकेतुःशरैःषड्भिस्तंजघानस्तनांतरे ॥ ५३ ॥
सशरैरर्दितःकार्ष्णिर्भ्राम्यमाणःकथंचन ॥ संस्थाप्यात्मानमव्यग्रोयोधयामासकर्णजम् ॥ ५४ ॥ तिलशस्त
द्रथंकृत्वानिपात्यरथसारथिम् ॥ हयान्हत्वाचसमरेशंखंदध्मौप्रतापवान् ॥ ५५ ॥ तस्यांगंपूरयित्वाथशरैः
कनकचित्रितैः ॥ ततोजघाननाराचैःकर्णसूनुंमहाबलम् ॥ ५६ ॥ रथंतस्यसुचित्रंतंससूतंचयुगैर्युतम् ॥ छित्त्वा
शतसहस्रेणताडयामासपाण्डविः ॥ ५७ ॥ आग्नेयमस्त्रंतरसाप्रयुयोजनृपात्मजः ॥ वारुणंकर्णजेनापिबभ्रुवाहे
प्रयोजितम् ॥ ५८ ॥ स्वयमेवाथतेनापिवायव्यास्त्रंसुरोपितम् ॥ पार्वतास्त्रंचशाक्रंचकौबेरमतिदारुणम् ॥५९॥
त्वाष्ट्रंचातिबलःश्रीमान्प्रेरयामासवैरिणम् ॥सौरंचशांभवंचास्त्रंसर्वशस्त्रविदारणम् ॥ ६० ॥ कार्तिकेयकृतंचास्त्रं
याम्यंशस्त्रंस्वमाहवे ॥ एवंशस्त्रास्त्रसंपातैःकदनंचाभवद्भृशम् ॥ ६१ ॥ बहवोनिहतावीरास्तस्मिन्युद्धेमहात्म

नोः ॥ संवर्तकालेराजेंद्रयमेनेवनिपातिताः ॥ ६२ ॥ रुद्राक्रीडनकंजातंभूततुष्टिकरंमहत् ॥ निधनंरथनागानां
पदातीनांचकर्णजात् ॥ ६३ ॥ तस्यास्त्रैर्वेष्टितःकार्ष्णिश्चिंतयित्वाथवैष्णवम् ॥ सर्वाण्यस्त्राणितेनायंबभ्रुवाहोम
हाबलः ॥ ६४ ॥ शमयित्वाशरैर्घोरैर्वाडवास्त्रंसमाददे ॥ उवाचकर्णपुत्रंतंबहवोनिहतामया ॥ ६५ ॥ नाहंवैता
दृशोव्याप्तोयथाकर्णात्मजेनच ॥ एनमत्रहनिष्यामिवृत्रंनमुचिहायथा ॥ ६६ ॥ एवंतमुद्दिश्यरणेचिक्षेपाशुग
माहवे ॥ हृदयेऽस्यशरोलग्नोवृषकेतोर्महात्मनः ॥ ६७ ॥ बाणोगृहीत्वागगनेभ्रामयामासकर्णजम् ॥ दिशश्चप्र
दिशःसर्वाःसरितःसागरानपि ॥ ६८ ॥ नपपातधरादेशेतदद्भुतमिवाभवत् ॥ अनेनैवस्वगात्रेणभिनत्त्येषपिता
महम् ॥ ६९ ॥ त्रिमुहूर्त्तंपरंसंख्येयत्रयत्रशरोगतः ॥ तत्रतत्ररणेप्राप्तौपितापुत्रावुभावपि ॥ ७० ॥ निरीक्षंतौक
र्णपुत्रंनीयमानंशरेणच ॥ मुहूर्तत्रितयादूर्ध्वंनिपपातधरातले ॥ ७१ ॥ तस्मिन्मणिपुरेराजन्पार्थस्यपुरतस्त
दा ॥ ततःकर्णात्मजःक्रुद्धःपुनरेवोत्थितोक्षिपत् ॥ ७२ ॥ शरान्पंचरथेतस्ययुक्तस्यसहसाहसन् ॥ तेशरास्तंरथं
साश्वंससूतंसपताकिनम् ॥ ७३ ॥ आनयन्सहितास्तेननाकलोकंमनोरमम् ॥ रविमंडलमत्युग्रंप्रविशंतंरथंस्व
कम् ॥ ७४ ॥ बाणनिर्भिन्नकायोऽपिवीक्ष्यात्मानंमुमोचसः ॥ सरथोभानुनादग्धोयथासंपातिरंडजः ॥ ७५ ॥
पतंतंबभ्रुवाहंचवृषकेतुःशरैःपुनः ॥ प्रेषयामासगगनेस्वपितामहमंडले ॥ ७६ ॥ हंसध्वजोमदीयोत्रजितोवीर
स्त्वयापुरा ॥ तदर्थंबभ्रुवाहत्वांप्रेरयामिसुरालये ॥ ७७ ॥ ईदृशंकुपितोवाक्यंप्रत्युवाचविशांपते ॥ तावच्छरां
स्त्रिधाकृत्वास्वगात्राद्बभ्रुवाहनः ॥७८॥ पपातकुपितोऽतीवतस्योपरियथाचलः ॥ घर्षयामासचकरौचकंपेकंध

रांचह ॥७९॥ पंचभिःसायकैस्तत्रविव्याधरविपौत्रकः ॥ एवंकर्णात्मजोवीरोबभ्रुवाहश्चभूतले ॥८०॥ युध्यमा
नौशरैर्घोरैःपार्थःपश्यतिकौतुकम् ॥ ऊचेपार्थंकर्णसुतोयुद्धेतस्मिंस्तथाविधे ॥ ८१ ॥ रथचक्रंहिकर्णस्यनिमग्नं
पुरुषर्षभ ॥ कथंतेनतदाप्रोक्तंतिष्ठेतिवचनंप्रभो ॥ ८२ ॥ कर्णेनचमहायुद्धेनायंतद्वत्प्रभाषते ॥ मयाभिन्नशरी
रोपिपरंयुद्धंनमुंचति ॥८३॥ एवंब्रुवाणेवीरेतुपार्थस्यपुरतःपुनः॥पपातकार्ष्णिःकुपितोमूर्ध्निकर्णसुतस्यहि॥८४॥
भिद्यमानौरणेबाणैःशस्त्रैर्नानाविधैरपि ॥ उभौतौस्यन्दनारूढौक्षणेनविरथौदिवि ॥ ८५ ॥ उत्पततौपातयंतौर
थस्थौददृशुर्जनाः ॥ अन्योन्यंस्वशरैर्घोरैर्नीयमानौसुरालये ॥ ८६ ॥ उभयोर्गात्रजंमांसंछिन्नंबाणैःसहस्रधा ॥
नीयतेगगनेगृध्रैस्तथाऽन्यैःश्येनपत्रिभिः ॥ ८७ ॥ एकःक्षितौद्वितीयःखेपुनरेवक्षितौचखे ॥ तावेतौताददृशौराज
न्दिनानांपञ्चकंरणे ॥ ८८॥ पंचमेदिवसेकार्ष्णिःकर्णपुत्रंतथाविधम् ॥ बहुभिःसायकैस्तीक्ष्णैःसमंताद्व्यकिर
त्पुनः ॥ ८९ ॥ उवाचक्रोधनयनोधन्यस्त्वमसिनापरः ॥ वृषकेतोनमेयुद्धंकृतंकेनापिमानिना ॥ ९० ॥ इदानीं
स्मरवीरत्वंतथादेवंजनार्दनम् ॥ अथबाणैर्जीवितंतेपातयिष्यामिसंगरे ॥ ९१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ अर्धचंद्रं
मुमोचास्मैकर्णपुत्रायमारिष ॥ तमायांतंत्रिधाकृत्वायावन्नदतिकर्णजः ॥ ९२ ॥ तावत्तेनापरोबाणोमुक्तःकनक
चित्रितः ॥ सकण्ठनालात्तच्छीर्षंजहारगगनेगतः ॥ ९३ ॥ छिन्नंशिरःखात्प्रपतत्प्रलग्नंहृदयेतदा ॥ बभ्रुवाहस्य
राजेंद्रपातयित्वाकलेवरम् ॥ पश्चात्कन्दुकवत्प्राप्तंपार्थस्यपदयोःशुभम् ॥ ९४ ॥ इत्या०प०जै०बभ्रुवाहनविज
जये वृषकेतुवधोनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७॥ ॥ ७॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ वृषकेतोस्तदाराजन्संग्रामेतु

महच्छिरः ॥ जपत्केशवरामेतिनृसिंहेतिमुदायुतम् ॥ १ ॥ अग्रहीत्तरसापार्थःकराभ्यांकुंडलान्वितम् ॥ कबंधो
धावमानःसन्निपपातरणेरिपून् ॥ २ ॥ पातयित्वापिसुमुखंरिपुंनृत्यतिसंगरे ॥ तत्सुरूपंसमालोक्यविललापा
र्जुनस्तदा ॥ ३ ॥ हाकष्टंसुमहत्प्राप्तंविनात्वांपुत्रसंगरे ॥ कथयिष्यामिकिंगत्वाधर्मात्मानंयुधिष्ठिरम् ॥४॥ त्वां
विनापुरुषव्याघ्रकुंतींदेवींचपार्षतीं॥मात्राहंशिक्षितश्चास्मिरक्षणीयस्त्वयाशिशुः ॥५॥ किमुत्तरंनुतांवक्ष्येभीम
सेनंचसांप्रतम् ॥ नकुलंसहदेवंचकृष्णदेवंचमेप्रियम् ॥ ६ ॥ यौवनाश्वस्यतुरगःसमानीतःस्वपौरुषात् ॥ कथंत्व
यासुतप्राणास्त्यक्ताकृष्णंविनाग्रतः ॥ ७ ॥ तवप्राणश्चकिंकृष्णोयथाप्राणाहरेर्वयम् ॥ शरीरंतावकंपुत्रभक्षितंग
गनेखगैः ॥ ८ ॥ स्वगात्रंहिसमुत्कृत्यपिताशक्रायतेददौ ॥ शक्रपुत्रस्यकार्येऽत्रविहंगेभ्यस्त्वयाऽर्पितम् ॥ ९ ॥ ब
हुवारंभीमसेनोगच्छत्येकोमहारणे ॥ द्वितीयोननरःकश्चित्तस्ययातिसहायताम् ॥ १० ॥ त्वयाशत्रुशिरांस्येव
पंकजानिकरेणच ॥ गृहीत्वारुधिराक्तानिमौक्तिकानिरणांगणे ॥ ११ ॥ पितामहायसूर्यायदत्तोऽर्घःप्रत्यहंमुदा ॥
प्रथितौद्वौस्थितौवीरौदिवाकरधनंजयौ ॥ १२ ॥ आवयोःपतनंभाव्यंत्वयिवीरेद्यपातिते ॥ भास्करःसत्कृतोना
केयशसातावकेनच ॥ १३ ॥ अहंतुशिरसाऽनेनकृष्णगोविंदवादिना ॥ एतत्कृतंमहद्वैरंमयासार्द्धंहिपुत्रक ॥ १४ ॥
पितामेनिहतःकर्णःपार्थेनचरणांगणे ॥ कृत्वादुःखातुरंपार्थंततोसिप्रथमंगतः ॥ १५ ॥ यथारथस्यचक्रंहिग्रस्तं
भूम्यापितुश्चते ॥ शापितातेनवीरेणकृतामातंगसंगिनी ॥ १६ ॥ उपकारकरंश्रीमन्नान्यंपश्यामिसांप्रतम् ॥ अद्य
मेनिहतंसैन्यमद्यमेनिहतःसुतः ॥ १७ ॥ सुभद्रानंदनःशूरोनष्टमद्यकुलंमम ॥ कृष्णेनापिपरित्यक्तोवृषकेतौचपाति

ते॥१८॥यथासूर्यंविनाभूमिर्गृहंदीपविवर्जितम्॥लिंगहीनायथापिंडीजयश्रीस्त्वांविनातथा ॥१९॥ इत्युक्त्वामुक्त
कंठस्तंसंस्मरन्नर्जुनोऽरुदत् ॥क्वगतोसिहृषीकेशदुःखितंमांनविंदसे ॥२०॥ नायासिस्मृतमात्रस्त्वंमन्येत्यक्तोऽ
स्मिसांप्रतम्॥एतावदुक्त्वावचनंमूर्च्छितोन्यपतद्भुवि ॥२१॥ हृदयेतच्छिरःकृत्वातस्मिन्महतिसंगरे ॥ततश्चित्रां
गदासूनुःपतितंधरणीतले ॥ २२ ॥ धनुष्कोटयाप्रताड्यैनंप्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ कथंवैश्यभवाःपार्थतुलनार्थं
समागताः ॥२३॥ रणार्णवेयशःपोतमारूढोस्म्यधुनारणे ॥ धनानिकानिवीराणांशिरांस्यल्पानिकानिच॥२४॥
सर्वेषामेवसार्धंहितुलितंतद्धनंजय ॥ वृषकेतोःशिरश्चित्रंशिवपूजनलिंगके ॥ २५ ॥ उत्तिष्ठार्पयदेवायशंकरायध
नंजय ॥ तुष्टःप्रदास्यतिहरःशस्त्रंपाशुपतंचते ॥ २६ ॥ स्मारयिष्यतियुद्धार्थंक्षयंत्वंचगमिष्यसि ॥ ॥ जैमिनिरु
वाच ॥ ॥ ततःप्रबुद्धोबलवान्पार्थःकोपसमन्वितः ॥ तच्छिरोरथमादायस्थापयित्वादधद्धनुः ॥ २७ ॥ उवाचपु
त्रंतरसाशूरंतंबभ्रुवाहनम् ॥ संहाररूपिणंवीक्ष्यक्वयास्यसिममाग्रतः ॥२८॥ सर्वेवीरामदीयाहिपातिताश्चापरेधृ
ताः ॥ त्वांहत्वामोचयाम्येतान्कुपितोऽहंमहाहवे ॥ २९ ॥ गृहाणसायकंवीरवृषकेतुंचमामकम् ॥ पातयित्वास्व
वीर्येणकीदृशंजीवितंतव ॥३०॥ सहस्वमत्प्रहारंहिभिनद्मिगिरिमप्यहम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोमुमोचबा
णौघांस्तोयौघानिवतोयदः ॥ ३१ ॥ चित्रांगदात्मजस्याग्रेतैर्भिन्नंप्रबलंबलम् ॥ शरीरंतस्यवीरस्यभित्त्वापार्थो
महाबलः ॥ ३२ ॥ ननादभैरवंनादंघनस्तनितवद्भृशम् ॥ अर्जुनस्यशरैर्नागानीयमानारथाश्चते ॥ ३३ ॥ हयाःप
दातयोराजन्दिविचक्रीकृतादृढम् ॥ पार्थबाणैर्जगद्व्याप्तंदुर्गप्राकारभंजकैः॥३४॥ यथाप्रवर्धितोवायुःशुष्कपत्रा

णिभूतलात् ॥ तृणान्यावर्तयत्याशुगगनेपांडवःशरैः ॥ ३५ ॥ शरवृष्ट्याशरीराणिपतितानिमृतानिच ॥ दह्यंतेते
जसायुद्धेपांडवस्यविशांपते ॥ ३६ ॥ शरपुंखभवेनाथवायुनानीयतेरजः ॥ सेनाजुषापांडवेनहतानांनरवाजिनां
॥ ३७ ॥ वडवानलवत्तीव्रमदहत्सधनंजयः ॥ यैर्दृष्टःसंगरेपार्थस्तेऽभवन्मोक्षसंयुताः ॥३८॥ यथाकाश्यामंतका
लेभवभीतैर्जनैर्हरः ॥ तथापार्थोऽपिदेहांतेतेपिजातास्तथाविधाः ॥३९॥ बभ्रुवाहंशरैर्घोरैःसंच्छाद्यव्यनदद्बली ॥
नादानंनचसंधानंनमोक्षंपांडवस्यते ॥ ४० ॥ रणमध्येचददृशुःप्रलयंमेनिरेजनाः ॥ निर्वापयंतिसहसातेजसापां
डवस्यतु ॥४१॥ बभ्रुवाहस्ततःक्रुद्धोविव्याधचधनंजयम्॥ चतुर्भिःसायकैस्तीक्ष्णैस्तुरंगान्सारथिंत्रिभिः॥४२॥
छत्रंचैकेनबाणेनसप्तभिःपवनात्मजम् ॥ प्रकुर्वाणौमहद्युद्धमन्योन्यजयकांक्षिणौ ॥ ४३ ॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥
पार्थद्रोणाच्चदेवेभ्यस्त्वयास्त्राणिपुराविभो ॥ शिक्षितान्यधुनातानिविफलानिकथंतव ॥ ४४ ॥ नायातिसारथिः
कस्मात्तन्नजानासिदुर्मते ॥ पतिव्रतामेजननीदूषितागतबुद्धिना ॥४५॥ त्वयाममसमक्षंहिसतांदोषोभयावहः॥
यावद्भ्रवांश्चसमरेयत्रकुत्रापिसंस्थितः ॥ ४६ ॥ तावत्समागतःकृष्णःस्मृतःपूर्वंत्वयार्जुन ॥ स्मरणंविस्मृतंचासी
त्तस्यविष्णोर्महात्मनः ॥ ४७ ॥ क्षणंप्रतीक्षामिरणेयावत्स्मरासिकेशवम् ॥ नयुद्धंप्रकरिष्यामित्वयापूर्वंधनंज
य ॥ ४८ ॥ कृष्णविस्मृतियुक्तानांमहाहानिःपदेपदे ॥ स्मरत्वंनाथवत्वात्तुमागर्वंचवृथाकुरु ॥ ४९ ॥ कर्णस्यसु
तेनसतांसंमतंशक्रनंदन ॥ यथापुराकृतंयुद्धंमयासार्धंमहात्मना ॥ ५० ॥ तथाकुरुनिजंशौर्यंप्रदर्शयममार्जुन ॥
कर्णपुत्रोरणेधीरःसोऽपिस्वर्गंगतोधुना ॥ ५१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंतेनतदाप्रोक्तःसव्यसाचीरुषान्वितः॥

ज०अ० ववर्षमोहंसंत्यज्य भल्लान्कनकभूषितान् ॥ ५२ ॥ रथस्थंबलिनंपुत्रंविव्याधप्रहसन्निव ॥ तैःशरैरग्निसंकाशैःसवि अ०
॥१०३॥ द्धोनरणंजहौ ॥५३॥ गगनंपूरयामासस्वबाणैर्बभ्रुवाहनः ॥ सव्यसाचिनमत्युग्रोबिभेदनिशितैःशरैः॥५४॥ कर्त ३८
व्यंविस्मृतःपार्थोगंगाशापेनमोहितः॥यंयंशरंससंधत्तेयच्छस्त्रंशापमोहितः॥५५॥ तंतंशरंचतच्छस्त्रंयुधिचिच्छे
दपुत्रकः॥एतस्मिन्नंतरेराजन्कुपितोबभ्रुवाहनः॥५६॥अर्धचंद्रंस्वकोदंडेसंदधेपरवीरहा ॥ज्वालायुक्तंकालकल्पं
वडवानलसन्निभम्॥५७॥ ततश्चकंपिरेदेवाःशक्राद्याःपितरस्तथा॥सूर्यादयोग्रहाःसर्वेभुजंगाश्चभयावृताः॥५८॥
द्विधाभिन्नाधरादेवीउल्कानांपतनंततः ॥ ववौसशर्करोवायूरुधिरंववृषुर्घनाः ॥ ५९ ॥ प्रसमीक्ष्यार्जुनोबाणंप्रल
यानलरूपिणम् ॥ स्वबाणैरपिभीमैस्तंनशशाकव्यपोहितुम् ॥ ६० ॥ चिंतयामासगोविंदंयावत्पार्थोमहाबलः॥
तावद्बाणेनतीव्रेणाशिरोज्वलितकुण्डलम् ॥ ६१ ॥ छिन्नंपार्थस्यतरसानिपपातधरातले ॥ पश्चात्कबंधःपतितोवृ
षकेतोरणांतिके ॥ ६२ ॥ पार्थस्यकुन्तीपुत्रस्यदेहोराजन्रणाजिरे ॥ अनेकरत्नसंयुक्तएकादश्यांनिशामुखे ॥
॥ ६३ ॥ कार्तिकेमासिसौम्येचऋक्षेचैवोत्तराभिधे ॥ मुखंपार्थस्यतच्छिन्नंवासुदेवेतिजल्पकम् ॥ ६४ ॥ क्षणमा
सीदभिनवंछिन्नालंकारवर्जितम् ॥ द्वौसूर्यौपतितौभूमौमेनिरेशिरसीतयोः ॥ ६५ ॥ जनाःसकरुणास्तत्रवृषके
तुधनंजयौ ॥ चित्रांगदातदाप्राप्तामणिपूरंपुरोत्तमम् ॥ ६६ ॥ श्रुत्वायुद्धंचशापंचह्यर्जुनस्यैवनादरात् ॥ रथारू
ढाचाल्पजनाविनाधर्माज्ञयानृप ॥ ६७ ॥ हाहाकारोमहानासीत्तस्मिन्कालेसुदारुणः ॥ बभ्रुवाहस्यचबलेहर्ष ॥१०३॥
श्चसुमहानभूत् ॥६८॥ वादित्राणिचसंजघ्नुःपुष्पवर्षंचकन्यकाः ॥ चक्रुर्मुदायुताःसर्वाःस्वनाथविजयेतदा ॥६९॥

स्तुवन्तोबंदिनःप्राप्ताबभ्रुवाहनपौरुषम् ॥ राजापिसबलःप्रीतोरणेविस्मृतसौहृदः ॥ ७० ॥ प्रविवेशपुरंरम्यं
पताकाभिःसुशोभितम् ॥ पुष्पप्रकरसंयुक्तंसिक्तंचंदनवारिणा ॥ ७१ ॥ नृत्यंतीभिःस्मनारीभिःपरितःपरि
वारितम् ॥ सपुत्रादीपसंयुक्तादूर्वादलधराःस्त्रियः ॥ ७२ ॥ गोरोचनंकुंकुमंचदधिदिव्यांबरान्विताः ॥ नीराज
यंत्योराजानमुलूप्यासहमारिष ॥ ७३ ॥ कथयंतिवचांसीहतदाचित्रांगदांप्रति ॥ धन्यासिदेविवीरंत्वंप्रसूतासि
महाबलम् ॥ ७४ ॥ येनायंनिहतःपार्थोविजयीयःसदाक्षितौ ॥ तासांवचनमाकर्ण्यवरालंकारमंडिता ॥ ७५ ॥
नीराजनार्थंपुत्रस्यआयातासापपातह ॥ महानंदेविषादोऽभूद्बभ्रुवाहनमंदिरे ॥ ७६ ॥ सर्वाश्चनार्यःसहसापरि
वार्यस्थितागृहे ॥ रुदंत्यःसिषिचुस्तोयैःशीतलैश्चंदनान्वितैः ॥ ७७ ॥ वीजयन्त्यस्ताडयंत्योहृदयंनिजमुष्टिभिः
॥ स्वामिनींपतितांवीक्ष्यराजानंचापरागता ॥ ७८ ॥ कथयामासपतितांपार्थपुत्रायमारिष ॥ नजानीमोनरश्रेष्ठ
जननीपतिताऽद्यते ॥ ७९ ॥ तामुत्थापयभद्रंतेउलूपीमपिमाचिरम् ॥ बभ्रुवाहःसमुत्तीर्यरथात्तस्माद्ददर्शताम्
॥ ८० ॥ कंठसूत्रेणरहितांताटंकद्वयवर्जिताम् ॥ श्वसंतींपन्नगसुतांद्वितीयांजननींचतां ॥ ८१ ॥ समुत्थाप्यतदा
तेननेत्राणिमृजितानिच ॥ ततस्तेजीवितयुतेवीक्ष्यहृष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ ८२ ॥ आनंदकालेपतितेजनन्यौमेकथं
क्षितौ ॥ शृणुतांमातरौयुद्धंहयहेतोर्मयाकृतम् ॥ ८३ ॥ पार्थोह्यर्जुननामात्रकश्चित्प्राप्तोऽश्वरक्षणे ॥ महावीरैर्वृ
तोधीरैःप्रद्युम्नप्रमुखैर्हितैः ॥ ८४ ॥ तेसर्वेनिर्जितामातःपार्थःसनिहतोयुधि ॥ वीराणामपिसर्वेषांगुरुर्बालोप्यसौ
हतः ॥ ८५ ॥ वृषकेतुरितिख्यातःकर्णपुत्रोमहाबलः ॥ तेनाहंमोहितोभूरिवीरेणैवरणांगणे ॥ ८६ ॥ महताचैवक्

च्छ्रेणसंग्रामेनिहतःशुचिः ॥ गृहाणकंठसूत्रंत्वंताटंकेकर्णभूषणे ॥ ८७ ॥ अमंगलंतेरूपंहिदृश्यतेमंडनंविना ॥
॥ चित्रांगदोवाच ॥ ॥ किंकृतंपापरूपेणत्वयापुत्रेणसांप्रतम् ॥ ८८ ॥ पितरंस्त्वंपातयित्वापार्थंधर्मानुजंरवम् ॥
नारायणसखायंतंकुंत्यैनागेंद्रदायकम् ॥८९॥ मंडनंमेत्वयाभग्नंकंठसूत्रंतथाहृतम् ॥ तालपत्रंतथानष्टंवदन्मूढ
नलज्जसे ॥९०॥ धिक्तेप्रतिबलंतेजोयत्पार्थःपातितोरणे ॥ अद्यधर्मात्मजोराजाकामवस्थांगमिष्यति ॥९१॥ यज्ञेन
ष्टेदीक्षितश्चब्राह्मणैःपरिवारितः ॥ कुंतीपार्थविहीनाद्यत्वयापौत्रेणसाकृता ॥९२॥ कथंकृपायुतंचित्तंनकृतंजनकं
प्रति ॥ यस्माज्जातोऽसिपापत्वंपार्थाद्विनयकोविदात् ॥९३॥ सचात्रनिहतःशूरोममभर्त्तावृथात्वया ॥ असंमंत्र्यम
यासार्धंकथंयुद्धंकृतंरणे ॥९४॥ शस्त्राणांसंग्रहोनूनंतावकोदेहदारकः ॥ कथंनभिद्यतेवक्षस्तावकंपितृघातक ॥९५॥
कर्णभूषात्वमामुंचकिंमांवदसिदुर्मते ॥ कण्ठेमेखादिरांगारतप्तांघोरांचशृंखलाम् ॥९६॥ क्षिप्रंपातयकर्णेमेलोह
शंकुंचपुत्रक ॥ क्वपातितःसमेभर्तास्थानंदर्शयमाचिरम् ॥ ९७ ॥ यथानेनसमंयामीत्युक्त्वापुत्रंचनिर्गता ॥ भूष
णानिपरित्यज्ययर्यौयत्रास्तिपाण्डवः ॥ ९८ ॥ उलूपीवारयामासक्षणेतस्मिन्विशांपते ॥ चित्रांगदांप्रत्युवाच
उलूपीभरतर्षभ ॥ ९९ ॥ पार्थस्यमरणेदेविसंशयोवर्ततेमम ॥ यक्षराजसुतेपश्यप्रविशामिस्वकंवनम् ॥ १०० ॥
यत्रपार्थेनकथितंममाग्रेमरणंपुरा ॥ दाडिमीपंचकंदेवियदादग्धंभविष्यति ॥ १ ॥ स्वयमेवतदाज्ञेयंभवत्यामर
णंमम ॥ आयाहियत्रपश्यामिसंकेतंतादृशंवने ॥ २ ॥ गृहीत्वातांतदादेवीनागेंद्रतनयावने ॥ ददर्शपंचकंदग्धं
दाडिमीनांविनाग्निना ॥३॥ ततोनागेंद्रदुहिताहाहानाथेतिभाषिणी ॥ चित्रांगदान्विताप्राप्तापार्थस्यशिरसोंऽति

के ॥ ४ ॥ तावदेवससैन्यासासपुत्रादीपभासिता ॥ मुक्तकेशाददर्शाथपतितंश्वेतवाहनं ॥ ५ ॥ छिन्नंचतच्छिरोदृ
ष्ट्वासमीपेवैष्णवस्यहि ॥ पार्थस्यपादयोर्देहंकृत्वावचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥ ममदेहोगतोनाथपादस्पर्शोस्तुतेऽनघ ॥
सार्धंत्वयापदंप्राप्स्येस्पृशंतीदेहसंयुता ॥ ७ ॥ इहत्वंयदिरुष्टोऽसिममपुत्रापमानतः ॥ तवदास्यंकरिष्यामिक्ष
मस्वाद्यधनंजय ॥ ८ ॥ उत्तिष्ठनाथगावोऽद्यविराटस्यमहीपतेः ॥ नीयंतेकौरवैर्भूयोनिवर्तयितुमर्हसि ॥ ९ ॥ द्रो
णंद्रुपदराजेनपुरावीरापमानितम् ॥ बद्ध्वातंपार्थतातस्मैकिन्नदर्शयसेऽर्जुन ॥ १० ॥ द्रौपदीवरणेवीराःसंतिना
थसमागताः ॥ मत्स्ययंत्रंपरंभित्त्वातांत्वंपार्थसमानय॥११॥नाहंसापत्नजंभावंकरिष्येपुरतस्तव ॥ एषप्राप्तोहु
ताशस्त्वांप्रार्थितुंखांडवंवनम् ॥ १२ ॥ आच्छादितंकुरुविभोबाणैःपंजरकंपुनः ॥ किरातवेषप्रच्छन्नःसूकरंवनगं
हरः ॥ १३ ॥ नयत्येषमहाकोलंत्वदीयंशरणागतम् ॥ एवंब्रुवतिसाबालातथाचित्रांगदाचसा ॥ १४ ॥ गृहीत्वापा
र्थशीर्षंतत्तथाऽन्यंकुंडलान्वितम् ॥ वृषकेतोरुभेदेव्यौरुरुदातेघनस्वनम् ॥ १५ ॥ कर्णपुत्रमहाबाहोपितातेपांडवे
नहि ॥ संग्रामेनिहतःपुत्रपितृवैरंनचस्थितम् ॥ १६ ॥ हाहताऽस्मिविनष्टास्मिकर्णपुत्रेनिपातिते ॥ बभ्रुवाहनभ
द्रंतेकुरुमेत्वंमनोगतम् ॥ १७ ॥ खड्गेनमामकंछिंधिशिरोरामाधिकोभव ॥ रामेणानिहतामातारेणुकाकेवलापुरा
॥ १८ ॥ त्वंनिजंजनकंहत्वाजननीयुगुलंबलात् ॥ पातयस्वनतेरामःसमतांतुगमिष्यति ॥ १९ ॥ काष्ठान्याहरपु
त्रात्रकुरुदीप्तंचपावकम्॥उलूपीसहितांमांत्वंदग्धुमर्हसिसुव्रत ॥२०॥ एकंकष्टतरंकार्यंकृतंदुःखविवर्धनम् ॥ अ
र्थिनांसुरवृक्षाख्यंवृषकेतुंघ्नतात्वया ॥ २१ ॥ आशामयाकृतापुत्रप्राप्स्येऽहंहास्तिनापुरं ॥ तत्रयज्ञक्रियारंभेपार्थे

नसहितानृपम् ॥ २२ ॥ कृष्णंचरुक्मिणींसत्यांद्रौपदींसात्वतीमपि ॥ उत्तरांचविशालाक्षीमूषांबाणसुतामपि ॥ ॥ २३ ॥ तन्मातरंस्त्रीयुताहंप्रदास्येबहुलंधनम् ॥ विलोक्यनिखिलंलोकंहताशाहंत्वयाकृता ॥ २४ ॥ ॥ बभ्रुवाहनउवाच॥ ॥ ज्ञातोमयापितामातर्गतोऽहंतस्यसन्निधौ ॥ तुरगंतंपुरस्कृत्यनमस्कर्तुंधनंजयम् ॥२५॥ मामुवाचपरंदुष्टंगदितुंतन्नशक्यते ॥ अतःपरंनसंदेहोभूमौकीर्तिविवर्जितं ॥ २६ ॥ पितृहंतारमालोक्यजनोमांत्यजतुस्फुटम् ॥ नतीर्थंपावनंकर्तुंपितृघ्नंमांधरातले ॥ २७ ॥ नदानंनव्रतंयज्ञोनापिज्ञानंभविष्यति ॥ सचक्रपाणिर्मित्रस्यपातनात्पावनस्तथा ॥ २८ ॥ रोषेणमहतायुक्तोनिरयेपातयिष्यति ॥ सर्वाणियांतिकृष्णस्यस्मरणात्पातकानिच ॥ २९ ॥ नवैष्णवस्यपार्थस्यमयाविनिहतस्यच ॥ कुत्सितंमामकंज्ञात्वास्वमित्रस्यातिदुःखितः ॥ ३० ॥ प्रत्यक्षमपिकृष्णोऽत्रप्राप्तःकिल्बिषनाशकृत् ॥ धनंजयवधस्यांहोनाशयिष्यातिकेशवः ॥ ३१ ॥ तस्माद्वह्निप्रवेशेमेमतिर्जाताद्यशोभना ॥ एकंहिविस्मृतामाताउलूपीपन्नगीपुरा ॥ ३२ ॥ जातमात्रंहिमांदुष्टंपितृघ्नंज्ञानसंयुता ॥ ज्ञात्वाप्रसूतिसमयेनहतोबालसर्पवत् ॥ ३३ ॥ ततोऽहंनाभवंदुष्टोजननीशोकदायकः॥ वैधव्यदानदीक्षायामारिस्त्रीणामहंगुरुः ॥३४॥ यःपुरासांप्रतंजातोमातृवैधव्यदायकः ॥ वह्नितस्माद्विशाम्यद्यनान्यथाशुद्धिरस्तिमे ॥३५॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्रेष्यानुवाचासौकाष्ठानांसंचयोमहान् ॥ क्रियतांक्रियतांतूर्णंप्रवेक्ष्येजातवेदसं॥३६॥ ॥ चित्रांगदोवाच ॥ ॥ क्षणंप्रतीक्षवैपुत्रपितृघातकदुर्मते ॥ उपायःकरणीयोऽत्रयदिजीवेद्धनंजयः ॥ ३७ ॥ ॥ ॥ उलूप्युवाच ॥ ॥ उपायोऽस्तिमयादृष्टःपार्थसंजीवनायवै ॥ पातालेविद्यतेपुत्रमृतसंजीवकोमणिः ॥ ३८ ॥ शे

षराजस्यकोशस्थोरक्ष्यतेचमहाविषैः ॥ मृतान्मृतान्पन्नगान्हिपुनःसंजीवयंतीते ॥ ३९ ॥ दृष्ट्याचदाहयंत्येतेप
र्वतान्सतृणान्द्रुमान् ॥ कर्कोटकश्चकुलिकोवासुकिस्तक्षकस्तथा ॥४०॥शंखकोदीर्घजिह्वश्चमूषकादश्चभासुरः॥
फणानांशतसंयुक्ताद्विशतास्त्रिशताःपरे ॥ ४१ ॥ चतुःशताःपञ्चशताःषट्शताःसुविषोल्बणाः ॥ केचित्सप्त
शताःसर्पाःफणैर्मणिविदीपितैः ॥ ४२ ॥ फणैर्नवशताअष्टशताह्यासन्फणैःस्थिताः ॥ शेषंचवेत्सिबलिनंधरापर्वत
धारिणम् ॥४३॥ शयनंवासुदेवस्यसश्रीकस्ययथासुखम् ॥निर्भयंजायतेयस्मात्तस्मात्कश्चानयेन्मणिम्॥४४॥
दृष्टोप्युपायोविफलःपितुस्तेजीवनेऽद्यकिम् ॥ वैधव्यंबाधतेपुत्रसह्यास्यामिमाचिरम् ॥४५॥ यावन्नकुंतीचाया
तिमांनपश्यतिपन्नगीम्॥पतिघ्नींतावदेवाहंहंतव्यापुत्रकत्वया ॥४६॥ तथाचित्रांगदाचेयंसखीमेजननीचते॥सं
जीवकंमणिंशंभुःपन्नगेभ्योददौपुरा॥४७॥ भीतेभ्योवैनतेयाच्चतंमणिंजीवरूपिणम् ॥नतेदास्यंतिपार्थायतस्मा
च्छोचामिपुत्रक ॥ ४८ ॥ ॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥ ॥ केसर्पाःप्राकृतामातःक्रुद्धेमय्यर्जुनांतके ॥ नदास्यंतिम
णिंधैर्यात्स्वबलाद्विषगर्जनात् ॥ ४९ ॥ भिनद्मिसप्तपातालानाहरिष्यामिचामृतम् ॥ मणिंचविफणान्कृत्वापन्नगां
स्तान्महाविषान् ॥ ५० ॥ तोषितःशंकरोयेनवासवाद्यास्तथासुराः ॥ तोषिताअमुनापित्रासमयायुधिघातितः॥
॥५१॥ मातामहवधोपायेकीदृशंमेभविष्यति॥प्रथमंपातयिष्यामिसर्वान्सर्पान्समागतान् ॥५२॥ ततःपार्थेनस
हितान्मणिनाजीवयेपरान् ॥ वृषकेतुमुखान्वीरान्क्षणंमातःप्रतीक्षताम् ॥ ५३ ॥ तेसर्पाजीवितयुगागमिष्यंति
यथासुखम् ॥ मयासंजीवितासर्वेगृहीत्वाजीवदंमणिम् ॥ ५४ ॥ पालयाद्यार्जुनंनाथंममवीरैःसमन्विता ॥ अद्य

पश्यंतुमेवीर्यंत्रयोलोकाःसदेवताः ॥ ५५ ॥ ॥ उलूप्युवाच ॥ ॥ किमिदंभाषसेमूढपौरुषंमणिसंग्रहे ॥ महा
विषान्पन्नगेंद्रान्कथंतानवमन्यसे ॥ ५६ ॥ शेषराट्सुमहाकायोमहामायोमनोजवः ॥ दुर्बलोबलिनासार्द्धंवैरंकु
र्वन्नलज्जसे ॥ ५७ ॥ ॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥ ॥ उक्तंवचोनानृतंमेभविष्यतिकथंचन ॥ हरोऽपियदितान्सर्पान्पा
लयिष्यतिरोषितः ॥ ५८ ॥ कुबेरवासवयमैःसहितःसन्नमेभयम् ॥ चित्रार्पितानिवबलैःकरिष्याम्यसुरानहीन् ॥
॥ ५९ ॥ अर्जुनस्यसुतोयोऽहंपौत्रःपाण्डोश्चनिर्भयः ॥ ॥ उलूप्युवाच ॥ ॥ मापुत्रसाहसंकार्षीरुपायंप्रदिशा
मिते ॥ ६० ॥ सखामेपुण्डरीकोऽत्रमंत्रीमंत्रविदांवरः ॥ पातालेप्रेरयिष्येतंप्रथमंपितरंप्रति ॥ ६१ ॥ यथातेषांम
नोवीरकृपायुक्तंकरिष्यति ॥ बुद्ध्याभवेद्धैयत्कार्यंतद्बलेननजायते ॥ ६२ ॥ बुद्ध्याशमेनचेत्कार्यंप्राणिनामिह
जायते ॥ पौरुषंक्लेशसंयुक्तंकःकुर्याद्बुद्धिसंयुतः ॥ ६३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंपुत्रंवारयित्वासमाहूयाशु
पन्नगम् ॥ पुण्डरीकंपाण्डवस्यजीवनार्थंसमादिशत् ॥ ६४ ॥ गच्छपन्नगनागेंद्रंगृहीत्वाकंठभूषणम् ॥ मदीये
कर्णपत्रेचशेषंगच्छममाज्ञया ॥ ६५ ॥ पार्थस्यकर्णपुत्रस्यवृत्तांतंपुत्रकारितं ॥ समयेवर्तमानायकथनीयंमहात्म
ने ॥ ६६ ॥ महद्भिरनुयुक्तायदुष्टसंगच्युतायच ॥ यथामणिंतवकरेप्रयच्छातितथाकुरु ॥ ६७ ॥ शिवास्तेसन्तुप
न्थानोमत्प्रियार्थंहिगच्छतः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःसमंत्रसहितंवचनंप्राहपन्नगः ॥ ६८ ॥ उलूपींशोक
संयुक्तांसांत्वयन्निवभारत ॥ देवियामित्वयाज्ञप्तःसर्पराजनिवेशनम् ॥ ६९ ॥ दिव्यंमणिंसमाहर्तुंसपुत्रापालया
र्जुनम् ॥ अर्जुनस्यशरीरंहिचिरकालंनतिष्ठति ॥ ७० ॥ मृतानामिहजंतूनांगात्रंनश्यतिभूतले ॥ नशीघ्रंजायते

कार्यंनृणांराजसभासुच ॥७१॥ बहुकार्याहिराजानोनस्मरंतिहिसौहृदं ॥ दशामिपांडवस्यांगंमद्विषान्नविनंक्ष्य
ति ॥ ७२ ॥ भवत्यारक्षितव्यंहिरत्याऽनंगस्यरक्षितं ॥ ॥ बभ्रुवाहनउवाच ॥ ॥ वृषकेतोःशरीरंत्वंप्रथमंदश
पन्नग ॥ ७३ ॥ योधितोयोमयासार्द्धंसंग्रामेचनिपातितः ॥ यथापार्थसखाचायंप्राप्स्यतेजीवितंस्वकं ॥ ७४ ॥ न
जीवितंधारयतिमत्पिताअमुनाविना ॥ वृषकेतुयुतंपार्थंकृत्वात्वंसक्षतंव्रज ॥ ७५ ॥ शरीरंपांडवस्याद्यपालया
मिनसंशयः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पुंडरीकस्तदातस्यवाक्यात्पार्थंतदाऽदशत् ॥ ७६ ॥ वृषकेतोश्चतरसा
नागराजपुरंगयौ ॥ ददर्शचातलंघोरंमहासर्पविभूषितं ॥ ७७ ॥ सर्वंतत्कांचनमयंरम्यंविपुलकाननं ॥ अयुतं
योजनानांहिगणितंशास्त्रकोविदैः ॥ ७८ ॥ दिव्याभिर्नागकन्याभिर्वृतंतदतिशोभनम् ॥ वितलंचप्रविष्टोऽसौ
दिव्यंचंपकशोभितम् ॥ ७९ ॥ सुतलञ्चशमीवृक्षैःकांचनैःफलितैःशुभैः ॥ महातलंचाम्रवृक्षैर्नानापत्रिविचित्रि
तैः ॥ ८० ॥ वृतंमरकतैरन्यैर्दिव्यैश्चंदनकाननैः ॥ रसातलंतथाभूतंवीक्ष्यविस्मयमागमत् ॥ ८१ ॥ दोलारूढा
भिरधिकंपन्नगीभिर्विराजितम् ॥ पातालेपरमंलिंगंसंवीक्ष्यहाटकेश्वरम् ॥ ८२ ॥ स्थितंभोगावतीतीरेदिव्य
चंपकपूजितम् ॥ सर्पैर्मनोरमैस्तत्रनागस्त्रीभिर्निरंतरम् ॥ ८३ ॥ स्तूयमानंचरम्याभिर्मंडिताभिःकुचैर्घनैः ॥
संतुष्टोभून्नमस्कृत्यस्नात्वाभोगवतीजले ॥ ८४ ॥ विमलैःपद्मगन्धैश्चमहापातकनाशनैः ॥ दिव्यैर्वृक्षैर्लताभिश्च
शोभितंचामृतेनच ॥ ८५ ॥ नवकुण्डैःसुधापूर्णैर्महानागैःसुरक्षितम् ॥ मंदिरंशेषराजस्यप्रविवेशमहत्तरम् ॥८६॥
नानाभावैर्विचित्रंहिसर्वतश्चसुशोभनम् ॥ नानारत्नमयंदिव्यंनानासद्मविराजितम् ॥ ८७ ॥ मंडितंशेषराजेन

सहस्रफणशोभिना ॥ उपविष्टंददर्शैनंप्रभयापरयायुतम् ॥ ८८ ॥ वृतंककोंटकाद्यैस्तैःशेषंतक्षकपन्नगैः ॥ जपं
तंवासुदेवेतिवाङ्मनःकायकर्मभिः ॥ ८९ ॥ पुण्डरीकःप्रणम्यैनंकंठसूत्रंप्रदर्शयत् ॥ ताटंकपत्रेदुहितुर्नागराज
स्यसंसदि ॥ ९० ॥ पुरतःस्थितएवास्यप्रत्युवाचधराधरम् ॥ ॥ पुण्डरीकउवाच ॥ ॥ नाथाहंशरणंप्राप्तो
भवंतंपन्नगेश्वरम् ॥ ९१ ॥ उलूप्याप्रेषितःपार्श्वंत्वदीयमिहकाम्यया ॥ दौहित्रेणकृतंकर्मस्वपिताचार्जुनोहतः ॥
॥ ९२ ॥ संजीवनार्थंपार्थस्यदीयतांमणिसत्तमः ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ तस्याःपतिर्महाबाहुःकन्यायाममम
पाण्डवः ॥ ९३ ॥ सव्यसाचीकृष्णसूतःसंग्रामेहरतोषकः ॥ हरदत्तवरश्चायमजेयःससुरासुरैः ॥ ९४ ॥
तच्चवाक्यंशंकरस्यशक्यतेनव्यपोहितुम् ॥ जानामिपौरुषंतस्यवैष्णवस्यधनुष्मतः ॥ ९५ ॥ केनासौपातितः
पार्थोमुक्तःकिंतेनकेशवः ॥ केशवेनविनातंचकःसमर्थःसुरक्षितुम् ॥ ९६ ॥ किमर्थंदुहितोलूपीमत्समीपंहि
तार्थिनी ॥ त्वांवैसंप्रेषितवतीसर्वंतत्कारणंवद ॥ ९७ ॥ परमोविस्मयोमेऽद्यश्रुत्वापार्थस्यपातनम् ॥
॥ पुण्डरीकउवाच ॥ ॥ भीष्मद्रोणप्रभृतयःसंग्रामेधर्मसूनुना ॥ ९८ ॥ गोत्रजानिहताःसर्वेतेषांदुःखेनदुखितः ॥
युधिष्ठिरःक्रतुवरंकर्तुकामोमहीतले ॥ ९९ ॥ यंहयंमोचयामासतंनिजग्राहपांडविः ॥ अर्जुनेनावितंतंचबभ्रुवा
होमहाबलः ॥ २०० ॥ जातंमणिपुरेयुद्धंबभ्रुवाहनपार्थयोः ॥ पुत्रेणसहतोयुद्धेगंगाशापेनमोहितः ॥ १ ॥ विद्य
तेपांडवोभूमौदुहितुस्तेपतिःप्रियः ॥ संजीवनायपार्थस्यसन्निधौतेमहामते ॥ २ ॥ उलूपीमांनिजंदूतंव्यादिश
त्परमाशया ॥ तथाकुरुष्वमांनागयथातेवैयशोभवेत् ॥ ३ ॥ धर्मानुजंकृष्णरतंकारयंतंमहाक्रतुम् ॥ जामातरं

निजंयुद्धेप्रहतंजीवयप्रभो ॥ ४ ॥ महतांवैभवंलोकेपरोपकृतयेसदा ॥ जायतेत्वसतांवित्तंपरनाशायकेवलम्
॥ ५ ॥ किंपुनःकृष्णशरणोवैष्णवस्तेसुतापतिः ॥ महद्भिःपतिताःपाल्याःस्ववृत्तेनधनेनच ॥ ६ ॥ ॥ जैमिनिरु
वाच ॥ ॥ एवंशेषस्तदातेनपुंडरीकेणयाचितः ॥ प्रत्युवाचमहासर्पान्पश्यंतुविधिकारितम् ॥ ७ ॥ पांडवार्थंप्रदा
स्यामिमणिंजीवितदायकम् ॥ किंवित्तेनशरीरेणकिंराज्येनेहपन्नगाः ॥ ८ ॥ नजीवतिपुनःपार्थोविधृतेनमयाखि
लाः ॥ मृतंपार्थंहिसुधयामणिनावाऽद्यजीवये ॥ ९ ॥ वैष्णवार्थमदत्तौद्वावारनालकपर्दकौ ॥ मयालोभेनविधृतौ
भविष्येतेसुधामणी ॥ १० ॥ शास्तापनयकर्तॄणांविद्यतेकिलकेशवः ॥ येनायंदंडितःपार्थोहयमेधप्रकारकः ॥ ११ ॥
तस्मादयंपुंडरीकोमणिंयातुममाज्ञया ॥ गृहीत्वावैष्णवंपार्थंपुनःसंजीवयत्वयम् ॥ १२ ॥ एवंविधंशेषवचस्ते
निशम्यपरस्परम् ॥ दुःखिताःपन्नगाश्चासन्नशुभंमेनिरेहृदि ॥ १३ ॥ तेषांमध्येमहाबुद्धिर्धृतराष्ट्रोऽपिपन्नगः ॥
प्रत्युवाचधराधारंविस्तरंतुकथानकम् ॥ १४ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ वदान्यानामदेयंहिकिंचिन्नास्तिधरात
ले ॥ तथापिनाथवक्ष्येहमात्मनःसदृशंवचः ॥ १५ ॥ मर्त्यलोकेकथंराजन्मणिंजीवितदायकम् ॥ मानुषस्य
मृतस्यार्थेत्वमेनंमोक्तुमर्हसि ॥ १६ ॥ गुरुघ्नस्यकृतघ्नस्यनौषधिर्नमणिर्नृप ॥ नमंत्रादेवताश्चैवजायंतेचार्थसा
धकाः ॥ १७ ॥ असत्यामानवामृत्युंप्राप्यजीवंतिनैवते ॥ मूलंस्वकंनवृक्षाश्चदर्शयंतिफलप्रदाः ॥ १८ ॥ भवा
न्पन्नगसर्वस्वंमणिंयच्छतिजीवदम् ॥ सततंवैनतेयेनविग्रहोनाथविद्यते ॥ १९ ॥ मतंगमुनिशापेनपातालंनवि
शत्यसौ ॥ भूतलस्थंमणिंप्राप्यगरुडःकिंननेष्यति ॥ २० ॥ कृतघ्नामानुषाःसर्वेमणिगर्वेणगर्विताः ॥ सुधामपि

नयिष्यंतित्यक्तानोविषजंभयम् ॥ २१ ॥ सुधामणिविहीनानांपन्नगानांफणास्थितान् ॥ ग्रहीष्यंतिमणींस्तत्र
स्त्रियोऽपिमृगलोचनाः ॥ २२ ॥ ततोराजिलतांप्राप्यसर्पाणांजीवितंवृथा ॥ स्थानंचसुंदरंवीक्ष्यकथंहास्यति
पांडवः ॥ २३ ॥ निर्विषान्गतसंस्थानान्गतश्रीकान्गृहेगृहे ॥ पन्नगान्भ्रामयिष्यंतिभिक्षुकाःस्वोदरंभराः ॥ २४ ॥
हितंयज्जायतेकार्यंनृपाणांमंत्रिभिश्चतत् ॥ प्रवक्तव्यंयथाबुद्ध्यानृपाःकुर्वंतुवानवा ॥२५॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥
शेषस्तद्वचनंश्रुत्वाप्राहैनंधृतराष्ट्रकम् ॥ महातापयुतंवाग्मीप्रहसन्धरणीधरः ॥ २६ ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥
तववाक्येनविधृतःकथंसंजीवकोमणिः ॥ नदीयतेमयातस्मैपांडवायमहात्मने ॥ २७ ॥ मूर्खेणसहवासोपिदे
शेग्रामेपुरेगृहे ॥ अनर्थएवसंभाव्योव्यवहारंविनैवहि ॥ २८ ॥ वरंजलधिपातालज्वलनावटपातनम् ॥ नविवे
कविहीनेनमूर्खेणसहसंगतम् ॥ २९ ॥ कीर्तिःपराभवित्रीमेदत्तेसंजीवकेमणौ ॥ नास्माभिश्चेन्मणिर्दत्तःपार्थः
किंनसजीवति ॥ ३० ॥ तत्रकृष्णेनमणिनाजीवितंप्राप्स्यतेऽर्जुनः ॥ नूनंकृष्णमणेर्मूढप्राप्स्यतेसचराचरम् ॥
॥ ३१ ॥ प्राप्नोतिजीवसंभारयुक्ताःस्मचिरजीविनः ॥ वत्सान्हृत्वापुराकृष्णात्सगोपान्सत्यलोकधृक् ॥ ३२ ॥
अनयत्स्वपदंसर्पजिज्ञासुर्मधुसूदनम् ॥ सत्यलोकगतागोपानापश्यन्गोपबालकम् ॥ ३३ ॥ निनिंदुस्तेविधा
तारंजगदुर्बालमध्रुवम् ॥ धिक्सत्यलोकोविफलोयत्रकृष्णोनविद्यते ॥ ३४ ॥ यशोदानन्दनेनाद्यकिमर्थंवंचिता
वयम् ॥ कमलाद्ब्रह्मणोजन्मश्रुतंतदनृतंध्रुवम् ॥ ३५ ॥ पंकजंहरिनाभौतज्जातंपातकभस्मजम् ॥ नोचेत्कृष्ण

१ राजिलतांडुंडुभत्वम् समौराजिलडुंडुभावित्यमरः । भाषयादुतोंडेइतिप्रसिद्धम् । २ ब्रह्मा ।

प्रियानस्मान्कुर्यात्किमर्जडान्कथम् ॥ ३६ ॥ तेषांवचनमाकर्ण्यसत्यंमेनेतथाविधिः ॥ नवीनारचितागोपाःसव
त्सायेनविष्णुना ॥ ३७ ॥ सपुत्रास्ताःस्त्रियोगावस्तोषिताबालकेनच ॥ किंपृथांमृतपुत्रांतांविशोकांनकरिष्य
ति ॥ ३८ ॥ तृणंवज्रायतेकृष्णाद्वज्रंवाजायतेतृणम् ॥ तस्माद्दास्येमणिंसर्पानमेऽत्रास्तिविचारणा ॥ ३९ ॥ प
रोपकृतयेजन्मसाधूनामिहजायते ॥ दधीचिनादर्शितंतद्देवकार्यंप्रकुर्वता ॥ ४० ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ तं
चकृष्णमणिंप्राप्ययदिजीवेतपाण्डवः ॥ वृथामणिंप्रेरयसेयेनजीवामहेवयम् ॥ ४१ ॥ रोचतेपन्नगानांतेविनाशो
गरुडाद्यदि ॥ प्रदेहित्वंमणिंनाथनब्रूमोऽत्रपुनर्वचः ॥ २४२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेबभ्रुवाहनविज
योनामाष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ एवंविधंवचःश्रुत्वापुंडरीकफणाभृतम् ॥ शे
षस्तंप्रत्युवाचाथनकुलंनःप्रयच्छति ॥ १ ॥ संजीवकमणिंनागगच्छत्वंबभ्रुवाहनं ॥ मयाप्रोक्तमिदंब्रूहिमन्यंतेहि
नमेवचः ॥ २ ॥ दुष्टानांप्राणिनांजन्मनोपकारायजायते ॥ किमर्थंकेशवंत्यक्त्वायाचितुंमांवृथागतः ॥ ३ ॥ प्रार्थयि
ष्यंतिमनुजामत्वापातालवासिनः ॥ वयंस्थिताभयान्नूनंसदाकरपदच्युताः ॥ ४ ॥ ततोजगामभग्नाशःपुंडरीकोर
णांगणे ॥ यत्रपार्थःप्रावृतस्तैर्बभ्रुवाहनसैनिकैः ॥ ५ ॥ कर्पूरदीपैःशतशोभासितेवीणकान्विते ॥ दीपाश्चंदनतैलेनके
चित्सिक्ताःप्रभान्विताः ॥ ६ ॥ यत्रास्तेरुदतीसातुपार्थपार्थेतिभाषिणी ॥ उलूपीह्यपराराजन्यत्रचित्रांगदाचसा ॥
॥ ७ ॥ आशयापुंडरीकस्यचिंतयंतीसमागमम् ॥ ददर्शाथततोनागंविफलंतंसमागतम् ॥ ८ ॥ ॥ पुंडरीकउवाच ॥
॥ नप्रयच्छंतिमानांधामणिंसर्पाःसुरोषिताः ॥ पावकेपुत्रदत्तेतत्प्रविशत्वंयथासुखम् ॥ ९ ॥ ॥ जैमिनिरुवा

च ॥ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकार्ष्णिःकोपसमन्वितः ॥ आदिदेशबलंसर्वंस्वयमेवययौनृप ॥ १० ॥ रक्षांविधाय
पार्थस्यगृहीत्वास्वशरान्बहून् ॥ कोपादश्रूणिमुंचन्हिश्रोत्राभ्यांपावकार्चिषः ॥ ११ ॥ क्वशेषोवासुकिःक्वास्ते
क्वचतेतक्षकादयः ॥ कर्कोटशंखकुलिकाधृतराष्ट्रःक्वपन्नगः ॥ १२ ॥ मणिंतेभ्योहराम्यद्यसुधामपिधनानिच ॥
पार्थःपितामेपतितोधर्मराजस्यचानुजः ॥ १३ ॥ कृष्णस्यसेवकोभूमौकथंस्थास्यतिमत्पुरः ॥ अद्यसर्पानस
तुल्यान्पश्यंतुममसैनिकाः ॥ १४ ॥ निर्दग्धवपुषःसर्वेपांडवार्थेरसातले ॥ अद्यभोगवतीतोयंभिन्नंमत्सायकैः
क्षितिं ॥ १५ ॥ प्रयातुपांडवस्यांगंक्षालयत्परितिष्ठतु ॥ अद्यसर्पमणीन्सर्वान्स्त्रियोगृह्णंतुलीलया ॥ १६ ॥
अद्यजीवंतुतेसर्वेमयायेसंगरेहताः ॥ अद्यशेषनिमित्तंचेच्छंकरःपुरतोभवेत् ॥ १७ ॥ शिरसास्वेनतंदेवंवारयि
ष्येनसंशयः ॥ शरैश्चराचरंव्याप्तंपश्यंतुस्थापितंजनाः ॥ १८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ वरदत्तप्रभावेणपा
तालंनिर्ययौबली ॥ महासैन्यपरीतोसौपांडविर्निर्भयोपिसन् ॥ १९ ॥ पातालमुखमासाद्यरचयामासतद्बल
म् ॥ विज्ञातःसर्पराजेनक्रुद्धःपार्थसुतोबली ॥ २० ॥ शेषःप्रोवाचतान्सर्वान्स्वभृत्यान्नयवर्जितान् ॥ धृतराष्ट्रे
णमंदेनरोषितोबभ्रुवाहनः ॥ २१ ॥ यथायुद्धेहताःसर्वेसुताविगतबुद्धिना ॥ नरेणधृतराष्ट्रेणपन्नगेनतथावयम् ॥
॥ २२ ॥ कःकृष्णभृत्यंसंग्रामेविजेष्यतिसतिष्ठतु ॥ अद्यकालानलज्वालामालाजालैरसातलम् ॥ २३ ॥ भ
स्मसात्पन्नगान्सर्वान्करिष्यतिमतिर्मम ॥ धृतराष्ट्रेणवीरोऽसौयोधनीयोमहाबलः ॥ २४ ॥ येनयद्वापितंबीजं
तत्फलंतेनभुज्यते ॥ कर्कोटकस्तक्षकस्तुतथाऽन्येयांतुयोधितुम् ॥ २५ ॥ ततोनृपाज्ञयासैन्यंनिर्गतंस्वपुरा

द्वहिः ॥ वमंतश्चधमंतश्चविषपूरप्रवर्षिणः ॥ २६ ॥ तदाद्विशतशीर्षायेक्रुद्धास्त्रिशतशीर्षकाः ॥ चतुःशतफणाश्चान्येसैन्येनचतुरंगिणा ॥ २७ ॥ निर्ययुस्तेमहावीरादिव्यरूपवपुर्धराः ॥ धन्विनोदिव्यकवचामत्तमातंगसंस्थिताः ॥ २८ ॥ हयैरथैस्तथैवान्येपदाताश्चसहस्रशः ॥ हारकुंडलकेयूरकिरीटघनमौक्तिकैः ॥ २९ ॥ मस्तकाभास्वरायेषांमणिरत्नविभूषिताः ॥ सुविचित्राःसुवर्णस्यनानालंकारमण्डिताः ॥ ३० ॥ विराजमानाराजेंद्रपार्थपुत्रमथापतन् ॥ योजनानांपंचकंहिभूमिंव्याप्यस्थितारणे ॥ ३१ ॥ तेषांमुखेभ्योनिष्पेतुर्घोरास्ताविषवृष्टयः ॥ विस्फुलिंगसहस्रैस्तुदह्यमानंतुतद्बलम् ॥ ३२ ॥ निजंवीक्ष्यार्जुनसुतोररक्षाथस्वपौरुषात् ॥ सेनेतेसर्पनरयोर्मिलितेतत्क्षणाद्युधि ॥ ३३ ॥ ध्रुवाविवविराजेतेरुद्रस्यप्रलयागमे ॥ ततःप्रववृतेयुद्धंसेनयोरुभयोस्तदा ॥ ३४ ॥ बाणखड्गगदापातैर्मुसलैःप्रासकुन्तकैः ॥ पातितैःपात्यमानैश्चरणंतद्दारुणंबभौ ॥ ३५ ॥ ब्रह्मेंद्रचंद्रैःससुरैर्व्याप्तंखंपरिदृश्यते ॥ जयंनागपतेःकेचित्केचित्कार्ष्णेःशशंसिरे ॥ ३६ ॥ युद्धेप्रवर्तमानेतुमानवाविषमोहिताः ॥ सर्पैर्दष्टाविनाशंतेजग्मुस्तत्रसहस्रशः ॥ ३७ ॥ धृतराष्ट्रेणतत्सैन्यंपार्थपुत्रस्यपातितम् ॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैर्घोरैःसहस्राण्येकविंशतिः ॥ ३८ ॥ क्रुद्धस्ततोमहाबाहुर्बभ्रुवाहोऽपितादृशम् ॥ धृतराष्ट्रंरणेचक्रेविरथंहतवाहनम् ॥ ३९ ॥ सेनामसह्यांतत्राजौविष्णोरमिततेजसः ॥ स्मरणाद्बाणजालेनकार्ष्णिश्चक्रेमहाक्षयम् ॥ ॥ ४० ॥ पतंतिमणयोभिन्नाःशरैःसर्पफणाच्युताः ॥ प्रलयेगगनाद्भूमौनक्षत्राणीवभारत ॥ ४१ ॥ ततःप्ररुद्धोबहुभिःसमंतात्तैर्महाविषैः ॥ रराजरौद्ररूपोऽयंपार्वतीशोरणेयथा ॥ ४२ ॥ शुशुभेयमुनावारिग

तोनंदात्मजोयथा ॥ सैन्यंभस्मनिभंवीक्ष्यजातंसर्वत्रफूत्कृतैः ॥ ४३ ॥ तेषांफणावायुजवैर्बभ्रुवाहोऽपिसंद
धे ॥ मयूरास्त्रंमहद्धीमंसर्वनागनिषूदनम् ॥ ४४ ॥ मधुवर्षततश्चक्रेलिप्तांगाःपवनाशनाः ॥ मधुनातेततो
जाताबाणैर्भिन्नकलेवराः ॥ ४५ ॥ पिपीलिकास्त्रंवीरेणमुक्तंपार्थसुतेनच ॥ ताभिर्विलिप्तगात्रास्तेसंग्रामंविज
हुस्तदा ॥४६॥ धृतराष्ट्रस्यसर्वांगंजातंपलविवर्जितम् ॥ भित्त्वाऽस्थीनिपुनर्मज्जांपन्नगस्यापिपीलिकाः ॥ अस्थी
निचिंचाफलवत्कोटरंहिप्रकुर्वते ॥ ४७ ॥ दष्टस्तथाह्येषपिपीलिकाभिर्यथाभिगंतुंनशशाकवीरः ॥ बाणैर्मयू
रैर्नकुलैश्चघोरैःपिपीलिकाभिर्मधुनाचसर्पाः ॥ ४८ ॥ वित्रास्यमानारणमंडलेतेगतानिकेतंधरणीधरस्य ॥
॥ ४९ ॥ राजातान्भिन्नसर्वांगान्प्रत्युवाचहसन्निव ॥ ॥ शेषउवाच ॥ ॥ पलायनंकथंतस्मान्मानुषाद्यु
द्धकोविदैः ॥ ५० ॥ कृतंभवद्भिःसकलैःसाधुमंत्रविशारदैः ॥ प्रदीयमानोधर्मार्थैवारितोयैर्महामाणेः ॥ ५१ ॥
कथंनतंवारयतेमंत्रीशोहितकोविदः ॥ ईदृशंतंमणिंकस्मात्परिरक्षतिनोसुधाम् ॥ ५२ ॥ समर्थैचधनंदेयंश
रीरमपिवल्लभम् ॥ अदत्तमुभयंशोच्यंश्मशानेस्त्रगिवस्थिता ॥ ५३ ॥ शीघ्रंमणिंचार्पयततक्षकाद्यामहाविषाः ॥
छत्रंशतशलाकंचकुंडलेचमहाधने ॥ ५४ ॥ दिव्यरत्नमयीस्त्रक्चप्रदेयापार्थसूनवे ॥ यावन्नधूमकल्लोलैःपूरितं
तेनभूतलम् ॥ ५५ ॥ तावद्गच्छामहेसर्वेयत्रास्तेकेशवप्रियः ॥ शोच्येनानेनमणिनाकिंकार्यपांडवस्यहि ॥
॥ ५६ ॥ भविष्यतिसमीपस्थेकृष्णेत्रैलोक्यपालके ॥ यथाक्षीरार्णवेनीतमजाक्षीरंनगण्यते ॥ ५७ ॥ कामधे
नुःसुरतरुःकल्पवल्लीतथाहरौ ॥ भवंतःपन्नगाःसर्वे मानुषेणपराजिताः ॥ ५८ ॥ प्रायश्चित्तंप्रकुर्वंतुमणिदानप्र

भंजकाः ॥ मयासहहरिंप्राप्तंपांडवार्थंमहापुरे ॥ ५९ ॥ पश्यंतुगरुडारूढमभयामृत्युनाशनम् ॥ विलोक्यते
यदिहरिर्नयनैर्भक्तिसंयुतैः ॥ ६० ॥ जीवैर्नतान्वैनतेयोबाधितुंनक्षमोऽतकः ॥ ततःपातालविवरान्निर्गतःपन्नगे
श्वरः ॥ ६१ ॥ मणिमादायरत्नानिविविधानिबहूनिच ॥ वस्त्रालंकरणाद्यंचवस्तुजातंतथाबहु ॥ ६२ ॥ पार्थ
पुत्रायतद्दातुमाययौचस्वयंप्रभुः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ गृहीत्वातंमणिंराजावित्तंचविविधंतदा ॥६३॥
प्रायान्मणिपुरेरम्येपार्थपुत्रोमुदान्वितः ॥ धृतराष्ट्रस्ततोदुःखंप्राप्तवान्यादृशंनृप ॥ ६४ ॥ कथयिष्यामितेवी
रसम्यगाकर्णयाधुना ॥ पुत्राभ्यांसहितोगेहेस्वकेमंत्रमथाकरोत् ॥ ६५ ॥ दुःस्वभावंचदुर्बुद्धिंसमाहूयेदमब्र
वीत् ॥ अनर्थःसुमहाञ्जातःपुत्रौप्रज्ञाप्रकारितः ॥ ६६ ॥ पार्थेनजीवितंप्राप्तंतन्नमेसुखदायकम् ॥ धर्मानुजश्च
भविताविजयीबभ्रुवाहनः ॥ ६७ ॥ भविष्यत्यश्वमेधश्चाचिरंवैराहिपांडवाः ॥ किमत्रानंतरंकार्यंब्रुवतांपुत्रका
वुभौ ॥ ६८ ॥ मयानिवारितोराजाहितार्थंदीर्घदर्शिना ॥ दुर्बुद्धिरुवाच ॥ ॥ शोकंजहिमहाबाहोकुतोदुर्बुद्धि
नाक्रतुः ॥ ६९ ॥ यत्राहंतत्रपुण्यस्यकथाक्वापिनजायते ॥ जनितोऽस्मित्वयातातदुःस्वभावश्चमेऽनुजः ॥
॥ ७० ॥ आवाभ्यांतातपुत्राभ्यांसहितःशोचसेकथम् ॥ अहंभ्रात्रायुतोयेषांगृहेतिष्ठामिवैक्षणं ॥ ७१ ॥ जयं
तत्रनपश्यामिकुतोवैयाज्ञिकोविधिः ॥ शत्रूणांपतनंतेषांनरकेनवृषेमतिः ॥ ७२ ॥ त्वंप्रयाहियतोराजायाति
जीवयितुंनरम् ॥ अहमग्रेगमिष्यामिहर्तुंपार्थशिरोमहत् ॥ ७३ ॥ पातयिष्येवनेघोरेमहागरुडवर्जिते ॥ कथं
संजीवयिष्यंतिर्नीतेशिरसिसंगरात् ॥ ७४ ॥ एतावदुक्त्वावचनंदुःस्वभावेनसंयुतः ॥ जगामचशिरोहर्तुंपार्थस्य

हिसकुंडलम् ॥ ७५ ॥ अनयद्बकदाल्भ्यस्यवनेशून्येस्थितश्चसः ॥ चित्रांगदातथोलूपीनापश्येतांमहच्छिरः
॥ ७६ ॥ प्रोचतुःकिमिदंजातंहाहतःपांडवोमुहुः ॥ केननीतंशिरोरम्यंसुचारुहरिजल्पकम् ॥ ७७ ॥ ॥ जै
मिनिरुवाच ॥ ॥ पतितेधर्मपत्न्यौतेपार्थपादांतिकेतदा ॥ ततःकलकलश्चासीद्रणमध्येविशांपते ॥ ७८ ॥
बभ्रुवाहोपिशमितस्तैःसर्वैःसहितोमुदा ॥ शेषंपुरस्कृत्यपुरंप्रविवेशमहाबलः ॥ ७९ ॥ सतुलब्ध्वाम
णिंयावत्प्रविश्यरणमंडलम् ॥ तत्रपश्यतितंपार्थंतावच्छुश्रावतंध्वनिम् ॥ ८० ॥ शिरोनीतंशिरोनीतं
केनापिस्वपितुश्छलात् ॥ पतितेमातरौवीक्ष्यपार्थगात्रंविशीर्षकम् ॥ ८१ ॥ निपपातधरायांतुमृतकल्पो
महीपते ॥ यस्मिन्कालेकिरीटीहिपतितोरणमंडले ॥ ८२ ॥ तस्मिन्दिनेनिशामध्येस्वप्नंकुंतीददर्शह ॥
पार्थायधर्मराजायसकृष्णायचसत्वरा ॥ ८३ ॥ प्रबुद्धाकथयामासस्वप्नंरात्रौसमीक्षितम् ॥ मयाधनं
जयोदृष्टस्तैलवाप्यंतरेगतः ॥ ८४ ॥ दासेरकंसमारूढोगतोसौदक्षिणांदिशम् ॥ गोमयेनानुलिप्तांगोज
पाकुसुममंडितः ॥ ८५ ॥ नूनंनविद्यतेपार्थोवेत्थिकृष्णसखातव ॥ हृदयंभिद्यतेमेऽद्यसुभद्राकंकणंगतम् ॥८६॥
कृष्णस्तस्यावचःश्रुत्वासस्मारगरुडंप्रभुः ॥ आजगामाथगरुडस्तमारूढोजगत्पतिः ॥ ८७ ॥ कुंतींचमातरंभी
मंदेवकींगोपकन्यकां ॥ समारोप्यययौतत्रयत्रास्तेपतितोऽर्जुनः ॥ ८८ ॥ अयुतस्तंभसंयुक्तेवीणकेस्त्रीभिरन्वि
ते ॥ ददर्शचरणंघोरंबभ्रुवाहेनकारितं ॥ ८९ ॥ रात्रौरत्नप्रदीपैश्चभासितंहेमकुंडलैः ॥ बाहुभिश्चंदनादिग्धैःकि
रीटैःकटकैर्वृतं ॥ ९० ॥ नारीणांचसहस्रैस्तंपार्थंवीक्ष्यावृतंहरिः ॥ नारीवदनचंद्रैश्चपार्थस्यमुखपंकजं ॥ ९१ ॥

विम्लानतामिदंनीतंक्वापिक्वापीत्यवोचत ॥ भीमःकृष्णंप्रत्युवाचकृष्णसूर्योदयेऽधुना ॥ ९२ ॥ प्रकाशितंमुखां
भोजंभ्रातुर्मेसंभविष्यति ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःसमुत्तीर्यखगाद्वासुदेवोमहायशाः ॥९३॥ भीमेनसहत
भिश्वपार्थवीक्ष्याब्रवीद्वचः ॥ किंजातंकेनवीरेणपातितोऽसिधनंजय ॥ ९४ ॥ इयंचदेवकीमातायशोदाजननी
चमे ॥ कुंतीपितृष्वसाभीमोरणेत्वांवीक्षतेमुहुः ॥ ९५ ॥ तंतथावादिनंकृष्णंभीमोवचनमब्रवीत् ॥ त्वमेवयदि
गोविंदपतितंपरिपृच्छसि ॥ ९६ ॥ किमंधकारजनितंभयंवेत्तिदिवाकरः ॥ सकोमदीयंसंग्रामेगृहीत्वात्रतुरंग
मं ॥९७॥ पातयित्वागतःकोपिमांहिजानातुसंगतं ॥ कोसौपार्थसमोवीरःपतितोऽर्जुनसन्निधौ ॥ ९८ ॥ एतं
द्वितीयंजानामिकर्णपुत्रंचपातितं ॥ एवमुक्त्वातत्रगत्वाभीमसेनोतिविह्वलः ॥ ९९ ॥ विललापमहाबाहुरर्जुने
तिमुहुर्मुहुः ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्रबुद्धोवीरोऽसौबभ्रुवाहोमहाबलः ॥ १०० ॥ जनन्यौतस्यतेबुद्धेददृ
शातेजनार्दनं ॥ कुंतींयशोदासंयुक्तांदेवकींचवृकोदरं ॥ १ ॥ प्रद्युम्नेनानिरुद्धेनयुयुधानेनचान्वितं ॥ ज्ञात्वाऽर्जु
नसुतोभीमंप्रत्युवाचातिदुःखितः ॥ २ ॥ मयापुत्रेणजनकोनिहतोभीमपापिना ॥ सैन्यंचपातितंकर्णपुत्रश्चनि
हतोरणे ॥ ३ ॥ एवंविधंसागसंमांगदयापरिपोथय ॥ स्वजीवितविनाशार्थंकृतोनामैषविग्रहः ॥ ४ ॥ शेषमुख्या
श्चसम्प्राप्तागृहीत्वाजीवदंमणिम् ॥ मध्येकेनापिदुष्टेनशिरोनीतंपितुश्चमे ॥ ५ ॥ नमस्करोमिगोविंदचरणौते
कृपांकुरु ॥ सुदर्शनेनचक्रेणशिरोमेछिंधिमाचिरम् ॥ ६ ॥ यथापुराराहुकण्ठोमधुसूदनपातितः ॥ यस्मिन्का
लेनजननीनपितानचबान्धवः ॥ ७ ॥ जनस्तिष्ठतितत्रत्वंसर्वदापरिरक्षसि ॥ पितृहन्तागमिष्यामिदेवाहंनर

कार्णवान् ॥ ८ ॥ नपीडयिष्यतिचमांदृष्टस्त्वमसिचक्षुषा ॥ तवागमेनमृत्युर्मेभाव्यश्चनरकोहतः ॥९ ॥ मृत्युः
प्रियोमेपरमोजीवितंदुःखदंमहत् ॥ तववैष्णवसर्वस्वंमयाचोरेणमोषितम् ॥ १० ॥ ईश्वराज्ञालंघिताहित्रिशूले
शांकरेक्षिप ॥ अथवाद्यजगन्नाथछिंधिचक्रेणमेशिरः ॥ ११ ॥ पितामहींनपश्यामिजनन्याननमस्कृता ॥ अब्रु
वाणाकथंकुंतीनाशीर्वादंप्रयच्छति ॥ ११२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणि जैमिनीये कृष्णागमोनामैकोनच
त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥छ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंधनंजयोवीरोजीवितस्तत्रसुव्रत ॥ मणि
स्पर्शेनकृष्णेनजीवितंतस्यतद्वद ॥ १ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःकुंतींप्रत्युवाचनागराजस्यकन्यका ॥ न
मस्कृतासिदेवित्वंसर्पिण्याविषदंष्ट्रया ॥ २ ॥ संलग्नयापार्थकरेभवतीगोमतीनुकिम् ॥ तयासपन्नगस्त्यक्तः
पुत्रहंतायथापुरा ॥ ३ ॥ तथाऽहंसांप्रतंत्यक्तात्वयावैराजकन्यया ॥ शापदंडेनलपनंमदीयंपरिपोथय ॥ ४ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्ररुरुदुःसर्वाःसहकुंत्यामहास्वनम् ॥ हापांडवेतिपतिताःसर्वेषांपश्यतामपि ॥ ५ ॥
अथशेषःप्रत्युवाचनमस्कृत्यजनार्दनम् ॥ हृषीकेशजगन्नाथकिमिदंवीक्ष्यतेत्वया ॥ ६ ॥ धर्मराजस्यनिखिलं
कुलंमग्नंरसातले ॥ तदुद्धरकृपासिंधोमणिनाऽनेनमाचिरम् ॥ ७ ॥ यतःपाषाणजातीयोमज्जयेन्नैवतारयेत् ॥
सुधापिसुलभाचेयंजनार्दनतवेच्छया ॥ ८ ॥ मग्नंकुलंमज्जयसेपांडवस्यमहात्मनः ॥ रोदनेनजनानांहिनप
श्यामोवयंशिरः ॥ ९ ॥ क्वगतंकेननीतंवापार्थस्यधरणीतलात् ॥ यदत्रानंतरंकार्यंविष्णुनाक्रियतामिह ॥ १० ॥
॥ श्रीवासुदेवउवाच ॥ ॥ शृण्वंतुसर्वेवचनंमदीयंमंत्रसंयुतम् ॥ यद्यहंब्रह्मचर्येणनभग्नोभूतलेसदा ॥ ११ ॥

तेनमेसुकृतेनाद्यपार्थस्यायातुतच्छिरः ॥ यैर्नीतंतेपतंत्वद्यभिन्नशीर्षाममाज्ञया ॥ १२ ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥
एवंब्रुवतिदेवेशेविनष्टौधृतराष्ट्रजौ ॥ पांडवस्यशिरःप्राप्तंतदामणिपुरेनृप ॥ १३ ॥ गृहीत्वांकेशवोदिव्यं
मणिंशेषात्स्वयंप्रभुः ॥ प्रत्युवाचहरस्याज्ञानहंतव्याहिमादृशैः ॥ १४ ॥ पार्थःशंभुप्रसादेनमणिनाजीवि
तंपुनः ॥ प्राप्नोतुयत्तास्तिष्ठंतुयोजयेस्यमणिंहृदि ॥ १५ ॥ प्रथमंकर्णपुत्रस्यपश्चात्पार्थस्यधन्विनः ॥
उत्तिष्ठकर्णपुत्राद्यमणिस्तेहृदयेधृतः ॥ १६ ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ धृतेमणौकर्णपुत्रस्यशीर्षंबाणैर्भिन्नंब
भ्रुवाहस्ययुद्धे ॥तथालग्नंचायसंचुंबकेनयथापुराघनघातैर्विशीर्णं ॥१७॥ समुत्थितःकर्णपुत्रोमनीषीबाणान्पुनः
संदधानोहिचापे ॥ कृष्णकृष्णकेशवेतिब्रुवाणंरणेपुनस्तिष्ठतिष्ठेतिवीरम् ॥१८॥ चुचुंबतत्केशवोऽतिप्रहर्षान्नम
स्कृतःकर्णपुत्रेणकृष्णः ॥ समुत्थितेकर्णपुत्रेथपार्थस्तथाबुद्धोविधिनातेनकृष्णात् ॥ १९ ॥ यथादेहीमाययाभि
न्नभावःसंप्राप्यासौनिर्विकारंसुयोगात् ॥ तैर्वीक्षितःपन्नगैःसव्यसाचीत्रिभिर्वीरैःकृष्णबाहुप्रगुप्तः ॥ तेपुष्पवर्षं
मुमुचुःसुराःकेपार्थस्यदध्मुर्विविधांश्चशंखान् ॥ २० ॥ आनंदितास्तदासर्वेसैनिकाःपांडवस्यते ॥ ववंदिरेऽथसं
प्राप्तान्कृष्णकुंतीमुखान्प्रभून् ॥ २१ ॥ वृषकेतुस्तदावीरोनमस्कृत्याखिलान्मुदा ॥ ददर्शभीमंकुंतींचप्रहृष्टां
पुत्रदर्शनात् ॥ २२ ॥ सर्वेतेसंगतावीराःप्रद्युम्नप्रमुखाःपुनः ॥ प्रविष्टाबभ्रुवाहस्यपुरंकृष्णानुगान्नृप ॥ २३ ॥ स
र्वैःपुरस्थैःसुजनैःपूजितावित्तसंचयैः ॥ सप्तषष्टिर्वरानार्योनृत्यंत्योभावसंयुताः ॥ २४ ॥ कुबेरइववित्ताढ्याहृष्टा
स्तैशतशःपुरे ॥ पताकिनंनादयुक्तंगजाश्वरथमंडितम् ॥ २५ ॥ कुबेरनगराभासंवीक्ष्यतेविस्मिताभृशम् ॥ मु

क्काफलचतुष्केथसकृष्णंसव्यसाचिनम् ॥ २६ ॥ सभायांबभ्रुवाहस्यस्थापयंतोऽब्रुवन्वचः ॥ तेवीरानागसहि
तामात्रपांकुरुपांडव ॥ २७ ॥ पुत्रेणजीवितश्चास्मिहतसैन्योऽस्म्यहंकृतः ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत्पुत्रादेकात्परा
जयम् ॥ २८ ॥ गंगाशापेनसंजातंपतनंतेधनंजय ॥ पुनःकृष्णप्रसादेनजीवितोसिधनंजय ॥ २९ ॥ भीमेनसहि
तोवीरपश्यपुत्रस्यवैभवम् ॥ चित्रांगदांप्रियांपार्थद्वितीयांनागकन्यकाम् ॥ ३० ॥ संभावयमहाभागपुत्रंवीरं
चलज्जितम् ॥ गृहाणसकलंराज्यंपुत्रेणयदुपार्जितम् ॥ ३१ ॥ वासुदेवमहाबुद्धेप्रबोधयधनंजयम् ॥ संगमश्चैत
योःकार्यःकुंत्यापुत्रकपौत्रयोः ॥ ३२ ॥ देवक्याभीमसेनेनजनन्यातेयशोदया ॥ अधोमुखश्चवीरोऽसौनार्जुनं
परिपश्यति ॥ ३३ ॥ त्यक्तुकामोनिजंदेहंकलुषंस्वपितुर्वधात् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःकृष्णेनसंयुक्तं
स्थापयित्वानिजासने ॥ ३४ ॥ पितरंप्राहपुत्रोसौबभ्रुवाहोमहायशाः ॥ हिमाचलंगमिष्यामिपातयिष्येकलेव
रम् ॥ ३५ ॥ नान्यथापातकंघोरंगमिष्यतिकलेवरात् ॥ कृष्णभक्तस्यचगुरोर्धर्मकार्यप्रकारिणः ॥ ३६ ॥ वधो
नसुखदोमह्यंतस्मात्त्यक्ष्येकलेवरम् ॥ ॥ भीमसेनउवाच ॥ ॥ यदितेपातकंगात्रेभवेद्वीरमहीतले ॥ ३७ ॥
नतिष्ठतिसमीपेतेदेवकीनंदनोहरिः ॥ यथावयंतेपितरःपातयित्वापितामहम् ॥ ३८ ॥ गुरुंद्रोणंभानुपुत्रंस्थिताः
कृष्णेनवीक्षिताः ॥ तथात्वंजीवत्पितृकोहरिणापावनीकृतः ॥ ३९ ॥ तुरंगंधर्मराजस्यत्यक्त्वाशोकंचपालय ॥
तवकागणनापुत्रकृष्णाग्रेपापकर्मणाम् ॥ ४० ॥ पंचपातककर्तारःकिंनाम्नाऽस्यनतारिताः ॥ तुर्येयुगेचसंप्राप्ते
मानवान्पापपूरितान् ॥ ४१ ॥ पावयिष्यतिनामास्यविष्णोरमिततेजसः ॥ कुतोदुःखंकुतोदैन्यंकुतःपापभयंनृ

णाम् ॥ ४२ ॥ येषांसद्भावसंयुक्ताजिह्वास्यात्कृष्णवादिनी ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तेकृष्णेनकृताःसर्वेवैरशो
कविवर्जिताः ॥ ४३ ॥ प्रमोदिताश्चसंतुष्टास्तदामणिपुरेनृप ॥ वादित्राणिचसंजघ्नुर्दर्दुर्दानानिभूरिशः ॥ ४४ ॥
विस्मयंतस्ययुद्धस्यचरितंबहुमेनिरे ॥ वृषकेतुंचकृष्णंचशशंसुःशेषसंयुताः ॥ ४५ ॥ मुमोचतुरगंकृष्णःपंचमे
दिवसेततः ॥ कुंतीवधूभिःसहितामुमुदेपौत्रमंदिरे ॥ ४६ ॥ गायंतिगायकास्तत्रनृत्यंतिस्मनटादयः ॥ मुदितो
माधवोराजन्पार्थपुत्रसमन्वितम् ॥ ४७ ॥ वरासनेचोपविष्टमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ॥ श्रीवासुदेवउवाच ॥ ॥
वयंसुखोषिताःसर्वेबभ्रुवाहस्यमंदिरे ॥ ४८ ॥ सुखेनपंचरात्रंनोगतंपश्यधनंजय ॥ इदानींभीमसेनोऽयंसहकुं
त्यायशोदया ॥ ४९ ॥ उलूप्यासहितोराज्यंधर्मराजस्यगच्छतु ॥ चित्रांगदातथायातुगृहीत्वाविविधंधनम्
॥ ५० ॥ प्रारंभंकारयंत्वेतेयज्ञस्येतिमतिर्मम ॥ चिंतांसुमहतींराजाकरिष्यतिगतेमयि ॥ ५१ ॥ भवान्पुत्रयुत
श्चाहंवृषकेतुस्तथापरः ॥ हंसध्वजश्चवीरोऽसौतथाऽन्येसंतुरक्षणे ॥ ५२ ॥ अग्रेसंतिमहाबाहोराजानोवैष्णवाःप
रे ॥ अजेयास्तेमयाप्याशुतेनाहंत्वांत्यजेकथम् ॥ ५३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंहिमंत्रंकृत्वाथप्रेरयामा
सपांडवम् ॥ वासुदेवोमहाभागोवित्तंचबहुलंस्त्रियः ॥ ५४ ॥ रक्षणार्थंस्थितोराष्ट्रेतुरंगस्यातिकौतुकात् ॥ शे
षादयस्ततःसर्पाःकृष्णंविज्ञाप्यतंमुदा ॥ ५५ ॥ पातालमभिजग्मुर्वैबभ्रुवाहेनपूजिताः ॥ यइदंवासुदेवस्यचरितं
सार्जुनस्यच ॥ ५६ ॥ शृणुयात्सर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ संजीवनंचार्जुनस्यसहकर्णात्मजेनच ॥ ५७ ॥
कथानकंपुण्यकरंयःकृष्णस्यशृणोतिसः ॥ दुर्मृत्युनानबाध्येतकदाचिदपिवैनरः ॥ ५८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्व

णिजैमिनीयेबभ्रुवाहनविजयोनामचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ ततःपरंकि
मभवत्कथंकृष्णेनसंयुतः ॥ वीरैर्वृतःसव्यसाचीररक्षतुरगंमुने ॥१॥ परमंजायतेसौख्यंशृण्वानस्यतवाननात् ॥
हृदिमेवासुदेवस्यपिबतःसुकथामृतम् ॥२॥ संतापनुत्क्षीरनिधिरेकएवसदोच्यते ॥ किंपुनश्चंद्रकिरणैर्मलयानिल
संयुतैः ॥३॥ सुशीतलत्वंगमितःसुमनोभिरलंकृतः ॥ चरितंवासुदेवस्यगहनंरससंयुतम् ॥४॥ तयाभूतमहंमन्येवद
तस्तेमहामते ॥ भीमेगतेनागपुरंकिंचकारजनार्दनः ॥५॥ तत्सर्वंकथयाद्यत्वंमयापृष्टोऽसिसत्तम ॥ बिलानितानिम
न्येऽहंमुखानिजगतांपते ॥६॥ प्रवदंतिनमाहात्म्यंयेषांपूर्णानिकीटकैः ॥ बभ्रुवाहपुरान्मुक्तोवाजिराजोमहामुने
॥७॥ कानिराष्ट्राणितुरगःपरिबभ्रामतद्वद ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पुरात्प्रमुक्तोराजेंद्रतैःसकृष्णैर्महाबलैः ॥
॥८॥ यावत्प्रयातितुरगस्तावत्ताम्रध्वजेनसः ॥ वीक्षितोरक्षतास्वंहिवाजिमेधतुरंगमम् ॥९॥ प्रमुक्तंरत्ननगरा
त्स्वपित्राबर्हिकेतुना ॥ ताम्रध्वजस्यहंसंतमर्जुनस्यहयोययौ ॥१०॥ आघ्रायवदनंतस्यस्तब्धकर्णोररासह ॥ च
रणेनोद्धृतेनैनंताडयामासभारत ॥११॥ प्रोथंमुक्ताफलमयंदशनैश्चादशत्क्रुधा ॥ पद्भ्यामेनंद्वितीयोऽपिताडया
मासवक्षसि ॥१२॥ स्कंधकण्डूयनंपश्चाच्चक्रतुस्तौतुवाजिनौ ॥ ताम्रध्वजःप्रधानंस्वंपप्रच्छबहुलध्वजम् ॥१३॥
कस्ययज्ञनिमित्तंहिमुक्तःपत्रंप्रवाचय ॥ बहुलध्वजस्ततःपत्रंधृत्वावाजिनमुत्तमम् ॥ १४ ॥ पपाठपत्रजंभावंराज्ञे
सर्वंन्यवेदयत् ॥ राजाश्रुत्वाप्रधानस्यवचनंकोपपूरितः ॥ १५ ॥ जग्राहपांडवहयंकृष्णाभ्यामपिरक्षितम् ॥ प्र
द्युम्नेनानिरुद्धेनतथाहंसध्वजेनच ॥ १६ ॥ अनुशाल्वेनवीरेणकर्णपुत्रेणधीमता ॥ पालयमानंगतभयस्तथावीरैः

समन्वितम् ॥ १७॥ स्वांसेनांसर्वशस्त्राढ्यांरचयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ ताम्रध्वजउवाच ॥ ॥ ममपित्रादीक्षिते
नकृतायज्ञास्तुसप्तवै ॥ १८॥ पुनश्चायंनरपतिःप्रकर्ताचाष्टमंक्रतुम् ॥ अष्टमेनतुरंगेणपितुश्चैवाष्टमःक्रतुः॥१९॥
भविष्यतिसकृष्णोयमन्येतेकृष्णवर्जिताः॥ संजातायेकृताःपूर्वंतिष्ठंतुहरिसंमुखाः ॥ २० ॥ भवंतश्चमहाबुद्धेम
हद्युद्धंभविष्यति ॥ ॥ बहुलाश्वउवाच ॥ ॥ तवसैन्येनपार्थस्यबहुलेनाल्पकंभुवि ॥ २१ ॥ संछादितंबलंराजन्
यथाक्वापिनदृश्यते ॥ जानातिराष्ट्रंराजेंद्रोबभ्रुवाहोऽथवानवा ॥ २२ ॥ प्रददातिकरंभारंमुक्तानांयःपितुश्चते ॥
मुक्ताफलानिगच्छंतिमयूरध्वजमंदिरे ॥ २३ ॥ नित्यंपुष्पांजलौकार्येनर्त्तकीनांरजांसिवत् ॥ अस्मिन्ग्रामेमहा
वीरैरणेयंदृश्यतेकृतः ॥२४॥ अशक्ताःपतिताःकेचित्केचिन्मृत्युमुपागताः॥ निर्धनानामपुष्टानामल्पपौरुषका
रिणाम् ॥२५॥ एतेषांकीदृशंयुद्धंभविष्यतिहयेधृते ॥ ॥ताम्रध्वजउवाच॥ ॥ अन्येषामत्रवीराणांगणनाकाम
माग्रतः ॥ २६ ॥ वीरावत्ररणेधीरौबभ्रुवाहनकर्णजौ ॥ नारदात्पौरुषंरात्रावेतयोःसंश्रुतंमया ॥ २७॥ नरनाराय
णौतेनकथितौपार्थमाधवौ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चयुयुधानस्तथापरः ॥ २८ ॥ एतेकृष्णसमावीरास्ततोयुद्धंभवि
ष्यति ॥ अर्द्धचंद्रेणव्यूहेनवाहिनींरचितांकुरु ॥ २९ ॥ पांचजन्यस्वनंघोरंप्रकरोतिजनार्दनः ॥ देवदत्तंपांडव
श्चशंखंवादयतेभृशम् ॥ तुरगार्थंसमायांतिरथिनःशस्त्रपाणयः ॥ ३० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधा
यतरसाराजायुद्धेस्थितस्तदा ॥ सकृत्वानिश्चयंधैर्यात्कृष्णेनाथनिरीक्षितः ॥ ३१ ॥ वासुदेवस्तुतान्दृष्ट्वा
योद्धुंयोधानवस्थितान् ॥ उवाचवाक्यंप्रहसन्पार्थसंस्पृश्यपाणिना ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीवासुदेवउवाच ॥ ॥

॥ पार्थताम्रध्वजंपश्यमयूरध्वजनंदनम् ॥ अनेनविधृतःसोश्वस्त्वदीयःस्वंप्ररक्षता ॥ ३३ ॥ अत्रयु
द्धंव्यवसितंसुमहद्वीरपातनम् ॥ मोचयाश्वंमहावीराच्छंखाद्रेंदंयथाहरिः ॥ ३४ ॥ प्रद्युम्नाद्याश्चयेवीराब
भ्रुवाहनपालिताः ॥ सर्वैर्युद्धंकरिष्यंतित्वंमयासहितोऽनघ ॥ ३५ ॥ रणभूमिंपरित्यज्यसमायाहियतोव्रजे ॥ पि
तास्यदीक्षितःपार्थविद्यतेनर्मदातटे ॥ ३६ ॥ शूरोयंजितकामस्तुसत्यवागनसूयकः ॥ नयोधनीयःपार्थेनसत्य
मेतद्ब्रदामिते ॥ ३७ ॥ गृध्रव्यूहंहिरचययथास्थानंधनंजय ॥ एतान्वीरान्महाकायांस्ताम्रध्वजबलेस्थितान् ॥
॥ ३८ ॥ जानामिकालरूपांस्तान्सर्वैर्युध्यंतुमामकाः ॥ अहंस्वरथमारुह्य दारुकेणनियंत्रितम् ॥ ३९ ॥ योत्स्यामि
सहितःपुत्रैःपौत्रैःश्रांतोसिपांडव ॥ विनाशंसर्ववीराणामद्यमन्येसमागतम् ॥ ४० ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एताव
दुक्त्वावचनंमाधवःस्वरथंगतः ॥ गृध्रव्यूहेनसहितस्तुरंगंप्रातिमारिष ॥ ४१ ॥ वासुदेवंरथस्थंतेददृशुःसर्वपार्थिवाः ॥
गृध्रस्यचमुखेराजाग्रीवायामनुशल्वकः ॥ ४२ ॥ हंसध्वजोनेत्रसंस्थःपक्षयोर्यदुनंदनौ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चसा
त्यकिर्भोजवर्धनः ॥ ४३ ॥ पादयोरुभयोर्मध्येगृध्रस्यकिलसंस्थितौ ॥ यौवनाश्वोमेघवर्णोव्यूहरक्षाविधायिनौ
॥ ४४ ॥ अर्जुनंहृदयेवीरंबहुभिःपरिवारितम् ॥ चंचुस्थितावुभौवीरौबभ्रुवाहनकर्णजौ ॥ ४५ ॥ एतान्वीक्ष्यबहू
न्वीरान्बहूनन्यांश्चपार्थिवान् ॥ ताम्रध्वजोमुदायुक्तआजुहावजनार्दनम् ॥ ४६ ॥ मयागृहीतंतुरगंपार्थस्यमह
तोरणात् ॥ यदिमोचयितुंकृष्णस्वयंप्राप्तोऽसिसंगरे ॥ ४७ ॥ धैर्यंरणेप्रकर्तव्यंपार्थंपालयकेशव ॥ मदीयंवाजिनं
यांतंकिंनधारयसेविभो ॥ ४८ ॥ नान्येषांविद्यतेशक्तिस्त्वांविनादेवकीसुत ॥ मयासमंमहारंगेसम्यग्योधयितुं

हरे ॥ ४९ ॥ सुदर्शनंहिशार्ङ्गंचशस्त्राण्यन्यानिधारय ॥ नविद्यतेभयंमेत्रदृष्टस्त्वमसिचेद्रणे ॥ ५० ॥ ॥ इत्याश्व
मेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकृष्णताम्रध्वजभाषणंनामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ॥
जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंपार्थसैन्यंतथाविधम् ॥ नाराचैरर्धचंद्रैश्चसमंताद्व्याकिरद्बली ॥ १ ॥ पार्थंज
घानसप्तत्याशराणांकेशवंत्रिभिः ॥ बाणैर्बिभेदतरसासिंहनादमथाकरोत् ॥ २ ॥ दारुकंपंचभिर्बाणैश्चतुर्भिश्चतु
रोहयान् ॥ विव्याधकुपितोवीरस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३ ॥ नवभिःसात्यकिंवीरंकृतवर्माणमष्टभिः ॥ प्रद्युम्नंचस
हस्रेणानिरुद्धमयुतेनच ॥ ४ ॥ अनिरुद्धस्ततोवीरःसमाहूयेदमब्रवीत् ॥ तिष्ठताम्रध्वजरणेपश्यत्वंममपौरुषम् ५ ॥
सहस्वमेप्रहारंहिमुंचमुंचतुरंगमम् ॥ कस्त्वांत्रातारणान्मंदपुरतोममतद्वद ॥ ६ ॥ ॥ ताम्रध्वजउवाच ॥
॥ मदनात्त्वकंजन्मपुष्पबाणाद्विशेषतः ॥ बाणकन्यापतिस्त्वंतुकिंयुद्धंप्रकरिष्यसि ॥ ७ ॥ बाणेनरक्षितः
पूर्वमुषास्नेहेनसाधुना ॥ नाहंतथाविधंकार्यंकरिष्यामिमहारणे ॥ ८ ॥ अद्यकृष्णस्यपुरतःपातयिष्येमहाश
रैः ॥ आत्मानंपालयविभोनभवेज्जीवितंतव ॥ ९ ॥ ॥ अनिरुद्धउवाच ॥ ॥ बाणंमुंचामितिष्ठत्वंबहुधा
किंप्रभाषसे ॥ आत्मानंस्वयमेवेहवर्णयंतिनपंडिताः ॥ १० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ बाणंमुमोचानिरुद्धःप्रल
यानलसन्निभं ॥ ११ ॥ बिभेदहृदयंतस्यसुचित्रस्यधनुष्मतः ॥ सुचित्रोपिशराणांहिनवत्यायदुनंदनं ॥ १२ ॥ वि
व्याधसमरेतूर्णंशरांस्तान्पंचधापरः ॥ अनिरुद्धःक्षणाच्चक्रेवीरंशिखिनिभंरणे ॥ १३ ॥ चतुर्भिर्निहतावाहाःपंचमे
नाथसारथिं ॥ जघानचततस्तस्यवीरानन्यांश्चदारुणान् ॥ १४ ॥ अनिरुद्धशरैर्भिन्नादृश्यंतेसर्वसैनिकाः ॥ चित्रां

गावनमध्यस्थाःस्फुरंतस्तेतथाऽभवन् ॥ १५ ॥ बाहूंश्चिच्छेदवीराणामंगुलीश्चनखांस्तथा ॥ मणिबंधंपृथक्च
क्रेहस्तदंडंचमारिष ॥ १६ ॥ वक्षःस्थलानिचास्थीनिकटिदेशान्सुमांसलान् ॥ शिरांसिचपृथक्चक्रेनेत्राणिच
हसन्निव ॥१७॥ दंतान्भ्रुवस्तथाश्मश्रूःक्रुद्धश्चिच्छेदयादवः ॥ परमाणूपमांनीतास्तस्यवीरस्यसैनिकाः ॥ १८॥
वायुनातद्रजोनीतंसागरेहिमहात्मना ॥ अनिरुद्धप्रयुक्तेनतस्मिन्कालेविशांपते॥१९॥ चतुर्विधंबलंहत्वाविधूमो
ऽग्निरिवज्वलन् ॥ अक्षौहिणीनांत्रितयंपातितंबलिनाऽमुना ॥ २० ॥ कृष्णपौत्रेणवीरेणसुचित्रस्यरणांगणे ॥
पुनरन्यंमहत्सैन्यंपोथयामाससायकैः ॥ २१ ॥ पतंगाइवतेसर्वेदग्धाःकार्मुकधारिणः ॥ रथाविभिन्नास्तिलशो
गजाश्चस्तावनंगताः ॥ २२ ॥ हयाहताःसाश्ववीराबाणैस्तेविदलीकृताः ॥ सुचित्रोऽपिमहाबाहुःप्रद्युम्नतनयंरणे ॥
॥ २३ ॥ बाणैर्विव्याधनिशितैर्विरथंतंचकारसः ॥ तंरथंभग्नचक्राक्षंत्यक्त्वाकार्मुकमाददे ॥ २४ ॥ जघानबाणजा
नाथःसुचित्रंबहुभिःशरैः ॥ विरथंताम्रकेतुंहिचक्रेक्रोधसमन्वितः ॥ २५ ॥ उभौतौविरथौवीरौक्षितिस्थौचक्रतूर
णं ॥ ततोऽनिरुद्धंकृत्वासौमूर्च्छितंस्वरथंस्थितः ॥२६॥ पातयामाससंप्राप्तान्वीरान्पांडवसैनिकान् ॥ प्रद्युम्नंपंच
भिर्बाणैःक्षित्वाऽसौवाक्यमब्रवीत् ॥ २७॥ कामःसुयोद्धापिमयायदियुद्धेपराजितः ॥ कथंनयुद्धंकुरुतेदेवकीनं
दनोहरिः ॥ २८॥ आयातुयातुगोविंदःकार्यंजातंतुमामकम् ॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ ततःप्राप्तोमहाबाहुःक
र्णपुत्रोमहायशाः ॥ २९ ॥ वृषकेतुःसमाहूयपंचभिर्निशितैःशरैः ॥ जघानताम्रकेतुंहिविरथंतमथाकरोत् ॥३०॥

१ उषापतिः ।

ततोन्यंरथमास्थाययावत्पातयतेशिशुम् ॥ तावद्रथोद्वितीयोऽपिकर्णपुत्रेणचूर्णितः ॥ ३१ ॥ यंयंरथंप्रयात्येषसु
चित्रःसिंहलीलया ॥ तंतंचिच्छेदसमरेवृषकेतुरुदारधीः ॥ ३२ ॥ एवंशतत्रयंतेनरथानांतस्यपातितम् ॥ अन्यंर
थंगतोराजाबाणैःकर्णात्मजंरणे ॥ ३३ ॥ मूर्च्छितंपातयामासदेहंव्याधिगणोयथा ॥ एवंभित्त्वानुशाल्वंतंचक्रे
पौरुषवर्जितम् ॥३४॥ यौवनाश्वंशरेणैवरथाद्भूमौव्यपातयत् ॥ सात्यकिस्तस्यतुरगान्हत्वाबाणैश्चसप्तभिः ॥३५॥
करोतिनादंशंखस्ययावत्तेनाथपातितः ॥ कृतवर्माशराभ्यांहिपीडितोनिपपातह ॥ ३६ ॥ सुचित्रस्याग्रतोराज्ञ
स्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ विरेजुस्तेनराभूमौपतिताश्चास्यसायकैः ॥३७॥ क्षीणपुण्याइवजनागगनाद्भूतलेयथा ॥
बभ्रुवाहनमायांतंसुचित्रोवीक्ष्यसंगरे ॥ ३८ ॥ प्रत्युवाचहसन्वीरस्त्वमेवपरियुध्यसि ॥ क्षणंतिष्ठासियुद्धेमेपुरतो
बाणपंचकम् ॥ ३९ ॥ त्वंविमोचयसेधैर्यात्त्यजेहंमौक्तिकंकरम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ कार्ष्णिर्मुमोचनाराचा
न्पंचताम्रध्वजंप्रति ॥ तेबाणाःसप्तधातेनसुचित्रेणविभेदिताः ॥४०॥ रथःसंचूर्णितश्चास्यबभ्रुवाहस्यतत्क्षणात् ॥
पतितोभूतलेकार्ष्णिःखिलीभूतोमहारणे ॥४१॥ पततस्तस्यवीरस्यशरीराद्भूषणानिच ॥ विभिन्नानिविकीर्णानिन
क्षत्राणीवसंक्षये ॥४२॥ तादृशंपार्थतनयंपातालतलभेदिनम् ॥ खिलीकृत्यययौरोषात्तिष्ठकृष्णेतिवादकः ॥४३॥
तंवीक्ष्यवीरानेत्राणिनिमील्यगतजीविताः ॥ तत्राभवन्महाराजरुद्रंवीक्ष्येवजंतवः ४४ ॥ वाहनानिपरित्यज्यपला
यंतेस्मसैनिकाः ॥ हंसध्वजंसमाकीर्णंबाणैस्तस्यमहात्मनः ॥ ४५ ॥ परित्यज्यप्रगच्छंतितस्मिन्युद्धेऽतिभास्व
रे ॥ त्यक्त्वाऽथयुद्धेचास्त्राणितथाशस्त्राणिचापरे ॥ ४६ ॥ रुधिरौघेविलीयंतेमीनाइवविशांपते ॥ नात्मानंतेप्रजा

नंतिशरजालेनमोहिताः ॥ ४७ ॥ माभैष्टवीरामाभैष्टेत्युक्त्वावीरोधनंजयः ॥ आजगामाथसमरेधनुर्विस्फारय
न्स्वकम् ॥ ४८ ॥ अब्रुवंस्तेहिकिंपार्थतुरंगेणकरिष्यसि ॥ गोत्रवध्याभयेनासौकुरुतेयज्ञमुत्तमम् ॥ ४९ ॥ अस्य
हस्तेननिखिलानस्मान्हत्वाधनंजय॥किंकरिष्यसिपुण्यंहियेनपूतोभविष्यसि ॥५०॥ एवंविधांस्तदाशब्दान्ब्रु
वाणाःसंगरेमुहुः ॥ ततःपार्थेनवीरेणस्तंभितंतादृशंबलं ॥ ५१ ॥ ॥ इत्याश्वमे०जैमिनीयेताम्रध्वजविजयोनाम
द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पार्थःसुचित्रमासाद्यनवभिःसायकै
र्नृप ॥ विव्याधवक्षसिक्रुद्धस्तैःशरैःपातितोरथात् ॥ १ ॥ अन्यंस्यंदनमारुह्यसुचित्रोरथिनांवरः ॥ व्यकिरत्पांड
वंबाणैःसमंताद्घनवद्गिरिं ॥२॥ पार्थोऽपितमदृश्यंहिकृत्वायुद्धेशिलीमुखैः ॥ स्वशंखंपूरयामासतिष्ठेतिप्राहमारि
ष॥३॥रथंचिच्छेदतिलशःसहयंसूतसंयुतम् ॥ अन्यंरथंप्रयातोयंसुचित्रोरोषपूरितः ॥४॥ पार्थस्यतुरगान्सूतंपा
तयित्वाऽब्रवीद्वचः ॥ हयास्तेनिहताःसूतोमयायंपातितोरथात् ॥५॥ क्वगमिष्यसिनेष्यामिस्वपुरंहंससंयुतम्॥
तस्यवाक्येनभिन्नोसौविव्याधार्जुनआहवे ॥ ६ ॥ तंवीरंरथसंयुक्तंचक्रेभग्नकलेवरं॥ रथानांतस्यवीरस्यसहस्रंप
रिपातितम् ॥ ७ ॥ किरीटिनातदायुद्धेनायंतिष्ठतिसंगरात् ॥ पार्थंविव्याधनाराचैःसुचित्रोऽन्यरथंगतः ॥ ८ ॥
अर्जुनंमूर्च्छितंचक्रेकृष्णस्यपुरतस्तदा ॥ मूर्च्छांत्यक्त्वाजघानाथसुचित्रंपांडवःशरैः ॥९॥ ततस्ताम्रध्वजःपार्थं
सरथंदक्षिणांदिशम् ॥ बाणैःसुनिशितैर्निन्येयोजनंधरणीपथम् ॥ १० ॥ समागतंरथंवीक्ष्यपुनरेवमहाशरैः ॥ बि
भेदसकलंतस्यपांडवस्यातिपौरुषात् ॥ ११ ॥ अर्जुनस्तंहिसरथंगगनेसायकैस्त्रिभिः ॥ प्रेरयामासवेगेनसिंहना

दमथाकरोत् ॥ १२ ॥ सारथिंचरथंचैवप्राप्यपार्थोऽपरंरणे ॥ सुचित्रस्यघनांसेनांनिन्येयमपुरंप्रति ॥ १३ ॥ अ
र्जुनंव्यधमद्राजाशरैःकनकचित्रितैः ॥ उभौचित्रास्त्रविद्वांसौचित्रमंडलकारिणौ ॥ १४ ॥ वीरश्रियावृतौधीरौन
मुंचेतांमहारणम् ॥ उभौयुद्धंपरित्यज्यनगतौतद्धिकौतुकम् ॥ १५ ॥ अक्षौहिणीनांद्विशतंपार्थेनविनिपातितम्
॥ सुचित्रेणापिपार्थस्यप्रयुतंनिहतंबलम् ॥ १६ ॥ चक्रतुर्दारुणंयुद्धमन्योन्यजयकांक्षिणौ ॥ धनुश्चिच्छेदपार्थ
स्यध्वजंचकनकावृतम् ॥ १७ ॥ पताकांचक्रगोप्तारौसर्वोपकरणानिच ॥ छत्रंरथंचतुरगान्सरंभात्सूतमेवच ॥ १८ ॥
यंयंरथंनृपोयातितंतंचिच्छेदशक्रजः ॥ सहस्रंपुनरेवास्यद्वितीयंजनमेजय ॥ १९ ॥ रथानांतत्रभग्नंहिसुचित्रस्या
तिधन्विनः ॥ पार्थबाणैःपीडितांगःपौरुषंनविमुंचति ॥ २० ॥ तस्यमांसकणाश्छिन्नाःपतंतिपवनाहताः ॥ कृष्णस्यम
स्तकेराजन्धरण्यांखेचसंस्थिताः ॥ २१ ॥ एवंविधंतदाजातंयुद्धंत्रैलोक्यमोहनम् ॥ वीरयोरुभयोर्घोरंदिनानांसप्त
कंनृप ॥ २२ ॥ दिवारात्रंप्रकुर्वाणौयुद्धंवीक्ष्यभियावृताः ॥ सर्वेवीरास्तदाराजन्विस्मयंतस्यमेनिरे ॥ २३ ॥ सुचित्रःपा
ण्डवरथंगृहीत्वागगनेगतः ॥ श्येनवद्व्यचरद्राजन्नामिषंक्रोधमूर्छितः ॥ २४ ॥ चिक्षेपभूतलेदूरात्साश्वध्वजपता
किनम् ॥ तंनिरीक्ष्याथगोविंदःस्वकरेणदधौहरिः ॥ २५ ॥ ताम्रध्वजउवाच ॥ मयायंपोथितःपार्थःसरथोगगनाद्भु
वि ॥ त्वयायदिधृतोहस्तेपौरुषंमामकंशुभम् ॥ २६ ॥ तंतथाभाषमाणंतुराजानंमधुसूदनः ॥ जघानगदयामूर्ध्निपदा
चहृदयेतथा ॥ २७ ॥ सभिन्नहृदयोभूपःप्रापतत्कृष्णसम्मुखः ॥ स्वरथंसमवस्थायकृष्णंविव्याधसायकैः ॥
॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ पार्थत्वमेवसंग्रामेयुद्ध्यस्वाहंचयोधये ॥ आवयोःसंगमेनायंविजेतव्योम

तिर्मम ॥ २९ ॥ माशंकांकुरुवीरेऽस्मिन्महासत्वेधनंजय ॥ पश्यद्रवंतींपृतनांसुचित्रशरपीडिताम् ॥ ३० ॥ बभ्रु
वाहनमुख्यायेतेऽमुनाहेलयाजिताः ॥ गाण्डीवमुक्तैर्नाराचैस्त्वंप्रपातयमाचिरम् ॥ ३१ ॥ शार्ङ्गेणधनुषाचैनंपा
तयेनात्रचिंतनम् ॥ ततोमुमोचगोविंदःकार्मुकात्स्त्रान्महाशरान् ॥ ३२ ॥ अर्जुनःसंमुखोवीरंविव्याधहरिणो
दितः ॥ तथापिकेशवस्तंहिव्यकिरद्रथसंस्थितम् ॥ ३३ ॥ नरनारायणौतेनविद्धौबाणैःसुतेजनैः ॥ उभयोर्धनु
षीचक्रेगुणहीनेस्वसायकैः ॥ ३४ ॥ उवाचकेशवंराजाहर्षेणोत्फुल्ललोचनः ॥ जनेनद्वौपृथग्भूतौसंयोज्यौभूति
मिच्छता ॥ ३५ ॥ अर्जुनस्यरथंत्यक्त्वासूतत्वंतत्त्वकेशव ॥ महारथोऽपरोभूत्वायुद्धयसेयत्नमास्थितः ॥ ३६ ॥
त्वयाविहीनःपार्थोऽसौपतत्येवनसंशयः ॥ सारथिर्भवगोविंदमापातयधनंजयं ॥ ३७ ॥ ततःकृष्णोरथंत्यक्त्वा
पार्थसूतोभवत्पुनः ॥ प्रेरयामासतुरगाञ्जवनान्किंकिणीयुतान् ॥ ३८॥ तंरथंचावसंघटयकशाघातेनसारथिः
॥ ताडयामासवेगेनकोपादरुणलोचनः ॥ ३९ ॥ सुचित्रोपिशरैस्तीक्ष्णैर्दशभिर्मधुसूदनम् ॥ विव्याधपाण्डवंष
ष्ट्याशराणांपृथिवीपते ॥ ४० ॥ छत्रंपार्थस्यचिच्छेदपुनःकृष्णंशतेनच ॥ अर्जुनस्तस्यवीरस्यरथंचक्रेविचूर्णि
तम् ॥ ४१ ॥ गात्रंबिभेदनाराचैःसमंताल्लोमवाहिभिः॥यत्रयत्रार्जुनशरैर्नीयतेतत्कलेवरम् ॥ ४२ ॥ पुनरायाति
पार्थस्यसमीपेशस्त्रसंयुतम् ॥ पदातपदंतमायांतंसुचित्रंमाधवोऽक्षिपत् ॥ ४३ ॥ पदप्रहाराभिहतःपपातधरणीत
ले ॥ पुनरुत्थायवीरोऽसौगजंमत्तंसमाश्रितः ॥ ४४ ॥ तत्रसंस्थःशरैस्तीक्ष्णैर्व्यधमत्कृष्णपांडवौ ॥ रथंसकृष्णं
साश्वंतंचक्रेभ्रमसमाकुलम् ॥ ४५ ॥ मूर्छांत्यक्त्वाचयेवीराबभ्रुवाहनसन्निभाः ॥ योद्धुंप्राप्तास्ताम्रकेतुंतेभिन्नाःप

तिताःशरैः ॥ ४६॥ एवंविधंप्रयुद्ध्यंतंसुचित्रंमाधवःक्रुधा ॥ गृहीत्वादारुणंदिव्यंकरेचक्रंसुदर्शनं ॥ ४७ ॥ तिष्ठति
ष्ठेतिराजानंसमरेप्राद्रवद्रथात् ॥ धराचकंपितातत्रदेवानांभयमाविशत ॥ ४८ ॥ समुद्राश्चुक्षुभुःसूर्यश्चकंपेभ्र
मितादिशः ॥ शेषाद्याःपन्नगाःसर्वेभयात्कुंडलिनोभवन् ॥ ४९ ॥ ताम्रध्वजोगजंत्यक्त्वासंमुखःकृष्णमागमत् ॥
तेनचक्रेणदेवेशश्चकारकदनंमहत् ॥ ५० ॥ शतमक्षौहिणीनांतुक्रुद्धेनहरिणाहतं ॥ ५१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेप
र्वणिजैमिनीयेताम्रध्वजयुद्धेश्रीकृष्णकोपोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवा
च ॥ ॥ पतितांवीक्ष्यतांसेनांसुचित्रोहर्षपूरितः ॥ प्रोवाचकृष्णंकुपितंचक्रपाणिंमहाहवे ॥ १ ॥ सेनाहताकृतंका
र्यंमध्येचांतरदायिनी ॥ इदानींत्वांहिपश्यामियथारूपमवस्थितम् ॥ २ ॥ सुदर्शनंचतेरूपंकथंत्यक्ष्येहमद्यवै ॥
पित्रानियुक्तोयज्ञार्थंतिष्ठेतिमधुसूदन ॥ ३ ॥ स्वमश्वंरक्षतादेवमयाकस्माद्विलोकितः ॥ यथाकाचंविचिन्वन्
हिलभेद्दिव्यंमणिंतथा ॥४॥ अर्जुनार्थंत्वयापुण्यंयुद्धेपूर्वंसमर्पितम् ॥ अधुनास्वशरीरंहिनियोजयसिकेशव ॥
॥ ५ ॥ चक्रहस्तंधारयामिपार्थंचरथिनांवरम् ॥ ममतातस्ययज्ञेऽस्मिन्यथाजायेतदैवतम् ॥ ६ ॥ एतावदुक्त्वाव
चनंचक्रहस्तंपरामृशत् ॥ दक्षिणेनकरेणैवकरंकृष्णस्यसंगरे ॥ ७ ॥ वामहस्तेनदेवस्यपदंजग्राहवेगतः ॥ लला
टेस्वेपदंस्थाप्यसंमुखोऽर्जुनमाद्रवत् ॥ ८ ॥ तमायांतंसकृष्णंहिपार्थोऽपिव्यचरत्तदा ॥ कृष्णाज्ञयाशराणांस्वे
कार्मुकेसंदधेशतम् ॥ ९ ॥ समाकिरत्तथाभूतंसुचित्रंजनमेजय ॥ पार्थंपदाताडयित्वाताम्रकेतुर्महाबलः ॥१०॥
जग्राहकृष्णसंयुक्तंबाहुभ्यांसंगरेमुदा ॥ ततःकृष्णेनचाक्षिप्तःपपातधरणीतले ॥ ११ ॥ पततातेनतौकृष्णावाक्

ष्टौहस्तवेगतः ॥ पतितौतावपितदापृथ्व्यांमोहसमन्वितौ ॥ १२ ॥ उत्थितःस्वयमेवासौयावत्पश्यतिभूतले ॥
तावद्ददर्शतौयातौतुरंगौस्वपुरंप्रति ॥ १३ ॥ हतावशेषान्वीरांस्तान्गृहीत्वाप्रययौनृप ॥ मयूरकेतुंसंप्राप्यकाले
नकियतातदा ॥१४॥स्थितोबहिःपुराभ्याशेरम्येवैयज्ञमंडपे ॥पुत्रंवीक्ष्यागतंराजाहयौचपरमंबलम्॥१५॥प्रत्यु
वाचहसन्वीरःपुत्रंस्वंतंशिखिध्वजः ॥ ॥ मयूरध्वजउवाच ॥ ॥ पुनरेवहयोवत्ससंप्राप्तोवर्षवर्जितः ॥ १६ ॥
द्वितीयःकस्यतुरगोनृपतेर्धारितस्त्वया ॥ तंपुत्रःप्रत्युवाचेदंनमस्कृत्याग्रतःस्थितः ॥ दीक्षितंशृंगहस्तंहिमृगा
जिनपरिग्रहम् ॥ १७ ॥ ॥ ताम्रध्वजउवाच ॥ ॥ यज्ञार्थंधर्मराजेनसकृष्णोहयरक्षणे ॥ नियुक्तःसव्यसाची
हिधनुर्विद्याविशारदः ॥ १८ ॥ वीरैःपरिवृतोधीरैःसमयावीक्षितःपुरि ॥ बभ्रुवाहस्यनृपतेस्तुरंगंपरिरक्षतः ॥१९॥
तत्रयुद्धंव्यवसितंयादृशंपृच्छमानिनम् ॥ निजंप्रधानंबलिनंवक्तारंबहुलध्वजम् ॥ इतिपुत्रवचःश्रुत्वाऽमात्यंप
प्रच्छसादरम् ॥२०॥ ॥ बहुलध्वजउवाच ॥ ॥ प्रद्युम्नप्रमुखावीराःपांडवार्थेमहाबलाः॥पातितास्तवपुत्रेणपश्चा
त्कृष्णौहियोधितौ॥२१॥ताभ्यांयुद्धंमहत्कृत्वागृहीत्वाकृष्णमाधवौ॥तस्मिन्रणेपातितौतौमूर्च्छितौतवसूनुना
॥२२॥ततःपरंद्वौतुरगौनिर्गतौस्वेच्छयारणात्।एतयोःपृष्ठतःप्राप्तस्ताम्रकेतुर्निजंपुरम् ॥ २३ ॥ मूर्च्छांत्यक्त्वाकृ
ष्णपार्थौकिंकर्तारौनवेद्मितत् ॥ वयंकुशलिनःप्राप्ताःसहायाःसंस्थितंत्विदम् ॥ २४ ॥ ॥ मयूरध्वजउवाच ॥
अकार्यंतुमहत्कृत्वापुत्रःप्राप्तोममांतिकम् ॥ गृहीत्वातुरगौमंदोहाकष्टंवंचितोऽस्म्यहम् ॥ २५ ॥परित्यज्यवशं
प्राप्तौहृषीकेशधनंजयौ ॥हयाभ्यांनैवमेयज्ञोभविष्यतिमातिर्मम ॥२६॥ पुत्रकःशत्रुरूपेणप्राप्तोमांबाधितुंगृहे ॥

यदिदेवस्त्वयादृष्टोभगवान्मधुसूदनः ॥ २७ ॥ सोर्जुनोयुद्धसमयेविनातंकथमागतः ॥ यथाहिदुर्भगानारीप
तिंप्राप्यनिशामुखे ॥२८॥ कदाचिद्दैवयोगेननिद्रांप्रकुरुतेतथा॥त्वयाकृतंहरिंत्यज्यगच्छदूरेहिमंदृहात्॥२९॥
वेत्सित्वमात्मनोबुद्धिंधन्यांतुरगसंग्रहात्॥ तुलसीकाननंत्यक्त्वाविजयाहिसमाश्रिता॥ ३०॥ वरांचंपकजां
मालामधःकृत्वासुमोहितः॥ कस्तुगृह्णातिसरसोधत्तूरकुसुमस्रजम्॥ ३१॥ यज्ञंत्यक्त्वागमिष्यामिहयौदूरेक्षि
पाम्यहम्॥ स्थानंशंससुदुर्बुद्धेयत्रतौकृष्णपांडवौ॥ ३२॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥ एवंविनिश्चयंकृत्वास्थितः
सनृपतिर्गृहे॥ सपत्नीकःकृष्णकांक्षीपुत्रंगर्हन्पुनःपुनः॥ ३३॥ कृष्णोमणिपुरेबुद्धःप्रबुद्धाश्चेतरेजनाः॥ ततः
कृष्णंसव्यसाचीप्राहेदंवचनंनृप॥ ३४॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥क्वगतौतुरगौनाथक्वचायंभूपतिर्गतः॥ तत्रमां
नयदेवेशयत्रयुद्धंप्रजायते॥ ३५॥ ॥श्रीवासुदेवउवाच॥ ॥हयौरत्नपुरंपार्थगतौमन्येमहाहवात्॥ तत्रग
च्छामहेसर्वेमयूरध्वजपालिते॥ ३६॥ त्वंमयासहितश्चाग्रेयांतुवीराश्चपृष्ठतः॥ अग्रेतेदर्शयिष्यामिमयूरध्व
जसाहसं॥ ३७॥ गृहीत्वापांडवंहस्तेप्रययौतंनृपंप्रति॥ पृष्ठतोनिर्गतंसैन्यंपांडवस्यमहात्मनः॥ ३८॥ वा
सुदेवस्ततःपार्थमिदंवचनमब्रवीत्॥ ॥श्रीवासुदेवउवाच॥ ॥दीक्षितस्यपुरंरम्यंदेव्यप्राकारतोरणं॥३९॥
पार्थपश्यनृपस्यास्यचरितंमानसंतथा॥ प्रतारयितुमायातेमयिसत्यंनमोक्ष्यति॥ ४०॥ वृद्धोहंब्राह्मणोभू
त्वाप्रार्थयेयादृशंनृपं॥ त्वांबालकंकरिष्यामिहितार्थंतवसुव्रत॥ ४१॥ एह्यागच्छमयासार्द्धंप्रविशामिपुरं
महत्॥ निशामध्येचरिष्यामिरक्षितंबहुभिर्जनैः॥ ४२॥ ॥जैमिनिरुवाच॥ ॥प्रविश्यतौतथाभूतौनिशा

मध्येत्वपश्यताम् ॥ निद्रितानांजनानांहिस्त्रीयुतानांविचेष्टितम् ॥ ४३ ॥ दृष्टाःकृष्णेनतेलोकावरमञ्चकशायि
नः॥ परस्परंप्रब्रुवाणाःकौतुकेनजनाधिप ॥ ४४ ॥ कश्चित्पुमान्निजांकांतांचंद्रदीपेनभासिताम् ॥ गृहीत्वाव
दनंतस्याःस्वकरेणाब्रवीद्वचः ॥ ४५ ॥ सर्वांगानिचतेवीक्ष्यभद्रेकुवलयाक्षिमे ॥ नतथाजायतेतृप्तिर्यथाकृष्ण
विलोकने ॥ ४६ ॥ ॥नार्युवाच ॥ ॥ सकृष्णास्मिध्रुवंनाथरतिकालेहिपश्यसि ॥ मल्लोचनस्थंकृष्णंतेमोक्षंम
न्येसमागतम् ॥ ४७ ॥ ॥प्रियउवाच॥ ॥गृहीताःकुटिला[1]भद्रेमदीयाःशिरसिस्थिताः ॥ त्वयाकरेणवामे
नभिन्नकेशोनकिंभवे ॥ ४८ ॥ ॥नार्युवाच॥ ॥ मुंचाधरपुटंधीरमाभिंधिकुचमंडलम् ॥ सुवृत्तयोःकृतोभेदः
स्खलनायोपजायते ॥४९॥ ॥पुरुषउवाच॥ ॥ सुवृत्तानांमौक्तिकानांत्यक्तसंगाविमौकुचौ ॥ तावत्संपीडयि
ष्यामिभवेतांकृष्णचूचुकौ ॥ ५० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधानिवाक्यानिशृण्वन्रात्रौजनार्दनः ॥ ततः
प्रभातसमयेवर्त्तमानेऽर्जुनान्वितः ॥ ५१ ॥ प्रययौनृपतिंद्रष्टुमुपविष्टंवरासने ॥ विविधैःपार्थिवैर्गुप्तंमंडपेभूसुरैर्वृ
ते ॥ ५२ ॥ कस्तूरीनिकरैश्चंद्रकलाभिश्चैवसंयुते ॥ नानारत्नचतुष्केथतंददर्शजनार्दनः ॥ ५३ ॥ ॥ इत्या
श्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेताम्रध्वजविजयोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ दीक्षितंजाययायुक्तंतुरंगद्वयसंयुतं ॥ तमब्रवीत्तदाविप्रःस्वस्तीतिप्रथमंवचः ॥ १ ॥
॥ द्विजउवाच ॥ ॥स्वस्तितेनृपशार्दूलविद्धिमांसंगतंद्विजं ॥ सशिष्यंपश्यसंप्राप्तंमंडपेयज्ञकारिते ॥ २ ॥

१ वक्राःकेशाइतिशेषः ।

॥ मयूरध्वजउवाच ॥ ॥ समुत्थितोऽस्म्यहंविप्रनमस्कर्तुंसशिष्यकं ॥ भवंतंयावदेवात्रतावत्स्वस्तिप्रभाष
से ॥ ३ ॥ नमस्कारंविनाविप्रस्वस्तिब्रूतेजनाययः ॥ शापेनकिंततःकार्यंतस्माद्युक्तंनतेकृतं ॥ ४ ॥ ॥ जैमि
निरुवाच ॥ ॥ पपातदंडवत्पश्चाद्वासुदेवस्यचाग्रतः ॥ समुत्थापितएवासौकृष्णेनामितबुद्धिना ॥ ५ ॥ पप्रच्छ
नृपतिर्भूयोहरिंप्रच्छन्नभूसुरं ॥ कस्मात्प्राप्तंपूज्यपादैःसशिष्यैर्ममंडपं ॥ ६ ॥ किंप्रियंभवतांकार्यंप्रब्रुवंतुम
याधुना ॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मिनादेयंममविद्यते ॥ ७ ॥ ॥ विप्रउवाच ॥ ॥ नमस्कारंविनाविप्रैःस्व
स्तिवाच्योनराधिपः ॥ विज्ञप्तिकालेत्वपरैर्नमस्कार्योमहीपतिः ॥ ८ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ आदेशोदीयतांम
ह्यमार्यैरद्याविशंकया ॥ कुर्वेऽहंसकलंकार्यंजीवितेनधनेनच ॥ ९ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्य
मियदर्थमहमागतः ॥ रम्याद्धर्मपुरात्कर्तुंविवाहंस्वसुतस्यहि ॥ १० ॥ कृष्णशर्माद्विजस्तेत्रकन्यायुक्तःपुरो
हितः ॥ विद्यतेमान्यशीलोयंमत्वादास्यतिकन्यकां ॥ ११ ॥ आयामिपुत्रसहितोयावत्तेनगरंप्रति ॥ तावन्मा
र्गेवनेघोरेसिंहःकोपसमन्वितः ॥ १२ ॥ जग्राहपुत्रंतरुणंपश्यतोममपार्थिव ॥ ततोमयास्वपुत्रस्यमोक्षणेचो
द्यमःकृतः ॥ १३ ॥ स्मृतोनृसिंहस्तत्राशुनागतःस्मरणान्मम ॥ दुःखितंमांसवैसिंहःप्रत्युवाचहसन्निव ॥ १४ ॥
मनुष्यवाक्पीडयन्मेपुत्रगात्रंतदानखैः ॥ दंष्ट्राभिर्भीषणाभिश्चतर्जयन्लांगुलेनमाम् ॥ १५ ॥ सिंहउवाच ॥
वृथाश्रमंहिविप्रेंद्रपुत्रंप्रतिकरिष्यसि ॥ मयाग्रस्तंहिकालेननान्यस्तारयितुंक्षमः ॥ १६ ॥ गच्छशिष्येण
सहितःस्वगृहंमाविचारय ॥ हिंस्राणांपुरतोवासोनसुखायोपजायते ॥ १७ ॥ अन्यंजनयपुत्रंत्वंयस्तेलोकप्रदो

भवेत् ॥ अपुत्रस्यपरोलोकोनास्तिवेदेनभाषितम् ॥ १८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ मांभक्षयित्वासिंहत्वंमुंच
पुत्रंहिलोकदम् ॥ वृद्धस्याल्पायुषोव्यर्थंजीवितंपुत्रवर्जितम् ॥ १९ ॥ ॥ सिंहउवाच ॥ ॥ वयंतुमृत्युनाग्र
स्तंघातयामोजनंक्वचित् ॥ साहाय्यकारकाःसर्वेसर्पहिंस्रजलादिकाः ॥ २० ॥ तवायुष्यंहिबहुलंगतायुस्तव
पुत्रकः ॥ तस्माद्गच्छमयाज्ञप्तःकिमिदंक्रियतेत्वया ॥ २१ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ केनोपायेनदानेनत
पसावाप्रमुंचासि ॥ तदाप्रोक्तंकेसरिणात्वत्तःकिम्प्रार्थ्यतेनृप ॥ २२ ॥ ॥ मयूरध्वजउवाच ॥ ॥ विप्रेंद्रमाम
केराष्ट्रेक्षुद्रःसिंहोनविद्यते ॥ नारसिंहंविनाकोऽन्यस्तवपुत्रंप्रधारयेत् ॥ २३ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ सिंहे
नप्रार्थितंकिंचित्त्वत्तोयन्नृपसत्तम ॥ भविष्यतिहितद्देयंयत्त्वांयाचतिकेसरी ॥ २४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ कि
म्प्रार्थितंकेसरिणामत्तोदास्यामितेऽनघ ॥ तद्ब्रूहिशीघ्रंविप्रेंद्रनानृतंममभाषितं ॥ २५ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥
॥ प्रदास्यसिकथंतत्तुमयायत्प्रार्थ्यतेकिमु ॥ अपुत्रत्वंदारुणंहिकःप्राणान्दयितान्नृप ॥ २६ ॥ सिंहेनप्रार्थितं
दाताभवांश्चेच्छृणुदारुणं ॥ तेनोक्तोऽहंमहारण्येशरीरार्धंसमानय ॥ २७ ॥ मयूरकेतोःपुत्रंतेततोमुंचामिभूसु
र ॥ त्वदीयंतपसादग्धंवृद्धंगात्रंनरोचते ॥ २८ ॥ नानाविधफलैःपुष्टंदिव्यदुग्धरसैर्वपुः ॥ मयूरकेतोर्निर्भि
न्नंसुप्रियंममदीयताम् ॥ २९ ॥ यावच्चनानयेगात्रंतादृशंतावदेवहि ॥ पुत्रंनतेभक्षयेहंसत्यमेतद्ददामिते ॥
॥ ३० ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ किमर्थंस्वशरीरंहिराजाभेत्स्यतिसुन्दरम् ॥ परार्थेनैवगच्छामिमृगाधि
पनराधिपम् ॥ ३१ ॥ सिंहेनोक्तंपुनरपिगच्छविप्रनृपंप्रति ॥ ददौदधीचिरस्थीनिकवचंभानुजोयथा ॥ ३२ ॥

तथाप्रदास्यतिवपुर्विप्रार्थेनान्यथाभवेत् ॥ यशस्विनांशरीरेस्वेप्रीतिर्नमहतीक्वचित् ॥३३॥ रणमध्येपातनीयं
द्विजार्थेबाहुजैर्वपुः ॥ त्वंविप्रसुतहीनोऽसिततोयाहितदंतिकम् ॥ ३४॥ तंप्रार्थयमहीपालंगत्वाशोकविनाश
नम् ॥ बहवोजनितास्तेनपुत्राराज्यंचिरंकृतम् ॥ ३५ ॥ त्वांवीक्ष्यकृपयायुक्तोभविष्यतिनसंशयः ॥ अर्थि
नाप्रार्थ्यतेसर्वंजनोयच्छतुवानवा ॥ ३६ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच ॥ ॥इत्थंतेनवनेप्रोक्तंसिंहेनाहंप्रचोदितः ॥ सशि
ष्यस्त्वद्गृहंप्राप्तःपुत्रशोकातुरोनृप ॥ ३७ ॥ केनाप्युपायेनवनेसिंहात्पुत्रंसमानय ॥ अदृष्टःकेसरीजातःकथ
यन्दारुणंवचः ॥ ३८ ॥ शरीरार्धंविनातस्यनागंतव्यंमहीपतेः ॥ आगतस्यनतेपुत्रंविनागात्रंप्रमोचये ॥३९॥
इतितेनयदाप्रोक्तंतदात्वामहमागतः ॥ निवेद्यदुःखंभूपालेस्थातव्यंदुर्बलैर्जनैः ॥ ४० ॥ रामचंद्रेणवीरेणब्राह्म
णस्यमृतःसुतः ॥ ब्रह्मचर्यव्रतकरःपुरानीतःस्वपौरुषात् ॥ ४१ ॥ नृपाशयाहंपुत्रार्थीभवंतंसमुपागतः ॥ राम
तुल्यंहिसत्वेनमत्वाधैर्येणपार्थिव ॥ ४२ ॥ ॥ नृपउवाच ॥ ॥ तिष्ठविप्रेंद्रदास्यामिमंडपेस्वंकलेवरम् ॥
सर्वेषामत्रविप्राणामग्रेसाधूदितंमया ॥ ४३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वावचोराजापुत्रंराज्येन्यवेशयत्
॥ सुस्नातोजाह्नवीतोयैःशालग्रामाशिलाजलैः ॥ ४४ ॥ तुलसीदलजांमालांकंठेकृत्वाहसन्निव ॥ शंखचक्रांकि
तंगात्रंकृत्वाराजामुदान्वितः ॥ ४५ ॥ सभामंडपमागत्यसर्वान्विप्रानुवाचसः ॥ ॥ मयूरध्वजउवाच ॥
॥ एनंकृष्णंविप्ररूपंपुत्रार्थंमांसमागतम् ॥ ४६ ॥ अर्चयामिस्वदेहार्धाद्यथापुत्रयुतोभवेत् ॥ पश्यंतुकौतुकं
सर्वेब्राह्मणायज्ञवाटके ॥ ४७ ॥ वार्धकीकाःसमायांतुकरपत्रसमन्विताः ॥ द्वौस्तंभौरोपयंत्वत्रभिंदंतुममम

स्तकम् ॥ ४८ ॥ येषांप्रियोऽहंसततंतैर्नवाच्यंहिदूषणं ॥ ४९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेमयूर
ध्वजदेहार्धदाननिश्चयोनामपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥छ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तस्यवा
क्यंहितेश्रुत्वाप्रधानाश्चद्विजास्तदा ॥ कंपिताश्चभियायुक्ताबभूवुर्नृपसत्तम ॥ १ ॥ प्रब्रुवंतःसकरुणंकुतःका
लनिभोद्विजः ॥ आगतःप्राणहरणोराज्ञोस्माकंहिनिर्दयः ॥ २ ॥ बहवोयाचकादृष्टास्त्वीदृशोनकदाचन ॥
राज्ञोदेहंयाचयेत्कोनिर्दयोनिरपत्रपः ॥ ३ ॥ सिंहोहिघातुकोलोकेप्रसिद्धोमांसभक्षकः ॥ अयंचमानुषोजात्या
ब्राह्मणोज्ञानवांस्तथा ॥ ४ ॥ स्वार्थनिष्ठःकथंजातोभूत्वाब्राह्मणजातिजः ॥ अस्माकंकउपायोऽत्रभावियत्तद्भ
विष्यति ॥ ५ ॥ अवश्यंभाविभावानांप्रतीकारोनविद्यते ॥ सत्यवादीप्रियातिथ्यःकथंवार्योमहीपतिः ॥ ६ ॥
किमयंविप्ररूपेणपुराप्राप्तोयथाबलिम् ॥ वामनोयज्ञसमयेतथाविष्णोर्हरिंद्विजम् ॥ ७ ॥ एवंवदंतस्तेसर्वेतदा
राज्ञानिवारिताः ॥ ततोनृपोहर्षितोभूद्दत्वादानान्यनेकशः ॥ ८ ॥ तदायातावार्धकीकाःस्तंभौद्वौरोपितौहि
तैः ॥ तिर्यक्काष्ठंकृतंचैकंदृढंबद्धंचरज्जुभिः ॥ ९ ॥ आदिदेशतदाराजाकरपत्रंस्वमस्तके ॥ धर्त्तुंस्वयंहर्षयुतः
सर्वेषामेवपश्यताम् ॥ १० ॥ क्षालयित्वाविप्रपादौराजावचनमब्रवीत् ॥ शरीरार्द्धेनगोविंदःप्रीयतांयज्ञनाय
कः ॥ ११ ॥ अस्मत्कुलप्रसूतानांनराणांशुभमिच्छताम् ॥ सभायांविप्रकार्येहिददतांयौवनंधनम् ॥ १२ ॥
गृहाणविप्रभिन्नंमेशरीरार्द्धंनृकेसरी ॥ संतोषंपरमंयातुभिनद्भिस्वंकलेवरम् ॥ १३ ॥ रेरेमल्लामयाज्ञप्ताःकर्षंतु
स्वबलान्मम ॥ गात्रंबद्धंपट्टगुणैर्माचिरंयातुभूसुरः ॥ १४ ॥ धन्योस्मिन्भूतलेजातोब्राह्मणेनामुनाकृतः ॥

शृण्वंतुलोकाःसकलाभाषितंममसादरम् ॥ १५ ॥ परोपकृतयेयेषांशरीरंवित्तसंग्रहः ॥ यातियत्ततस्थितंशो
च्यमुभयंदानवर्जितम् ॥ १६ ॥ तस्मात्प्रहर्षःकर्तव्योमांनिरीक्ष्यसभासदैः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ हाहा
भूतंतदाराष्ट्रंवीक्ष्यराजानमेवच ॥ १७ ॥ क्रंदमानंहिसंजातंकुररीगणसन्निभम् ॥ महिषीतस्यनृपतेःसमाग
त्याब्रवीन्नृपम् ॥ १८ ॥ विप्रस्यपुरतोहृष्टारम्याराजन्कुमुद्वती ॥ ॥ कुमुद्वत्युवाच ॥ ॥ राजन्विप्रायदेहार्धंत्व
यादेयंमयाश्रुतम् ॥ १९ ॥ तवार्धगात्रंभार्यास्मिमांदत्वासत्यवाग्भव ॥ सजीवंदीयतेदानंभिन्नंतेगतजीवित
म् ॥ २० ॥ परेणभिन्नंपंचास्योनगृह्णातिमतिर्मम ॥ तुर्यांशोयदिदेयोहिभवेद्व्यग्रंहितेवपुः ॥ २१ ॥ अर्धंप्रार्थयते
सिंहःस्त्रीरूपंविद्धिमारिष ॥ प्राणनाथस्यपुरतोयानारीमृत्युमाव्रजेत् ॥ २२ ॥ उत्तमांगतिमाप्नोतिनात्रकार्या
विचारणा ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाविप्रःप्रोवाचसत्वरः ॥ २३ ॥ एकाग्रमनसंज्ञात्वाराजानंवाक्यकोविदः ॥
॥ विप्रउवाच ॥ ॥ सिंहेनकथितंराजन्वामांगंस्त्रीमहीपतेः ॥ २४ ॥ दक्षिणांगंप्रदेयंमेवामांगंनीयतेकथम् ॥ श
रीरदक्षिणांगंमेदातुंसिंहायचार्हसि ॥ २५ ॥ नदास्यसिकदाचित्त्वंनिराशोयामितंप्रति ॥ तेनैवप्रेषितोराजन्
सामीप्यंतवसुव्रत ॥ २६ ॥ गत्वातंकथयिष्यामिपुत्रंभक्षयथासुखम् ॥ एवंविप्रेप्रवदतिशृण्वतांवैसभासदाम् ॥
॥ २७ ॥ पश्यतांकौतुकंचैवराजपुत्रोऽतिहर्षितः ॥ तंब्राह्मणंशिष्ययुतंगिराकोमलयातदा ॥ २८ ॥ संपादयन्पि
तुःकीर्तिंमुवाचपरयामुदा ॥ ॥ ताम्रध्वजउवाच ॥ ॥ योवैपितासपुत्रोहिश्रुतिरेषासनातनी ॥ २९ ॥ ब्राह्मणा
र्थेहिमत्पित्राशरीरार्धंसमर्पितम् ॥ शरीरार्धंसमग्रंहिपितुर्भवतिपुत्रकः ॥ ३० ॥ प्रसन्नस्तरुणंवीक्ष्यमांसपुष्टं

मृगाधिपः ॥ भविष्यतिमहाबुद्धेपुत्रस्यचमहद्यशः ॥ ३१ ॥ भीष्मरामादिभिर्लब्धंपितृवाक्यकरैर्यशः ॥ ॥ ब्रा
ह्मणउवाच ॥ ॥ सत्यंत्वंभाषसेपुत्रवचःकेसरिणःशृणु ॥ ३२ ॥ पुत्रेणभार्ययाभिन्नंमयूरध्वजमस्तकम् ॥द्विधा
जातंशरीराद्धिदक्षिणांगंत्वमानय ॥ ३३ ॥ कथंतदन्यथाकर्तुंशक्यतेमद्विधेनतु ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततः
सनृपशार्दूलोवारयित्वाप्रियांसुतम् ॥३४॥ तयोःकरेददौराजाकरपत्रंमुदान्वितः ॥ स्त्रीपुत्रयोःपुरस्तस्यब्राह्म
णस्यमहात्मनः ॥ ३५ ॥ जपन्केशवरामेतिनृसिंहेतिचधैर्यतः ॥ ददृशुस्तंतथाभूतंसर्वेदेवाःसवासवाः॥ ३६ ॥
यदाधृतंमस्तकेस्वेकरपत्रंमहात्मना ॥ महतांचाभवद्ग्लानिर्दुःखिताःपौरजाजनाः ॥ ३७॥ भार्याजग्राहतद्वा
क्यात्करपत्रंचपुत्रकः ॥ गायंतीरामरामेतिब्राह्मणंवाक्यमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ सर्वेषांशृण्वतांतत्रभिनद्मिस्वपतिं
द्विज ॥ नृसिंहेनपुराभिन्नःस्तंभोयद्वत्सुकोपिना ॥ ३९ ॥ विदारितोदैत्यनाथस्तद्वन्नाथंमहामतिम् ॥ ॥ नृप
उवाच ॥ ॥ करपत्रंकरस्थंतेप्रियेपश्यामितादृशम् ॥ ४० ॥ केतक्याःकोमलंपत्रंशरीरेसुखदंयथा ॥ त्वांभिंधि
कंमेनिःशंकंकरजैरिवसंगमे ॥ ४१ ॥ यथातत्रनमेपीडाजायतेचनखैःप्रिये ॥ तथाद्यकरपत्रस्यदंतैःकमलको
मलैः ॥ ४२ ॥ ततःसातस्यभूपस्यमस्तकंपुत्रसंयुता ॥ बिभेदकरपत्रेणसमक्षंकृष्णपार्थयोः ॥ ४३ ॥ हाहाका
रोमहानासीद्भिन्नेकेजनमेजय ॥ वामनेत्रेजलंप्राप्तंतदाविप्रोदुरासदः ॥ ४४ ॥ प्रत्युवाचमहीपालंभिन्नंभ्रमितता
रकम् ॥ नग्रहीष्यामितेगात्रंरुदन्यच्छसिमारिष ॥ ४५ ॥ अभावोपहृतंदानंनगृह्णंतिविपश्चितः ॥.विनापुत्रेणमे

१ शिरः । कंशिरोंबुनोरित्यमरः ।

स्वर्गोरुद्धस्तिष्ठतितिष्ठतु ॥ ४६ ॥ सिंहोयातुयथास्थानंगृहीत्वाममबालकम् ॥ रुदित्वावामनेत्रेणराजादेहा
र्धमप्ययम् ॥ ४७ ॥ ददातितदहंविप्रःकथंगृह्णामिसत्तमः ॥ एतावदुक्त्वावचनंपरित्यज्यमहीपतिम् ॥४८॥ प्रय
यौपश्यतांतेषांपार्थयुक्तोजनार्दनः ॥ गच्छंतंब्राह्मणंवीक्ष्यपतिंप्राहकुमुद्वती ॥ ४९ ॥ गृहीत्वामस्तकंभिन्नंकरा
भ्यांसुमुखीसती ॥ कुमुद्वत्युवाच ॥ सत्यव्रतमहाबुद्धेवदान्यानांशिरोमणे ॥ ५० ॥ ब्राह्मणस्त्वांमयाभिन्नंपरि
त्यज्याद्यगच्छति ॥ नाथवारयगच्छंतंविप्रंदेहार्धयाचकम् ॥५१ ॥ गतेऽगृहीत्वाविफलातवकीर्तिर्भविष्यति ॥
॥नृपउवाच ॥ ॥ भिन्नंत्वयाधृतंभद्रेमस्तकंमामकंपुनः ॥ ५२ ॥ ततोब्रवीमिविप्रेंद्रंव्रजंतंकाननेगृहाण॥मागच्छ
मुनिशार्दूलश्रुत्वायाहिवचोमम ॥ ५३ ॥ वामांगलोचनेप्राप्तंयस्मात्तोयंद्विजोत्तम ॥ दक्षिणांगंब्राह्मणार्थेमदीयं
साधुसंगतम् ॥५४॥ वामांगंपतितंभूमौवृथायातीतिरोदितम् ॥ नव्यथाकरपत्रान्मेतीक्ष्णाद्भवतितादृशी॥५५॥
यादृशीविप्रविमुखाद्वामांगादिहजायते ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रसन्नःपरमेश्वरः ॥ ५६॥ आत्मनोदर्शयामासस्व
रूपंभूपसान्निधौ ॥ समालिंग्याब्रवीद्वीरंकृष्णःकमललोचनः ॥ ५७ ॥ धन्योऽसिनृपशार्दूलमयूरध्वजसुव्रत ॥ प
रीक्षितोऽसिबहुधामयात्वंपाण्डवेनच ॥ ५८ ॥ यज्ञंकुरुमहाबाहोसपत्नीकःसपुत्रकः ॥ ताम्रध्वजेनसंग्रामेतोषि
तौतवसूनुना॥५९॥ मूर्च्छितौसैन्यसहितौकृतौवीरप्रमाथिनौ ॥ मांनिरीक्ष्यकुतोदुःखंजायतेप्राणिनामिह॥६०॥
देहार्धंहित्वयादत्तंमद्वाक्येनमहात्मना ॥ तवयज्ञेभविष्यामिकर्मकर्तामहामते ॥ ६१ ॥ यस्माद्भक्तपराधीनो
जितोस्मितवसूनुना ॥ युधिष्ठिरस्यतुरगंगृहाणत्वमपिस्फुटम् ॥ ६२ ॥ द्वौहयौसमयेहुत्वाकीर्तिंप्राप्नुहिशोभना

म् ॥ कीदृशस्तवगात्रस्यभेदोऽयंममपश्यतः ॥ ६३ ॥ ॥ मयूरध्वजउवाच ॥ ॥ धामतेपरमंविष्णोपदंचबहुलं
प्रभो ॥ भिन्नंकृत्वाशरीरंमेप्रविष्टंयद्बहिःस्थितम् ॥ ६४ ॥ श्रीपतेवासुदेवाद्यधन्योहंतेकृतःप्रभो ॥ किंमेयज्ञेनगो
विंदयदितुष्टोसिकेशव ॥ ६५ ॥ दृष्टेत्वयिजगन्नाथेकीर्तितेनमितेश्रुते ॥ यज्ञकोटिकृतंपुण्यंभवतीतिनसंशयः
॥ ६६ ॥ त्वयाप्रोक्तंकर्मकर्तातथाकुरुजनार्दन ॥ तुरंगौमांचमत्पुत्रान्मतिप्रियांचमहाजनम् ॥ ६७ ॥ गृहीत्वाय
ज्ञकर्तॄंश्चयज्ञोपकरणानिच ॥ स्वकरेणमहाविष्णोहृदयंस्वंनिवेशय ॥ ६८ ॥ भवंतंप्राप्यगोविंदंमयाचेत्क्रियते
क्रतुः ॥ प्रहसिष्यंतिमांविप्रावेदवेदांगपारगाः ॥ ६९ ॥ महांतमग्निमुत्सृज्यहिमेनपरिपीडितः ॥ कःसेवेतनरोमू
ढोविस्फुलिंगान्जनार्दन ॥ ७० ॥ तृषितोजाह्नवीतोयंहित्वानीहारमाव्रजेत् ॥ मूढधीर्वाजिनौप्राप्यत्वामवज्ञाय
माधवम् ॥ ७१ ॥ यजतेहयमेधाभ्यांसदंडचोरविसूनुना ॥ पुत्रकोमेकृष्णपार्थौत्यक्त्वायुद्धेसमागतः ॥ ७२ ॥
भाग्योदयान्मयादृष्टौनरनारायणाविमौ ॥ नमस्तेपुण्डरीकाक्षब्रह्मणेगुरवेनमः ॥ ७३ ॥ ब्रह्मगोलोकसाहस्रैःफ
लितायनमोनमः ॥ हंत्रेगोप्त्रेनमस्तेऽस्तुसृष्टिकर्त्रेप्रमीढुषे ॥ ७४ ॥ अनन्तायसुपूर्णायवेदनिःश्वासकारिणे ॥
श्रीधरायनमोनाथशेषमंचकशायिने ॥ ७५ ॥ लवणघ्नायशान्तायनमस्तेकलितायच ॥ ज्ञानायज्ञानगम्यायन
मःकालजितायच ॥ ७६ ॥ नमोदृश्यायवेद्यायनमःपारंपरायच ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंस्तुतस्तदातेनवि
श्वात्मामधुसूदनः ॥ ७७ ॥ प्रसन्नात्माऽभवत्कृष्णोभक्तिंपार्थायदर्शयन् ॥ त्रिरात्रंचस्थितस्तत्रभक्त्यातुष्टोजग
त्प्रभुः ॥ ७८ ॥ केशवेनसमंपश्चात्प्रययौवाजिपालने ॥ दत्वाकृष्णकरेसर्वंवित्तंजीवितमेवच ॥ सुहृद्भिःसहितोरा

जापार्थमालिंग्यचाग्रतः ॥ ७९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणि जैमिनीयेमयूरध्वजविजयवर्णनंनामषट्चत्वारिंशो
ध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तुरंगमौगतौराजन्पुरेवैवीरवर्मणः ॥ सर्वसैन्ययुतःकृष्णः
पालयन्नन्वगान्मुदा ॥ १ ॥ धर्मश्चतुष्पदोयत्रतेनभूपतिनाकृतः ॥ जामातायस्यशमनोराष्ट्रेतिष्ठतिमूर्तिमान् ॥
॥ २ ॥ सारस्वतपुरेरम्येनिवसंतिहिधार्मिकाः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणांपारगायत्रमानवाः ॥ ३ ॥ स्वप्नेऽपिकुत्सिते
मार्गेनगच्छंतिकदाचन ॥ अर्जुनंकृष्णसहितंरक्षंतंवरवाजिनौ ॥ ४ ॥ शुश्राववीरवर्मासौराष्ट्रेबहुलसेवके ॥ आ
दिदेशततोराजाग्रहणार्थंमहाबलान् ॥ ५ ॥ तुरगौमामकेराष्ट्रेपांडवस्यमहात्मनः ॥ व्यचरेतांचिरंरम्येपौरुषेणा
हरंतुतौ ॥ ६ ॥ नृपस्यवचनंश्रुत्वानिर्गतंविविधंबलं ॥ महावीराःपंचधीराग्रहणार्थंविनिर्गताः ॥ ७ ॥ सुभालःसुर
भोलीलःकुवलःसरलश्चते ॥ पुत्रादिव्यरथारूढाधन्विनोवीरवर्मणः ॥ ८ ॥ तेप्राप्ताःपाण्डवबलंतृणीकृत्यरणस्थि
तान् ॥ गृहीत्वावाजिनौरोषात्प्रयाताभूपसन्निधौ ॥ ९ ॥ यावद्गच्छंतितेवीरानृपंप्रतिमहाबलाः ॥ बभ्रुवाहेनराजें
द्र आहूतास्तावदेवहि ॥ १० ॥ शंखनादेनवीरांस्तान्कृत्वाबधिरकर्णकान् ॥ पार्थपुत्रस्तदारोषाद्दध्यधमच्छत्रुवाहि
नीम् ॥ ११ ॥ बभ्रुवाहोमहातेजाःशरैःकनकचित्रितैः ॥ ततोयुद्धंसमभवत्तुमुलंभूपदारुणम् ॥ १२ ॥ केशाकेशिरणे
तीवमुष्टामुष्टिनखानखि ॥ पदातिगणमेवाग्रेजग्मुर्वीरामदोत्कटाः ॥ १३ ॥ रथागजैःसंगतास्तेगजाःकुत्रापिवा
जिभिः ॥ विपरीतमिदंजातंरुद्रक्रीडनसन्निभम् ॥ १४ ॥ बभ्रुवाहेनवीरेणहन्यमानंबलंमहत् ॥ संचुकोचतथाभू
तमग्नौचर्माहितंयथा ॥ १५ ॥ संयमिन्याःपतिस्तावत्समागत्यनराधिपम् ॥ समुत्कृष्टंपार्थबलंघातयामासरोषि

तः ॥ १६ ॥ धर्मराजेनपार्थस्यपातितंविविधंबलम् ॥ हतप्रवीरमत्युग्रंश्वशुरार्थेनराधिप ॥ १७॥पार्थोवीक्ष्यहतंसै
न्यंजामात्रावीरवर्मणः ॥ उवाचकेशवंदेवंविस्मयन्निवभारत ॥ १८ ॥ कोसौदेवोहृषीकेशनररूपेणमेबलम् ॥
तीक्ष्णैःशरैःपातयतेसमक्षंतवमाधव ॥ १९ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ यमंविद्धिमहाबाहोपुरतःस्थितमाहवे
॥ प्रार्थितंचैवकन्यार्थेस्वपुरेवीरवर्मणा ॥ २० ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ किमेतत्कृष्णकथितंयमोनृपसुताप
तिः ॥ कथमेतत्संगतंहितत्सर्ववदकेशव ॥ २१ ॥ कृष्णउवाच ॥ ॥ मालिनीनामकन्यास्यसंजातावी[१] र्मणः॥
मानुषंनवरंपार्थवृणुतेभुविमानिनी ॥२२॥ यदापृष्टापुरागेहेपित्रासामालिनीशुभा॥ कस्तेवरोमयाकार्योमानुषं
नेच्छसेयदि ॥ २३ ॥ ॥ मालिन्युवाच ॥ ॥ धर्मराजायमांतातदेहित्वंनापरोवरः ॥ अन्येमृतानरायांतिय
मस्यसदनंप्रति ॥ २४ ॥ धर्मराजशरीरंहिप्राप्याहंकीर्तिमाप्नुयाम् ॥ कृष्णप्राप्तान्जनान्यास्येस्वगुणैःपतितो
षकैः ॥ २५ ॥ नरस्यपाणिग्रहणंप्रथमंक्रियतेमया ॥ पश्चाद्दहतोशरीरंमेयदिस्पृष्टंभविष्यति ॥ २६ ॥ द्वितीयस्य
जनस्याहंनाप्नुयांसंगतिंयथा ॥ तथाताततविधातव्योधर्मराजोहिमेवरः ॥ २७ ॥ यानारीपुरुषंप्राप्यपितृदत्तंभु
विस्थिता ॥ वंचयित्वानिजंकांतमपरंयातिमोहिता ॥ २८ ॥ तांतुवैवस्वतोराजानरकेपातयत्यसौ ॥ तमेवादौ
वरंकृत्वानिदेशेस्थीयतेमया ॥ २९ ॥ तत्रमांधर्मराजोऽयंपालयिष्यतिपापतः ॥ सुगुप्तंसर्वदातातवपुण्यंभवि
ष्यति ॥ ३० ॥ प्राकृतायसुतादत्ताभवेत्पुण्यप्रदायिनी ॥ किंतुधर्मायमूर्तायदत्ताऽहंतुशिवप्रदा ॥ ३१ ॥ एवंविधं

१ यमाय ।

मयाताकर्त्तव्यंहृदिचिंतितम् ॥ नानाविधानिकार्याणिधर्मगुप्तानियानिमे ॥ तदामनोरथोरम्योभविष्यति
हिमामकः ॥ ३२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेवीरवर्मयुद्धवर्णनंनामसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥७॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंविधंसुतावाक्यंवीरवर्मानिशम्यतत् ॥ यमसूक्तैर्दिवारात्रंसयमंस्तौतिनित्यशः ॥ १ ॥
मालिनीविधिवद्देवसमाराधनतत्परा ॥ बभूवयौवनंप्राप्यध्यानभावंनसाजहौ ॥ २ ॥ नारदेनतदाज्ञातंचिंतितं
नृपतेःसुता ॥ ईदृशंकुरुतेभावंनैनांवेत्तियमःस्वयं ॥ ३ ॥ तंगत्वाकथयिष्यामिभावमस्याःसुशोभनं ॥ धर्मकार्यं
प्रकुर्वाणायमप्रीत्यैदिनेदिने ॥ ४ ॥ हृदिस्थितंमनुष्याणांविदत्येवसुचेष्टितम् ॥ समवर्तीकथंमन्दोमालिन्याः
फलदूषकः ॥ ५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोजगामदेवर्षिर्यमस्यसदनंप्रति ॥ न्यवेदयत्प्रियांतस्मैमालिनीं
राजकन्यकाम् ॥ ६ ॥ धर्मराजनजानासिमालिनींत्वामनुव्रतां ॥ सत्यव्रताधर्मरतापुण्यसर्वस्वदायिनी ॥ ७ ॥
त्वामेवप्रत्यहंवेत्तितांत्वंवरयमाचिरं ॥ पराशांसफलांसंतःकुर्वंत्येवहिनेतरे ॥ ८ ॥ मनुष्यवेषमास्थायस्वभृत्यैः
सहितोव्रज ॥ सारस्वतेपुरेरम्येपालितेवीरवर्मणा ॥ ९ ॥ चतुष्पदोयत्रवृषोगतातंकाश्चमानवाः ॥ पुरीचसात्व
याधन्याभविष्यतिमतिर्मम ॥ १० ॥ ॥ श्रीवासुदेवउवाच ॥ ॥ नारदंप्रेरयामासपुरेसारस्वतेयमः ॥ वैशा
खेमासिशुक्लेवैपक्षेतांवरयाम्यहम् ॥ ११ ॥ इत्युक्तोनारदस्तेनप्रययौवीरवर्मकम् ॥ कथयामासवृत्तांतंयमेनो
क्तंसुमंगलम् ॥ १२ ॥ राजाकन्याविवाहंतुकर्तुकामोव्यवस्थितः ॥ यमोऽपिनायकानांतुशतमष्टोत्तरंमुदा ॥ १३ ॥
आदिदेशमहाकायान्महाबलपराक्रमान् ॥ महावीरंनिजंचैवतेषांमध्येपुरस्कृतम् ॥ १४ ॥ क्षयंप्रधानंरोगाणां

नायकंवाक्यमब्रवीत् ॥ शेषंहिब्रह्महत्यायाःस्वरधातुविनाशकम् ॥ १५ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ यक्ष्मन्विवाहेर
म्येमेस्वभृत्यैःपरिवारितः ॥ आमंत्रितःसमायाहिभुविचित्रपुरंप्रति ॥ १६ ॥ ॥ यक्ष्मोवाच ॥ ॥ कथंसमाग
मोनाथतस्मिन्राष्ट्रेभविष्यति ॥ विप्रप्रियाश्चतेलोकाराजापिद्विजसेवकः ॥ १७ ॥ विप्राणांपठतांचोग्रोध्वनि
र्धूमश्चहोमजः ॥ मन्नेत्रश्रोत्रयोर्दुःखंकरिष्यतिनसंशयः ॥ १८ ॥ प्रमेहंपुत्रकंसूक्ष्मंघृताक्षंमूत्रनाशकं ॥ बहुका
लेनजंतूनांमद्गुणैःसंमितंभुवि ॥ १९ ॥ विषूचिकायास्त्वधिकोमहिमाकेनलभ्यते ॥ क्षणेनमानुषंहंतिदासीतेर
विनंदन ॥ २० ॥भ्रातुःस्थानंनपश्यामिपांडोरमिततेजसः ॥ भ्रातुर्भार्याविशालाक्षीशोफाहर्त्रीपरंजनम् ॥ २१ ॥
तयासहसुतस्तेनपांडुनासजलोदरः ॥ जनितःस्वगुणैस्तुल्यस्तंकुत्रविनिवेशये ॥ २२ ॥ राजाधर्मपरोनित्यंशु
चिर्वैश्चमहाजनः ॥ यत्रजातोभानुपुत्रतत्राहंकिंशरीरवान् ॥ २३ ॥ कोहंशोच्यतरोनाथव्रणानांपुरतःस्थितः ॥
त्वयासुमानितानांहिपरमाणुनिभःप्रभो ॥ २४ ॥ एतेषांपरमंतेजोभूपतीन्हंतिपौरुषात् ॥ गुरुस्त्रीसंगमरतान्विप्र
घ्नान्छिशुघातकान् ॥ २५ ॥ व्रणस्यबहुरूपाणिशतमष्टोत्तरंविभो ॥ विचर्चिकाप्रियायस्यपुत्रश्चास्यभगंदरः ॥
॥ २६ ॥ गुरुस्त्रीगामिनांशिश्नमूलेकिलभगोभवेत् ॥ गुरूणांस्त्रप्रशास्तॄणांछायांकापिनमानवाः ॥ २७ ॥ स्पृशं
तिधर्मनिरतावीरवर्माऽपितादृशः ॥ एतस्यस्फोटराजस्यनिवासस्तत्रनेष्यते ॥ २८ ॥ त्रयोदशविधश्चायंज्वर
राट्सन्निपातिकः ॥ गुरुस्तुशंभुजनितःकुतःस्थास्यतितद्वद ॥ २९ ॥ अतिसारश्चवीरोऽसौनायकस्तेमहाबलः ॥
प्रियासंग्रहणीयस्यपुत्रोध्मानश्चभासुरः ॥ ३० ॥ अरोचकःक्रोधनश्चपुत्रःपरमपातकः ॥ एतैर्वृतोनिवासंकप्रा

प्स्यतेनाथतद्वद ॥ ३१ ॥ शतानित्रीणिशूलानांतानियानिमहात्मनाम् ॥ गमिष्यंतिलयंतत्रस्थानहीनानिमा
रिष ॥ ३२ ॥ हिक्काश्वासादयश्चैतेकासकुष्ठामहाबलाः ॥ उपरिस्थावायुभूताभ्रमितुंनक्षमाःपुरे ॥३३॥ धनुर्वाता
दयोवाताःकर्णशूलोऽपिभासुरः ॥ नेत्ररोगामहाकायामुखरोगाश्चपातकाः ॥ ३४ ॥ वल्मीकंगण्डमालाचतथाऽ
पस्मारएवच ॥ बालकोडमरूरौद्रोविस्तीर्णाचशिरोव्यथा ॥ ३५ ॥ एतेमुख्यतमारोगास्तथाऽन्येबहवोयम ॥
त्वयाज्ञप्तानगच्छन्तिपुरेकस्मान्महीपते ॥ ३६ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ भवंतोविविधाकारामहारोगाम
हाबलाः ॥ स्वरूपेणनृपंयांतुदिव्यालंकारमण्डिताः ॥ ३७ ॥ यथाममपुरेवासःक्रियतेवचनंतथा ॥ सर्वै
रपिनृपस्यास्यकर्तव्यंवीरवर्मणः ॥ ३८ ॥ येजीवाःपापसंयुक्तास्तेपश्यन्तुनिपातनान् ॥ रोगान्भयानकान्भूमौ
शुभान्सुकृतकारिणः ॥३९॥ मांचपश्यंतिधर्मिष्ठाधर्मरूपंनचेतरे ॥ कालानलशरीरंहिवीक्षंतेपापकारिणः॥४०॥
ब्रह्महत्याकृतायेनप्राणिनागतबुद्धिना ॥ नानिस्तीर्णाब्रह्महत्यागलत्कुष्ठाविशेषतः ॥ ४१ ॥ तस्यगात्रेरोगरा
जस्थानंतेनात्रसंशयः ॥ त्वयाग्रस्तोजनःकुर्याद्यादिजाप्यांहिशांकरम् ॥ ४२ ॥ महारुद्रंसहोमंचदानंविप्रायय
च्छति ॥ सुवर्णपुरुषंनिष्कैश्चतुर्विंशतिभिःकृतम् ॥ ४३ ॥ ततःपरंतस्यगात्रंत्यज्यतांसर्वदात्वया ॥ कृतपुण्य
स्यपुरतोभृत्यवद्वर्तनंतव ॥ ४४ ॥ क्षयीतुवित्तहीनश्चसोमवारेसमाश्रयेत् ॥ गौतमींसागरस्थांचेत्स्नानार्थंमा
समात्रकम् ॥ ४५ ॥ स्नातमात्रंजनंयक्ष्मन्मापीडयपतिष्यसि ॥ इयंचतेप्रियादेवीपातनीतत्क्षणान्नृणाम् ॥४६॥
विषूचिकानरंयेनपातकेनप्रगच्छति ॥ देवतार्थेदीयमानंवित्तंहरतिमन्दधीः ॥ ४७ ॥ ब्राह्मणान्भोजनस्थान्हि

वियोजयतिपातकी ॥ अन्नमेकःस्वयंभुंक्तेवंचयित्वासुतान्द्विजान् ॥ ४८ ॥ तंप्रियातेमहाभागबाधतेसाविषू
चिका ॥ अन्नदंसुरसेवांहिकुर्वंतंनतुपीडयेत् ॥ ४९ ॥ पितृगोत्रभवांनारींकामयंतिविमोहिताः ॥ नराश्चनार्योऽ
पितथापुरुषेषुचसंयुताः ॥ ५० ॥ तेपीड्यंतेप्रमेहेनपुत्रकेणतवप्रभो ॥ सुवर्णतस्कराश्चान्येमूत्रकृच्छ्रेणसर्वदा ॥
॥ ५१ ॥ सुवर्णसिकतांदत्वासौवर्णंदेवभूषणम् ॥ पलंप्रमाणंतुलितंप्रमेहान्मुच्यतेजनः ॥ ५२ ॥ सुवर्णकमलं
दानंकृत्वापूर्णपलेनतु ॥ द्विजायश्रोत्रियायात्रमूत्रकृच्छ्रात्प्रमुच्यते ॥ ५३ ॥ लिंगपीडाशिवस्वंचयेहरंतिवि
लोभतः ॥ परप्रभांसमालोक्यमुखंस्फुरितकारिणः ॥ ५४ ॥ कुम्भीपाकादिनरकेपतंतिहेमकारिणः ॥ कुनखा
श्चप्रजायंतेमांसपिंडोपमाःपरम् ॥ ५५ ॥ शरीरंपाण्डुसंकाशंपाण्डुनासहिपीड्यते ॥ ददातिदानंविप्रायमा
हिषंशास्त्रसंमतम् ॥ ५६ ॥ पिण्याकसर्षपोपेतंजपाकुसुमपूजितम् ॥ तीर्थेरम्येमुद्गलाख्येवैष्णवंकुरुतेजपम्
॥ ५७ ॥ त्रिपंचाशत्सहस्राणियोनरस्तंप्रमुंचतु ॥ पाण्डुनामातवभ्रातानचेत्सोऽपिमरिष्यति ॥ ५८ ॥ अजांप्र
यच्छतिनरःश्रद्धयाकाञ्चनावृताम् ॥ विप्रायवेदविदुषेशोफोमुञ्चतितंनरम् ॥ ५९ ॥ नस्थातव्यंत्वयातस्यगा
त्रेपुंसःकथंचन ॥ जलोदरोयातुजनंगर्भपातिनमादरात् ॥ ६० ॥ पश्चात्त्यजतुतंभूतप्रपापुण्येनभूषितम् ॥ शत
मष्टोत्तरंघोरंव्रणानांममभानिनां ॥ ६१ ॥ तुलापुरुषदानेनसमग्रंतत्प्रशाम्यति ॥ अर्धप्रसूतांसुरभिंयथोक्तांयः
प्रयच्छति ॥ ६२ ॥ तस्यगात्रेचतैःसर्वैर्व्रणैःस्थेयंनकर्हिचित् ॥ विचर्चिकानरंदुष्टंरसतस्करिणंचिरम् ॥ ६३ ॥

१ चतुर्भिर्व्रीहिभिर्गुंजागुंजाःपंचपणःपणान् । अष्टौधरणमष्टौचकर्षतांश्चतुरःपलं । तुलांपलशतंप्राहुर्भारःस्याद्विंशतिस्तुलाः ।

परिपीडयतेतावद्यावद्दत्तंनकांचनम् ॥ भगंदरोजनंत्यक्त्वासौवर्णंकदलीफलम् ॥ ६४ ॥ दातारंपलमात्रंहिब्राह्म
णायप्रगच्छतु ॥ सन्निपातोनरंचैवाशिवप्रासादभंजकम् ॥ ६५ ॥ समाश्रयातिभूलोकेयातिविश्वासघातकम् ॥
परापवादवक्तारमतीसारोव्रजत्वसौ ॥ ६६ ॥ जीर्णपूर्तप्रकर्त्तारंसमाश्रयतुतेसखा ॥ धर्मद्रव्यंग्रहीतारंयातु
संग्रहणीजनम् ॥ ६७ ॥ मेषीप्रदानात्सायातुअतिसारप्रियासती ॥ भुंजतोब्राह्मणान्द्वेष्टितमरोचकआव्रजे
त् ॥ ६८ ॥ भोजयेद्द्विविधान्नेनतंचजह्यादरोचकः ॥ धिक्शब्दंसुहृदोयश्चप्रहारंकुरुतेजनः ॥ ६९ ॥ संपीडयंति
येलोकान्पथिभल्लैःप्रहस्यतु ॥ आशाभंगंविदधतेयांतुशूलगणाश्चतान् ॥ ७० ॥ कारागृहनिबद्धान्नृन्पंजरस्थां
श्चपक्षिणः ॥ पथिचोरैर्हन्यमानान्मोचयंतिमहाभयात् ॥ ७१ ॥ सदाशिवेतुयेभक्तानताञ्छूलशतत्रयं ॥ हिक्का
प्रियातुयात्वेनंसहतेनपरोदयम् ॥ ७२ ॥ लक्षहोमप्रकर्त्तारंमाव्रजेदनघंजनम् ॥ निरीक्ष्ययक्षवित्तंचधनुर्वातः
प्रयातुतम् ॥ ७३ ॥ माषमेरुंतैलवापींप्रदातारंविमुंचतु ॥ हरेःकथांनशृण्वंतियेनसाधुजनस्यच ॥ ७४ ॥ ता
न्नरान्कर्णशूलोयंव्याप्नुयान्नेतरानृजून् ॥ कपिलाधेनुदातॄंश्चशृण्वतोवैष्णवींकथाम् ॥ ७५ ॥ परस्वेजायतेदृ
ष्टिर्नेत्ररुक्तंनरंव्रजेत् ॥ हारिणंपरदाराणामन्नंयानेनभुंजताम् ॥ ७६ ॥ सुवर्णकमलस्यात्रप्रदातारंविमुंचति॥
शैलेशंसोमनाथंचकाशीनाथंचवीक्षकम् ॥ ७७ ॥ यदिपश्यतिसंसारंविनाशयतितत्क्षणात् ॥ किंतुनेत्ररुजां
वृंदंनदाहयतितादृशान् ॥ ७८ ॥ पितृहाचेतनाहीनोमातृहांधश्चजायते ॥ नरकांतंप्रकुर्वीतप्रायश्चित्तैर्यथावि
धि ॥ ७९ ॥ वाणीयस्यनसंजाताकदाचित्साधुवर्णने ॥ परापवादिनीनित्यंमुखसंतापकारिणी ॥ ८० ॥ मुख

रोगस्तमालोक्यसकुटुंबःप्रहृष्यति ॥ यःस्तौतिसाधुसंयुक्तंशिवंभक्त्यासदाजनः ॥ ८१ ॥ ददातिवृषभंश्वेतं ब्राह्मणाययथोचितम् ॥ मुखरुक्तंजनंवीक्ष्यदूराद्दूरम्पलायते ॥ ८२ ॥ त्वंरक्षेतिधनंप्रोक्तःस्वयंलोभेनमोहितः ॥ स्थापितंनददात्यस्मैवित्तेशायोरुपातकी ॥ ८३ ॥ वल्मीकंतत्पदंप्राप्यस्थूलंजायेतरोपितम् ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंभूरिप्रयच्छतिजनस्तुयः ॥ ८४ ॥ तंनवल्मीककोयातिपीडितुंहरिसेवकम् ॥ परस्याननसंस्थंयोग्रासंहरतिमंदधीः ॥ ८५ ॥ देवोपकरणान्येवगंडमालातमीहते ॥ नानारत्नप्रदानेनगंडमालाविलीयते ॥ ८६ ॥ गुरुपत्नींगच्छतीहसकंडूकुष्ठवान्भवेत् ॥ कंडूकुष्ठंप्रयात्येवशिवघंटाप्रदानतः ॥ ८७ ॥ वदान्यंलाभसंतुष्टंपरं वीक्ष्यविमूर्च्छति ॥ तमपस्माररोगोऽयंभ्रामयन्परितिष्ठति ॥ ८८ ॥ कृष्णधेनुप्रदानेनहेमपुष्करतोव्रजेत् ॥ दंभेनाचरतेधर्मंगजचर्मप्रयातुतं ॥ ८९ ॥ हंसतीर्थोदकस्नानकारकंनसमाश्रयेत् ॥ शिरोर्तिंप्रमुखारोगायांति विश्वासघातकम् ॥ ९० ॥ सूर्यपूजादिकैःपुण्यैःप्रणश्यंतिनसंशयः ॥ धर्मसूत्रंपरस्याथयेच्छिदंतिनराधमाः ॥ ॥ ९१ ॥ डमरुर्वालुकंगाढंमुंचतस्तान्नपादतः ॥ स्वर्णसूत्रस्यदेवेभ्योब्राह्मणेभ्यःप्रदानतः ॥ ९२ ॥ जायंतेवालुकैर्मुक्ताबाधतेतान्नवालुकम् ॥ कर्मणामनसावाचापरद्रोहंकरोतियः ॥ ९३ ॥ संप्रेत्यापुत्रतांगच्छेन्नात्रकार्याविचारणा ॥ शृणुयाद्धरिवंशंवैवारत्रितयमेवच ॥ समुक्तस्तेनपापेनपुत्रवान्धनवान्भवेत् ॥ ९४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंयमेनयत्प्रोक्तंशृण्वंतिभुविमानवाः ॥ तेषांनरोगजापीडाभविष्यतिकदाचन ॥ ९५ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकर्मविपाकवर्णनंनामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततो

यमस्तुतैर्भृत्यैः कामरूपैःसमन्वितः ॥ परिणेतुंनृपसुतांनारदोयत्रविद्यते ॥ १ ॥ तत्प्राप्यरम्यंनगरंवीक्ष्यसार
स्वतंयमः ॥ वरयामासधर्मिष्ठांमालिनींतत्परांविभुः ॥ २ ॥ होमशालांस्थितांदेवींतर्पयंतींहुताशनं ॥ अर्चयं
तींनारदादीनृषीन्मृगयतींपतिं ॥ ३ ॥ तांप्राप्यकामिनींधर्मोराजानंवाक्यमब्रवीत् ॥ प्रसन्नोऽस्मिवरंब्रूहिकं
प्रयच्छामितेऽनघ ॥ ४ ॥ स्वल्पेनकिलकालेनतवमृत्युर्विलोक्यते ॥ ॥ वीरवर्मोवाच ॥ ॥ जामातस्तेवरंनैत्र
वांच्छाम्यत्रात्मजीवदं ॥ ५ ॥ कन्यावित्तेनजीवंतितेनरानिरयंगताः ॥ ॥ धर्मराजउवाच ॥ ॥ भवान्दाताप्र
तिग्राहीधर्मोऽहंतोषितस्त्वया ॥ ६ ॥ आशीर्भिरभिनंदामिदातारंकोऽत्रविस्मयः ॥ ॥ नृपउवाच ॥ ॥ यस्मि
न्दिनेमेमरणंभविष्यतिहिभानुज ॥ ७ ॥ त्वद्द्वारेणहृषीकेशंतस्मिन्नहनिकामये ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ तावत्त्वां
नविमुंचामियावत्कृष्णसमागमः ॥ ८ ॥ त्वन्निमित्तंपरबलंधारयिष्यामिमेवरः ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ एष
पार्थयमोभातितवसैन्यंप्रतापयन् ॥ ९ ॥ वीरवर्माणमायांतंपश्यमद्दर्शनोत्सुकं ॥ वृतंमहारथैर्वीरैःसन्नद्धोभवपां
डव ॥ १० ॥ मयूरकेतुप्रमुखाबभ्रुवाहनकर्णजौ ॥ प्रद्युम्नाद्याश्चयुध्यंतुकौतुकंत्वंविलोकय ॥ ११ ॥ भविष्य
तिमहद्युद्धमनेकगजपातनं ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवतिदेवेशेकृष्णेपार्थरथस्थिते ॥ १२ ॥ वीरवर्मार्जु
नंप्राहप्राप्ययुद्धेतथाविधे ॥ एतेमयाजितावीरास्त्वदीयाःपार्थसंगरे ॥ १३ ॥ परंनमामिकाकंडूस्त्वांविनाप
रिशाम्यति ॥ गोविंदभववीरस्त्वंपार्थोभवतुवानवा ॥ १४ ॥ सहस्वमत्प्रहारंत्वंतिष्ठमामुंचसंगरं ॥ एतावदुक्त्वा
वचनंशरैःसप्तभिरर्जुनं ॥ १५ ॥ ताडयामासहृदयेबाणषष्ट्याजनार्दनं ॥ बाणैस्तेपंचभिर्वीरामूर्च्छिताःपति

ताःक्षितौ ॥ १६॥ मयूरकेतुप्रमुखास्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ अर्जुनोऽपिनृपंबाणैःसमंताद्व्यकिरद्रणे ॥ १७॥ मुंचा
श्वौमामकौक्रोधाद्बाणोऽपिपुनःपुनः ॥ ॥ नृपउवाच ॥ ॥ उभौगृहीतौतुरगौयथायुद्धेमयाऽर्जुन ॥ १८ ॥
तथाऽत्रधारयेवीरौसंमुखौमाधवार्जुनौ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ पार्थबाणसहस्रैस्तुसकृष्णंवीरवर्मकः ॥१९॥
संछादयित्वाऽप्यनदत्सतोयइवतोयदः ॥ तस्यबाणान्सव्यसाचीचकारतिलशःक्षणात् ॥२०॥सुमंत्रइवशत्रूणांदे
शान्प्राज्ञैरधिष्ठितः ॥ जघानसप्तभिर्बाणैर्वीरवर्माणमाहवे ॥ २१ ॥ पार्थंजघानषष्ट्यासौशराणांतिग्मतेजसां ॥
वासुदेवंशतेनापिहनूमंतंशतेनच ॥ २२ ॥ हयाभिन्नाःशरैर्घोरैर्धृताःकृष्णेनयेकरे ॥ तस्माद्गच्छंतितेभूमौविषमा
यांनराधिप ॥ २३ ॥ अन्येवीराःशरैश्छन्नानदृश्यंतेचभूतले ॥ भ्रामितंपांडवबलंमोहेनेवयथाजगत् ॥ २४ ॥
वीरवर्माणमालोक्यकृष्णःप्रोवाचपांडवं ॥ ॥ श्रीवासुदेवउवाच ॥ ॥ वेत्सिपार्थमहाबाहोयथान्येक्षत्रियाजि
ताः ॥ २५ ॥ तथाविजेष्यामिरणेवीरवर्माणमत्रवै ॥ नासौशक्योमयाजेतुमुपायैस्तेनिपातिताः ॥ २६ ॥ यथाक
र्णस्यतच्चक्रंग्रस्तंभूम्यामहारणे ॥ नास्यचक्रंग्रसेद्देवीसमर्थौजायतेपुनः ॥ २७ ॥ सुदर्शनेनतच्छिन्नंशिशुपा
लशिरोमहत् ॥ नास्यकंठात्पातयितुंक्षमंचक्रंहिमामकं ॥ २८ ॥ सिंधुराजस्यविशिखैर्नीतंशीर्षंरणाद्बहिः ॥
यैस्तावकैर्नतैरस्यवीक्ष्यतेदाहदंमुखं ॥ २९ ॥ हनुमानेवसंग्रामेरथंलांगूलबंधनैः ॥ निबध्नातुहिवीरस्य
संग्रामेवीरवर्मणः ॥ ३० ॥ भ्रामयित्वाशतगुणंप्रमुंचतुमहार्णवे ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥ ॥ नेदंवनं
रावणस्यजंबुमालीनराक्षसः ॥ ३१ ॥ जानकीत्रासकारिण्योराक्षस्योनपुरःस्थिताः ॥ ॥ श्रीवासुदे

वउवाच ॥ ॥ मयादिष्टोरथंचास्यप्रक्षिपत्वंहिवायुज ॥३२॥ अप्यकार्यंशतंकार्यंधर्मार्थेहित्वयामया ॥ ॥ जै
मिनिरुवाच ॥ ॥ प्रेरितोवासुदेवेनगृहीत्वाऽस्यरथंहरिः ॥३३॥ साश्वंससूतंसनृपंप्रस्थितोगगनंप्रति ॥ परित्य
ज्यरथंराजातत्क्षणात्पांडवस्यहि ॥ ३४ ॥ गृहीत्वारथमाकाशेप्रपेदेपवनात्मजं ॥ प्रत्युवाचहनूमंतंत्वयामेनी
यतेरथः ॥ ३५ ॥ शून्योहिविपुलःकृष्णरथंपश्यमयाहृतं ॥ नयिष्यसिरथंयत्रतत्रमाधवपांडवौ ॥ ३६ ॥ नयि
ष्यामिनमुंचामिदैवात्त्यक्तोत्वयारणे ॥ क्षीराब्धौकृष्णनाथस्यशयनंशेषमंचके ॥ ३७ ॥ रमाविरहिणीनित्यं
या॥चिंतयतिमाधवं ॥ पार्थभक्त्यावृतंकांतंसाप्राप्नोतुमयार्पितं ॥ ३८ ॥ नयथातेभातिसूर्योनचंद्रंवीक्षतेतथा ॥
यन्निमित्तंगतश्चंद्रस्तंजानंतुविचक्षणाः ॥ ३९ ॥ त्वत्तोऽधिकंकृतंकर्महृदिजानातितत्त्वतः ॥ ॥ हनुमानुवाच ॥
महिमातेमयादृष्टोवर्णितोनुत्वयाऽनघ ॥ ४० ॥ तनोतिपौरुषंस्वंयःसाधुभिर्वर्ण्यतेनसः ॥ ॥ वीरवर्मोवाच ॥ ॥
रथंगृहीत्वामेवीरनगंतुंपार्यतेत्वया ॥ ४१ ॥ सहस्वमत्प्रहारंहिमयाकृष्णौयथाधृतौ ॥ ततोजघानसरथंहनूमं
तंस्वमुष्टिना ॥४२॥ तस्यमुष्टिप्रहारेणनययौपवनात्मजः ॥ एवमेकेनतेवीरास्त्रयोयुद्धेतथाधृताः ॥ ४३ ॥ तंनृपं
हृदयेकृष्णोजघानस्वपदात्वरन् ॥ मूर्छितःसपपातोर्व्यांगृहीत्वाचरणौहृदि ॥ मुहूर्त्तार्धेनतांहित्वापुनरेवोत्थि
तोऽब्रवीत् ॥ ४४ ॥ मयात्रयोधृतायूयंनैकोऽहंविधृतस्त्रिभिः ॥ यमेनमरणंप्रोक्तंमदीयंतद्गतंकुतः ॥ ४५ ॥ नी
तौपार्थस्यतुरगौमयावीराःप्रतोषिताः ॥ कृष्णांघ्रिस्पर्शतोनूनंमृत्युर्मेऽद्यपलायितः ॥ ४६ ॥ ततोवीक्ष्यनृपंकृ
ष्णःस्वैरथेसमवस्थितं ॥ उवाचपांडवंयुद्धेशृणुफाल्गुनमेवचः ॥ ४७ ॥ नायंवर्षसहस्रेणविजेतव्यस्त्वयाम

या ॥ सर्वास्त्रसंग्रहंवेत्तिलघुहस्तोमहाबलः ॥ ४८ ॥ सर्वेजितारणेवीरास्तथाऽहमपितोषितः ॥ ॥ अर्जुनउवा
च ॥ ॥ येनत्वंतोषितोनाथविजयीसप्रजायते ॥ ४९ ॥ पौरुषेणमदीयेननैवाप्नोतिपराजयम् ॥ एवंब्रुवाणंवीरोऽ
सौपार्थंप्रोवाचसत्वरः ॥ ५० ॥ वीरवर्माप्रसन्नस्तंमैवंवदधनंजय ॥ ॥ वीरवर्मोवाच ॥ ॥ चराचरंत्वयापार्थश
क्यतेजेतुमाहवे ॥ ५१ ॥ त्वद्वाक्येनामुनावीरप्रसन्नंजायतेमनः ॥ इत्युक्त्वाधनुरुत्सृज्यपतितःकृष्णपादयोः ॥
॥ ५२ ॥ निपपाततदाराजापार्थमालिंग्यसत्वरः ॥ तुरगाभ्यांसमंस्वंहिराज्यंदेहंस्वकंददौ ॥ ५३ ॥ श्रीकृष्ण
नाथस्यकरेकृत्वावीरैश्चसौहृदम् ॥ तोषयन्कृष्णनाथस्यभक्त्याचित्तंपुरःस्थितः ॥ ५४ ॥ षष्ठेऽथदिवसेराजाद
र्शयामाससत्वरम् ॥ सारस्वतंपुरंस्वंहिवित्तंपार्थायधीमते ॥ मौक्तिकान्यष्टधायानिधनानिचबहूनिच ॥ ५५॥
रत्नजातंतुसकलंयन्नेतुंनैवशक्यते ॥ गजानांचन्द्रशुभ्राणांसहस्राण्येकसप्ततिः ॥ ५६ ॥ एकतःश्यामकर्णा
न्हितुरगान्सुबहूनपि ॥ सुन्दरीणांसहस्राणिनवपार्थकरेददौ ॥५७॥ स्वयंपुरःसरोभूत्वापालयामासवाजिनौ ॥
ततःपार्थमुखावीरादद्दशुर्भासुरंनदम् ॥ ५८ ॥ नानाचक्राकुलजलमावर्त्तशतसंकुलम् ॥ नयंतिहिगजान्यत्रमी
नास्तानितरेझषाः ॥ ५९ ॥ महद्भिर्जलकल्लोलैर्हसंतमिवसागरम् ॥ पार्थोऽब्रवीन्महाभागंवीरवर्माणमादरात
॥ ६० ॥ प्रतियामिनदंयातौहयौवारितरौमम ॥ पोतैस्तारयमत्सैन्यंवीरवर्मातथाऽकरोत् ॥ ६१ ॥ तीर्णंसैन्यंस
मग्रंहिपार्थस्यजनमेजय ॥६२॥ इत्या०प०जैमिनीये वीरवर्मविजयकथनंनामैकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः॥४९॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ सारस्वतपुरान्मुक्तौवाजिनौनिर्गतौनृप ॥ लंबोदरंनमस्कृत्यवक्ष्येऽहंयत्रतौगतौ ॥ १ ॥

वायुवेगसमौदांतौचंद्रदीप्तिमुखौहरी ॥ चंद्रहासपुरंप्राप्तौततःकौंतलकंशुभम् ॥ २ ॥ पृष्ठतोऽनुययुःसर्वेकृष्ण
प्रद्युम्नजिष्णवः ॥ हंसध्वजस्ताम्रकेतुःप्रवीरःफाल्गुनिर्वृषः ॥ ३ ॥ वीक्षमाणास्तुरंगौतौव्यामोहाविष्टचेतसः ॥
वाजिनौनःकुतःप्राप्तौकेननीतौतलंगतौ ॥ ४ ॥ आकाशमुत्प्लुतौकिंतुवियद्गावाःस्मतेऽभवन् ॥ तावद्ददृशुराका
शेपुरुषंदीप्ततेजसं ॥ ५ ॥ भ्राजमानंश्रियातीवद्वितीयमिवभास्करम् ॥ मुनीनांप्रवरंचैववेदवेदांगपारगं ॥ ६ ॥
नारदंकलहप्रेप्सुंवैष्णवानांगरीयसम् ॥ कृष्णमाधवगोविंदनृसिंहमधुसूदन ॥७॥ जपंतंमनसानित्यंभक्त्याके
वलयायुतं ॥ पृथक्पृथङ्नमश्चक्रुर्मुनितंफाल्गुनादयः ॥ ८ ॥ कुतःप्राप्तंपूज्यपादैर्दृष्टौनःकिंतुरंगमौ ॥ इत्यमुं
परिपप्रच्छफाल्गुनःस्वामिगौरवात् ॥ ९ ॥ नारदस्त्वब्रवीदश्वौगतौकौंतलकंपुरं ॥ यत्रराजाचंद्रहासोवैष्णवः
पालितांपुरीं ॥ १० ॥ यस्मैकुंतलकोराजाराज्यंदत्वावनंययौ ॥ धृष्टबुद्धेःप्रधानस्यकन्यांयःपरिणीतवान् ॥
॥ ११ ॥ केरलाधिपतेःपुत्रःकुलिंदेनानुपालितः ॥ लक्ष्मीपतेःप्रसादात्सप्राप्यकौंतलकांपुरीम् ॥१२॥ चंद्रहासो
महाबाहुर्योद्धाताद्दङ्नविद्यते ॥ अमीनृपतयस्तस्यकलांनार्हंतिषोडशीं ॥ १३ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाबीभत्सुर्वि
स्मयान्वितः॥ प्रत्युवाचकआहोस्विच्चन्द्रहासोमहाबलः ॥ १४ ॥ शंसनारदमेसर्वंचरित्रंविस्मयान्वितम् ॥ चं
द्रहासस्यनृपतेर्विस्तरेणयथातथं ॥ १५ ॥ योभक्तोहरिमेधस्यवासुदेवस्यभूपतिः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स
मयःकीदृशःपार्थहयौमार्गच्युतौतव ॥ १६ ॥ चिंतातुरोधर्मराजोविद्यतेहस्तिनापुरे ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥
उभयोःसेनयोर्मध्येकथंकृष्णमुखादहम् ॥ १७ ॥ अश्रौषंस्वस्थचित्तःसन्कुरुक्षेत्रेकथानकम् ॥ सत्कथाश्र

वणेयेषांपुंसांनसमयोभवेत् ॥ १८ ॥ वंचितास्तेहिकालेननराह्यल्पायुषोभुवि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनक
थयस्वकथामिमां ॥ १९ ॥ अश्वोमेयातुविप्रेंद्रयज्ञोभवतुवानवा ॥ श्रेयोर्थिभिर्नरैःसम्यक्श्रोतव्यावैष्णवीक
था ॥ २० ॥ एतद्यज्ञशतंचाश्वमेधादीनांप्रकीर्तितम् ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ केरलाधिपतिःपूर्वमासीद्राजासुधा
र्मिकः ॥ २१ ॥ राज्यंचकारमेधावीविधिवत्पालयन्महीम् ॥ तस्यपुत्रोऽभवन्मूलनक्षत्रेबहुभाग्यवान् ॥ २२ ॥ त
स्मात्कतिपयैरेवदिवसैर्वेष्टितंपुरं ॥ वैरिभिस्तस्यनृपतेरंतेश्लेष्मादिभिर्यथा ॥ २३ ॥ युद्धंकृत्वासनृपतिर्जहौप्रा
णान्सुधार्मिकः ॥ परलोकगतंश्रुत्वापतिंपत्न्यन्वगान्मुदा ॥ २४ ॥ पितृभ्यांरहितंबालंधात्रीकौंतलकंपुरम् ॥ नि
न्येपुरःश्रियस्तस्याभविष्यत्पतिमूर्जितम् ॥ २५ ॥ वर्षाणित्रीणिचतथापालितोयत्नतःशिशुः ॥ धात्र्याकंडनपे
षादिकर्मभिःकौंतलेपुरे ॥ २६ ॥ ध्यायंतीस्वनृपंधात्रीसंतप्यातिदिनेदिने ॥ ततःपंचत्वमगमद्धात्रीबालंविनास
ती ॥ २७ ॥ सोऽर्भकस्त्र्याब्दिकोगौरोलक्षणैरभिलक्षितः ॥ वामपादेलघुंषष्ठीमंगुलिंबिभ्रदेवहि ॥ २८ ॥ तदास्त्रेहे
नबहुनाकाभिश्चित्प्रातिपालितः ॥ स्त्रीभिःपंचाब्दिकोजातस्ततःस्वैरंचचारसः ॥ २९ ॥ वीथ्यांतथाऽर्भकैःसार्धंरेमे
भुंक्तेचतैःसह ॥ भोजयंतिचतंकाश्चित्स्नापयंतिपुरस्त्रियः ॥ लेपयंतिसुगंधैश्चचंदनैर्वरयोषितः ॥ ३० ॥ स्वपित्य
पिचताभिश्चबालस्तास्मिन्पुरेऽर्जुन ॥ कंचुकादिप्रयच्छंतिवरोष्णीषंश्चकाश्चन ॥ ३१ ॥ उपानहौपट्टसूत्ररज्जुबि
भ्रच्छुचिःशुचिः ॥ धृष्टबुद्धेःप्रधानस्यमंदिरंस्वेच्छयागमत् ॥ ३२ ॥ विप्रैर्योगीश्वरैःशांतैर्मुनिभिःसमलंकृतं ॥ तं
शिशुंमुनयःसर्वेदृष्ट्वाविस्मयमागताः ॥ ३३ ॥ पश्चाच्चबुभुजुस्तेनशिशुनापांडुनंदन ॥ धृष्टबुद्धिर्विनीतःसंस्तान्मु

नीन्पर्यपूजयत् ॥ ३४ ॥ अर्घ्यादिक्रिययासम्यग्भोजयामासपायसं ॥ विविधान्नमपूपांश्चमादकान्वटकानपि
॥ ३५ ॥ तृप्तास्तेमुनयोबालःस्त्राचांताधौतपाणयः ॥ धृष्टबुद्धिप्रदत्तेनचंदनेनसुगंधिना ॥ ३६ ॥ वस्त्रालंकरणैर
न्यैस्तोषितास्तेऽब्रुवन्वचः ॥ धृष्टबुद्धेऽभिनंदामाश्चिरंजीवसुखीभव ॥३७॥ यस्त्वयावीक्षितोबालःपुरस्तात्पंचवा
र्षिकः ॥ कोऽयंकस्यसुतःप्राप्तःकस्माद्देशाच्चतद्वद ॥ ३८ ॥ इतिपृष्टोधृष्टबुद्धिःप्रत्युवाचस्मयन्निव ॥ कतिबालान
संत्यस्मिन्ननाथाःपुटभेदने ॥ राजकार्यगरीयस्त्वान्नाहंजानामिबालकम् ॥३९॥ ॥ मुनयऊचुः ॥ ॥ मनोहरो
लक्षणलक्षितांगोबालोध्रुवंराज्यधरोविभाति ॥त्वंधृष्टबुद्धेप्रतिपालयैनंत्वत्संपदांपालयिताऽर्भकोऽग्रे॥४०॥ ततो
विसृष्टामुनयःसरोषंबुद्ध्याऽमुनाचिंतयताकिमीदृक् ॥ यथागतंतेमुनयोऽभिजग्मुःसराजमंत्रीभृशमन्वतप्यत्
॥ ४१ ॥ किमेभिरीडचैरुदितंवचोमांयत्संपदांतेऽधिपतिर्भविष्यति ॥ बालःकथंतद्विपरीतकर्तातेषांमुनीनामह
मस्मिवाक्यम् ॥ ४२ ॥ विचार्यमंत्रीनृपतेःशिशोर्वधंसमाह्वयत्सोंऽत्यजवृंदमातुरः ॥ रे रेपशुघ्नावनगह्वरंमहद्वि
नीयबालंप्रतिहंतुमर्हथ ॥ ४३॥ चिह्नंशरीरस्यकिमप्यवश्यमानाय्यमस्मत्परितुष्टिकारि ॥ ततोभवद्भ्योविविधा
महिष्योमयाप्रदेयाघटदुग्धभाजः ॥ ४४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तस्यवाक्यंसमाकर्ण्यचांडालाहर्षिताःशिशु
म् ॥ प्रतार्यजगृहुर्मत्तानिन्युस्तंवनगह्वरम् ॥ ४५ ॥ भयानकैःपक्षिसंघैःसेवितंकंटकैर्युतम् ॥ सुधार्मिकस्यतनयं
हसंतमवधार्यतम् ॥ ४६ ॥ शस्त्राणिशितधाराणिकोशेभ्योजगृहुस्तदा ॥ भ्रमतातेनशिशुनायादृष्टाप्रतिमाहरेः
॥४७॥शालग्रामशिलारम्यातांमुखेसोऽर्भकोऽक्षिपत्॥संक्रीडचमानःशिशुभिर्यष्टिपाषाणगोलकैः॥४८॥उच्चयमा

नोवयस्यैः किंसुखेनक्रीडसेऽमुना ॥ वर्तुलेनोपलेनाद्यसोऽब्रवीत्ताञ्छिशून्प्रति ॥४९॥ सखायःसंतिबहुधाचित्रपा
षाणगोलकाः॥ईदृशोऽनुपमःस्निन्धोनापरोवीक्षितोमया ॥५०॥ क्रीडाम्येभिरहंपूर्ववर्तुलैरश्मगोलकैः ॥ भग्नेषुते
षुचांतेऽहंरमिष्याम्यधुनाध्रुवम् ॥५१॥ सबालस्तांशिलांरम्यांधारयन्वदनेऽरमत् ॥ नारदउवाच ॥ अनुग्रहान्म
मपुराध्रुवोविष्णुमतोषयत् ॥५२॥ तथैवपार्थदेवेशंदध्यौनारायणंस्वयम् ॥कृष्णकृष्णजगन्नाथवासुदेवजनार्दन
॥५३॥ चांडालाःशितधारैश्चखड्गैर्घ्नंतिजगत्पते ॥ पाहिमांपरमानंदसर्वव्यापिन्नमोस्तुते ॥५४॥ ध्रुवश्चरक्षितो
येनप्रह्लादोगजराट्तथा ॥ निर्नाथनीचदीनानांत्वंनाथःपरिगीयसे ॥ ५५ ॥ नमातानपिताबंधुरस्माकंनचगोत्र
जाः ॥ नत्रातायदिगोविंदःकोमेत्राताभविष्यति ॥ ५६ ॥ पाहिव्यसनतोमाऽद्यसर्वव्यापिन्नमोस्तुते॥ ततोदेवःस
भगवांश्चंडालांस्तानमूमुहत् ॥ ५७ ॥ मोहितास्त्वंत्यजावाक्यमब्रुवन्कीदृशःशिशुः ॥ सुकुमारोविशालाक्षोदीर्घ
बाहुर्मनोहरः ॥ ५८ ॥ किंधृष्टबुद्धिनाप्रोक्तंहंतव्योबालकोवने ॥ यच्चांत्यजावयंपूर्वंनानापापेनकर्मणा ॥ ५९ ॥
बालकस्यवधाद्घोराभविष्यामोऽत्रकीदृशाः ॥ अथवाकेनदोषेणपितृभ्यांरहितोऽभवत् ॥ ६० ॥ इत्युदीर्यशिशो
र्देहंनिरीक्षंस्तेंऽत्यजास्तदा ॥ वामपादेकृशांषष्ठीमंगुलिंददृशुस्तदा ॥ ६१ ॥ छित्त्वानयामश्चिह्नार्थंधृष्टबुद्धेर्दुरा
त्मनः ॥ इत्युक्त्वाचिच्छिदुःषष्ठीमंगुलिंतंविमुच्यच ॥ ६२॥ त्वरितास्तेपुरंजग्मुश्चिह्नमादायहर्षिताः॥ धृष्टबुद्धिं
नमस्कृत्यदर्शयामासुरंगुलिं॥६३॥जहर्षहृदिदुर्बुद्धिर्मयाकारिवचोवृथा ॥ मुनीनामथचांडालान्महिषीभिरतोष
यत्॥६४॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचंद्रहासोपाख्यानेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥ नारदउवाच ॥ शृणुपा

र्थंमहाबाहोसबालोगहनेवने ॥ स्मरणात्तवमित्रस्यचांडालैर्नहतस्तदा ॥ १ ॥ बालोवातरुणोवृद्धःस्त्रीपुमान्देवकी
सुतम् ॥ स्मरत्यहर्निशंपार्थकृच्छ्रान्मुक्तोनसंशयः ॥ २ ॥ छिन्नषष्ठांगुलिर्बालःक्षरद्रुधिरलेपवान् ॥ भृशंरुरोददु
खार्तोमोहयन्हरिणीगणम् ॥ ३ ॥ पाहिमांदेवदेवेशकृष्णनाथकृपानिधे ॥ कृच्छ्रान्मोचयमांकांतसर्वव्यापिन्नमो
ऽस्तुते॥ ४ ॥ ताहरिण्यःसमागम्यलिलिहुश्चरणंशनैः ॥ अस्मत्पतिःस्वभर्तारंविहायवनगह्वरम् ॥ ५॥ प्रविष्टःका
मुकोऽस्माकंतस्मात्तेनविवार्जितः ॥ मुखरूपेणचंद्रोऽयंस्रवदश्रुलवःस्फुटम् ॥ ६ ॥ वाहनेनविनास्वामीनभसः
स्खलितोभुवि ॥ प्रसादयंत्यइवतालिलिहुर्विजनेवने ॥ ७ ॥ पक्षिणोदुःखिताःसर्वेछायांपक्षैःस्मकुर्वते ॥ उलूका
वृन्दशश्चैवस्थितादुःखान्ननिर्गताः ॥ ८ ॥ पारावतास्तुतद्दुःखात्कृत्वातुकठिनंस्वरम् ॥ पूरयंतिस्मपाषाणैरुदरं
शोकविह्वलाः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोदेशाध्यक्षःकुलिंदकः ॥ तद्देशरक्षणार्थायआगतोवनगह्वरे ॥ १० ॥ अथो
ददर्शतंबालंस्रवदश्रुलवाननम् ॥ जपंतंहरिनामानिरामगोविंदमापते ॥ ११ ॥ त्राहिमांकरुणासिंधोद्रौपदीचय
थापुरा ॥ किमुपेक्षसिमांबालंवनेमात्राविवर्जितम् ॥ १२ ॥ यद्युपेक्षसिमांनाथतवैवहितदात्रपा ॥ त्वद्भक्तानाव
सीदंतिश्रुतमेतन्मयाविभो ॥ १३ ॥ श्रुत्वावाक्यंसनृपतिःकुलिंदोविस्मयान्वितः ॥ अवतीर्यहयात्क्षिप्रंबालंच
परिसांत्वयन् ॥ १४ ॥ उवाचवाक्यंमेधावीसोऽश्रूणिपरिमार्जयन् ॥ कःपितातवकामाताक्वचतेसुहृदांगणः ॥
किमर्थंनिर्जनेऽरण्येस्थितःप्रब्रूहिमांशिशो ॥ १५ ॥ ॥ बालकउवाच ॥ ॥ ममभातापिताकृष्णस्तेनाहंपारिपा
लितः ॥ तमपश्यन्महाराजरोदनंक्रियतेमया ॥ १६ ॥ श्रुत्वैतच्चिंतयामाससराजाजनमेजय ॥ ममापुत्रस्यजा

येतपुत्रोऽसौवैष्णवःशिशुः ॥ १७ ॥ इत्युक्त्वातंसमालिंग्यवाजिपृष्ठेत्वरोपयत् ॥ स्वयंचारुह्यनगरींचन्दनाह्वांकु
लिंदकः ॥ १८ ॥ ययौपरिजनैःसार्धंहर्षोद्रेकात्स्फुरद्भुजः ॥ गच्छन्पथ्यब्रवीत्सामेपापर्द्धिःपुण्यदाभवत् ॥ १९ ॥
इत्थंब्रुवन्सनगरींसम्प्राप्तश्चन्दनावतीम् ॥ प्रविवेशकुलिन्दःस्वंभवनंपुत्रसंयुतः ॥ २० ॥ मेधाविन्यैस्वराज्ञ्यैतंपु
त्रंलब्धंन्यवेदयत् ॥ साहर्षिताऽब्रवीद्वाक्यमशोच्याहंतुकेवलम् ॥ जातामनोरथाःसर्वेपावितांऽहंनसंशयः ॥ २१ ॥
॥ नारदउवाच ॥ ॥ ततःकुलिन्दोमेधावीउत्सवंसमचीकरत् ॥ ब्राह्मणान्स्नातकान्वेदविदुषःपर्यपूजयत्
॥ २२ ॥ गणका अब्रुवन्हृष्टाहेकुलिन्दतवार्भकः ॥ अयंबहुश्रवाःश्रीमान्विष्णुभक्तोमहायशाः ॥ चंद्रःशुद्धमुखा
द्रम्याद्धसतोऽस्यपतिष्यति ॥ २३ ॥ चंद्रहासेतिनाम्नाऽयंभविष्यतिधरापतिः ॥ ततःप्रभृतिभोःपार्थचन्द्रहासो
दिनेदिने ॥ २४ ॥ कुलिंदस्याशयासार्धंव्यवर्धतयथाशशी ॥ अकृष्टपच्याप्टथिवीप्रजाआनंदनिर्भराः ॥ २५ ॥
गावश्चघटदोहिन्योदेशआसन्मनोरमाः ॥ सप्ताब्दिकश्चन्द्रहासोनानाक्षरविनिर्णयम् ॥ २६ ॥ विचार्यसम्यङ्
मनसाहरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ सजजापसदाक्रुद्धस्तदासोऽक्षरपाठकः ॥ २७ ॥ अहर्निशंचन्द्रहासहरिरित्यक्षरद्व
यम् ॥ उदाहरसिनान्यांस्त्वंवर्णान्पठसिचार्भक ॥ २८ ॥ ॥ चन्द्रहासउवाच ॥ ॥ सिद्धोवर्णसमाम्नायःसम
ग्रोह्यच्युतेमया ॥ हरिरित्यक्षरालापान्नान्यान्निसरतेमुखात् ॥ २९ ॥ मदीयात्किंकरोम्यद्यकिंकरोभवतामहम्
॥ ततोगुरुश्चुकोपास्मैवंशंभिन्नंकरेदधत् ॥ ३० ॥ ककेतिभणभोःशिष्ययथैवंपरिवर्तते ॥ चंद्रहासोऽब्रवीद्वाक्यं
भीतवत्तंशनैःशनैः ॥ ३१ ॥ नभणामिकदाचिन्मेनजिह्वापरिवर्त्तते ॥ हरिनामजपिष्यामिनान्यैःशास्त्रैःप्रयोज

रिंहनम्॥३२॥यत्रनामहरेर्नास्तितानिशास्त्राणिकिंप्रभो॥ यस्मिञ्छास्त्रेपुराणेचहरिनामनदृश्यते॥३३॥ श्रोत
व्यंनैवतच्छास्त्रंयदिब्रह्मास्वयंवदेत्॥ ॥नारदउवाच॥ ॥शृणुपार्थमहाबाहोवैष्णवस्यशिशोःपुनः॥ ३४॥
चरितंचंद्रहासस्यसर्वपापप्रणाशनम्॥ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धःकुलिंदभवनंययौ॥ ३५॥ चन्द्रहासगुरुर्गत्वाकुलि
न्दंवाक्यमब्रवीत्॥ महद्भूतस्यसंचारात्कस्याचित्तवपुत्रकः॥ अहर्निशंहरिरितिप्रजल्पन्परितिष्ठति॥३६॥पाठि
तोऽपिमयाशास्त्रंकुबुद्धिर्नपठत्यसौ॥ यद्याज्ञाममराजेंद्रतर्हिशास्मिनसंशयः॥३७॥ ॥कुलिन्दउवाच॥ ॥
दैवाल्लब्धोमयापुत्रःसकथंताड्यतेऽधुना॥ ईदृशोऽपिपिशाचोऽयंमूर्खःपालयिताध्रुवम्॥३८॥ नाश्रावि गुरुभिश्चि
त्रंशिशोराचरितंमहत्॥ एकादशीदिनेप्राप्तेनान्नंभुक्तेनचामृतम्॥३९॥ अमुंविनाकथंभुंक्षेतस्येयंस्थितिरीदृशी
॥तस्माद्याहिगृहंविप्रचन्द्रहासोयथासुखं॥४०॥ वर्त्ततामष्टमेऽब्देऽस्यमेखलाबंधनाक्रियां॥ करिष्यामिततश्चा
यंवेदाभ्यासंकरिष्यति॥४१॥ यथागतंगतोविप्रोहर्षितोऽभूत्कुलिंदकः॥ गाढमालिंग्यतंपुत्रंचंद्रहासंमनोरमं
॥४२॥ अनेनैकेनपुत्रेणपाविताविषयाभम॥ विष्णुभक्तेनदक्षेणकिमन्यैर्बहुभिःसुतैः॥४३॥ सर्पिण्याबहवःपु
त्राजायंतेहरि[1]भक्षकाः॥ अयंहरिपदध्यानगताचित्तःसुतोमम॥४४॥ किंमयाचरितंपूर्वंतपःपंचाग्निसाधनं॥
येनाहंप्राप्तवान्पुत्रंवैष्णवंजनवल्लभं॥४५॥ नारदउवाच॥ ॥अथाष्टमेऽब्देसंप्राप्तेमेखलाबंधनाक्रियां॥ चंद्रहास
स्यसकलांव्यदधात्सकुलिंदकः॥४६॥ ततोवेदाहुतीर्हुत्वासांगंवेदमपाठयत्॥अपीपठच्चन्द्रहासोवेदंध्यायन्ह

[1] भेकभक्षकाः।

दि ॥४७॥ पठित्वानिखिलंवेदंसोऽब्रवीत्प्रीयतांहरिः॥वेदेषुस्मृतिशास्त्रेषुगीयतेमेप्रभुर्हरिः ॥४८॥तन्नपश्याम्यहं
वस्तुयत्रनायंहरिःस्थितः॥इत्थंवेदार्थमालोक्यधनुर्वेदमथाभ्यसत् ॥४९॥ ह्रदंगणेहरिंलक्ष्यंस्थाप्यबाणानमूमु
चत्॥सद्भक्तिचापेवर्त्ततंदृढंतंसात्विकंगुणं ॥ ५० ॥ परामृश्यचसंयोज्यचित्तमेकंशरःकृतः॥येनापिऋजुनाबालः
प्रापलक्ष्यंजनार्दनं॥५१॥अमुनातुप्रकारेणयेतुलक्ष्यंनजानते॥ताञ्जनानर्दयत्येवतल्लक्ष्यंपांडुनंदन ॥५२॥नारद
उवाच ॥ शरीरतूणात्स्वयमेवपंचबाणाययुस्तस्यकुलिंदसूनोः॥ एकीभवंस्तस्यह्यनुप्रविष्टाजनार्दनंलक्ष्यमती
वचित्रं ॥ ५३ ॥ एवंधनुर्वेदमथाभ्यसत्सततोगुरूंस्तानपिपर्यपूजयत् ॥ वाजीगणंशत्रुगणंसमग्रमपीपलद्देशम
जीजयत्तं ॥ ५४ ॥ हंसाधिरूढश्चलकुंडलोऽसौखलीनमाक्रम्यचकारनम्रं ॥ गुरुभ्यआहस्मनमेभ्रमोऽस्तीत्यूचे
हरिंप्राप्यकथंविमूढः ॥ ५५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचंद्रहासोपाख्यानेचंद्रहासविद्याभ्यासवर्ण
नंनामैकपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥छ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ धन्यास्तेविषयायेषुतादृशोवैष्णवःस्थि
तः ॥ अभ्यासमीदृशंचक्रेधनुर्वेदस्यनारद ॥ १ ॥ हरिभक्तंकदावीक्ष्येइतीहामेसदाभवत् ॥ आवयोःशब्दसा
न्निध्यंवर्त्ततेनेतरेष्विदम् ॥ २ ॥ औत्तानचरणोव्योम्निपातालेसबलिःस्थितः ॥ बिभीषणस्तुलंकायांसस्वर्गैनः
पितामहः ॥ ३ ॥ इतस्ततस्त्वंभ्रमसिकुतस्त्वद्दर्शनंमम ॥ अधुनाभाग्यसंयोगाज्जातोनौसंगमोमुने ॥ ४ ॥ अधु
नाचन्द्रहासंतंदृष्ट्वाप्राप्स्येमहत्फलम् ॥ कथयस्वकथामेतांसुधारूपांमनोरमाम् ॥ ५ ॥ तारुण्यंविषमंप्राप्य

१ ह्रदेवांऽगणन्तस्मिन् । २ ध्रुवः ।

किमाचरितवान्मुने ॥ चंद्रहासोनृपवरस्तन्ममाचक्ष्वतत्वतः ॥ ६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अथोनषोडशाब्दो
ऽसौजनकंवाक्यमब्रवीत् ॥ विभोददासिचेन्मह्यमाज्ञांदिग्विजयायतान् ॥ ७ ॥ याम्यहंसकलान्भूपाञ्जित्वा
तवबलादरीन् ॥ धनंसमानयिष्यामिनरराजैःसमंनृप ॥ ८ ॥ कुलिंदःप्रत्युवाचेदंकथमेकःप्रयास्यसि ॥ राजा
नःसंतिदुर्जेयाःसैन्येनमहतावृताः ॥ ९ ॥ अथवावासुदेवंतंसंस्मृत्यगच्छसेहठात् ॥ अस्मत्स्वामीधृष्टबुद्धिर्मंत्री
कौंतलपस्यसः ॥ १० ॥ शतग्रामकएवायंदेशस्तेनार्पितोमम ॥ इतस्तस्यैवनृपतेर्वैरिणोबलवत्तराः ॥ ११ ॥
पीडयंतिस्ममद्देशंत्वामाकर्ण्योपरेमिरे ॥ इत्थंपितुर्वचःश्रुत्वाचंद्रहासोययौमुदा ॥ १२ ॥ रथिभिःपंचभिःसार्धं
देशांस्तान्वीरपूरितान् ॥ तान्सर्वानजयद्धन्वीचंद्रहासोनृपान्हसन् ॥ १३ ॥ वृथाराज्यमदेनामीमत्तानाराध
यन्हरिम् ॥ परिभूतान्मयामत्तान्रथिनःसादिनोनरान् ॥ १४ ॥ नरक्षितामयाग्रस्तानृतेदेवंजनार्दनम् ॥ चंद्र
हासभयाद्भीतावैरिणस्तेविलिल्यिरे ॥ वासुदेवकथालापात्कलिदोषायथोत्कटाः ॥ १५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
विजित्यनृपतीन्सर्वान्गजानश्वान्सहस्रशः ॥ सुवर्णरत्नमुक्ताभिःपूरिताञ्छकटान्बहून् ॥ १६ ॥ चंद्रहासःसमा
दायस्वांपुरींचंदनावतीम् ॥ आविवेशकुलिंदेनसंमुखेनाभिनंदितः ॥ १७ ॥ दीपदीपितपात्रेणमात्रानीराजित
स्तथा ॥ पितरौचनमस्कृत्यशिबिकायामरोपयत् ॥ १८ ॥ नरवाहैर्गृहीतायांपदातिःप्रययौपुरः ॥ वहन्नुपानहौ
पित्रोश्चंद्रहासोऽब्रवीद्वचः ॥ १९ ॥ पित्रोर्भक्त्याविनाकिंचिल्लभ्यतेभुविनोनरैः ॥ लक्ष्मीनारायणावेतौपितरौचिं
तयाम्यहम् ॥ २० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ चतुष्पथेसमायांतंददृशुःपौरयोषितः ॥ चंद्रहासंविशालाक्षंहसंतंम

दनंश्रिया ॥ २१ ॥ चंद्रहासइहआगतःसखींप्राहकाचिदबलाचसस्मितम् ॥ चंद्राहासइहयावदंचितोहंतिपात
कचमूंविलोकनैः ॥ २२ ॥ तामथालपतकाचिदहोस्विल्लज्जसेनगदतीकिमवद्यम् ॥ यःसदाहसतिकामुकवृंदंमं
त्रिजोविकलमेतदवश्यम् ॥ २३ ॥ एवमादिवचःशृण्वंश्चंद्रहासःस्वमालयम् ॥ प्रविवेशसुहृन्मित्रपितृव्यादी
न्प्रतोषयन् ॥ २४॥ अथाभ्यर्षिचत्तंपुत्रंचंद्रहासंस्वकेपदे ॥ वेदविद्भिर्द्विजैःसार्धंकुलिंदःपंचमीदिने ॥ २५ ॥ म
होत्सवंतदाचक्रुःपौराःसर्वेयथाक्रमम् ॥ प्रक्षाल्यतोयैःप्रथमंस्वानिस्वान्यंगणानिच ॥ २६ ॥ प्रमार्जुश्चंदनैःशु
भ्रैश्चांद्रैःसंचूर्णकैर्व्यधुः ॥ चतुष्काणिपताकाश्चवितेनुर्हर्षिताजनाः ॥ २७॥ उच्चैर्जगुर्नामहरेःपदैर्ललितवर्त्तनैः ॥
एकीभूयततःपौराश्चंद्रहासमपूजयन् ॥ २८ ॥ चंदनेनसुगंधेनकेसरेणसुचंद्रिणा ॥ तथाचंपकमालाभिर्धूपैरगु
रुजैःशुभैः ॥ २९ ॥ नीराजयंतिस्मतदातंचकर्पूरदीपकैः ॥ एवंसंपूजितःपौरैश्चंद्रहासोब्रवीच्चतान् ॥ ३० ॥ अ
तःप्रभृतिभोःपौराःप्राप्तेयाम्येदिनेशुभे ॥ उत्सवंचैकभक्तंयोनकरोतिसमेरिपुः ॥ ३१ ॥ तथाविष्णोस्तिथौचान्नं
योभुंक्तेसमहानरिः ॥ पातकानांगणःसर्वःप्राप्तेचैकादशीदिने ॥ ३२ ॥ भीतोविलीयतेचान्नेनभोक्तव्यंततोनरैः ॥
घटिकाःषट्तुपंचाशद्दृश्यतेदशमीयदा ॥ ३३ ॥ रिक्तातिथिःसामंतव्यादशमीत्वपरेहनि॥अविद्धाचैवकर्तव्या
वैष्णवैर्विष्णुवल्लभा ॥ ३४ ॥ पापाद्भीताधर्मरताविष्णोर्भक्तिसमन्विताः ॥ उभयोःपक्षयोरात्रौयेजाग्रतिहरेर्दि
ने ॥ ३५ ॥ तेषामहंसदादासोभविष्यामिनसंशयः ॥ आयुष्यंचपलंतादृग्जलबुद्बुदसन्निभम् ॥ ३६ ॥ चिंतयध्वं
जनामूढामाधवंवष्मसुस्थिरम् ॥ अस्थिस्तंभंस्नायुबद्धंमांसक्षतजलेपनम् ॥३७॥ शतच्छिद्रंग्रहैर्व्याप्तंलोभक्रो

धादिवैरिभिः ॥ एतादृशंशरीरंचव्रतमेकादशीसमम् ॥ ३८ ॥ यद्विचार्यंक्षमंबुद्ध्यातद्यूयंकर्तुमर्हथ॥एकादशो
समंकिंचित्पावनंभुवनत्रये ॥ ३९ ॥ नश्रुतंनमयादृष्टंतस्याःस्वामीहरिर्यतः ॥ इत्यादिष्टास्तेनपौराहृष्टास्तदनु
मेनिरे ॥ ४० ॥ सुवर्णरत्नवासोभिःपौरानन्यांश्चदुर्बलान् ॥ चंद्रहासोद्विजान्सर्वान्समलंकृतवान्मुदा ॥ ४१ ॥
मंदिराणिविचित्राणिसद्विजार्थमकारयत् ॥ वापीकूपतडागादिपूर्तंविष्णवालयानिच ॥ ४२ ॥ शिवालयानिस
त्राणिबहून्योगेश्वराश्रमान् ॥ प्रपाश्चकारविविधाःफलपत्रपयोधिकाः ॥ ४३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ देशाद्दे
शात्तदालोकाआजग्मुश्चंदनावतीम् ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रप्रभृतयःप्रजाः ॥ ४४ ॥ पुत्रपौत्रैःपरिवृ
ताधनधान्यसमन्विताः ॥ संस्थापयामाससमुदाप्रजाःसर्वाःकुलिंदजः ॥ ४५ ॥ प्रजाभिरष्टादशभिर्हृष्टा
भिश्चसमन्वितः ॥ चंद्रहासोहरौभक्तिंव्यवर्धयततांपुरीम् ॥ ४६ ॥ यस्यांसमागतश्चार्थीकुबेरंहसति
श्रिया ॥ दत्तयाचंद्रहासेनप्रीयतामित्यधोक्षजः ॥ ४७ ॥ तांचंदनाह्वांपरिपालयंतंतंचंद्रहासंजनकःकुलिंदः ॥ उ
वाचहेपुत्रमयाप्रदेयंनिष्कायुतंकुंतलपायराज्ञे ॥ ४८ ॥ तदर्धमस्मत्प्रभवेप्रदेयंतदर्धमप्यर्धममुष्यपत्न्यै॥ तत्प्रे
षयाशुत्वमुदारसत्वप्रीतिंयथामंत्रिनृपौलभेतां ॥ ४९ ॥ इतःषडयोजनंवत्सविद्यतेकौंतलंपुरं ॥ यस्मिन्कौंतलपो
राजागालवेनपुरोधसा ॥ ५० ॥ राज्यंचकुरुतेसम्यङ्मंत्रिणाधृष्टबुद्धिना ॥ चंद्रहासःसमाकर्ण्यपितुर्वाक्यंप्रह
र्षितः ॥ ५१ ॥ यन्मंत्रिणेचराज्ञेचपत्न्यैयत्प्रेर्यतेवसु ॥ तत्सर्वंगालवायाशुदीयतेतातसत्वरं ॥ इत्युक्त्वावस्तुजातं
तत्प्रेषयामासलीलया ॥५२॥ वामीभिरुष्ट्रैःशकटैर्दुकूलानिचकांचनं ॥ शुद्धंचमलयंचारुकर्पूरंमृगसंभवं ॥५३॥

१ वडवाभिः । २ चंदनम् । ३ कस्तूरीम् ।

गजाःसंप्रेषितास्तेनवाजिनश्चमनोरमाः ॥ तस्मैकुंतलपायासौमंत्रिणेधृष्टबुद्धये ॥ ५४ ॥ चारुविज्ञप्तिसहितंपत्रं
प्रेषितवान्पुनः ॥ पत्रंचतद्धनंसर्वंसमादायप्रतस्थिरे ॥ ५५ ॥ सेवकाश्चंद्रहासस्यप्रापुःकौंतलकंपुरम् ॥ एकाद
शीदिनेप्राप्तेसायाह्नेतस्यसेवकाः ॥ ५६ ॥ पुरोपकंठेसुजलांनदींदृष्ट्वाऽब्रुवन्वचः ॥ स्नात्वासंपूज्यचहरिंप्रविशाम
ततःपुरम् ॥ ५७ ॥ हरेःसंपूजनात्सद्योभद्रंनोहिभविष्याते ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सस्नुःप्रणेमुर्जेपुस्तेदध्यु
र्नारायणंतदा॥५८॥ दधुःशिरसितांदेवींतुलसींहरिवल्लभाम् ॥ एवंनियममास्थायविविशुस्तस्यमंदिरम्॥५९॥
सेवकाश्चंद्रहासस्यमंत्रिणोधृष्टबुद्धिनः ॥ तानार्द्रवाससोदृष्ट्वाधृष्टबुद्धिरदूषयत् ॥ ६० ॥ मनसीत्थंकुलिंदोऽसौमृ
तस्तेनेदृशाअमी ॥ अथाब्रवीत्संप्रणतान्सकुलिंदस्यसेवकान् ॥ ६१ ॥ कदापंचत्वमापन्नःकुलिंदोदेशरक्षकः ॥
दिनानिकतिजातानितच्चानिष्टमभून्महत् ॥ ६२ ॥ ॥ सेवकाऊचुः ॥ ॥ अनिष्टंवैरिणांभूयान्माकुलिंदस्यजातु
चित्॥कुलिंदस्यसुपुत्रेणचंद्रहासेनधीमता॥६३॥कृत्वादिग्विजयंयुष्मत्प्रदेयंप्रेषितंवसु॥अमीहिरण्यकलशैःक
र्पूरागुरुचंदनैः ॥६४॥ दुकूलैःशकटाःपूर्णाआयांतितवमंदिरे ॥ एषांसप्तगुणाःप्राप्ताःकुन्तलाधिपतेर्गृहम् ॥ ६५ ॥
विस्मितोधृष्टबुद्धिस्तद्धनंजग्राहहर्षितः॥ उवाचसूदान्देवान्नमेभ्योदेयंसुशोभनम् ॥६६॥ आहूताबहुशस्तैस्तेसू
दैर्जग्मुर्नसेवकाः ॥ सूदास्तदाधृष्टबुद्धेःकथयामासुरादरात् ॥ ६७ ॥ आकार्योवाचतान्मंत्रीकुपितोरक्तलोचनः॥
धृष्टबुद्धिरुवाच ॥ ॥ दत्तान्नमपियेगर्वादभीक्ष्णंनोपभुंजते ॥ ६८ ॥ कुलिंदंनिगडेबद्ध्वाकुर्वेऽहंधनवर्जितम् ॥ तन्मं
त्रिणोवचःश्रुत्वासेवकाह्यब्रुवन्प्रभो ॥६९ ॥ नगर्वितावयंस्वामिन्नभुंजामोहरेर्दिने ॥ कृतघ्नानांचसंपर्कोमार्गेनःस

मपद्यत ॥ ७० ॥ तस्माद्विशेषतोनान्नंस्वीकुर्मोमंत्रिसत्तम ॥ अथप्रेष्यवचःश्रुत्वाप्रीतःप्रातरभोजयत् ॥७१ ॥ ता
न्स्वयंबुभुजेपश्चादामंत्र्यनृपतिंययौ ॥ आलोचितुंधृष्टबुद्धिःपुरींतांचन्दनावतीम् ॥७२॥ संदिश्यमदनंपुत्रंव्या
पारेनृपतेरथ ॥ सम्प्राप्ताविषयाकन्यापितरंतमभाषत ॥ ७३ ॥ प्रत्यहंयोमयासिक्तःसरसालःफलोद्गमी ॥ वर्तते
तातस्याद्यपालनंहृदिचिंतय॥ वैयग्र्यंराजकार्यत्वात्तवनित्यंप्रजायते ॥७४॥ इत्युक्तोपरताकन्यायौवनोद्भिन्न
शैशवा ॥ तामाश्वास्यययौमन्त्रीहर्षितःसेवकैःसह॥७५॥द्वाभ्यांदिनाभ्यांनगरींप्रापतांचन्दनावतीं ॥ महारण्य
मिदंचादावद्याहोस्मिन्महापुरी ॥७६॥ इतिविस्मयमापन्नंमंत्रिणंसम्मुखागतः ॥ कुलिन्दःसहपुत्रेणनमस्कृत्या
नयद्गृहम् ॥ ७७ ॥ पूजयामासविधिवत्सपुत्रःप्रणतःस्थितः ॥ तंमंत्रीपरिपप्रच्छपुत्रस्तेऽयंकदाभवत् ॥ ७८ ॥ ना
ख्यातवान्पुत्रजन्मभवान्नःपुरतःकथम् ॥ ॥ कुलिन्दउवाच ॥ ॥ औरसोनहिपुत्रोमेस्वयंप्राप्तोमनोरमः ॥७९॥
एकदामृगयाविष्टचित्तोहंवनगह्वरम् ॥ प्रविष्टःकौंतलपुराद्योजनद्वयसंमितम् ॥ ८० ॥ तत्राद्राक्षमहंबालंछिन्नष
ष्ठांगुलिंसुतम् ॥ पंचाब्दमधिकंपुत्रादौरसाद्धरिसेवकम् ॥ ८१ ॥ चंद्रहासंविष्णुभक्तंजानीहित्वंमहामते ॥ ॥ ना
रदउवाच ॥ ॥ अंतर्दृष्टिरभूत्पार्थयोगिवद्धृष्टधीःक्षणम् ॥ ८२ ॥ नजानन्विष्णुभक्तंतंचन्द्रहासंविमूढधीः ॥ अंत
र्विवृणुतेस्मायंकिंचित्सत्यंमुनेर्वचः ॥ ८३ ॥ सएवायंमयाबालोज्ञायतेषोडशाब्दिकः॥ चाण्डालैर्वंचितश्चाहमंगु
लीदर्शकैर्ध्रुवम् ॥८४॥ द्वौपुत्रौममविद्येतेयुवानौमदनामलौ ॥ तौकिंकरिष्यतश्चेत्स्यादयंमेसम्पदांप्रभुः ॥८५॥
अतिक्रांतंहियत्कार्यंपश्चात्तच्चिंतयतेबुधः ॥ तच्चास्यनभवेत्कार्यंचिंतयानोविनश्यति ॥ ८६ ॥ यद्गतंगतमेवास्तु

करिष्याम्यनृतंवचः ॥ मुनीनामथनिश्चित्यमनसाथाब्रवीद्गिरम् ॥ ८७ ॥ धारयन्हर्षचिह्नानिबाह्यांतर्मलिनस्त
था ॥ यथापाखण्डजाबुद्धिर्मनुष्यस्यमहीपते ॥ ८८ ॥ ॥ धृष्टबुद्धिरुवाच ॥ ॥ सफलंतवजन्माद्ययेनप्राप्तःसुतः
शुभः ॥ ममापिहृदयेहर्षःसंजातस्तुमहानहो ॥ ८९ ॥ तवपुत्रंसमालोक्यसचवक्तुंनशक्यते ॥ ९० ॥ इत्थं
वचःप्राहनिगूढभावंक्षुरंप्रलिप्तंमधुनेवतीक्ष्णम् ॥ यथातृणैश्छादितगर्तमेवयथान्नमाविष्टविषंविचित्रम् ॥ ९१ ॥
॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचन्द्रहासोपाख्यानेधृष्टबुद्धेश्चन्दनावतींप्रतिगमनंनामद्विपञ्चाशत्तमोऽ
ध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ पुनर्दध्यौधृष्टबुद्धिःकुबुद्धी
नांमहार्णवः ॥ कथंमुनिवचोऽसत्यंकथंपंचत्वमेत्ययं ॥ १ ॥ प्रत्यक्षंहन्मिचेदत्रकुलिंदतनयंरिपुं ॥ तदामांवि
विधैःशस्त्रैर्हिंस्युरेतेनसंशयः ॥ २ ॥ ततोभवेतांनूनंमेदुःखितौमदनामलौ ॥ स्वयमेववधंकुर्यांसुतराजभटैरहं ॥ ३ ॥
नामुनातुप्रकारेणहंतुंशक्योमयारिपुः ॥ शंभुनायद्धृतंकंठेतद्दानाद्धन्मितंरिपुं ॥ ४ ॥ चंद्रहासमितिध्यात्वाहर्षितः
सोऽब्रवीद्वचः ॥ चंद्रहासविचित्रंत्वंपत्रमानयलेखनीं ॥ ५ ॥ मर्षीयथालिखित्वैकंपत्रंत्वांप्रेषयेपुरं ॥ तेनार्पितमु
पादायपत्रमेकांतसंस्थितः ॥ ६ ॥ धृष्टधीरर्पयामासतस्मिन्वर्णान्यथाक्रमं ॥ स्वस्तिश्रीरस्तुमदनवक्तुंकारणमी
दृशं ॥ ७ ॥ चन्द्रहासोऽहितोऽतीवममायंसंपदांपदं ॥ ज्ञातव्योनात्रसंदेहःपुत्रकार्यंत्वयेदृशं ॥ ८ ॥ मारूपंमाव
योदाक्षीःकुलंशीलंपराक्रमं ॥ विद्यांवित्तंविलंबंमाऽमित्रस्यास्यकुरुध्रुवं ॥ ९ ॥ विषमस्मैप्रदातव्यंत्वयामद
नशत्रवे ॥ पार्वतीशमितिध्यात्वाकृतार्थाःस्यामयद्वयं ॥ १० ॥ चन्द्रहासंविशालाक्षमूचिवान्मद्वचःशृणु ॥ मह

त्कौंतलकेकार्यंविद्यतेमदनंप्रति ॥ ११ ॥ त्वंयाहिपत्रंहिमयामुद्रितंमाविमोचय ॥ भूयाद्गूढंतवहितंपत्रेदत्तेसुता
यमे ॥ १२ ॥ त्वंभेत्सियदिमुद्रांमेभविष्यातिमलंतव ॥ उभयोःशिवयोर्भेदाद्यथावत्तवजायते ॥ १३ ॥ शीघ्रंवा
जिनमारुह्यचतुर्भिःसेवकैर्वृतः ॥ याहिकौंतलकंपुत्रधर्म्यंद्रष्टासिपुत्रकं ॥ १४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सतत्प
त्रमुपादायवेगमास्थायशोभनं ॥ मंत्रिणंतंनमस्कृत्यकुलिंदंपितरंततः ॥ १५ ॥ मेधावतीमगात्प्रष्टुंनमस्कर्तुंकु
लिंदवत् ॥ तयानीराजितश्चाथआशीर्भिरभिनंदितः ॥ १६ ॥ दधिदूर्वाक्षतोन्मिश्रंतिलकंकुर्वतीप्रसूः ॥ अब्रवी
त्सातुपंथानःशिवास्तेसंतुसर्वदा ॥ १७ ॥ मुखंनारायणःपातुबाहूपातुजनार्दनः ॥ वक्षःपातुहृषीकेशउदरंपातुमा
धवः ॥ १८ ॥ पद्मनाभःसदापातुनाभिंकुक्षिंनृकेसरी ॥ कटिंकमलपत्राक्षोजंघेद्वेमधुसूदनः ॥ १९ ॥ जानुनीय
ज्ञभोक्तातेगुल्फौदामोदरोवतु ॥ सहस्रपादंघ्रियुगंसहस्राक्षस्तवाक्षिणी ॥ २० ॥ त्रिविक्रमःपातुसर्वंशरीरंतवपु
त्रक ॥ समंयाहिपुनःशीघ्रंपत्न्यात्वमनुरूपया ॥ २१ ॥ यथात्वंनृपतेःकुक्षिंप्राप्तःसहजयाश्रिया ॥ चन्द्रहासोऽ
थजननींनमस्कृत्यपरीत्यच ॥ २२ ॥ प्रायादश्वाधिरूढस्तैःप्रेष्यैःप्रियहितेरतैः ॥ ग्रामांतरात्समायांतंसददर्श
वधूवरम् ॥ २३ ॥ हरिद्राकुंकुमोद्रेकरंजितारंमनोरमम् ॥ नववत्सामथाद्राक्षीद्दृष्टिंसपुरतःस्थिताम् ॥ २४ ॥ त
स्मैपथिवनाध्यक्षाःप्रददुर्दाडिमीफलम् ॥ केचिच्चंपकमालाभिरर्चयंतिस्मतंपथि ॥ २५ ॥ बबंधुर्मुकुटंभालेना
नापुष्पमयंमुदा ॥ नवोवरइवाभातिचन्द्रहासःससुन्दरः ॥ २६ ॥ प्राप्यकौंतलकाभ्याशेरम्यंक्रीडावनेसरः ॥ व
रटाभिःसमंहंसायत्रगार्हस्थ्यमास्थिताः ॥ कमलोदयेनमहताधवलाब्रह्मपत्रजाः[1] ॥ २७ ॥ तस्यामलांभःसरसः

१ ब्रह्मपत्रजाः ब्रह्मणःपत्रंवाहनं तस्माज्जाताः हंसा इतिपूर्वेणान्वयः ।

समीपेवनंददर्शाम्रतमालनीलम् ॥ सचन्द्रहासोऽद्भुतमेवमेनेसाक्षाद्वसंतंचवसंतमत्र ॥ २८ ॥ फुल्लंपलाशंनवकुं
कुमाभंतमेववक्रंकिलबिभ्रतंतम् ॥ वनश्रियासंगमकज्जलांकंतत्पत्रवल्लीधरमद्भुताभम् ॥ २९ ॥ ततःपल्लविता
आसन्द्रुमास्तस्मिन्मधौसति ॥ मंजर्यःपल्लवारम्याभांतिचूततरौतदा ॥ ३० ॥ तस्मिन्पल्लवितेऽत्यंतंकोकिला
मधुरस्वरम् ॥ चुकूजकामिनांचित्तमाकर्षंतीवदूतिका ॥ ३१ ॥ पुन्नागबकुलाशोकचंपकाःपुष्पिताबभुः ॥ माल
तीयूथिकाजात्यःपुष्पस्तनभरानताः ॥ ३२ ॥ केतक्यःपुष्पगंधाढ्यालीनभ्रमरलोचनाः ॥ पुष्पवर्षैरर्चयंत्यः
स्वभर्त्तारंचमाधवम् ॥ ३३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ मधोरुत्सवमालोक्यकुलिंदतनयोमुदम् ॥ परांप्रापहरेरेव
चरित्रंहृदयेदधत् ॥ ३४ ॥ स्नात्वासंपूज्यचहरिंतैःपुष्पैर्मधुसंभवैः ॥ संकल्पयित्वाहरयेपाथेयंबुभुजेशनैः ॥ ३५ ॥
सेवकैःक्षिप्तदूर्वादिंपुरस्ताद्राजिनंतरौ ॥ रसालेसन्नियम्याथअशेतप्रहरद्वयं ॥ ३६ ॥ अथकौंतलपस्यैकाकन्या
चंपकमालिनी ॥ धृष्टबुद्धेश्वविषयारतिंहसातियाश्रिया ॥ ३७ ॥ कन्यकेजग्मतुःकन्याशतेनपरिवारिते ॥ वसं
तागमपुष्पाढ्यंपुरोपवनमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ पुष्पावचयमिच्छंत्यःकर्तुंसर्वाश्चकन्यकाः ॥ सार्द्धत्रयोदशा
ब्दास्तायौवनोद्भेदचंचलाः ॥ ३९ ॥ कौसुंबांबरधारिण्यःस्फुरत्कंचुकपल्लवाः ॥ नवबिल्वफलाभाभ्यां
स्तनाभ्यांसमलंकृताः ॥ ४० ॥ रम्यमौक्तिकहारैश्चमंडिताभ्यांशनैर्ययुः ॥ नृत्यंत्योनूपुररवैस्तालिकाशब्द
कैःपथि ॥ ४१ ॥ गायंत्यःस्महसंत्यःस्मक्षरत्तांबूलचंद्रिकाः ॥ प्रापुःक्रीडावनंरम्यंकोकिलालापनादितम् ॥ ४२ ॥
हस्तिनीपुरतःकाचिद्ययौपुष्पौघवीक्षया ॥ तांचैवभीतोवाचैकाकन्याबिल्वफलस्तनी ॥ ४३ ॥ मागाहस्तिनि

कुंजंत्वमेकापुष्पाभिलाषिणी ॥ दारयिष्यतिमुक्ताढ्यौस्तनकुंभौनृकेसरी ॥ ४४ ॥ परस्परंहसंत्यस्ताःप्रकुर्वन्पु
ष्पसंचयम् ॥ मालतीयूथिकाजातीमोगरादिकवीरुधाम् ॥ ४५ ॥ कन्याःसुमनसांमालाश्चक्रुःकंठेषुतादधुः ॥
सपुष्पांदाडिमींवीक्ष्यप्राहचंपकमालिनी ॥ ४६ ॥ विषयेसुभगेपश्यमहदद्भुतमग्रतः ॥ आदौपुष्पोद्गमःपश्चाद्दृ
श्यतेस्मफलोद्गमः ॥ ४७ ॥ विपरीतंत्वयिकथंजातंबिल्वफलस्तनि ॥ वनस्पतीनांधर्मोऽयंविषयाप्राहभूपजाम्
॥ ४८ ॥ अथपुष्पाण्युपादायाशिरस्याधायनिद्रिताम्॥पुष्पावचयखिन्नांगींविषयाप्राहभूपजाम् ॥ ४९ ॥ शिर
स्याधा यपुष्पाणिमाशेथास्त्वंवरानने ॥ कश्चिदंतर्वनेभोगीकुण्डलीत्वांसमेष्यति ॥ ५० ॥ राजाकन्योवाच ॥
विषयेतेमुखेशोभावरीवर्तिसुधांशुजित् ॥ स्तनौवक्षसिवर्त्तेतेरत्याकिंमन्मथःसह ॥ ५१ ॥ भक्त्याप्रादुरभूतांतौ
स्वप्नन्दत्वातवाशये ॥ कंचित्प्रार्थयपूजार्थमनयोर्लिंगयोःसखि ॥ ५२ ॥ चन्दनेनसुगन्धेनकेसरेणसुचन्द्रिणा॥
पत्रालिभिर्विचित्राभिर्यएतावर्चितुंक्षमः ॥५३॥ सायंप्रातर्ह्यनलसोदक्षस्तंप्रार्थयाधुना ॥ प्राणानपिस्वकान्दत्वा
पूजकंत्वंवशीकुरु॥५४॥चक्षुःस्फुरतितेवामंकाकोरौत्याम्रमास्थितः॥शंसतीवप्रियंप्राप्तंपूजकंतवदेवयोः॥५५॥
इत्थंचंपकमालिन्यावचःश्रुत्वाजहाससा ॥ उवाचवचनंरम्यंलज्जतीवप्रधानजा ॥ ५६ ॥ ॥ विषयोवाच ॥ ॥
अलंपुष्पचयेनाद्यसंतप्तारविणावयम् ॥ यामःशीतजलंतस्मात्तसरःकमलाकरं ॥ ५७ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंत
स्याःकन्यकानिर्ययुर्वनात् ॥ केचिद्दोलाधिरूढेतेगायंत्यौमधुरस्वरम् ॥ ५८ ॥ प्रहरंत्यौतदाऽन्योऽन्यंकन्यके
कुचमंडले ॥ त्रुटन्मौक्तिकहारेतेदोलायाअवतेरतुः ॥ ५९ ॥ काचित्पुष्पचयंकृत्वाराजकन्यांप्रधाविता ॥ विष

यामपिहर्षेणपुष्पवर्षमथाक्षिपत् ॥ ६० ॥ एवंतास्तत्सरःप्रापुःपद्मिनीखंडमंडितम् ॥ हंसाभीताःपलायंतेर्सिं
जितश्रवणाद्धनात् ॥ ६१ ॥ अस्माकंमनसोल्लासिसरःकलुषितंभवेत् ॥ पुष्पवंत्योविशेषेणकन्याआयांतिका
मुकाः ॥ ६२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सरस्तीरेदुकूलानिरम्यकार्पासकानिच ॥ कन्याभिस्त्यज्यमानानि
मर्मरेतिविचुक्रुशुः ॥ ६३ ॥ सूक्ष्माण्यपिदुकूलानिनेतुंनक्षमतेनिलः ॥ तासांगुणमयैःपाशैर्बद्धोनिश्चलतांययौ
॥ ६४ ॥ ताश्चंपकांग्योविविशुस्तत्सरःशिवलीलया ॥ अगाधंनिर्मलंगाधंकलुषंतत्सरोभवत् ॥ ६५ ॥ कन्या
भिर्निष्ककंठीभिस्तादृशीभिरधिष्ठितम् ॥ परस्परंहाससूक्तीश्चक्रुस्ताअभितःसरः ॥ ६६ ॥ क्रीडालोलकरा
स्फालत्त्रुटन्मौक्तिकपूरितम् ॥ मणिबंधस्खलद्रम्यप्रवालमणिचित्रितम् ॥ ६७ ॥ अनंतश्रीधरंतासांमुखचंद्रै
रलंकृतम् ॥ तत्सरःशुशुभेतीवरत्नाकरनिभंस्फुटम् ॥ ६८ ॥ परस्परंताःसिषिचुर्जलेनातिसुगंधिना ॥ स्तन
कुंकुमकस्तूरीचंदनागुरुगंधिना ॥ ६९ ॥ उच्छलज्जलबिंदूनांमिषेणजलदेवताः ॥ क्रीडंतेमौक्तिकैश्चैताःकन्य
काःशुशुभुर्वने ॥ ७० ॥ बिंदुवर्षंसमालोक्यचातकाघनशंकया ॥ मुखंव्यादायपश्यंतिघनपंक्तीःपिपासया ॥
॥ ७१ ॥ रम्यैःकनकनालैस्तुबबंधुःकाश्चकांचन ॥ जहसुर्बभ्रमुःकन्याडिंडिमंचुक्रुशुर्जगुः ॥ ७२ ॥ एवंस्मताः
सरसिकुंकुमनीरभाजिस्नात्वाऽबलाःपरिदधुःस्मदुकूलवृंदम् ॥ ताटंकपत्रवरमौक्तिकहारनिष्कैःपूर्णोडुपाभति
लकैर्व्यधुरंगभूषाम् ॥ ७३ ॥ तांविहायजलकेलिमुत्तमांधृष्टबुद्धितनयातटस्थिता ॥ अन्ववैक्षतहरिंयथारमा
चंद्रहासमथसासरतीरे ॥ ७४ ॥ षोडशाब्दवयसंसुकुमारंश्मश्रुलंविमलदीर्घललाटम् ॥ पट्टबद्धहयमल्पजनं

तंसिंहशावमिवबाढममंस्त ॥ ७५ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजै०चंद्रहासोपाख्यानेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥
॥ ५३ ॥ ॥छ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ जलक्रीडारुणाक्ष्यस्तानिर्ययुःस्वान्गृहान्प्रति ॥ विषयान
ययौपार्थचंद्रहासगुणैर्वृता ॥ १ ॥ गच्छत्सुमानुषेष्वेकोनिधिंपश्यत्पुरःस्थितम् ॥ सयथानिश्चलस्तत्रतथासा
विषयास्थिता ॥ २ ॥ किंनयाम्यथवायामिसुंदरंपुरुषंवने ॥ अमुंविवेकंमदनस्तदीयंव्यलुनाच्छरैः ॥ ३ ॥ सैरं
ध्रींसासमाहूयनूपुरौप्रददौनिजौ ॥ ततःपदंपदेकृत्वाद्रुकूलेऽपिविशंकिता ॥ ४ ॥ हंसीवसायथाहंसंययौदृष्टस्तु
रंगमः ॥ चरन्दूर्वांकुराञ्छयामाञ्छयामयासनमस्कृतः ॥ ५ ॥ ममप्राणान्प्रियेसक्तान्माशब्देनवियोजय ॥
इतिब्रुवंतीशनकैःप्राप्ताकुंडलिनंजनम् ॥ ६ ॥ पतिवत्तंहिविषयादत्तदृष्टिरवैक्षत ॥ ततोददर्शरुचिरंपत्रंकंचुक
निःसृतम् ॥ ७ ॥ गृहीत्वातत्करेणाशुमुद्रामुन्मुच्यविस्मिता ॥ वाचयामासतत्पत्रंपितुरत्यंतहर्षिता ॥ ८ ॥
स्वस्तिश्रीरस्तुमदनवक्तुंकारणमीदृशम् ॥ चंद्रहासोऽहितोतीवममायंसंपदांप्रभुः ॥९॥ ज्ञातव्योनात्रसंदेहःपुत्र
कार्यंत्वयेदृशम् ॥ मारूपंमावयोद्राक्षीःकुलंशीलंपराक्रमम् ॥ १० ॥ विद्यांबलंविलंबंमामित्रस्यास्यकुरुध्रुवम्॥
विषमस्मैप्रदातव्यंत्वयामदनशत्रवे ॥ ११ ॥ पार्वतीशमितिध्यात्वाकृतार्थाःस्यामयद्वयम् ॥ दध्यौसावि
षयापश्चादभिप्रायंविवृण्वती ॥ १२ ॥ संपदांमेप्रभुर्नित्यंहितोमदनसन्निभः ॥ एवमादिमयापत्रेरुचिरंवीक्ष्यते
यथा ॥ १३ ॥ वरंमनोरमंवीक्ष्यमद्रूपंहर्षनिर्भरः ॥ विषमस्मैप्रदातव्यमत्रचस्खालमेपिता ॥ १४ ॥ पितुर्वैपत्र
मालोक्यमदनोऽपिहनिष्यति ॥ कनिष्ठिकानखेनाथतीक्ष्णेनादायसुन्दरी ॥ १५ ॥ रसालद्रुमनिर्यासंलिलेख

विषयातदा ॥ विषयास्मैप्रदातंव्येत्येवंवर्णान्समालिखत् ॥ १६ ॥ पत्रंरसालनिर्यासकृतमुद्रंविधायसा ॥ कंचुकाभ्यंतरेन्यस्यविषयाऽगान्निवेशनम् ॥ १७॥ पुनःपुनश्चपश्यन्तीपृष्ठतःप्राणवल्लभम् ॥ ततोदृष्ट्वाव्रजंतीसा सखीभिर्विषयातदा ॥ १८ ॥ ॥ सख्यऊचुः ॥ ॥ कस्माद्विलंबितंभद्रेकस्माद्धर्षोमहांस्त्वयि ॥ कस्माद्वैवीक्ष्यतेपृष्ठेकच्चिद्दृष्टोनृकेसरी ॥ १९॥ सिंहोदृष्टःकथंत्यक्तःसुप्तोनूनंत्वयेक्षितः ॥ मन्येतदीयंसर्वस्वंमुष्णासित्वंनिगूहसे ॥ २० ॥ क्रीडन्त्योहास्यवचनैःसर्वाःस्वंस्वंगृहंययुः ॥ प्रहस्यविषयाकन्याशुश्रावपुट भेदने ॥२१॥ विवाहोत्सवकार्याणांपणवानांतुनिःस्वनम् ॥ गायंतीनांपुरंध्रीणांसंगीतध्वनिमिश्रितम् ॥ २२ ॥ सूर्यदृग्भ्यां प्रपश्यंतीप्रार्थयंतीपतिंप्रियम् ॥ विषयागृहमागत्यहृष्टासाप्रियदर्शनात् ॥ २३ ॥ सप्तभूमिकमास्थायमंदिरंसाव्यलोकयत् ॥ चन्द्रहासोऽपिसायाह्नेप्रबुद्धःसिंहविक्रमः ॥ २४ ॥ प्रक्षालितास्यःकृतवक्त्रशुद्धिःपल्याणयुक्तंहयमारुरोह ॥ चतुर्भिरेवानुगतःस्वभृत्यैःपुरंविवेशाप्रतिमप्रभावः ॥ २५ ॥ यस्मिन्पुरेधर्ममतिःसुमन्त्रीराजापरन्ध्यानपरःसयोगी ॥ आस्तेपरंगालवसूक्तिमुक्ताफलानिगृह्णन्ननिशंविचिंतयत् ॥ २६ ॥ चंद्रहासोधृष्टबुद्धिभवनंप्रापसत्वरः ॥ अवतीर्यहयात्तस्माद्द्वाःस्थंवचनमब्रवीत् ॥ २७॥ अंतःकथयरेद्वाःस्थमदनंप्रतिमेवचः ॥ श्रीमद्धृष्टमतेर्वाक्यकारकश्चन्द्रहासकः ॥२८॥ प्राप्तोवचनसंदेशकथापत्रधरोबहिः ॥ शिरआनम्यसद्वाःस्थःस्वामिनंमदनंययौ ॥२९॥ शंसितुंचन्द्रहासंतंपार्थाकर्णयविस्मयम् ॥ सद्वाःस्थोह्यपरंद्वाःस्थंगत्वावचनमब्रवीत्॥३०॥चन्द्रहासमनुप्राप्तंमदनायनिवेदय॥द्वितीयोद्वाःस्थमागम्यतृतीयंवाक्यमब्रवीत्॥३१॥ तृतीयस्तु

चतुर्थंचचतुर्थः पंचमंतथा॥ पंचमश्चागमत्पष्ठंषष्ठः सप्तममाव्रजत्॥३२॥ द्वाःस्थंविवेकनामानंमदनस्याप्रियंसदा।
श्रद्धायष्टिधरंषष्ठश्चन्द्रहासंन्यवेदयत्॥३३॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ विवेकनामाद्वाःस्थोयंश्रद्धायष्टिंकरेदधत्॥प्रय
यौमदनायाशुचन्द्रहासंनिवेदितुम् ॥ ३४ ॥ सिंहासनेचोपविष्टंमदनंशंकरप्रियम् ॥ ददर्शदक्षिणेपार्श्वेवेदशा
स्त्रविदोजनान् ॥ ३५ ॥ कवीन्सदुक्तिकर्तृंश्चवक्तॄन्कृष्णगुणान्बहून् ॥ कृष्णवेषनटान्कृष्णगीतनृत्यप्रगायकान्
॥ ३६ ॥ कृष्णस्यकृष्णभक्तानांबंदिनोगुणवर्णकान् ॥ वामपार्श्वेक्षत्रियांश्चकृष्णभक्तिपरायणान् ॥ ३७ ॥ नाना
देशसमायातान्दूतांञ्छास्त्रविशारदान्॥ चामरैर्वीज्यमानंचमदनंधृष्टबुद्धिजम्॥ विवेकनामाद्वाःस्थस्तंनमस्कृ
त्यालपद्गिरम्॥३८॥ ॥विवेकउवाच॥ ॥केवलंतवभृत्योऽहंप्रियश्चनपितुस्तव॥पितुस्तेऽन्यःक्रोधनामाहिंसा
यष्टिधरःप्रियः ॥ ३९ ॥ सस्वामिभक्तोमदनयावन्नायातितेसदः ॥ तावन्मदीयंवचनंशृणुसभ्यैःसमन्वितः॥४०॥
यंश्चिंत्यतेसदाशांतैर्योगिभिर्मधुसूदनः ॥ तस्यभक्तश्चन्द्रहासःप्राप्तोद्वारंमहामते ॥ ४१ ॥ अहंतवपितुर्भीतःक्रो
धस्यानुचरस्यच ॥ नयामिशंसितुंकिंचित्प्राप्तंत्वाम्प्रातिनब्रुवे ॥ ४२ ॥ जनस्तवपितुःप्रेष्यःस्वयंवामांहनिष्य
ति ॥ इत्थंमनोरमंतस्यवचनंशास्त्रसंमितम् ॥ ४३ ॥ उत्तस्थौचसमाकर्ण्यमदनस्तैःसभाजनैः ॥ स्खलद्दुकूलाभ
रणःप्रांचलंचसमुत्क्षिपत् ॥ ४४ ॥ क्षणाद्ददर्शमदनश्चन्द्रहासंहरेःप्रियम् ॥ नमस्कृत्याभिलिंग्याथसभांरम्यांस
मानयत् ॥४५॥ वरासनेसन्निवेश्यसम्पूज्यमदनोऽब्रवीत् ॥कच्चित्कुलिंदःकुशलीकच्चित्कुशलिनीप्रिया ॥ ४६ ॥
कच्चित्तेविषयेविप्रावेदाभ्यासंप्रकुर्वते ॥ कच्चित्क्षत्रियविट्शूद्राःपूजयंतिद्विजान्धनैः ॥ ४७॥ कचित्प्रजानोपिशु

नैर्बाध्यंतेदुःखदैःकरैः ॥ अपित्वंकुशलीप्राप्तश्चिन्तयन्मनसाहरिम् ॥ ४८ ॥ किमत्रागमनेकार्यंतदाचक्ष्वजनप्रि
यम् ॥ ॥ चन्द्रहासउवाच ॥ ॥ युष्मादृशांसतांसंगाद्द्विपदोयांतिसंक्षयम् ॥ ४९ ॥ कृष्णेतुभक्तिःसुदृढाजायते
मुक्तिदानृणाम् ॥ संदेशात्तेपितुःप्राप्तःपत्रंगृह्णीष्ववाचय ॥ ५० ॥ एकान्तेगूढमस्त्यत्रमहत्कार्यंनवेद्मितत् ॥ क
रेगृहीत्वामदनःपत्रंप्रोवाचविस्मितः ॥ ५१ ॥ शृण्वन्तुनिखिलाःपत्रमेकांतेकरवाणिकिम् ॥ अथपत्रंसभामध्येवा
चयिष्यामिनान्यथा ॥ ५२ ॥ शृण्वतांसर्वलोकानांवाचयामासमंत्रिजः ॥ स्वस्त्यस्तुमदनायाशुविषयास्मैप्रदी
यताम् ॥ ५३ ॥ नरूपंनकुलंशौर्यंमाविद्यांचावलोकय ॥ इतिपत्रेस्थितंवीक्ष्यहर्षितोमदनोब्रवीत् ॥ ५४ ॥ अद्यमे
पावितोवंशःपित्रासर्वेचबांधवाः ॥ मयायाच्चिंत्यतेनित्यंस्वयमेवाभवत्तत् ॥ ५५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
हर्म्यस्यसप्तमेपृष्ठेविषयाकाममोहिता ॥ सखीभिःसवयोभिस्तंचंद्रहासमवैक्षत ॥ ५६ ॥ ध्यायंतीमन
सादेवींपार्वतींशंकरप्रियाम् ॥ भर्तारंदेहिमेदेविदाक्षायणिनमोऽस्तुते ॥ ५७ ॥ त्वत्प्रियार्थंकरिष्यामिव्रतं
नभसिचागते ॥ कृष्णपक्षेतृतीयायांरात्रौकृत्वातुपूजनम् ॥ ५८ ॥ गंधैश्चविविधैर्धूपैःपक्वान्नैर्मोदकादिभिः ॥
पुष्पमंडपिकांकृत्वामूर्तिंचित्रमयींशुभाम् ॥ ५९ ॥ तोषयिष्यामिनक्तेनतथाजागरणेनच ॥ मदनस्यमु
खाद्वाणीसत्यानिर्यातुवेदवत् ॥ ६० ॥ इतिसंचिंतयंतींतांवयस्याकाचिदब्रवीत् ॥ मनोरथस्तेकिंजातःकिं
चिंतयसिभामिनि ॥ ६१ ॥ तयाचंपकमालिन्याहसंत्यायदुदाहृतं ॥ वक्षोभित्वानिर्गतौतौभक्त्यार्किंतेर
तिस्मरौ ॥ ६२ ॥ प्रियंप्रार्थयपूजार्थमनयोस्तापसंक्वचित् ॥ दृष्टःसतापसःप्राणानस्मैसात्वंप्रयच्छच ॥ ६३ ॥

इत्थंसखीनांवचनेनबालाप्रहर्षिताधोवदनालिलेख ॥ भूमिंपदांगुष्ठनखेनभर्तुर्गुणानिवाग्र्यान्विषयाऽतिनम्रा ॥
॥६२॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचंद्रहासमदनसंभाषणंनामचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥
॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ अतःपरंकिमभवन्मदनोधृष्टबुद्धिजः ॥ कथंविवाहमकरोद्विषयाचंद्रहासयोः ॥१॥ कथञ्च
चन्दनावत्याःप्राप्तोमन्त्रीस्वकंपुरम् ॥ किमब्रवीत्समदनंतन्ममाचक्ष्वनारद ॥ २ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अथ
विप्रान्समाहूयज्योतिःशास्त्रविशारदान् ॥ पप्रच्छमदनोलग्नंविषयाचन्द्रहासयोः ॥ ३ ॥ गणकास्तवब्रुवन्वाक्यं
मदनंप्रतिहर्षिताः ॥ शुक्रजीवावधिपतीतृतीयैकादशंशुभम् ॥ ४ ॥ अनयोस्तवभाग्याच्चगोरजोध्रियतेपुनः ॥ प
ताकाइवकुर्वंत्यःपुच्छैरूर्ध्वमुखैःपुरम् ॥ ५ ॥ लक्षयित्वाऽभिधावन्त्योगावोवत्सदिदृक्षवः॥ त्रिगुणोद्धूतयारज्वा
बद्धंगोष्ठेहिचातुरम् ॥ ६ ॥ पश्यभाग्योदयंवत्सवैष्णवस्यसमागमात् ॥ अद्यैवरुचिरंलग्नंसर्वदोषविवर्जितम् ॥
॥ ७ ॥ गोधूलिकंवराहाद्यैरुदितंफलदंनृणाम् ॥ तेषामाकर्ण्यवचनंमदनोहर्षनिर्भरः ॥८॥ आदिदेशपुरंध्रीस्ताःपा
तिव्रत्योपशोभिताः ॥ स्नापयंत्वद्यविषयांचंद्रहासंपृथक्पृथक् ॥९॥ सजलैःकलशैरार्द्रपल्लवैस्तंतुभिर्युतैः ॥ परि
धाप्यचवासांसिसमानयितुमर्हथ ॥ १० ॥ रक्तचन्दनवर्णाढ्योमदनस्तमुपाययौ ॥ उत्तिष्ठोतिष्ठभद्रंतेचन्द्रहा
समहामते ॥ ११ ॥ पतिव्रताकरधृतैःकलशैःस्नाहिवारुणैः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सुस्नातंचन्द्रहासंतंगृहेरम्येन्य
वेशयत् ॥ १२ ॥ मदनःसाधुशब्दादिमधुपर्कमचीकरत् ॥ जाययातारकाक्ष्याचपादप्रक्षालनंकृतम् ॥ १३ ॥ तं
चंद्रहासंरमणीयवेषमंतर्गृहेसोऽप्यनयत्स्मराह्वः ॥ स्वांकन्यकांतांविषयामथांतराचित्रांपटींमंत्रयुतैरधारय

त् ॥ १४ ॥ पप्रच्छगोत्रंमदनस्तदीयंपितुःपितुस्ततपितुराशुनाम ॥ सचन्द्रहासोप्यवदत्स्वगोत्रंहरिःस्वयंमेजन
कःसएव ॥ १५ ॥ पितामहःसप्रपितामहश्चहरेर्नचान्योऽस्तिसुहृद्द्वितीयः ॥ ऋतेकुलिंदाच्चगुरोर्मदीयादाधारश
क्तेर्नचतस्यपत्न्याः ॥ १६ ॥ तच्चन्द्रहासीयमनन्यभावंवचोनिशाम्यार्थपतिःस्वकामात् ॥ स्वसारमुच्चैःप्रददा
द्विराऽस्मैलक्ष्मीपतिस्तृप्तिमुपैतुदानात् ॥ १७ ॥ बद्धांजलीकुंकुमचर्चितांगौतौदंपतीप्रापतुराशुवेदिम् ॥ हुताश
नंतर्पितमाज्यपूरैःपरीयतुःसप्तपदान्ययाताम् ॥ १८ ॥ द्विजान्नमश्चक्रतुराशिषस्ताःस्वीचक्रतुःकांतिमवापतु
स्तौ ॥ पतिव्रतानांतिलकानिभालेसंदध्रतुःपत्रफलानिपाणौ ॥ १९ ॥ ततोऽसौमदनोहृष्टःप्रददौमंडनंबहु ॥ गाव
श्चघटदोहिन्योमहिष्यःक्षीरसिंधवः ॥ २० ॥ मुक्ताफलानिरत्नानिस्वच्छानिविविधानिच ॥ वासांस्यगुरुकर्पूर
चंदनानिचवीर्यवान् ॥ २१ ॥ दत्वातुमदनोदध्यौकिमस्मैदीयतेमया ॥ चंद्रहासायचात्मानमर्पयामीतिमेम
तिः ॥ २२ ॥ मिषतांसर्वलोकानांमदनोवाक्यमब्रवीत् ॥ इदंशिरःसरोजंचकालायास्मैगमिष्यते ॥ २३ ॥ यदा
कदाचिद्दास्यामिक्रीडनार्थंकरांबुजे ॥ यथायंचंद्रहासोमेजामाताविषयान्वितः ॥ २४ ॥ पुत्रपौत्रैःपरिवृतश्चिर
कालंप्रशास्त्विमाम् ॥ तथाभूयाच्चमेपुण्याद्विष्णोराराधनात्मकात् ॥ नानालंकरणैर्वस्त्रैःपूजयित्वाथगालवम्
॥ २५ ॥ मदनःप्रत्युवाचाथद्विजानन्यांश्चयाचकान् ॥ प्रातःसर्वैरलंकार्यंगृहंपूज्यतमैर्मम ॥ २६ ॥ यथाशक्त्या
किंकरोऽहंपूजयिष्यामिचाखिलान् ॥ तान्विसृज्यद्विजान्सर्वांश्चंद्रहासमभोजयत् ॥ २७ ॥ विषयासहितंका
मोबुभुजेस्वजनान्वितः ॥ सुष्वापमदनःकिंचिद्ब्राह्मेजातेसमुत्थितः ॥ २८ ॥ कृत्वात्मचिंतनंपश्चांदादिदेशत्वचो

हरान् ॥ मंडपंरचयंत्वेकेचित्रयंत्वन्येमंदिरम् ॥ २९ ॥ संमार्जयंतुकेचिच्चचन्दनोदकसेचनैः ॥ उच्चैःक्रियंतांविपु
लाःपताकादंडमंडिताः ॥ ३० ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तैस्तदाकारिबीभत्सोसेवकैरथनिर्मलाः ॥ दिशःकुर्वन्स
मुदितोविनतातनयोविपात् ॥ ३१ ॥ कथयान्निवलोकानांस्वामिनंसमुपागतम् ॥ उत्थीयन्तांतुभोलोकाःक्रिय
तांवैदिकोविधिः ॥३२॥ उदयाचलकूटस्थोरविःसन्निहितोभवत् ॥ चन्द्रहासःसमालोक्यज्ञात्वासम्यगथोज्ज्व
लम् ॥ ३३ ॥ रात्रिजंप्राणिनांचित्तमोहध्वांतमपोथयत् ॥ विषयाचन्द्रहासौतौस्नापितौविमलैर्जलैः ॥ ३४ ॥ हारै
द्राचंपकस्त्रेहैरुद्वर्त्यचपुरंध्रिभिः ॥ परिधाप्यचवासांसिमुकुटाभ्यामलंकृतौ ॥ ३५ ॥ तौदंपतीततोवेदीमागतौ
स्त्रीपुरस्कृतौ ॥ कृतस्वस्त्ययनौविप्रैरुपविष्टौवरासने ॥ ३६ ॥ अथप्राप्ताद्विजाःपूज्यावेदशास्त्रविशारदाः ॥ न
राश्वगजदेहानांसम्यग्रक्षाचिकित्सकाः ॥ ३७ ॥ मागधानर्त्तकागीताशिक्षकावंशधारिणः ॥ मृदंगवादकावेश्या
शैलूषाजलाचित्रकाः ॥ ३८ ॥ ऊर्ध्ववंशंसमारुह्ययेक्रीडंतिनराःक्षितौ ॥ मुखाद्वह्नेर्महाज्वालामुत्सृजंतितथाचये
॥ ३९ ॥ ढक्काडमरुजीवाश्चकिन्नरामधुरस्वराः ॥ सूतायेचपुराणस्थानुच्चरंतिनृपान्सदा ॥ ४० ॥ प्रेतलोकगता
ञ्छूरान्वर्णयंतिचमागधाः ॥ वर्तमानान्नृपान्सम्यग्येतुसंग्रामकारिणः ॥ ४१ ॥ वर्णयंतिप्रबंधैर्येबंदिनस्तेसमा
ययुः ॥ नानाबंधेषुकुशलामल्लास्तेब्रह्मचारिणः ॥ ४२ ॥ एवंनानाविधैर्लोकैःसंकीर्णंतस्यमंदिरम् ॥ मदनस्या
भवत्पार्थतृष्णैकानसमागता ॥४३॥ अन्येसर्वजनाःप्राप्तालाभकौतुकवीक्षया ॥ तेभ्योरत्नानिवासांसिकांचनं
प्रददौबहु ॥ ४४ ॥ अनुक्रमात्समदनोविनयाढ्यैर्वचोमृतैः ॥ सुहृत्संबंधिनःसर्वांस्तोषयामासभारत ॥ ४५ ॥

हृष्टपुष्टजनाकीर्णंतदभूत्कौंतलंपुरम् ॥ वैष्णवागमनात्पार्थविष्णुभक्तेःफलंशृणु ॥ ४६ ॥ अकैतवंहृषीकेशंध्या
यंतिमनसासदा ॥ तेषांविघ्नगणाःपार्थकिंकरिष्यंतिनिर्बलाः ॥ ४७ ॥ विषमस्मैप्रदातव्यमितिहेतोश्चमंत्रिणा
॥ प्रेरितश्चंद्रहासोऽयंविषयांप्रापकन्यकाम् ॥ ४८ ॥ भूमौपरवशोजंतुरभिमानीभवेद्वृथा ॥ हठाद्यःकुरुतेजंतु
स्तन्नसिद्धयतिकर्हिचित् ॥ ४९ ॥ विवाहस्त्वभवज्जिष्णोविषयाचंद्रहासयोः ॥ अतःपरंयदभवत्तदाकर्णयनि
श्चलः ॥ अभक्तिभक्त्योर्माहात्म्यंपुंसांविस्मयकारकम् ॥५०॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचंद्रहासविवा
होनामपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥ ॥छ॥ ॥नारदउवाच॥ ॥तस्यांतुचन्दनावत्यांकुलिंदंनिगडैर्दृढैः ॥
धृष्टबुद्धिर्बबंधासौदंडयामासताःप्रजाः ॥ १ ॥ कंठेबद्धाशिलांतोयेनिमज्यार्थमयाचत ॥ ज्वलदग्नेरुपरिताःप्र
जादध्रेऽर्थलिप्सया ॥ २ ॥ अतूतुदत्समांसानिशस्त्रैश्चपुरवासिनाम् ॥ अपाययच्चूर्णतोयंनासारंध्रेणकांश्चन॥३॥
दंडयित्वाप्रजाश्चैवंधृष्टबुद्धिरथोब्रवीत् ॥ कुलिंदत्वंहिरेमूढमांनजानासिदारुणम् ॥ ४ ॥ चन्द्रहासाश्रयेणत्वं
गर्वितोसिधनागमात् ॥ द्रव्यंतत्प्रेषितंमह्यंतेनसार्धंभवान्कथं ॥ ५ ॥ नागतोसिविमूढात्मन्सेवकाःप्रेषिता
स्त्वया ॥ तेपिमत्तामयादत्तमन्नमादन्नबालिशाः ॥ ६ ॥ सांप्रतंत्वंव्रतंदानंकरोषिघ्नगर्वतः ॥ मदीयंनाशि
तंद्रव्यंनिश्चलंतुत्वयाव्ययात् ॥ ७ ॥ आशैशवात्कदाचिन्मेनास्यांपुरिशिवालयं॥विष्णवालयंतडागानिवापीकू
पमठाःप्रपाः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणानांगृहाश्चेहपुराणपठनंतथा ॥ नबभूवुरिदानींतुसर्वतस्तन्मयीपुरी ॥ ९ ॥ कृता
त्वयामदीयेनवित्तेननिखिलेनच ॥ कुत्रवेश्मविदःसंतिकुत्रतेशिल्पिनोगताः ॥ १० ॥ यैर्भक्षितंमदीयंतद्वसु

सर्वंदुरात्मभिः ॥ क्वगताब्राह्मणास्तेवैसर्वेपुर्यधिकारिणः ॥ ११ ॥ इत्थंनिर्भर्त्सयामासकुलिंदंधृष्टधीस्त
दा ॥ लोभमाहूयसचिवंसेवकंवाक्यमब्रवीत् ॥ १२ ॥ तृष्णयाजाययासार्धंत्राहीमांचंदनावतीं ॥ इ
तिसंदिश्यतंपश्चाद्ययौकौतलकंपुरं ॥ १३ ॥ हर्षेणमहतायुक्तआदायविपुलंधनं ॥ पुत्रंमनसिसंचिंत्य
चंद्रहासंतथैवच ॥ १४ ॥ मदीयोमदनःपुत्रोविषंतस्मैप्रदास्यति ॥ तृतीयोदिवसोह्यद्यचंद्रहासेगतेस
ति ॥ १५ ॥ एकेनावापनगरंद्वितीयेवासरेरिपुः ॥ प्राप्तोनूनंसमदनःसायाह्नेतत्करिष्यति ॥ १६ ॥ यामेनैकेन
यास्यामिकृतकार्यःपुरंप्रति ॥ इतिसंचिंत्यमनसाशिबिकामारुरोहसः ॥ १७ ॥ ऊढांचत्रिशतैःपुंभिर्मत्स्यभुग्भि
र्महाबलैः ॥ पार्थगच्छन्धृष्टबुद्धिःपापात्मादंडमाददे ॥ १८ ॥ वैणवंग्रंथिलंदीर्घंताडयामासधीवरान् ॥ शीघ्रं
गच्छतरेदुष्टाधीवरामत्स्यभक्षकाः ॥ १९ ॥ तेऽब्रुवन्नृपगच्छामोमंत्रिञ्छीघ्रतरंप्रभो ॥ माताडयभृशंदंडप्रहारै
र्गच्छतोहिनः ॥ २० ॥ नहुषस्यकुलेजातोभवान्किंनमुनीश्वराः ॥ वयंस्मभूपमन्युत्वाद्भोगिराजंनकुर्महे ॥ २१ ॥
सुवातेपोतवज्जग्मुर्धीवराधीवराश्वते ॥ उपर्युपरिडीयंतेकाकाःस्माशिबिकांहठात् ॥ २२ ॥ चंच्वाभिघातंकुर्वं
तिपक्षतुंडनखैश्चतम् ॥ एवंपार्थाभवत्तत्रविद्धिपापस्यचेष्टितम् ॥ २३ ॥ तावत्पुरःप्रादुरभूद्विशालःफणाभिरा
काशमिवालिहन्वै ॥ पुच्छंनिवेश्यक्षितिपृष्ठएवप्रोवाचसर्पोनृगिराविषाढ्यः ॥ २४ ॥ त्वदीयसौवर्णघटेषुनि
त्यंवसामिरक्षंस्तवसूनुनातत् ॥ स्थानंमदीयंकिलनाशितंहिगच्छामितेस्वस्तिअलंविषादात् ॥ २५ ॥ इत्येव

१ कैवर्तैः ।

मुक्त्वावचनंसर्पःपातालमाविशत् ॥ विसिस्मायसमूढात्मानाजानाद्गूढपाद्वचः ॥ २६ ॥ धृष्टबुद्धिःपुनर्दंडप्रहारै
र्धीवरान्दृढम् ॥ उत्तिष्ठंश्चर्वयन्नोष्ठौदंतैर्दंतांश्चपीडयन् ॥ २७ ॥ युष्माकंचरणान्ग्रामंगत्वाछेत्स्यामिमाचिर
म् ॥ इत्थंसपीडयन्प्राप्तोधीवरान्कौंतलंपुरम् ॥ २८ ॥ यामेनैकेनशुश्रावधृष्टधीस्तूर्यनिःस्वनम् ॥ चिंतयामास
मनसाकार्यंपुत्रेणतत्कृतम् ॥ २९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तस्माद्विमानादवरुह्यमूढःपदातिरेकःप्रययौपुर
स्तात् ॥ ददर्शसूतानथमागधान्बहून्स्वलंकृतान्बंदिनएववस्त्रैः ॥ ३० ॥ ॥ बंदिनऊचुः ॥ ॥ आगच्छशीघ्रंधृष्ट
बुद्धेसुतेनकृतंकार्यंसूरिणातत्तुसर्वम् ॥ ब्रह्मायुस्तेचन्द्रहासस्यभूयात्तथासूनोर्मदनस्यातिदातुः ॥ ३१ ॥ ॥ धृष्ट
बुद्धिरुवाच ॥ ॥ आःपापारेबंदिनश्चन्द्रहासःकोसौदूरात्सपतहन्मिदंडैः ॥ इत्यूचिवान्धृष्टबुद्धिःपुरस्तात्पूज्या
न्विप्रान्पूजितांश्चंदनेन ॥ ३२ ॥ नानाक्षौमैर्भूषितान्भूषणैश्चगृहान्स्वीयानागतानन्वपश्यत् ॥ ३३ ॥ विप्राऊचुः ॥
भूयादेवंस्वस्तितेधृष्टबुद्धेकुतोलब्धश्चन्द्रहासोवरोयम् ॥ भाग्योदयस्तवरम्योविभातियेनेदृशीकीर्तिरापूर्यते
ते ॥ ३४ ॥ निशम्यतेषांवचनंदुरात्माजज्वालमंत्रीकिलवाडवोऽब्धौ ॥ दंडंसमुद्यम्यकुतःपुरस्ताद्भ्रमिष्यथेत्या
दिजजल्पविप्रान् ॥ ३५ ॥ विप्राःपलायंतिविसृज्यवासःकृष्णाजिनंतेतुततःस्खलंतः ॥ विमुक्तकेशाःस्खलदुत्तरी
ययज्ञोपवीताःपथिनिःश्वसंतः ॥ ३६ ॥ ततोहृष्टागायकामंत्रिणंतेप्रोचूराज्यंचन्द्रहासोविधत्ताम् ॥ सतांश्चक्रेभिन्न
कपालवीणामृदङ्गढक्कानकभेरिवंशान् ॥ ३७ ॥ पश्यंश्चित्रंद्वारिवर्णैर्विचित्रंप्रायाद्द्वाराभ्यंतरंधृष्टबुद्धिः ॥ नीराजितुं
चम्पकांग्योभिजग्मुर्दीपान्विताःकुंकुमचर्चिताश्च ॥ ३८ ॥ आहस्मताधृष्टधीरुत्सवोऽयंकस्मात्कृतःकिंचलब्धं

सुतेन ॥ ऊचुर्मृगाक्ष्यस्तवसूनुनाद्यलब्धोहितश्चंद्रहासःकुलस्य ॥ ३९ ॥ दुष्टोमूढोधृष्टधीराहतस्मैधनंदत्तंचन्द्र
हासायतेन ॥ ४० ॥ ॥ स्त्रियऊचुः ॥ ॥ मैवंब्रूहिचन्द्रसाहायतस्मैदत्ताकन्याविषयापुत्रकेण ॥ तासांवचः
शल्यविभिन्नगात्रोबिभ्रच्छोणेलोचनेक्रोधयुक्तः ॥ ४१ ॥ ततःप्रायात्सप्तमद्वारमध्यंयत्रास्तेयंद्वारपालोविवे
कः ॥ श्रद्धायष्टिस्तंचदृष्ट्वाससारप्राप्तेक्रोधेकाविवेकस्यवार्त्ता ॥ ४२ ॥ अथापश्यद्धृष्टधीर्वेदिकायांतंचंद्रहासं
विषयांचकन्याम् ॥ बद्धांचलांचन्द्रहासांचलेनपुष्पोद्गुंफंमुकुटंबिभ्रतींच ॥ ४३ ॥ स्वेदोमहान्वेपथुश्चास्यगात्रे
प्रादुर्बभूवाप्रतिमःशुष्कमास्यम् ॥ क्रुद्धोदध्यौकिंकृतंमत्सुतेनयन्नापश्यद्गूढपत्रंमदीयम् ॥ ४४ ॥ जामाताथो
श्वशुरंवीक्ष्यपत्न्यासहोत्थितःकुरुतेस्मप्रणामम् ॥ यथाव्याघ्रंबालमृगोविलोक्यतथाचामुंनाभ्यनन्दद्द्विरापि॥
॥ ४५ ॥ अथमदनमुपागतंप्रनम्रंचरणयुगेवदतिस्मधृष्टबुद्धिः ॥ वदसुतकिमकारिरेदुरात्मन्ममचमनोनहितो
षमाजगाम ॥ ४६ ॥ आहस्मतंमदनस्तातपत्रंविलोक्याहंदत्तवान्स्वांस्वसारम् ॥ वरायास्मैचन्द्रहासायधेनू
र्वासोहिरण्यंमहिषीःकोटिशोऽद्य ॥ ४७ ॥ कस्मात्तातःक्रुद्ध्यतिमांविलोक्यकोशागारंपश्यरिक्तंकृतंतत् ॥ ना
नादेशादागतेभ्योद्विजेभ्योदत्तंद्रव्यंयाचकेभ्योऽखिलेभ्यः ॥ ४८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ आःपापोयोधुनय
न्स्वंकपालंहस्तेहस्तंपेषयन्निःश्वसन्सः ॥ प्रोवाचेदंधृष्टधीर्याहिघोरंवनंभिक्षामटकृष्णाजिनीत्वम् ॥ ४९ ॥ म
दनउवाच ॥ नैतच्चित्रंताततरामोवनंकिंपितुर्वाक्यान्निरगात्पुण्यकीर्तिः ॥ तथावनंतववाक्यात्प्रयास्येपरंन्यूनंकिं
कृतंमेविवाहे ॥ ५० ॥ नाहूतोयंदेशपालःकुलिन्दःपतीतदीयाकिंकरोम्यल्पकाले ॥ समायातस्तत्सुतोलेखिप

त्रंशीघ्रंबलंनमुहूर्तस्त्वथेत्थम् ॥ ५१ ॥ किंवाधुनायामिकुलिंदमेकःसमाहूयात्रानयिष्येनमस्ये ॥ न्यूनं
नान्यद्विषयायाविवाहेसर्वेंदत्तावाजिनोहस्तिनश्च ॥ बाहूशिरोदायिमयावरायपूज्यायकृष्णानुचरायतात
॥ ५२ ॥ ॥धृष्टबुद्धिरुवाच॥ ॥ दूरंप्रसर्पनमुखंममदर्शयाद्यपत्रंसमानयनिरीक्षयतत्रकिंस्वित् ॥ तेनाहृतंप
त्रमपश्यदेषमंत्रीविधातुर्लिपिमन्वमंस्त ॥ ५३ ॥ क्षणंदध्यौसांत्वयामासपुत्रंसत्यंत्वदीयंकिलवीक्षितञ्च ॥
मयात्वसौचन्द्रहासोविसृष्टस्तथापत्रंलिखितंगूढभावम् ॥ ५४ ॥ जातोदैवाद्विषयायाविवाहोनाहंकर्त्तानभवा
न्नापरोऽपि ॥ इत्थंसमाश्वास्यसुतंदुरात्मातंचन्द्रहासंपरिपूज्यदम्भात् ॥ ५५ ॥ जातेचतुर्थेदिवसेचतुर्थीकर्म
व्यधात्कैतवाद्धृष्टबुद्धिः ॥ ततःपरंदूयमानःसराजन्कर्त्ताकिमत्राद्यविपक्षपक्षे ॥ ५६ ॥ कृतंमयाह्येकमहोद्वितीं
यमग्रेकथंकार्यममुष्यशत्रोः ॥ इत्थंनिमग्नःसतुशोकसिंधौकर्तव्यनौकारहितेऽल्पबुद्धिः ॥ ५७॥ ॥ इत्याश्वमे
धिकेपर्वणिजैमिनीयेधृष्टबुद्धिसंतापोनामषट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५६॥ ॥छ॥ ॥ नारदउवाच ॥
॥ धृष्टधीश्चिंतयामासविपरीतमभून्मम ॥ दत्तातुविषयाकन्यावध्यायास्मदरातये ॥ १ ॥ अतःपरंमयाकार्यं
किंकंगच्छामिबांधवं ॥ पुत्रोयंमद्दर्शनैववर्त्ततेमदनोमलः ॥ २ ॥ आभ्यांमदीयंहिकुलंपुत्राभ्यांनाशितंध्रुवं ॥
चंद्रहासोविशेषेणनाशयिष्यतिमत्कुलं ॥ ३ ॥ विषयाविधवाभूयात्करिष्याम्यनृतंवचः ॥ मुनीनामितिसंचिं
त्यचांडालांस्तानथाह्वयत् ॥४॥ एकांतेसंस्थितःपाप्मासंदिदेशशनैःशनैः॥चंडिकायतनंबाह्येपुरादुपवनेशुभे ॥
॥ ५ ॥ करवालकराःसर्वेंतत्रगच्छतमौनिनः ॥ गूढंतस्यस्थिताःकोणद्वयेनिश्चलमानसाः ॥ ६ ॥ जातेपितृप्रसू

कालेयःकश्चिदपियास्यति ॥ भवद्भिःसहिहंतव्योमाविचारयतध्रुवं ॥ ७ ॥ पूर्वंयथावंचितोऽहंतथामाकुरुताधु
ना ॥ युष्माकंसंपदामर्धंप्रदास्येमदनांशकं ॥८॥ तस्यवाक्यंसमाकर्ण्यतेंऽत्यजाश्चंडिकालयं ॥ जग्मुःप्रच्छन्न
वेषाश्चतृतीयप्रहरेसति ॥ ९ ॥ धृष्टबुद्धिश्चंद्रहासंविनयाद्वाक्यमब्रवीत् ॥ चंद्रहासमहाप्राज्ञश्रृणुमेवचनंहितं ॥
॥१०॥ अस्माकंहिकुलेदेवीचंडिकापूज्यतेकिल॥कृतोद्वाहोभवानद्यतांनमस्कुरुमातरं॥ ११ ॥सायंसंध्यांविधा
याशुपुष्पाण्यादायचंदनं ॥ एकःप्रयाहितांदेवींपुरबाह्यकृतालयां ॥ १२ ॥ पूजितुंचनमस्कर्तुमित्यादिश्यकु
धीःस्थितः ॥ ओमित्युक्त्वाततोवाक्यंचंद्रहासोह्यकैतवात् ॥१३॥ ससंध्यावंदनंकृत्वागंतुकामोबभूवह ॥ अंबि
कालयमेवासौचंद्रहासोमहायशाः ॥ १४ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥एतस्मिन्नंतरेपार्थराजाकौंतलपःसुधीः ॥
गालवंतंसमाहूयदेहचेष्टामथाब्रवीत् ॥ १५ ॥ स्वामिन्गालवभूलोकेराज्यंमेकुर्वतोनहि ॥ सुखमस्तितनुच्छा
यामशिरस्कांविलोकये ॥ १६ ॥ उत्क्रांतिसमयोमेऽद्यसमायातोनसंशयः ॥ अरिष्टाध्यायमाख्याहियंश्रुत्वा
निर्वृतिंलभे ॥ १७ ॥ ॥गालवउवाच ॥ ॥ अरिष्टानिमहाराजश्रृणुवक्ष्यामितानिते ॥ दत्तात्रेयोह्यलर्काययान्या
चख्यौमहात्मने ॥ १८ ॥ अरिष्टानिसमालोक्यमृत्युंजानातियोगवित् ॥ देवमार्गेध्रुवंशुक्रंसोमच्छायामरुंधती
म् ॥ १९ ॥ योनपश्येन्नजीवेत्सनरःसंवत्सरात्परम् ॥ अरश्मिबिंबंसूर्यस्यवन्हिंचैवांशुमालिनम् ॥ २० ॥ दृष्ट्वै
कादशमासाच्चनरस्तूर्ध्वंनजीवति ॥ सुवर्णवर्णान्वृक्षांश्चनवमासान्सजीवति ॥ २१ ॥ स्थूलःकृशःकृशःस्थूलोयोऽ
कस्मादेवजायते ॥ प्रकृतिश्चविवर्त्तेततस्यायुश्चाष्टमासिकम् ॥ २२ ॥ खंडंयस्यपदंपार्ष्ण्योःपादस्याग्रेतथाभवे

त् ॥ पांसुकर्दमयोर्मध्येसप्तमासान्सजीवति ॥ २३ ॥ कपोतगृध्रोलूकाश्चवायसोवापिमूर्धनि ॥ क्रव्यादोवा
खगोलीनःषण्मासायुःप्रदर्शकाः ॥ हन्यतेकाकपंक्तीभिःपांसुवर्षेणयोनरः ॥ २४ ॥ स्फुरेच्चयस्यवैचर्मस्तनादू
र्ध्वमुरःस्थलम् ॥ तस्यांपिपंचभिर्मासैर्विद्यान्मृत्युमुपस्थितम् ॥ २५ ॥ स्वांछायांचान्यथादृष्ट्वाचतुर्मासान्स
जीवति ॥ अनभ्रेविद्युतंदृष्ट्वादक्षिणांदिशमाश्रिताम् ॥ २६ ॥ योनिशींद्रधनुर्वापिजीवितंद्वित्रिमासिकम् ॥
घृतेतैलेऽथवादर्शेतोयेवाप्यात्मनस्तनुं ॥ २७ ॥ यःपश्येदशिरस्कांचमासार्धंनसजीवति ॥ यस्यह्यस्थिसमो
गंधोगात्रेशवसमोऽपिवा ॥ २८ ॥ तस्यार्धमासिकंज्ञेयंनरस्यनृपजीवितम् ॥ यस्यवैस्नातमात्रस्यहृत्पद्ममव
शुष्यति ॥ २९ ॥ पिबतश्चजलंशोषोदशाहंसोऽपिजीवति ॥ ऋक्षवानरयुग्मस्थोगायन्योदक्षिणांदिशम् ॥ ३० ॥
स्वप्नेप्रयातितस्यापिमृत्युस्तत्कालमृच्छति ॥ रक्तकृष्णांबरधरागायंतीहसतीचया ॥ ३१ ॥ दक्षिणाशांनयेन्ना
रीस्वप्नेसोऽपिनजीवति ॥ नग्नंक्षपणकंस्वप्नेहसमानंप्रपश्यति ॥ ३२ ॥ यएवंतस्यचक्षिप्रंविद्यान्मृत्युमुपस्थित
म् ॥ आमस्तकतलाद्यस्तुनिमग्नःपंकसागरे ॥३३॥ स्वप्नेपश्यत्यथात्मानंनरःसद्योम्रियेतसः ॥ कोशागारंरथा
गारंधक्षयंतंस्वकंशिरः ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वास्वप्नेदशाहेनमृत्युरेवनसंशयः ॥ करालैर्विकटैःकृष्णैःपुरुषैरुद्यतायुधैः ॥
॥ ३५ ॥ पाषाणैस्ताडितःस्वप्नेसद्योमृत्युमवाप्नुयात् ॥ नात्मानंपरनेत्रस्थंवीक्षतेनसजीवति ॥ ३६ ॥ पिधायक
र्णौनिर्घोषंनश्रृणोत्यात्मसंभवम् ॥ स्वभाववैपरीत्येनवर्ततेनसजीवति ॥ ३७ ॥ देवान्नार्चयतेविप्रान्गुरून्वृद्धां
श्चनिंदति ॥ मातापित्रोरसत्कारंजामातॄणांकरोतियः ॥ ३८ ॥ योगिनांज्ञानविदुषामन्येषांचमहात्मनाम् ॥ प्रा

स्तकालःसपुरुषोनतुजीवतिवैक्षणम् ॥ ३९ ॥ योगिनासततंयत्नादरिष्टान्यवनीपते ॥ विलोक्यस्वासनेस्थित्वा
ध्यातव्यंपरमंपदम् ॥ ४० ॥ सारभूतमुपासीतज्ञानंयत्कार्यसाधनम् ॥ इदंज्ञेयमिदंज्ञेयमितियस्तृषितश्चरेत् ॥
॥ ४१ ॥ अपिकल्पसहस्रायुर्नसज्ञानमवाप्नुयात् ॥ त्यक्तसंगोनिराहारोजितक्रोधोजितेंद्रियः ॥४२॥ विषयेभ्यो
निवर्त्याशुमनोध्यानेनिवेशयेत्॥ ॥नारदउवाच॥ योगसारंसमाकर्ण्यगालवान्मुनिपुंगवात्॥४३॥राज्यंत्यक्तु
मनाःसोथजीर्णांत्वचमिवोरगः ॥ तत्रोपविष्टंमदनंसमाहूयेदमब्रवीत् ॥४४॥ राजाकौंतलपस्तस्यकर्णेजामातरं
स्वकम् ॥ समानयाशुमदनकरिष्येह्यात्मनोहितम् ॥४५॥ बाढमित्यालपित्वासप्रायाज्जामातरंप्रति॥सूर्येजपा
प्रसूनाभेह्यस्तंगिरिमुपाश्रिते ॥ ४६ ॥ ददर्शचंद्रहासंतंकृतसंध्याविधिंशुचिं ॥ पुष्पकर्पूरकस्तूरीचंदनांबरधारि
णम् ॥४७॥ हरिद्राकुंकुमोन्मर्दगौरांगंमुकुटावृतम् ॥ एकाकिनंसमायांतंपथिदृष्ट्वाऽब्रवीत्स्मरः ॥ ४८ ॥ अयित्वं
चंद्रहासाशुकुतोव्रजसितद्वद॥ चंद्रहासोब्रवीद्वाक्यंपित्राहंप्रेरितस्तव॥४९॥ चंडिकांचनमस्कर्त्तुमहिषघ्नींबहिः
स्थिताम् ॥ वारयामासमदनस्त्वंयाहिनृपमंदिरम् ॥ ५० ॥ देहिचंदनपुष्पाणित्वंनृपंत्वरितंव्रज ॥ इत्युक्त्वापुष्प
मालाढ्यंपात्रमाच्छिद्यतत्करात् ॥ ५१ ॥ ययौसमदनश्चैकश्चंडिकाभवनंतदा ॥ अवतीर्यहयात्तस्मात्सेवका
न्विनिवार्यच ॥ ५२ ॥ व्रतभंगभयात्पार्थच्छत्रचामरवर्जितः ॥ चंद्रहासस्तमारुह्यवाजिनंचप्रयत्नतः ॥ ५३ ॥ तै
रेवसेवकैःसार्धंछत्रचामरवीजितः ॥ प्रापकौंतलपंवेगान्नमस्कृत्यपुरःस्थितः ॥ ५४ ॥ चंद्रहासंसमालोक्यराजा
कौंतलपोऽब्रवीत् ॥ स्वामिन्गालवयास्यामिवनंत्यक्त्वापरिच्छदम् ॥५५॥ सर्वसंगपरित्यागंपात्रेकुर्वेद्यवैष्णवे ॥

ओमित्युक्तःसमुनिनाददौचंपकमालिनीम् ॥ ५६ ॥ चंद्रहासायनिखिलंराज्यंप्रादादवाङ्मुखः ॥परित्यज्यचव
स्त्राणिनग्नऊर्ध्वंभुजोनृपः ॥ ५७ ॥ वनंजगामसंत्यक्तासमलोष्टाश्मकांचनः ॥ प्राप्ययोगर्द्धिमतुलांपरांनिर्वाणल
क्षणां ॥ ५८ ॥ पश्यंस्तुच्छमिमंसर्वंसदेवासुरमानुषम् ॥ पाशैर्गुणमयैर्बद्धंबध्यमानंचनित्यशः ॥५९॥ पुत्रस्वभ्रा
तृपौत्रादिस्वपारक्यादिभावितैः ॥ आकृष्यमाणंकरणैर्दुःखार्तंभिन्नदर्शनम् ॥ ६० ॥ अज्ञानपंकगतंस्थमनुबुद्ध्वा
महीपतिः ॥ आत्मानंचसमुत्तीर्णंगाथामेतामगायत ॥ ६१ ॥ अहोकष्टंयदस्माभिःपूर्वंराज्यमनुष्ठितम् ॥ अपि
पश्चान्मयाज्ञातंयोगान्नास्तिपरंसुखम् ॥ ६२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ इत्थंसंसारपाशेभ्योमुक्तःकौंतलपोनृपः ॥
सिंहासनेचंद्रहासंगालवःसोभ्यषेचयत् ॥ ६३ ॥ गांधर्वेणविवाहेनतदाचंपकमालिनीम् ॥ परिणिन्येचंद्रहासःसू
र्यैस्तंयातिपाटले ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ पुष्पाणिचसमादायगच्छन्समदनःपथि ॥ ददर्शयुध्यत्पुरतोबि
डालद्वयमातुरम् ॥ ६५ ॥ हस्ताच्चंदनपुष्पाणांपात्रंभूमावथापतत् ॥ रुधिरंप्रस्रवन्नेत्रान्मदनस्यमुखात्तथा॥६६॥
उलूकःसचवैमूर्ध्निस्थितवान्भीमनिःस्वनः ॥ तथाप्यगणयन्पार्थमदनोवाक्यमब्रवीत् ॥६७॥ अपिस्वस्तिभवेत्त
स्मैचंद्रहासायधीमते ॥ वैष्णवायचधीरायजामात्रेममसांप्रतम् ॥६८॥इत्येवंचिंतयन्प्रापमदनश्चंडिकालयम्॥
॥ ६९ ॥ अवाङ्मुखःसन्सविवेशधीमान्कपाटयुग्मंप्रहरन्करेण ॥ शब्दंसमाकर्ण्यचतेपशुघ्नाःशस्त्राणियत्नाज्जगृ
हुःप्रमत्ताः ॥ ७० ॥ कर्णेलगित्वाशनकैरवोचन्द्विजघ्नधेनुघ्नशिशुघ्नकाश्चित् ॥ प्राप्तोमुमूर्षुस्त्विहात्रजंतुःस्वनाम
वैयर्थ्यमहोनकार्यं ॥ ७१ ॥ नलंघनीयःकुलधर्मएषनीतिस्ततोहिंस्युरमुंचशूलैः ॥ अथप्रविष्टंमदनंसुवेषंदक्षंपितु

वाँक्यकरंपशुघ्नाः ॥ ७२ ॥ शूलैश्चखड्गैर्निशितैश्चपट्टिशैर्जघ्नुस्तदाप्राहसुतःसुमंत्रिणः ॥ हेचंडिकेवैष्णविनोलुला
योदैत्योनिशुंभोऽपिनशुंभएव ॥ नरक्तबीजोहमिहागतस्त्वांकस्माच्चशूलैरभिहंसिमातः ॥ ७३ ॥ नप्रार्थयाम्य
द्यचजीवितार्थंत्वंसाक्षिणीमेवचनस्यभूयाः ॥ यच्चंद्रहासार्थमभाणिबाहूशिरःप्रदास्येह्यनृणोहमासम् ॥ ७४ ॥
इत्यूचिवान्मंत्रिपुत्रस्तदानींजहौप्राणानुच्चरन्माधवेति ॥ चंडालास्तेप्रस्फुरद्वाक्यभीताजग्मुस्तेवैकोहतोऽस्मा
भिरेव ॥ ७५ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकुंतलपुरराज्यप्राप्तिर्नामसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ छ ॥
॥ नारदउवाच ॥ राज्यंलब्ध्वाचंद्रहासःपत्नींचंपकमालिनीम् ॥ शुभेगजेतयासार्धमारुरोहनिशागमे ॥१॥ नम
स्कर्तुंधृष्टबुद्धिंमृदंगध्वनिशोभितः ॥ आजगामत्वरायुक्तोदिदृक्षुःश्वशुरंनृप ॥ २ ॥ शंसंतिस्मवचस्तस्मैमंत्रिणे
चवचोहराः ॥ मन्त्रिन्समागतंपश्यचंद्रहासंनृपंनवम् ॥ ३ ॥ जामातरंतवविभोराज्ञःकौंतलपस्यच ॥ तेषांवचन
माकर्ण्यक्रोधान्मन्त्रीवचोऽब्रवीत् ॥४॥ युष्माकंरसनांछेत्स्येमूलमारभ्यपापिनाम् ॥ कोऽन्यःकौंतलपाद्राजाभ
विष्यतिधरातले ॥५ ॥ वचोहराब्रुवंतिस्मस्वामिन्दृष्ट्वावलोकय ॥ तावत्प्राप्तश्चंद्रहासोजाययासहितःपुरः॥६॥
ददर्शधृष्टबुद्धिस्तंनेत्रेस्वेपरिमार्जयन् ॥उताहोस्वित्सुतःप्राप्तोमदनोऽयंभविष्यति॥७॥पुरतोविद्यतेकन्यायथा
चंपकमालिनी ॥ उवाचोच्चैस्तदामंत्रीरेरेमदनकिंकृतम् ॥८॥ इतिचिंतयतस्तस्यचंद्रहासःपुरःस्थितः ॥ अवती
र्यगजात्तस्मात्पादौजग्राहमंत्रिणः॥९॥ चुबुकेधृष्टबुद्धिस्तंदधारनभवान्गतः ॥ चंडिकाभवनंरम्यंगोत्रस्थितिवि
नाशकृत् ॥१०॥ चंद्रहासउवाच॥यावद्गच्छाम्यहंस्वामिन्पुष्पचन्दनपात्रभृत् ॥ तावत्कौंतलपादेशकारकोमद

नश्वमाम् ॥ ११ ॥ वारयामासपश्चाच्चस्वयंदेवींजगामसः ॥ तत्तस्यवचनंश्रुत्वाकठोरंमर्मभेदिच॥१२॥ ऊर्ध्वबा
हुर्मुक्तकेशोमंत्रीसविलपन्ययौ ॥ परार्थयोऽत्रटंकर्तातस्मिन्सपततिध्रुवम्॥१३॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्राणिनांहि
तमाचरेत्॥ उत्तिष्ठन्निपतन्भूमौध्वांतेघोरेस्थितःपथि॥१४॥धृष्टबुद्धिर्जगामाशुपश्यन्प्रेतस्थलींबहिः॥प्रज्वलंति
चितायत्रभस्मवातेननीयते॥१५॥तंदृष्ट्वाभूतवेतालकंकालावाक्यमब्रुवन्।अस्मत्तोऽभ्यधिकःकोऽपिसमायाति
चपश्यताम्।१६।तत्रापरोऽब्रवीत्प्रेतःकोस्मत्तोऽभ्यधिकोभवेत्।मयाप्रेष्येणयुष्माकंघातितंब्राह्मणत्रयम्॥१७॥
विश्वासधनहर्त्तारंपरनिंदापरायणम्॥विद्धिमांसर्वदाभूतजंतुघ्नंभयदंसताम्॥१८॥ तथाब्राह्मणहंतारंभ्रातरंमेऽ
द्यपश्यत॥ममपुत्रादभ्यधिकस्तस्मात्पथिकघातकात्॥१९॥ तावद्ब्रह्मग्रहस्त्वेकःप्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥अधि
कस्तेसुतोभ्राता त्वंततोब्रह्मघातकी ॥२०॥ अयमायातिचान्योऽस्तित्वादृशोनचमादृशः ॥ तस्मात्पलायनंका
र्यंयुष्माभिर्नचदर्शनम् ॥२१॥ कर्तव्यंतस्यपापस्यदुष्टस्यातिविरोधिनः॥मित्रद्रोहीकृतघ्नोऽयंविश्वासस्यैवघा
तकः॥२२॥अयमायातिपापिष्ठस्तस्माद्दूरंपलायते॥इत्यालोच्यपलायन्तेतंदृष्ट्वाभूतभैरवाः ॥२३॥ धृष्टधीःपुत्र
शोकार्तश्चिताकाष्ठानिसंदधत् ॥ज्वलंतिपाणौप्रययौचंडिकाभवनंप्रति ॥२४॥ ददर्शपुत्रंमदनंखड्गशूलविदारि
तम्॥चंडिकापुरतोनूनंपशुंद्वात्रिंशतागुणैः ॥२५॥ अन्वितंतंसुचारित्रंयोगिनांतपतांवरम्॥ज्ञातार्थसमयंशांतंम
नोवाक्कायदंडकम्॥२६॥विभिन्नकलशंदिव्यंप्रासादमिवभूतले॥काश्मीरमिवसंभिन्नंलिंगंपाखंडिभिर्नरैः॥२७॥
दृष्ट्वातंमदनंपुत्रंतथाच्छिन्नमनोरथः ॥ स्वकीयस्यैववंशस्यछिन्नंमूलंसधृष्टधीः ॥ २८ ॥ परित्यज्यचिताकाष्ठं

पश्यन्ससुतमातुरः ॥ आलिलिंगतथाभूतंसमुत्थाप्यचपाणिना ॥ २९ ॥ ॥ धृष्टबुद्धिरुवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्ति
ष्ठरेपुत्रचंद्रहासःसमागतः ॥ तस्मैत्वंविषयांकन्यांप्रदेहिविपुलंधनम् ॥ ३० ॥ मयात्वंकठिनैर्वाक्यैःपीडितोऽसि
प्रकोपितः ॥ सांप्रतंवैष्णवद्रोहफलंप्राप्तंमयासुत ॥ ३१ ॥ वैष्णवद्रोहिणांसत्यंहृदयंतुविदीर्यते ॥ तस्मान्मदीयं
हृदयंविदीर्णमधुनाभवत् ॥ ३२ ॥ अयंसमदनोयस्यरतिःकृष्णेसदास्थिता ॥ नायंशिवद्रोहकरोनयोगीजन
तापनः ॥ ३३ ॥ इत्थंविलप्यबहुधाधृष्टधीःस्वशिरस्तदा ॥ आस्फालयामासभृशंस्तंभेधातुविभूषिते ॥ ३४ ॥
सभिन्नमस्तकोभूमौस्फुटितांडमिवापतत् ॥ तस्मिन्निपतितेपार्थधृष्टबुद्धौचतत्सुते ॥ ३५ ॥ प्रभातसमयेजा
तेतापसःपुष्पतोयभृत् ॥ चंडिकाभवनंप्रायात्स्नापितुंपूजितुंचतां ॥ ३६ ॥ प्राविशद्भवनंदेव्याःसलिंगीपुरतो
मृतौ ॥ धृष्टधीमदनौशांतौदीपाविवददर्शह ॥ ३७ ॥ आहोस्वित्किंबभूवात्रनवराज्यफलंस्फुटम् ॥ मंत्रिपु
त्रावपिहतौनृपकौंतलपाप्रियौ ॥ ३८ ॥ आगतश्चंद्रहासायतापसःशंसितुंतदा ॥ ॥ तापसउवाच ॥ ॥ केनापि
निहतौराजन्धृष्टधीमदनौबहिः ॥ ३९ ॥ चंडिकाभवनेरात्रौतच्छीघ्रमवधार्यतां ॥ तस्यवाक्यंसमाकर्ण्यप
द्भ्यामेवागतोनृपः ॥ ४० ॥ चन्द्रहासःसुदुःखार्त्तोदेव्याभवनमातुरः ॥ ददर्शपुरतोदेव्याःपितापुत्रौचतादृशौ ॥
॥ ४१ ॥ चन्द्रहासोऽब्रवीद्वाक्यंहेमातश्चंडिकेमयि ॥ क्रुद्धाऽसिचेन्मांगृहाणत्वयाएतौवृथाहतौ ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा
पुरतोदेव्याःपितापुत्रौचतादृशौ ॥ दृष्ट्वास्नात्वाशुचिर्भूत्वास्वस्तिवाच्यततोनृपः ॥ ४३ ॥ कुण्डंखनित्वारुचिरंच
तुरस्रंसुलक्षणम् ॥ तस्मिन्पावकमारोप्यबलिदीपपुरःसरम् ॥ ४४ ॥ जुहावाज्यतिलान्रम्यान्पायससंसितयास

ह ॥ स्वदेहमांसमुद्धृत्यसूक्तंजप्त्वाजुहावसः ॥ ४५ ॥ सर्वंमांसंचन्द्रहासोहुत्वापादशिरोधरान् ॥ अस्थीनिधारय
न्शीर्षंप्राहस्मजगदंबिकाम् ॥ ४६ ॥ चराचरगुरोर्विष्णोश्चिच्छक्तिस्त्वमुदाहृता ॥ सर्वेषांकर्मणांमातःसाक्षि
णीत्वंपृथक्स्थिता ॥ ४७ ॥ अधुनाच्छेद्मिखड्गेनशिरस्तेनजगत्पतिः ॥ प्रीयतांसहृषीकेशस्त्वद्रूपःकालिकेंऽबि
के ॥ ४८ ॥ इत्येवमुक्त्वातंखड्गंयावत्कण्ठेदधारसः ॥ तावत्प्रादुर्बभूवैषाचंडिकाप्राहतंनृपम् ॥ ४९ ॥ मैवमात्मव
धंकार्षीरेषपाप्माकुकर्मणा ॥ पंचत्वमगमन्मंत्रीतत्सुतोप्यददाद्धनम् ॥ ५० ॥ त्वदीयंयत्पुराप्रोक्तंविवाहसम
येस्वसुः ॥ प्रसन्नाहंहरेर्भक्तचन्द्रहासतवाधुना ॥ वरौप्रार्थयभद्रंतेस्वेच्छयामानसौध्रुवम् ॥ ५१ ॥ ॥ चन्द्रहास
उवाच ॥ ॥ हरौभक्तिःसदाभूयान्ममजन्मनिजन्मनि ॥ वरोऽयंप्रथमोमातर्द्वितीयेनमृतौत्विमौ ॥ ५२ ॥ पिता
पुत्रौप्रजीवेतांजगत्पावनितेनमः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ अचलातेहरौभक्तिर्भविष्यतिचसात्विकी ॥ ५३ ॥ पु
त्रोऽपिभविताशूरस्तोषयिष्यतियोहरिम् ॥ आशंसवाच्चरित्रंतेचन्द्रहासकलौयुगे ॥ ५४ ॥ नरानार्यश्चसततंश्रो
ष्यंतिपरमादरात् ॥ पठिष्यंतिचयेभक्त्याहृदिकृत्वाजनार्दनम् ॥ ५५ ॥ तेषांभक्तिर्हिसुदृढाभविष्यतिरमापतौ
॥ चन्द्रहासमहाप्राज्ञआयाहिपुरतोमम ॥ स्थिरोभवमुहूर्तार्धंपिधायनयनेस्वके ॥ ५६ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥
तथाचक्रेसनृपतिर्वैष्णवीशक्तिरुत्थिता ॥ खड्गशक्तिगदाब्जाद्यैरायुधैःपरिवारिता ॥ ५७ ॥ दध्रेनृपस्यशिरसिह
स्तंज्ञानोपदेशकम् ॥ ततस्तावेवसोपश्यद्दृष्टधीमदनौनृप ॥ ५८ ॥ तादृग्रूपवयोवेषौयथासुप्तोत्थितौहितौ ॥
आत्मानंपूर्ववच्चापिनिर्व्रणंचन्दनार्चितम् ॥ ५९ ॥ नतांददर्शजननींजगदंबांहरेस्तनुम् ॥ खात्पुष्पवृष्टिंपतितांसु

रमुक्तांविलोक्यच ॥ ६० ॥ नमश्चक्रेधृष्टबुद्धिंचन्द्रहासःस्मरंतथा ॥ समालिंग्यसुसंपूज्यश्वशुरंवाक्यमब्रवीत् ॥
॥ ६१ ॥ ॥ चन्द्रहासउवाच ॥ ॥ हरेर्मायात्वियंसर्वाकश्चजीवतिकोमृतः ॥ तस्मातसर्वप्रयत्नेनभजामस्तम
धोक्षजम् ॥ ६२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ एवंसवैष्णवःपार्थव्यसनेननपीडितः ॥ प्रविवेशपरंताभ्यांचन्द्रहासःपुरं
निजम् ॥ ६३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ दैवात्प्रापमहद्राज्यंचन्द्रहासोमहामुने ॥ कुलिंदेनतुपश्चाच्चदुःखिते
नतुकिंकृतम् ॥ ६४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ शृणुपार्थमहाबाहोकुलिंदस्यचचेष्टितम् ॥ गतेऽथचन्द्रहासेसपीडि
तोधृष्टबुद्धिना ॥ ६५ ॥ विचार्यमनसादेवंहरिंबन्धविमोक्षकम्॥ धनन्तद्ब्राह्मणेभ्यस्तुदत्वानिर्वेदमागमत्॥६६॥
पुत्रंमेचन्द्रहासाख्यंत्वद्भक्तंत्वत्परायणम् ॥ त्वयादत्तंहृषीकेशरक्षास्मात्पापचेष्टितात् ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वास्वगृहे
तस्मिन्सपत्नीकःसबांधवः॥प्रविवेशहुताशंवैनिर्विण्णोध्यानतत्परः॥६८॥ एतस्मिन्नंतरेलोकाधृष्टबुद्धौन्यवेदय
न् ॥ स्वामिन्कुलिंदोनृपतिःसर्वदाहितकृत्तव ॥ ६९ ॥ दुःखातसपरिवारोऽसौविशतिस्महुताशनम् ॥ इतितेषांव
चःश्रुत्वाप्रेरितोहरिणाययौ ॥७०॥ विचार्यमनसासम्यक्पुत्रोऽस्यनिहतोमया ॥ किमर्थंघातयाम्येनंवृद्धंधनवि
वर्जितम् ॥ ७१ ॥ पुत्रहीनोमृतोह्येषदैवेनहिनिपातितः ॥ एवंविमृश्यमनसाशीघ्रंगत्वान्यवारयत् ॥ ७२ ॥ माकु
लिंदविषादंत्वंकुरुद्रव्यापहारजम् ॥ पुनर्दास्यामितेवित्तंदेशंचविविधंवसु ॥ ७३॥ इतिनानाविधैर्वाक्यैराश्वस्तः
सकुलिंदकः ॥ पुत्राशांपरमांकृत्वाउत्थितःप्रणनामतम् ॥ ७४ ॥ धृष्टबुद्धिस्त्वाजगामतंनिवार्यस्वमंदिरम् ॥ कु
लिंदेनश्रुतंसर्वंचंद्रहासेनयत्कृतम् ॥ ७५ ॥ तच्छ्रुत्वाहर्षसंपन्नोहरिंनत्वाद्विजान्धनैः ॥ पूजयामासधर्मात्माया

चकानथसर्वशः ॥७६॥ चंद्रहासोऽपितद्राज्यंलब्ध्वातानर्चयद्द्विजान् ॥ स्वयंतुबंधुभिःसार्धमदनेनद्विजातिभिः॥ ॥ ७७ ॥ आनयामासपितरंमातरंपुत्रवत्सलाम् ॥ ततःकौंतलकेराज्यंचकाराब्दशतत्रयम् ॥७८॥ विषयाऽसूततनयंमकरध्वजमूर्जितं ॥ असूतशूरंपद्माक्षंसुतंचंपकमालिनी ॥७९ ॥ इत्थंपार्थमहाबाहोचंद्रहासःपुराशिशुः ॥ शालिग्रामशिलासंगान्निस्ततारभवार्णवम् ॥ ८० ॥ तस्मात्संपूजयेन्नित्यंशालिग्रामशिलांनरः ॥ शालिग्रामशिलाचक्रंद्वारकायाःसमुद्भवं ॥ ८१ ॥ कलिकालेविभुःपार्थनजहातिजनार्दनः ॥ सर्वलोकोपकाराययतिरूपेणतिष्ठति ॥ ८२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनयतिःपूज्योहिकेशवः ॥ द्वेरूपेदेवदेवस्यचरंचाचरमेवच ॥८३॥ चरंसंन्यासिनंप्राहुरचरंचक्रचिह्नितम् ॥ यदीच्छसिहिदुष्पारंतर्तुंसंसारसागरम् ॥८४॥ शालिग्राममयंशैलंभक्त्यार्चयमहामते ॥ शालिग्रामशिलाचक्रंयेयच्छंतिमहीपते ॥८५॥ विष्णुभक्तायविप्रायतस्यमुक्तिर्नदुर्लभा ॥ अर्चितःपूजितोध्यातःसंस्तुतःशैलनायकः ॥ ८६ ॥ पापिनामुपकारायकिंपुनर्धर्मशीलिनाम् ॥ नैमिषाच्चप्रयागाच्चगंगासागरसंगमात् ॥८७॥ कुरुक्षेत्राच्छतगुणंशालिग्रामशिलार्चनम् ॥ यदियुक्तामहापापैर्जन्मकोटिसमुद्भवैः ॥ ॥ ८८ ॥ मुच्यंतेनात्रसंदेहःशालिग्रामशिलार्चनात् ॥ शालिग्रामशिलात्यक्तंचंदनंवाथकुंकुमम् ॥ ८९ ॥ देहेधारयतेनित्यंसमुक्तोनात्रसंशयः ॥ शालिग्रामशिलात्यक्तंनिर्माल्यंशिरसावहेत् ॥ ९० ॥ हरिरेवसमंतव्योब्रह्मणाकथितंस्वयम् ॥ शालिग्रामशिलादत्तंनैवेद्यंयस्तुभक्षयेत् ॥ ९१ ॥ सिक्थेसिक्थेभवेत्पुण्यंकपिलागो

१ सिक्थोभक्तपुलाकेनेत्यादिमेदिनी ।

समुद्भवं ॥ शालिग्रामशिलास्पर्शंयेकुर्वंतिदिनेदिने ॥ ९२ ॥ तैःकृतंपूजनंभूपपितृविप्रदिवौकसाम् ॥ शालि
ग्रामसमीपेतुयःश्राद्धंकुरुतेनरः ॥ ९३ ॥ नित्यंनैमित्तिकंवापिगयाश्राद्धसमंभवेत् ॥ शालिग्रामसमीपेतुभ
क्त्यापुस्तकवाचनम् ॥ ९४ ॥ भारतंहरिवंशंवापुत्रदंधनदंभवेत् ॥ श्रीमद्भागवतंपुण्यंभुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥
॥ ९५ ॥ शृणोतिहृष्टमनसासपुनातिजनान्बहून् ॥ शालिग्रामशिलायस्यनित्यंतिष्ठतिवेश्मनि ॥ ९६ ॥ तत्र
सर्वाणितीर्थानिसंतिसर्वेसुरामखाः ॥ अंतकालेऽपियस्यास्येशालिग्रामशिलोदकम् ॥ ९७ ॥ क्षिप्यतेपापि
नोपीहसयातिपरमांगतिम् ॥ नारायणसमोबंधुर्नतिथिर्द्वादशीसमा ॥ ९८ ॥ विष्णुपादोदकैस्तीर्थंनतुल्यंभु
वनत्रये ॥ दर्शनात्पातकंहंतितुलसीनवपल्लवा ॥ ९९ ॥ तस्यास्तुदीर्घमंजर्यांनित्यंवसतिकेशवः ॥ तत्पत्रैःके
शवःपूज्योगलितैरपिचार्जुन ॥ १०० ॥ तस्ययज्ञकृतंपुण्यंभवतीतिनसंशयः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ शालि
ग्रामशिलायास्तुमहिमावर्णितुंमया ॥ १ ॥ नशक्यतेबहुत्वाच्चगमिष्यामिसुरालयं ॥ इत्युक्त्वानारदःप्रायादर्जु
नोविस्मयंययौ ॥ २ ॥ सतांसंगाद्विनालोकेलभ्यतेनसुखंनरैः ॥ इतिब्रुवन्सव्यसाचीसर्वैर्भूपतिभिर्वृतः ॥ ३ ॥
जगामचंद्रहासस्यपुरंकौंतलकंमुदा ॥४॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ इतिहासमिमंभक्त्यायःशृणोतिपठत्यपि ॥ सभु
क्त्वाविविधान्भोगान्विष्णुलोकेमहीयते॥१०५॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेचंद्रहासोपाख्यानेशालिग्रा
ममहिमावर्णनोनामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ दधारचंद्रहासः
किंवाजिनौतौनवामुने ॥ एतत्सर्वंसमाख्याहिमयापृष्टोऽसिजैमिने ॥ १ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ प्रातःकालेतु

बाह्यस्थौतास्मिन्कौंतलकेपुरे ॥ ददर्शतुर्हरीप्राप्तौपद्माक्षमकरध्वजौ ॥ २ ॥ विस्मयंपरमंप्राप्तौदधतुस्तौतुरंग
मौ ॥ पत्राभिप्रायमालोक्यजग्मतुःपितरंतदा ॥ ३ ॥ चंद्रहासोऽपिविज्ञायप्राप्तौपार्थतुरंगमौ ॥ प्रहर्षमतुलंलेभे
जातःकृष्णसमागमः ॥ ४ ॥ आशैशवान्मयादेवोनित्यंयर्श्चित्यतेहरिः ॥ सकेशवःपार्थयुतोनूनमत्रागमिष्यति
॥ ५ ॥ विषयातनयंप्राहचन्द्रहासःशुभंवचः ॥ साक्षाद्धर्मस्यसम्प्राप्तौवाजिनौपुत्रसाम्प्रतम् ॥ ६ ॥ रक्षितौवर्ष
मात्रंतैःक्लेशेनेतिमयाश्रुतम् ॥ धारयिष्यसिचेदेतौपूर्णाब्देविफलःक्रतुः ॥ ७ ॥ त्वंरक्षवाजिनौपुत्रमासमात्रंप्र
यततः ॥ बद्धेमौवाजिनौपश्चाद्धर्मराजायचार्पय ॥ ८ ॥ सुकृतेनैवनःकार्यंवाजिभ्यांकिंप्रयोजनम् ॥ सुकृतंवासुदे
वस्यदर्शनान्नोभविष्यति ॥ ९ ॥ अहंयोत्स्येऽद्यपार्थेनयथातुष्येदयंहरिः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ विषयात
नयःप्रायाद्वाजिनौपरिपालयन् ॥ १० ॥ चन्द्रहासोऽपिनगराद्बहिस्तस्थौससैनिकः ॥ एतस्मिन्नन्तरेप्राप्तः
सपार्थःकृष्णसारथिः ॥ ११ ॥ ददर्शचन्द्रहासंतंगरीयांसंतुवैष्णवम् ॥ शंखचक्रांकिततनुंबिभ्राणंचोर्ध्व
पुंड्रकम् ॥ १२ ॥ श्रीमत्कृष्णपदांभोजतुलसीपूतमस्तकम् ॥ वयोवृद्धंतपोवृद्धंज्ञानवृद्धंनवंयुधि ॥ १३ ॥
पार्थोऽब्रवीन्मेसफलंजन्मचास्मत्कुलंतथा ॥ यच्चन्द्रहासोदृष्टोऽयंबाल्यादारभ्यवैष्णवः ॥१४॥ अथकृष्णोऽपि
सन्तस्थौरथोपस्थेचतुर्भुजः ॥ शंखचक्रगदांभोजैरायुधैःसमलंकृतः ॥ १५ ॥ तंदृष्ट्वापुण्डरीकाक्षंचन्द्रहासोर
थात्तदा ॥ अवतीर्यनमश्चक्रेपार्थस्यपुरतस्तदा ॥ १६ ॥ आलिलिंगहरिर्दोर्भिश्चन्द्रहासंविशांपते ॥ ॥ वासुदे
वउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठालिंग्यभोपार्थमद्भक्तंध्रुवसन्निभम् ॥ १७ ॥ चन्द्रहासंमहाबाहुंवृद्धंसद्धर्मकारकम् ॥

॥ पार्थउवाच ॥ ॥ श्रेयान्स्वधर्मोविगुणःपरधर्मात्स्वनुष्ठितात् ॥ १८ ॥ इत्थंहिशिक्षितंकृष्णत्वयाभीष्मसमागमे ॥ विपरीतंकथंब्रूषेसांप्रतंदेवकीसुत ॥ १९ ॥ युद्धमत्रप्रकर्तव्यंकथमालिंगनंददे ॥ नमस्करोमिचरणौवृद्धत्वादस्यभूपतेः ॥ २० ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ मद्भक्तश्चनमस्कार्यःसमालिंग्योविशेषतः ॥ कपिलागोशतेदत्तेयत्फलंजायतेनृणाम् ॥ २१ ॥ तत्फलंलभतेपार्थवैष्णवालिंगनान्नरः ॥ मद्भक्तेषुचयाप्रीतिःसधर्मःपरिकीर्तितः ॥ २२ ॥ परिष्वजैनंचन्द्रहासंवैष्णवंविष्णुवल्लभम् ॥ २३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ अथार्जुनोगाढमालिंग्यतस्थौतंचन्द्रहासंकृष्णवाक्येनतुष्टः ॥ तदाब्रवीच्चन्द्रहासोऽपिवाक्यंयुद्धायाहंसंस्थितःपाण्डुसूनो ॥
॥ २४ ॥ मखोविनश्येत्तवनूनंविसृष्टःपुत्रोमयावाजिनोरक्षणार्थम् ॥ जातंसख्यंनौहरेःसद्वचोभिस्तस्मादमुंकेशवंसंश्रयावः ॥२५॥ एवंचोभौभाषमाणौतुरगौसमायातौयत्रकृष्णार्जुनौस्तः ॥ तयोःपृष्ठेविषयासूनुरागान्नमश्चक्रेपितरंतौचकृष्णौ ॥ २६ ॥ प्रद्युम्नाद्यैःपूजितश्चन्द्रहासस्तस्थौकृष्णंसंस्तुवन्वाग्विलासैः ॥ २७ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ महोत्सवेनतौकृष्णौप्रवेश्यनगरंमुदा ॥ चन्द्रहासःकृष्णयुतःसबभौभूपुरन्दरः ॥
॥ २८ ॥ चन्द्रहासाश्रयात्सर्वेजनाःकृष्णपरायणाः ॥ धृष्टबुद्धिःपुत्रयुतःकृतार्थःसमपद्यत ॥ २९ ॥ तत्पदंवासुदेवस्यवैष्णवानुग्रहान्नृप ॥ ततोगालवमाहूयहरेःपूजांव्यधान्नृप ॥ ३० ॥ गालवंतंसमालोक्यआगच्छंतंतदाहरिः ॥ नमश्चक्रेयोगिराजंपरमानंदनिर्भरम् ॥ ३१ ॥ गालवोपिनमश्चक्रेपरमात्मानमव्ययम् ॥ मनसातत्पदंध्यायन्मुहूर्तंतन्मयोह्यभूत् ॥ ३२ ॥ पूजांप्रापहरिस्तत्रचन्द्रहासेनतोषितः ॥ स्थित्वात्रि

रात्रंनगरेअनुज्ञाप्यचगालवं ॥ ३३ ॥ निर्ययौनगरात्तस्मात्कृष्णःकमललोचनः ॥ चन्द्रहासोऽपितद्राज्यंददौ
कृष्णकरेमुदा ॥ ३४ ॥ कृष्णोपिप्रददौसर्वंतत्पुत्रायार्जुनाज्ञया ॥ अर्जुनःपरमानन्दमवापनृपदर्शनात् ॥ ३५ ॥
इदंचरित्रंचन्द्रहासस्यभक्त्यानरःपठेच्छृणुयाद्यःसमग्रं ॥ सचाप्नुयाद्बलमायुश्चपुत्रान्सदाचारान्विष्णुभक्तांश्च
दातॄन् ॥ ३६ ॥ कृष्णेभक्तिःसुदृढाह्यन्तकालेसंसाराब्धेस्तारयेद्वासुदेवः ॥ ३७ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनी
येचन्द्रहासोपाख्यानसमाप्तिर्नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥छ॥ ॥जैमिनिरुवाच ॥ ॥ चंद्र
हासःपुराध्यक्षंयविषयातनयंव्यधात् ॥ अब्रवीच्चमयापुत्रवार्धकत्वाद्धनंमहत् ॥ १ ॥ गंतव्यंमोक्षलाभायसमो
क्षःसुलभोऽधुना ॥ कृष्णस्यदर्शनाज्जातोनमुंचामिततोहरिम् ॥ २ ॥ इतिसंदिश्यतनयंकृष्णेनसहितोययौ ॥
पालयन्वाजिनौतस्यपार्थस्यामिततेजसः ॥ ३ ॥ येषुयेषुचदेशेषुतौप्राप्तौवाजिनौनृप ॥ तत्रत्यैराजभिर्मुक्तौनम
स्कृत्यमहाभयात् ॥ ४ ॥ केचिद्धरीतुहरिणापालितौवीक्ष्यसादरम् ॥ दक्षिणीकृत्यसंपूज्यभक्त्यानत्वाग्रतः
स्थिताः ॥ ५ ॥ अथोत्तरस्यामंभोधिदिशिप्राप्तौतुरंगमौ ॥ प्रविष्टौसरितांपत्युर्जलेगाधेविशांपते ॥ ६ ॥ दुःखं
प्राप्ताःपार्थमुख्यायोधाःप्रोचुर्हरिंप्रति ॥ किमिदानींप्रकर्तव्यंतयोःप्राप्तिःकथंभवेत् ॥ ७ ॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥
॥ पंचानांकेवलाह्यश्वाःसंतिवारिचराःशुभाः ॥ हंसध्वजस्यजिष्णोश्चबभ्रुवाहस्यमद्भुवः ॥ ८ ॥ मयूरकेतोःपं
चैतेरथाःसर्वत्रगामिनः ॥ इत्युक्त्वाप्रविवेशाब्धिंकृष्णस्तेचमहारथाः ॥ ९ ॥ ददर्शफाल्गुनोवृद्धंमुनिंमध्येसरि
त्पतेः ॥ द्वीपस्थंधारयंतंकेवटपत्रंकरेणच ॥ १० ॥ जीर्णंशुष्कंशतच्छिद्रंलूतामंदिरमंडितम् ॥ बकदाल्भ्यंम

१ लूतास्त्रीतन्तुवायोर्णनाभमर्कटकाःसमाइत्यमरः ।

हाभागंनिमील्यनयनेस्थितम् ॥ ११ ॥ अवतेरूरथेभ्यश्चनमश्चक्रुश्चतेमुदा ॥ उन्मील्यनयनेदीप्तेकृष्णादींस्ता
न्विलोक्यच ॥ १२ ॥ हर्षादुत्फुल्लनयनोगाथामेतामगायत ॥ अहोपंचाभिरानीतोहृषीकेशोऽतिचंचलैः ॥१३॥
अतःपरंहिनोवासोमंडलेऽस्मिन्नसौख्यकृत् ॥ इतिब्रुवंतंतमृषिंपार्थःप्राहसविस्मितः ॥ १४ ॥ युष्माभिर्ध्रियतेप
त्रंशुष्कंनक्रियतेगृहम् ॥ युष्माकंजानुनीभित्वाकिंशुकौनिर्गताविमौ ॥ १५ ॥ ययोःकृतंनीडशतंपक्षिभिर्गृ
हिणीयुतैः ॥ वल्मीकानिविराजंतेपुरस्तात्पृष्ठतश्चवः ॥ १६ ॥ येभ्योनिर्यांत्यमीसर्पायुष्मत्स्कंधस्थिताःसुख
म् ॥ पिबंतिवायुमास्यैर्वःकुर्वंत्यासनमुच्छ्रितम् ॥ १७ ॥ कंडूयंतिमृगाःस्वांगमहोनिस्पृहतादृढा ॥ प्रहस्यब
कदाल्भ्योसौश्रुत्वापार्थस्यभाषितम् ॥ १८ ॥ उवाचहर्षयंश्चित्तंतदीयंशुभयागिरा ॥ १९ ॥ ॥ बकदाल्भ्यउ
वाच ॥ ॥ क्लेशावहोदारपरिग्रहोयंपापस्यमूलंहिभवेदधोगतिः ॥ तत्पोषणेकार्यमकार्यमेताद्विचारएषोऽति
तरांविनश्येत् ॥ २० ॥ नष्टेविचारेकुतएवमोक्षस्तृष्णावरीवर्तिनृणामतीव ॥ एतेमदीयाःखलुवत्ससंघावृद्धिं
गताःक्षेत्रवहाभवेयुः ॥ २१ ॥ पुत्राःकथंस्युश्चतथैवपौत्रावेदांश्चशास्त्राणिकथंपठेयुः ॥ विवाहएषांभविताकथं
स्वित्प्रेक्षाम्यहंपुत्रमुखंकदास्वित् ॥ २२ ॥ एवंसदाचिंतयतेगृहस्थःस्त्रीपाशबद्धोनतुधर्ममार्गं ॥ अतोमयाका
रिनदारसंग्रहोनपर्णशालाविहिताऽल्पमायुः ॥ २३ ॥ पार्थोऽब्रवीत्कियदायुर्गतंवःशुष्कंपर्णमस्तकेबिभ्रतां
च ॥ प्राहस्मायुर्बकदाल्भ्योऽर्जुनंनःकियान्यातःकालइहस्थितानाम् ॥ २४ ॥ मार्कंडेयालोमशाःकत्यभू
वंस्तेषांसंख्यांकर्तुमलंमयापि ॥ अस्तंगताब्रह्मणांविंशतिर्मेस्थितस्यात्रप्रायआयुष्यमल्पम् ॥ २५ ॥

तस्मादहंनकरोम्यत्रजिष्णोवारंवारंनाशमायात्यपारः ॥ यदायदाब्रह्मणोह्यंतकालस्तदातदावारिमयंजग
त्स्यात् ॥ २६ ॥ वटश्चैकःस्निग्धपत्रोविभातिशाखाशतैर्व्याप्तभुवनरोदसींच ॥ तच्छाखायांवटपत्रेशयानं
पश्यामिबालंहसमानंरुदंतम् ॥ १७ ॥ पदांगुष्ठंवदनेसन्निवेश्यगौरंधयंतंसुनसंचारुवक्रम् ॥ तद्दर्शनात्सा
गरेमज्जितोऽहंनतादृशःसंप्रतिकान्यवार्ता ॥ २८ ॥ सएवायंकृष्णरूपोहिजातःपंचानांवःसंगवशान्मयाप्तः
॥ २९ ॥ ॥ बकदाल्भ्यउवाच ॥ ॥ कस्माद्दूरंदूरमस्मत्सकाशात्प्रयासिविष्णोमांजलेऽस्मिन्विहाय ॥
बालोभूस्त्वंवटपत्रेशयानोदृष्टोयदाप्रार्थितोनैवकिंचित् ॥ ३० ॥ युवाद्यलक्ष्मीमधिगम्यधर्मपुत्रंकथंदर्शय
तेनमांत्वम् ॥ आलिंगनंदेहिजगन्निवासधर्मस्वयंदर्शयतत्पुरंच ॥ ३१ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इ
त्यूचिवान्समुनिस्तंचकृष्णंसमालिंग्यप्राहतंफाल्गुनंच ॥ मद्दासार्थंगृहमेतत्स्फुटंस्यान्मुक्तिर्ध्रुवागृहिणीयत्र
भाति ॥ ३२ ॥ करोमिकिंनगृहंनापिपत्नींनतादृशीमधिगच्छामिपार्थ ॥ तस्मात्कालोगमितःशुष्कपत्रैःपश्या
धुनागृहदारानवाप्तान् ॥ ३३ ॥ एवंब्रुवंतंबकदाल्भ्यंसकृष्णःसंभावयामासवचोभिरीड्यैः ॥ त्वमेवसाक्षात्पुरु
षःपुराणस्त्वयादृष्टाब्रह्मणांविंशतिश्च ॥ ३४ ॥ सर्वेषांनःपूज्यतमस्त्वमेवजातोयज्ञःसफलोधर्मसूनोः ॥ प्रहस्ये
षन्मुनिराहस्मविष्णुंत्वयाभारोमयिगर्वस्यमुक्तः ॥ ३५ ॥ परंगर्वोव्यगलन्मेसमग्रस्तथास्यपंकेरुहजन्मनश्च ॥
तत्त्वंसमाकर्णयपार्थयतात्कृष्णःसर्ववेदवेदस्यमूलम् ॥ ३६ ॥ महाकल्पेवेदसंज्ञोविरिंचिश्चत्वारिंशद्वार्षिको
मामियाय ॥ पठन्वेदान्मानसौकोधिरूपःप्रोवाचेदंगर्वभारेणवाक्यम् ॥ ३७ ॥ कस्त्वंकिमर्थंध्रियतेपर्णमेत

त्वयाघोरंतप्यतेवेध्मिकामात् ॥ प्रसन्नोहंप्रार्थयवांच्छितंचब्रह्माहमित्येवमवेहिविप्र ॥ ३८ ॥ तच्छ्रुत्वाहंचाब्रु
वंगर्वभाराद्ब्रह्माणंतंगच्छदूरंदुरात्मन् ॥ मयादृष्टास्त्वादृशाविंशतिश्चत्वंमह्यंकिंदास्यसेयाहियाहि ॥ ३९ ॥
एवंमयिब्रुवतिप्रादुरासीद्वात्याघोरादारयंतीवपृथ्वीम् ॥ आवर्तेनद्रुमभंगंविधत्यानीतौतदाद्वावपिखंविशाल
म् ॥ ४० ॥ औदुंबरादन्यमौदुंबरंहिविशंत्यमीजंतवःकर्मनुन्नाः ॥ तथाप्रविष्टोदेवदेवस्यविष्णोर्ब्रह्मांडैस्तैःफ
लितस्यद्वितीयं ॥ ४१ ॥ अस्माद्रम्यंब्रह्मलोकंविरिंचिःप्रविश्याहंविस्मयंचाप्तवान्सः ॥ ततःप्रोवाचाष्टमुखोवि
रिंचिःसमाह्वयन्नौपरिपप्रच्छपार्थ ॥ ४२ ॥ कस्माद्युवांप्राप्तवंतावपूर्वौकिंनामानौशंसतंमत्पुरस्तात् ॥ चतुर्मु
खोथावदत्सत्यलोकात्समागतंविद्धिमांपद्मयोनिं ॥४३॥ शिष्यंयोमेपरिचर्यार्थमागान्नाम्नास्फुटंबकदाल्भ्यःप्र
सिद्धः ॥ निशम्योच्चैरष्टमुखोजहासभवान्ब्रह्माशिष्यएवद्वितीयः ॥ ४४ ॥ तावत्तद्वैयावदहंनदृष्टौब्रह्माशिष्यौसं
प्रतिमेभवंतौ ॥ शौचार्थमत्रापिजलंमृदंचसमानयेतांस्वस्थचित्तौमदर्थं ॥ ४५॥ एवंब्रुवत्यष्टमुखेविरिंचौवात्या
घोरामांचतावप्यनैषीत् ॥ मयासार्धंखेभ्रमंतौविरिंचीविष्णोःप्रविष्टौब्रह्मगोलंतृतीयं ॥ ४६ ॥ यस्मिंल्लोकाःपु
ण्यशीलावदान्यादृष्ट्वाऽस्मांस्तेजहसुःकेभवंतः ॥ कस्माद्देशादागतानामकिंवस्तत्सर्वंवैब्रूतलज्जांविहाय ॥४७॥
आहस्माथोवसुवक्त्रोविरिंचिरहंप्राप्तोब्रह्मलोकान्मनोज्ञात् ॥ प्रोचुर्लोकास्तेतदाब्रूतमैवंकर्लांवक्त्रःश्रोष्यतिवैवि
रिंचिः ॥ ४८ ॥ आयातपश्यतविहायविरिंचिगर्वंमौनंसमाश्रयतदेवमजंप्रणम्य ॥ ततोवयंभीतभीताःप्रयाता

१ षोडशमुखः ।

विलोकितुंषोडशतुंडकंच ॥ ४९ ॥ जहासोच्चैःषोडशास्योविरिंचिर्दृष्ट्वाचतुर्वक्रमथाष्टवक्रम् ॥ ५० ॥ अहोचित्र
महोचित्रंब्रह्मण्यपिमयिस्थिते ॥ इतिगर्वायतेतस्मिन्विरंचौषोडशानने ॥ ५१ ॥ वात्याप्रादुरभूद्धोरातयाभ्रां
तावयंविभो ॥ अधोवक्त्राऊर्ध्वपादाप्राप्ताब्रह्मालयंपरम् ॥ ५२ ॥ द्वात्रिंशद्वदनोब्रह्मायत्रलोकस्तुसुन्दरः॥ नाप्ट
च्छत्कश्चिदेवास्मान्नामतत्रभवोजनः ॥ ५३ ॥ ततोवयंस्मचत्वारोदृष्ट्वादेवाद्विरिंचिना ॥ आहूताःकृपयापश्चा
त्परिपप्रच्छनामसः ॥ ५४ ॥ ॥ द्वात्रिंशद्वदनउवाच ॥ ॥ प्रहस्यपूर्वंगर्वितोऽतीवसत्यंब्रह्माब्रवीदहमेवास्मि
नान्यः ॥ खद्योतालिर्द्योतयतेतावदेवयावत्सूर्योध्वांतहानाभ्युदेति ॥ ५५ ॥ द्वात्रिंशद्वदनोप्येवंब्रुवन्वात्यापरि
प्लुतः ॥ खेभ्रमत्सहितोऽस्माभिश्चतुःषष्ट्याननंस्थितम् ॥ ५६ ॥ ददर्शगोलकेन्यस्मिन्सगर्वंकृतवान्बहु ॥ एवंद्वि
गुणयावृद्ध्यागर्वितास्तेविरिंचयः ॥ ५७ ॥ प्राप्ताःसहस्रनयनंसहस्रवदनंविभुम् ॥ स्तूयमानंचमुनिभिःसन
काद्यैस्तथासुरैः ॥ ५८ ॥ अथतानागतान्दृष्ट्वासहस्रवदनोऽब्रवीत् ॥ कुतःप्राप्तंपूज्यपादैर्ब्रह्मभिःस्वागतंहिवः ॥
॥ ५९ ॥ युष्मत्प्रसादाल्लोकेऽस्मिन्ख्यातिंप्राप्स्याम्यनुत्तमाम् ॥ इतिब्रुवाणंपुरुषंप्रणम्यधरणींगताः ॥ ६० ॥
विहायगर्वंब्रह्माणस्तुष्टुवुस्तमधोक्षजम् ॥ ततःप्रसन्नोभगवान्यथास्थानंन्यवेशयत् ॥ ६१ ॥ तान्विरिंचीनहंपा
र्थविहायास्मान्नस्थितौबुधौ ॥ तस्माद्गर्वोनकर्तव्यःपुंभिःसच्छास्त्रकोविदैः ॥६२॥ मुनेर्भाषितमाकर्ण्यहर्षितौकृ
ष्णपाण्डवौ॥ददर्शतुस्तुरंगौतौकथांश्रुत्वाविनिर्गतौ॥६३॥प्रार्थयित्वामुनिंकृष्णःशिबिकायामरोपयत् ॥ ६४ ॥
इत्याश्वमेधिकेपर्वणि जैमिनीये बकदाल्भ्यसंवादो नाम षष्टितमोध्यायः ॥ ६० ॥ ॥छ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥

व्यावृत्यवाजिनोशीघ्रंपुरंजायद्रथंशुभम् ॥ प्रापतुर्यत्रनृपतिर्दौःशलेयःशिशुःस्थितः ॥ १ ॥ सिंहासनस्थःसचि
वैःसेव्यमानःसभास्थितैः ॥ श्रुत्वाचफाल्गुनंप्राप्तंसजयद्रथघातिनम् ॥ २ ॥ उच्चैःप्रकंपेप्रस्विन्नोरोमांचितवपुर्ध
रः ॥ जहौप्राणान्दौःशलेयःसिंहासनगतोभयात् ॥ ३ ॥ विलपंतीततःप्राप्ताडुःशलाफाल्गुनंप्रति ॥ दृष्ट्वाकृष्णंनम
स्कृत्यप्राहोच्चैस्त्राहिमामिति ॥ ४ ॥ जिष्णुनानिहतोभर्त्तासांप्रतंचसुतोमम ॥ त्वामहंशरणंप्राप्ताकृष्णकृष्णजग
त्पते ॥ ५ ॥ अथोत्थितोरथात्पार्थःस्वसारंसंप्रणम्यच ॥ अब्रवीन्नकृतंकिंचित्तवपुत्रस्यवैशसम् ॥ ६ ॥ तथाऽपिक्ष
म्यतांसर्वंमयायच्चपुराकृतम् ॥ गृह्णीष्वहस्तिनोमत्तान्सहस्रंलक्षमेववा ॥ ७ ॥ जित्वाचवैरिणःसर्वंराज्यंदास्या
मितेऽनघे ॥ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वादुःशलादुःखिताभृशम् ॥ ८ ॥ कृष्णंनत्वापुनर्वाक्यमुवाचक्लेशसंयुता ॥ दुःखहंता
त्वमेवात्रप्राणिनांहृदिसंस्थितः ॥ ९ ॥ द्रौपद्यासंस्मृतःपूर्वंदुःखंतस्याव्यपोहयत् ॥ अन्येषामपिजंतूनांस्मरणाद्दुः
खहानिदः ॥ १० ॥ कृतार्थादर्शनेनाद्यजातास्मितववैप्रभो ॥ पतिहीनापुत्रहीनापार्थेनास्मिकृताविभो ॥ ११ ॥ न
त्रपाजायतेतस्यसम्बन्धद्योतनेनच ॥ सांप्रतंपुत्रहीनाचराज्यहीनातथाकृता ॥ १२ ॥ कथमश्वगजानांचसहस्रंदातु
मिच्छसि ॥ ब्रुवंत्येवंबहुविधंलुठंतीकृष्णपादयोः ॥ १३ ॥ नेत्रांबुनाक्षालयन्तीपादाब्जंसुरदुर्लभम् ॥ एवंसुदुःखि
तांदृष्ट्वाआर्तत्राणपरोहरिः ॥ १४ ॥ आश्वासयामासचतांभवमायाप्रपीडिताम् ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेगच्छपुत्रस्य
सन्निधौ ॥ १५ ॥ इत्युक्तासहपार्थेनप्रविवेशपुरंतदा ॥ हर्म्येसभायांपतितंददर्शतनयंशुभम् ॥ १६ ॥ उत्तिष्ठ
भोवत्सभयंमाकृथाममसन्निधौ ॥ इत्युक्त्वापाणिनाबालंपस्पर्शमधुसूदनः ॥ उत्थितस्तत्क्षणादेवप्रणनामहरिंमु

दा॥१७॥ वंदितौतुजनैःसर्वैःकृष्णपार्थौमुदान्वितैः॥भेरीमृदङ्गपटहगीतनृत्यमहोत्सवैः॥१८॥मांगल्यंपरमंचक्रु
र्नागराःकृष्णसन्निधौ ॥ अर्जुनःशमयामासदुःशलांपुत्रसंयुताम्॥१९॥अब्दःपूर्णोऽद्यसंजातोगंतव्यंतुगजाह्वये॥
निमंत्रितासमायाहिकुंतींद्रष्टुंचपार्षतीम्॥२०॥सातथेत्यब्रवीत्पार्थोंहृष्टश्चासीद्विशांपते ॥ जैमिनिरुवाच ॥ हर्षि
तासाहृषीकेशंदुःशलावाक्यमब्रवीत् ॥२१॥ एवमेवत्वयाकार्यंभक्तानांजीवनंसदा ॥ प्रसादात्तवराज्यंमेप्राप्तंग
च्छामिधर्मजम् ॥२२॥ इत्युक्त्वापुत्रसहितानिर्गताचगजाह्वयम्॥ आनयत्तत्पुरंसर्वंयज्ञार्थंपाण्डवोऽर्जुनः॥२३॥
इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेजयद्रथपुरेदुःशलासांत्वनंनामैकषष्टितमोऽध्यायः॥६१॥ ॥जैमिनिरुवाच॥
पूर्णेऽब्देदेवकीपुत्रःपार्थस्यतुरगौमुदा ॥ दधौस्वयंवनेरम्यौभ्रममाणौस्वलीलया ॥१॥ प्रत्युवाचकथंपार्थवीरैर्भू
पतिभिर्वृताम् ॥ दिष्ट्याभूमिंपार्थहयौभ्रमितौनिखिलामपि ॥ २ ॥ चिरकालंधर्मराजःक्लिश्यतेविविधैर्यमैः ॥ व
र्षमात्रंहिसंजातंकुर्मःकर्माग्निसन्निधौ ॥३॥ अद्यसर्वेमहीपालाःपांडवंधर्मनंदनम् ॥ वीक्षितुंत्वरितायांतुत्वयास
हगजाह्वयम् ॥४॥ पुरस्कृत्यहयावग्रेनानावादित्रवादकाः ॥ नर्त्तक्योविविधैस्तालैर्हस्तकैःकरणैस्तथा ॥ ५ ॥
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चवृषकेतुर्महाबलः ॥ बभ्रुवाहोपिशैनेयोवीरवर्मानुशाल्वकः ॥ ६ ॥ बर्हिकेतुर्हंसकेतुस्तथानील
ध्वजोबली ॥ ताम्रध्वजोमहावीरःप्रवीरश्चमहारथः॥७॥ यौवनाश्वश्चंद्रहासस्तथाऽन्येबहवोनृपाः ॥ भूषिताविवि
धैर्हारैःकटकैरंगदैस्तथा ॥८॥ कुण्डलैश्चामरैर्धूपवासैःपुष्पैर्विलासिताः ॥ नानाकुसुममालाभिर्वरचंपकमंडिताः
॥९॥रात्रौपुरंप्रयांत्वेतेदीपिकाभिःप्रकाशिताः ॥ गंधतैलावसिक्ताभिःप्रस्तुताबंदिभिर्भृशम् ॥ अहमग्रेप्रयास्या

मिधर्मराजपुरंप्रति ॥ १० ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंकृष्णोनागपुरंययौ ॥ यत्रास्तेधर्मतनयो
महर्षिपरिवारितः ॥ ११ ॥ गंगातीरेवरक्षेत्रेदिव्यमंडपमंडिते ॥ देवकीप्रमुखायत्रस्त्रियःसंतिमनोरमाः ॥ १२ ॥
धर्मराजगृहंप्राप्यराजानंवीक्ष्यमाधवः ॥ नमस्कृत्याग्रतस्तस्थौनृपेणाप्यभिनंदितः ॥ १३ ॥ शशंसपार्थसंप्राप्तं
हयंराजन्यमण्डलम् ॥ प्राप्तोनीलध्वजोराजाहंसकेतुर्महाबलः ॥ १४ ॥ मयूरकेतुर्बलवान्बहुधायःपरीक्षितः ॥ ध
र्मराजतवभ्रात्रात्वत्पुण्येनजितानृपाः ॥ १५ ॥ सुधन्वायोधितोवीरोराजन्कृष्छ्रेणसंयुगे ॥ सुरथेनापिसभयाःकृ
तावीरेणतेविभो ॥ १६ ॥ ततोमणिपुरंप्राप्तःसव्यसाचीहयान्वितः ॥ बभ्रुवाहेणसंग्रामेपुत्रेणनिहतोऽर्जुनः ॥१७॥
उलूपीमणिनापार्थंजीवयामासभामिनी ॥ प्रथमंकर्णपुत्रंतंसर्ववीरप्रतोषकम् ॥ १८ ॥ संजीवयित्वात्वरितात
स्मिन्कालेपतिव्रता ॥ पुत्रेणसहितःपार्थोययौसारस्वतंपुरं ॥ १९ ॥ वीरवर्मावशीयत्रसंजातःस्वयमेवसः ॥
ततःकौंतलकंवाजीप्राप्तस्तेधर्मनंदन ॥ २० ॥ चंद्रहासोधिपोयत्रदुर्जयःससुरासुरैः ॥ ततःसतुरगोयातो
मध्येनदनदीपतेः ॥ २१ ॥ शुष्कंपत्रंयत्रकृत्वामस्तकेबकदाल्भ्यकः ॥ चिरंस्थितोमहातेजास्तपस्तप्तुंच
सुव्रतः ॥ २२ ॥ ददृशुःपार्थमुख्यास्तेपंचवीरामयासह ॥ तंमुनिंहिपुरस्कृत्यसमानयतितेऽनुजः ॥ २३ ॥
वित्तंबहुसमानीतंरत्नानिविविधानिच ॥ स्तोकाहिपृथिवीपार्थप्रतापस्तेऽधिकःप्रभो ॥ २४ ॥ एवंकुशलि
नःसर्वेपुनःप्राप्ताःस्वमंदिरम् ॥ यथामांवीक्षसेराजंस्तथासर्वान्विलोकय ॥ २५ ॥ एहिभीममहाबाहोदेहिमे
परिरंभणम् ॥ ततोभीमादिभिर्वीरैर्वासुदेवोनमस्कृतः ॥ २६ ॥ नमस्कृत्यहरिःकुंतींमातस्ताःपुरतःस्थि

ताः ॥ ववंदेमुदितस्तत्रकथयन्कुशलंस्वकम् ॥ २७ ॥ द्रौपदीचसुभद्राचनमस्कृत्यजनार्दनम् ॥ स्थितासमीपं कृष्णस्यहर्षव्याकुललोचना ॥ २८ ॥ गांधारींधृतराष्ट्रंचविदुरंसंजयान्वितम् ॥ ददर्शकृष्णोभगवान्परिष्वज्य यथासुखम् ॥ २९ ॥ ततोभीमेनसहितोविवेशस्वांनिवेशनम् ॥ यत्रसारुक्मिणीदेवीसत्यभामाचलक्ष्मणा॥३०॥ तथाजांबवतीरम्याकृष्णदर्शनलालसा ॥ एताश्चान्याश्चताबह्व्योवीक्षंतेहरिमागतम् ॥ ३१ ॥ उवाचसत्यभा माथस्वनाथंसुसमागतम् ॥ पालितःपांडवोनाथसहयःसबलोवने ॥ ३२ ॥ काचित्प्राप्तात्वयानोवानारीकुब्जाऽथ वामना ॥ प्रमीलांहियथापार्थःप्रयाणेऽस्मिन्प्रलब्धवान् ॥ ३३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तस्यास्तद्वचनंश्रु त्वाप्रहस्यमधुसूदनः ॥ प्रत्युवाचसमीपस्थंभीमसेनंमहामतिः ॥ ३४ ॥ अस्याःश्रुतंभीमवचोवक्रंयन्मांप्रभाषि तम् ॥ बहुपुत्रोऽस्मिसंजातःपौत्रैरपिसमन्वितः ॥ ३५ ॥ युधिष्ठिरस्यनगरेबहुवृद्धसमागमे ॥ यस्यमेऽत्रस्थिति र्जाताऽत्रपाहिस्त्रीपरिग्रहे ॥ ३६ ॥ एवमेवनजानातिसत्यावक्तुंचगोपने ॥ बालत्वेयत्कृतंकिंचित्सांप्रतंतन्नमेप्रिय म् ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तःप्रतीहारोमहीपतेः ॥ कृष्णंविलोक्यभीमंचविनीतवदुवाचह ॥ ३८ ॥ उत्तिष्ठंतुज नाःसर्वेकृष्णमुख्यानृपालये ॥ सर्वैस्तुसहितःकृष्णकुरुयज्ञंमनोरमम् ॥ ३९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततोदे वोनृपंप्राप्यप्रत्युवाचमहाबलः ॥ त्वयाऽत्रराजन्स्थातव्यंयज्ञवाटेमनोरमे ॥ ४० ॥ अहंचधृतराष्ट्रेणवृद्धैश्चपरि वारितः ॥ ऋषिभिःसहितोयास्येभ्रातृभिःसहितोग्रतः ॥ ४१ ॥ अर्जुनोयत्रतंदिव्यंपरिवार्यमहाबलः ॥ बक दाल्भ्यंसुचरितंसहयःसंस्थितःपथि ॥ ४२ ॥ कुंतीचसंमुखायातुतथैवममयोषितः ॥ संभावयंतुसंप्राप्तंमुनिस्त्री

गणसंयुताः ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणाद्याश्चयेवर्णावेदध्वनिसमन्विताः ॥ लाजवर्षंप्रकुर्वाणागजस्थाश्चकुमारिकाः॥४४॥
पताकाभिर्विचित्राभिर्नगरंसमलंकृतम् ॥ नरैश्चनृत्यसंयुक्तैर्नानाकौतुकमिश्रितैः ॥ ४५ ॥ पुष्पोत्करैःसमाकी
र्णंचंदनोदकशीतलैः ॥ कुर्वंतुराजपुरुषाःपार्थस्याद्यसमागमे ॥ ४६ ॥ एवंकृष्णेनतेसर्वेसंदिष्टास्तैस्तथाकृतं ॥
पुरस्कृत्यहृषीकेशंनिर्गताःपुरवासिनः ॥ ४७ ॥ प्राप्तःपार्थोह्ययोप्राप्तोदिष्ट्यादिष्ट्येतिवादिनः ॥ रुक्मिणीस्ववधू
वृंदैःसहिताशिबिकांययौ ॥ ४८ ॥ उषास्त्रीणांसहस्राणिपुरस्कृत्यययौपथि ॥ तथासत्यास्वकंवृंदंनारीणांसमलं
कृतं ॥ ४९ ॥ कुसुमैःपारिजातस्यदुकूलैःक्षीरहासकैः ॥ कुसुंभरंगयुक्तैश्चरम्यकार्पासकैर्ययौ ॥ ५० ॥ ततोजांब
वतीदेवीनिरगान्मानिनीगणैः ॥ मुक्तामालावृतैःकांतैर्युवभावसमन्वितैः ॥ ५१ ॥ वेष्टितैर्दिव्यवसनैस्तमालनि
भकंचुकैः ॥ हर्षादतीवनिर्यांतिसमूहाःस्त्रीमयाःपथि ॥ ५२ ॥ परस्परस्यसंघर्षात्क्षरत्कुंकुमपंकिलाम् ॥ छिन्न
मौक्तिकहाराणांतोयेनधरणींस्त्रियः ॥ ५३ ॥ चक्रुःकर्पूरदानेनच्युतेनचकरात्करैः ॥ गजस्थादेवकीदेवीयशोदा
रुक्मिणीस्थिता ॥ ५४ ॥ कुंतीचैवगजेमत्तेप्रस्थितापांडवंप्रति ॥ धृतातपत्रासर्वास्तायोषितश्चलचामराः ॥५५॥
हर्षेणमार्गेसंयांतिवीक्षितुंचारुलोचनाः ॥ धनंजयंचिरात्प्राप्तंवासुदेवेननोदिताः ॥ ५६ ॥ एवंमहाजनयुतःप्रातः
स्नानंमलापहम् ॥ कृत्वाकुसुमगंधेनवासितोहिसमस्थले ॥ ५७ ॥ व्यूह्यसेनांस्वयंरम्यामर्धचंद्रानिभांहरिः ॥ अ
ग्रतोब्राह्मणाःसर्वेवेदध्वनिकृतःस्थिताः ॥ ५८ ॥ तेषांपत्न्योययुश्चाग्रेदधिदूर्वाक्षतैर्युताः ॥ क्षत्रियाःस्वर्णपात्रेषु
धृतकर्पूरदीपिकाः ॥ ५९ ॥ गोरोचनंकुंकुमचन्दनानिसुवर्णपात्रेषुनिधायवेश्याः॥ कौसुंभवस्त्रैश्चविकासितांग्य

स्तस्थुःप्रभासन्मुकुटाःकृशांग्यः ॥ ६० ॥ महाजनानांपुरतश्चवेश्यानृत्यंतिमुक्ताफललोलहाराः ॥ प्रमाथिभि
र्नेत्रकटाक्षवीक्षणैर्विकाशयंत्याशुमनांसियूनाम् ॥ ६१ ॥ नृत्येनताःपथिहरिंपरितोषयंतिसद्भावहावरसतालयु
गेनरामाः ॥ मुग्धंचतत्स्वमुखपद्मरसाधिरूढंतस्थुःकरैरलिकुलंविनिवारयंत्यः ॥ ६२ ॥ ॥ इत्याश्वमे
धिकेपर्वणिजैमिनीयेअर्जुनागमोनामद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ पार्थःप्राप्तोवृतोभूपैःकालेनकियतानृप ॥ यत्रतिष्ठतिकृष्णोसौमहाजनयुतःपथि ॥ १ ॥
अर्जुनेनस्वकंसैन्यंरचितंराजभिर्युतम् ॥ समुत्तीर्यस्वयंयानात्पुरस्कृत्यतुरंगमौ ॥ २ ॥ नृपतीन्पुरतःकृत्वाऽऽरु
षिचाशिबिकांस्थितम् ॥ त्यक्त्वायानानिभूपालाःप्रयांतिहरिसंमुखम् ॥ ३ ॥ ददृशुःपार्थसैन्यंतेलीनंकृष्णकले
वरे ॥ धर्मराजनिमित्तंहिसैन्यरूपःस्वयंहरिः ॥४॥ गजामत्ताहयाःशुभ्रारथाश्चैवपदातयः ॥ राजानोराजपुत्राश्च
बभूवुःकृष्णरूपिणः ॥ ५ ॥ सर्वेसुंदररूपाणिकृत्वायत्राग्रतःस्थिताः ॥ राजानःप्रसमीक्ष्याथप्रोचुस्तेवैपरस्परम्
॥ ६ ॥ दृष्टावैबहवोऽस्माभिर्देशाःपार्थहयानुगैः ॥ देशानांवैभवेनापितुष्टानिविदुषामपि ॥ ७ ॥ मनांसियानिता
न्यत्रवीक्ष्ययौधिष्ठिरंपुरं ॥ गर्हयंतिनिजंचारुवैभवंदेशसंभवं ॥८॥ पुण्यंधनंसुखंधर्मोदेवोद्यानस्यकौतुकम् ॥ सं
पदोबहुलायत्रहसंतिभुवनत्रयम् ॥९॥ जनाःपुण्यप्रियायस्मिन्नानामंडनभूषिताः ॥ रतिरूपास्तुकामिन्योनरा
मन्मथरूपिणः ॥१०॥ सूर्येंद्रवाहनैर्मान्यारत्नालंकारभूषिताः ॥ विलोक्यंतेगजायत्रकिंप्रसूताहरेर्गजात् ॥११॥
नानारत्नैःकिरीटैश्चभूषितारत्नकंबलैः ॥ धाराभिःपंचभिर्युक्तायत्रसंतितुरंगमाः ॥ १२ ॥ विजेतारःसुरहया

न्स्ववेगेनसमर्धिताः ॥ किमत्रवर्ण्यंतेचारुपांडवस्यपुरेहरिः ॥ १३ ॥ सर्वंव्याप्यस्थितोऽनंतःस्वभाभिर्भासय
न्दिशः ॥ कन्यकाकरनिर्मुक्तैर्मौक्तिकैरत्नामिश्रितैः॥१४॥पार्थागमेभूभृतोऽत्रक्रियंतेहारसंयुताः॥ एतेराजप्रभू
तयोविराजंतेऽत्रचामरैः ॥ १५ ॥ उद्यताश्चलितैर्वीराःकिमूर्ध्वंकरभास्कराः॥ अत्रायांतिहिवृंदानिऋषीणामूर्ध्व
रेतसां ॥ १६ ॥ याचितुंदीक्षिताद्धर्मादसिपत्रव्रतास्थितात् ॥ धूपधूमेनगगनंसमांसलमिवाभवत् ॥ १७ ॥ कृष्ण
स्योपरिभूलोकेवादित्रभयशंकितम् ॥ एषासेनात्रविरजाधर्मराजस्यवीक्ष्यते ॥ १८ ॥ चलितापिधृताधीरैःस्व
यंकृष्णेनरक्षिता ॥ एवंब्रुवंतस्तेसर्वैराजानःसंगताहरिम् ॥ १९ ॥ तत्रपार्थोमहाबुद्धिःकृष्णमुख्यान्महाजनान् ॥
नमस्कृत्यमुदालिंग्यदर्शयामासभूपतीन् ॥ २० ॥ सौबलेयींचकुंतींचदेवकींचपितृव्यकं ॥ धृतराष्ट्रंचविदुरंप्र
त्युवाचधनंजयः ॥२१॥ एनंपश्यंतुमेपूज्यंराजानंचंद्रहासकम् ॥ विषयाभिरतंवीरंविष्णुभक्तंसमागतम्॥२२॥
वीरवर्मानृपश्रेष्ठोनानावीरगणाग्रणीः ॥ नमस्करोतिपुरतोधृतराष्ट्रमहीपते॥२३॥ मयूरकेतुःसमुपैतिचायंविभे
दितोयोहरिणानभिन्नः ॥ स्वधर्मतोवीरजनंतृणंखेन्यवेशयद्घ्राणसमीरणेन ॥ २४ ॥ एनंविभावयनृपंसुधियांव
रिष्ठंत्वत्पादसेवनरतंसहसाभिपन्नम् ॥ यस्यप्रतापरविणारिपुवक्त्रपद्मंसंकोचितंगतबलंस्वकरैर्दिवापि ॥ २५ ॥
यःशेषराजभवनान्मणिमाजहारयोनागभोगविलसद्विषमादधार॥योजाह्नवीगहनशापदवाग्निदग्धंमांबांधवैर्यु
तमचीकरदेतिसोयम् ॥ २६ ॥ हंसध्वजंपश्यपुरःपादयोःप्रणतंनृपः ॥ यस्यपुत्रौमहावीरौशंकरंपार्वतीपति
म् ॥ २७ ॥ स्वशिरोभ्यांप्रभायुक्तंचक्रतुर्मुदितंदिवि ॥ येनसर्वैरणेवीराःस्वप्रतापेनमोचिताः ॥ २८ ॥ तंकर्णपुत्रं

प्रणतंपरिष्वजजनाधिप ॥ नीलध्वजंचबालिनंसमुत्थापयमारिष ॥ वह्निनायेनतत्सैन्यंदग्धंसंशयितावयम् ॥
॥ २९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःसर्वेनृपास्तेनधृतराष्ट्रेणपूजिताः ॥ समागत्यमहात्मानंधर्मराजंववं
दिरे ॥ ३० ॥ नमस्कृत्यार्जुनस्तंवैसमालिंग्याग्रतःस्थितः ॥ भीमसेनंचवृद्धांस्तानभिवंद्यप्रहर्षितः ॥ ३१ ॥ कुंती
वीक्ष्यसुतंप्राप्तंशरतोमरदारितं ॥ परिष्वज्यास्थितावीरंमुंचतीहर्षजंजलं ॥ ३२ ॥ कर्णपुत्रंसमाघ्रायमूर्ध्निवै
प्रियबालकं ॥ प्रत्युवाचत्वयासर्वंरक्षितंवृषकेतुना ॥ ३३ ॥ तथाप्रहर्षिताकुंतीस्थिताधर्मनिवेशने ॥ युधिष्ठि
रोऽथऋषिभिःसहितःकर्षितुंययौ ॥ ३४ ॥ क्षेत्रंगृहीत्वावृषभौद्रौपदींचसुमध्यमाम् ॥ औषधीःसमुपादायदीक्षि
तोवसुमेवच ॥३५॥ कृष्णाद्याःसर्वभूपालाःपश्यंतःपृष्ठगामिनः ॥ कुंतीचदेवकीदेवीयशोदावरवर्णिनी ॥३६॥सि
षिचुश्चंदनजलैःसकर्पूरैर्युधिष्ठिरम् ॥मंत्रपाठंप्रकुर्वंतिब्राह्मणाःस्त्रीभिरन्विताः॥३७॥कृषित्वातत्तदाक्षेत्रमिष्टिका
चयनंततः॥चकारत्वरितोमंत्रैरिष्टिकानांचतुःशतैः॥३८॥चतुर्वेदैश्चविधिवद्व्यासमुख्यैःप्रचोदितः॥बकदाल्भ्येन
मुनिनासमस्तैर्वंदितेनच ॥ ३९ ॥ सुपर्णाचितिरेकाहिप्रथमातत्रसाकृता ॥ सुपर्णाख्याचहंसाख्याइष्टिकानांच
तुःशतैः ॥ ४० ॥ दक्षिणस्तस्यपक्षस्तुविहितोयज्ञवेदिभिः॥ चतुश्चत्वारिंशताचशतेनैकेनचैवहि ॥४१॥ अनेनैवा
न्यपक्षोहिपुच्छंमध्येशतेनच ॥ एकविंशतियुक्तेनतस्यवैरचितंमुखम् ॥ ४२ ॥ द्वितीयाद्विगुणाभिर्हिकृताश्येनै
वसाचितिः ॥ इष्टिकाभिस्तृतीयातुतस्मिन्वैद्विगुणातथा ॥ ४३ ॥ चतुर्थीपंचमीयावत्सुपर्णानांचपंचकम् ॥ सं
जातंपरिशिष्टैश्चवेष्टितंबहुभिस्तथा ॥ ४४ ॥ अष्टद्वारयुतंरम्यंमंडपंचाक्रिरेबुधाः ॥ सुपताकंसुकुंडानामष्टकंया

ज्ञिकैःकृतम् ॥ ४५ ॥ षट्खादिराःकृतायूपाःसप्तपालाशजाःकृताः ॥ पंचबैल्वाश्चरचिताःपंचश्लेष्मातकस्यते
॥ ४६ ॥ चषालैर्भूषितास्तत्रवेदिकात्रितयंकृतम् ॥ स्रुवाश्चस्थापितारम्याजुहूनांशतमेवच ॥ ४७ ॥ वैकंक
तीनांराजेंद्रघ्रुचीनांषष्टिरेवच ॥ गोचर्मलोहितंसोमवल्लीमुसलमेवच ॥ ४८ ॥ मंडपेविहितंसर्वंतथारम्यमुलू
खलम् ॥ संभाराणिचभूरीणिवस्तुजातंसमाहृतम् ॥ ४९ ॥ आचार्यस्तुकृतोव्यासोबकदाल्भ्यःपितामहः ॥
ऋत्विजश्चकृतादिव्याऋषयोदीप्ततेजसः ॥ ५० ॥ वामदेवोवसिष्ठश्चगौतमोऽत्रिःपराशरः ॥ भारद्वाजोजामद
ग्न्यःकहोडोभार्गुरिस्तथा ॥ ५१॥ रैभ्यःसुमंतुःकौंडिन्योजातूकर्ण्योऽथगालवः ॥ सौभरिर्लोमशाद्याश्चकृतास्ते
ऋत्विजःक्रमात् ॥५२॥ रक्षांविधायसन्मंत्रैरक्षोघ्नैर्द्वारपालकाः ॥ वृतास्तेधर्मराजेनतस्मिन्यज्ञेमनोरमे॥५३॥
विश्वामित्रश्चपुलहोधौम्यश्चारुणिरेवच ॥ उपमन्युर्वायुभक्षोमधुच्छंदाविभांडकः ॥ ५४॥ एतेकृताद्वारपाला
स्तस्मिन्यज्ञेऽतिसुंदरे ॥ एतेचान्येचबहवोवृतास्तेपूजिताःक्रमात् ॥ ५५ ॥ दीक्षितेनतदाराजन्मृगाजिनविधा
रिणा ॥ नवनीतानुलिप्तेनद्रौपदीसहचारिणा ॥ ५६ ॥ व्यासस्ततःप्रत्युवाचदीक्षितंधर्मनंदनम् ॥ उपविष्टांश्च
भूपालान्दिव्यसिंहासनेषुच ॥ ५७ ॥ दंपतीनांचतुःषष्टिर्यातुगंगातटंशुभम् ॥ आहर्तुंजाह्नवीतोयंमयादिष्टं
यथोचितम् ॥ ५८ ॥ अत्रिस्तुपत्नीसहितोवसिष्ठोरुंधतीयुतः ॥ रुक्मिणीसहितःकृष्णःसुभद्रासहितोऽर्जुनः ॥
मायावतीयुतोवीरःप्रद्युम्नोयातुसत्वरः ॥ ५९ ॥ उषागृहीतकरकाअनिरुद्धान्वितासती ॥ हिडिंबयाभीमसेनो
वृषकेतुःप्रभद्रया ॥ ६० ॥ मयूरकेतुःप्रिययालीलावत्याऽद्यगच्छतु ॥ प्रभावत्यायौवनाश्वोनीलकेतुःसुनंद

या ॥६१॥ गृह्णातुकलशंशीघ्रमनुशाल्वोधमिल्लया ॥ एतेमयाहिनिर्दिष्टास्तथाऽन्येजाह्नवीजलम् ॥ ६२ ॥ आन
यंतुनृपस्यार्थेसदाराःकलशैःशुभम् ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंव्याससमादिष्टाःसपत्नीसहितामुदा ॥ ६३ ॥
आनेतुंजाह्नवीतोयंप्रस्थिताबद्धपल्लवाः ॥ वादित्राणांस्वनोरम्यःप्रावर्ततजलागमे ॥ ६४ ॥ ब्राह्मणाद्याश्चयेलो
कागजस्थाश्चकुमारिकाः ॥ मुक्ताफलानिवर्षंत्यःशृण्वन्त्यःशंखगर्जितम् ॥ ६५ ॥ पठंतस्तत्रमुनयोगायंतोगी
तकोविदाः ॥ तत्रनृत्यंप्रकुर्वाणास्तेलोकाःप्रस्थिताःपुरः ॥ ६६ ॥ नानाशृंगारसहितोनिर्ययौसमहाजनः ॥ देव
कींचैवकुंतींचपुरस्कृत्यजनार्दनः ॥ ६७ ॥ तदाकुंतीचकृष्णस्यगृहीत्वावस्त्रपल्लवम् ॥ बबंधरुक्मिणीपट्टकूल
प्रांतेमनस्विनी ॥ ६८ ॥ तत्कौतुकंसमालोक्यनारदोमुनिसत्तमः ॥ जगामसत्याभवनंशंसितुंकृष्णनिर्गम
म् ॥ ६९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सत्यभामेशृणुवचोमदीयंकृष्णवल्लभे ॥ यज्ञारंभेसतांपार्श्वेनानानृपसमा
गमे ॥ ७० ॥ रुक्मिणीबहुलंमानंप्रपेदेहरिसंयुता ॥ निर्यातिजलमानेतुंकृष्णेनैवसुसंयुता ॥ ७१ ॥ धूतातपत्रा
सायातिसधूपाचलचामरा ॥ लभतेराजसन्मानंसैवनान्याःस्त्रियोहरेः ॥ ७२ ॥ समर्थःकामपुत्रोऽसौपौत्रोयस्या
निरुद्धकः ॥ कस्माद्धिशयितंगेहेत्वयासत्येचतद्वद ॥ ७३ ॥ समीपेत्वांसमालोक्यमुखदाक्ष्येणकेशवः ॥ तत्रा
नेष्यत्सत्यभामेयद्यासिष्यःसमीपगा ॥ ७४ ॥ ॥ सत्यभामोवाच ॥ ॥ अत्रतिष्ठतिगोविंदोमद्गृहेमुनिसत्तम
॥ अनेनसहितायास्येतत्त्वंपश्यसमागमम् ॥ ७५ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ नारदोददृशेसत्याःकेतनेतार्क्ष्य
केतनम् ॥ उवाचकेशवंविप्रस्त्वंदृष्टोऽसीतिसंसदि ॥ ७६ ॥ सत्यागृहेचपश्यामिविस्मयोमेप्रजायते ॥ युधि

ष्ठिरस्यपुरतोमयादृष्टोऽसिमंत्रदः ॥ ७७ ॥ सत्यायुक्तःप्रयास्येवंगच्छगच्छजगत्पते ॥ निर्जगामगृहात्तस्मा
न्निर्गतंवीक्ष्यमाधवम् ॥ ७८ ॥ नारदोमुनिरन्यत्रययौजांबवतीगृहं ॥ प्रविश्यमंदिरंतस्याःप्राहजांबवतीमिदम्
॥ ७९ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्थितासिकिंगृहेमातर्नगतासिनृपालयम् ॥ आहर्तुंजान्हवीतोयंयत्रयातिस्वयं
हरिः ॥ ८० ॥ रुक्मिणींसत्यभामांचसहनेष्यतिमाधवः ॥ ॥ जांबवत्युवाच ॥ ॥ सर्वास्तेनयुताःसंतिमहि
ष्यःकेशवस्यताः ॥ ८१ ॥ यांपरित्यज्यगंतासौसानजीवतिमानिनी ॥ अस्मिन्समागमेरम्येसाधूनामपमा
निता ॥ ८२ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ तत्रापिनारदोवीक्ष्यमाधवंबद्धपल्लवम् ॥ मंदिराणिसगोपीनां
बभ्राममुनिसत्तमः ॥ ८३ ॥ सर्वाणितानिसद्मानिसकृष्णानीत्यमन्यत ॥ पुनरागत्यदेवर्षिर्मंडपेपांडवस्य
हि ॥ ८४ ॥ ऋत्विग्भिःसहितस्तस्थौस्तुवन्कृष्णंसनातनम् ॥ वसिष्ठेनसमंसर्वेराजानोजाह्नवीतटे ॥ ८५ ॥
जग्मुःसकृष्णाःसानंदामहावीरैःसुरक्षिताः ॥ व्यासेनमंत्रितंतोयंपूजिताजलदेवताः ॥ ८६ ॥ पूरयित्वाततोव्या
सःकलशंचसपुष्पकम् ॥ ददौकरेऽनुसूयायास्तस्मिन्कालेनराधिप ॥ ८७ ॥ सुवर्णकलशंचैकंपरिपूर्णमरुंधती ॥
जग्राहपुरतस्तेषांमुनीनांभावितात्मनां ॥ ८८ ॥ रुक्मिणीमस्तकेस्वेतुकलशंतोयपूरितम् ॥ अरुंधत्यार्पितंस्ने
हाद्गंगातीरेदधौमुदा ॥ ८९ ॥ रुक्मिणींप्रत्युवाचाथवसिष्ठस्यप्रियासती ॥ दूयतेतवभद्रेकंपुष्पभारेणयद्गृहे ॥
॥ ९० ॥ तस्मिन्मयाऽर्पितेनात्रकलशेननदूयसे ॥ अरुंधतीवचःश्रुत्वासुभद्रावाक्यमब्रवीत् ॥ ९१ ॥ एषाभार
सहामातर्यैनगोवर्धनोगिरिः ॥ धृतःकरेगवार्थंचसप्ताहंचस्वलीलया ॥ ९२ ॥ रुक्मिणीतांदिवारात्रौहृदिधृत्वान

दूयते ॥ पतिव्रतानांधर्मोऽयंकृतःकेवलयाऽनया ॥ ९३ ॥ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ ॥ ममव्रतंसमालोक्यसुभद्रातं
धनंजयम् ॥ धारयंतीहृदिसदासौख्यमाप्नोतिनित्यशः ॥ ९४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंब्रुवंत्यस्ताःसर्वाजगृ
हुःकलशान्बहून् ॥ स्वेस्वेशिरसिपुष्पाढ्येधृतमौक्तिकपुंजके ॥ ९५ ॥ सभर्तृकाश्चसंप्राप्तायज्ञवाटेतथाविधे ॥
मृदंगायत्रवाद्यंतेशंखाश्चपटहैःसह ॥ ९६ ॥ वीणाश्चविविधाभेर्यःशंखाश्चकाहलाःशुभाः ॥ तत्रानीयजलंपुण्यंपा
वितःसतुरंगमः ॥ द्रौपद्याधर्मराजेनयूपेबद्धःसुपूजितः ॥ ९७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेजलयात्राव
र्णनंनामत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःप्रववृतेयज्ञोधर्मराजस्यशासना
त् ॥ यज्ञविद्याविधानेनस्नातोयंमंत्रितैर्जलैः ॥ १ ॥ भीमार्जुनादयःसर्वेसकृष्णाःकर्मकारकाः ॥ पादप्रक्षालनंकृ
त्वामुनीनांभावितात्मनाम् ॥ २ ॥ स्वयमेवहृषीकेशःस्थापयामासतानृषीन् ॥ ततोपविष्टावासांसिपरिधायद्विजो
त्तमाः ॥ ३ ॥ चंदनेनानुलिप्तांगादिव्यालंकारभूषिताः ॥ स्रग्विणोदत्तमाल्याश्चदत्तकर्पूरवीटिकाः ॥ ४ ॥ सुवर्ण
पीठेष्वासीनाःसंस्तुताःकृष्णपाण्डवैः ॥ दीयतांदीयतामन्नंशब्दोभून्नृपतेर्गृहे ॥ ५ ॥ युधिष्ठिरस्ययज्ञेतुनानाद्वि
जसमागमे ॥ सुवर्णंचैवरत्नानिवासांसिरुचिराणिच ॥ ६ ॥ गजाश्वरथयानानिगोसहस्राणिचन्दनम् ॥ छत्राणि
चामराण्येवदासीदासगणान्महीम् ॥ ७ ॥ अर्थिभ्यश्चेतरेभ्यश्चमंदिराणिधनानिच ॥ यस्ययस्यप्रियंयत्तुतत्त
स्मैदीयतामिति ॥ ८ ॥ युधिष्ठिरःकृतस्नानोयज्ञकर्मणिदीक्षितः ॥ सुवर्णचयमासाद्यसमानीयतुरंगमम् ॥ ९ ॥
प्रोवाचाग्रेपशुरभूच्छ्रुतिमेतांपठन्पुरः ॥ पिबभोस्त्वमपोघोटतवलोकोभविष्यति ॥ १० ॥ युधिष्ठिरस्यतद्वाक्य

माकर्ण्यतुरगःस्वयम् ॥ धुनयामासवदनमपश्यत्केशवंमुदा ॥ ११ ॥ प्रोथाभ्यांस्वमभिप्रायंशशंसनकुलाय
सः ॥ ज्ञात्वाभावंतुरंगस्यनकुलःप्राहधर्मजम् ॥ १२ ॥ वाजीशंसतिराजेंद्रनाहंयास्येत्रिविष्टपम् ॥ अन्येषुकिंतु
यज्ञेषुस्वर्गकामेषुयेहयाः ॥ १३ ॥ त्रिविष्टपंगतावीरतेषुकृष्णोनकर्मकृत् ॥ अनीश्वरेषुयज्ञेषुस्वर्गस्तुपरमंफल
म् ॥ १४ ॥ जायतेभुविकर्तॄणामस्मिन्यज्ञेफलंहरिः ॥ ममापिकृष्णवदनेस्थितंपश्यंतुयाज्ञिकाः ॥ १५ ॥ ॥ न
कुलउवाच ॥ ॥ एवंब्रूतेधर्मराजतुरंगस्तेमहाक्रतौ ॥ अथैनंमुनयःसर्वेयूपपार्श्वेसुमंत्रितः ॥ १६ ॥ राजानःस्त्री
समूहोऽपियांतंपश्यंतुमाधवम् ॥ नकुलस्यवचःश्रुत्वायूपेनीतस्तुरंगमः ॥ १७ ॥ यूपेबद्धोहयोविप्रैःसकृष्णैरभि
मंत्रितः ॥ धौम्यउवाच ॥ ॥ भीमखङ्गंसमादायतिष्ठत्वंनिश्चलःक्षणम् ॥ १८ यावत्परीक्षांकुर्वेऽहंवाजिनोऽ
स्यमहामते ॥ ततोधौम्योहयस्याशुवामकर्णन्यपीडयत् ॥ १९ ॥ तावत्क्षीरस्यधारातुनिर्गताजनमेजय ॥
विस्मितासकलालोकाःशोणितंनैवदृश्यते ॥२०॥ धौम्योऽब्रवीद्भीमसेनंछिंधिकंवाजिनोधुना ॥ यथातुष्येज्जग
न्नाथःपुराणपुरुषोत्तमः॥२१॥वादित्रनादेमहतिप्रवर्तितेभीमोलुनात्तस्यहयस्यशीर्षं॥ ऊर्ध्वंगतंतच्चाशिरोनचाधः
सूर्येप्रविष्टंकिलवह्निरूपम् ॥ २२ ॥ शुद्धंज्ञात्वाहृषीकेशस्तुतोदैनमुरःस्थले ॥ बैल्वेनकण्टकेनापिभिन्नःकृष्णेन
पावनः ॥ २३ ॥ निर्गताक्षीरधारातुतुरगस्यकलेवरात् ॥ धारांविनिर्गतांवीक्ष्यऋषयोधर्ममब्रुवन् ॥ २४ ॥ एवं
विधोनकस्यापिशुद्धःपूर्वंतुरंगमः ॥ शुद्धंज्ञात्वाहृषीकेशोधर्मपुत्रंतुसोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ तथाब्रुवंस्तेऋषयोदृष्ट्वा
शुद्धंतुरंगमम् ॥ दिष्ट्यातेसफलोयज्ञोजायतेद्ययुधिष्ठिर ॥ २६ ॥ तेषांसंवदतामेवंतुरंगमकलेवरात् ॥ निर्गतं

१ शिरः ।

सुमहत्तेजःप्रविष्टंकेशवानने ॥ २७ ॥ पश्चाच्छरीरंपतितंभूत्वाकर्पूरमेवतत् ॥ विभूतिरिवरुद्रस्यच्युतागा
त्रादशोभत ॥ २८ ॥ विस्मितामुनयस्तंतुकर्पूरंवीक्ष्यतेभवन् ॥ कर्पूरंजुहवुस्तेतुहोमकुंडेतुतत्क्षणात् ॥ २९॥
यत्रोपविष्टोराजासौसपत्नीकःसमाधवः ॥ व्यासोगृहीत्वाकर्पूरंस्त्रुवेणेदमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥ ॥ व्यासउवाच
॥ गृहाणेंद्रमहायज्ञेघनसाराहुतिंविभो ॥ एहिराज्ञार्पितामेनांदुर्लभामग्रतः कलौ ॥ ३१ ॥ शक्रःसमागतःसाक्षा
त्प्रत्युवाचमहामुनिम् ॥ देहिपावकवक्त्रेणयावत्तृप्तिर्ममाक्षया ॥ ३२ ॥ यांवीक्ष्यतृप्तिंप्राप्तोऽस्मिभुक्ताशंचभवि
ष्यति ॥ व्यासस्ततोजुहावाग्नौवसंतेदशमीदिने ॥ ३३ ॥ शुक्लपक्षेहिचैत्रस्यसार्पर्क्षेगुरुवासरे ॥ स्वाहेतींद्रायवि
धिवत्परमामाहुतिंददौ ॥ ३४ ॥ चंद्रादिदेवताभ्यश्चतत्तन्मंत्रैर्यथाक्रमम् ॥ ततोदिग्देवताभ्यश्चमंत्रैर्दत्वायथावि
धि ॥ ३५ ॥ घनसारंजुहावाग्नौदेवतानांपुरस्तदा ॥ हवनेनजगत्प्रीतंबभूवसचराचरं ॥ ३६ ॥ होमधूपे
नराजासौपूतःप्रीतोयुधिष्ठिरः ॥ समालिंग्याब्रवीद्भीमंदिष्ट्याजातश्चमेक्रतुः ॥ ३७ ॥ यज्ञांतेऽवभृथस्नानं
कुर्वेऽहंनात्रसंशयः ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ऋषिभिःसहितःकृष्णःस्नापयामासपार्थिवं ॥ ३८ ॥ सदारं
भीमसेनाद्यैर्वृतंभूपतिभिस्तथा ॥ सोमपानंकारयित्वाप्राशयित्वायथाक्रमं ॥ ३९ ॥ पुरोडाशंतुसर्वेभ्योदत्वाशे
षंतदाह्यदत् ॥ जयशब्दैर्बंदिनस्तेतथावादित्रनिःस्वनैः ॥ ४० ॥ तुष्टुवुर्धर्मराजानंगुणगीतैश्चगायकाः ॥ नी
राजनंततश्चक्रुर्देवकीप्रमुखाः स्त्रियः ॥ ४१ ॥ कुंतीवधूभिःसहितामुदिताप्रापतत्सुखम् ॥ कृत्वापूर्णाहुतिंराजाउ
पविष्टोयुधिरः ॥ ४२ ॥ अलंकृतश्चकृष्णेनतत्रराजामहात्मना ॥ शुशुभेमघवेवासौयथास्वर्गेसुरोत्तमैः ॥ ४३ ॥

पूर्वंहरिंपूजयित्वावस्त्रालंकारचंदनैः ॥ व्यासायपृथिवींसर्वांददौराजामुदान्वितः ॥ ४४ ॥ संकल्पपूर्वंविधिवत्पु
नर्व्यासःक्रमाद्ददौ ॥ तद्द्रव्यंब्राह्मणेभ्यश्चदीनेभ्यश्चददौऋषिः ॥ ४५ ॥ रत्नाद्रिशिखरस्थंतुचरंतंकनकंवृषम् ॥
बकदाल्भ्यायचददौतदाराजायुधिष्ठिरः ॥ ४६ ॥ एकोरथोवारणएकएवदशाश्वमुख्याश्वसुवर्णभारः ॥ शतंग
वांहेमविभूषितानांप्रस्थश्चदत्तोवरमौक्तिकानाम् ॥ एकैकशोभृत्यचतुष्टयंचकार्येषुपक्षंसददौनरेंद्रः ॥ ४७ ॥
ऋत्विग्भ्योद्वारपालेभ्योददौपूर्णमनोरथः ॥ तदर्धार्धंक्रमेणैवइच्छादानान्यनेकशः ॥ ४८ ॥ ददौयुधिष्ठिरोरा
जानृपतीनप्यतोषयत् ॥ तुरंगाणांसहस्त्रंचगजानांचशतंशतम् ॥ ४९ ॥ अलंकारान्सुवर्णस्यकोटिंचप्रददौनृपः
प्रत्येकंनृपतीन्पूज्यद्विगुणेनैवयादवान् ॥ ५० ॥ रुक्मिण्याद्यास्त्रियःसर्वाअलंकारैश्चतोषिताः ॥ उपवेश्यासने
कृष्णमलंकारशतैर्युतम् ॥ ५१ ॥ यज्ञजंसुकृतंसर्वंहृषीकेशकरेददौ ॥ वादित्रनादःसंजज्ञेपुष्पवृष्टिःपपातच ॥
५२ ॥ भीमाद्याःपाण्डवाःसर्वेयज्ञःकृष्णेनकारितः ॥ इतिब्रुवंतःसततंहर्षिताश्चाभवन्नृप ॥ ५३ ॥ मोचिताःपश
वःसर्वेयेचयूपेनियंत्रिताः ॥ तुष्टुवुस्तेजनाःसर्वेयज्ञःकृष्णेनकारितः ॥ ५४ ॥ यज्ञप्रकरणंश्रुत्वामुच्यंतेसर्वपात
कैः ॥ सर्वैश्वपूजितास्तेवैसंतिष्ठंतिधरातले ॥ ५५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेयुधिष्ठिराभिषेकोनाम
चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ॥छ॥ छ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ यज्ञस्यांतेभी
मसेनःप्रार्थयित्वामुनीन्नृपान् ॥ सकृष्णान्भोजयामासविविधान्नेनमारिष ॥ १ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथं
तेभोजिताविप्राःसकृष्णाश्चमहीभुजः ॥ ययारीत्यास्त्रियोबालाभीमेनरसकारिणा ॥ २ ॥ अन्नानिकानि

जातानिसर्वंशंसमहामुने ॥ कौतुकंजायतेऽतीवशृण्वतोमेतवाननात् ॥ ३ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ शृणुराजेंद्रव
क्ष्यामिभीमसेनेनयत्कृतम् ॥ मंडपेनवरत्नाढ्येरम्येकांचनभूषिते ॥४॥ तत्रचंदनजातेषुपीठास्तरणकंबलाः ॥
सरत्ताःस्थापिताभांतिपुष्पप्रकरपूरिताः ॥ ५ ॥ कचोलानांचतुःषष्टिर्हैमस्थालीनियंत्रिताः ॥ प्रतिविप्रंधृतास्था
लीरत्नदीपद्वयान्विता ॥ ६ ॥ तिरस्कारिण्यःपुष्पाणांचंद्रिकालंबिताःशुभाः ॥ कृष्णागुरुकृतैर्धूपैर्वासितेमंडपेऽ
मले ॥ ७ ॥ सुगंधेनजलेनाथपात्रप्रक्षालनंकृतम् ॥ प्रतिपात्रंसुवर्णस्यधृतोरत्नकमण्डलुः ॥ ८ ॥ ततोभीमेनसरसं
पायसंतुप्रवेशितम् ॥ ददृशुर्ब्राह्मणाःस्थाल्यांचंद्रबिंबमिवोदितम् ॥९॥ भक्तंसूपान्वितंचैवयूथिकाकुड्मलप्रभम्
॥ १० ॥ पुष्पपत्रफलमूलदारुभिर्वल्कलैर्व्यंजनपत्रकृतानि ॥ व्यंजनानिकटुतिक्तकखंडैर्निर्मितानिपवनात्मज
यत्नात् ॥ ११ ॥ कश्चिद्द्विजस्तदापूपान्वीक्ष्यपप्रच्छचापरं ॥ नवनस्थेनचमयादृष्टमेतद्धिकिंवद ॥ १२ ॥ पृच्छं
तंप्राहविप्रोसौमत्वाऽऽत्मानमतोऽधिकम् ॥ चंद्रस्यशकलंविद्धिपतितंशतधाभुवि ॥ १३ ॥ एवंवदतिविप्रेऽस्मिं
स्ततःप्राप्ताःस्मफेनिकाः ॥ स्थालेस्वस्मिन्समीक्ष्यैकोब्राह्मणोविस्मयंगतः ॥ १४ ॥ मरालोधर्मराज
स्यासितपत्रयुतोमहान् ॥ समुत्पन्नइतिप्राहवायुभक्षोमहातपाः ॥ १५ ॥ दंतोलूखलिनाप्रोक्तंमोदकान्वी
क्ष्ययद्वचः ॥ औदुंबराणिचामूनिविषयेऽस्मिन्मयोच्यते ॥ १६ ॥ भक्तंमेनेद्विजःकश्चित्पुष्पाणिकुटजस्यतु ॥
करंजिकांमुनिवरःकर्णिकांमन्यतेपरः ॥ १७ ॥ वटकंकनकाभंतुमेनेकश्चिद्द्विजस्तदा ॥ पतितंभानवीयंकिंरथ
चक्रंममाग्रतः ॥ १८ ॥ द्राक्षारसंपिबंत्येकेकेचिच्चूतरसंमुदा ॥ लुठितंहिसितामध्येघृताक्तंकदलीफलम् ॥१९॥

मुखेचिक्षेपसकलंमुनिशिष्योगतत्वचम् ॥ सिताज्यैर्मंडकंविप्रोवेष्टयित्वाततोऽपरः ॥ २० ॥ चिक्षेपमुखमध्ये तुसंप्राप्तःसुखमुत्तमम् ॥ मेनेमोक्षसुखंतुच्छंभक्षयन्खण्डलड्डुकान् ॥२१ ॥ ॥ इत्थंभीमेनतेविप्रास्तथाऽन्येक्षत्रियादयः ॥ लोकाःसंभोजिताःसर्वेतस्मिन्यज्ञमहोत्सवे ॥ २२ ॥ संतर्पिताहितेविप्रादिव्यचंदनचर्चिताः ॥ तांबूलंचंद्रसंयुक्तंदृष्ट्वाविस्मयमागताः ॥ २३ ॥ शुष्कपत्राणिसंचूर्ण्यभक्षयामोवनेवयम् ॥ तेकृतावरतांबूलरसज्ञाधर्मसूनुना ॥ २४ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणैःसहितोराजाक्षत्रियैश्चमहाबलैः ॥ उपविष्टःसयज्ञांतेसकृष्णोयज्ञमंडपे ॥ २५ ॥ ततःप्राप्तौविप्रवरौविवदंतौहिसंसदि ॥ धर्मराजंसमागत्यप्रोचतुर्वचनंनृप ॥ २६ ॥ धर्मराजावयोर्वादंसम्यक्छिंधिमहामते ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ बकदाल्भ्यमुखाःसंतिवसिष्ठात्रिपुरोगमाः ॥ २७ ॥ यत्रसभ्याःसुमनसस्तत्रवादकथाहिका ॥ निरूपयस्वविप्रेंद्रकारणंस्वंपृथक्पृथक् ॥ २८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ एभिस्तुमत्करेदत्तंक्षेत्रंस्वीयं[1]यथाक्रमम् ॥ तत्पुनःकर्षितंतस्मान्निधानंनिर्गतंनृप ॥ २९ ॥ धान्यमेवमयाग्राह्यंयत्क्षेत्रेजायतेपुनः ॥ निधानंनग्रहीष्येऽहंनमदीयंहितद्ध्रुवम् ॥ ३० ॥ एभिरेवतुतद्ग्राह्यंमयात्यक्तंनृपाधुना ॥ पश्यमांपीडयंत्येतेनिधानेनगतत्रपाः ॥ ३१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सत्यंवदमहाबुद्धेकिमर्थंपीड्यसेद्विजम् ॥ भवान्गृह्णातुतद्द्रव्यंयन्नदत्तंत्वयापुरा ॥ ३२ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ मयासमर्पितंक्षेत्रंपुरा

[1] क्षेत्रंपक्कंयथाक्रममितिपुस्तकान्तरेसुपाठः

स्मैधर्मनंदन ॥ यत्किंचिज्जायतेतस्मिन्ब्राह्मणस्यनतन्मम ॥ ३३ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंकृष्णःप्रत्युवाचहसन्निव ॥
मासत्रयंतुविप्रेंद्रौस्थिरौभवितुमर्हथः ॥३४॥ कृष्णवाक्येनतुष्टौतौक्षिप्त्वावित्तंनृपालये ॥ जग्मतुश्चगृहंराजन्प्र
तीक्षंतौचतद्दिनम् ॥ ३५॥ ॥ राजोवाच ॥ अधुनामाधवकथंनिर्णयोनत्वयाकृतः ॥ सर्वेषांपश्यतामेवविस्मयोमे
महान्विभो ॥ ३६ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ऋषयःसंतिराजानःसुखेनतवसन्निधौ ॥ यज्ञांतेमुदितालोकामध्येवादक
थाकथम् ॥ ३७ ॥ मासेतृतीयेघोरस्तुभविष्यतिकलिर्नृप ॥ द्रव्यार्थंविवदंतौहिताडयंतौपरस्परम् ॥ ३८ ॥ मुष्टा
मुष्टिसंप्रहारंकेशाकेशिनखानखि ॥ आगंतारौचतेपार्श्वेकलिनामथितौनृप ॥ ३९ ॥ त्वंतद्धनंद्विधाकृत्वाताभ्यां
दास्यसिमेमतिः ॥ भविष्यंतिकलौविप्राआचारश्रुतिवर्जिताः॥४०॥ राजानोधर्महीनाश्चपीडयिष्यंतितेप्रजाः॥
अधर्मवल्लभोलोकोधर्मद्वेषीचमत्सरी ॥ ४१ ॥ द्यूतमद्यरतानित्यंसर्वेव्यसनिनःसदा ॥ देवकार्येपितॄणांवासाधु
स्त्रीभरणेतथा ॥४२॥ ब्राह्मणार्थेधनंस्वल्पंदत्वातेदुःखभाजिनः॥भविष्यंतिकलौराजन्मुदितागणिकागृहे॥४३॥
नेष्यंतिचधनंभूरिद्यूतादिव्यसनेष्वपि ॥ जननींजीर्णवस्त्रेणवेष्टयिष्यंतितेकलौ ॥ ४४ ॥ वेश्यांवापुंश्चलींवापि
दुकूलैर्विविधैःस्वयं ॥ धत्तूरकस्यपुष्पाणिकरवीरभवानिच ॥ ४५ ॥ सकंटकानिपुष्पाणिनयिष्यंतिशिवालये ॥
वरपंकजजांमालांकर्पूरंचंदनंतथा ॥ ४६ ॥ नेष्यंतिकुमुदंचारुवेश्यास्त्रीकुलटागृहे ॥मातरंपितरंचैवत्यजंतिहि
जनाःकलौ ॥४७॥ स्त्रीसेवकाभविष्यंतिपरिचारकवत्सदा॥जननींताडयिष्यंतिलालयिष्यंतिस्वांस्त्रियम्॥४८॥
श्वश्रूश्वशुरयोश्चैवस्नुषाःकलियुगेनृप ॥ वदिष्यंत्यप्रियंवाक्यंहृदयेशल्यकारकम् ॥ ४९ ॥ नविश्वासंकरिष्यं

तिदेवेषुब्राह्मणेषुच ॥ कर्मभ्रष्टाभविष्यंतिचतुर्वर्णाःकलौयुगे ॥ ५० ॥ स्वीयंकर्मपरित्यज्यपरकीयंप्रकुर्वते ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ एवंकृष्णेनकथिताःकलिधर्माभयावहाः ॥ ततोवीराःकथाश्चक्रुर्यज्ञांतेकृष्णपांडवाः ॥
॥ ५१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेकलिधर्मवर्णनोनामपंचषष्टितमोध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥
॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ श्रूयतांराजशार्दूलमहदाश्चर्यमुत्तमं ॥ अश्वमेधेमहायज्ञेनिवृत्तेयदभूद्विभो ॥ १ ॥ तर्पि
तेषुद्विजाग्र्येषुज्ञातिसंबंधिबंधुषु ॥ दीनांधकृपणेचापितदाभरतसत्तम ॥ २ ॥ जायमानेमहानादेदिक्षुसर्वासुभा
रत ॥ पतत्सुपुष्पवर्षेषुधर्मराजस्यमूर्धनि ॥ ३ ॥ गर्वितोऽभूत्तदाराजाधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ बिलान्निष्क्रम्यनकु
लोरुक्मपार्श्वस्तदानृप ॥ ४ ॥ वज्राशनिसमंनादममुंचतविशांपते ॥ सकृदुत्सृज्यतंनादंत्रासयानोद्विजान्नृपान्
॥ ५ ॥ मानुषंवचनंप्राहधृष्टोबिलशयोमहान् ॥ सक्तुप्रस्थेनवोनायंयज्ञस्तुल्योनराधिप ॥ ६ ॥ उंछवृत्तेर्वदा
न्यस्यकुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वानकुलस्यविशांपते ॥ ७ ॥ विस्मयंपरमंजग्मुःसर्वेतेब्राह्मणर्ष
भाः ॥ ततः समेत्यनकुलंपर्यपृच्छंततोद्विजाः ॥ ८ ॥ कुतस्त्वंसमनुप्राप्तोह्यस्मिन्यज्ञसमागमे ॥ किंबलंपरमं
तुभ्यंकिंश्रुतंकिंपरायणम् ॥ ९ ॥ कथंभवंतंविद्यामोयोनोयज्ञंविगर्हसे ॥ अविलुप्यागमंकृत्स्नंविविधैर्याज्ञिकैः
कृतम् ॥ १० ॥ यथागमंयथान्यायंकर्तव्यंचतथाकृतम् ॥ पूजार्हाःपूजितायत्रविधिवच्छास्त्रचक्षुषा ॥ ११ ॥ मं
त्रपूर्वंहुतश्चाग्निर्दानंदत्तममत्सरम् ॥ तुष्टाद्विजर्षभाश्चात्रदानैर्बहुविधैरपि ॥ १२ ॥ क्षत्रियाश्चसुयुद्धेनश्राद्धैरपि
पितामहाः ॥ पालनेनविशस्तुष्टाःकामैःशूद्राश्चयोषितः ॥ १३ ॥ अनुक्रोशैस्तथादानैराशीर्भिश्चपृथग्जनाः ॥

ज्ञातिसंबंधिनस्तुष्टाःशौचेनचनृपस्यनः ॥ १४ ॥ देवाहविर्भिःपुण्यैश्चरक्षणैःशरणार्थिनः ॥ यदत्रन्यूनंतद्ब्रूहिस
भार्यांब्राह्मणस्यहि ॥ १५ ॥ श्रद्धेयवाक्यःप्राज्ञस्त्वंदिव्यरूपंबिभर्षिच ॥ सभागतैश्चपृष्टस्त्वंतत्वतोवक्तुमर्हसि
॥ १६ ॥ इतिपृष्टोद्विजैस्तैश्चप्रहस्यनकुलोऽब्रवीत् ॥ नैषानृतामयावाणीप्रोक्तागर्वेणवाद्विजाः ॥ १७ ॥ यन्मयो
क्तमिदंसर्वंयुष्माभिश्चाप्युपश्रुतम् ॥ सक्तुप्रस्थेनवोनायंयज्ञस्तुल्योनराधिप ॥ १८ ॥ उंछवृत्तेर्वदान्यस्यकुरु
क्षेत्रनिवासिनः ॥ शृणुताव्यग्रमनसःशंसतोमेद्विजर्षभाः ॥ १९ ॥ अनुभूतंचदृष्टंचयन्मयाद्भुतमुत्तमम् ॥ धर्मक्षे
त्रेकुरुक्षेत्रेधर्मज्ञैर्बहुभिर्वृते ॥ २० ॥ उंछवृत्तिर्द्विजःकश्चित्कापोतींवृत्तिमास्थितः ॥ सभार्यःसहपुत्रेणसस्नुषस्त
पसिस्थितः ॥ २१ ॥ वधूचतुर्थोवृद्धःसधर्मात्मानियतेंद्रियः ॥ षष्ठेकालेसदाविप्रोभुंक्तेतैःसहसुव्रतः ॥ २२ ॥ क
पोतधर्मिणस्तस्यदुर्भिक्षेसतिदारुणे ॥ नाभविष्यत्तदाविप्राःसंचयस्तन्निबोधमे ॥ २३ ॥ क्षीणौषधिसमा
वेशेद्रव्यहीनोभवत्तदा ॥ कालेकालेसुसंप्राप्तेनैवाविंदतभोजनम् ॥ २४ ॥ क्षुधापरिगताःसर्वेप्रातिष्ठंततदा
तुते ॥ उंछस्तदाशुक्लपक्षेमध्येतपतिभास्करे ॥ २५ ॥ तृषार्तश्चक्षुधार्तश्चसविप्रस्तपसिस्थितः ॥ उंछंन
प्राप्तवानेवसार्धंपरिजनैस्ततः ॥ २६ ॥ सतथैवक्षुधाविष्टःस्पृष्ट्वातोयंयथाविधि ॥ क्षपयामासतंकालंसार्धंप
रिजनेनवै ॥ २७ ॥ अथषष्ठेगतेकालेसयवप्रस्थमर्जयत् ॥ यवप्रस्थेनतेसक्तूनकुर्वंस्तुतपस्विनः ॥ २८ ॥
कृतजप्याह्निकास्तेतुहुत्वाग्निंचयथाविधि ॥ कुडवंकुडवंसर्वेव्यभजंततपस्विनः ॥ २९ ॥ अथागमद्द्विजःक
श्चिदतिथिर्भुंजतांतदा ॥ तंपूजयित्वाविधिवत्सविप्रःप्रीतमानसः ॥ ३० ॥ प्रोवाचमधुरंवाक्यंमनःप्राल्हादकार

कम् ॥ ॥ विप्रउवाच ॥ ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मिपावितोस्मियतोभवान् ॥ प्राप्तोस्यतिथिवेलायांधर्मार्तं
स्येवतोयदः ॥ ३१ ॥ स्वागतंतेद्विजश्रेष्ठभूयःसुस्वागतंतव ॥ सनाथःक्रियतांब्रह्मन्नुटजोयंप्रविश्यताम् ॥ ३२ ॥
तेगृहागृहिणःसत्यायेषुमार्गश्रमातुराः ॥ स्वगृहेष्विवविश्रांताभवंतिचभावदृशः ॥ ३३ ॥ अहोतीवसभाग्यास्ते
निःस्वापिगृहमेधिनः ॥ येषामशून्यादिवसागच्छंत्यतिथिपूजनैः ॥ ३४ ॥ तृणानिभूमिरुदकंवाक्चतुर्थीचसूनृ
ता ॥ एतान्यपिसतांगेहेनोच्छिद्यंतेकदाचन ॥ ३५ ॥ देयमार्तस्यशरणंपथिश्रांतस्यचासनं ॥ तृषितस्यतुपानी
यंक्षुधितस्यापिभोजनम् ॥ ३६ ॥ चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंदद्यात्सुकेवलाम् ॥ अभ्युत्थानानुव्रजनंकुर्यान्न्याये
नचार्चनम् ॥ ३७ ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ एवमुक्तासधर्मात्मातमभ्यर्च्ययथाविधि ॥ स्वभागंप्रददौहृष्टोन
चतृप्यतितेनसः ॥ ३८ ॥ ततोऽस्यभार्याक्षुत्क्षामावृद्धाम्लानातपस्विनी ॥ त्वगस्थिभूतावेपंतीभर्तारमिदब्रवी
त् ॥ ३९ ॥ ॥ भार्योवाच ॥ ॥ ममापिभागोभोस्वामिन्दीयतांमाविचारय ॥ अर्थिनामन्नदानेनकृतार्थास्या
महंध्रुवम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अपिकीटपतंगानांमृगादीनांचशोभने ॥ स्त्रियोरक्ष्याश्चपोष्याश्चनचैवंव
क्तुमर्हसि ॥ ४१ ॥ धर्मकामार्थकार्याणिशुश्रूषाकुलसंततिः ॥ दारेष्वधीनःस्वर्गश्चपितॄणामात्मनस्तथा ॥ ४२ ॥ भुं
क्ष्वतस्मात्स्वसक्तूंश्चनतेकश्चिदतिक्रमः ॥ अनुज्ञातामयाभद्रेकुरुवाक्यंमयेरितम् ॥ ४३ ॥ योनानुकंपतेभार्यांन
पुष्णातिनराधमः ॥ नयशोमहदाप्नोतिनरकंचाधिगच्छति ॥ ४४ ॥ ॥ ब्राह्मण्युवाच ॥ ॥ सहधर्मचरौधा
त्रासृष्टौभार्यापतीद्विज ॥ तस्मान्महतिधर्मेत्वंनबाधांकर्तुमर्हसि ॥ ४५ ॥ पतिर्नार्याःपरोधर्मःपतिरेवहिदैव

तम् ॥ पतिरेवपरोबंधुःपतिरेवपरागतिः ॥ धर्ममर्थंचकामंचयशःस्वर्गतिरेवच ॥४६॥ पत्यौप्रसन्नेस्त्रीसर्वमेतत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ कर्मणामनसावाचायास्त्रीपतिमनुव्रता ॥ ४७ ॥ इहचैवमहाभागासादेवैरपिपूज्यते ॥ नमयात्वय्यभुक्तेतुभुक्तपूर्वंकदाचन ॥ ४८ ॥ व्रतमेतद्विदित्वातुत्वंसक्तून्दातुमर्हसि ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ एवमुक्तोगृहीत्वातान्सक्तून्सोतिथयेददौ ॥ ४९ ॥ भक्षयित्वातिथिस्तांश्चनैवतृप्तोभवत्तदा ॥ ततःपुत्रोविनीतात्मापितरंप्राहधर्मवित् ॥५०॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ तृप्त्यर्थमतिथेस्तातमद्भागोपिप्रदीयताम् ॥ किंतस्यजीवितफलंप्राप्तोयस्याशयातिथिः ॥ ५१ ॥ शून्यादिवगृहाद्दीनोनिराशःप्रतिगच्छति ॥ विष्णुमुद्दिश्ययेचान्नमात्मानंपीडयंत्यपि ॥ ५२ ॥ ददतितेहरेर्लोकेपूज्यंतेदैवतैरपि ॥ तेनार्जितेनवित्तेनकिंतेषांदुष्टचेतसाम् ॥ ५३ ॥ अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिगच्छति ॥ अतएवमयाचैवभागोदेयोद्विजन्मने ॥ ५४ ॥ कुटुंबंपीडयित्वातुत्यक्त्वालोभंविमत्सरः ॥ ददातियोतिथेरन्नंसयातिपरमांगतिं ॥ ५५ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ अपिवर्षशतायुस्त्वंबालएवमतोमम ॥ बालानांक्षुद्बलवतीतस्मात्त्वंभुंक्ष्वपुत्रक ॥ ५६ ॥ जयंतिलोकान्पुत्रेणश्रुतिरेषासनातनी ॥ त्वयातुजीवतापुत्रलोकाःसर्वेहितामम ॥५७॥ तस्माज्जिगीषतालोकान्रक्ष्यस्त्वंसर्वथामया ॥ यस्मान्ममासिपुत्रस्त्वंनाहंमृत्योर्बिभेम्यतः ॥ ५८ ॥ प्रायशःपापकारित्वान्मृत्योरुद्विजतेजनः ॥ कृतकृत्याःप्रतीक्ष्यंतेमृत्युंप्रियमिवातिथिं ॥ ५९ ॥ पुत्रउवाच ॥ पूर्वेवयसिपुष्णातिपितापुत्रमितिश्रुतिः ॥ उत्तरेपितरंपुत्रस्तस्मात्सक्तून्प्रयच्छमे ॥ ६० ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसगृहीत्वातुसक्तून्सोतिथयेददौ ॥ भुक्त्वातानपिसर्वांस्तुनैवतृप्तिमवाप

वान् ॥६१॥ ततःप्रीतास्नुषाप्राहश्वशुरंविनयान्विता॥मद्भागोऽपिमहाभागविप्रस्यास्यप्रदीयताम्॥६२॥श्वशुर
उवाच ॥ ॥ योषिद्बालास्नुषासाध्वीनियमव्रतकार्शिता॥कुलसंततिहेतुश्चरक्ष्यात्वंसर्वदामया॥६३॥ गुरु
शुश्रूषणेसक्तांनियमस्थांपतिव्रताम्॥ त्वांदृष्ट्वाम्लानवदनांपीडयतेचमनोमम ॥६४॥ ॥ स्नुषोवाच॥ ॥ म
मत्वंस्वामिनःस्वामिदेवतायाश्चदेवता॥ गुरोर्गुरुर्गरीयांश्चनैवंत्वंवक्तुमर्हसि॥ ६५ ॥ अनुकंप्येतिसंचिंत्यदृढ
भक्तेतिवापुनः॥ प्रयच्छभगवन्सक्तून्दीनामनुगृहाणमाम्॥६६॥ ॥नकुलउवाच ॥ ॥ततस्तानपिसक्तून्सगृ
हीत्वातिथयेददौ॥ बुभुजेथातिथिःसर्वान्नचासौतुक्षुभेद्विजः॥६७॥ अनुग्रहंमन्यमानःसंकुटुंबोमहातपाः॥ ध
र्मवर्त्मनियुक्तात्मानचचालाचलोपमः॥६८॥ तंशुद्धभावंविज्ञायप्रीतःप्रोवाचसोतिथिः॥ धर्मोहंद्विजरूपेणजि
ज्ञासुस्त्वामिहागतः ॥६९॥ दमस्तपोदयादानंशौचमिंद्रियनिग्रहः॥ सत्यंक्षमार्जवंज्ञानमित्येतेसूनवोमम ॥
॥७०॥ तस्मान्नित्यमिमान्यस्तुभक्त्यामेभजतेनरः॥ तस्यभक्तिमतस्तुष्टोगतिमिष्टांददाम्यहं॥ ७१ ॥ यस्मा
त्तुशुद्धभावेनदत्तमुंछार्जितंत्वया ॥ कृच्छ्रंप्राप्तेनसर्वस्वंब्रह्मलोकंततोव्रज॥७२॥ स्वर्गस्थास्त्रिदशाःसर्वेदिव्या
ब्रह्मर्षयस्तथा॥ स्तुवंतुदानमेतत्तेविस्मयाविष्टमानसाः॥७३॥ सक्तुप्रस्थपरित्यागंश्रद्धयासमचीकरत्॥ तेना
शुभवतोनूनंपप्रथेहियशोभुवि॥७४॥ अग्नयःसफलास्तेऽद्यवेदायज्ञास्तपांसिच॥ येनेदृशोह्यनुप्राप्तोभावोभूते
षुदुर्लभः॥७५॥ इत्थंतस्मिन्महाराजब्रुवाणेमुनिपुंगवे॥ गगनात्पुष्पवृष्टिश्चपतितातस्यमूर्धनि॥७६॥ तेजःप्र

ज्ञांबलंधैर्यंक्षुन्नाशयतिदेहिनां ॥ दुर्जयांतांयोजयतितेनस्वर्गोजितोभवेत् ॥ ७७ ॥ भार्यापुत्रःस्नुषासाध्वीतथैवा
त्मासुदुस्त्यजः ॥ सर्वाण्येतानिधर्मार्थेत्यक्तानितृणवत्त्वया ॥७८॥ नतथाप्रीयतेधर्मोदानैर्दत्तैर्महाधनैः ॥ न्याय
लब्धैर्यथाह्यर्थैःश्रद्धापूतैःसतुष्यति ॥ ७९ ॥ अश्रद्धापरमंपापंश्रद्धापापविनाशिनी ॥जहातिपापंश्रद्धावान्जीर्णां
त्वचमिवोरगः ॥ ८० ॥ बहुश्रद्धाविरहितंनष्टमाहुर्मनीषिणः ॥ वार्यपिश्रद्धयादत्तमक्षय्यमुपजायते ॥ ८१ ॥ रंति
देवस्तुधर्मात्मापुरानिष्किंचनोभवत् ॥ श्रद्धापूतःसधर्मात्मानाकपृष्ठमितोगतः ॥ ८२॥ आत्ममांसप्रदानेनशि
बिरौशीनरोयथा ॥ सर्वदुःखविनिर्मुक्तोमुमुदेदेववच्चिरम् ॥ ८३ ॥ पश्यदेवविमानंखेतवप्राप्तमिदंद्विज ॥ स्वर्गंग
च्छसमारुह्यसभार्यःससुतस्नुषः ॥ ८४ ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःपरितुष्टेनसाक्षाद्धर्मेणसद्विजः ॥ दिव्यं
विमानमारुह्यसकुटुंबोययौदिवम् ॥८५॥ ततोहंतेषुयातेषुबिलान्निःसृत्यसत्वरम् ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णेसक्तुतो
येव्यचेष्टयम् ॥ ८६ ॥ अथधर्मप्रसादान्मेमुनेस्तस्यचतेजसा ॥ दिव्यपुष्पविमर्दाच्चहैमंपार्श्वमभूदिदम् ॥ ८७॥
द्वितीयंतुकथंपार्श्वंहैमंस्यादितिचिंतयन् ॥ तपोवनानितीर्थानियज्ञांश्चाप्यगमंस्तथा ॥ ततोयज्ञमिमंश्रुत्वाधर्म
राजस्यधीमतः ॥ ८८ ॥ आशयापरयाप्राप्तोनतुकांचनतांगतः ॥ ८९ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ इत्येवंकथयित्वा
तुद्विजानांनकुलस्तदा ॥ ययौयथागतंराजन्विप्राणांतत्रपश्यतां ॥ ९० ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छ
सि॥अश्वमेधेमहायज्ञेयदाश्चर्यमभूत्तदा ॥९१॥ तस्मान्नविस्मयःकार्यस्त्वयायज्ञेषुपार्थिव॥ विनैवयज्ञैर्मुनयःश्र
द्धापूतादिवंगताः॥९२॥ अद्रोहःसर्वभुतेषुसंतोषःसत्यमार्जवं सर्वेन्द्रियजयःशांतिस्तपश्चस्वर्गसाधनम्॥ ९३ ॥

इ० प० जै० नकुलोपाख्यानेसकुटुंबब्राह्मणस्वर्गप्राप्तिर्नामषट्षष्टितमोध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥छ॥ जनमेजयउवाच ॥
कोसौनकुलरूपेणशिरसाकांचनेनच ॥ प्राहमानुषवद्वाचमेतत्पृष्टोब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ श्रू
यतांनकुलोयोसौयथावागस्यमानुषी ॥ इहार्थेयत्पुरावृत्तंतदिहैकमनाःशृणु ॥ २ ॥ श्राद्धंसंकल्पयामासजम
दग्निःपुराकिल ॥ होमधेनुस्तमागाद्वैस्वर्गलोकादरिंदम ॥ ३ ॥ तत्क्षीरंस्थापयामासनवेभांडेदृढेशुभे ॥ तच्चक्रो
धःस्वरूपेणसर्पस्यपर्यधर्षयत् ॥ ४॥ जिज्ञासुस्तमृषिश्रेष्ठंकिंकुर्याद्विविषीकृते ॥ इतिसंचिंत्यदुर्मेधाधर्षयामास
तत्पयः ॥ ५ ॥ तमाज्ञायमुनिःकोपंनचास्यचुकुपेतदा ॥ सतुक्रोधस्तमाहेदंप्रांजलिर्मूर्तिमान्स्थितः ॥ ६ ॥
जितोऽस्मीतिभृगुश्रेष्ठभृगवोह्यतिरोषिणः ॥ लोकेमिथ्यापवादोयंयत्त्वयाऽस्मिपराजितः ॥ ७ ॥ सोहंत्वयिस्थि
तोह्यद्यक्षमावतिमहात्मनि ॥ बिभेमितपसःसाक्षात्प्रसादंकुरुमेप्रभो ॥ ८ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ साक्षात्पृष्टो
सिमेक्रोधगच्छत्वंविगतज्वरः ॥ नममापकृतंतेऽद्यनमन्युर्विद्यतेमम ॥ ९ ॥ यानुद्दिश्येतिसंकल्पःपयस्यस्मि
न्कृतोमया ॥ पितरस्तेमहाभागास्तेभ्योबुद्ध्यस्वगम्यताम् ॥ १० ॥ इत्युक्तोजातसंत्रासस्तत्रैवांतरधीयत ॥
पितृणामभिषंगात्तुनकुलत्वमुपागतः ॥ ११ ॥ सतान्प्रसादयामासशापस्यांतोभवेदिति ॥ तैश्चाप्युक्तोयदाधर्म
सभायांकृष्णसन्निधौ ॥ १२ ॥ उंछवृत्तेःकथांब्रूषेतदामुक्तोभविष्यसि ॥ इत्युक्तोयाज्ञिकान्देशान्धर्मारण्यानिचै
वहि ॥ १३ ॥ कृष्णस्यदर्शनाकांक्षीतंयज्ञंसमुपागतः ॥ धर्मपुत्रमथाक्षिप्यसक्तुप्रस्थेनतेनसः ॥ १४ ॥ मुक्तः
शापात्तथावृत्तंतवतस्यमहात्मनः ॥ पश्यतामेवनस्तत्रनकुलोऽंतरधीयत ॥ १५ ॥ सचापिभगवान्कृष्णःशंख

चक्रगदाधरः ॥ आसमाप्तेर्जगन्नाथोयज्ञंरक्षितवान्हरिः ॥ १६ ॥ रक्षित्वासमहाबाहुःपाण्डवैःपूजितश्चिरम् ॥ रम
माणःपुरेतस्मिन्नुवासदिवसान्बहून् ॥ १७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेनकुलोपाख्यानसमाप्तिर्नामस
प्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जैमिनिरुवाच ॥ ॥ ततःकृष्णादयःसर्वेधर्मराजेनधीमता ॥ पूजितायाः
दवास्तत्रनृपाश्चबहुमानिताः ॥ १ ॥ नरनारीमहीपालाःस्वानिसौख्यानिभेजिरे ॥ हर्षप्रमुदितालोकाह्यासन्धर्मे
णपालिताः ॥ २ ॥ आश्वमेधिकमेतच्चपर्वतुभ्यंप्रकीर्तितं ॥ शृण्वथास्यफलंराजन्सत्यंहिगदतोमम ॥ ३ ॥ धेनू
नांहिसहस्रेचदत्तेभवतियत्फलम् ॥ तत्प्राप्नोतिसमग्रंयःशृणुयादाश्वमेधिकम् ॥ ४ ॥ फलंशतगुणंतस्माद्ग्रन्थ
दःसमवाप्नुयात् ॥ योदद्यात्पुस्तकंगांचब्राह्मणायगृहंश्रियम् ॥ ५ ॥ गौरींवरयतेकन्यांनीलंवावृषमुत्सृजेत् ॥
आश्वमेधिकमध्यायंशृणुयाद्यःसमौचतौ ॥ ६ ॥ यौवनाश्वमुखानांचनृपणांचशुभाःकथाः ॥ शृणुयाच्छ्रावये
त्सोऽपिकलिदोषैर्नलिप्यते ॥ ७ ॥ ब्राह्मणोलभतेविद्यांधनार्थीप्राप्नुयाद्धनम् ॥ क्षत्रियोजायतेशूरःप्राप्नुयान्न
पराजयम् ॥ ८ ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंरोगीरोगैर्विमुच्यते ॥ अष्टादशपुराणानांपठनाद्यत्फलंभवेत् ॥ ९ ॥ त
तत्फलंसमवाप्नोतिभारतश्रवणान्नरः ॥ समग्रंभारतंतेनश्रुतंभवतिभारत ॥ १० ॥ यश्चाश्वमेधिकंसर्वंशृणुया
द्भावपूर्वकम् ॥ अस्मिन्पर्वणिराजेंद्रसमाप्तेपूजनंशृणु ॥ ११ ॥ ब्राह्मणान्भक्ष्यभोज्यैश्वसम्पूज्यवस्त्रभूषणैः ॥ अ
श्वोदेयःसुवर्णस्यदशकर्षविनिर्मितः ॥ १२ ॥ प्रत्यक्षोवृषभोदेयस्तस्यपर्वफलंमहत् ॥ यथाशक्त्यथवाकार्योवि
धिःपर्वणियःस्मृतः ॥ १३ ॥ दानंदत्त्वानृपश्रेष्ठसंपूर्णफलभाग्भवेत् ॥ चतुर्दशचपर्वाणिकथितानिविशांपते ॥ १४ ॥

अतश्चाश्रमवासाख्यंपर्वराजञ्छृणुष्वतत् ॥ १५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिजैमिनीयेअश्वमेधश्रवणफलवर्णनोनामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ समाप्तोजैमिनीयाश्वमेधः ॥ ॥ छ ॥

अयं जैमिनीयाश्वमेधग्रंथो मुंबय्यां श्रीकृष्णदासाख्यगुप्तात्मजेन खेमराजेन "श्रीवेङ्कटेश्वर" मुद्रालयेंऽकितः भूशरनंदेंदुमिते (१९५१) वैक्रमाब्दे रसेंद्रिभभू १८१६ मिते शके ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

पुस्तकमिलनेका ठिकाना.

खेमराज श्रीकृष्णदास.

"श्रीवेङ्कटेश्वर छापखना मुंबई.

॥ इति श्रीमज्जैमिनीयाश्वमेधपर्व समाप्तम् ॥